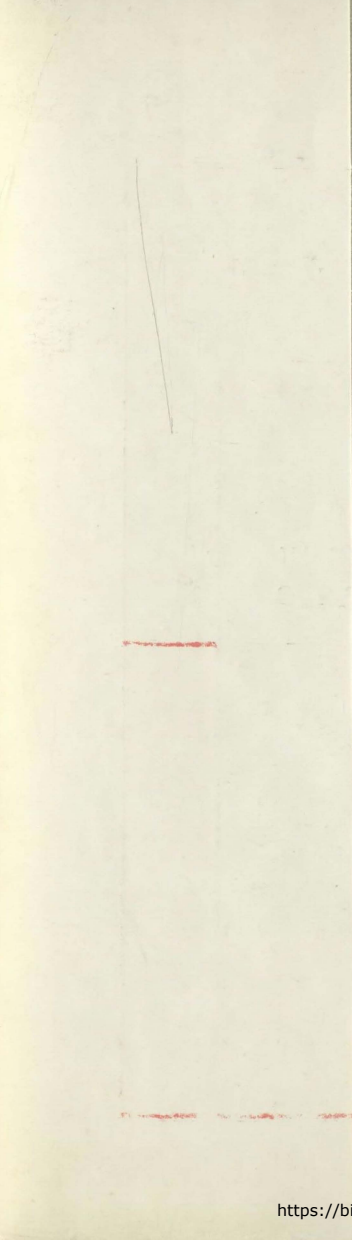

Pausanias

CĂLĂTORIE
ÎN GRECIA
I

ea

Pausanias

CĂLĂTORIE
ÎN GRECIA
I

ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ

ΠΕΡΙΪΓΗΣΙΣ ΤῆΣ
ἙΛΛΆΔΟΣ

I

PAUSANIAS

CĂLĂTORIE
ÎN GRECIA

I

Studiu introductiv,
traducere, note
conf. univ. dr. docent
MARIA MARINESCU-HIMU

Supracoperta și coperta colecției VAL MUNTEANU

STUDIU INTRODUCȚIV

Viata și Opera. Singura operă de periegeză care ne-a parvenit dintr-o bogată literatură consacrată acestui gen este „Călătorie în Elada“ a lui Pausanias, redactată în secolul al II-lea e.n.

Figura scriitorului Pausanias a fost privită cu scepticism pînă către secolul al XIX-lea, majoritatea cercetătorilor văzînd în el un compilator¹. În vremea noastră, acest scepticism aparține trecutului, întrucît studiile întreprinse au demonstrat faptul că Pausanias a fost un scriitor cu o pregătire multilaterală și că opera lui este rodul unor cercetări conștiințioase și entuziaste și a unor lecturi asidue.

Scriitorul se situează în perioada romană a literaturii grecești, care se întinde de la anul 31 î.e.n. și pînă la anul 529 e.n. adică de la căderea Egiptului sub stăpînirea romană și pînă la darea edictului lui Justinian pentru închiderea școlilor filozofice din Atena. Perioada aceasta reprezintă una din epocile întunecate ale istoriei poporului grec, cu repercusiuni nefaste asupra dezvoltării vieții sociale și spirituale. Grecia îngenunchiată face în acest timp parte integrantă din imperiul roman, fiind supusă regimului comun de conducere a provinciilor, care urmărea exploatarea autohtonă. Întreg teritoriul Greciei este expus incursiunilor și dezordinilor, securitatea vieții omenești fiind continuu amenințată². Colectivitatea grecească se cufundă în marasm. Așezările grecești care cunosc o oarecare animație sînt puține la număr. Sparta, de pildă, este beneficiara unui tratament mai benign în comparație cu celelalte cetăți grecești, datorită faptului că rămîne păstrătoarea unor vechi și reputeate tradiții, cum este aceea a vestitelor „sisitii“, cinstite prin prezența lor de înșiși împărații. Corintul, distrus de romani din temelii, începe să fie ocrotit, datorită așezării lui geografice privilegiate și va fi restau-

¹ Vezi Francesco Ballotto, *Storia della letteratura greca Signorelli*. Milano, p. 672.

² Vezi M. Rostovzeff, *The social and economic history of the roman Empire*, Oxford, 1926.

rat de Iulius Caesar. De asemeni oraşul Patrai cunoaşte o oarecare animaţie, datorită comerţului.

Dar aceste situaţii reprezintă doar excepţii de la regimul de exploatare a întregii colectivităţi. Tributul de ostateci impus de romani se adaugă celorlalte servituţi şi măreşte ura împotriva invadatorului, susţinut totuşi, de pătura elenă suprapusă. Evocarea acestui regim crud, impus Greciei, a făcut-o în pagini de rară sobrietate şi demnitate patriotică istoricul Polybios, care nu uită să sublinieze cu profundă amărăciune că mulţi dintre ostateci şi-au pierdut viaţa îndurând vicisitudinile unei îndelungi captivităţi, în timp ce alţii plecaţi în floarea vârstei la Roma şi-au revăzut pământul patriei, când încărunţiseră de-a binelea. Sub jugul apăsător al romanilor cetatea greacă autonomă — polisul — ajunsă acum o ruină, rămîne un ideal pe care filozofii şi istoricii nu vor înceta de a-l preamări³. În adîncul conştiinţei lor scriitorii cei mai mulţi păstrează viu mesajul Greciei de odinioară: „O Grecie independentă, una şi multiplă“. Există o singură Grecie, dar cetăţi mai multe⁴.

Literatura greacă este reprezentată în această perioadă mai mult prin lucrări de proză a căror apariţie este semnalată în momentele mai luminoase, cum este de pildă, momentul reprezentat de Hadrianus (sec. I e.n.) care promovează literatura greacă. Un alt moment favorabil dezvoltării literare, moment de relaxare pentru greci, este acela legat de domnia lui Gallienus (260—268) care ajunge la o apreciere a elenismului sub aspect religios. Majoritatea operelor create în această perioadă au drept caracteristică o insistenţă revenire asupra trecutului, o febrilă căutare a vestigiilor acestui trecut, care da poporului supus un sentiment de uşurare, de întărire. Din această căutare a trecutului s-a născut o literatură complexă, care ajunge la o eflorescenţă în cuprinsul secolului al II-lea e.n. şi căreia nu o dată i s-a conferit titlul de literatură a Renaşterii greceşti. Această literatură întrunea laolaltă opere de istorie şi geografie, opere adesea cu un pro-

³ Georges Ténékides, *La notion juridique d'indépendance et la tradition hellénique*, Athènes, 1954, p. 193. Collection de l'Institut français d'Athènes.

⁴ *Poseidippos* (Koch, III, p. 345).

nunţat caracter enciclopedic, opere îmbrăţişînd istoria mai multor popoare pe o întindere îndelungă de timp. Dacă în cercetarea limbii epoca a zămislit *Tratatul despre sublim*, *Tratatul despre stil* cu interesul lui aparte pentru aspectele limbii vorbite, cele nouă tratate ale lui Dionysios din Halicarnas, menite să pună în evidenţă armonia graiului elenilor, în materie de istorie s-a realizat compendiul lui Diodor din Sicilia, o istorie a Romei ieşită din pana lui Dionysios din Halicarnas, o istorie a poporului iudeu scrisă cu pasiune de Flavius Iosephus pentru a spori în faţa lumii şi-n special a grecilor, consideraţia poporului din mijlocul căruia ieşise, *Istoria Romei* a lui Cassius Dio de un interes primordial pentru trecutul poporului nostru.

Filozofia morală prin reprezentanţii ei de vază Plutarh, Epictet, Dion din Prusa şi Marcus Aurelius, este pusă în slujba găsirii reţetei mult căutatei *eudaimonia*. Operele de geografie insistă asupra cunoaşterii pămîntului grec prin peregrinările acestuia şi mai ales prin cei doi reprezentanţi de vază ai ei: Strabon şi Pausanias. Locul lui Pausanias, deşi l-am apropiat de al lui Strabon, este totuşi aparte în complexul literaturii greceşti din această epocă, întrucît îmbină un material arheologic, cu unul de istorie, de istoria literaturii şi a artei, de tradiţii folclorice şi pe lîngă acestea numeroase povestiri, de obicei cu o circulaţie mai redusă şi care s-ar fi pierdut odată cu trecerea timpului, dacă nu le-ar fi salvat de la completa lor uitare, pana lui Pausanias. Din categoria acestor povestiri semnalăm pe aceea a salvării gloriosului rege al Messenei, Aristomenes, duşman neîmpăcat al spartanilor.

Opera în întregimea ei, oferă scriitorului repetate prilejuri de a preamări pe împăratul Hadrianus în timpul căruia a trăit, care s-a consacrat unei politici paşnice şi ale cărei binefaceri le aprecia ca fiind considerabile pentru întreaga colectivitate grecească. Numele împăratului everget ne întîmpină frecvent. Astfel, în cartea I după ce autorul prezintă statuile eroilor eponimi de la Atena, zăboveşte asupra statuii lui Hadrianus. Insistă apoi asupra faptului că n-a pornit nicînd la război fără să fi fost provocat şi că a ridicat monumente în cinstea divinităţii, împodobindu-le şi, făcîndu-le diverse daruri. În cuprinsul aceleiaşi cărţi, Pausanias aminteşte de

sanctuarul ridicat de Hadrianus în cinstea lui Zeus Olympios, de o statuie din fildeș, aur și din piatră de Thasos. Iar într-un paragraf apropiat (18,8) menționează templul închinat zeiței Hera și lui Zeus Panhellenios și edificiul cu acoperiș lucrat în aur și alabastru, în cuprinsul căruia erau păstrate cărțile. Este de sigur vorba despre cunoscuta bibliotecă a lui Hadrianus. Binefacerile lui sînt amintite și în cuprinsul cărții a VIII-a (22,3) unde este menționat un izvor din Stymphalos, de unde împăratul Hadrianus a adus apă la Corint.

Cine a fost Pausanias. Biografia lui Pausanias⁵ este săracă în date, ca de altfel a atîtor scriitori din epoca elenistică și romană. Data nașterii i-o putem deduce pe baza unor mențiuni făcute de el însuși în cursul expunerii sale.

Iată cîteva din ele: de pildă, începînd să descrie ținutul Elidei, afirmă că s-au scurs 217 ani de la restaurarea Corintului, fapt care se știe că s-a petrecut în anul 44 î.e.n. Într-un alt loc din opera sa, se spune că a fost contemporan cu Hadrianus și că n-a cunoscut nicicînd pe favoritul său, Antinoos. Așa cum se știe, Hadrianus a murit în anul 138, iar Antinoos a murit înecat în Nil pe la 130.

Cum Pausanias era în viață la această dată s-a tras concluzia că autorul nostru s-a născut cu mult înaintea anului 130, cînd s-a sfîrșit din viață Antinoos.

Numele lui Pausanias. Numele de Pausanias este un adjectiv derivat din verbul *pauo* „a înceta“, „a pune capăt“ și substantivul *ania* „îngrijorare“, întristare; are deci semnificația de cel ce pune capăt unei suferințe. Nu o dată Pausanias a fost identificat cu un sofist cu același nume, născut în Caesarea Capadociei, discipol al lui Herodes Atticus⁶ și, care a murit la Roma. Un argument care se opune acestei identificări este faptul că printre operele sofistului, mențio-

⁵ Cea mai completă monografie a lui Pausanias ne-a dat-o O. Reimbogen, R.E., 8, 1956, 1008.

⁶ Herodes Atticus a fost un ilustru reprezentant al sofisticii a doua, datorită căruia Atena a fost împodobită cu Stadionul și Odeonul, ale căror ruine dăinuie și azi. Vezi despre Herodes, Grainger Paul, *Un milliardaire antique, Herode Atticus et sa famille*. În „Recueil des travaux“ publiés par la Faculté des Lettres (Université égyptienne), Le Caire, 1930.

nate de Filostrate și de *Lexiconul Suda*, nu figurează aici o descriere a Greciei. Pe de altă parte, Pausanias, în *Călătorie în Grecia*, deși îl pomenește pe Herodes Atticus, nu-l prezintă ca pe un personaj cu care să fi întreținut legături personale. De asemenea, Pausanias nu trebuie confundat cu un scriitor cu același nume, autor al unei lucrări asupra Siriei și pe care-l cunoaștem tot din opera lui Filostrate.

Locul nașterii. Ca și data nașterii, locul nașterii lui Pausanias este puțin cunoscut. Există totuși o serie de elemente care ne îngăduie să-l considerăm „lidian“. Și aici este bine de amintit prezența unui număr considerabil de intelectuali orientali în literatura epocii ca Appian, Arrian, Cassius Dio și alții al căror aport la închegarea literaturii epocii rămâne substanțial. Așa de pildă, în cursul expunerii amintește câteva monumente aflate în ținutul lui de baștină și de unele aspecte ale peisajului, legate de numele unor persoane și de unele localități din preajma muntelui Sipylon. Un alt indiciu care ne duce către același rezultat este cunoașterea desăvârșită a acestei regiuni și simpatia pe care o manifestă pentru legende legate de acest ținut. Datorită acestei legături cu ținutul natal, Pausanias privea cu atenție vulturii ce-și luau zborul deasupra lacului lui Tantal, în creierul munților. Așa se explică simpatia cu care vorbește de mormintele lui Tantal de pe Sipylon, despre tronul lui Pelops, sculptat în stâncă, care după legendele păstrate ar fi reprezentat pe Niobe, jelindu-și copiii pierduți.

Iată dar date care ne întăresc credința că Pausanias a cunoscut bine aceste meleaguri ca unele de unde-și trage obârșia. În sprijinul susținerii originii microasiatice a lui Pausanias pledează și faptul că a găsit cele mai familiare accente, atunci când a vorbit despre coasta occidentală a Asiei Mici, ale cărei sanctuare le prezintă cu interes deosebit, ca de altfel și frumusețile naturale ale acestui ținut fermecător, cîntat de atîtea ori în literatură⁷.

O problemă mult discutată au constituit-o călătoriile lui Pausanias. După propria-i mărturie a văzut Iordanul trecînd

⁷ Vezi și Sir James George Frazer, *Sur les traces de Pausanias. A travers la Grèce ancienne*, Paris, 1927, Les belles Lettres, Deuxième édition, p. 15.

prin lacul Tiberiada și vărsîndu-se în Marea Moartă. A vizitat Jaffa în preajma Mării Roșii, în ale cărei ape eroul antic Perseu și-a spălat sabia însîngerată după uciderea monstrului Meduza. De asemenea a vizitat Ierusalimul, unde a văzut un mormînt a cărui poartă se deschidea de la sine la o oră fixă, o dată pe an. Un alt ținut care avea să-l atragă pe Pausanias a fost Egiptul; aici avea să admire piramidele și statuia gigantică a lui Memnon din Teba și tot aici avea să fie pătruns de sunetul duios pe care-l emitea statuia atunci cînd soarele era spre răsărit.

Dorința de a se documenta l-a făcut să întreprindă și călătorii la Rodos și Bizanț, unde l-au interesat în mod deosebit fortificațiile ridicate. Călătoria în Grecia i-a impus vizitarea Tesaliei cu un popas la Termopile, unde a evocat actul de vitejie legendară a lui Leonidas, de asemeni Macedonia și Epirul care totuși nu sînt descrise în opera lui dar al căror trecut îl evocă. Din faptul că ne-a prezentat oracolul de la Dodona, am putea concluda că intenționa să-și lărgească cadrul expunerii. În Italia a vizitat Campania și Roma, unde a admirat Forul construit de Traian, cu acoperișul lui de bronz, Circus Maximus, considerat edificiul monumental al lumii de atunci și a admirat cu o vie curiozitate animalele exotice, aduse din cele mai îndepărtate ținuturi. Copleșit de emoție, a poposit în fața statuii zeiței Athena Alea, făurită din fildeș și răpită de către Augustus din templul zeiței de la Tegeea. Din pricina descrierii confuze pe care o face strimtorii Messinei s-ar putea trage concluzia că n-a vizitat-o.

Pausanias și-a intitulat lucrarea Călătorie în Grecia și a împărțit-o în zece cărți intitulate Atica, Corintiaca, Laconica, Messeniaca, Eliaca I și II, Achaica, Arcadica, Boiotica Phokika. Lucrarea nu are introducere și nici o încheiere și aceasta ar putea constitui o dovadă că autorul nu și-a desăvîrșit opera, potrivit gîndului inițial. Autorul începe descrierea Greciei brusc prin prezentarea Capului Sunion, unde venise din Asia Mică⁸.

Studierea *Călătoriei în Grecia* a lui Pausanias s-a făcut

⁸ Un comentariu cu caracter strict arheologic al *Periegezei* ne-a dat Ernst Meyer, *Pausanias Beschreibung Griechenlands*, Zürich, 1954.

intens, în decursul timpului datorită bogăţiei monumentelor descrise şi care prilejuiesc cele mai variate şi interesante observaţii şi concluzii de natură istorică şi arheologică. Descoperirile mai recente făcute în Atica şi în Olympia Peloponeşului au avut ca rezultat printre altele imputarea adusă autorului că n-a cuprins totalitatea monumentelor. Aşa de pildă Pausanias a fost învinuit că a omis Porticul lui Attalos şi al lui Eumenes, Poarta Athenei Archegetis, Piaţa Romană, Orologiul lui Andronicos Kyrrestos, sanctuarul de pe Acropole închinat zeiţei Roma şi lui Augustus şi monumentul lui Agrippa. De asemenea a fost criticat modul cum a procedat în descrierea Acropolei ca şi când aceasta ar fi fost plină de statui şi de ofrande, deşi avem mărturia lui Dion Chrysostomos, potrivit cărei Nero luase cele mai multe din statuile de pe Acropole⁹. Critica aceasta nu rezistă, întrucât Pausanias în faţa bogăţiei monumentelor aflate pe Acropole a fost obligat să procedeze selectiv, insistând asupra monumentelor vrednice de a fi văzute şi menţionate. Lucrul acesta Pausanias nu uită să-l spună la tot pasul. Iar pe lângă atenţia ce o acordă monumentelor ce merită să fie văzute, el se vede obligat să ia în consideraţie pe cele ce se înălţau pe vremea lui, mai ales cele ridicate de Hadrianus şi pe cele restaurate de Antonini.

Şi este de observat că monumentele nou ridicate sînt prezentate în cuvinte de laudă. Astfel procedează faţă de monumentele înălţate de Hadrianus şi de sofistul Herodes Atticus. De pildă Odeonul lui Herodes Atticus, a cărui descriere a omis-o în *Atica* fiindcă monumentul nu fusese construit în momentul alcătuirii periegezei lui Pausanias în Atica şi al compunerii cărţii, îl menţionează în cuprinsul cărţii *Ahaica*. Dealtfel Pausanias declară expres că din bogăţia materialului a căutat de la bun început să aleagă acele elemente ce trebuiau să fie notate. Înainte de a păşi la descrierea Spartei, el vorbeşte de metoda lui de lucru cu mai multă limpezime şi precizie. Comentînd statuile existente la Olympia, el ne informează că nu şi-a propus să ne prezinte un repertoriu complet, ci să semna-

⁹ Dion Chrysostomos, *Discursul*, XXXI, 148.

leze doar acele monumente care oferă un interes special prin valoarea lor artistică sau prin faima personajelor pe care le reprezintă.

Cartea I Attica, numită uneori în cursul expunerii și *Athis*, este dedicată descrierii Atenei, cetatea-lumină a Eladei, Aticei și insulelor apropiate. Este cartea cea mai des citită și cercetată datorită interesului prezentat de monumentele ridicate pe celebra Acropole. Se pare că a fost redactată și publicată de autorul însuși înainte de ridicarea Odeonului lui Herodes Atticus. Pausanias prezintă în cuprinsul acestei cărți țărmul Aticei de la Sunion la Pireu, Pireul, Faleron, Atena cu monumentele ei, demosurile Aticei, dealurile Aticei, insulele din preajma Aticei, „Drumul sfânt” spre Eleusis, drumul de la Eleusis la Eleutherai, de la Eleusis la Megara și în fine Megarida.

Cartea a II-a Corintiaca se pare că a fost redactată pe la 155 î.e.n., imediat după ce a încheiat compunerea cărții Atica. Este de observat¹⁰ că din cele șase cărți consacrate de Pausanias descrierii Peloponesului, singură Corintiaca s-a bucurat de o studiere amănunțită încă de la sfârșitul veacului trecut, atunci când au fost întreprinse săpăturile de la Micena și Tirint, la Corint și Epidaur.

În această carte, Pausanias se referă la descrierea Argocorintiei și constituie una din cele zece unități în care Pausanias însuși își împărțise opera. Sub această formă a cunoscut-o Ștefan din Bizanț la sfârșitul secolului al V-lea e.n. sau al celui de al VI-lea. Titlul de *Corintiaca* pe care-l dau cele mai multe manuscrise este cel mai potrivit de altfel, întrucât cetatea Corintului atît în anii tîrzii ai antichității, cît și în evul mediu timpuriu a reprezentat partea cea mai importantă din Pelopones. Este destul să ne amintim că în perioada istorică Corintul se impusese definitiv lumii elenice. În anul 146 î.e.n.¹¹ el era capitala Confede-

¹⁰ G. Ronx în lucrarea *Pausanias en Corinthie*, 1958, consideră că redactarea cărții a II-a s-a făcut în perioada 155—170.

¹¹ În anul 146 î.e.n. romanii au supus Grecia transformînd-o în provincie romană. Aceeași soartă, au avut și multe din insulele Mării Egee. După aceasta, romanii, continuîndu-și politica lor de cuceriri au trecut în Asia Mică.

raţiei Ahee şi de aceea asupra lui s-a abătut urgia lui Mummius. De reţinut că şi după restaurarea Corintului făcută de Iulius Caesar şi de Augustus, Corintul a depăşit toate cetăţile Peloponesului, şi a continuat să fie cel mai important oraş după scurgerea a 100 de ani de când a fost vizitat de Pausanias. Admiţând că prezentarea Corintului a fost redactată în anul 155 e.n. am putea presupune că autorul şi-a continuat periegeza proiectată în Laconica şi Messeniaca, fără întârziere, astfel încît pe la 160 e.n. să fi fost posibilă publicarea cărţilor II—IV închinată Corintului, Laconiei şi Messeniei. Pentru redactarea cărţilor Eliaca, Achaica şi Arcadica, cu care se încheie descrierea Peloponesului, Pausanias însuşi dă anul 173/4 e.n.¹². Ar urma deci că pregătirea şi redactarea materialului să se fi făcut pe la 160—173 e.n.

Cea de a treia carte a lui Pausanias¹³, consacrată descrierii Laconiei, intitulată Laconica este menţionată de Pausanias însuşi sub titlul *Laconiké Syngraphé, de Lógos ho es Lakedaimonious*¹⁴ ca şi de Spartiatikoi logoi¹⁵. Cu privire la etimologia numelor de Laconia şi Laconiké au fost emise diverse ipoteze.

La începutul expunerii din Laconica, Pausanias aminteşte mai întîi hermeşii de la hotarul Lacedemonei cu tegeaţii şi argeenii.

În continuare, Pausanias expune trecutul îndepărtat al acestui ţinut, de la primul lui rege autohton, numit Lelex şi pînă la despărţirea celor două familii regale şi la stabilirea în Lacedemonia a unei domnii duble. În capitolele următoare, 2—10, Pausanias ne oferă un repertoriu amănunţit al regilor care au domnit la Sparta, împreună cu enumerarea faptelor celor mai de seamă săvîrşite de ei.

În cartea a IV-a Messeniaca, autorul consacră patru cin-

¹² Pausanias, V, 1, 2.

¹³ Dintre lucrările de bază menţionăm: P. Roussel, *Sparte, Paris*, 1960 şi L. G. Huxley, *Early Sparta*, 1962. Pentru viaţa religioasă a Laconiei vezi Martin Nilson, *Griechische Feste von religiöser Bedeutung*, 1957.

¹⁴ Pausanias, IV, 2, 4.

¹⁵ Pausanias, V, 4, 8.

cimi din cuprins luptelor duse de messenieni pentru scuturarea jugului spartan și numai 1/5 o constituie descrierea ținutului¹⁶. Ceea ce a urmărit Pausanias a fost să realizeze o imagine a trecutului mitologic și istoric al Messeniei și în special al tezaurului ei popular, al culturii ei populare. La acest procedeu pare să-l fi determinat și sărăcia elementului descriptiv și aceasta i-a impus o atenție mai mare în cuprinderea elementului istoric și mitologic. Un alt gând pe care l-a urmărit Pausanias în redactarea cărții Messeniaca a fost acela de a utiliza material necunoscut sau puțin cunoscut. Și această intenție a putut-o pune în aplicare, făcând narațiunea războaielor messenice, cărora considera că istoriografia clasică greacă nu le dăduse importanța cuvenită¹⁷.

Dacă prin cartea Messeniaca Pausanias a urmărit să ajungă istoricul prin excelență al războaielor messenice, consacându-le 29 capitole dintr-un total de 36, în Eliaca a urmărit să contureze cea mai interesantă și atrăgătoare imagine a Olympiei, consacându-i 42 de capitole și aceasta pe drept cuvânt, fiindcă Olympia, potrivit lui Pindar „umbrește cu strălucirea ei toate celelalte așezări grecești tot așa cum soarele acoperă în timpul zilei stelele de pe cer“. În descrierea Olympiei, Pausanias, începe cu prezentarea sanctuarului lui Zeus și a statuii lui vestite, făurite din fildeș și aur și apreciată ca una din cele șapte minuni ale lumii. Urmează descrierea Pelopeionului, apoi a marelui altar al lui Zeus și apoi a tuturor altarelor consacrate zeilor și eroilor, nu în ordinea lor ci în ordinea pe care o respectau eleenii la jertfe. Dându-și seama că enumerarea altarelor are în ea ceva obositor, Pausanias o întrerupe din când în când ca să prezinte ergasterionul lui Fidias, leonidaionul, porticul lui Agnaptos și prytaneionul. Apoi revine la altare, începând cu Heraionul și cu prezentarea ofrandelor, ca Lădița lui Kypselos, casa lui Oenomaos, Metroonul și Philipeionul. Apoi în loc să continue descrierea prezentând „Porticul Ecoului“,

¹⁶ Vezi N. Papahagis, *Introducere la Meseniaca*, p. 2.

¹⁷ Vezi Francesco Ballotto, *Storia della letteratura greca*, Sigorelli, Milano, p. 674.

declară că se va ocupa de ofrandele ce reprezintă pe Zeus iar apoi de statuile atleţilor. În felul acesta renunţă la prezentarea statuiilor lui Heracles, ale Athenei, Dionysos, Hestia şi Afrodita.

Dealtfel, Olympia în timpul lui Pausanias se prezenta ca un muzeu de o deosebită valoare. Sanctuarele erau pline de opere de artă cum era de pildă statuia lui Zeus, făurită de Phidias, Lada lui Kypselos, statuia lui Hermes, a lui Praxiteles, un număr de statui se aflau aşezate sub cerul liber, în dumbrava Altis, fiind singurul muzeu sub cerul liber şi pe vremea aceea, în care puteau fi admirate opere de artă făurite în decursul a opt secole. Pausanias, descriindu-le, n-a fost preocupat numai să reliefeze valoarea artistică a acestor opere ci descrierea lor a considerat-o şi un prilej nimerit pentru etalarea unui număr impresionant de mituri. Paralel, el şi-a propus să ne ofere un catalog al statuiilor consacrate biruitorilor la jocurile olympice împreună cu anumite povestiri legate de persoana eroilor cum au fost povestirile legate de Euthymos locrianul, de Diagoras rodianul şi de Diagorizi, de Theagenes din Thasos, de Milon din Crotona.

Ceea ce regretăm este că în general operele de artă n-au fost privite ca atare. Însăşi celebra statuie a lui Zeus din Olympia l-a surprins şi impresionat pe Pausanias datorită aurului şi proporţiilor. În schimb, se complace în a da informaţii cu privire la patria concurenţilor, la felul concursului, bazându-se pe datele gravate pe pedestalele statuiilor. În acelaşi timp vedeşte o grijă pentru menţionarea artiştilor şi a atelierelor lor. Grijă lui minuţioasă cu care prezintă dumbrava Altis este pentru noi încă o dovadă că nu s-a mulţumit cu datele obişnuite oferite de orice perieget şi că a urmărit să săvârşească o operă care să dureze în timp.

Interesant de remarcat este tendinţa lui Pausanias de a oferi material puţin cunoscut pe care el are meritul de a-l fi văzut¹⁸.

¹⁸ Nu o dată Pausanias a subliniat în expunerea lui că a avut prilejul să contemple statuile prezentate. Aşa se explică numeroasele lui intervenţii ca „am văzut“ „am contemplat“ etc.

Informația căpătată de Pausanias la fața locului o întregește cu datele oferite de exegeții locali. Un astfel de exeget este Aristarchos din Olympia din a cărui relatare Pausanias a aflat că pe vremea lui și în prezența lui s-a procedat la refacerea acoperișului sanctuarului Heraion. Este de observat că Pausanias nu ne dă decît rareori numele exegetului.

Un exeget amintit de Pausanias este Lykeas din Argos, ghid localnic, care povestise în versuri moartea lui Pyrros la Argos (I, 138). Un alt exeget, de data asta citat fără nume, este cel ce a călăuzit pe Pausanias la Megara. De observat că în prezentarea Lăzii lui Kypselos, Pausanias s-a bazat pe cercetarea lui proprie, făcută pe baza inscripțiilor. Pentru prezentarea celui de al treilea registru al Lăzii lui Kypselos, pentru care nu a avut la dispoziție nici o inscripție, a ascultat versiunile ghizilor care însă erau contradictorii și nu aveau o proveniență corintiană (5,18,6). Excursul larg pe care-l face Pausanias privitor la învingătorii la jocurile olympice și la statuile lor se datorează atît unui interes pentru istoria artelor plastice cît și convingerii că investigarea dusă în jurul acestor învingători duce la o precizare a cadrului istoric. Se știe că o lipsă resimțită în lumea grecească era aceea a unui sistem de cronologie. Pe vremea lui Pausanias erau numeroși aceia care preferau sistemul olympiadelor. O încercare de cronologizare a fost făcută de istoricul siceliot Timaios în *Istoria Siciliei*, care ajungea pînă la anul 264 î.e.n.

Pe baza unor date din cuprinsul cărții *Arcadica* (8, 43,6) se poate trage concluzia că Pausanias redactase cărțile *Eliaca*, *Archaica* și *Arcadica*, pe care le consideră drept o privire de ansamblu a anilor 173—174 e.n. În redactarea cărții *Achaica*, Pausanias s-a găsit într-o situație asemănătoare cu aceea din perioada redactării cărții *Messaniaca*, întrucît materialul descriptiv, oferit de ținut era insuficient pentru a se cristaliza în limitele fixate de autor pentru fiecare carte. În această situație a căutat să exploateze partea istorică, făcînd un expozeu asupra Confederației Ahee pînă la distrugerea Corintului de către Mummius. Un număr de

cinci capitole de la începutul cărţii au fost consacrate colonizării Ioniei. Amintirea acestei colonizări îi oferă lui Pausanias prilejul de a insista asupra unor locuri ce-i erau familiare, să laude Ionia, clima şi sanctuarele ei care, după părerea lui, nu au asemănare în lume.

Datele şi detaliile pe care le adaugă ne îndreptăţesc credinţa că Pausanias cunoştea foarte bine aceste locuri. În relatarea acţiunilor întreprinse de Confederaţia Ahee, Pausanias manifestă simpatie pentru aheeni, iar organismul acesta politic este caracterizat ca o nădejde pentru renaşterea Greciei, distrusă de nepriceperea conducătorilor. Pausanias, om al veacului al II-lea când *Romana Potestas* ajunsese la apogeul ei, nu găseşte vinovată Roma. Confederaţia Ahee şi Grecia au pierit datorită conducătorilor Critolaos şi Diaios, care nu au evitat conflictul cu Roma (7, 14, 4), deşi nu s-ar putea afirma că aceşti strategii puteau să îndepărteze pentru totdeauna pericolul înrobirii Greciei de către romani.

Arcadica ar fi trebuit să fie cartea cu cea mai mică întindere în cadrul acestei opere, aşa cum de altfel se petrec lucrurile şi în opera lui Strabon. Din cele 54 de pagini pe care le ocupă prezentarea Peloponesului, la Strabon, Arcadiei i-au fost rezervate două pagini şi aceasta din cauză că pe vremea lui Strabon, care a trăit cu un secol şi jumătate înainte de Pausanias, Arcadia era aproape pustie. Populaţia de la ţară se rărise şi mai mult pe vremea lui Pausanias. În această situaţie scriitorul insistă asupra tezaurului bogat de tradiţii ale ţinutului, pe care-l exploatează din plin. În paginile în care Pausanias porneşte pe urmele trecutului istoric, trezeşte emoţii dintre cele mai puternice. Cu aceeaşi emoţie prezintă aspecte ale naturii, cum ar fi apele Styxului, lacurile de munte, râurile ce se pierd în adâncul pământului răbufnind în alte locuri. El ne-a vorbit despre peştii vorbitori din Aroanion şi despre mierlele Ky-lenei. De observat că Pausanias n-a ezitat să facă investiţii chiar în locuri retrase luînd în considerare informaţiile exegeţilor numai atunci cînd posibilităţile de a ajunge în acele locuri i se refuzau. De pildă el a văzut sanctuarul

zeiței Alea din Tegea¹⁹, a rămas în preajma râului Aroanios pînă la apusul soarelui ca să asculte glasul peștilor²⁰, a luat parte la cultul Demetrei, din Phigaleia. Arcadica este cartea cea mai cuprinzătoare, care nu are discursuri politice decît în partea finală, unde vorbește de activitatea lui Philopoemen. Ceea ce face să crească interesul pentru această carte este că Pausanias trage concluzii și se ridică la generalizări privitoare la cursul vieții omenești.

Cartea a IX-a a periegezei, intitulată Boiotica, a fost redactată în cursul anului 175 iar în decursul anului următor și-a încheiat opera prin Phokika. În prezentarea Beoției, Pausanias începe prin a descrie drumul ce duce de la Eleusis la Eleutherai apoi trece la explicarea numelor de Boiotos și Boiotia. Ținutul și-ar trage numele de la Boiotos, fiul lui Itonos și al nimfei Melanippe. Prima cetate din Beoția asupra căreia zăbovește este Plateea, în care descrie mormîntul lui Mardonios, căzut în lupta de la Plateea, continuă apoi cu descrierea celor mai importante monumente, vorbește despre sărbătoarea celebrată acolo și cunoscută sub numele de Daidala. După prezentarea peșterii nimfelor ne conduce în sanctuarul zeițelor Athena și Demetra, la mormîntul eroului homeric Leites și apoi trece de ruinele cetății Skolos, la Teba. Urmează menționarea distrugerii Tebei de către Alexandru cel Mare și restaurarea ei de către Cassandros, războiul celor 7 împotriva Tebei și al Epigonilor, lupta de la Leuctra, expediția lui Epaminondas în Pelopones. Insistă asupra mormîntului preotesei Corina, considerată ca inițiatoare a lui Pindar. În preajma porților Neite ne arată mormîntul lui Menoiceu, fiul lui Creon și locul în care și-au găsit sfîrșitul fiii lui Oedip. Ajungînd cu periegeza la Orchomenós, a cărui faimă străbate din Iliada (I, v, 581), relatează tradiția referitoare la Phegyii, populația tesaliană care a invadat Beoția la 60 de ani după căderea Troiei. După un popas la oracolul lui Trophonios din Lebadeia, ajunge la Cheronea. Cu acest prilej menționează evlavia față de zei a cheroneenilor ca

¹⁹ *Arcadica*. VIII.

²⁰ *Ibidem*, VIII, 21, 2.

și pentru sceptrul lui Agamemnon, considerat o operă sacră făruită după Homer, de mâna lui Hephaistos.

Ultima carte a *Călătoriei în Grecia* este Phokika. Ea începe cu o scurtă trecere în revistă a trecutului mitologic și istoric al Phocidei, după care urmează prezentarea ținutului, primul obiectiv fiind Chaeroneea. În vremurile istorice acest ținut focidean se reducea la regiunea muntoasă din jurul Parnasului. O fișie udată de râul Cefisos era singura care putea fi cultivată întrucît cîmpia Kirra-Criza aparținea încă din secolul al VI-lea î.e.n. incintei sacre delfice.

Prin paralelisme și încercări de interpretare filozofică a lucrurilor, Pausanias a căutat să dea periegezei sale o înaltă ținută imprimîndu-i o înfățișare „clasică“ dar nu a izbutit în întregime deoarece nu a reușit să pătrundă mai adînc în miezul lucrurilor. Pausanias prin opera lui se adresează unui public mai puțin pretențios și nu are în vedere pe intelectualii progresiști ai vremii lui, pe un Lucian de pildă, pe care nu este exclus ca Pausanias să-l fi întîlnit, totuși la Atena pe la 165, unde acesta venise să se stabilească.

Concepțiile politice ale lui Pausanias. Din contextul operei lui Pausanias, reiese atitudinea unui scriitor supus, leal puterii, convins total sau în parte, de necesitatea simbiozei greco-romane care-i dă prilejul să se afirme și de ale cărei binefaceri vorbește la tot pasul. Scriitorul se arată pătruns de atenția și înțelepciunea de care dădeau dovadă împărașii romani, a căror memorie o slăvește de repetate ori în cuprinsul operei. Dar din contrastul puternic cu această afirmație a evocării cu durere a unor zile glorioase pentru cetățile grecești, simțim că totuși adevărul era altul. Scriitorul nu poate riposta în fața unei stări de lucruri, care se întronase ca un fel de fatalitate și care are în fond rădăcini mai adînci. La Pausanias ca și la Plutarh, la Dionysios din Halicarnas, la Arrian găsim aceeași atitudine de **deferentă față de Romana Potestas** care totuși nu înăbușise în sufletul lor **ideea unei patrii independente, scutită de umilințe și privațiuni**; acest sentiment îl face pe scriitor să aibă reflecții din cele mai triste în fața ruine-

lor cetății Megalopolis și să evoce marile speranțe care prezidaseră la întemeierea acestei cetăți, și năruite la fel cu gloria scurtă și fragilă a oamenilor.

Conceptiile morale. O convingere intimă a lui Pausanias este aceea că ambiția generează neajunsuri și că dragostea poate genera o mare fericire, dar și o nesfârșită nenorocire. În ceea ce privește pasiunile, crede că suferința produsă de ele este mult mai mare decât binele produs. Pentru virtuțile eroice, pentru gesturile mărețe, manifestă aprecieri elogioase și entuziaste avînd dispreț pentru orice manifestare josnică. În rîndul faptelor detestate, pe primul plan situează trădarea. Elogiază actele patriotice puse în slujba colectivității, cum este patriotismul lui Trasibul, care a avut drept rezultat eliberarea țării și stingerea disensiunilor cărora le căzuseră pradă atenienii. În rîndul eroilor situează pe Leonidas, pe omonimul său spartan a cărui atitudine plină de cuviință față de captiva din Kos, îl situează printre exemplarele rare ale speței umane. În cadrul pietății care rămîne caracteristică pentru Pausanias se observa că uneori manifestă un oarecare scepticism și o repulsie chiar. O atitudine contrară manifestă pentru viața viitoare a sufletului, în care crede și subliniază faptul că cei dintîi care au susținut că sufletul omenesc este nepieritor au fost chaldeenii și magii indieni, că dintre greci acest lucru a fost susținut mai ales de Platon, fiul lui Ariston. Dacă această credință este acceptată, nu poate respinge faptul că dușmănia messenienilor față de cotropitorii spartani a mocrnit atîta vreme în inima lui Aristomenes.

În ierarhia zeilor acordă prioritate lui Zeus, însă și Tychei, care are puterea să înalțe, dar și să scufunde în neant, cetăți și oameni. O simpatie aparte trădează Pausanias față de zeița Demetra, căreia s-a dus să-i închine un prinos în Phigaleia, aducîndu-i sacrificii la intrarea în grotă.

Cu privire la esența zeilor, el nu-i consideră abstracțiuni reci, dar nici nu-i vede înconjurați de nimbul fericirii. Intervenția lor se produce mai **degrabă** în ceasurile de restriște decât în cele de fericire. Atitudinea irreverențioasă față de divinitate are drept consecință pedepsirea timpurie ori

tardivă. Distrugerea Spartei după părerea lui, prin cutremure se datoreşte miniei lui Poseidon, ale cărui sanctuare fuseseră pîngărite.

Pausanias deşi trăia într-o epocă în care raţionalismul izbutise să-şi croiască drum curajos, înconjură oracolele cu mult interes, arătînd că el crede în eficacitatea lor. Cu toate că ne găsim într-o epocă în care Plutarh s-a văzut nevoit să ia apărarea oracolelor care nu mai ofereau preziceri ticluite în versuri, ci numai răspunsuri simple, lucru impus de situaţia creată de *Pax Romana*, Pausanias îşi manifesta în repetate rînduri deferenţa faţă de oracole în general, care preziseseră atîtea evenimente reale.

Caracterul de ghid al operei. Lucrarea are un scop triplu: informarea romanilor asupra monumentelor şi peisajului grec, susţinerea concetăţenilor lui sub aspect moral, prezentarea unei versiuni verosimile cu privire la cele mai de seamă monumente.

De observat că Pausanias s-a ferit să menţioneze în vreun loc scopul în care şi-a scris cartea. Cum am avut prilejul s-o spunem, cartea este lipsită de o introducere ca şi de o încheiere, ea ne duce direct în Atica şi se termină brusc prin descrierea Locridei Ozole. Ceea ce surprindem în cuprinsul operei este dorinţa de a îmbrăţişa cît mai multe monumente. Astfel, după ce termină descrierea Aticei adaugă: „acestea sînt după părerea mea cele mai de seamă monumente ca şi lucruri curioase; era un procedeu de început iar pe măsură ce lucrarea a progresat, planul lui a căpătat un contur mai neted, procedeele autorului au devenit mai sensibile. Din acest punct de vedere cartea I prezintă faţă de a II-a o superioritate. Astfel înainte de prezentarea diferitelor oraşe, ne dă o notiţă istorică şi adoptă pentru expunerea lui ordinea topografică. O asemenea introducere, nu se găseşte în cartea I, iar descrierea topografică o aplică numai Atenei şi nu şi restului Aticei. O singură abatere întîlnim în cazul descrierii „drumului sfînt“ ce leagă Atena de Eleusis (Hiera Odos). După o expunere succintă a istoriei regiunii respective, el porneşte dinspre hotar către capitala ţinutului, semnalînd tot ce găseşte interesant. Apoi interesul lui se concentrează spre Agora,

unde are în vedere monumentele și apoi urmărește drumurile ce se desprind din Agora. După trasarea acestui tablou, descrie ținutul înconjurător, urmînd aceleași principii. Urmărește drumurile principale care leagă capitala de diferitele puncte ale teritoriului, insistînd asupra lucrurilor celor mai de seamă. După ce a parcurs un drum pînă la hotare, revine și pornește pe un alt drum, pînă cînd epuizează toate drumurile ce se leagă de capitală.

Sursele de inspirație. Opera lui Pausanias trădează o bogată și adîncită cunoaștere a literaturii grecești, lucru care se dovedește pe tot parcursul ei. Dintre poeți, cel mai des citat este Homer. Paralel cu opera homerică a întreprins o vastă explorare a poeziei grecești pentru a stabili legături și corespondențe cu investigația sa. De aceea el acordă credit poemelor aparținînd ciclului troian, care întregeau povestirile din Iliada și Odiseea, Cipriile, Distrugerea Troiei, Mica Iliadă, Aetiopida și Nostoi. Trimiterile la Ciprii sînt frecvente și procedeul își are justificarea lui, întrucît conțineau scene dramatice și de factură romantică, cum ar fi căsătoria lui Peleu cu Thetis, judecata lui Paris și iubirea lui pentru Elena ori Sacrificiul Ifigeniei.

Constatăm cu acest prilej perpetuarea cultului pentru opera lui Homer, întreținut de retori, de istoriografi, geografi și periegeți.

Poeții hieratici pe care tradiția îi socotea prehomerică dar care trădează elemente mult mai recente decît cele caracteristice pentru epoca de formare a epopeelor homerice, ca Orfeu, Musaios, poeții hieratici de la Delfi, ca Philammon și fiul său Thamyras, poeții aparținînd cultului apolinic de la Delos, ca Olen, sînt puși și ei la contribuție. Orfeu este pomenit în cartea a II-a (30, 2) și cartea a III-a (13, 2, 1-4, 5 și 20, 5), ca să ne mărginim numai la aceste două.

Pausanias ne oferă date și cu privire la cronologia imnurilor. După el, cele mai vechi imnuri sînt ale lui Olen, în timp ce Pamfos era considerat autorul celor mai vechi imnuri la atenieni. Olen este considerat cel dintîi care a întrebuițat hexametru în compunerea unor imnuri, pentru

poezii și în preziceri²¹. A fost de asemenea preocupat și de autenticitatea unor opere, recunoscându-i această calitate imnului lui Musaios închinat Demetrei și compus pentru Lycomizi. Și Pausanias se vede obligat să arate că unele creații poetice i-au fost atribuite lui Musaios de către Onomacritos. Ca valoare, după Imnurile homerice situa Imnurile Orfice și recunoștea că unele imnuri atribuite lui Orfeu erau apocrife. Cât privește autenticitatea Theogoniei lui Hesiod, el are anumite îndoieli²². Poziția aceasta își are explicația în contrazicerea care există între conținutul poemelor genealogice și poziția socială a lui Hesiod.

O atenție aparte acordă Pausanias datelor din opera lui Pindar, care se referă la concursurile publice din Grecia antică și anume la concursurile olympice, pythice, nemeice și istmice, care prilejuiau intrări triumfale în cetatea de baștină, a învingătorului la concurs.

Consultarea și referirea la opera polybiană își are explicația ei, întrucât Polybios a urmărit, nu desfătarea cititorului ci folosul lui.

Valoarea documentară. Din acest punct de vedere găsim date asupra mai multor războaie și în special la războiul messenian. Cu acest prilej, Pausanias reface istoria veche a Mesenei.

Opera lui Pausanias a păstrat un tezaur inestimabil de date referitoare la tradiții. De sub pana lui Pausanias revie Panatheneele (VIII, 2), somptuoasă serbare închinată zeiței Athena, cu care prilej statuia zeiței era înveșmântată cu un peplos țesut cu migală de *arrefore*. Pausanias ne dă și informația că sărbătoarea se numea Athenaia iar numele de Panathenee, l-a luat întrucât era o sărbătoare cinstită de toți atenienii, în urma întrunirii demosurilor. O altă manifestare evocată de Pausanias este Museia (X, 31, 3) sărbătoare organizată din cinci în cinci ani la Thespiai, într-o pădure închinată Muzelor, comportând concursuri de poezie, cântec și exerciții gimnastice și bucurându-se de o

²¹ Pausanias, VIII, 213, X, 5, 7—8.

²² Pausanias, IX, 31. O părere opusă găsim la Vergilius, *Bucolice*, v. 69—71 și la Callimah, *Aitia*, v. 144.

faimă care depășea hotarele Greciei, mai ales că serbările constituiau un prilej de cinstire a împăraților, susținătorii organizării concursului. O altă serbare evocată de Pausanias este cea pentru cinstirea zeului Eros (IX, 31, 3), celebrată din cinci în cinci ani, cu care prilej perechi de tineri căsătoriți făceau făgăduiala de a se duce la Thespias, spre a aduce prinos de mulțumiri lui Eros. Sînt de asemeni evocate serbările Nemeene, al căror întemeietor era considerat uneori Adrastos și însoțitorii lui în războiul împotriva Tebei, alții Heracles, care le va fi instituit după uciderea leului din Nemea. Cît privește nemeenele de iarnă, amintite de Pausanias, el spune că s-a presupus că din doi în doi ani să fie celebrate în timpul iernii spre a nu coincide cu jocurile olympice sau, că celebrarea lor în timpul iernii va fi fost o încercare a lui Hadrianus de a reînvia Nemea.

Istoria artei grecești, în general și-a adunat în bună parte materialul din opera lui Pausanias care trece în revistă numeroși artiști plastici greci marcînd elementele lor dominante. Astfel Pausanias îl prezintă pe Dedal, ca reprezentant al sculpturii în piatră care după cît se pare a apărut pentru prima oară în deceniul al șaptelea al secolului VII î.e.n. în Creta. Caracteristica statuilor sale era față ovală și plată, pieptănătura după moda egipteană.

Pausanias ne oferă de asemenea, date interesate și cu privire la cei doi reprezentanți ai stilului sever, Critios (sau Critias) și Nesiotes din secolul al V-lea î.e.n., autorii grupului tiranicizilor, care urma să înlocuiască un grup avînd același subiect, executat de sculptorul Antenor, luat de perși după cucerirea Atenei. Statuia era din bronz și s-au păstrat copii de marmură și reproduceri pe obiecte de artă. De asemenea Pausanias ne informează asupra lui Myron, sculptorul originar din Eleutherai, de la granița Beoției, cel mai vîrstnic din triada Myron, Phidias, Polyclet. El lucra în bronz dar și în marmură și lemn, executînd statui și grupuri de zei și eroi învingători la jocuri.

Dintre operele sale, ne-au parvenit în copii statuia Discobolului și grupul Athenei și al lui Marsyas. Măiestria lui Myron în redarea nuanțelor subtile se observă, în spe-

cial, în executarea grupului Athenei și al lui Marsyas, ce ni s-a transmis în copii de marmură.

Opera lui Pausanias ne-a mai păstrat celebre descrieri de monumente, cum este descrierea în capitolul zece al cărții a V-a a templului lui Zeus de la Olympia, care depășea pe al Athenei Parthenos nu numai prin dimensiuni, ci și prin profunzimea trăirii artistice. Tot Pausanias ne-a vorbit și despre entuziasmul de nedescris cu care era contemplată statuia lui Zeus, pentru expresia de bunătate supremă ce se degaja de pe chipul ei. Și în fine în același domeniu al artei amintim de datele pe care ni le dă asupra ergosterionului lui Fidias, pe cât de simple tot pe atât de impresionante: „în afara păduricii Altis se află un edificiu numit *Ergosterionul lui Fidias*, unde sculptorul aducea ultimele modificări fiecăruia din elementele componente ale statuiilor sale. În acest ergosterion se află un altar închinat tuturor zeilor“.

Pausanias are meritul de a ne fi păstrat și descrierea a două opere valoroase ale lui Polygnotos. Meritul este cu atât mai mare cu cât lucrările lui Polygnotos s-au pierdut în întregime. Este vorba de celebrele fresce din vestita *Lesche* a Cnidienilor de la Delfi: *Distrușgerea Troiei* și *Coborîrea lui Odysseu în Infern*. Fiecare compoziție cuprindea aproximativ 80 de figuri în mărime naturală. Din datele oferite de Pausanias reiese că tabloul *Distrușgerea Troiei* înfățișă Troia în dimineața cuceririi ei de către ahei.

S-ar părea că Pausanias manifestă o înclinare aparte mai degrabă pentru monumentele legate de practica cultului religios decît pentru cele profane. Așa de pildă, s-a observat că Pausanias n-a manifestat un interes pentru urbanistica cetăților descrise; în cetățile acestea el menționează piețele, porticele, tribunalele, sediile administrative, fîntînile, statuile oamenilor de vază. Dar numărul acestora este covîrșitor față de cel al sanctuarelor, al incintelor sacre, al ofrandelor pe care le prezenta. Dintre construcțiile civile putem cita *Galeria pictată de la Atena*, *Porticul persan* din Sparta. Dacă în descrierea acestor edificii civile procedează foarte sumar, în schimb descrierea edificiilor, mo-

numentelor și obiectelor legate de cult se face cu lux de amănunte.

Această înclinare nu l-a făcut pe Pausanias să fie lipsit de interes față de trecutul glorios al pământului pe care-l colinda. Datorită acestui interes a vizitat cîmpia de la Marathon și Plateea, a evocat glorioasa faptă de arme de la Salamina și Mantinea, ruinele casei lui Pindar de la Theba, statuile poezilor și cîntăreților celebri de pe Helicon, mormîntul de la Tanagra al preotesei Corinna, rivala lui Pindar, statuile ridicate în Arcadia pentru cinstirea istoricului Polybios. De asemeni scriitorul a cercetat cu entuziasm și interes aparte trofee și ofrandele aduse la Olympia și Delfi de grecii de pretutindeni.

Valoarea operei lui Pausanias pentru istoria patriei noastre. Deși știrile sînt puține la numărul, ele au o valoare deosebită.

Cel dintîi pasaj menționat de Pausanias insistă asupra lui Lysimah și asupra legendei închiderii acestuia într-o încăpere împreună cu un leu. Cum Lysimah a izbutit să răpună leul s-a impus atenției și admirației lui Alexandru cel Mare, care l-a apreciat ca pe unul dintre cei mai de seamă bărbați din Macedonia²³. Apoi vorbește de venirea lui în fruntea tracilor, de luptele duse împotriva odryșilor, a lui Dromichetes și a geților. În cursul acestor lupte el însuși, spune Pausanias, s-a aflat în primejdie, războindu-se cu oameni căliți în ale războiului și scăpînd prin fugă. Fiul său, Agathocles, care-l sprijinea atunci în luptă pentru prima oară, a fost luat prizonier de către geți²⁴. În cartea a III-a (19, 11) ne prezintă insula Leuke (insula Șerpilor) de la gurile Dunării, care de timpuriu a fost folosită ca loc de escală pentru corăbierii din Milet²⁵. Autorul comparînd-o cu un ostrov de la gura Niprului insistă asupra faptului că ar fi acoperită de păduri dese în care se află atît animale domestice cît și animale sălbatice. De asemeni vorbește despre un sanctuar închinat lui Achille și, despre

²³ Pausanias, I, 9, 5.

²⁴ Pausanias, I, 9, 5-7.

²⁵ Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 63. Vezi și Pindar, *Nemenele*, IV, 50.

o statuie a croului. În Cartea a V-a (12, 6), Pausanias arată că Traian i-a supus pe geții din „Tracia“²⁶, prin acest nume înțelegând Dacia.

Istoricul textului lui Pausanias. Opera lui Pausanias a început să fie editată din secolul al XVI-lea și anume în tipografia lui Aldus în Veneția, în 1516, prin grija cretanului Marcos Musuros. Cele mai bune ediții au fost realizate în secolul al XIX-lea de Facuis, Sibelius, Beker, Schubert, Dindorf, Hitzig și Spiro. Începând cu ultimul pătrar al secolului trecut, opera lui Pausanias a câștigat în importanță datorită săpăturilor întreprinse la Dipylon în 1871, la Mycenae în 1874, la Olympia în 1875, la Epidaur în 1881, la Eleusis în 1882, pe acropolea Atenei și a Tirințului în 1884, iar la Delfi și în Heraionul Argosului în 1892, căci s-au descoperit în opera lui puncte de plecare nu numai pentru cercetarea etnologică, ci și pentru istoria religiei grecilor și a vieții religioase a popoarelor semite. Astfel în 1871 a apărut lucrarea *Primitive Culture* a lui E. B. Tylor, în 1889 lucrarea *Lectures on the religion of the Semites* a lui W. Robertson Smith, în 1893, *Psyché* a lui E. Rohde, iar în 1906, *Griechische Feste* a lui M. P. Nilsson. Valoarea excepțională a operei în orientarea cercetărilor mai sus amintite a determinat și două ediții importante, a lui Herman Hitzig și a lui F. Spiro.

De asemeni, două comentarii importante ale textului lui J. G. Frazer, *Pausanias Description of Greece*, Londra 1898, împreună cu traducerea textului, în 6 volume și comentariul lui Herman Hitzig și Hugo Blümner, *Die Pausanias Beschreibung von Griechenland*, Leipzig, 1896—1910, în 6 volume.

Edițiile acestea au umplut un gol, întrucît vechile ediții și traduceri erau de mult epuizate, ca de pildă traducerea franceză a lui M. Clavier, apărută la Paris, în 7 volume, în anii 1814—1823 sau traducerea mai nouă a lui

²⁶ Dintre celelalte pasaje amintite în Pausanias, cel din cartea a VIII-a (28, 2) conține mențiuni despre Istru, de asemenea cel din cartea a VIII-a (38, 3); cel din cartea a IX-a (30, 5) reproduce o legendă despre traci, cu versiunea că privighetorile care-și fac cuibul la mormîntul lui Orfeu ciripesc mai duios.

W. H. S. Iones și H. O. Ormerod apărută la Londra, în 1918—1935, în 5 volume, cu textul stabilit de F. Spiro.

O ediție științifică făurită în vremea noastră este ediția neo-grecescă, prevăzută, cu traducere, comentarii, numeroase reproduceri și hărți, realizată de prof. Nicolaos Pappagis în 5 volume. Dintre acestea au văzut lumina tiparului volumele 2, 3, 4, și 5.

Realizată pe baza unei ample documentări, în care contribuția grecescă este și ea menționată, ediția poate fi socotită un moment important în valorificarea operei lui Pausanias, cât și în răspîndirea ei.

Opera lui Pausanias demonstrează din plin că ruinele Greciei ar fi rămas o enigmă fără un răspuns, dacă n-am fi moștenit această valoroasă lucrare.

Opera lui va continua să fie cercetată atîta vreme cît Grecia va reține atenția și va suscita interesul umanității.

CARTEA I
Atica

1 În fața Greciei Continentale¹, spre Marea Egee și insulele Cyclade se înalță promontoriul Aticei numit Sunion². Pe vârful acestui promontoriu s-a zidit un templu închinat zeiței Athena Sunias iar dincolo de promontoriu se află un port. Mergînd mai departe, întîlnești Laurion-ul³, unde au fost cîndva minele de argint ale atenienilor și de asemenea o insulă pustie și de întindere mijlocie. Insula poartă numele lui Patroclos, deoarece aici în insula, Patroclos⁴ a ridicat un zid și o fortificație pe vremea cînd comanda în calitate de navarh, corăbiile de război egiptene, pe care Ptolemaios⁵ fiul lui Ptolemaios iar acesta al lui Lagos, le trimisese în sprijinul atenienilor. Evenimentele acestea se petreceau pe vremea cînd Antigonos⁶ fiul lui Demetrios i-a învins năvălind cu armate în țară și silindu-i să se retragă (2). Pireul⁷ era un demos încă din vremurile vechi, dar înainte de a fi venit Themistocles în fruntea treburilor Atenei nu era amenajat ca port. Faleronul însă, pentru că în această parte marea se afla la o distanță mică de oraș, le servea ca port. Se mai spune că Menestheu a pornit pe mare din acest loc cu corăbiile spre Troia, iar înaintea lui pornise Tezeu spre a pedepsi pe Minos, plătind astfel uciderea lui Androgeos. Iar atunci cînd Themistocles a ajuns arhonte eponim⁸, deoarece Pireul i se păru și lui mai potrivit ca poziție pentru cei ce călătoreau, întrucît acolo era loc pentru trei dane față de Faleron, care avea una singură, l-a amenajat ca port dîndu-l spre folosință. Și încă pe vremea mea existau arsenale pentru corăbii. În preajma marelui port era mormîntul lui Themistocles. Căci se spune că atenienilor le-a părut rău de comportarea avută față de Themistocles și că rudele lui i-au adus osemintele din Magnesia⁹. Se pare că fiii lui Themistocles întorcîndu-se la ei în patrie au așezat în Parthenon o pictură cu chipul lui Themistocles; (3) Dintre lucrările cele mai vrednice de văzut în Pireu merită să fie semnalată mai ales incinta¹⁰ zeiței Athena și al lui Zeus;

amîndouă divinitățile au statui de bronz. Zeus ține în mînă un sceptru și o „victorie“, iar zeița Athena o lincie. Aici Antipatros a învins pe Leosthene¹¹ aflat în fruntea atenienilor și a tuturor grecilor, care îi învinsese pe macedoneni în Beoția¹² și apoi în afara Termopilelor și după aceea i-a silit să se retragă în Lamia¹³, din fața Oetei și i-a asediat. Pe acest Leosthene și pe fiii lui i-a reprezentat Arcesilaos.

(3) Există un loc în porticul cel lung, în care se află amenajată o piață la îndemîna tuturor celor ce pornesc, în călătorie pe mare, după cum și pentru cei ce locuiesc mai departe de port există o altă piață. În spatele porticului care dă înspre mare, este așezată o statuie a lui Zeus și a Demosului, operă realizată de Leochares¹⁴. În preajma mării, Conon a ridicat un templu închinat Afroditei, în amintirea izbînzii reputate asupra triremelor lacedemonienilor, în preajma Cnidosului din Chersonesul caric. Cnidienii cinstesc mai ales pe zeița Afrodita și i-au ridicat lăcașuri de închinare. Cel mai vechi templu este al Afroditei Doritis¹⁵; urmează în ordinea vechimii, templul închinat Afroditei Akraia și apoi cel de curînd înălțat al Afroditei căreia cei mulți îi zic Cnidia, în timp ce cnidienii înșiși îi zic Euploia (4). Atenienii mai au un port la Munichia, unde se înalță și un templu consacrat Artemidei Munichia, iar un altul la Faleron, așa cum am spus și mai sus, iar în apropierea lui se află un altar al zeiței Demetra. Mai este acolo și un templu închinat zeiței Athena Skiras¹⁶, iar mai departe un templu al lui Zeus, și de asemenea altare închinare zeilor numiți Agnostoi, eroilor, fiilor lui Tezeu și celor ai lui Faleros, despre care atenienii spun că a pornit pe mare împreună cu Iason, spre Colhida¹⁷. Există și un altar al lui Androgeos¹⁸, fiul lui Minos, numit altarul eroului. Dar aceia care se străduiesc să cunoască faptele petrecute în propria lor țară cu mai mare precizie decît alții, știu că este al lui Androgeos.

La o distanță de douăzeci de stadii se află promontoriul Colias¹⁹. Aici, după ce a fost nimicită flota mezilor, furtuna a pricinuit naufragii. Tot acolo se află o statuie închinată Afroditei Colias și alte statui ale zeitelor numite Getylide²⁰. Cred că și zeițele focenilor din Ionia²¹ numite

Genaide sînt aceleași cu zeițele din Colias. Pe drumul ce duce de la Faleron spre Atena se ridică un templu fără uși și acoperiș, închinat Herei. Despre acest templu se zice că a fost incendiat de Mardonios²², fiul lui Gobryas, și că statuia care există acolo acum, este opera lui Alcamenes²³. Cred că și această statuie nu putea fi distrusă de mezi.

2 După ce ai pătruns în Atena dai peste un mormînt al amazoanei Antiope²⁴, despre care Pindar²⁵ spune că a fost răpită de Peirithous²⁶ și de Tezeu. Dar iată ce stă scris în lucrarea lui Hegias din Trezena²⁷ referitor la ea:

Heracles²⁸ asedia orașul Themiskyra²⁹, așezat pe râul Thermodon³⁰ și cum izbutea să-l cucerească, Antiope i-a predat orașul, deoarece îndrăgise pe Tezeu, căci alături de Heracles pornise lupta și Tezeu. Aceste lucruri le-a scris Hegias. Atenienii însă mai spun că la venirea amazoanelor, Antiope a fost lovită cu săgeți de către Molpadia³¹ care la rîndu-i a fost și ea ucisă de Tezeu. Monumentul ei poate fi văzut la Atena (2). Pornind din Pireu și luîndu-o în sus dai peste ruinele zidurilor restaurate de Conon, după lupta navală de lîngă Cnidos³², căci zidurile ridicate de Themistocles după retragerea mezilor au fost dărîmate în timpul domniei așa numiților treizeci de tirani. De-a lungul drumului se află mormîntul bine cunoscut al lui Menandros³³, fiul lui Diopethes, și un cenotaf al lui Euripide. Acesta³⁴ a fost îngropat în Macedonia, unde venise la curtea regelui Arhelaos³⁵ și fiindcă felul cum și-a sfîrșit poetul viața este povestit de mulți, las lucrurile așa cum le-au spus ei. (3) Și pe vremea aceea poezii întrețineau legături cu regii, cum de altfel este și firesc. Și înainte vreme Anacreon³⁶ stătuse la curtea lui Polycrates, tiranul Samosului, iar Hieron din Siracusa oferise ospitalitate lui Eschil și lui Simonide³⁷. La curtea lui Dionysios³⁸, devenit mai apoi tiran al Siciliei, a trăit Filoxenos³⁹, iar la curtea lui Antigonos, regele macedonenilor au trăit Antagoras din Rodos⁴⁰ și Aratos din Soloi⁴¹. Hesiod și Homer⁴² sau n-au avut norocul să fie căutați de regi sau cu bună știință nu s-au interesat de acest lucru. Hesiod a procedat astfel din pricina firii sale rustice și a indiferenței lui pentru călătorii, iar Homer, deși

făcuse lungi călătoriii, a preferat să dobîndească o mare faimă în ochii celor mulți decît foloase materiale din partea celor puternici. De altfel Homer este acela care nu l-a arătat pe Demodocos stînd în preajma lui Alkinoos, iar pe Agamemnon lăsînd un poet în preajma soției sale. La o mică depărtare de port se află un mormînt ce are deasupra, reprezentat un luptător în picioare alături de calul său. Pe cine reprezintă nu știu dar artistul care a făurit atît calul cît și luptătorul este Praxiteles. (4) După ce ai pășit în cetate, în Atena, dai peste o clădire destinată pregătirii procesiunilor⁴³. Dintre acestea unele au loc an de an iar altele la anumite intervale de timp. În apropiere există un templu al zeiței Demetra, cu statui ale zeiței însăși, ale fiicei sale Persefona și a lui Iachos⁴⁴, care ține o torță. Pe zid stă scris cu litere atice⁴⁵ că sînt operele lui Praxiteles. Nu departe de templu există o statuie a zeului Poseidon, călare, azvîrlind o lance împotriva gigantului Polybotes⁴⁶; la această întîmplare se referă legenda locuitorilor din Cos⁴⁷, privitoare la promontoriul Helone. Dar inscripția păstrată pînă în vremea noastră atribuie scena altuia și nu lui Poseidon. Pe drumul ce duce de la porți la Kerameikos⁴⁸ există cîteva portice și în fața lor statui de bronz, reprezentînd bărbați și femei celebre (5). Unul din portice este prevăzut cu altare ale zeilor și cu un gimnasion⁴⁹ închinat lui Hermes. În acest portic se află casa lui Polytion⁵⁰, în care se spune că unii atenieni de vază au parodiat misterele de la Eleusis⁵¹. Pe vremea mea însă, casa era consacrată lui Dionysos. Acestui Dionysos i-au atribuit numele de Melpomenos⁵² cam din același motiv pentru care lui Apollo i-au zis Musagetul⁵³. Aici se află statuia zeiței Athena Paionia, a lui Zeus, a Mnemosynei⁵⁴ și a muzelor, un Apollo adus ca prinos, făurit de Eubulides⁵⁵ și dintre însoțitorii lui Dionysos⁵⁶ daimonul Akratos: Numai fața îi este încadrată în zid. După incinta lui Dionysos urmează o clădire cu statui de pămînt, reprezentînd pe regele atenienilor Amfictyon⁵⁷ oferind un ospăț altor zei și lui Dionysos. Aici există și Pegasos numit Eleuthereus, care a introdus acest zeu la atenieni. El a fost sprijinit de oracolul de la Delfi, care i-a amintit de vizita făcută cîndva pe vremea lui Icaros⁵⁸. (6)

Amfictyon a luat domnia în acest chip: se spune că în Atica⁵⁹ de astăzi a domnit mai întâi Aktaios, iar la moartea lui Aktaios⁶⁰ i-a urmat la conducere Kekrops, care era ginerele lui Aktaios. De la ea a dobândit fiice, pe Herse⁶¹, pe Aglauros și pe Pandrosos și un fiu pe Erysichton⁶². El n-a domnit peste atenieni, ci a murit pe cînd era încă în viață tatăl său și domnia lui Kekrops a revenit lui Kranaos, pentru că acesta avea puterea cea mai mare printre atenieni. Se spune despre Kranaos că a avut mai multe fiice și printre ele pe Atthis. De la aceasta provine și numele Aticeii care mai înainte avea denumirea de Aktaia. Întrucît Amfictyon s-a răzvrătit împotriva lui Kranaos, deși avea drept soție pe fiica acestuia, l-a îndepărtat de la domnie, dar după această întîmplare a fost și el izgonit de Erichtonios⁶³ și de cei răzvrățiți alături de el. După cum se spune, Erichtonios n-a avut de părinte un muritor, ci părinții lui au fost Hephaistos și Gea.

3 Locul numit Kerameikos își trage numele de la eroul Keramos, despre care de asemenea se spune că a fost fiul lui Dionysos și al Ariadnei. Pe partea dreaptă, cel dintîi portic ce te întîmpină este porticul numit regal⁶⁴, în care-și are reședința primul arhonte și a cărui putere *basileia* se exercită numai timp de un an. Lîngă zidul de cărămizi se află statui de pămînt ars reprezentînd pe Tezeu care aruncă în mare pe Skiron⁶⁵. O altă statuie reprezintă pe Hemera⁶⁶ purtînd pe Kephalos⁶⁷, despre care se spune că fiind foarte frumos l-a îndrăgit Hemera și l-a răpit, dînd apoi naștere unui copil, numit Phaëton⁶⁸ și l-a făcut păzitor al templului. Aceste lucruri le-au spus, pe lîngă alții, și Hesiod, în versurile lui care se referă la femei⁶⁹. (2) În preajma porticului este așezată statuia lui Conon, a lui Timotheos fiul lui Conon, ca și statuia lui Evagoras⁷⁰ regele ciprioților, prin a cărui intervenție regele Artaxerxes⁷¹ a înapoiat lui Conon triremele feniciene. Acest fapt l-a săvîrșit în calitate de atenian, fiind originar din⁷² Salamina și ca unul care-și ducea obîrșia neamului pînă la Teucros și la fiii lui Kinyros⁷³. Aici se află și o statuie a lui Zeus numit Eleutherios și o statuie a împăratului Hadrian⁷⁴, mărturie

a binefacerilor arătate față de cei aflați sub ocîrmuirea lui și îndeosebi față de atenieni. (3) În partea dinafară s-a zidit un portic cu picturi reprezentînd pe așa-numiții doi-sprezece zei⁷⁵. Pe zidul din față sînt înfățișați Tezeu, Democrația și Demosul. Această pictură dovedește că Tezeu a fost acela care a statornicit egalitatea în drepturi a cetății⁷⁶ la atenieni; în rîndul mulțimii s-a răspîndit și o altă părere și anume că Tezeu ar fi încredințat demosului puterea și că de atunci s-a cîrmuit democratic pînă cînd Peisistratos⁷⁷ răzvrătindu-se a instaurat tirania. În rîndul mulțimii mai circulă și alte lucruri neadevărate, răspîndite de oameni, nepricepuți în ale istoriei, dar ei le aud chiar din anii copilăriei fie cu prilejul organizării corurilor⁷⁸, fie cu prilejul reprezentărilor tragice și le socot demne de crezare. Astfel de lucruri se spun și cu privire la Tezeu, cum că el însuși a domnit, după moartea lui Menestheu, iar urmașii lui Tezeu au continuat să domnească în calitate de arhonți pînă la a patra generație. Iar dacă m-aș fi complăcut în prezentarea de genealogii⁷⁹, aș fi enumerat și pe aceia care au domnit, începînd de la Melanthos⁸⁰ și pînă la Kleidikos, fiul lui Aisimides (4). În acest loc sînt reprezentate și faptele de arme de la Mantineia⁸¹, săvîrșite de atenienii trimiși în ajutorul lacedemonienilor. Războiul în întreaga lui desfășurare, a fost prezentat și de alți scriitori, printre care se numără și Xenofon, și care au înfățișat și cucerirea Kadmeii⁸² și înfrîngerea lacedemonienilor de la Leuctra⁸³ invazia beoțienilor în Pelopones și alianța intervenită între atenieni și lacedemonieni. În pictură este o hipomachie⁸⁴ în care între cele mai cunoscute personaje dintre atenieni este și Grylos⁸⁵ fiul lui Xenofon, iar din întreaga cavalerie beoțiană Epaminondas tebanul. Aceste picturi le-a lucrat pentru atenieni Euphranor⁸⁶, iar alături în templu a pictat pe Apollon, supranumit Patroos⁸⁷. Statuia din fața templului este opera lui Leochares⁸⁸ iar cea denumită Akexikakos a făurit-o Calamis⁸⁹. Se vorbește că aceste nume i s-au atribuit zeului pentru că el, potrivit oracolului de la Delfi a curmat molima care a izbucnit odată cu războiul peloponesiac⁹⁰, (5) A fost înălțat și un templu spre cinstirea Mamei zeilor⁹¹, a cărei efigie a făcut-o Fidias, iar în preajma templu-

lui s-a ridicat un buleuterion⁹² închinat celor ce sînt cunoscuți cu numele de „cei cinci sute“ și care aveau rangul de „buleutai“ ai atenienilor timp de un an. În interiorul templului se află un xoanon⁹³ al lui Zeus Boulaios⁹⁴ și o statuie a lui Apollon, operă a lui Peisias⁹⁵ și a Demosului făurită de Lyson⁹⁶. Pe Thesmotheți i-a redat Protogenes Kaunios⁹⁷ iar Olbiades a pictat pe Kalippos, cel ce i-a condus pe atenieni la Termopile ca să stăvilească pătrunderea gallilor în Grecia⁹⁸.

4 Acești galli stăpînesc regiunile îndepărtate ale Europei situate înspre marea cea mare; la extremitatea care nu mai este navigabilă, unde se produce fluxul și refluxul și unde viețuiesc animale care nu se aseamănă de loc cu cele ce viețuiesc în restul mării. Prin țara gallilor curge riul Eridanos⁹⁹ în care, după credința răspîndită, fiicele lui Helios jeleau nenorocirea întîmplată fratelui lor Phaëton¹⁰⁰. Tîrziu au ajuns ei să poarte numele de galli, căci în vremea de demult și printre ei și printre alții erau cunoscuți sub numele de celți. După ce și-au adunat o armată au pornit spre Marea Ionică, spre neamul Illyrilor spre toate noroadale pînă în regiunea unde locuiau macedonenii și pe macedoneni înșiși i-au izgonit din patria lor, invadînd Tesalia. Iar cînd au ajuns aproape de Termopile, atunci mulți dintre greci au manifestat nepăsare în fața invaziei barbarilor pentru că înainte vreme suferiseră foarte mult din partea lui Alexandru și din partea lui Filip. Mai tîrziu Antipatros¹⁰¹ și Casandros¹⁰² i-au supus pe greci, încît nimeni n-a mai socotit ca un fapt înjositor lipsa participării la apărare potrivit cu forțele de care dispuneau fiecare. (2) Mai mult decît toți ceilalți greci, atenienii ajunseseră la capătul puterilor din pricina prelungirii războiului cu macedonenii ca și din pricina unor repetate înfrîngeri suferite în război. Ei totuși făcură începutul pornind de la Termopile alături de ceilalți greci și-și aleseră comandant pe Kallippos. Iar după ce puseră acolo stăpînire pe locul cel mai îngust, împiedicară pătrunderea barbarilor în Grecia. Ulterior celții descoperind poteci prin care altă dată Efialte Trachinianul¹⁰³ a condus pe mezi și după ce au făcut prizonieri pe focenii rînduiți spre pa-

za strămtorii, au trecut muntele Oeta¹⁰⁴ fără ca grecii să prindă de veste. (3) Atenienii au dobândit în această împrejurare un mare prestigiu în fața grecilor, respingînd pe barbari măcar că fuseseră înconjurați din amîndouă părțile. Cei aflați în corăbii fură expuși la multe neajunsuri pentru că golful Lamiac din preajma Termopilelor este plin de mlaștini; pricina care-l face mlăștinos pare să fie apa cea caldă din acest loc care se varsă în mare¹⁰⁵. Așadar ei au avut mai mult de pătimit căci după ce au luat pe punțile corăbiilor lor pe greci au fost obligați să plutească cu corăbiile grele de arme și de oameni luptîndu-se cu mîlul. (4) În timp ce ei veneau în ajutorul grecilor în chipul amintit mai sus, gallii se aflau înăuntrul Termopilelor și socotind că nu merită deloc să se ostenească cucerind celelalte orașele, se grăbiră să prade mai ales orașelul Delfi¹⁰⁶ și bogățiile zeului. Împotriva lor s-au năpustit înșiși delfienii iar dintre foceni aceia care locuiesc în orașele aflate în preajma muntelui Parnassos¹⁰⁷; un ajutor le-a venit de asemenea din partea etolienilor. Aceștia se distingeau în acest timp datorită tinereții lor. Îndată ce se încăierară lupta începu; se porniră asupra gallilor fulgere și pietre de stîncă smulse din muntele Parnassos se prăbușiră asupra gallilor iar hopliții le părăură niște monștri barbarilor. Se spune că unii dintre aceștia veniseră din țara hyperboreenilor¹⁰⁸, ca de pildă Hyperohos și Amadacos, iar despre al treilea, Pyrros, că era fiul lui Ahile. Din pricina acelei alianțe locuitorii din Delfi aduc jertfe lui Pyrros cu toate că mai demult mormîntul lui nu se bucura de cinstire, fiindcă el fusese considerat ca vrăjmaș. (5) Cei mai mulți dintre galli, trecînd cu corăbiile în Asia prădară orașele aflate la țarm. Mai tîrziu stăpînitorii Pergamului, numit în vremurile mai vechi Teuthrania¹⁰⁹, izgoniră de aici pe galli de la mare. Aceștia puseră stăpînire pe ținutul de dincolo de Sangarios¹¹⁰, cuceriră orașul frigienilor Ankyra¹¹¹, colonie întemeiată mai întîi de Midas¹¹², fiul lui Gordios; ancora pe care a descoperit-o Midas exista încă pe vremea mea, în templul lui Zeus, ca și izvorul numit al lui Midas. Se zice că Midas a turnat vin în apa izvorului, ca să pună mîna pe Silenos. Au cucerit așadar Ankyra și cetatea Pessinus¹¹³ aflate la poalele

muntelui Agdistis¹¹⁴ unde a fost, zice-se, îngropat și Attes. (6) În Pergam se spune că s-ar afla prăzi luate de la galli și o pictură care reprezintă lupta împotriva gallilor. Ținutul pe care-l stăpînesc azi cei din Pergam ar fi fost în vremea de demult închinat Kabeirilor¹¹⁵. Ei vor să fie considerați printre arcazienii aceia care au plecat în Asia împreună cu Telefos. În ceea ce privește celelalte războaie, dacă într-adevăr au purtat războaie, vestea nu a ajuns pînă la toți. Trei sînt faptele cele mai cunoscute realizate de ei: una este stăpînirea asupra Asiei de jos, a doua, plecarea de aici a gallilor și fapta plină de curaj a lui Telefos față de cei plecați împreună cu Agamemnon, cînd grecii, neizbutind să cucerească Ilionul¹¹⁶, au prădat cîmpia Mysion¹¹⁷ ca fiind un ținut troian. Mă reîntorc la începutul povestirii mele după digresiunea făcută.

5 În preajma buleuterionului celor cinci sute, se află așa-numitul Tholos¹¹⁸, unde pritanii¹¹⁹ aduc jertfe și unde există cîteva statui mici, lucrate în argint. Mai sus, sînt așezate statuile eroilor de la care și-au luat numele gințile atenienilor. Tot Herodot este acela care ne-a povestit cine a stabilit numărul ginților la zece, în loc de patru, schimbîndu-le numele cele vechi cu altele. (2) Printre eponimi¹²⁰ — căci așa sînt numiți — se numără Hipothoon¹²¹, fiul lui Poseidon și al Alopei, fiica lui Kerkyon, iar Antiohos este un fiu al lui Heracles, zămislit cu Meda, fiica lui Phylas¹²², iar al treilea este Aias¹²³ fiul lui Telamon și dintre atenieni Leos. Despre el se spune că a adus ca jertfă pentru salvarea comună pe propriile lui fiice, potrivit unui oracol dat de zeu; printre eponimi se numără și Erechteu, care a învins într-o luptă pe eleusinieni, provocînd moartea conducătorului lor Imarados, fiul lui Eumolpos¹²⁴. De asemenea se numără Egeu¹²⁵ și Oineus¹²⁶, fiul natural al lui Pandion¹²⁷, iar dintre fiii lui Tezeu, Akamas¹²⁸. (3) Cît despre Kekrops și Pandion — căci am văzut și statuile lor printre cele ale eponimilor — nu știu căruia dintre ei îi aduc cinstire, căci mai înainte domnise Kekrops¹²⁹, care a avut de soție pe fiica lui Aktaios și apoi fiul lui Erechteu care după cum se știe s-a și mutat în Eubeea; acesta era odrasla lui Pandion iar el la rîndul

lui odrasla lui Erichtonios. Nu există îndoiala că au venit la domnie și Pandion și fiul lui Kekrops al doilea. Pe acesta l-au alungat de la putere Metionizii¹³⁰; împreună cu el au fugit izgoniți și copiii lui, când se refugiase la Megara¹³¹, deoarece avea de soție pe fiica lui Pylas¹³² ce stăpânise la Megara. Se zice că Pandion îmbolnăvindu-se a murit acolo și că un mormînt al lui se află în preajma mării, la Megaris, unde este o stîncă ce poartă numele Athenei Aithya¹³³. (4) Copiii, după ce au revenit de la Megara în patria lor au izgonit pe metionizi, iar puterea la atenieni a luat-o Egeu ca fiind cel mai mare. Divinitatea nu s-a arătat ocrotitoare față de fiicele lui Pandion care n-au avut urmași ca să-l răzbune. Și cu toate acestea el ca să-și întărească puterea s-a înrudit cu regele tracilor. Dar nu este chip ca omul să fugă de datoria față de zei. Se spune că Tereus¹³⁴, fiind soț al Procnei¹³⁵ a necinstit-o pe Filomela¹³⁶, călcînd legiurile grecilor, și că a batjocorit trupul fecioarei, atrăgînd prin aceasta răzbunarea femeilor. Există pe Acropolă și o altă statuie a lui Pandion care merită admirație. (5) Aceștia sînt eponimii cei vechi ai atenienilor. După ei s-au format aici și alte ginți, a lui Attalos mysianul¹³⁷, a lui Ptolemaios egipteanul și a împăratului Hadrian, care domnește în timpul meu. Acesta a cinstit cu precădere divinitatea și a făcut totul pentru fericirea supușilor. Nesilit de nimeni n-a pornit nici un război iar pe evreii care locuiau dincolo de ținutul syrienilor și care se ridicaseră împotriva-i i-a supus. Templele ridicate pentru cinstirea zeilor, unele zidite din temelii, altele împodobite cu ofrande și cu vase de tot felul și Daniile făcute către orașele grecești ca și binefacerile lui față de orașele locuite de barbari și de cei aflați la strîmtoare au fost toate menționate pentru cinstirea lui în sanctuarul tuturor zeilor de la Atena.

6 Evenimentele referitoare la Attalos și Ptolemaios erau prea depărtate în timp ca să mai poată fi păstrată amintirea lor iar cei care întrețineau relații cu regii în vederea menționării faptelor lor, în cuprinsul unor lucrări și mai înainte vreme au arătat delăsare. Iată pricina care m-a fă-

cut să amintesc aici deci și de faptele pe care le-au săvârșit ei și cum s-a transmis la părinții lor stăpînirea Egiptului, și respectiv a mysilor și a vecinilor lor. (2) Macedonenii socot că Ptolemaios este de fapt fiul lui Filip, care la rîndul lui este fiul lui Amyntas, dar este considerat ca fiu al lui Lagos, deoarece mama sa rămînînd grea i-a fost dată de soție lui Lagos de către Filip. Se spune că Ptolemaios a săvîrșit și alte fapte strălucite în părțile Asiei și că dintre tovarășii lui pe Alexandru care-și primejduise viața printre Oxydraci¹³⁸, l-a apărut cel mai mult. Iar cînd a murit Alexandru, s-a ridicat împotriva aceluia care încredințau întreaga putere lui Aridaios, fiul lui Filip, și el a fost acela care a determinat împărțirea statelor în regate. (3) Ducîndu-se în Egipt a ucis pe Cleomenes, pe care Alexandru îl numise guvernator al Egiptului, socotindu-l prieten al lui Perdicas¹³⁹ și din această pricină fără credință față de el, iar pe macedonenii care primiseră poruncă să transporte trupul lui Alexandru la Aigai¹⁴⁰, i-a convins să i-l predea lui. Trupul neînsuflețit l-au îngropat la Memfis, după datina macedoneană și deoarece știa că Perdicas va lupta împotriva lui, avea ochiul ațintit asupra Egiptului. Perdicas invocînd o expediție, a luat împreună cu el pe Aridaios, fiul lui Filip și pe copilul Alexandru, odrăslit de Roxana, fiica lui Oxyartes¹⁴¹ cu Alexandru; în realitate însă uneltea să smulgă de la Ptolemaios stăpînirea Egiptului. Izgonit din Egipt a încetat de a mai fi admirat pentru acțiunile lui războinice ca mai înainte. Fiind defăimat și în alte felurite chipuri în fața macedonenilor a pierit ucis de garda personală. (4) Moartea lui Perdicas a trezit la acțiune pe Ptolemaios căci pe de o parte a învins pe syrieni și pe fenicieni, iar pe de alta a primit în preajma lui pe fugarul Seleucos¹⁴², fiul lui Antiohos, izgonit de Antigonos și el însuși făcea pregătiri spre a-l respinge pe Antigonos. Pe Cassandros, fiul lui Antipatros și pe Lysimahos care domnea în Tracia i-a convins să ia parte la război, invocînd fuga lui Seleucos și faptul că Antigonos putea fi un om de temut, în cazul cînd și-ar fi mărit puterea. (5) Antigonos continua pregătirile, neavînd curaj să întîmpine pericolul, cînd a aflat

însă că Ptolemaios pune la cale o expediție în Libya¹⁴³ în urma revoltei Cyreneenilor, porni îndată și supuse pe syrieni și fenicieni. După aceea transmise puterea fiului său Demetrios, tânăr ca vîrstă dar copt la minte și se îndreptă înspre Helespont. Dar înainte de a trece peste Helespont conduse din nou armata îndărăt deoarece aflase că Demetrios fusese învins în luptă de Ptolemaios. Demetrios, fără să fi fost izgonit definitiv din țara lui de către Ptolemaios, nimici o parte din egipteni, întinzîndu-le curse. Atunci Ptolemaios fără să mai aștepte sosirea lui Antigonos a plecat spre Egipt. (6) După ce trecu iarna, Demetrios navigă spre Cipru și învinse pe Menelaos, satrapul lui Ptolemaios, într-o luptă navală și apoi repută o nouă victorie asupra lui Ptolemaios însuși cînd acesta a pornit împotriva-i. Fugind în Egipt a fost asediat de Antigonos și Demetrios în același timp și pe mare și pe uscat. Ptolemaios, deși ajunsese într-o situație deosebit de primejdioasă, și-a salvat totuși stăpînirea datorită armatei sale, mutîndu-și reședința la Pelusion¹⁴⁴, supraveghind și apărîndu-se în același timp cu corăbiile de război de pe fluviu. Antigonos nu mai nutrea acum nici o nădejde de a cuceri Egiptul, iar pe Demetrios l-a trimis împotriva rodienilor¹⁴⁵ cu o armată numeroasă și corăbii, socotind că dacă ar fi anexat insula la stăpînirea lui s-ar fi folosit de ea ca de o bază de atac împotriva egiptenilor. Dar și rodienii înșiși au dat asediatorilor dovezi de mult curaj și au pus la cale diferite uneltiri în timp ce Ptolemaios îi ajuta cît putea (7). Antigonos suferind o înfrîngere la Rodos, așa cum se întîmplase și mai înainte, în Egipt, a avut îndrăzneala, puțin după aceea, să se ridice împotriva lui Lysimahos și a lui Cassandros și împotriva armatei lui Seleucos. În această împrejurare a pierdut mare parte din armata sa, iar el însuși și-a sfîrșit viața, după ce a pătimit mult, mai ales din pricina prelungirii războiului împotriva lui Eumenes¹⁴⁶. Dintre regii care l-au biruit pe Antigonos socot că cel mai nelegiuit a fost Cassandros, care după ce și-a salvat cu sprijinul lui Antigonos stăpînirea asupra macedonenilor, a venit să lupte împotriva binefăcătorului. (8) Iar după moartea lui Antigonos, Pto-

lemaios a cucerit Syria și Cyprul și a readus pe Pyrrhos¹⁴⁷ în patria lui, Thesprotis¹⁴⁸. Când s-a răzvrătit Cyrena, Magas, fiul Berenicei care pe atunci era soția lui Ptolemaios, a cucerit Cyrena în al cincilea an de răzvrătire. Iar dacă Ptolemaios a fost cu adevărat fiul lui Filip, care la rîndu-i a fost fiul lui Amyntas, să știe oricine că patima lui pentru femei o moștenise de la tatăl său, care deși avea de soție pe Eurydice, fiica lui Antipatros și deși avea copii cu ea s-a îndrăgostit de Berenice¹⁴⁹, pe care Antipatros a trimis-o în Egipt, împreună cu Eurydice. Îndrăgostindu-se de această femeie a dobîndit de la ea copii și cînd i s-a apropiat sfîrșitul a lăsat să domnească asupra Egiptului pe Ptolemaios, odrasla Berenicei și nu a fiicei lui Antipatros. La atenieni există o gîntă care poartă numele acestuia.

7 Acest Ptolemaios îndrăgind-o pe Arsinoe¹⁵⁰, sora lui bună și după tată și după mamă, s-a căsătorit cu ea, fapt considerat drept o nelegiuire, dacă ar fi să judecăm după obiceiurile macedonenilor dar îngăduit de legile egiptenilor pe care-i stăpînea. În al doilea rînd a ucis pe fratele său Argaios, fiindcă, așa cum merge vestea, uneltea împotriva lui. El a fost acela care a transportat trupul lui Alexandru de la Memfis; a mai ucis și pe un alt frate al lui, odrăslit de Eurydice, deoarece prinsese de veste că instiga la revoltă pe ciprioți împotriva lui. Iar Magas, frate bun cu Ptolemaios născut din aceeași mamă și numit de ea guvernator în Cyrena — era fiul Berenicei și al unui macedonean, pe nume Filip — după unii, iar după alții, om necunoscut și de rînd. Atunci, așadar, acest Magas după ce a izbutit să izoleze pe cyrenieni de Ptolemaios, i-a pornit împotriva Egiptului. (2) Ptolemaios a împiedicat năvălirea, a respins pe cyreneeni care veniră asupra lui, iar Magas a fost încunoștințat pe drum de răscoala marmarizilor. Acești marmarizi sînt nomazi libyeni. El s-a întors atunci la Cyrena iar pe Ptolemaios care pornise pe urmele lui l-a împiedicat într-un fel oarecare întîmplarea ce urmează. Atunci cînd se pregătea să respingă pe Magas, care venea asupra lui, aducea cu el pe lîngă mercenari,

și alte trupe și aproape patru mii de galli. Dîndu-și seama că aceștia urmăreau să pună mîna pe Egipt, i-a condus prin mijlocul rîului într-o insulă pustie. Aceștia au pierit aici atît din pricina ciocnirilor iscate între ei cît și din pricina unei molimi. (3) Iar Magas avînd acum de soție pe Apame, fiica lui Antiohos, care era fiu al lui Seleucos, l-a convins pe Antiohos să calce învoiala făcută de tatăl său Seleucos cu Ptolemaios și să pornească la război împotriva Egiptului. Atunci cînd Antiohos a pornit expediția, Ptolemaios a atacat pe toți cei aflați sub autoritatea lui Antiohos, la cei mai slabi trimițînd tîlhari care să prade țara, iar pe cei mai puternici îi împiedica cu ajutorul armatei astfel ca Antiohos să nu aibă nici cînd posibilitatea să pornească împotriva Egiptului. Așa cum am afirmat și mai înainte, acest Ptolemaios a trimis o flotă, în ajutorul atenienilor împotriva lui Antigonos și împotriva macedonenilor. Dar acest fapt fără îndoială n-a contribuit într-o măsură apreciabilă la salvarea atenienilor. Copiii i-a dobîndit nu de la Arsinoe, care-i era soră, ci de la fiica lui Lysimahos. Iar sora lui, care s-a căsătorit cu el s-a întîmplat să moară înaintea lui, fără să aibă copii. După numele ei, există la egipteni un district cu numele de Arsinoitis.

8 Povestirea îmi impune să arăt și lucrurile referitoare la Attalos, fiindcă și acesta se numără printre eponimii atenienilor. Un macedonean cu numele de Dokimos, general al lui Antigonos, care mai tîrziu și-a pus în serviciul lui Lysimahos și persoana sa și averea sa, avea un eunuc pe nume Philetairos din Paflagonia. Faptele săvîrșite de Philetairos în legătură cu răzvrătirea lui împotriva lui Lysimahos și cum și-a atras de partea lui pe Seleucos, le voi expune în partea privitoare la Lysimahos. (2) Iar Attalos care era fiul lui Attalos și nepot al lui Philetairos, a luat puterea ce i-a fost încredințată de vărul său Eumenes. Cea mai importantă dintre acțiunile sale este că a constrîns pe galli să se retragă de lîngă mare în ținutul pe care-l stăpînesc și astăzi. (3) După statuile eponimilor urmează statuile închinat divinităților Amphiaraios¹⁵¹, și Eirene¹⁵²;

aceasta ține pe copilul Plutos. Aici se află și statuia de bronz a lui Lycurg, fiul lui Lycophon și statuia lui Kallias¹⁵³, care a obținut pacea de la Artaxerxes, fiul lui Xerxes, pentru greci, așa cum susține cea mai mare parte a atenienilor. (4) Există și statuia lui Demosthene pe care atenienii l-au silit să se retragă la Kalauria¹⁵⁴, insulă aflată în fața Trezenei, dar după ce l-au reprimat acolo l-au izgonit din nou după nenorocirea de la Lamia. Cu prilejul celui de al doilea exil, a trecut din nou la Kalauria, unde cum se știe și-a pus capăt vieții, bînd otravă. El este singurul dintre exilații greci pe care Archias nu l-a predat lui Antipatros și macedonenilor. Iar acest Archias, care era de neam din Thurioi¹⁵⁵ a luat asupra-și o fărădelege: pe toți aceia cîți s-au făcut vinovați de silnicii față de macedoneni, înainte de a fi avut loc înfrîngerea grecilor în Tesalia, Archias i-a condus în fața lui Antipatros, spre a-și primi pedeapsa. Iată unde a adus pe Demosthene dragostea lui nemărginită față de atenieni. Mi se pare foarte binevenită afirmația că bărbatul care s-a aruncat în vîltoarea vieții politice cu atîta zel și care a considerat poporul demn de încredere, n-a avut nicînd parte de o moarte bună. (5) În apropierea statuii lui Demosthene, se află un sanctuar închinat lui Ares¹⁵⁶, unde se găsește o statuie a zeiței Afrodita și alta a lui Ares, executată de Alkamenes; apoi o statuie a zeiței Athena, opera unui bărbat din insula Paros, numit Lócros. Tot aici se află și statuia Enyoei¹⁵⁷, făurită de fiii lui Praxiteles. De jur împrejurul templului sînt așezate statuile lui Heracles, a lui Tezeu și Apolon care-și leagă pletele cu o bentiță; de asemenea statuile lui Kalades, care după tradiție ar fi întocmit legi scrise pentru atenieni și a lui Pindar¹⁵⁸ care s-a bucurat și de alte cinstiri din partea atenienilor, pentru că i-a slăvit în versuri. În apropiere se află și statuile lui Haermodios¹⁵⁹ și a lui Aristogheiton care l-au ucis pe Hiparh. Pricina uciderii lui și felul în care au săvîrșit omorul sînt lucruri pe care le-au povestit alții. Aceste statui dovedesc tehnica de lucru a lui Kritias¹⁶⁰ iar vechile statui le-a executat Antenor. Aceste statui luate de Xerxes ca pradă atunci cînd a cucerit Atena, după ce a fost părăsită de

locuitorii ei, au fost restituite de Antiohos. (6) În fața intrării teatrului ce poartă numele de Odeon¹⁶¹ se află statuile regilor egipteni. În privința numelui, ei poartă cu toții deopotrivă numele de Ptolemei. Totuși fiecare dintre ei mai are o denumire specială. Unul poartă porecla de Philometor¹⁶², altul de Philadelfos¹⁶³ al treilea fiul lui Lagos poartă numele de Soter¹⁶⁴, poreclă atribuită de rodieni. Dintre ceilalți Philadelfos este cel menționat și mai înainte în povestirea mea despre eponimi; în preajma statuii acestuia se află și statuia surorii sale, Arsinoe.

9 Cel ce poartă numele de Philometor este al optulea urmaș al lui Ptolemaios Lagos¹⁶⁵, iar această poreclă i-a fost dată în semn de batjocură, căci nu cunoaștem nici un alt rege care să fi fost atât de mult urît de mama lui și a cărui venire la conducere să n-o fi încuviințat măcar că era cel mai vîrstnic dintre fii. Mai mult, a căutat dinainte ca tatăl său să-l trimită în Cipru. În legătură cu ura arătată acestuia de către Cleopatra¹⁶⁶, sînt invocate și alte cauze și printre ele aceea că trăgea nădejde că i-ar fi dat mai multă ascultare Alexandru, cel mai tînăr dintre copii. (2) Din această cauză căuta să convingă pe egipteni să aleagă rege pe Alexandru. Și fiindcă poporul se arăta potrivnic, a trimis pe Alexandru pentru a doua oară în Cipru, cu numele numai de strateg, în realitate însă pentru că dorea ca prin el să apară mai de temut în ochii lui Ptolemaios. În cele din urmă, după ce a rănit pe aceia dintre eunuci pe care-i socotea mai binevoitori, i-a prezentat publicului pretextînd că Ptolemaios a uneltit și împotriva ei și că ei pătiseră din partea lui. Alexandrinii s-au năpustit asupra lui Ptolemaios spre a-l ucide iar el abia a scăpat cu viață urcîndu-se într-o corabie și ei au proclamat ca rege pe Alexandru care venea din Cipru. Cleopatra urma să-și ia pedeapsa pentru fuga lui Ptolemaios, cînd pieri ucisă de mîna lui Alexandru pe care ea îl pusese să domnească asupra egiptenilor. (3) Cînd faptele au fost date în vileag și Alexandru a fugit de teama cetățenilor, Ptolemaios s-a reîntors în patrie, cucerind Egiptul pentru a doua oară. El s-a războit și cu tebanii care se răsculară iar după ce i-a

readus la supunere în al treilea an de la răzvrătirea lor și i-a maltratat în așa chip încît nu le rămăsese nici măcar amintirea fericirii lor de altădată, căci ei ajunseseră la un grad așa de mare de prosperitate încît întreceau prin bogății și pe cei mai avuți dintre greci, chiar și oracolul de la Delfi și pe orhomenieni¹⁶⁷. Puțin mai tîrziu Ptolemaios a avut parte de soarta pe care o merita, iar atenienii care avuseseră din parte-i multe binefaceri — ce nu merită însă o povestire amănunțită — i-au ridicat o statuie de bronz atît lui cît și Berenicei care era singurul lui copil adevărat.

(4) După statuile regilor egipteni urmează statuile lui Filip și Alexandru. Altcineva poate că ar fi insistat asupra lor mai mult decît mine care vorbesc despre ele numai în trecăt. În timp ce egiptenii le aduseseră regilor lor onoruri atît pentru faptul că se bucuraseră de binefacerile lor și dintr-un sentiment de adevărată adorație, lui Filip și lui Alexandru cinstirile le-au fost aduse de mulțime mai degrabă dintr-un sentiment de lingușire, pentru că și statuia lui Lysimah i-au consacrat-o nu dintr-un sentiment de bunăvoință față de el, ci deoarece l-au socotit deosebit de folositor în împrejurarea de față.

(5) Acest Lysimah, macedonean la obîrșie, se număra printre lăncierii lui Alexandru. Cuprins odată de focul mîniei, Alexandru l-a închis într-o încăpere laolaltă cu un leu și a descoperit că el a răpus fiara. Alexandru îl admira deosebit de mult în multe privințe și-l prețuia alături de cei mai aleși dintre macedoneni. După moartea lui Alexandru, Lysimah a domnit peste traci, vecinii macedonenilor pe care-i stăpînise Alexandru, iar mai înainte vreme Filip.

(6) Aceștia nu reprezentau o parte însemnată a neamului trac. Dintre toate neamurile tracii sînt cei mai numeroși, așa cum sînt celții, dacă-i cercetează cineva în comparație cu un alt popor. De aceea nimeni pînă atunci, înainte de romani n-a putut învinge pe toți tracii împreună. Întreaga Tracie se află sub dependența romanilor iar din ținutul celților partea pe care romanii o consideră nefolositoare datorită frigului excesiv și pămîntului nerodnic a fost părăsită de romani de bună voie, iar partea care merita să fie stăpînită o stăpînesc.

(7) Atunci Lysimah a luptat împotriva Odrysilor¹⁶⁸, primii din-

tre vecini iar apoi a pornit împotriva lui Dromichetes și a geților. Și fiindcă s-a războit cu oameni pricepuți în meșteșugul războiului și superiori în ceea ce privește numărul, el s-a aflat la un pas de pericol, scăpând cu fuga iar fiul său Agathocles, care atunci pornise pentru prima oară la război alături de el, a fost luat prizonier de către geți. Lysimah mai târziu urmărit de nenoroc în lupte și socotind ca un lucru de mare importanță căderea în captivitate a fiului său, a încheiat pace cu Dromichetes, cedând geților pământul ce-l stăpînea dincolo de fluviul Istros și căsătorindu-și fiica cu Dromichetes, mai mult de nevoie. Alții spun că nu Agathocles a fost cel ce a căzut în captivitate, ci însuși Lysimah și că s-a salvat, după ce Agathocles a săvîrșit pentru el față de geți ceea ce trebuia săvîrșit. Când s-a întors din captivitate l-a căsătorit pe Agathocles cu Lysandra, fiica lui Ptolemaios Lagos și a Eurydicei. (8) A trecut în Asia cu ajutorul corăbiilor nimicind puterea lui Antigonos. A făcut să crească numărul locuitorilor orașului Efes de astăzi, extinzînd teritoriul orașului pînă-n preajma mării, populîndu-l cu lebedenii și colofonienii¹⁶⁹, ale căror orașe le-a supus. Căderea acestor orașe a deplîns-o iambograful Phoenix¹⁷⁰ din Colofon. După cîte mi se pare, Hermesianax¹⁷¹, autorul de elegii nu mai era atunci în viață, căci fără îndoială că și el ar fi deplîns cucerirea Colofonului (9) Lysimah a pornit război și împotriva lui Pyrros, fiul lui Eacides, pîndind momentul plecării lui Pyrros din Epir, căci așa cum se știe el călătorea mult. După ce a cucerit și cealaltă parte a Epirului a ajuns la mormintele regilor spre a le jefui. (10) După părerea mea lucrurile care au urmat nu sînt demne de crezare. Hieronimos din Cardia¹⁷² a relatat că Lysimah, după ce a deschis mormintele celor morți, le-a împrăștiat oasele. Hieronimos, de altfel, are faima de a fi scris cu dușmănie despre regi, făcînd o singură excepție pentru Antigonos. N-a avut totuși dreptate, arătînd bunăvoință față de el. Cît privește mormintele epiroților, este un lucru deplin vădit că a scris sub influența cuiva, deoarece spune că un macedonean de neam a deschis mormintele celor morți. Lysimah știa în chip special că aceștia nu erau numai strămoșii lui

Pyrros ci și ai lui Alexandru, căci și el era epitot dinspre mamă și descendent al Aiacicilor¹⁷³, iar alianța intervenită ulterior între Pyrrros și Lysimah dovedește și faptul că lup-tîndu-se între ei, nu s-a produs o ruptură ireparabilă. Pe Hieronimos poate că l-au împins împotriva lui Lysimah și alte motive, dar cel mai de seamă era faptul că după ce a cucerit orașul cardienilor¹⁷⁴, în locul acestuia a zidit orașul Lysimaheia, în preajma istmului Chersonesului tracic.

10 Lysimah în vremea domniei lui Aridaioi¹⁷⁵ și mai apoi în timpul domniei lui Cassandros și fiilor lui, a păstrat prietenia cu macedonenii, iar atunci cînd puterea a revenit în mîinile lui Demetrios, fiul lui Antigonos, Lysimah s-a așteptat că Demetrios va porni cu război împotriva lui și atunci a socotit nimerit să declanșeze el însuși războiul, cunoscînd că este un lucru moștenit de la străbuni să do-rească obținerea unei victorii împotriva lui Demetrios. În același timp observa că Demetrios venind în Macedonia, chemat de acest Alexandros, fiul lui Casandros, l-a omorît imediat ce-a sosit, înscăunîndu-se în locul lui la putere în Macedonia. (2) Ciocnindu-se din această pricină cu De-metrios în preajma orașului Amfipolis, era cît pe ce să fie izgonit din Tracia. Dar venindu-i în ajutor Pyrrros și-a pu-tut păstra și Tracia, iar după aceasta a adus sub oblăduirea sa pe nesti¹⁷⁶ și pe macedoneni. Partea cea mai mare din teritoriul Macedoniei s-a aflat în mîinile lui Pyrrros însuși, care venise din Epir cu forțe armate și care în acel moment era în relații de prietenie cu Lysimah. După ce Demetrios trecu în Asia și se război cu Seleucos atîta vreme cît a rezistat Demetrios, s-a menținut și alianța lui Pyrrros cu Lysimah. Odată însă cu înfrîngerea lui de către Seleu-cos, prietenia lui Demetrios cu Lysimah și cu Pyrrros s-a des-trămat și cînd Lysimah a intrat în război cu Antigonos, fiul lui Demetrios, și cu Pyrrros, însuși, el i-a învins și a cuce-rit Macedonia, silind pe Pyrrros să plece în Epir (3) În mod obișnuit dragostea pricinuieste oamenilor multe neajunsuri. Lysimah care era acum un om înaintat în vîrstă și care se socotea el însuși fericit în mijlocul copiilor săi, s-a că-sătorit cu Arsinoe, sora Lysandrei, care avea copii cu Aga-

thocles. Se zice că această Arsinoe de teamă ca nu cumva copiii ei să ajungă la discreția lui Agathocles atunci când ar fi murit Lysimah, a uneltit contra lui Agathocles. Stă chiar scris de unii că Arsinoe a intrat în legături de dragoste cu Agathocles și că neajungînd la nici un rezultat, spre a nu fi pîrîită lui Lysimah, a pus la cale moartea lui Agathocles. Dar și Lysimah — după cum merge vorba — cînd și-a dat seama de lucrurile pe care a îndrăznit să le pună la cale soția lui, n-a mai putut întreprinde nimic, fiind cu totul lipsit de prieteni. (4) Căci atunci cînd Lysimah a îngăduit Arsinoei să ucidă pe Agathocles, tocmai atunci Lysandra a plecat la Seleucos, luînd cu ea și pe copiii ei precum și pe frații ei, venind în preajma lui Ptolemaios, ultimul refugiu care le rămăsese. În fuga lor la Seleucos i-a însoțit și Alexandru fiul lui Lysimah, născut dintr-o femeie originară din Odrysia¹⁷⁷. Așadar aceștia după ce au ajuns la Babilon, l-au implorat pe Seleucos să pornească lupta împotriva lui Lysimah; în același timp Philetairos care primise în păstrare banii lui Lysimah și suferise mult de pe urma morții lui Agathocles avînd bănuieli asupra celor săvîrșite de Arsinoe, puse stăpînire pe Pergamul aflat deasupra rîului Kaikos, iar după trimiterea unei solii se puse la dispoziția lui Seleucos. (5) Iar Lysimah îndată ce a aflat toate aceste lucruri s-a grăbit să treacă în Asia, și a început războiul, dar ciocnindu-se cu Seleucos a suferit o grea înfrîngere iar după aceasta a fost ucis. Iar Alexandru cel născut dintr-o femeie odrysiadă, înduplecînd-o cu multe rugăminți pe Lysandra, a luat leșul ducîndu-l apoi în Chersones, unde l-a îngropat. Aici se poate vedea și azi mormîntul lui între satele Cardia și Pactye¹⁷⁸. Acestea sînt faptele privitoare la Lysimah.

11 O statuie a lui Pyrros există și la Atena. Acest Pyrros nu s-a înrudit cu Alexandru în nici un fel, decît numai ca obîrșie, căci Pyrros a fost fiul lui Aiacides, fiul lui Arybas¹⁷⁹, iar Alexandru fiul Olympiadei¹⁸⁰, odraslă a lui Neoptolemos¹⁸¹. Tatăl lui Neoptolemos și al lui Arybas a fost Alketas, fiul lui Tharypos. Iar de la Tharypos și pînă la Pyrros, fiul lui Ahile, s-au scurs cinci generații de băr-

bați. Căci Pyrros cel dintîi — așa cum se știe — după cucerirea cetății Ilion, s-a dezinteresat de întoarcerea lui în Tesalia și a venit aici, unde s-a și stabilit potrivit cu cele prezise de oracolele lui Helenos. De la Hermiona n-a dobîndit nici un copil, iar de la Andromaca a avut pe Molossos, pe Pielos și pe Pergamos, acesta fiind cel mai tînăr. Helenos a odrăslit pe Kestrinos, căci cu el s-a căsătorit Andromaca după moartea lui Pyrros la Delfi. (2) Iar după aceea Helenos a transmis puterea lui Molossos, fiul lui Pyrros; cînd acesta a murit, Kestrinos împreună cu epiroții voluntari a pus stăpînire pe ținutul de deasupra râului Thyamis¹⁸², iar Pergamos s-a dus în Asia. Aici a ucis pe Areios ce domnea în Teuthrania¹⁸³, după ce s-a luptat în duel pentru putere și a dat numele de azi orașului, după numele lui. În oraș există și azi un monument consacrat Andromacăi ce-l însoțea. Pielos a rămas pe loc, în Epir, și de la el își trag obîrșia și Pyrros, fiul lui Aiakides și străbunii lui, și nu de la Molossos. (3) Pînă la Alketas, fiul lui Tharypos, epiroții s-au aflat sub puterea unui singur rege iar fiii lui Alketas, după ce s-au învrăjbit între ei, și-au schimbat gîndul, statornicind să domnească în drepturi egale și ei au respectat făgăduiala intervenită între ei, iar mai tîrziu, după moartea lui Alexandru, fiul lui Neoptolem, la Leukanoi¹⁸⁴, Olympiada s-a întors în Epir, fiindu-i frică de Antipatros. Aiakides, fiul lui Arybas, asculta în toate privințele de Olympiada și a pornit alături de ea împotriva lui Aridaios și a macedonenilor, cu toate că epiroții refuzau să-i dea ascultare. (4) Cînd a devenit puternică și după ce Olympiada a săvîrșit nelegiuiri și cu prilejul morții lui Aridaios și mult mai mari nelegiuiri față de macedoneni și din această cauză exista credința că n-a pătimit ulterior pe nedrept din partea lui Cassandros. La început însă epiroții înșiși nu-l priveau pe Aiakides cu ochi buni, din ură față de Olympiada. Dar obținînd după un timp iertare din partea lor, s-a împotrivit lui Cassandros, pentru a doua oară ca să nu vină în Epir. Iar atunci cînd a avut loc războiul lui Filip, fratele lui Cassandros cu Aiakides, lîngă Oiniazi¹⁸⁵, Aiakides care fusese rănit și-a aflat mai tîrziu moartea. (5) Epiroții l-au primit ca rege pe Alketas, fiul

lui Arybas și fratele mai mare al lui Aiakides, om nestăvilit la mînie și care fusese din pricina aceasta izgonit de tatăl său. Venind atunci în țara lor s-a arătat crud față de epiroți, pînă cînd aceștia s-au răzvrătit și l-au omorît la vreme de noapte și pe el și pe copiii lui. După această întîmplare l-au readus pe Pyrros, fiul lui Aiakides. Împotriva acestuia care era tînăr ca vîrstă, și care nu avea încă puterea consolidată, a pornit Cassandros. Atunci Pyrros, în timp ce macedonenii porneau împotriva Egiptului, s-a dus la Ptolemaios, fiul lui Lagos. Iar Ptolemaios i-a dat de soție pe una din surorile lui și, cu ajutorul flotei egiptenilor s-a reîntors în patria lui. (6) Venind la domnie Pyrros, s-a războit în primul rînd cu corcyreenii deoarece vedea că insula Corcyra se găsea în fața țării sale și pentru că nu voia ca această insulă să servească altora ca bază de acțiune împotriva lui. Iar suferințele îndurate după cucerirea Corcyrei, cînd s-a războit cu Lysimah, și cum a stăpînit Macedonia, izgonind pe Demetrios pînă cînd a fost la rîndul său din nou izgonit de Lysimah, toate aceste probleme în legătură cu Pyrros, de importanță deosebită pentru acea vreme, au fost expuse de mine cînd am povestit evenimentele privitoare la Lysimah. (7) De altfel, nu cunoaștem pe nici unul dintre greci care înaintea lui Pyrros să fi luptat împotriva romanilor. Căci nu este pomenită nici o luptă între Diomedes și argienii plecați împreună cu el și Aeneas. Infrîngerea suferită la Siracuza i-a împiedicat pe atenienii ce-și făcuseră mari speranțe că vor supune Italia, încît n-au putut veni în contact cu romanii spre a-i cunoaște. Alexandru, fiul lui Neoptolem, fiind din aceeași familie cu Pyrros, și mai mare ca vîrstă, a murit la Leukanoi, înainte de a se fi încăierat cu romanii.

12 În chipul acesta Pyrros este cel dintîi care a trecut din Grecia peste Marea Ionică, împotriva romanilor. El fusese chemat de tarentinii care se găseau în război cu romanii de mai înainte vreme. Și fiindcă tarentinii nu aveau posibilitatea să li se opună singuri, și cum el se bucurase de binefaceri din partea lor, căci îl ajutaseră cu corăbii în timpul războiului cu Corcyra, solii tarentinilor convinsă

pe Pyrrhos în special, susținând ideea că Italia ar fi reprezentat o fericire pentru el, ținând locul întregii Grecii și că ar fi pus la cale o nelegiuire, alungându-i pe ei care veniseră în acest moment și ca prieteni și ca să implore cruțare. În timp ce solii spuneau aceste lucruri, Pyrrhos, imaginându-și căderea Ilionului, a început să nădăjduiască că dacă va lupta împotriva lor, va izbuti pentru că ar fi format expediția împotriva colonilor troieni, el urmașul lui Ahile. (2) Fiindcă această situație îi convenea, a echipat imediat și corăbii de război și corăbii de transport pentru cai și hopliți căci el nu zăbovea în aducerea la împlinire a hotărîrilor sale. Există cărți scrise de bărbați care nu s-au distins în meșteșugul scrisului, cărți, al căror titlu arată că sînt memorii ale faptelor de arme¹⁰⁶. În timp ce citeam aceste memorii am avut prilejul să admir și curajul de care a dat dovadă în timpul luptelor ca și spiritul prevăzător al lui Pyrrhos în luptele ce aveau să urmeze. Pyrrhos trecînd pe vremea aceea cu corăbii în Italia, s-a sustras vigilenței romanilor și chiar după ce a sosit ei nu au prins îndată de veste. Cînd a avut însă loc ciocnirea dintre romani și tarentini s-a înfățișat atunci pentru prima oară împreună cu armata și căzînd pe neașteptate asupra lor, așa cum era și firesc, i-a dezorganizat. (3) Dar cum își dădu foarte bine seama că nu se putea măsura, în privința forțelor cu romanii, se pregăti să slobozească împotriva lor și elefanți. Cel dintîi om din Europa care s-a servit de elefanți a fost Alexandru cel care a învins pe Poros și a doborât puterea indienilor. După moartea lui Alexandru au avut și alți regi elefanți; numărul cel mai mare de elefanți l-a avut Antigonos, dar în lupta cu Demetrios, animalele au fost capturate de către Pyrrhos. Așadar, atunci cînd și-au făcut apariția elefanții, pe romani i-a cuprins groaza căci au crezut că sînt cu totul altceva și nu animale. Este limpede că mai toți cunoșteau elefanții din timpuri foarte vechi, în măsura în care putuseră interveni în muncile și nevoile oamenilor. (4) La început aceste animale, înainte de trecerea macedonenilor în Asia, nu fuseseră văzute decît de indieni și de lybieni ca și de neamurile ce locuiesc aproape de ei. Iar Homer, care a înfățișat și paturile regi-

lor și pe a celor mai bogați cetățeni, împodobite cu fildeș, nu amintește totuși de elefant; dar dacă ar fi văzut sau ar fi auzit ceva despre elefant, după părerea mea, ar fi menționat mai cu precădere acest lucru față de lupta pigmeilor și a cocorilor¹⁸⁷. (5) Pe Pyrros l-au adus în Sicilia solii siracuzanilor căci cartaginezii trecând marea, au supus orașele grecești și apoi au asediat și au atacat Siracuza care le rezista încă. Aflînd de la soli aceste lucruri, Pyrros renunță la Tarent și la italoții care stăpîneau coasta și trecu în Italia unde sili pe cartaginezi să se depărteze de Siracuza. Disprețuind din această pricină pe cartaginezi, hotărî să lupte împotriva lor, tyrieni fenicieni de origine și care erau în vremea aceea, dintre toate semințiile barbare, cei mai destoinici pe mare. Împotriva lor Pyrros aduse pe epiroți dintre care cei mai mulți de la căderea Ilionului nu mai aveau experiența mării și nici nu știau măcar să folosească sarea. Mărturie despre acest lucru stă după părerea mea versurile lui Homer din Odiseea:

„Și mergi pînă ce-i da de niște oameni
Ce nu-s deprinși cu marea și nu gustă
Mîncările din sare potrivite“.

13 Pyrros fiind învins pe mare de cartaginezi, s-a pornit cu restul corăbiilor asupra Tarentului. Acolo a avut de suferit o înfrîngere cumplită, dar în același timp și-a pregătit în chipul următor plecarea, căci știa bine că romanii nu-l vor lăsa să plece fără să dea lupta. Cînd la întoarcerea lui din Sicilia a fost înfrînt, a trimis mai întii scrisori și în Asia și lui Antigonos, cerînd de la unii regi armate, de la alții bani, iar de la Antigonos și una și alta. Îndată ce s-au întors solii trimiși și i-au fost înmîinate scrisorile de răspuns, a adunat pe comandanții epiroților și ai tarentinilor și fără să le fi citit scrisorile, i-a înștiințat că vor sosi trupe aliate. Vestea a ajuns în scurt timp și la romani și anume că macedonenii și alte neamuri asiatice trec marea în ajutorul lui Pyrros. Romanii auzind acestea nu s-au neliniștit, dar Pyrros în noaptea următoare trecu dincolo de crestele cele mai înalte ale munților numiți Keraunieni¹⁸⁸.

(2) După înfrîngerea din Italia și-a odihnit armata și apoi a declarat război lui Antigonos, pretextînd diferite motive, dar mai ales eșecul ajutorului promis în Italia. Înfrîngînd însăși armata lui Antigonos și a mercenarilor galli ce se aflau în preajma lui, i-a urmărit pînă-n dreptul orașelor de pe șarmul mării și a pus stăpînire pe Macedonia superioară și pe Tesalia. Despre strășnicia luptei și izbînda însemnată reputată de Pyrros stau mărturie mai întîi armele celților care au fost depuse în templul Athenei Itonia, aflat între Pherai¹⁸⁹ și Larissa și inscripția gravată pe ele:

„Scuturile cele lungi luate de la gallii barbari
le-a aninat Pyrros Molosul, ca dar Athenei Itonida,
după ce a învins întreaga armată a lui Antigonos“.

Și astăzi, ca și în trecut, aiacizii sînt războinici. (3) Aceste scuturi le-a depus aici, iar în altarul lui Zeus de la Dodona a depus scuturile macedonenilor însiși. Deasupra lor a fost gravată inscripția: „Aceste scuturi au cucerit cîndva pămîntul Asiei, bogat în aur, acestea au adus sclavie și grecilor. Acum însă văduvite de luptători sînt așezate pe coloanele templului lui Zeus, ca prăzi ale mîndrei Macedonii“.

(4) Pricina pentru care Pyrros n-a supus în întregime pe macedoneni cu toate că n-a lipsit mult spre a săvîrși acest lucru, a fost Cleonymos, căci de altfel Pyrros era mai dornic să apuce ceea ce îi era mai la îndemîină. Acest Cleonymos, care a convins pe Pyrros să-i lase deoparte pe macedoneni și să vină în Pelopones, cu toate că era macedonean a adus împotriva propriei sale patrii o armată vrăjmașă din cauze pe care le voi explica după ce voi fi vorbit despre neamul lui.

Pausanias care a comandat oastea greccască, la Plateea, a avut de fiu pe Pleistoanax iar acesta pe Pausanias. Acest Pausanias la rîndul lui a avut de fiu pe Cleombrotos, care luptînd împotriva lui Epaminondas și a tebanilor a căzut ucis la Leuctra. Cleombrotos a avut doi fii, pe Agesipolis și pe Cleomenes. După Agesipolis care a murit fără să lase copii, a luat domnia Cleomenes. (5) Acesta a avut doi fii; cel mai mare era Acrotatos, iar cel mai tînăr Cleonymos. Moartea a răpit mai întîi pe Acrotatos. Iar după ce a murit

Cleomenes și-au disputat domnia Areus, fiul lui Acrotatos și Cleonymos care printr-o viclenie a atras pe Pyrros în Laconia. Înainte de lupta de la Leuctra, macedonenii n-au suferit nici o înfrângere astfel încît nu recunoșteau că fuseseră învinși într-o luptă pedestră. Leonidas — spuneau ei — deși a fost victorios n-a avut în juru-i destulă armată pentru a distruge cu desăvîrșire armata mezilor, iar cît privește fapta săvîrșită de atenieni sub comanda lui Demosthene, în preajma insulei Sphacteria¹⁰⁰, o caracterizau drept o hoție de război și nu o izbîndă. Primul lor succes a fost deci în Beoția; au urmat după aceasta multe alte înfrîngerii din partea lui Antipatros și a macedonenilor. Invazia lui Demetrios, în momentul în care se așteptau mai puțin, a fost a treia nenorocire de acest fel. Cînd văzură pentru a patra oară inamicul la ei în țară, făcură față pericolului, alături de argieni și de mesenieni veniți în ajutorul lor. Învingîndu-i, Pyrros, era cît pe ce să le cucerească orașul la primul atac. Dar în timpul în care el s-a odihnit după ce a pustiit țara și a adunat prăzile, lacedemonienii avură răgazul necesar să-și pregătească cetatea pentru apărare. Lucrul acesta nu era prea greu pentru că orașul fusese înconjurat cu șanțuri adînci și garduri puternice în timpul războiului dus împotriva lui Demetrios. Fuseseră ridicate chiar meterezuri în locurile mai ușor expuse unui atac. (6) Pe de altă parte, cum Pyrros era ocupat de războiul lacedemonean, Antigonos care pusesese din nou stăpînire pe orașele din Macedonia, s-a grăbit să vină în Pelopones întrucît prevedea că dacă Pyrros ar fi supus Laconia și cea mai mare parte a peninsulei, un s-ar mai fi reîntors în Epir ci, ar fi mers să se războiască iar în Macedonia. Antigonos făcea tocmai pregătiri spre a trece din Argolida¹⁰¹ în Laconia, cînd Pyrros sosi el însuși în Argos. Și fiindcă era încă învingător intră în oraș odată cu fugarii, fapt care așa cum era și firesc, rupse linia de bătaie. (7) Cum lupta se da peste tot locul, în preajma templelor, în jurul caselor, pe străzi și în diferite puncte ale orașului, Pyrros s-a găsit la un moment dat izolat și rănit la cap. Se spune că Pyrros a murit fiind lovit de o femeie cu o cărămidă. Argenii spun că a fost lovit nu de o femeie ci de zeița Demetra

care luase înfățișarea unei femei. Aceste lucruri privitoare la moartea lui Pyrros le povestesc argeenii înșiși, iar un localnic tâlmăcitor de semne, pe nume Lykeas, a povestit această moarte într-o poemă, în același chip. Potrivit cu prezicerea divinității, acolo unde a murit Pyrros, s-a înălțat un templu închinat zeiței Demetra. În interiorul acestui templu a fost îngropat Pyrros. (8) De aceea mi se pare lucru curios faptul că sfârșitul a trei dintre așa-numiții aiacizi s-a petrecut potrivit cu prezicerea divinității, dacă — firește — așa cum spune Homer — Ahile a fost omorât de către Alexandru, fiul lui Priam și de către Apollo. Privitor la Pyrros, fiul lui Ahile, Pythia a poruncit să fie ucis la Delfi, iar fiul lui Aiacides a avut parte de moartea despre care vorbesc argeenii și care a fost pomenită de Lykeas. Dar aceste povestiri sînt diferite față de informațiile furnizate de Ieronim din Cardia, deoarece un bărbat care se află în legătură cu un rege, este absolut necesar să scrie spre a-i fi pe plac. Iar dacă Philistos¹⁹² a fost scuzat că a ascuns cele mai nelegiuite fapte săvîrșite de Dionysios¹⁹³ în nădejdea reîntoarcerii sale la Siracuza, este drept ca Hieronimos să aibă o scuză destul de mare pentru că a scris spre a fi pe placul lui Antigonos. Gloria epiroților sfîrșește odată cu domnia lui Pyrros.

14 Intrînd în Odeonul de la Atena, vei găsi pe lîngă alte statui și o statuie a lui Dionysios, care merită să fie văzută. În apropiere există o fîntînă numită Eneacrunos¹⁹⁴, împodobită ales de Peisistratos, fiindcă puțuri există în tot orașul, dar o altă fîntînă nu se mai găsește. Mai sus de fîntînă au fost zidite templele Demetrei și Korei, și al lui Triptolemos¹⁹⁵ în interiorul căruia se află statuia lui. Informațiile despre acest erou le voi menționa lăsînd la o parte lucrurile privitoare la Deiope. (2) Dintre toți grecii aceia care sînt în dispută cu atenienii cu privire la vechimea și darurile pe care spun că le au din partea zeilor sînt argeenii; la fel dintre barbari, egiptenii se află în dispută cu frigenii. Se zice, așadar, că Pelasgos¹⁹⁶ a primit în casa lui, la Argos, pe Demetra care venise acolo și că Chrysanthis știind de răpirea Korei, i-a povestit acest

lucru. După aceasta, hierofantul¹⁹⁷ Trohilos, plecând din Argos, din pricina urii pe care i-o purta Agenor¹⁹⁸, se zice că a venit în Atica și s-a căsătorit cu o femeie din Eleusis, de la care a dobândit doi copii: pe Eubuleus și pe Triptolemos. Aceasta este tradiția argeenilor. Atenienii însă, împreună cu cei ce au cules informații de la ei, spun că Triptolemos, fiul lui Keleos, a semănat el cel dintâi grâu. (3) Iar poemele lui Musaios¹⁹⁹, dacă într-adevăr sînt ale lui, spun că Triptolemos a fost fiul lui Okeanos și al Geei, în timp ce versurile lui Orfeu²⁰⁰ — care, după părerea mea, nici nu-i aparțin — povestesc că tatăl lui Eubuleus și al lui Triptolemos a fost Dysaules și că acestora zeița Demetra le-a dat semințe ca să le semene pentru că i-au dat unele vești cu privire la fiica ei. Iar Choirilos²⁰¹, atenianul, care a compus tragedia numită Alope, a afirmat că Kerkyon și Triptolemos au fost frați și că i-a odrăslit fiica lui Amfictyon, de asemenea că tatăl lui Triptolemos a fost Raros iar cel al lui Kerkyon, Poseidon. Mă pregăteam să continui această expunere și să descriu tot ce se vede la Atena, în templul numit Eleusininion, dar m-a oprit vedenia unui vis²⁰². De aceea, mă voi întoarce să povestesc acele lucruri care sînt îngăduite să fie spuse spre știința tuturor. (4) În fața acestui templu, unde se află și statuia lui Triptolemos, se vede un bou făcut din bronz, mînat la locul de sacrificiu și apoi statuia lui Epimenides din Cnossos. Despre acest Epimenides se spune că mergînd odată pe cîmp a intrat într-o peșteră, unde a adormit și nu s-a trezit decît peste patruzeci de ani. După această întîmplare a compus versuri și a purificat mai multe orașe, printre care se numără și Atena. Iar Thales, care a pus capăt molimii ce se răspîndise în Atena, n-a fost în nici un fel înrudit cu Epimenides și nici nu era din același oraș cu el. Epimenides era din Cnossos, în timp ce Thales, după mărturia lui Polymnastos din Colofon, care i-a proslăvit pe lacedemonieni în versurile lui, zicea că era din Gortyna. Puțin mai departe se află templul dedicat Eucleii²⁰³, care a fost ridicat din prăzile luate de la mezii care au debarcat la Marathon. Mi se pare că această victorie a fost aceea cu care s-au mîndrit în cea mai mare măsură atenienii; totuși poetul Eschil, în ceasul

din urmă a vieții sale, n-a voit să menționeze altceva în epitaful²⁰⁴ său, măcar că ajunsese la o mare glorie datorită poeziei și participării la lupta navală de la Artemision²⁰⁵ și de la Salamina, mulțumindu-se să menționeze doar numele tatălui său și al cetății și că are ca martori ai vitejiei lui, pădurea de la Marathon și pe mezii debarcați acolo. (5) Templul lui Hephaistos se află deasupra Kerameikos-ului și a porticului denumit „Regal“. Cunoscînd tradiția răspîndită cu privire la nașterea lui Erichonios, n-am fost de loc mirat cînd am văzut că statuia zeiței Athena era în preajma statuii lui Hephaistos. Văzînd, de asemenea, că ochii zeiței Athena sînt de culoarea azurului mării, am recunoscut în acest lucru o tradiție libyană, căci libyenii sînt aceia care au spus că Athena a fost fiica lui Poseidon și a nimfei lacului Tritonis și că din această pricină ochii ei sînt albaștri, așa cum sînt și ochii lui Poseidon. (6) În apropiere se află un templu închinat Afroditei Urania. Cei dintîi oameni la care a apărut cultul Uraniei a fost asirienii, iar după ei ciprioții din Paphos²⁰⁶ și apoi fenicienii din Ascalonul Palestinei²⁰⁷. De la fenicieni au deprins cultul Uraniei locuitorii Cytherei²⁰⁸. La atenieni cultul ei a fost instituit de Egeu²⁰⁹, care a atribuit mîniei acestei divinități nenorocirea lui de a nu fi avut copii, ca și nefericirea suzorilor sale. Iar statuia din marmoră de Paros ce se păstrează pînă în vremea mea a fost lucrată de Fidias. Atenienii au și un demos, numit al athmoneilor, care spun că Porphyriion, care a domnit înaintea lui Aktaios, a înălțat templul Uraniei de la ei. În cuprinsul demosurilor se mai spun și alte lucruri, care diferă de cele spuse de locuitorii orașului.

15 Înaintînd spre „Porticul Pictat“, numit astfel din pricina picturilor sale, întîlnești o statuie a lui Hermes, făcută din bronz, care poartă numele lui Hermes Agoraios²¹⁰, iar în apropiere este o poartă cu un trofeu deasupra, amintind victoria repurtată de cavaleria ateniană asupra lui Pleistarhos. (2) Acesta fiind frate cu Cassandros i se încredinșase comanda cavaleriei și a armatei aliate. Intrînd în portic, vezi mai întîi un tablou înfățișînd pe atenieni așezați în linie de bătaie în fața lacedemonienilor, la Oenoe în

Argolida²¹¹. Lupta nu este zugrăvită în încheștarea ei, ci în momentul angajării acesteia și a primelor hărțuieli. Pe peretele din mijloc sînt înfățișați atenieni și Tezeu luptînd împotriva amazoanelor²¹². (3) Acestea sînt singurele femei cărora insuccesele avute în luptă nu le-au nimicit zelul lor războinic, căci cu toate că Theniskyra²¹³ fusese cucerită de către Heracles și mai apoi armata lor trimisă împotriva Ateinei a fost nimicită, au venit totuși la Troia spre a lupta împotriva atenienilor și a tuturor grecilor. După pictura ce înfățișează amazoanele sînt reprezentați grecii la asediul orașului Iliion. Regii stau adunați pentru a delibera asupra atitudinii îndrăznețe avută de Aias față de Casandra. Pictura amintită reprezintă pe Aias, pe Casandra și alte captive²¹⁴. Mai departe este înfățișată lupta de la Marathon²¹⁵. Beoțienii din Plateea și aliații din Atica sînt prezentați în încheștare cu barbarii. În acest punct amîndouă părțile sînt egale în luptă, iar în afara cîmpului de bătaie sînt reprezentați barbarii fugind, împingîndu-se unii pe alții în mlaștină, iar în partea finală a tabloului sînt reprezentate corăbii feniciene și grecii măcelărind pe perșii care năvăleau într-acolo. Este înfățișat aici și eroul Marathon, după al cărui nume s-a numit și cîmpia. De asemenea sînt redați și Tezeu²¹⁶ ieșind din pămînt și Athena și Heracles. Căci marathonienii, așa cum susțin ei înșiși, sînt primii care au adus cinstire lui Heracles ca unui zeu. Dintre luptători ies în evidență Callimahos, ales de atenieni polemarh²¹⁷ iar dintre strategii Miltiade, ca și eroul cu numele de Ehetlos²¹⁸, despre care voi vorbi după aceasta. Sub acest portic se zăresc și scuturi de aramă, unele purtînd inscripția că provin de la Skionei²¹⁹ și de la aliații lor; unele dintre ele care sînt unse cu smoală ca să nu le distrugă timpul și rugina se spune că sînt ale lacedemonienilor care au fost făcuți prizonieri în insula Sfakteria.

16 În fața porticului se află statui de bronz ca aceea a lui Solon care a redactat legi pentru atenieni, iar puțin mai departe statuia lui Seleucos, a cărui fericire viitoare, a fost prorocită prin semne neîndoielnice. Căci atunci cînd Seleucos pornea din Macedonia împreună cu Alexandru,

în timp ce aducea jertfe lui Zeus, la Pella²²⁰, lemnele așezate pe altar au pornit singure spre statuie, aprinzându-se fără să li se fi dat foc. Iar atunci când a murit Alexandru, fiindcă Seleucos se temea de Antigonos care sosise la Babilon, s-a refugiat la Ptolemaios, fiul lui Lagos, iar după aceea a revenit la Babilon. Când s-a reîntors în Babilon a învins armata lui Antigonos și l-a ucis pe Antigonos, iar pe fiul acestuia, Demetrios, care mai târziu a pornit în expediție împotriva sa, l-a făcut prizonier. Cum lucrurile se desfășurau în favoarea lui cu succes și, după scurtă vreme a detronat pe Lysimah, conducerea statelor sale din Asia a încredințat-o fiului său Antiohos iar el s-a grăbit să plece în Macedonia. (2) O armată formată din greci și barbari îl însoțea pe Seleucos. Ptolemaios, fratele Lysandrei, care se refugiase la Lysimah, dornic de altfel să pornească o acțiune și numit din pricina aceasta Keranos²²¹, atunci când armata lui Seleucos a ajuns la Lysimaheia, sustrăgându-se atenției lui Seleucos, îl ucise. După ce îngădui prădarea bogățiilor regale, a devenit el rege în Macedonia și a domnit acolo pînă când îndrăznind el cel dintîi dintre regii pe care-i cunoaștem să se împotrivescă gallilor, a fost ucis de barbari. Puterea a luat-o atunci Antigonos fiul lui Demetrios. (3) Sînt încredințat că dintre regi Seleucos s-a distins atît prin dragostea lui pentru dreptate cît și prin evlavie față de zei. Căci el a trimis milesienilor statuia de bronz a lui Apollo Branchidul²²², care fusese transportată de Xerxes la Ecbatana²²³, iar atunci când a transferat pe babilonieni la Seleucia, oraș pe care l-a întemeiat în preajma rîului Tigru, a cruțat zidurile Babilonului și templul lui Bel și le-a îngăduit chaldeenilor să locuiască în preajma templului.

17 În piața atenienilor există și alte monumente dar care nu prezintă o importanță capitală; printre altele un altar închinat Milei, divinitatea cea mai folosită în vicisitudinile felurite ale vieții și pe care numai atenienii dintre greci o venerază arătîndu-i un cult aparte. Într-adevăr atenienii s-au distins nu numai prin umanitatea lor ci și prin pietatea lor mai mare decît a altora față de zei; căci ei au înălțat

altare Pudoarei, Renumelui și Avîntului²²⁴ și au dovedit că aceia care manifestă o pietate mai mare decît alții, sînt răsplătiți printr-o prosperitate statornică. (2) Iar în gymnasiul cetății, aflat nu prea departe de piața publică și care poartă numele lui Ptolemaios pe care l-a întemeiat, există Hermeseși²²⁵ făcuți din marmură, care atrag atenția, precum și statuia din bronz a lui Ptolemaios, a libyanului Iuba²²⁶ și cea al lui Chrysisos din Soloi²²⁷. Invecinat cu gymnasiul este un templu al lui Tezeu; sînt și picturi înfățișînd pe atenieni în luptă cu amazoanele²²⁸. Acest război al atenienilor este înfățișat și pe scutul zeiței Athena, ca și pe pedestalul lui Zeus Olympianul. În templul lui Tezeu este pictată și lupta Centaurilor și a Lapișilor. Tezeu este înfățișat în clipa în care ucide un centaur. Pentru ceilalți lupta se desfășoară fără rezultat. Tabloul înfățișat pe cel de al treilea perete al templului este aproape neinteligibil pentru cei ce nu cunosc subiectul. Lucrul acesta se explică fie prin faptul că odată cu trecerea timpului s-a distrus o parte, sau prin faptul că Micon²²⁹ nu a redat subiectul în întregime. (3) Pe vremea cînd Minos²³⁰ a adus în Creta pe Tezeu și pe ceilalți tineri și tinere, s-a îndrăgostit de Periboia. Deoarece Tezeu i se împotriva cel mai mult, înfuriindu-se împotriva lui, între alte injurii i-a adus-o și pe aceea că nu era cu adevărat fiu al lui Poseidon, din moment ce nu era în stare să-i scoată din mare inelul cu pecetie pe care-l purta, dacă l-ar fi azvîrlit în valuri. Se povestește că zicînd acestea Minos ar fi azvîrlit inelul și că Tezeu a ieșit din apă, aducînd inelul cu pecetea și o cunună de aur, ca dar din partea Amphitritei²³¹. (4) Cît despre moartea lui Tezeu circulă multe zvonuri, care nu concordă însă între ele, căci se spune că și el a fost ținut legat pînă cînd l-a eliberat Heracles. Dar iată care povestire mi se pare cea mai verosimilă dintre cele auzite. Tezeu năvălind împotriva thesproților spre a răpi pe soția regelui lor, cu care voia să se căsătorească Pirithous, și-a pierdut cea mai mare parte din armată, căzînd el însuși prizonier alături de Pirithous care pornise în expediție, iar regele thesproților²³² îi ținu legați în Kichyros. (5) În țara Thesproților sînt și alte lucruri demne de admirat — cred

eu — și printre acestea un altar al lui Zeus la Dodona²³³ și un stejar sfânt închinat zeului. Iar aproape de Kichyros este și un lac numit Aherusia, râul Acheron²³⁴ și Coeytul cu apa lui cu totul și cu totul respingătoare²³⁵. Mi se pare că aceste lucruri le-a văzut și Homer devreme ce a avut curajul să vorbească într-o parte a operei sale despre lucrurile din Hades și a numit râurile de acolo după numele râurilor din țara Thesproților. (6) În timp ce Tezeu era ținut prizonier acolo, fiii lui Tyndaros²³⁶ porniră cu lupta împotriva afidenilor; cuceriră Afidna²³⁷ și readuseră la domnie pe Menestheu. Acesta n-a luat deloc în seamă pe fiii lui Tezeu, care s-au refugiat la Elephenor, în Eubeia, iar de frica lui Tezeu — întrucît îl socotea un adversar greu de învins în cazul cînd ar fi fost eliberat de la thesproți — se arată prevenitor față de mulțime ca în cazul cînd Tezeu ar fi scăpat, să-l alunge. Tezeu s-a îmbarcat pe o corabie luînd drumul spre Deukalion în Creta. Dar din pricina vînturilor a fost zvîrlit în insula Skyros²³⁸, ai cărei locuitori l-au primit cu toată cinstea, datorită obîrșiei lui strălucite, ca și renumelui căpătat în urma celor ce săvîrșise. Din această pricină Lycomedes s-a gîndit să-lucidă.

Lui Tezeu i s-a ridicat un mormînt la Atena mult mai tîrziu adică după ce mezii au fost învinși la Marathon²³⁹ și cînd Cimon, fiul lui Miltiade, a gonit din patria lui pe Skyrieni, ca o răzbunare, fără îndoială, pentru moartea lui Tezeu, și a adus oasele lui Tezeu la Atena.

18 Templul Dioscurilor este vechi. Dioscurii sînt înfățișați stînd în picioare iar fiii lor călare pe cai. Aici Polygnotos a pictat nunta lor²⁴⁰ cu ficele lui Leukipos, iar Mikon pe cei care au pornit pe mare împreună cu Iason împotriva colhilor. În redarea lor interesul lui cel mare s-a manifestat pentru Akastos și cail acestuia. (2) Iar deasupra templului Dioscurilor există templul Aglavrei. Se spune că zeița Athena a dat Aglavrei²⁴¹ și surorilor acesteia, Herse și Pandrosos, pe Erichtonios, așezîndu-l într-o cutie, și le-a interzis de a se interesa de lucrurile aflate în cutie; Pandrosos s-a lăsat convinsă de acest lucru, în timp ce celelalte două surori care au deschis cutia, au fost cuprinse de nebu-

nie cînd l-au văzut pe Erichthonios și s-au aruncat de pe acropolă din locul cel mai abrupt. După ce s-au urcat mezii în acest loc i-au ucis pe acei atenieni care pretinseseră că știu ceva mai mult decît Themistocles privitor la proorocie și care împrejmuiseră Acropolea cu garduri și stîlpi. (3) În apropiere există Prytaneul, în interiorul căruia sînt gravate legile lui Solon, și tot acolo se află așezate și efigiile divinităților Eirene și Hestia, precum și alte statui printre care și cea a lui Autolykos, luptător la pancration. Statuile lui Miltiades și a lui Themistocle, le-au transformat în statuile unui roman și a unui trac. (4) Cel ce pornește de aici spre partea de jos a orașului, întîlnește în drumul lui templul lui Serapis²⁴², al cărui cult atenienii l-au introdus luîndu-l de la Ptolemaios. Dintre cele mai însemnate temple închinat în Egipt lui Serapis este cel din Alexandria, iar cel mai vechi este cel din Memfis. Intrarea în acest templu nu le este îngăduită nici străinilor și nici preoților înainte de a-l fi înmormîntat pe boul Apis. (5) Nu departe de templul lui Serapis există un loc unde, așa cum se spune, Peirithoos și Tezeu s-au învoit să pornească împotriva lacedemonenilor și apoi împotriva thesproților. În apropiere se înalță templul zeiței Eileithya²⁴³ despre care se spune că venind din țara Hiperboreenilor²⁴⁴ la Delos i-a dat ajutor Letei²⁴⁵, cînd au cuprins-o durerile facerii iar ceilalți spun că de la ei au aflat delienii numele Eileithyei. Delienii aduc jertfe zeiței Eileitya și în cinstea ei cîntă imnul lui Olen²⁴⁶. Cretanii însă cred că ea s-a născut la Amisos, în ținutul Knosos și că este fiica zeiței Hera. Numai atenienii au acoperit extremitățile picioarelor xoanoanelor²⁴⁷ Eileithyei. Două din xoanoane, spuneau femeile, că sînt cretane și că ar fi ofrande închinat de Fedra, iar despre cel mai vechi xoanon spuneau că Erysichton l-ar fi adus de la Delos.

(6) Înainte de a ajunge la templul lui Zeus Olympianul²⁴⁸, Hadrianus, împăratul romanilor, a consacrat lui Zeus și un templu și o statuie care merită să fie văzută nu pentru mărimea ei, căci nu numai romanii și rodienii au coloșii lor față de care alte statui sînt inferioare, ci deoarece a fost făcută din fildeș și aur și este artistic lucrată ținînd

seama de dimensiunile ei — există statui ale lui Hadrianus, două făurite din marmură din Thasos²⁴⁹, iar două din marmură egipteană. În fața coloanelor se află statui de bronz pe care atenienii le numesc cetate-colonii. Intreaga curte este de aproape patru stadii și este plină de statui, căci din partea fiecărui oraș a fost dedicată o statuie a lui Hadrianus și pe acestea le-au întrecut atenienii așezând un colos demn de admirație în spatele templului. (7) În interiorul curții există monumente antice, un Zeus de bronz, un templu al lui Kronos și al Rheii și un templu al Geii, cu numele de Olympia. Se spune că aici pe o distanță de un cot pământul este căscat și că după potopul care s-a întâmplat pe vremea lui Deucalion, în acest punct s-a scurs apa și că acolo aruncă an de an făină de grâu amestecată cu miere. (8) Pe o coloană este așezată statuia lui Isocrate²⁵⁰ care a rămas în amintire pentru trei lucruri, căci a fost cel mai laborios avînd în vedere că n-a încetat să aibă elevi, deși ajunsese la 98 de ani, a fost cel mai înțelept prin faptul că a stat departe de treburile politice și că nu s-a interesat de treburile obștești; a fost cel mai iubitor de libertate prin faptul că amărîndu-se din pricina știrii în legătură cu lupta de la Cheronea și-a dat sfîrșitul de bună voie. Există, de asemenea, și statui din marmură frigiană înfățișînd perși care țin în mîini un trepied din bronz și care atrag atenția atît ei cît și trepiedul. Se zice că vechiul templu al lui Zeus Olympianul l-a zidit Deucalion și atenienii invocă mormîntul lui drept mărturie a faptului că Deucalion a locuit la Atena și că mormîntul lui nu este departe de templul de azi. (9) Hadrianus²⁵¹ a ridicat și alte edificii în Atena, ca de pildă templul zeiței Hera și al lui Zeus Panhelenios²⁵² și un templu comun al tuturor zeilor, iar cele mai vestite monumente sînt cele o sută de coloane din marmură frigiană; zidurile sînt clădite la fel cu coloanele. Se află aici și clădiri cu acoperișul făcut din marmură aurită și din alabastru și pe deasupra împodobite cu statui și picturi. În interiorul lor se găsesc cărți. Există și un gymnasium²⁵³, numit al lui Hadrianus, prevăzut de asemenea cu o sută de coloane făcute din marmură adusă de la carierele libyenilor.

19 În preajma templului închinat lui Zeus Olympianul există o statuie a lui Apollo Pythianul²⁵⁴ și o altă statuie a lui Apollo numit Delfinios. Se zice că atunci când construcția templului ajunsese la acoperiș a sosit în oraș Tezeu care era cu totul necunoscut. Și fiindcă purta un Chiton²⁵⁵ lung ce-i ajungea pînă la călcîie și cum pletele lui erau împletite cu deosebită grijă, când a ajuns în preajma templului lui Delfinios, cei care zideau acoperișul întrebă batjocoritor cum se face că o fecioară ajunsă la vremea măritişului rătăcește pe cîmp singură. Tezeu nu le-a răspuns nimic, ci lăsînd în libertate boii de la căruța lor care era în apropiere, o zvîrli spre acoperiș mai pe sus decît era acest acoperiș pe care ei îl înălțau pentru templu. (2) Cît privește locul care se numește „Grădini”²⁵⁶ și templul Afroditei, nu se spune nimic deosebit, cum de altfel nu se spune nimic nici despre templul zeiței Afrodita a cărei statuie este așezată în preajma templului. Căci statuia are o formă pătrată la fel cu aceea a coloanelor lui Hermes, iar inscripția mărturisește că Afrodita este Urania, cea mai mare dintre așa-numitele Moire. Iar statuia „Afroditei din grădini” este operă lui Alcamenes²⁵⁷ și se numără printre puținele lucruri care se bucură de cea mai mare admirație la Atena. (3) Există și un templu al lui Heracles numit Kynosarges²⁵⁸. Aceia care vor fi citit oracolul în care este vorba de o cățea albă, vor ști de unde vine acest nume. Se văd și altare dedicate lui Heracles și Hebei, fiica lui Zeus care, zice-se, s-a căsătorit cu Heracles. Alcmene și Iolaos care au ajutat pe Heracles în cele mai multe dintre muncile sale, au de asemenea altarele lor. Lyceul²⁵⁹ își trage numele de la Lykos, fiul lui Pandion. El a fost chiar de la început și continuă să fie la noi și astăzi socotit altarul lui Apollon, care a și primit aici pentru prima dată numele de Lykeios. Se spune că Lykos a dat, de asemenea, numele de lycieni termililor²⁶⁰, la care s-a retras atunci când a fost gonit de Egeu din Atena. (5) În spatele Lyceului se află mormîntul lui Nisos, rege al Megarei. Acesta fiind ucis de către Minos, atenienii aducîndu-l la ei l-au îngropat și din această pricină ei s-au numit lycieni de la el. După tradiție, Nisos avea părul de culoare purpurie și i se prezi-

sese că ar muri dacă și-ar tăia pletele, iar atunci când au venit cretanii în țară au cucerit de la primul asalt toate orașele din Megarida, iar Nisos care se refugiase la Nisaia a fost asediat. Se spune că atunci fiica lui Nisos²⁶¹, îndrăgostindu-se de Minos, ar fi tuns pletele tatălui său. Așa povestesc oamenii că s-ar fi petrecut aceste lucruri. (6) Pe la Atena curge râul Ilisos și un alt râu, care are același nume cu Eridanos celtic, și care se varsă în Ilisos. Acesta este râul Ilisos de unde după tradiție vântul Boreas a răpit-o pe Oreithyia în timp ce se juca pe țărmul lui. Oreithyia²⁶² a devenit soția lui Boreas și în numele acestei alianțe Boreas a venit în ajutorul atenienilor distrugând cea mai mare parte a corăbiilor barbare. Atenienii spun că râul Ilisos a fost consacrat mai multor divinități printre care și muzelor, care au pe malurile lui un altar numit al muzelor iliadiade. Se poate vedea și locul unde peloponesienii au ucis pe Codros²⁶³, fiul lui Melanthos, regele Atenei. (7) Iar după ce ai trecut de Ilisos, întâlnești un loc numit Agrai și templul închinat zeiței Artemis Agrotera²⁶⁴. Se zice că zeița Artemis a ieșit la vânătoare acolo pentru prima oară atunci când a venit de la Delos și din pricina aceasta statuia are un arc. Ceea ce nu place celor ce ascultă, dar constituie o minune pentru cei ce privesc, este stadionul²⁶⁵ construit din marmură albă. Mărimea acestui stadion poate fi calculată pe baza celor ce urmează. Pe țărmurile râului Ilisos se ridică un munte; el formează un corn al cărui extremități se unesc cu țărmurile râului. Stadionul a fost zidit de Herodes atenianul și pentru zidirea lui a fost întrebuințată cea mai mare parte din marmura de la cariera Pentele.

20 Există un drum ce pornește din prytaneu și care poartă numele de „*Trepiede*”²⁶⁶. De-a lungul acestui drum se află temple mari, care cuprind operele cele mai de văz, iar lângă temple sînt așezate trepiede de bronz, fapt care a și determinat numele acestui drum. Există și o statuie a lui Satyros, cu care, se zice, că se fălea Praxiteles²⁶⁷. Când Phryne²⁶⁸ i-a cerut cîndva să-i dea în dar cea mai frumoasă dintre operele sale, se zice că artistul a consimțit să dea

lucrurile ce le oferă un îndrăgostit, dar n-a vrut să dezvăluie pe care dintre operele lui punea mai mare preț. Odată, un slujitor al Phrynei a intrat în fugă și i-a spus lui Praxiteles că cea mai mare parte a operelor lui a fost nimicită din pricina unui foc ce-i pîrjolise casa, fără însă să distrugă totul. Praxiteles a dat deodată buzna pe ușă afară, spunînd că nu s-a ales cu nimic după atîta trudă, din moment ce căzuseră pradă focului și Satyros și Eros. Phryne l-a liniștit și a căutat să-l încurajeze, spunîndu-i că nu avusese de suferit nici o neplăcere, dar datorită acestui vicleșug ea a aflat chiar de la el care erau cele mai alese din creațiile sale. Așadar, în acest chip, Phryne a ales pe „Eros”. În templul lui Dionysos din apropiere există o statuie ce-l înfățișează pe Satyros oferind o cupă lui Dionysos. Statuia reprezentînd pe Eros, care se află acolo așezată alături de a lui Dyonisos, în picioare, a făcut-o Thymilos.

(2) În preajma teatrului există cel mai vechi templu al lui Dionysos, iar în incintă există două temple și două statui ale lui Dionysos, una a lui Dionysos Eleuthereus și aceea pe care a făcut-o Alcamenes din aur și fildeș. Ca picturi se află în acest loc un Dionysos purtînd spre cer pe Hephaistos. Iată ce povestesc grecii despre aceasta: Hera, după ce l-a născut pe Dionysos, l-a aruncat din cer, iar acesta mîniat împotriva ei, i-a trimis în dar un tron de aur, care avea legături nevăzute și că după ce s-a așezat a fost legată și că Hephaistos nu voia să dea ascultare nici unuia dintre ceilalți zei. Dar Dionysos, pentru că Hephaistos avea încredere în el mai mult decît în orice alt zeu, l-a îmbătat și l-a dus în cer. În afară de aceste scene mai sînt reprezentați Pentheu și Lycurg, ce-și primesc pedeapsa pentru insultele aduse lui Dionysos, Ariadna dormind în timp ce Tezeu este înfățișat plecînd pe mare și Dionysos care vine s-o răpească pe Ariadna. (3) Există în preajma templului lui Dionysos și a teatrului o construcție despre care se spune că a fost făcută după modelul cortului lui Xerxes. Aceasta a fost refăcută, pentru că în vremea de demult, atunci cînd comandantul romanilor Sulla a cucerit Atena, a fost incendiată. Pricina războiului este aceasta. Mithridate domnea peste barbarii care locuiesc în jurul Pon-

tului Euxin. Pretextul ce l-a determinat să pornească cu război împotriva romanilor, în ce chip a plecat din Asia și câte orașe a cucerit fie că le-a constrâns prin război sau arătându-le semne de prietenie, acestea sînt lucruri ce pot interesa pe cei dornici să cunoască faptele ce se leagă de Mithridate. Eu însă mă voi mărgini să arăt faptele legate de cucerirea Atenei. A existat un oarecare Aristion din Atena pe care Mithridate îl folosea în soliile pe care le trimitea în orașele grecești. El a fost acela care a convins pe atenieni să prefere alianța cu Mithridate în locul alianței cu romanii. Dar el n-a izbutit să-i convingă pe toți, ci numai o parte a poporului și anume pe cea mai turbulentă. Dar atenienii care aveau oarecare judecată treceau de partea romanilor din proprie inițiativă. Cînd s-a dat lupta romanii s-au dovedit cu mult superiori și urmărirea pe Aristion pînă-n cetate, iar pe barbarii comandați de Arhelaos pînă la Pireu. Acest Arhelaos era unul din generalii lui Mithridate; mai înainte de aceste întîmplări el fusese rănit de magneții ce locuiesc la Sipylos, atunci cînd pornise să le devasteze ținutul și mulți dintre barbari fuseseră uciși. (4) În timp ce romanii asediau pe atenieni, Taxilos, generalul lui Mithridate, care asedia atunci Elateea²⁶⁹ din Focida, aflînd de situația atenienilor de la trimișii lor, porni spre Atica cu armatele sale. Auzind acestea comandantul romanilor lasă o parte din armata lui la locul asediului iar el cu cea mai mare parte a forțelor sale întîmpină pe Taxilos în Beoția²⁷⁰. A treia zi, află vestea cuceririi Atenei de către armata pe care o lăsase în acest loc iar la această armată în aceeași zi ajunse vestea înfrîngerii lui Taxilos la Cheronea. La întoarcerea lui în Atica, Sulla închise pe atenienii care i se împotriviseră în Kerameikos și porunci să fie executat omul ales prin sorți din fiecare grup de zece inși. Dar cum mînia lui Sulla nu se potolise încă, un număr de atenieni ieșiră pe furiș din cetate și se duseră la Delfi unde au căutat să afle dacă soarta hotărîse ca Atena să fie și ea pustiită. În prezicerea făcută de Pythia²⁷¹ se vorbea de un burduf făcut din piele de capră. După aceasta Sulla a fost atins de o boală căreia, după câte am aflat, i-a căzut jertfă și Pherekydes din Sy-

ros²⁷². Comportarea lui Sulla față de majoritatea atenienilor a fost peste măsură de crudă, ținând seama că era a unui roman. Cred însă că nu aceste lucruri au constituit pricina nenorocirii lui, ci mînia lui Zeus Hikesios²⁷³ pentru vina de a fi smuls și ucis pe Aristion, ce se refugiase în templul zeiței Athena. Și cu toate acestea orașul Atena, care a avut de pătimit atît de mult din pricina războiului, a înflorit din nou pe timpul lui Hadrianus²⁷⁴, împăratul romanilor.

21 Există în teatrul din Atena statui ale poeților tragici și comici, cei mai mulți dintre ei neînsemnați, căci în afară de Menandru nu era reprezentat nici un autor de comedie dintre aceia care s-au acoperit de glorie, iar tragiicii aflați acolo cei mai cunoscuți sînt Sofocle și Euripide. (2) Se spune că lacedemonienii au pătruns în Atica atunci cînd Sofocle s-a sfîrșit din viață și că zeul Dionysos i-a apărut în vis comandantului lacedemonienilor dîndu-i poruncă să aducă Noii Sirene cinstirile rînduite pentru cei morți. Lui i s-a părut că această întîmplare se referea la Sofocle și la creația lui poetică, deoarece ei obișnuiesc și acum să reprezinte puterea de atracție a versurilor și cuvintelor lui printr-o sirenă. (3) Portretul lui Eschil am impresia că a fost făcut cu mult după moartea lui și după ce a fost executată pictura ce redă lupta de la Marathon. Eschil spunea că atunci cînd era copil și păzea via, a adormit pe cîmp și că i-a apărut în vis Dionysos poruncindu-i să compună o tragedie. Cînd s-a luminat de ziuă, din dorința de a-i da ascultare lui Dionysos și-a încercat puterile și a compus o tragedie cu multă ușurință. Acestea sînt mărturisirile lui. (4) Pe zidul Acropolei așa-numitul dinspre miazăzi, care este îndreptat spre teatru se află capul Meduzei Gorgona executat în aur în jurul căruia este o egidă. (5) În partea de sus a teatrului, în stîncile de sub acropolă, se află o peșteră; în apropiere un trepied reprezenta pe Apollon și Artemis ucigînd pe copiii Niobei. Pe această Niobe am văzut-o și eu, cînd am urcat pe muntele Sipyron. Pentru cel ce stă acolo în apropiere și privește, nici stîncă și nici prăpastia nu au nimic asemănător cu chipul unei femei sau cu vreun alt chip și nici cu acela al unei femei care jelește.

Dacă te-ai îndepărtat însă, ai impresia că vezi o femeie întristată și cu lacrimi în ochi. (6) Mergînd dinspre teatru spre Acropola Atenei, dai de locul unde a fost îngropat Calos. Acest Calos, care era fiul surorii lui Daidalos²⁷⁵ și ucenicul lui, a pierit de mîna acestuia. Daidalos a fugit apoi în Creta, iar de acolo la Kokalos²⁷⁶ în Sicilia. (7) Templul lui Asclepios²⁷⁷ este vrednic de admirat datorită statuilor închinat zeului și fiilor acestuia cît și datorită picturilor. Există acolo și o fîntînă în preajma căreia se spune că Hallirothios, fiul lui Poseidon, a fost ucis de Ares, fiindcă i-a siluit pe fiica lui, Alkippe; se mai spune că pentru prima oară a fost instituit un tribunal de judecată din pricina acestui omor. Aici pe lîngă alte ofrande se mai găsește o cuirasă sarmatică. Aruncîndu-ți privirea asupra acestei cuirase vei putea spune că barbarii nu sînt mai puțin pricepuți decît grecii în ceea ce privește meșteșugurile. (8) Acești sarmați nu dispun în propria lor țară de zăcăminte de fier și nici nu au posibilitatea să importe metal, căci printre barbarii ce locuiesc pe aceste meleaguri ei sînt cei ce întrețin cele mai puține relații cu străinii. Lipsa fierului i-a silit să născocească următorul lucru: ei fixează la capătul lăncilor lor vîrfuri de os în loc de fier și întrebunțează arcuri și săgeți din lemn de corn și săgeți făcute cu vîrfuri din os. Spre dușmani aruncă corzi cu lațuri care se înfășoară în jurul lor, iar după ce i-au atins întorc caii, răsturnînd pe cei prinși în corzi. Cuirasele le confecționează în felul următor: fiecare dintre ei crește un număr mare de iepe, lucru ușor de făcut, fiindcă pămîntul nu este împărțit în loturi particulare și nici nu produce decît o vegetație sălbatică, datorită vieții lor de nomazi. De cai nu se folosesc numai la războaie ci și la sacrificii pe care le aduc zeilor băștinași și într-un fel oarecare se poate spune că din carnea lor își procură hrana necesară. Copitele cailor le adună, le curăță și le transformă în plăci asemănătoare cu solzii de șarpe. Iar acela care nu a văzut încă șerpi dar a văzut fără îndoială un fruct necopt de pin, poate să priceapă cum se prezintă lucrurile. După ce le perforază și le fixează unele de altele cu tendoane provenite de la cai și boi, se servesc de ele ca de cuirase care nu sînt

mai prejos decît cele grecești, nici în privința aspectului exterior, nici ca trăinicie, căci ele rezistă, fie că sînt lovite de aproape sau de departe. În ceea ce privește pieptarele făcute din pînză de in, ele nu folosesc în aceeași măsură luptătorilor, pentru că atunci cînd sînt presate cu putere permit fierului să pătrundă prin ele; sînt în schimb utile vînătorilor pentru că în ele pînă și dinții leilor și ai leopardzilor se sfărîmă. (9) Pieptare confecționate din pînză de in se pot vedea în diferite alte temple cum este Gryneion-ul²⁷⁸, unde se află o pădurice deosebit de frumoasă, închinată lui Apollon, în care cresc pomi roditori și neroditori, ce te desfată prin priveshtea și mireazma lor.

22 Iar după ce ai trecut de templul lui Asclepios, îndreptîndu-te spre acropolă, dai de templul zeiței Themis, în fața căruia există un monument format prin depunere de pămînt și închinat lui Hipolit²⁷⁹. Sfirșitul vieții lui Hipolit, după cîte se spune, s-ar datora blestemelor tatălui său. Despre dragostea Fedrei pentru Hipolit și despre marea îndrăzneală a doicii care venise în sprijinul pasiunii sale, au aflat pînă și barbarii care au deprins limba greacă. (2) Hipolit are un mormînt și la Trezena²⁸⁰. După tradiția păstrată de trezenieni lucrurile s-ar fi petrecut în chipul următor: atunci cînd Tezeu urma să ia de soție pe Fedra — fiindcă nu voia ca Hipolit să fie sub dependența copiilor ce i-ar fi dobîndit de la Fedra și nici ca el să domnească în locul acestora, l-a trimis la Pytheus²⁸¹ ca să fie crescut acolo și să ajungă apoi rege la Trezena. După un timp oarecare Pallas²⁸² și fiii lui s-au răzvrătit împotriva lui Tezeu. După ce i-a ucis, a venit la Trezena ca să se purifice. Aici Fedra a văzut pentru prima oară pe Hipolit, pe care-l îndrăgi; apoi, a pus la cale pieirea lui. La Trezena există o floare de mirt cu petalele în întregime perforate. Se spune despre floare că n-ar fi fost așa de la început și că găurelele de pe frunze s-ar datora Fedrei. Aceasta în amărăciunea pe care i-o pricinuisă dragostea străpungea floarea cu un ac pe care-l purta în păr. (3) Tezeu, după ce a strîns pe locuitorii demosurilor într-o singură cetate,

a statornicit la Atena cultul Afroditei Pandemos și al lui Peitho²⁸³.

Fără îndoială că vechile monumente nu se mai păstrau pe vremea mea iar cele ce se văd astăzi se datoresc unor artiști nu fără vază. Există și un templu al zeiței Geea Kurotrofos²⁸⁴ și al Demetrei Chloe²⁸⁵. Datele privitoare la denumirile acestea, le poți afla din gura preoților, dacă stai cu ei de vorbă. (4) Spre acropolă există un singur drum de acces, deoarece este peste tot abruptă și are un zid puternic întărit. Propyleele²⁸⁶ aveau acoperișul făcut din marmură albă constituind pînă în vremea mea o operă remarcabilă prin frumusețea execuției și prin masivitatea blocurilor de marmură. În privința statuilor ce reprezintă călăreți, nu pot să afirm cu certitudine dacă ele reprezintă pe fiii lui Xenofon²⁸⁷ sau au fost făcute numai ca ornament. În dreapta Propyleelor se înalță un templu, denumit al Victoriei Apteros²⁸⁸. (5) Din acest loc, de unde se vede marea, s-a aruncat în valuri Egeu, aflîndu-și moartea căci corabia ce-i adusese pe tineri în Creta se întorcea cu pînze negre, iar Tezeu care pornise pe mare, frămîntînd gîndul plin de îndrăzneală de a-l răpune pe Minotaur, i-a făgăduit tatălui său că va arbora pînze albe la corabie, dacă se va întoarce biruitor. Cum însă din pricina Ariadnei care i-a tulburat mintea, a uitat de făgăduiala făcută tatălui său, și cum Egeu a văzut corabia plutind pe întinsul apelor cu pînzele negre, s-a azvîrlit în mare, aflîndu-și acolo sfîrșitul. Spre cinstirea lui s-a ridicat un așa-numit heroon la Atena. (6) În stînga Propyleelor există o clădire împodobită cu picturi; dintre picturile cruțate de vreme, una înfățișă pe Diomedes²⁸⁹ și pe Odyseu, cel dintîi luînd de la Lemnos arcul lui Filoctet, iar al doilea aducînd cu sine statuia Athenei de la Ilion. Un tablou înfățișează pe Oreste omorînd pe fiii lui Egist, iar pe Pylade omorînd pe fiii lui Nauplios, care veniseră în ajutorul lui Egist. O altă parte a tabloului reprezintă pe Polyxena în clipa în care urmează să fie sacrificată, în preajma mormîntului lui Ahile. Homer a procedat bine trecînd sub tăcere această faptă atît de crudă; de asemenea a avut dreptate spunînd că Ahile a cucerit insula Skyros, în loc de a-l arăta ducîndu-și viața

pe insulă în tovărășia unor fecioare, așa cum l-au arătat alți poeți, și cum l-a redat Polygnotos în tabloul amintit. Tot lui Polygnotos²⁹⁰ i se datorează și tabloul în care Odyseu este redat în preajma fecioarelor ce spălau la rîu alături de Nausicaa, așa cum a descris lucrurile și Homer. Se mai pot vedea și alte picturi, cum este aceea ce-l reprezintă pe Alcibiade²⁹¹, purtînd semnele victoriei dobîndite la întrecerea cu carele de la Nemeea. De asemenea este reprezentat și Perseu, venind la Serifos și aducînd lui Polydectes capul Meduzei. Lucrurile referitoare la Meduza nu intenționez să le redau în cartea *Attica*. (7) Trecînd de asemenea de tabloul ce înfățișează pe copilul care aduce hydriile și pe luptătorul lui Timainetos, dai de tabloul care redă pe Musaios²⁹². În unele versuri, pe care le-am citit, se spune că Boreas ar fi înzestrat pe Musaios cu darul zborului. După părerea mea aceste versuri aparțin lui Onomacritos²⁹³ și nu cunosc nici o operă autentică a lui Musaios decît imnul scris pentru Lycomizi întru cinstirea Demetrei. (8) Chiar la intrarea în Acropolă vezi o statuie a lui Hermes, denumit Propylaeus, și Charitele, despre care spune că ar fi opera lui Socrate, fiul lui Sofroniscos. Socrate a fost recunoscut de Pythia ca omul cel mai plin de înțelepciune dintre muritori, calitate ce nu i-a fost atribuită nici lui Anacharsis²⁹⁴, deși el a dorit acest lucru și a călătorit în acest scop la Delfi.

23 Mai spun grecii și alte lucruri și anume că au existat șapte bărbați înțelepți²⁹⁵. Printre aceștia spun că s-ar fi numărat și tiranul insulei Lesbos²⁹⁶ și Periandros, fiul lui Kypselos, cu toate că Peisistratos și fiul acestuia Hippias s-au arătat mai iubitori față de oameni și mai înțelepți decît Periandros și în privința faptelor de război și în privința grijii față de cetățeni. Aceasta pînă în clipa în care din pricina morții lui Hiparhos²⁹⁷, Hippias s-a purtat cu mînie în diferite prilejuri și mai ales față de o femeie cu numele de Leaina. (2) După moartea lui Hiparhos, pricinuită de această femeie, eu vorbesc despre fapte socotite vrednice de încredere de către mulți atenieni și care n-au fost încă scrise, Hippias a maltratat-o pînă cînd a izbutit s-o omoare,

deoarece ştia că este hetaira lui Aristogheiton şi socotea că nu era străină de acele planuri. Din această pricină atunci când Peisistratizii au fost înlăturaţi de la conducere, atenienii au ridicat o statuie de bronz reprezentînd o leoaică în amintirea acestei femei. În preajma acestei statui este o altă statuie a Afroditei, despre care se spune că a fost adusă ca ofrandă de Kallias şi că a fost făurită de Calamis²⁹⁸.

În apropiere se află o statuie de bronz a lui Diitrephes străpunsă de săgeţi. (3) Acest Diitrephes²⁹⁹ a săvîrşit fapte care au rămas în amintirea atenienilor. Printre altele se pomeneste că a avut misiunea de a conduce în ţara lor pe soldaţii traci care nu s-au putut îmbarca deoarece sosiseră după plecarea lui Demosthene la Syracuse; Diitrephes i-a condus prin Euripos-ul Chalcidei³⁰⁰ pînă în dreptul cetăţii Mycalesos, aflată în interiorul ţinutului Beoţienilor. După ce a debarcat acolo, a înaintat către interior şi a cucerit Mycalessosul³⁰¹. Tracii au ucis nu numai pe mycalesienii apti pentru luptă ci şi pe femei şi pe copii. Mărturie despre aceasta stă următorul fapt: pe vremea mea oraşele beoţienilor care fuseseră alungaţi de tebani, erau nelocuite încă pentru că locuitorii lor fugiseră cînd au fost cucerite. Dar dacă barbarii n-ar fi năvălit împotriva tuturor mycalesienilor, omorîndu-i pe toţi aceştia, cei ce ar fi supravieţuit şi-ar fi recucerit oraşul. (4) În mintea mea s-a ivit o mare nedumerire cu privire la statuia Diitrephes, adică la pricina care făcuse ca Diitrephes să fie reprezentat străpuns de săgeţi, întrucît tragerea cu arcul nu constituia un obicei familiar al grecilor ci numai al cretanilor. Căci noi ştim că locrienii din Opus³⁰² chiar în timpul războaielor medice au servit ca hopliţi; pe aceştia Homer îi înfăţişează în poemele sale venind la Ilion cu săgeţi şi prăştii. Dar nici melienii³⁰³ n-au păstrat obiceiul folosirii arcului şi mi se pare că nu cunoşteau acest exerciţiu înainte de Philoctet şi că l-au părăsit în scurt timp. (5) Iar în preajma lui Diitrephes — căci nu vreau să pomenesc statuile mai puţin importante — se află şi statui ale zeiţelor Hygeia³⁰⁴, despre care se spune că este fiica lui Asclepios şi a Athenei, supranumită şi ea Hygeia. (6) Se află şi o piatră nu prea mare,

dar pe care se poate așeza un om mic de statură; pe această piatră se spune că s-a odihnit Silen, când a venit Dionysos la Atena. Satirii mai mari ca vîrstă poartă numele de sileni. Din dorința de a afla mai multe lucruri despre satiri, am stat de vorbă cu multă lume. (7) Un om din Caria, pe nume Euphemos, mi-a povestit că navigînd spre țărmurile Italiei a pierdut drumul din pricina vînturilor, fiind zvîrlit în apele oceanului în care corăbiile nu pătrund nicicînd. Spunea acest om că a văzut acolo multe insule, unele pustii iar altele locuite de oameni sălbatici. Marinarii n-au voit să debarce acolo pentru că debarcaseră și altădată și venind în contact cu oamenii de acolo avuseseră de pătimit. Marinarii numesc aceste insule Satyride, iar cei ce le locuiesc sînt oameni roșcați și au o coadă care în privința mărimii se aseamănă cu a cailor. Îndată ce văzură corabia se grăbiră într-acolo, și fără să scoată nici un cuvînt se năpustiră asupra femeilor aflate în corabie. Însăimîntați, în cele din urmă, marinarii debarcară pe insulă o femeie barbară. Satirii și-au potolit instinctele nu cum era firesc, ci în fel și chip.

(8) Pe lîngă celelalte lucruri pe care le-am admirat pe Acropolă, am văzut și o statuie de bronz, reprezentînd un copil cu un vas de apă lustrală în mînă. Este o operă a lui Lykos³⁰⁵, fiul lui Myron; am văzut de asemeni o statuie lucrată de Myron care reprezenta pe Perseu aducînd la îndeplinire faptele ce se povestesc despre Meduza. (9) Există și un templu al zeiței Artemis Brauronia, și o statuie a aceleiași zeițe, operă a lui Praxiteles. La Brauron³⁰⁶ se află și vechiul xoanon al zeiței care poartă numele de Artemis Taurica. (10) Există și o ofrandă de bronz ce reprezintă Calul Durios³⁰⁷. Orice om care nu-i socoate reduși la minte pe frigieni, își dă seama că acest cal a fost în realitate o mașină de război, inventată de Epeios, pentru a putea distruge zidul cetății Troia. Despre calul acela se spunea că ascundea în interiorul lui pe cei mai viteji dintre greci și, fără îndoială, că lucrarea din bronz reproducea forma calului. Menestheu³⁰⁸ și Teucros se văd scoțînd capul afară din el; de asemenea și fiii lui Tezeu. (11) Dintre statuile așezate în urma calului, una reprezintă pe

Epiharinos participînd la o cursă de hoplit. Această statuie este o operă executată de Critias; cealaltă statuie, legată de numele lui Thucydides, fiul lui Oloros, reprezintă pe Oinobios săvîrşind o faptă strălucită. Cu alte cuvinte, Oinobios izbuti să facă să se voteze reîntoarcerea din exil la Atena a lui Thucydides. Există de asemenea un monument nu departe de Porțile Melitide³⁰⁹ care immortalizează pe Thucydides. El a fost ucis tocmai cînd se întorcea din exil³¹⁰. (12) Faptele săvîrşite de Hermolykos, campion la pancration și de Phormion, fiul lui Asopilios, le las la o parte, fiindcă despre ele au scris alții. Ceea ce pot să adaug cu privire la Phormion sînt următoarele: Phormion se număra printre atenienii nobili și asupra lui se răsfrîngea gloria străbună, dar era împovărat de datorii. Această situație l-a făcut deci să plece din Atena și să-și ducă viața în demosul Paiania³¹¹ pînă cînd atenienii l-au ales navarh dar el a refuzat să se îmbarce. Pricina era faptul că avea datorii și că înainte de a achita aceste datorii n-ar fi putut inspira încredere soldaților. Dar cum atenienii țineau cu orice preț ca Phormion să aibă comanda, ei au plătit datoriile creditorilor.

24 Tot aici există o pictură reprezentînd pe Zeița Athena care lovește pe silenul Marsyas³¹² fiindcă a adunat flautele aruncate de zeiță și de care ea nu voia să se mai servească³¹³. (2) Mai departe este reprezentată așa-numita luptă a lui Tezeu împotriva Taurului numit al lui Minos; acesta a fost fie om, fie fiară — așa cum se crede. De altfel și la noi femeile dădeau naștere unor monștri cu mult mai ciudați decît acesta. Printre ofrande se mai poate vedea și un grup ce reprezintă pe Frixos, fiul lui Athamas, purtat pe spate de un berbec, spre țara Colhilor precum și scena sacrificării berbecului în cinstea unei divinități, care așa cum se poate deduce este cea numită de locuitorii din Orhomenos³¹⁴, Zeus Laphystios. După ce a tăiat coapsele, după un obicei grec păstrat la ei, le privește cum ard. În continuare se mai află și alte statui, printre care una consacrată lui Heracles, care răsuțește gîtul unor șerpi. Era reprezentată și Athena răsărind din capul lui Zeus. Există

și un taur, ofrandă adusă de consiliul din Areios Pagos³¹⁵. Lucrurile pot fi interpretate și altfel. (3) Am afirmat și mai înainte, că atenienii mai mult decît toți ceilalți greci se ocupă cu seriozitate de cultul divin. Ei sînt cei dinții care i-au dat zeiței Athena epitetul de Ergane și au ridicat Hermeși. Înăuntrul templului împreună cu Hermeșii, există un daimon Spudaion. Acela care pune mai degrabă preț pe măiestrie decît pe vechime, are prilejul să admire și următoarele monumente: o statuie reprezentînd un bărbat purtînd o cască și care are unghiile făcute din argint, operă realizată de Kleitos. Există și o statuie a Geei care imploră pe Zeus să trimită ploaie, fie pentru că se simțea nevoie de ploaie numai la atenieni, fie că seceta bîntuia în toată lumea grecească. Aici se află și statuia lui Timotheos, fiul lui Conon precum și cea a lui Conon însuși³¹⁶. Statuia Procnei și a fiului său Itys, la a cărui moarte a uneltit, sînt ofrande aduse de Alkamenes. Există de asemenea un tablou reprezentînd pe Athena și pe Poseidon; Athena face să răsară o ramură de măslin, iar Poseidon un val al mării. (4) Există și o statuie a lui Zeus, lucrată de Leochares și cea a lui Zeus așa-numit Polieus³¹⁷, despre care menționez lucrurile privitoare la ritualul de jertfă, fără însă să vorbesc despre cauza ei. După ce au depus pe altarul lui Zeus Polieus boabe de orz amestecate cu boabe de grîu, le lasă acolo fără nici o supraveghere. Dar boul pe care îl pregătesc pentru jertfă și pe care-l urmăresc, se apropie de altar și începe să mănînce grăunțele. Atunci cheamă pe unul dintre preoți care omoară boul, azvîrlind cu toporul, apoi o ia la fugă căci așa-i obiceiul. Cei ce asistă la această scenă pornesc o judecată împotriva toporului, ca și cînd n-ar ști cine a săvîrșit omorul. Lucrurile se petrec așa cum am spus.

(5) Toate ornamentele ce-ți apar în fața ochilor cînd ai pășit întîii în templul numit Parthenon³¹⁸ și care se află sculptate în locurile numite frontoane, toate se referă la nașterea zeiței³¹⁹ Athena, iar sculpturile aflate în partea din spate înfățișează disputa lui Poseidon cu Athena pentru stăpînirea asupra pămîntului Aticei³²⁰. Statuia zeiței este lucrată din aur și fildeș. În mijlocul cranosului³²¹, așadar,

este înfățișat Sfinxul, iar lucrurile privitoare la acest Sfinx, le voi scrie cînd voi înainta cu povestirea, adică în cartea privitoare la Beoția³²²; de o parte și de alta a Sfinxului sînt sculptați grifoni. (6) Aristeas din Proconesos³²³ scrie în ale sale poeme că grifonii se luptă cu arismaspîi care locuiesc deasupra isedonilor pentru apărarea aurului pe care-l produce pămîntul. Arismaspîi sînt toți oameni cu un singur ochi din naștere, grifonii sînt fiare asemenea leilor, dar cu aripi și cioc de vultur. Dar despre grifoni este de ajuns atît cît am spus. (7) Statuia înfățișează pe zeița Athena stînd în picioare și purtînd un hiton ce-i ajunge la călcîie, iar pe piept capul Meduzei³²⁴, lucrat din fildeș. Ține într-o mîna o victorie de aproape patru coți, în mîna cealaltă o lance, iar la picioare se află un scut; lîngă lance se află un balaur care ar putea fi Erichthonios. Pe pedestalul statuii este înfățișată nașterea Pandorei. Hesiod ca și alții, au spus în versurile lor că această Pandora a fost prima femeie care a existat și că înainte de a se fi născut Pandora nu exista încă neamul femeiesc. N-am mai văzut aici vreo altă statuie afară de aceea a împăratului Hadrianus, iar la intrare, cea a lui Ificrates³²⁵ care a săvîrșit fapte multe și minunate.

(8) Iar mai departe de templu există o statuie de bronz ce reprezintă pe Apollon și se spune că pe aceasta a făurit-o Fidias. Pe Apollo îl numesc Parnopios³²⁶, pentru că zeul a făgăduit că va alunga din țară lăcustele care pricinuiau pămîntului pagube. Ceea ce se știe este că le-a îndepărtat, dar nu se cunoaște în ce fel. Eu însumi știu că lăcustele au fost distruse pînă acum în trei rînduri de pe muntele Sipylos, dar nu în același chip, ci pe unele le-a alungat un vînt stîrnit deodată, altele au fost alungate de o arșiță care a venit în urma unei ploii și, în sfîrșit, altele au pierit surprinse de un val de frig neașteptat. Acestea sînt întîmplări văzute de mine.

25 Pe acropola Atenei se află o statuie a lui Pericles, fiul lui Xantippos, iar mai departe și o statuie a lui Xantippos însuși, cel ce a luptat pe mare împotriva mezilor la Mykale. În preajma statuii lui Xantippos se vede statuia lui Anacreon din Theos³²⁷, primul poet după Sapho, care

a dedicat cea mai mare parte a operei sale cîntecelor de dragoste. El este înfățișat aidoma unui om care pare c-ar fi beat și care cîntă. Statuile de femei aflate în apropiere au fost executate de Deinomenes³²⁸ și ele reprezintă pe Io, fiica lui Inachos și pe Callisto, fiica lui Lycaon; poveștile lor sînt întru totul asemănătoare: dragostea lui Zeus și mînia Herei, apoi preschimbarea uneia în junincă și a celeilalte în ursoaică.

(2) În preajma zidului dinspre miazăzi se află figuri reprezentînd pe giganții care au locuit cîndva în Tracia și pe la istmul Pallene³²⁹, războiul lor și lupta atenienilor împotriva amazoanelor, lupta atenienilor împotriva mezilor la Marathon ca și înfrîngerea gallilor în Mysia³³⁰. Aceste statui ce au o înălțime de aproape doi coți sînt o ofrandă a lui Atalos. Se află, de asemenea și o statuie a lui Olympiodoros care s-a acoperit de glorie atît din pricina importanței faptelor sale cît și pentru că pe vremea aceea a venit cu mult în ajutorul atenienilor, ridicîndu-le moralul, căci oamenii aceștia sub povara numeroaselor înfrîngeri nu mai îndrăzneau să-și făurească nici o nădejde de mai bine pentru viitor. (3) Căci înfrîngerea de la Cheronea a marcat începutul întregii nenorociri pentru toți grecii și a înrobit în egală măsură pe aceia ce n-au dat atenția cuvenită pericolului ca și pe aceia ce au trecut de partea macedonenilor. Așa cum se știe, Filip a cucerit cele mai multe cetăți ale atenienilor, cu care, încheiase de formă o înțelegere, în realitate însă le-a pricinuit mult rău, zmulgîndu-le insulele și desființînd supremația lor maritimă. Un timp, cît a domnit Filip și după aceasta pe timpul lui Alexandru, atenienii au trăit o perioadă de liniște. Dar după moartea lui Alexandru, macedonenii și-au ales de rege pe Aridaos iar lui Antipatros i-au dat întreaga putere. Atenienii n-au mai putut răbda ca lumea grecească să se afle neconținut sub stăpînirea macedonenilor și au început lupta, chemînd și alte cetăți la luptă, alături de ei. (4) Orașele care au participat la război au fost Argos, Epidauros³³¹, Sikyona, Trezena³³², Elida, Phlius³³³ și Mesena³³⁴ din Pelopones, iar de dincolo de Istmul de Corint, locrienii, focenii, tesalienii, carystienii³³⁵ și acarnanii care intraseră în confederația eto-

lienilor. Beoțienii care-și împărțiseră teritoriul Tebei, în urma distrugerii acestui oraș, nu intrară în confederația etolienilor de teamă ca nu cumva atenienii să restabilească din nou Teba și contribuiau în măsura în care puteau la sporirea puterii macedonene. Cei ce intraseră în alianță se aflau orînduiți pe cetăți sub conducerea unui strateg, iar în fruntea întregii alianțe se afla Leosthene din Atena. Alegerea lui se datora atît situației privilegiate de care se bucura patria sa cît și faptului că trecea drept un cunoscător în problemele militare. De altfel grecii toți îi datorau recunoștință, căci atunci cînd Alexandru a vroit să statornicească pe meleagurile Persidei pe grecii care serviseră în armata lui Darios și a satrapilor, ca mercenari, el i-a luat-o înainte și i-a transportat pe mare în Europa. După ce prin acțiunile lui întrecu speranțele ce și le puseseră în el, moartea lui a produs descurajare în sufletele tuturor și a constituit o cauză de seamă a insuccesului cu care s-a soldat această acțiune. Atenienii au fost obligați să admită o garnizoană macedoneană la Munychia^{335a}, apoi la Pireu și la „Zidurile lungi“. (5) La moartea lui Antipatros, Olympiada a venit pentru un timp din Epir și după ce l-a ucis pe Aridaios a condus ea treburile. Dar la scurt interval după aceasta a fost asediată de Casandros și predată mulțimii. Din timpul domniei lui Casandros, voi trece în revistă numai lucrurile ce privesc pe atenieni: el a cucerit zidul fortificat Panacton³³⁶ din Atica și insula Salamina făcînd să ajungă tiran al atenienilor, Demetrios³³⁷, fiul lui Fanostratos, care se bucura de renume, datorită înțelepciunii sale. Pe acesta l-a înlăturat de la putere Demetrios fiul lui Antigonos, care pe lîngă faptul că era tînăr caută să cîștige prietenia grecilor. Casandros urînd de moarte pe atenieni făcu legămînt de prietenie cu Lachares care fusese pînă atunci în fruntea poporului, inspirîndu-i gîndul de a insti-tui tirania. Acest Lachares a fost cel mai sălbatic dintre tiranii pe care-i cunoaștem, dar s-a arătat deosebit de generos în ceea ce privește ofrandele față de divinitate. Demetrios însă, fiul lui Antigonos, deși avusese o neînțelegere cu atenienii, a nimicit totuși tirania lui Lachares. După cucerirea orașului, Lachares s-a refugiat la beoțieni. Deoarece el des-

ființase scuturile de aur de pe acropolă și scosese toate odoarele care îmbrăcau statuia zeiței Athena, a trezit bănuiala că ar poseda mari bogății. Din această pricină a fost ucis de niște oameni din Coroneia, iar Demetrios, fiul lui Atigonos, deși a eliberat pe atenieni de sub jugul tiranilor, îndată după fuga lui Lachares, totuși nu le-a redat Pireul. Ieșind deci biruitor în această luptă a așezat în cetate o garnizoană și a fortificat colina numită Museion. (6) Ea se află în interiorul vechii incinte a orașului. Pe această colină, zice-se, cânta Musaios și atunci când s-a stins din viață din pricina bătrâneții, a fost îngropat acolo.

După aceasta se află monumentul funerar al unui bărbat originar din Syria; Demetrios devenind apoi stăpîn al orașului l-a înconjurat cu ziduri.

26 După un timp oarecare, cîțiva bărbați reflectînd la gloria dobîndită de străbuni și la schimbarea intervenită în situația atenienilor în prezent, au ales ca strateg pe Olympiodoros. Acesta nădăduind să cîștige bătălia mai curînd prin promptitudine decît prin forță, conduse împotriva macedonenilor pe tineri și pe bătrîni. Pe macedonenii veniți împotriva lui i-a învins și, după ce s-au refugiat pe Museion³³⁸, i-a cucerit. În acest chip atenienii s-au eliberat de sub dominația macedonenilor. (2) Printre atenienii care au dovedit un deosebit curaj, se spune că s-a distins Leocrit, fiul lui Protarh, care cel dintîi a escaladat zidul și a sărit primul pe colină. El a căzut în luptă. Atenienii, pe lîngă alte semne de prețuire, i-au cinstit memoria depunîndu-i scutul în templul lui Zeus Eleuthereus după ce gravaseră pe el numele lui Leocrit și fapta săvîrșită de el. (3) Aceasta este cea mai importantă dintre acțiunile lui Olympiodoros. Printre alte acțiuni de ale lui se numără recucerirea Pireului și a Munychiei. De asemenea după ce a adunat pe eleusineni a învins pe macedoneni, care făceau incursiuni pe teritoriul lor. Dar înainte de a fi săvîrșit aceste lucruri, el s-a dus pe mare în Etolia, și i-a convins pe etolieni să vie în ajutorul Aticei, unde Casandros pătrunsese cu o armată. Atenienii, datorită acestei alianțe, obținură încetarea ostilităților din partea lui Casandros. În cin-

stea lui Olympiodoros s-au ridicat pe Acropola Atenei și în prytaneion diverse monumente iar un tablou se află la Eleusis. De asemenea focenii care stăpînesc în Elateea i-au consacrat la Delfi o statuie de bronz în semn de recunoștință pentru ajutorul oferit la scuturarea jugului lui Casandros. (4) În apropierea statuii lui Olympiodoros se află o statuie în bronz a zeiței Artemis numită Leucophryne³³⁹. Este o ofrandă adusă de fiii lui Themistocles, căci magneții a căror conducere Themistocle o luase de la regele persan, slăvesc pe Artemis Leucophryne. (5) Dar cum gîndul meu este acela de a parcurge toate evenimentele privind pe greci, cred că trebuie să înaintez mai departe. Endoios era de neam atenian și ucenic al lui Daidalos, pe care l-a și urmat în Creta, cînd acesta a fugit din pricina morții lui Calos. O lucrare a acestui Endoios este statuia care reprezintă pe zeița Athena stînd; ea poartă inscripția că a fost făcută de Endoios³⁴⁰ și e dedicată de Kallias³⁴¹. (6) Există și o clădire numită Erechteion³⁴², în fața intrării, unde se află un altar al lui Zeus Hypatos³⁴³, pe care nu se sacrifică nici o viețuitoare, dar pe care se aduc ca ofrandă prăjituri și nu se întrebuițează deloc vin. Cînd ai pășit în incinta altarului dai peste alte altare; dintre ele unul este închinat, lui Poseidon; pe acest altar se aduc jertfe și lui Erechteu, potrivit unui oracol, apoi un altar este în cinstea lui Butes și un al treilea în cinstea lui Hephaistos. Pe ziduri sînt și picturi care reprezintă pe membrii familiei Butazilor³⁴⁴. Edificiul este desigur dublu și există înaintea lui o fîntînă cu apă de mare, lucru ce nu trebuie să surprindă, pentru că în multe locuri pe pămînt, cum este la Aphrodisia³⁴⁵, în Caria, există astfel de fîntîni. Ceea ce merită să fie semnalat este faptul că atunci cînd suflă vîntul dinspre sud, fîntîna produce un zgomot asemănător celui produs de valuri. Pe stîncă se vede o imagine asemănătoare unui trident. Se spune că aceste lucruri au fost invocate drept mărturii de Poseidon, în disputa cu privire la stăpînirea asupra ținutului (7). Dar nu numai acropola ci și restul cetății precum și tot pămîntul Atticei de la un capăt la altul este închinat zeiței Athena, căci în toate demosurile în care există rînduială să se aducă închinare și altor zei,

oamenii o slăvesc totuși într-un chip nu mai puțin înălțător pe zeița Athena. Dar dintre toate statuile zeiței, cea mai venerată este aceea care se vede acum pe Acropole, care era numită altădată polis; ea era venerată de toate demourile Aticei, înainte ca locuitorii acestor demosuri să se fi concentrat în jurul Atenei. Despre această statuie se spune că a căzut din cer și nu voi examina dacă acest lucru este adevărat sau nu. Lampa dedicată zeiței este lucrată de Callimahos. Ea nu are nevoie să fie umplută cu untdelemn decât o dată pe an, așteptând aceeași zi a anului următor spre a fi umplută din nou, iar untdelemnul acesta este suficient pe tot acest interval de timp, măcar că lampa stă aprinsă și ziua și noaptea. Lampa arde cu o feștilă de in carpsian³⁴⁶, fiind singura varietate de in care arde fără să se consume. Fumul lămpii este împrăștiat cu ajutorul unui palmier de bronz, așezat deasupra lămpii, care ajunge pînă la acoperiș. Callimahos³⁴⁷, meșterul care a construit lampa, măcar că în ceea ce privește dibăcia lui nu se numără printre cei mai buni artiști, dar în privința înțelepciunii este cel mai ales, căci este primul care a descoperit procedeul de perforare a marmurei. El a luat numele de cusurgiu sau poate că acest nume i-a fost conferit de alții iar el n-a făcut decât să-l adopte.

27 În templul zeiței Athena Polias³⁴⁸ se află o statuie din lemn a lui Hermes, despre care se spune că a fost adusă ca ofrandă de Kekrops. Această statuie nu poate fi văzută din toate părțile din pricina unor ramuri de mirt. Dintre ofrandele mai vechi care se bucură de faimă este și un scaun pliant, lucrare executată de Daidalos³⁴⁹ și prăzile luate de la mezi, cum este pieptarul lui Masistios³⁵⁰, cel care a comandat cavaleria în lupta de la Plateea, și o sabie cu numele de akinakes³⁵¹, despre care se spune că ar fi aparținut lui Mardonios³⁵². Eu știu că Masistios a fost ucis de călăreți atenieni iar sabia care a aparținut lui Mardonios, cel ce a luptat împotriva lacedemonienilor și a pierit ucis de mîna unui spartan, lacedemonenii n-au îngăduit s-o ia atenienii. (2) Cît despre măslin, nu pot spune nimic altceva decât că este un semn al divinității în

timpul disputei ce a avut loc pentru stăpînirea ținutului. Se mai spune de asemenea că măslinul a fost ars atunci cînd mezii au incendiat orașul Atena și că în acea zi, a incendiului, măslinul a crescut ajungînd înălțimea de doi coși.

(3) În continuarea templului zeiței Athena, există un alt templu închinat lui Pandrosos³⁵³. Ea este singura dintre surori care n-a trecut cu vederea recomandarea zeiței Athena. (4) Lucrurile ce mi-au suscitad în chip deosebit admirația sînt cunoscute, dar nu de toți și le voi descrie așa cum se petrec. Sînt două fecioare care locuiesc nu departe de templul zeiței Polias și pe ele atenienii le numesc cu numele de „arphoroi”³⁵⁴. Ele își duc viața un timp în preajma zeiței iar atunci cînd începe sărbătoarea procedează astfel: în timpul nopții, ele își așază deasupra capetelor lor obiectele pe care le aduce preteasa zeiței, fără însă ca fecioarele și preteasa să știe, ce sînt obiectele respective. În cetate nu departe de locul numit „Afrodita din grădini”³⁵⁵ există o incintă cu o ieșire subterană naturală, nefăcută de mîna omului. Prin această incintă coboară fecioarele și depun lucrurile pe care le-au adus cu ele și iau în schimb un alt obiect pe care-l transportă, de asemenea acoperit. După aceasta, rolul acestor fecioare înceiază și în locul lor aduc alte fecioare pe Acropolă. (5) În preajma templului zeiței Athena există o statuie reprezentînd o femeie bătrînă; această statuie avea înălțimea de aproape un cot și se spunea că reprezintă pe slujitoarea Lysimahe. Afară de aceasta există alte două statui din bronz care înfățișează doi bărbați luptînd, unul se zice că este Erechteu, iar celălalt Eumolpos³⁵⁶. Și totuși aceia dintre atenieni pe care-i interesează trecutul, știu bine că cel din urmă este Imarados, fiul lui Eumolpos, care a fost omorît de Erechteu. (6) Pe pedestal există o statuie reprezentînd pe prezicătorul lui Tolmides și alta reprezentînd pe Tolmides însuși. Acesta fiind în fruntea corăbiilor ateniene a pornit să devasteze țărmurile Peloponesului și alte ținuturi; de asemenea el a fost acela care a incendiat șantierele navale lacedemoniene de lîngă Gythion³⁵⁷ și orașul Boiai al pericilor precum și insula Cythera. Debarcînd în Syciona și intrînd în conflict cu această cetate care încerca să se îm-

potrivească la prădăciunile pe care i le făcea, i-a pus pe fugă pe sycioneni, urmărindu-i pînă la intrarea în cetate. Intorcîndu-se apoi la Atena a condus pe cleruhii³⁵⁸ atenieni în Eubeea și Naxos și a năvălit cu armată în Beoția. După ce a jefuit cea mai mare parte a țării a asediat și cucerit Cheroneea și a înaintat spre Haliartos³⁵⁹. Luptînd în acest ținut, el însuși și-a găsit moartea, iar întreaga lui armată a fost nimicită. Iată ce lucruri am aflat cu privire la Tolmides. (7) Mai există pe Acropolă și statui mai vechi ale zeiței Athena, intacte încă, dar atît de înnegrite și de calcinate încît nu rezistă la cea mai slabă lovitură, fiindcă au fost cuprinse și ele de flăcări, atunci cînd regele perșilor a cucerit cetatea părăsită de bărbații care puteau să poarte arme și care se îmbarcaseră în corăbii. Există și o pictură ce redă vînătoarea unui mistreț. Despre aceasta nu știu sigur, dacă e vorba de mistrețul din Calydon³⁶⁰ și lupta lui Cycnos³⁶¹ cu Heracles. Despre Cycnos se spune că a ucis printre alții și pe Lykos tracul. El angaja lupta după ce stabilea dinainte premii și făgăduia răsplată aceluia care l-ar fi doborît. Dar și el a căzut în cele din urmă răpus de Heracles, aproape de rîul Peneios³⁶². (8) Dintre lucrurile ce se spun la Trezena și care se referă la Tezeu³⁶³ există și tradiția că Heracles venind aici, la Pitheu, a lăsat deoparte la vremea prînzului pielea de leu cu care era acoperit. Au venit acolo mai mulți copii din Trezena, printre care și Tezeu, în vîrstă de cel mult șapte ani. Ceilalți copii cînd au văzut pielea leului, se zice că au luat-o la fugă, afară de Tezeu care, ieșind în întîmpinarea leului fără teamă, a smuls o bardă din mîna slujitorilor și s-a năpustit grăbit împotriva pielii, socotind-o un leu, adevărat. Aceasta este cea dintîi dintre legendele care circulă la Trezena, referitor la Tezeu. În afară de aceasta este răspîndită și tradiția după care Egeu a ascuns sub o piatră încălțăminte și o sabie, ca să servească drept semn de recunoaștere pentru copil. Egeu a pornit după aceasta spre Atena iar Tezeu cînd a ajuns la vîrsta de șaisprezece ani a ridicat stîncă și a plecat ducînd cu el lucrurile depuse acolo de Egeu. Potrivit cu această tradiție s-a făcut statuia de pe Acropolă, lucrată în întregime din bronz, cu excepția stîncii. (9) Atenienii au

imortalizat și o altă faptă a lui Tezeu, despre care se povestesc lucrurile ce urmează. Era un taur ce producea stricăciuni atît în ținutul cretanilor cît și în cel aflat în preajma râului Tethris, căci în vremurile de demult trăiau pe pămînt monștri ce răspîndeau groaza printre oameni. Astfel de monștri erau leul din Nemea și cel din Parnasos, șerpii din multe părți ale Greciei și mistreții sălbatici din preajma Calydonului³⁶⁴, de la Erymanthos³⁶⁵ și din Krommonul³⁶⁶ Corintului. Despre unii din acești monștri se spunea că răsariseră din pămînt sau că erau închinați vreunei divinități, iar despre alții se credea că fuseseră lăsați ca o pedeapsă pentru muritori. Cretanii spun că pe acest taur l-a trimis la ei Poseidon, fiindcă Minos, stăpînul mărilor grecești, cinstea mai presus de orice pe Poseidon. Așadar ei spun că acest taur a fost adus din Creta în Pelopones și că această ispravă a fost socotită una dintre așa-numitele munci ale lui Heracles. Cînd taurul a fost lăsat în libertate pe cîmpia de la Argos, el a fugit prin istmul Corintului în Atica și în demosul Marathonului, care ține de Atica, și că a omorît pe toți cei ce i-au ieșit în cale și printre ei și pe fiul lui Minos, pe Androgeos. Minos a plecat de atunci pe mare împotriva Atenei, deoarece nu se lăsa convins că atenienii nu erau vinovați de moartea lui Androgeos. Nenorocirile îndurate de atenieni au fost atît de cumplite încît au încheiat cu el o înțelegere ca să trimită în Creta șapte fecioare și tot atîția tineri care să fie jertfiți acestui Minotaur, iar el să locuiască în Labirintul din Cnossos. Despre taurul de la Marathon se spune că mai tîrziu Tezeu l-a adus pe Acropolă, jertfindu-l zeiței. Fapta lui Tezeu a fost imortalizată prin ofranda demosului din Marathon³⁶⁷.

28 Nu aș putea da nici o explicație precisă cu privire la ridicarea statuii de bronz care reprezintă pe Kylon³⁶⁸, cel care a uneltit să ajungă tiran. Dar după cele ce se povestesc se pare că era un bărbat foarte frumos și că s-a bucurat de mare faimă, ieșind învingător la Olympia³⁶⁹ cu prilejul unei curse duble numită diaulos³⁷⁰.

S-a căsătorit cu fiica lui Theagenes, tiranul Megarei.
(2) În afară de statuile menționate mai sînt două statui

construite din zeciuala prăzilor luate de atenieni în război, adică statuia de bronz a zeiței Athena, făcută din a zecea parte a prăzilor luate de la mezii care au debarcat la Marathon, operă realizată de Phidias. Lupta Lapiștilor împotriva Centaurilor, reprezentată pe scutul zeiței Athena și celelalte subiecte reprezentate se zice că au fost lucrate de Mys³⁷¹ după planurile întocmite de Parrnasios³⁷², fiul lui Euenor. Vîrfurile lăncii statuii zeiței Athena și egreta coifului ei pot fi văzute de călătorii ce se apropie de capul Sunion. Există, de asemenea și un car de bronz, ofrandă făcută din zeciuala prăzilor luate de la beoțieni și de la calcidienii din Eubeea. Pe lîngă aceasta se pot vedea alte două ofrande, o statuie a lui Pericles, fiul lui Xantipos, iar dintre operele vrednice de admirat ale lui Phidias, statuia zeiței Athena numită Lemnia după numele lemnienilor care i-au consacrat-o. (3) Zidurile Acropolei, cu excepția părții construite de Kimon, fiul lui Miltiades, se spune că au fost ridicate de Pelasgii care au locuit cîndva la poalele Acropolei. Se spune despre Agrolas și Hyperbios. . . * Deși am căutat să mă informez cine au fost aceștia, n-am putut afla decît că erau sicilienii la obîrșie și că au venit în Acarnania. (4) Cei ce coboară pînă în dreptul Propyleelor, fără însă să ajungă în partea de jos a orașului, dau peste a fîntînă, iar în apropierea ei, peste un templu al lui Apollon așezat într-o peșteră. Se zice că în acest loc Apollon a avut legături cu Creusa, fiica lui Erechtheu. . . ** În același loc este și un templu închinat lui Pan. Se povestește cu privire la acest zeu, că Philipides, trimis în Lacedemona spre a anunța debarcarea perșilor în Atena, la întoarcere a spus că lacedemonenii amînaseră plecarea, căci așa cum se știe aveau obiceiul să nu pornească la război înainte de a se fi ivit luna plină. El adaugă că întîlnise pe zeul Pan în preajma muntelui Parthenios³⁷³, care i-a spus că are simțăminte binevoitoare față de atenieni și că va veni la Marathon spre a-i ajuta. Iată din ce pricină a fost statornicit la Atena cultul zeului Pan. (5) La poalele Acropolei se găsește de ase-

* Text corupt.

** Text corupt.

menea Areopagul, care poartă acest nume fiindcă cel dintîi care a fost judecat aici a fost Ares. În legătură cu aceasta am amintit de tradiția care spune că l-ar fi omorît pe Haliorthios precum și pricina ce l-a îndemnat să facă acest lucru. Se spune că ulterior a fost judecat aici și Oreste care-și ucisese mama. Se mai vede și astăzi un altar închinat zeiței Athena Areia de către Orestes, după ce a fost absolvit de vină. Pietrele grosolane pe care se așază acuzații și acuzații poartă numele de Hybris³⁷⁴ și de Anaideia. (6) În apropierea acestui templu există un alt templu închinat divinităților numite de atenieni Semnai iar de Hesiod în lucrarea Theogonia Erinyii. Eschil a fost primul poet care a înfățișat aceste divinități cu șerpi încolăciți în pletele lor. Dar nici statuile acestor divinități și nici cele consacrate zeilor subpămînteni și așezați în aceste temple nu au nimic fioros în ele. Aceste statui înfățișează pe Pluton, pe Hermes și pe Geea. În acest templu aduc jertfe aceia ce sînt absolviți de judecătorii de pe Areios Pagos. Aici aduc sacrificii atît străinii cît și oamenii din cetate. (7) În incinta templului există un mormînt al lui Oedip. În urma cercetărilor mele am aflat că osemintele lui au fost aduse de la Teba iar cele spuse de Sofocle în tragediile sale privitor la moartea lui nu mi se par verosimile căci Homer arată că Mekisteus³⁷⁵ s-a dus la Teba spre a participa la un concurs organizat cu prilejul morții lui Oedip. (8) Există la atenieni și alte tribunale de judecată, dar ele n-au ajuns să se bucure de atîta faimă ca Areopagul. Astfel de tribunale sînt cele numite Parabyston și Trigonon; primul are acest nume fiindcă se află într-un loc puțin frecventat al cetății, și este destinat proceselor mărunte, iar al doilea își trage numele de la forma edificiului în care se țin ședințele. S-a menținut de altfel pînă-n zilele noastre obiceiul ca să fie numit „Tribunalul roșu“ și „Tribunalul verde“ din pricina culorii lor. Tribunalul în care se constată cea mai mare afluență este Heliaia³⁷⁶. Există și alte tribunale pentru judecarea crimelor, cum este cel numit Epipalladiom, unde se judecă procesele celor ce au săvîrșit omoruri fără premeditare. În general, nu se contestă că cel dintîi ce a fost judecat acolo a fost Demo-

phon. Cu privire la pricina pentru care a fost judecat s-au răspândit diferite zvonuri. (9) Se spune că după cucerirea Ilionului Diomedes se întorcea cu corăbiile lui și că se lăsase noaptea când au ajuns în dreptul Phaleronului. Argienii au debarcat ca și cum ar fi fost pe pământ vrăjmaș și nu în Atica și s-au apucat de jaf. Neștiind că cei din corăbii erau argieni Demophon a căutat să-i respingă, omorându-le mai mulți oameni, luându-le Palladionul³⁷⁷ și fugind. Revenind în cetate, un atenian, pe care nu-l observase la timp, a intrat în picioarele calului care l-a rostogolit și l-a omorât călcându-l. Din această pricină spun unii că a fost dat în judecată Demophon de către rudele celui călcat în picioare iar alții spun că a fost dat în judecată de către colectivitatea argiană. (10) În Tribunalul Delphinion³⁷⁸ sînt judecați aceia care susțin că au omorât aflîndu-se în legitimă apărare; așa a făcut Tezeu care, după ce a omorît pe Pallas și pe copiii acestuia, ei se revoltaseră împotriva regelui, s-a dezvinovățit și a scăpat astfel de pedeapsă. Înainte ca sentința să fi fost dată în favoarea lui Tezeu era statornicit obiceiul ca orice om care a ucis pe un semen al lui să plece în exil. Rămînînd s-ar fi expus să fie omorît. (11) În privința tribunalului numit *In prytaneu*, unde este judecat fierul precum și toate instrumentele care au servit la înfăptuirea omorului, mi se pare că primul caz de judecată a avut loc în următoarele împrejurări. Pe vremea cînd la Atena domnea Erechteu, atunci pentru prima oară preotul numit *bufonos*³⁷⁹ a ucis la altarul lui Zeus Polieus un bou; el a lăsat apoi barda pe loc și s-a exilat plecînd din țară. Barda împotriva căreia fusese intentat procesul a fost achitată dar un proces ca acesta se judecă acolo an de an. Se mai spune că și alte lucruri neînsuflețite au servit drept instrumente pentru pedepsirea unor crime, iar exemplul cel mai grăitor în această privință este acela al sabiei lui Cambyzes³⁸⁰. (12) Există la Pireu un loc situat în preajma mării și care se numește Phreatys; aici, cei acuzați pentru omor nepremeditat vin să se dezvinovățască de pe o corabie, în fața judecătorilor care-i ascultă de pe uscat. Tradiția spune că cel dintîi care s-a justificat în acest fel în fața lui Telamon a fost Teucros³⁸¹ spunînd

că n-a fost vinovat în nici un fel de moartea lui Ajax³⁸². Am expus aceste detalii pentru a arăta grija ce o manifestă atenienii față de dreptate.

29 Iar în apropierea Areopagului se vede o navă construită în vederea procesiunii Panatheneelor. Mi se pare că a fost cineva care a construit o corabie și mai impunătoare ca aceasta; știu totuși că nimeni pînă acum n-a depășit corabia de la Delos, care avea nouă rînduri de vîslași, începînd cu cei de pe punte. (2) Atenienii au și în afara orașului, în demosuri și pe drumuri, temple închinat zeilor și morminte ale unor eroi și bărbați de seamă. În imediată apropiere se află Academia³⁸³, loc ce a aparținut cîndva unui particular și care în vremea mea servește ca gymnasium. Cei ce coboară aici dau peste o incintă a zeiței Artemis și peste xoanoane ale Aristei și Calistei. După credința mea, și după cum spun versurile poetesei Sapho, acestea sînt denumiri ale zeiței Hecate. Dar cu toate că mai știu și o altă legendă consacrată lor, o voi trece cu vederea. Există și un templu de dimensiuni nu prea mari, în care an de an, în anumite zile este adusă statuia lui Dionysos Eleuthereus. (3) Acestea sînt toate templele din acest loc. În privința mormintelor, se vede mai întîi acela al lui Trasybulos, fiul lui Lykos, bărbatul cel mai de seamă dintre toți cîți i-au urmat sau l-au precedat, și care s-au bucurat de faimă din partea atenienilor. După judecata mea, deși am trecut peste cele mai multe fapte, pentru întărirea celor spuse de mine va fi de ajuns să menționez doar un singur lucru și anume acela că pornind de la Teba numai cu șaizeci de oameni, a răsturnat dominația celor treizeci de tirani. El a reconciliat pe atenieni îndemnîndu-i la unire. Primul mormînt este al lui. În continuare se află mormîntul lui Pericles, al lui Chabrias³⁸⁴ și al lui Phormion. (4) Apoi se află un monument în cinstea tuturor atenienilor care și-au aflat sfîrșitul în lupte pe mare ori pe uscat. O excepție s-a făcut pentru luptătorii căzuți la Marathon și care pentru bravura lor deosebită, își au mormîntul chiar în locul în care au repurtat victoria. Celelalte morminte se află pe drumul care duce spre Academie; deasupra lor se

înalță stâlpi pe care sînt gravate numele celor căzuți și numele demosului din care se trăgeau. Primii care au fost îngropați sînt aceia care au stăpînit cîndva peste Tracia pînă în ținutul Drabescos și care au căzut pradă hedonilor, veniți pe neașteptate asupra lor. Se spune că au căzut și fulgere și trăsnete asupra lor. Au fost și alți strategii precum și Leagros căruia i s-a încredințat îndeosebi oastea și Sophanes din Decelea, care l-a omorît pe Eurybates din Argos cîndva învingător la proba de pentathlon la jocurile din Nemea. Eurybates venea în ajutorul egețenilor. Aceasta a fost cea de a treia armată pe care atenienii au trimis-o în afara hotarelor Greciei. Nu vorbesc de războiul Troiei, întreprins de întreaga lume grecească împotriva lui Priamos și a troienilor. Prima expediție pe cont propriu a atenienilor a fost aceea în care au mers împreună cu Iolaos, în Sardinia, a doua a fost expediția pe care au pornit-o în Ionia de azi, iar a treia așa cum se știe cea din Tracia. (5) În fața monumentului este o stelă ce reprezintă doi călăreți luptînd. Numele acestor călăreți sînt Melanopos și Macartatos care au căzut pe front luptînd împotriva lacedemonienilor și beoțienilor, la hotarul ținutului Eleonia cu Tanagra³⁸⁵. Există și un mormînt al unor călăreți tesalieni care, credincioși unor vechi legături de prietenie, au venit în sprijinul atenienilor, atunci cînd peloponesienii în frunte cu Archidamos³⁸⁶ au năvălit pentru prima oară cu armată în Atica; în apropiere se află și morminte ale unor arcași cretani — apoi morminte — ale atenienilor, cum este cel al lui Cleisthenes³⁸⁷, cel ce a statornicit gințile existente pînă astăzi, iar altele ale călăreților atenieni uciși odată cu tesalienii care îi ajutau în primejdie.

Tot aici își au mormîntul și cleonienii veniți împreună cu argienii în Atica. Cauza venirii lor o voi arăta atunci cînd voi ajunge cu povestirea mea la argeeni. Urmează un mormînt al atenienilor care au luptat împotriva egețenilor, înainte de expediția mezilor. (6) Hotărîrea demosului atenian a fost plină de înțelepciune, îngăduind ca sclavii care s-au distins în război prin comportări frumoase față de stăpînii lor, să fie înmormîntați pe cheltuiala cetății iar numele lor să fie gravate pe o coloană. Sînt apoi monumente

ale altor bărbați care au luptat în diverse locuri. (7) Printre altele se numără monumentul în cinstea celor mai de văză dintre cei plecați în expediția împotriva Olintului³⁸⁸. Tot aici este înmormântat și Melesandros care a pornit cu navele pe apele Meandrului, ajungând pînă în Caria superioară³⁸⁹. În același loc au fost îngropați și atenienii uciși în războiul dus împotriva lui Casandros și unii argieni aliați de ai lor. (8) Se spune că alianța lor cu argienii s-a făcut în chipul următor. În urma unui cutremur de pămînt produs la Sparta, hiloșii s-au revoltat și s-au retras pe muntele Ithome³⁹⁰. Atunci lacedemonenii pentru a-i supune au cerut ajutor împotriva răsculaților și de la atenieni. Aceștia le-au trimis un contingent de luptători aleși, puși sub comanda lui Kimon, fiul lui Miltiade. Dar cum în sufletul lacedemonienilor s-au născut unele bănuieli, i-au trimis acasă. Atenienii însă n-au putut îndura insulta și în timp ce se întorceau, au încheiat o alianță cu argeenii, vrăjmașii de totdeauna ai lacedemonenilor. Mai tîrziu, cînd atenienii urmau să dea luptă împotriva beoțienilor și lacedemonenilor reuniți, le-au sosit argeenii în ajutor. La început părea că aceștia domină situația, dar noaptea ce s-a lăsat a făcut să se clatine credința în izbîndă, iar în ziua următoare au ieșit învingători lacedemonienii, în urma trădării tesalienilor, care au părăsit pe atenieni. Dar mi-a venit în gînd să menționez și aceste morminte: pe cel al atenianului Apollodoros, comandantul mercenarilor aflați în solda lui Arsites, satrapul Frigiei helespontice și care fusese trimis să apere cetatea perintienilor, în al căror teritoriu năvălise Filip cu oaste. Apollodoros l-a silit să se retragă. Mormîntul lui se află aici alături de al lui Eubulos, fiul lui Spintharos și de al altora, care deși bărbați de merit n-au fost ajutați de soartă. Unii uneltiseră împotriva tiranului Lachares, pe cînd ceilalți plănuiseră să cucerească Pireul, străjuit de macedoneni; dar, trădați de aceia pe care-i făcuseră părtași la planurile lor, fură omorîți, mai înainte de a le aduce la îndeplinire. (8) Tot aici sînt îngropați și cei căzuți la Corint. Și în această împrejurare ca și mai apoi la Leuctrai, divinitatea a pus în evidență faptul că cei considerați de greci ca pilde de vitejie nu valorează nimic dacă nu sînt ocro-

tiți de soartă³⁹¹. Într-adevăr dacă lacedemonienii au învins atunci pe Corintieni și pe atenieni precum și pe argenii reuniți cu beoțienii, după aceasta au fost crunt înfrinți numai de beoțieni. (9) După mormîntul celor ce și-au aflat sfîrșitul la Corint, se găsește o stelă cu o inscripție în vers elegiac, care arată că dintre cei înmormîntați aici, unii au fost omorîți în Eubea și la Chios iar alții pe meleagurile cele mai îndepărtate ale continentului asiatic. În inscripție sînt de asemenea pomeniți cei căzuți în Sicilia precum și numele strategilor, cu excepția numelui lui Nikias³⁹² iar numele soldaților sînt trecute fără nici o distincție dacă erau plateieni sau atenieni. Numele lui Nikias a fost omis din următoarea cauză și în această privință nu mă deosebesc deloc de ceea ce a scris Filistos care, a afirmat că Demosthene a încheiat armistițiu în favoarea celorlalți, afară de el însuși, dar atunci cînd a fost prins, a căutat să-și ia zilele, dar Nikias s-a predat de bunăvoie. Din această pricină numele lui Nikias n-a fost trecut pe stelă căci se știa că a consimțit să ajungă prizonier, în loc să se poarte ca un luptător încercat în război. (10) Pe o altă stelă figurează numele acelor care au pierit luptînd în părțile Traciei și la Megara și atunci cînd Alcibiade i-a convins pe arcadienii din Mantinea și pe eleeni să se despartă de lacedemonienii care învinseseră pe siracuzani înainte de sosirea lui Demosthene în Sicilia. (11) În același loc au fost îngropați cei ce au pierit în lupta navală din Helespont și în lupta de la Cheronea împotriva macedonenilor, cei ce au pornit în expediție, alături de Cleon, la Amphipolis, cei uciși la Delion în Tanagra și cei plecați în Tesalia împotriva macedonenilor sub comanda lui Leosthenes, cei care s-au dus pe mare în Cipru, sub comanda lui Kimon; în fine cei care sub comanda lui Olympiodoros au izgonit garnizoana macedoneană și care nu au fost mai mult de treisprezece la număr. (12) Atenienii spun că odinioară au trimis un contingent nu prea mare de trupe, ca să sprijine Roma împotriva unei populații vecine, iar mai tîrziu într-o luptă navală împotriva cartaginezilor cinci nave ale atenienilor au venit în ajutorul romanilor. Luptătorii

care au căzut în aceste două lupte își au de asemenea mormîntul aici. (13) Am mai amintit despre acțiunile îndrăznețe ale lui Tolmides și ale celor ce au luptat alături de el și am scris despre chipul cum au murit. Cel dornic să știe poate să afle că și ei au fost înmormîntați pe același drum. (14) Se găsesc aici de asemenea mormintele atenienilor care au dobîndit sub comanda lui Kimon două mari izbînzii în aceeași zi: una pe mare, în apele Eurymedonului, iar cealaltă pe uscat în preajma acestui rîu. (15) Tot aici își au mormintele Conon și Timotheos, cei ce după Miltiades și Kimon au oferit al doilea exemplu de tată și fiu care s-au ilustrat prin faptele lor strălucite. Aici se află în-gropați și Zenon, fiul lui Mnaseas și Chrysipos din Soloi³⁹³, Nikias fiul lui Nicomedes³⁹⁴, cel mai iscusit dintre contemporanii săi în redarea animalelor, apoi Harmodios și Aristogheiton, ucigașii lui Hiparh, fiul lui Peisistratos, oratorul Ephialtes, cel care a contribuit la subminarea legilor Areopagului, Lycurg, fiul lui Lycophron. (16) El a procurat tezaurului public șase mii cinci sute de talanți, mai mult decît procurase Pericles, fiu lui Xantip. Tot el a îngrijit de ceremonialul procesiunilor solemne în cinstea Athenei, a procurat mici statuiete ale zeiței Victoria lucrate în aur și podoabe pentru o sută de fecioare, iar în vederea războiului s-a îngrijit de arme, săgeți și patru sute de trireme pentru lupte navale. În ceea ce privește clădirile, el a terminat teatrul a cărui construcție fusese începută de alții. Construcțiile din Pireu, realizate în timpul guvernării sale sînt șantierul naval și gimnasiul din preajma Lyceului. Toate podoabele făcute din aur ori argint au fost prădate de Lachares, atunci cînd a ajuns tiran. Clădirile însă au dăinuit pînă pe vremea mea.

30 În fața porții Academiei se înalță un altar al lui Eros, pe care este gravată inscripția după care Charmos a fost cel dintîi dintre atenieni care a ridicat o statuie lui Eros. Cît despre altarul lui Anteros, care se află în cetate se spune că este o ofrandă a metecilor domiciliați la Atena. Iată cărei împrejurări își datorează existența, Timagoras, unul din acești meteci, s-a îndrăgostit de tînărul ate-

nian Meles, care din dispreț față de el i-a poruncit să urce pe vârful cel mai înalt al Acropolei și să se arunce de acolo. Timagoras care-l iubea peste măsură pe acest tânăr și-a dat drumul de pe vârful stîncii, riscîndu-și viața. Miles, la moartea lui a fost cuprins de amarnice regrete și s-a azvîrlit și el de pe aceeași stîncă. De atunci, metecii domiciliați la Atena aduc cinstirile convenite lui Anteros considerat divinitatea răzbunătoare a lui Timagoras.

(2) În Academie există, de asemenea, un altar al lui Prometheus, care este punctul de plecare al unei întreceri ce se îndreaptă spre oraș și care se face ținînd în mîini torțe aprinse. Întrecerea constă nu numai în a sosi cel dintîi, ci și în a păstra torța aprinsă. Dacă cel dintîi sosit o lasă să se stingă, el pierde dreptul la victorie; aceasta revine celui de al doilea, sau celui de al treilea, în cazul cînd cel de al doilea nu păstrează făclia aprinsă. Dar dacă se întîmplă să li se stingă făcliile tuturor, nu iese învingător nici unul din ei. Există printre altele un altar al muzelor și un altar al lui Hermes, iar în interiorul Academiei, unul închinat zeiței Athena pe care l-au făcut al lui Heracles. Este de asemenea și un măslin, despre care se spune că a fost al doilea măslin care a apărut (în Atica). (3) Nu departe de Academie există un monument al lui Platon căruia divinitatea i-a prorocit că va căpăta un mare renume în cele ale filozofiei. Prorocirea era aceasta. Cu o noapte mai înainte ca Platon să-i devie învățacel, Socrate a avut un vis. Se făcea că o lebădă zburase în brațele lui; iar lebăda trece drept o pasăre iubitoare de muzică. Se spune că regele Ligurilor care locuiesc dincolo de râul Eridanos în țara celților, a fost Kycnos un bărbat înzestrat cu darul muzicii metamorfozat la moarte în lebădă după hotărîrea lui Apollon. Eu pot să cred că Ligurii au avut ca rege un om cunoscător în ale muzicii, totuși nu pot crede că a fost transformat din om în pasăre. (4) În același loc se vede turnul lui Timon³⁹⁵, singurul om care a crezut că nu există nici o altă posibilitate de a fi fericit decît aceea de a fugi de toți oamenii. Se arată și un loc numit Colonos Hippios³⁹⁶. El este cel dintîi ținut al Aticei în care a pășit Oedip, tradiție care nu concordă de loc cu ceea ce spune Homer în

versurile sale dar ei nu recunosc. Aici se pot vedea și altare închinat unul lui Poseidon Hippios³⁹⁷ iar celălalt al zeiței Athena Hippia, un heroon al lui Peirithos și al lui Tezeu, al lui Oedip și Adrastos³⁹⁸. Păduricea sacră și templul lui Poseidon au fost pîrjolate de Antigonos, cu prilejul unei invazii făcute în Atica, pe care o devastase cu armatele sale și altădată.

31 Micile demosuri ale Aticei s-au format la întîmplare. Iată cîteva monumente aflate în demosuri, monumente care s-au impus atenției posterității: un templu închinat zeiței Demetra Thesmophoros și fiicei sale, în demosul halimousienilor³⁹⁹, altare ale Athenei, al lui Apollon, al Artemidei și al zeiței Leto, la Zoster⁴⁰⁰, în preajma mării. Oamenii spun că Leto n-a dat naștere aici fiilor săi ci doar și-a desfăcut cingătoarea, cuprinsă de durerile facerii și că din această pricină i s-a dat acestui loc numele de Zoster. Prospalteenii⁴⁰¹ au și ei un templu închinat Demetrei și Korei, iar locuitorii din Kefalè venerază în chip deosebit pe Dioscuri sub numele de „Marii zei“.

(2) Prasiinii⁴⁰² au la ei un templu al lui Apollon, unde după cîte se spune, sosesc ofrande din cele dintîi roade de la hyperborei; aceștia le încredințează arimaspiilor, arimaspii isedonilor, iar de la ei le iau sciții ducîndu-le la Sinope, de unde ajung apoi la Prasiai prin intermediul grecilor. De aici atenienii le transportă la Delos. Aceste roade, primele apărute, le ascund în tulpini de spice de grîu și nimeni nu știe în ce constau ele. La Prasiai este și un mormînt al lui Erysichton, care a murit pe mare, atunci cînd se întorcea de la sărbătorile celebrate la Delos. (3) Am spus mai înainte cu privire la Cranaos, regele atenienilor, că a fost înlăturat de la domnie de către Amphiclyon, măcar că era înrudit cu el; acum adaug că fugind el împreună cu partizanii săi în demosul Lamphreus⁴⁰³, a murit acolo și a fost înmormîntat. Locuitorii din Lamphreus își arată și astăzi mormîntul lui. Fiul lui Xuthos, Ion, a stat și el un timp la Atena și a comandat oștile atenienilor în războiul dus împotriva eleusinienilor. După tradiția răspîndită își are mormîntul la Potamoi. (4) În demosul

Phlyus⁴⁰⁴ și Myrinus se pot vedea altarele lui Apollon Dionysodotos și al zeiței Artemis Selasphoros, al lui Dionysos Anthios, ale nimfelor Ismenide și al Geei, pe care o numesc „Marea zeiță“. Într-un alt templu se află altarele zeiței Demetra Anesidora, al lui Zeus Ktesios, al Athenei Tithrone, al Korei Protogone și ale divinităților numite Semnai⁴⁰⁵. (5) La Myrinus există un xoanon al Kolainidei⁴⁰⁶, iar athmoneii cinstesc pe zeița Artemis Amarysia. În urma investigațiilor făcute, am descoperit că exegeții nu știu nimic sigur referitor la cele două nume, iar eu însumi am ajuns la următoarea ipoteză. Există în Eubeea un oraș cu numele de Amarynthos și cei de acolo cinstesc pe Artemis Amarysia. Atenienii la rîndul lor nu o serbează pe Amarysia cu mai puțin fast decît eubeenii. Cred că de aici provine numele zeiței slăvită de atenieni. Cît despre Kolainis, eu cred că-și trage numele de la Kolainos. Potrivit cu tradiția păstrată, în mai multe demosuri, am arătat că înainte de Kekrops în Atica au mai existat regi și că myrinusienii pretind că Kolainos a fost unul dintre aceștia. Un alt demos poartă numele de Acharnae⁴⁰⁷, iar aici este slăvit Apollon Agyieus și Heracles. Tot aici se află un templu al Athenei Hygeia. Pe zeița Athena o numesc Hippias și pe Dionysos îl numesc Melpomenos precum și Iederă, deoarece spun că pe pămîntul lor mai întîi a răsărit o iederă.

32 Colinele Atenei sînt Pentelicon⁴⁰⁸, unde există cariere de marmură, Parnes⁴⁰⁹ unde poți vîna mistreți și urși, și colina Hymetos, locul cel mai potrivit pentru creșterea albinelor, în afara ținutului numit al Alazonilor⁴¹⁰ unde albinele sînt atît de prietenoase încît însoțesc pe alazoni cînd duc vitele la pășune. Albinele trăiesc în libertate, nefiind ținute închise în stupi. Ele își dovedesc hărnicia în orice loc s-ar afla și munca lor o fac cu atîta îndemînare încît nu poți separa ceara de miere. (2) Atenienii au ridicat statui ale zeilor pînă și pe coline. Pe Pentele există o statuie a zeiței Athena, pe Himet o statuie închinată lui Zeus Hymetios, altare spre slava lui Zeus Ombrios⁴¹¹ și al lui Apollon Proopsios⁴¹². Și pe colina Parnes există o statuie

de bronz a lui Zeus Parnethios și un altar al lui Zeus Semaleos. Există pe Parnes și un alt altar, unde se aduc jertfe lui Zeus, pe care-l numesc uneori Zeus Ombrios, alteori Zeus Apemios. Există și un munte nu prea mare, cu numele de Anchesmos⁴¹³ și o statuie a lui Zeus Achesmios. (3) Înainte de a trece la descrierea insulelor, voi povesti din nou lucruri privitoare la demosuri. Marathonul este un demos aflat la o distanță egală de orașul Atena ca și de orașul Karystos din Eubeea. În această parte a Atecei au debarcat barbarii; dar au fost învinși în luptă pierzând și unele corăbii la plecarea lor pe mare. Există pe cîmpie un mormînt al atenienilor și lîngă el se află coloane, cu numele tuturor celor căzuți, după ginți; de asemenea un alt mormînt pentru cinstirea plateenilor din Beoția și altul pentru cinstirea sclavilor. Căci atunci au participat pentru prima oară la luptă și sclavi. Există aparte și un mormînt al unui bărbat, al lui Miltiade, fiul lui Kimon, deși el a murit mai tîrziu, după eșecul din insula Paros⁴¹⁴, fapt care a atras judecarea lui de către atenieni. Aici, la Marathon, în fiecare noapte poți auzi cai nechezînd și un zgomot asemănător celui produs de oameni care se luptă. Nimeni n-a tras vreun folos din faptul că a venit într-adins să vadă acest lucru. Dar nici zeii nu se mînie dacă cineva nu a auzit aceste zgomote ci le-a aflat în alt chip. (4) Marathonienii cinstesc pe aceia care au pierit în luptă și atribuie și Marathonului titlul de erou, titlu care a fost atribuit și demosului; ei mai cinstesc și pe Heracles, susținînd chiar că ei au fost primii dintre greci care l-au cinstit pe Heracles ca zeu. Ei povestesc că la luptă a luat parte un om care avea chipul și îmbrăcămintea unui țăran. Acesta a omorît cu plugul mulți barbari și după terminarea luptei a dispărut. Atenienii au întrebat divinitatea⁴¹⁵ dar Apollon nu le-a dat nici un răspuns, ci le-a poruncit să-l cinstească pe eroul Ehetlaios. A fost construit și un trofeu⁴¹⁶ din marmură albă. Se zice că atenienii au îngropat pe mezi, fiindcă este o datorie sacră să îngropi cadavrul unui mort, dar n-am putut afla nici un mormînt și n-a fost cu puțință să găsim nici măcar o movilă de pămînt sau vreun alt semn. Fără îndoială că i-au adus și i-au aruncat într-un

șanț, așa cum s-a nimerit. (5) La Marathon se mai află și o fântână cu numele de Macaria⁴¹⁷, despre care se povestesc următoarele: când Heracles a fugit din Tirynt, din pricina lui Eurystheu, a venit la Ceyx, regele Trahiniei cu care avea legături de prietenie. Iar când Heracles a murit și când Eurystheus⁴¹⁸ căuta pe copiii lui Heracles, regele Trahiniei i-a trimis pe aceștia la Atena spunând că este prea slab spre a-i apăra dar că vor găsi un sprijinitor în Tezeu. Cum Tezeu nu i-a dat pe mîna lui Eurystheus pe copiii care veniseră cu rugători, peloponesienii au pornit pentru prima oară cu război împotriva atenienilor. Se spune că oracolul a prezis atenienilor că ei n-ar putea nădăjdui în victorie, dacă măcar unul dintre ei nu și-ar fi jertfit viața de bunăvoie. Atunci Makaria, fiica Deianeirei și a lui Heracles și-a luat singură viața, dînd astfel atenienilor puțința să cîștige războiul. Ea a dat numele și fîntînii. (6) Există, de asemenea, la Marathon un lac mlăștinos în multe părți ale lui. În acest lac, din pricina necunoașterii drumului, s-au împotmolit barbarii când fugeau și se spune că datorită acestui fapt a pierit cea mai mare parte a oștirilor. Deasupra sînt ieselele cailor lui Artaphernes în marmură, iar pe stînci sînt urmele cortului său. Din acest lac se formează un rîu a cărui apă este foarte bună pentru adăpatul animalelor aduse la pășune dar la vărsarea ei în mare, are un gust sărat și se umple de pește de mare. Mergînd puțin mai departe spre cîmpie, întîlnești o peșteră a zeului Pan, care-ți atrage privirea. La intrare este foarte strîmtă, dar în interior sînt odăi, băi și așa-numita turmă a zeului Pan, constînd din stînci, care seamănă foarte mult cu niște capre.

33 Demosul Brauron se află la o mică distanță de Marathon. Se spune că pe aceste meleaguri ar fi debarcat Ifigenia, fiica lui Agamemnon, la întoarcerea ei din Taurida, de unde fugise, ducînd cu sine statuia zeiței Artemis. Se mai spune că după ce a depus statuia la Brauron, s-ar fi îndreptat spre Atena mai întîi și apoi spre Argos. Xoanonul Artemidei, aflat la Brauron, este și el foarte vechi.

Voi spune într-un alt loc al operei mele unde se află după socoteala mea statuia smulsă de barbari din Taurida.

(2) Demosul Ramnus se află la o depărtare de cel mult șezeci de stadii de Marathon, dacă mergi de-a lungul țărmului, pe drumul ce duce spre Oropos⁴¹⁹. Casele se află la țărmul mării. Puțin mai sus, la o mică depărtare de țărm se înalță templul zeiței Nemesis. Divinitatea aceasta este cea mai necruțătoare față de cei orgolioși. Mînia acesteia s-a manifestat din plin — se pare — față de barbarii debarcați la Marathon. Neluînd în considerare faptul că cetatea Atenei li s-ar fi putut împotrivi, ei au adus cu ei un bloc de marmură pentru ridicarea unui trofeu. (3) De acest bloc de marmură avea să se servească Fidias pentru statuia zeiței Nemesis. Zeița poartă pe cap o cunună împodobită cu statuete reprezentînd cerbi și „victorii“. În mîna ei dreaptă ține a creangă de măr iar în stînga un vas pe care sînt reprezentați etiopieni⁴²⁰. Nu am putut înțelege pentru care cauză i-a redat Phidias pe Etiopieni și nu m-am simțit de fel satisfăcut de explicația dată de cei ce pretind că vorbesc în cunoștință de cauză. Ei spun că faptul se datorează lui Okeanos, tatăl zeiței Nemesis, pe țărmurile căruia trăiesc etiopieni. (4) Dar Okeanos nu este un fluviu ci una din mările cele mai îndepărtate; pe țărmurile lui locuiesc celții și iberii și tot acolo se află insula numită Britania. Cei mai depărtați dintre etiopieni sînt ichtyophagii ce locuiesc pe țărmurile Mării Roșii, iar golful în jurul căruia locuiesc purta numele lor. Cei mai renumiți prin spiritul lor de dreptate locuiesc cetatea Meroe și cîmpia etiopică; tot ei sînt cei ce arată așa-numita „masă a Soarelui“. Dar în țara lor nu se află nici o mare și nici vreun alt fluviu în afara Nilului. Mai sînt și alți etiopieni vecini cu cei numiți „Negri“ și al căror ținut se întinde pînă la Nasamoni⁴²¹. Acești nasamoni care spun despre ei că sînt cunoscători ai dimensiunilor pămîntului atribuie numele de „loxiți“ popoarelor denumite „Atlanți“ de către Herodot și care locuiesc spre marginile Libyiei către muntele Atlas. Ei nu seamănă cereale și se hrănesc cu struguri sălbatici. Nici la etiopieni și nici la nasamoni nu există nici un fluviu, căci apele din muntele Atlas dînd naștere la trei rîuri, nu reușesc să formeze un flu-

viu căci, sînt curînd complet absorbite de nisip. Așadar etiopienii nu au în preajma lor nici oceanul și nici vreun alt fluviu. Iar apa care țîșnește din muntele Atlas este tulbure și chiar la izvorul ei se găsesc crocodili, a căror lungime nu este mai mică de doi coți; aceștia la apropierea oamenilor se afundă în apă. Mulți și-au închipuit că aceste cursuri de apă, reapar după un timp din nisip, dînd naștere Nilului. (5) Iar muntele Atlas este atît de înalt încît merge vorba că vîrfurile lui ating cerul și că nu este accesibil din pricina apei lor și a copacilor care au crescut peste tot. Iată ce lucruri se spun acolo despre nasamoni; în ceea ce privește ținuturile dinspre mare, nu știu pe nimeni care să se fi apropiat de ele. Dar despre acestea s-a vorbit destul. (6) Statuia divinității Nemesis a fost făcută fără aripi ca și statuile cele vechi. La smirneni nici cele maienerate statui, nu au aripi. Pe această divinitate care-și exercită puterea în chip deosebit asupra celor ce cad victime dragostei, smirneenii au socotit nimerit s-o reprezinte înaripată, așa cum îl reprezintă dealtfel și pe Eros. (7) Acum voi vorbi pe rînd despre scenele sculptate pe pedestalul acestei statui. Dar mai întii pentru claritate voi da unele lămuriri: grecii susțin că Nemesis a fost mama Elenei și că Leda a alăptat-o și a crescut-o. Cît despre tatăl Elenei, toți ca și grecii aceștia socot deopotrivă că a fost Zeus și nu Tyndareos. Bazat pe această tradiție, Phidias a reprezentat pe Leda conducînd-o pe Elena la Nemesis. De asemenea a reprezentat pe Tyndareos și pe fiii acestuia și stînd alături de ei un om călare cu numele de Hippeus. În această scenă sînt redați și Agamemnon, Menelaos și Pyros, fiul lui Ahile, care cel dintîi a luat de soție pe Hermiona, fiica Elenei. Oreste a fost reprezentat din pricina fărădelegii făptuite împotriva mamei lui, deși Hermiona n-a încetat de a fi alături de el și a născut și un copil. Urmează la rînd pe pedestal și așa numitul Epohos și un alt tînăr. Despre aceștia n-am auzit nimic altceva decît că sînt frații Oinoei, iar numele acesteia a fost atribuit unuia din demosurile Atice⁴²².

34 Pământul Oropiei, aflat între Atica și Tanagra⁴²³ a aparținut în vechime Beoției, iar pe vremea mea se afla sub stăpânirea atenienilor. Ei au devenit stăpînitorii acestui pământ numai după lupte îndelungate și numai după ce le-a fost cedat de Filip, în urma cuceririi cetății Teba. Cetatea se află situată aproape de țărmul mării dar nu prezintă nici un lucru care să merite a fi descris. La o depărtare de aproape douăsprezece stadii de oraș, se află sanctuarul lui Amfiaraos⁴²⁴. (2) Se spune că atunci cînd Amfiaraos a fugit din Teba, s-a căscat pământul acoperindu-l în același timp și pe el și carul lui. Se mai spune însă că dispariția lui nu s-ar fi produs în acest loc, ci la Harma, pe drumul ce duce de la Teba la Chalkis⁴²⁵. Primii care au adorat pe Amfiaraos ca zeu au fost oropienii; mai tîrziu însă i-au urmat toți grecii. Eu aș putea să înșir și alți oameni care au trăit pe atunci și care sînt cinstiți de greci ca zei; unora le-au fost închinat orașe, cum este cetatea Eleus⁴²⁶ din Chersones, consacrată lui Protesilaos iar Lebadeia din Beoția lui Trofonios. Oropienii au și ei un templu închinat lui Amfiaraos și o statuie din marmură albă. Altarul format din mai multe despărțituri are o primă parte consacrată lui Heracles, lui Zeus și Apollon Paion; a doua parte e consacrată eroilor și soțiilor acestora; partea a treia este consacrată Hestiei, lui Hermes, lui Amfiaraos și fiilor lui Amfilohos. Alkmaion⁴²⁷ datorită uciderii Eriphylei⁴²⁸ nu se bucură de nici una din cinstirile de care se bucură Amfiaraos sau Amfilohos. Partea a patra a altarului este închinată Afroditei și Panakeii, de asemenea lui Iaso, și Hygeii și zeiței Athena Paionia. Partea a cincea a fost construită în cinstea nimfelor și a lui Pan⁴²⁹, a râurilor Acheoos⁴³⁰ și Kefisos⁴³¹. În cinstea lui Amfilohos există și la Atena un altar, iar la Mallos, în Cilicia un oracol dintre cele mai infailibile din timpul meu. (3) La Oropos, în apropierea templului se află un izvor, numit al lui Amfiaraos, căruia nu i se aduc sacrificii și a cărui apă nu obișnuiesc să o folosească nici pentru purificări, nici pentru spălătul mîinilor. Dacă un om s-a vindecat de o boală oarecare, în urma sfatului oracolului, e statornicit obiceiul să arunce în izvor o monedă de aur ori argint, căci se crede că prin acest loc s-a întors pe pământ ca zeu Amfiaraos. Unul din-

tre exegeți, Iofon din Cnossos arăta prorociri redactate în hexametru⁴³², spunînd că Amfiaraos făcuse preziceri argeenilor trimiși la asediul Tebei. Aceste versuri fiindcă au plăcut mulțimii s-au bucurat de largă răspîndire. Dar adevărul este că în vremea de demult, în afară de aceia care se zice că aveau de la Apollo darul profeției, nici unul dintre prezicători n-a dat oracole veritabile, dar au existat oameni foarte pricepuți care puteau interpreta visele, deduc prevestiri din zborul păsărilor sau din măruntaiele animalelor jertfite⁴³³. Socot că Amfiaraos era priceput, în special, în dezlegarea viselor, căci de cînd a fost consacrat ca divinitate el a statornicit cunoașterea viitorului prin dezlegarea viselor. Acela care a venit să consulte, se supune mai întîi unei purificări, aducînd o jertfă lui Amfiaraos și tuturor acelor ale căror nume se află gravate pe altar alături de al său. După aceasta îi jertfesc un țap, a cărui piele o aștern; apoi se culcă deasupra acesteia așteptînd să viseze ceva.

35 Insulele atenienilor aflate în apropierea continentului grec sînt insula lui Patroclos despre care am și vorbit; o altă insulă deasupra promontoriului Sunion, care rămîne la stînga, atunci cînd călătorești spre Atica. Se spune că în această insulă ar fi debarcat Elena, după cucerirea Iliionului și de aceea insula poartă numele de Helena. (2) Insula Salamina, așezată în fața Eleusinei, se întinde pînă în dreptul Megaridei. [Se zice că Kychreus i-a*] dat numele de Salamina, după numele mamei sale, fiica lui Asopos, și că apoi au venit să se stabilească acolo egiņeții împreună cu Telamon. Despre Philaios, fiul lui Eurysakes, care la rîndul lui era fiul lui Aias, mergea vestea că devenind cetățean atenian a predat insula atenienilor. După mai multe secole de la aceste întîmplări, atenienii au silit pe salaminieni să plece din această insulă, acuzîndu-i de lașitate, în timpul desfășurării războiului cu Casandros și că au predat orașul macedonenilor în mod intenționat, fără să fie siliți. Atenienii au condamnat atunci la moarte pe Aisketades, care fusese ales strateg al Salaminei și au jurat să nu uite nici-

* Text corupt

odată trădarea Salaminei. Tot aici la Salamina se pot vedea încă ruinele pieței publice și un templu al lui Aias; de asemenea o statuie a lui din lemn de abanos. Și în vremea mea mai dăinuie cinstirile atribuite de atenieni lui Aias și lui Eurysake, căruia i s-a înălțat și un altar la Atena. La o mică depărtare de portul Salamina se află o stîncă. Pe această stîncă se spune că ședea Telamon⁴³⁴ și privea spre corabia fiilor lui care luau drumul Aulidei, unde avea să se reunească întreaga flotă grecească. (3) Locuitorii Salaminei spun că, floarea ce poartă numele lui Aias a răsărit bunăoară atunci cînd a murit eroul. Floarea este albă cu reflexe roșii, mai mică decît crinul la tulpină și la frunze. Și ea prezintă aceleași litere ca și iacintul. Am auzit legenda Eolienilor care au repopulat mai tîrziu, cetatea Ilionului, și care povestesc în legătură cu judecata ce a avut loc pentru armele lui Aias, că în urma naufragiului lui Odysseus, armele au fost împinse de valuri spre mormîntul lui Aias. În privința staturii eroului mi-a vorbit un om din Mysia. Marea a erodat partea mormîntului lui Aias aflată spre țarm și a făcut să fie ușor de pătruns în interior. Aceasta m-a făcut să trag concluzie cu privire la statura eroului, din faptul că oasele de la genunchii lui, pe care medicii le numesc „rotule“ erau cît discul pe care îl azvîrli la pentathlon. Eu nu m-am mirat de înălțimea acelor celți care locuiesc în cele mai îndepărtate ținuturi și care se învecinează cu pustiul înghețat, și care poartă numele de Kabareis. Talia acestora nu prezintă nimic deosebit, nefiind mai mică decît talia morților din Egipt. (4) Voi povesti acum ceea ce mi s-a părut demn de vedere. Un oarecare Protophanes din Magnesia⁴³⁵ de pe țarmul râului Lethaios⁴³⁶ a repurtat în cursul aceleiași zile o victorie la trîntă și una la pankration, cu prilejul jocurilor olympice. În nădejdea unui cîștig de pe urma acestuia, cîțiva hoți au pătruns în mormînt, iar după ei au pătruns și alții din dorința de a vedea mortul ale cărui coaste nu erau de loc depărtate unele de altele ci formau un singur os de la umăr pînă la coastele cele mici, numite de către medici cu termenul de „coaste false“. (5) În fața orașului Milet există o insulă cu numele de Lade⁴³⁷, din care s-au desprins cîteva insulițe. Una din aceste insulițe poartă numele de Asterios

și, se spune că în această insulă a fost îngropat Asterios, fiul lui Anax, care la rîndul lui a fost fiul Geei. Trupul lui are o lungime de aproape zece coți. (6) Ceea ce m-a impresionat într-un oraș nu prea mare din Lydia superioară numit „Porțile lui Temenos“ este următorul fapt. Din pricina intemperțiilor a crăpat acolo o movilă de unde au ieșit la iveală atunci niște oseminte care după formă te făceau să crezi că ar fi de om, dar după mărime nu ai fi putut zice. Îndată s-a răspîndit zvonul în mulțime că acest cadavru era al lui Geryones, fiul lui Chrysaos, și că tronul lui ar fi acela care se vedea într-adevăr tăiat într-o stîncă proeminentă a muntelui din apropiere și care se aseamăna cu scaunul unui om. Torentului de apă ce curgea în apropiere îi dăduseră numele de Ocean și fiindcă după tradiție Geryones avusese boi de toată frumusețea, ieșiră vorbe că unii oameni, în timp ce arau, dăduseră peste niște coarne de boi. Deoarece am refuzat să cred în spusele lor, demonstrîndu-le că Geryones, trăise la Gadeira⁴³⁸ dar, că mormînt nu există acolo, ci un copac care ia variate înfățișări, atunci exegeții lydie-nilor îmi dezvălură adevărata tradiție cum că trupul era al lui Hyllos, că acesta era fiul Geei și că el a dat numele său fluviului vecin. Au mai spus că Heracles în amintirea șederii sale la Omphale⁴³⁹ a dat fiului său, de la acest fluviu, numele de Hyllos.

36 Reîntorcîndu-mă la subiectul meu, țin să arăt că la Salamina pe o parte se află un templu al zeiței Artemis, iar pe de alta un trofeu, mărturie a victoriei dobîndită de greci, în urma sfaturilor lui Themistocles, fiul lui Neocles și, templul lui Kychreus. Atenienii povestesc că în timpul luptei navale împotriva mezilor a apărut printre corăbii un șarpe, despre care zeul prorocise că era însuși eroul Kychreus. (2) În fața Salaminei există o insulă numită Psyta-leia, în care se spune că au debarcat aproape patru sute de barbari și că în timp ce flota lui Xerxes era nimicită, au pierit și aceștia din pricina grecilor ce trecuseră în Psyta-lleia⁴⁴⁰. În insulă nu există nici o statuie a zeului Pan, lucrată artistic, ci numai xoanoane grosolane. (3) Mergînd de la Eleusis la Atena, pe drumul numit de ateni-

eni „calea cea sfântă“⁴⁴¹, te întâmpină un monument al lui Anthemocritos. Față de acesta megarienii au săvârșit o mare nelegiuire. Atenienii îl trimiseră la megarieni ca să-i avertizeze să nu mai cultive terenul închinat Marilor zeițe. Megarienii l-au omorât, pe Anthemocritos, act care nu le-a fost iertat nici pînă azi de aceste două divinități, încît ei sînt singurii dintre greci cărora împăratul Hadrianus nu le-a îngăduit de loc să se dezvolte. După coloana consacrată memoriei lui Anthemocritos, întilnești mormîntul lui Mollossos, unul dintre strategii aleși de atenieni cînd au mers în Eubeea, în ajutorul lui Plutarh. Mica așezare Skiros și-a luat numele de la un bărbat Skiros⁴⁴², care a venit de la Dodona pentru a asista în calitate de prezicător pe eleusinienii aflați atunci în război cu Erechteus. Lui i se datorește vechiul templu al zeiței Athena Skiras de la Faleron. El a căzut în lupta împotriva lui Erechteus iar eleusinienii l-au înmormîntat în preajma unui curs de apă, care a luat numele eroului, ca și așezarea de altfel. (4) În apropiere există mormîntul lui Kephisodoros care aflîndu-se în fruntea poporului s-a opus cu dîrzenie lui Filip, fiul lui Demetrios, regele Macedoniei; el a obținut pentru atenieni o alianță cu Atalos, regele Mysiei, cu Ptolemaios, regele Egiptului și cu etolienii, ca proprietate independentă iar dintre insulari cu rodienii și cretanii. Dar cum ajutoarele din Egipt, Mysia și Creta întîrziiau și cum flota rodienilor, care reprezenta singura lor putere nu putea fi folosită împotriva hopliților macedoneni, Kephisodoros trecu cu corabia în Italia împreună cu cîțiva atenieni și ceru sprijin din partea romanilor. Datorită trupelor și comandantului trimis de romani, ei doborîră într-atîta puterea lui Filip și a macedonenilor încît Perseu, fiul lui Filip și-a pierdut domnia și a fost adus prizonier la Roma. Acest Filip a fost fiul lui Demetrios și a fost primul din această familie, care a ajuns să domnească la macedoneni, omorînd pe Alexandru, fiul lui Casandros, așa cum se spune în pasajele precedente ale operei mele.

37 După mormîntul lui Kephisodoros întilnești mormîntul lui Heliodor Halis, al cărui chip se poate vedea și în templul cel nou al zeiței Athena. Acolo se află înmormîn-

tat și Themistocles, fiul lui Poliarchos, descendent din a treia generație a lui Themistocles, cel care a luptat pe mare împotriva lui Xerxes și a mezilor. Voi trece sub tăcere pe ceilalți urmași ai lui și mă voi opri asupra lui Akestion, fiica lui Xenocles fiul lui Sofocle iar acesta la rîndul lui, fiul lui Leon. Străbunii acestei Akestion⁴⁴³ fuseseră toți daduhi⁴⁴⁴, pînă la al patrulea strămoș, Leon, al acestuia. În timpul vieții sale a văzut această demnitate trecînd rînd pe rînd mai întîi la Sofocles, fratele iar apoi la Themistocles bărbatul ei și după moartea lui la fiul acestuia Theofrast, fapt care a constituit o mare fericire pentru ea. Puțin mai departe se află incinta închinată eroului Lakios, și demosul care poartă același nume cu eroul; urmează mormîntul lui Nicocles din Tarent, care a cunoscut culmea gloriei ca cythared; mai departe este altarul lui Zephyros și un templu al Demetrei și al fiicei sale, împreună cu ei Athena și Poseidon se bucură de cinstire. (2) Se povestește că în acest loc, Phytalos a primit în casa lui pe Demetra și că zeița în schimbul ospitalității i-a dat un smochin. Ca o întărire a afirmației mele stă inscripția de pe mormîntul lui Phytalos: „Aici regele-erou Phytalos a primit cîndva pe venerabila Demetra, care i-a arătat pentru prima oară un fruct numit de neamul omenesc *smochin*“. Așadar din pricina acestui dar, neamul lui Phytalos se bucură de veșnică cinstire. Înainte de a trece rîul Kephisos, dai peste monumentul lui Theodoros care a interpretat cel mai bine roluri tragice, dintre contemporanii săi. Lîngă rîu se află statui, una a lui Mnesimaches, cealaltă statuie îl reprezintă pe sclavul său, tăindu-i părul deasupra apelor Kephisosului. (3) După ce ai trecut de rîul Kephisos, vezi mai întîi altarul lui Zeus Meilichios⁴⁴⁵; aici Tezeu care ucisese niște tîlhari, printre care și pe Sinis, ruda lui dinspre Pittheu, s-a purificat cu ajutorul descendenților lui Phytalos. Tot aici se află mormintele lui Theodectes Phaselitul⁴⁴⁶ și al lui Mnesitheu, care după cum se spune a fost medic deosebit de bun și a ridicat diverse statui printre care și una lui Iacchos. Lîngă drum se află un templu mic numit al lui Kyamites. Nu știu sigur dacă Kyamites a fost cel dintîi care a semănat mazăre sau dacă atenienii au atribuit unui erou această descoperire și l-au cinstit, într-

cît nu o pun de fel pe seama Demetrei. Acela însă care a văzut sărbătoarea de la Eleusis sau a citit versurile lui Orpheu⁴⁴⁷, înțelege ceea ce spun eu. (4) Pe același drum se întîlnesc și două morminte care se disting prin frumusețea lor. Unul a fost ridicat în cinstea unui rodian, stabilit la Atena, iar pe celălalt l-a ridicat macedoneanul Harpalos, care fugind de Alexandru cel Mare, a trecut cu corăbii, din Asia în Europa. El fu arestat de atenienii la care se refugiase. Corupînd cu bani pe unii oameni, printre care și prieteni de-ai lui Alexandru, a izbutit să fugă. Cu puțin înaintea acestor întîmplări a luat de soție pe Pythionike, care nu știu din ce neam se trage, dar care dusesse o viață de curtezană la Atena și Corint. El fusese atît de îndrăgostit de ea, încît atunci cînd a murit, i-a făcut un mormînt care merită să fie admirat înaintea tuturor mormintelor ridicate în Grecia veche. Se mai poate vedea un templu în care se află statuile Demetrei și a fiicei sale, a zeiței Athena și a lui Apollon. Inițial acest templu fusese înălțat numai în cinstea lui Apollon. Oamenii spun despre Kephalos, fiul lui Deion că și-a omorît soția și că exilîndu-se din Atena a venit la Teba. El a ajutat pe Amphytrion să-i supună pe teleboi și a fost cel dintîi care s-a stabilit în insula Telebaso care și-a luat după el numele de Kephallenia⁴⁴⁸. După scurgerea a zece generații, Chalkinos și Daitos, coborîtori din Kephalos⁴⁴⁹ s-au dus pe mare la Delfi, ca să întrebe oracolul cu privire la reîntoarcerea lor la Atena. Oracolul le-a poruncit să aducă sacrificii lui Apollon, în Atica, pe locul în care vor vedea o triremă alergînd pe uscat. Cînd au ajuns în dreptul muntelui numit „Pestriș“, ei văzură un șarpe ce se grăbea spre culcușul său. Pe acest loc aduseră un sacrificiu lui Apollon și se duseră la Atena, unde atenienii le dădură dreptul de cetățenie. După aceasta urmează un templu al Afroditei, iar în fața acestuia un zid făcut din pietre nefasonate, ce merită să fie văzut.

38. Așa-numiții Reitoi au numai înfățișarea de rîuri căci apa lor este de mare. S-ar putea crede că vin din Euripul Chalkidian și curgînd pe sub pămînt, se varsă în mare care este mai joasă. Se spune că acești curenți numiți Reitoi sînt consacrați zeiței Demetra și fiicei sale și că numai preoții

pot să pescuiască în apa lor. Altădată, după cum am aflat, ei formau hotarul dintre Eleusis și restul Aticei. (2) După ce treci de Reitoi, prima casă ce-ți iese în cale este casa lui Crocon⁴⁵⁰ care și astăzi poartă numele de palatul lui Crocon. Atenienii spun că acest Crocon luase în căsătorie pe Saisara, fiica lui Keleós. Părerea aceasta nu este admisă de toți ci numai de locuitorii demosului scambonizilor. Eu n-am putut descoperi mormântul lui Crocon. În privința mormântului lui Eumolpos, eleusinienii și atenienii au căzut de acord cu privire la locul în care se află. (3) Despre Eumolpos, cel venit din Tracia se spune că era fiul lui Poseidon și al Chionei și că aceasta era fiica lui Boreas și a Orithyei. Homer nu spune nimic despre origina sa, pomnindu-l doar în versuri sub numele de viteazul Eumolpos⁴⁵¹. În lupta ce s-a dat între eleusinieni și atenieni, regele atenienilor Erechteu a fost omorât ca și Imarados, fiul lui Eumolpos. Între cele două tabere s-a încheiat atunci o pace cu condiția ca eleusinienii supuși în toate privințele atenienilor să celebreze pe seama lor misterele, iar Eumolpos și fiicele lui Keleos să aibă în grija lor cultul Marilor zeițe⁴⁵². După Pamphos⁴⁵³ care este de acord cu Homer, fiicele lui Keleos aveau numele de Diogeneia și Pammerope iar a treia poartă numele de Saisara. La moartea lui Eumolpos era în viață numai Keryx, cel mai mic dintre fiii săi despre care Kerykes însuși spune că era fiul Aglaurei fiica lui Kekrops și al lui Hermes, nu al lui Eumolpos. (4) Heroonul lui Hippothoon care a dat numele său unui trib se află în același loc iar în preajma acestuia este heroonul lui Zarex. Despre acesta se spune că a deprins muzica de la Apollon; eu însă cred că era străin și anume din Lacedemonia și că orașul Zarax, aflat în Laconia pe țărmul mării și-a luat numele de la el. Dacă atenienii vor fi avut un erou cu numele de Zarex, nu pot să mă pronunț. (5) Rîul Cephisos⁴⁵⁴ trece pe la Eleusis cu un curs mai năvalnic decît cel anterior. Un loc aflat în apropiere de el poartă numele de Erineon și se spune că pe acolo a coborît în infern Pluton, după ce a răpit-o pe Persefona. Tot în preajma rîului Kephisos, Tezeu a omorât pe tîlharul Polypemon, supranumit Procrustes⁴⁵⁵. (6) În

Eleusis se află templul lui Triptolemos, al Artemidei Propylaia și al lui Poseidon supranumit „Pater“; există și o fântână numită Callichoron⁴⁵⁶ în jurul căreia femeile din Eleusis au format pentru prima dată un cor de dans și au cântat în cinstea zeiței Demetra. Câmpia numită *Rarion* este cea dinții care a fost însămînțată și a dat rod. De aceea orzul care se produce acolo este întrebuițat la facerea făinii care trebuie împrăștiată deasupra capetelor victimelor și pentru facerea turtelor necesare sacrificiilor. Aici se poate vedea și aria care poartă numele lui Triptolemos și un altar. Cît despre lucrurile aflate în interiorul templului, visul ce l-am avut mi-a interzis să le descriu întrucît dacă cei ce n-au fost inițiați sînt opriți să vadă acestea desigur că nu au voie nici să le afle. (7) Eroul Eleusis de la care își trage numele așezarea, unii poeți spun că a fost fiul lui Hermes și al Dairei fiica lui Okeanos, iar alții spun că a avut de tată pe Ogygos⁴⁵⁷. Întrucît vechii eleusinieni nu au lucrări referitoare la genealogii, s-au plăsmuit multe povești, mai ales cu privire la familiile de eroi. (8) Ținutul Plateei din Beoția se învecinează cu Atica înspre partea Eleusinei. Vechile hotare erau altădată spre Eleutherai, dar de cînd Eleutherienii s-au unit cu Atena, aceste hotare au fost împinse spre muntele Citheron din Beoția. Eleutherienii s-au unit cu atenienii fără să fi fost constrînși cu ajutorul armelor, ci doar pentru că le plăcea forma de conducere a Atenei și îi urau pe tebani. În câmpia de la Eleutherai se află un templu al lui Dionysos; o statuie veche de lemn care se afla în interiorul acestuia a fost dusă la Atena, iar cea care se află acolo este o copie a ei. (9) Puțin mai departe se află o peșteră mică în preajma căreia izvorăște un izvor cu apă rece. Se spune că Antiope a expus acolo pruncii pe care-i născuse și că păstorul care-i descoperise desfăcîndu-le scutecele i-a scăldat mai întîi în apa din fântînă. Din așezarea de la Eleutherai mai sînt doar cîteva ruine ale zidurilor și caselor. Acestea sînt mărturii care arată că orașul era așezat puțin mai sus de câmpie, la poalele muntelui Citheron⁴⁵⁸.

39 Pornind pe drumul ce duce la Eleusis la Megara întâlnești un izvor numit Anthion. Pamphos scrie în poemele sale că lângă acest izvor s-a așezat Demetra, după răpirea fiicei sale, luând înfățișarea unei femei bătrâne. De acolo, ca o femeie în vîrstă a fost condusă de fiicele lui Keleos la mama lor iar Metaneira i-a încredințat în felul acesta pe fiul ei spre a-l crește. (2) Puțin mai departe de izvor există un templu al Metaneirei, iar după acest templu se înșiră mormintele celor porniți în expediția împotriva Tebei. Căci Creon care pe acea vreme era stăpîn peste Teba, în calitate de tutore al lui Laodamas, fiul lui Eteocles, n-a îngăduit rudelor să ridice morții și să-i îngroape. Atunci Adrastos a cerut ajutor de la Tezeu iar în lupta care s-a dat între beoțieni și atenieni, Tezeu a ieșit victorios și a adus trupurile acestor eroi la Eleusis, unde i-a îngropat. Tebanii însă susțin că ei au consimțit de bună voie la ridicarea morților și refuză să spună că s-au războit. (3) După mormintele argeenilor urmează un mormînt al Alopei⁴⁵⁹, despre care se spune că a născut pe Hipothoon dintr-o legătură avută cu Poseidon și că a fost omorîtă de tatăl ei Kerkyon. Se spune despre acest Kerkyon că era foarte crud atît față de străini cît și față de aceia ce nu voiau să se măsoare cu el la luptă. La o mică distanță de mormîntul Alopei, se vede un loc denumit pînă în vremea mea palestra lui Kerkyon. Se mai spune de asemenea că Kerkyon a nimicit pe aceia ce s-au măsurat în luptă cu el, cu excepția lui Tezeu care l-a învins mai mult datorită înțelepciunii sale. Căci Tezeu cel dintîi a transformat lupta într-un meșteșug iar după el s-au instituit și școli. Mai înainte luptătorii nu se puteau bizui decît pe forța lor și pe avantajul care putea decurge din statura lor. După părerea mea acestea ar fi cele mai interesante dintre lucrurile pe care le-am văzut și le-am auzit povestindu-se. Dar în vederea lucrării mele, eu am selectat de la bun început lucrurile care puteau fi expuse în cadrul acestei descrieri a Greciei. (4) Învecinat cu Eleusis este ținutul Megaridei, care în vremea de demult ținea de Atena, deoarece Pylas îl lăsase moștenire lui Pandion. Ca mărturie despre acest lucru îmi stă mormîntul lui Pandion și apoi faptul că

Nisos a cedat lui Aigeus, cel mai în vîrstă din întreaga gintă dreptul de a domni peste atenieni iar el însuși și-a luat dreptul de a stăpîni asupra megarienilor și a întregului ținut pînă la Corint. Portul megarienilor se chiamă și azi după numele lui, Nisaia. Mai tîrziu, cînd a venit Codros⁴⁶⁰ la domnie, peloponesienii au pornit în expediție împotriva atenienilor și cum nu obținuseră nici un succes important, luînd Megara din mîinile atenienilor, au cedat pămîntul corintienilor și altor aliați dornici să se stabilească acolo. În chipul acesta megarienii schimbîndu-și obiceiurile și limba, au devenit doriene; orașul se zice că a primit acest nume atunci cînd stăpînea acolo Kar, fiul lui Phoroneus; atunci se spune că au zidit pentru prima oară lăcașuri sfinte închinare Demetrei și locuitorii au numit pămîntul lor Megara. În felul acesta povestesc megarienii despre ei înșiși. (5) În opoziție cu ei beoțienii spun că Megareus, fiul lui Poseidon, locuind în Onchestos, a venit cu o armată de beoțieni, în ajutorul lui Nisos, care pornise război împotriva lui Minos; el a căzut ucis în luptă și a fost îngropat acolo. Numele lui a fost dat cetății care înainte vreme se chema Nisa. La a douăsprezecea generație după Kar, fiul lui Phoroneus — spun megarienii — Lelex a venit din Egipt devenind rege și oamenii s-au numit lelegi pe timpul stăpînirii lui. Fiul lui Kleson, care la rîndul lui a fost fiul lui Lelex, era Pylas; fiul lui Pylas a fost Sciron⁴⁶¹ . . . * Se zice că acesta a luat de soție pe fiica lui Pandion și apoi a intrat în dispută cu Nisos, fiul lui Pandion. El au luat ca judecător pe Aiakos care dădu domnia lui Nisos și urmașilor lui, iar lui Sciron conducerea războiului. Se spune, de asemenea că Megareus, fiul lui Poseidon, a luat de soție pe Iphinoe, fiica lui Nisos, și apoi a ajuns la domnie după el. Despre războiul cu Creta și cucerirea cetății, pe vremea domniei lui Nisos, nu vor să recunoască nimic.

40 Există în cetatea Megara o fîntînă zidită de Theages, despre care am spus și mai înainte că și-a căsătorit

* Text corupt.

fiica cu atenianul Kylon. Acest Theagenes, cînd a ajuns tiran la Megara, a zidit fîntîna care merită să fie văzută atît pentru proporțiile și ornamentarea ei, cît și pentru mulțimea coloanelor. În această fîntînă curge o apă numită apa nimfelor Sithnide. Spun megarenii că nimfele acestea sînt de baștină din țara lor și că una din ele a avut legături cu Zeus și că Megaros, fiul acestei nimfe și al lui Zeus, a scăpat de potopul întîmplat odinioară pe vremea lui Deukalion, și el a scăpat, refugiindu-se către vîrfurile muntelui Gerania care pe atunci nu se chema așa. Mai spun că el a început să înoate și că a fost dus spre creasta muntelui de țipetele unui cîrd de cocori, care zburau deasupra. Aceasta este pricina pentru care muntele a luat numele de Gerania⁴⁶². (2) În apropierea acestei fîntîni există un templu vechi în care se pot vedea și în vremea noastră statui ale împăraților⁴⁶³ romani precum și o statuie de bronz a zeiței Artemis, numită Soteira⁴⁶⁴. Spun megarienii că un detașament din armata lui Mardonios a făcut o incursiune în Megarida și apoi a vrut să se reîntoarcă la Teba, în preajma lui Mardonios, dar zeița Artemis a făcut să se coboare întunericul nopții în timp ce detașamentul se afla pe drum. Cum ei au pierdut drumul, s-au îndreptat spre părțile muntoase ale țării. Barbarii surprinși de apariția unei armate de dușmani în fața lor, azvîrliră cîteva proiectile și cum din stîncă împotriva căreia țintiseră au ieșit niște zgomote asemănătoare cu gemetele, traseră cu mai multă energie și continuară astfel să se lupte, socotindu-se în prezența unui dușman, pînă în clipa în care s-au terminat toate proiectilele. Cînd s-au ivit zorile, sosind și megarienii înarmați dădură lupta împotriva unor oameni neînarmați și exterminară o mare parte din ei. În amintirea acestui eveniment au ridicat o statuie slăvind pe Artemis Soteira. În același templu se pot vedea statuile celor doisprezece zei, care sînt socotite opere ale lui Praxiteles⁴⁶⁵ cu excepția Artemidei, despre care se spune că a făcut-o Strongylion⁴⁶⁶. (3) Apoi intrînd în temenosul lui Zeus numit Olympieion, întîlnești un templu care merită să fie admirat. Statuia zeului a rămas neterminată din pricina războiului peloponesiac care izbucnise atunci. În cursul aces-

tui război n-a fost an în care atenienii să nu devasteze Megara ori pe mare ori pe uscat. În chipul acesta făcură să se abată o mizerie cumplită atît asupra țării și a avutului public cît și asupra averilor particulare. Capul statuii consacrate lui Zeus este din fildeș iar restul trupului este făcut din pămînt și ghips. Megarienii spun că este o lucrare făcută de Theocosmos⁴⁶⁷, sculptor din partea locului și care a avut colaborator pe Phidias. Deasupra capului lui Zeus sînt reprezentate Anotimpurile și Moirele. Este un lucru îndeobște știut că numai lui Zeus i se supune destinul și că el orînduiește anotimpurile așa cum se cuvine. În fundul templului se văd bucăți de lemn doar pe jumătate prelucrate; Theocosmos trebuia să le prelucraze pe acestea în aur și fildeș în vederea terminării statuii. (4) Aici se mai află un embolon de bronz a unei trireme pe care megarienii ar fi capturat-o, după cîte se spune, într-o luptă navală, împotriva atenienilor, la Salamina⁴⁶⁸. Dimpotrivă atenienii mărturisesc că au cedat insula pentru o bucată de vreme megarienilor, dar că apoi Solon, compunînd o elegie, le-a redat curajul iar ei punînd atunci mîna pe arme, au pornit să revindică Salamina de la megarieni. După ce l-au învins atenienii deveniră stăpîni peste insulă. Megarienii, în schimb, spun că niște exilați din Megara cu numele de Dorycleeni au venit la cleruhii⁴⁶⁹ din Salamina și prin înșelăciune au dat insula pe mîna atenienilor. (5) După ieșirea din temenosul consacrat lui Zeus, urcînd către acropolă care păstrează încă numele de Caria, după numele lui Car, fiul lui Phoroneus, dai peste templul lui Dionysos „al Noptîi“⁴⁷⁰ un alt templu al Afroditei Epistrophia⁴⁷¹, un manteion numit și acesta „al noptîi“, un templu al lui Zeus Ilonios, care nu are acoperiș. Statuile lui Asclepios și ale Hygeii au fost lucrate de Bryaxis⁴⁷². Tot aici este și un templu al Demetrei numit Megaron, ridicat de Car, după cum se spune pe vremea domniei lui, la Megara.

41 Coborînd de pe acropolă și luînd-o către partea nordică, dai de mormîntul Alcmeniei așezat aproape de Olympieion. Se spune într-adevăr că Alcmena⁴⁷³ ar fi murit la

Megara, pe cînd mergea de la Argos la Teba. Intre Heraclizi s-a ivit atunci o dispută cu privire la trupul Alcmenei, unii cerînd să fie adus înapoi la Argos, iar alții la Teba; aceasta cu atît mai mult cu cît fiii lui Heracles și ai Megarei aveau și mormîntul lui Amfitryon la Teba. Zeul de la Delfi le-a scris că ar fi mai de folos pentru ei să o îngroape pe Alcmena la Megara. (2) De aici ghidul meu care era originar din aceste meleaguri m-a condus într-un loc numit „Cursul de apă“, pentru că așa cum spunea el, în acest loc cursese cîndva o apă ce cobora dinspre munții așezați deasupra cetății. Theagenes, tiran pe acea vreme, a deviat cursul apei și a ridicat aici un altar închinat lui Aheloos. (3) Acolo, în apropiere, se găsește mormîntul lui Hyllos, fiul lui Heracles, care s-a bătut în duel cu Ehemos, fiul lui Aeropos, originar din Arcadia. Despre acest Ehemos⁴⁷⁴ care a omorît pe Hyllos, voi povesti în alt loc al scrierii mele. Hyllos este îngropat și el la Megara. Pare verosimil că expediția în care a murit să fi fost expediția Heraclizilor împotriva Peloponesului și ea a avut loc pe vremea lui Orestes. (4) În apropierea mormîntului lui Hyllos, există un templu al divinității Isis, iar la o mică distanță sînt temple închinat lui Apollo și Artemidei. Despre acest templu din urmă se spune că a fost zidit de Alcathos, după ce acesta omorîse pe leul numit din Citheron. Leul, după spusele megarienilor făcuse multe victime printre care era și Euippos, fiul regelui lor Megareus. Pe cel mai mare dintre fiii acestui rege, pe nume Timalcos, îl ucisese Tezeu, atunci cînd a pornit împotriva Aphidnei⁴⁷⁵, alături de Dioscuri. Despre Megareus se spune că făgăduise să-și mărite fiica și să lase ca succesori la domnie pe acela care s-ar fi încumetat să ucidă leul din Citheron. Alcathos, fiul lui Pelops a înfruntat fiara și din această pricină se zice să a ieșit biruitor iar apoi ajungînd rege a zidit acest templu, închinîndu-l lui Apollo și Artemidei dînd Artemidei epitetul de Agrothera, iar lui Apollon, pe acela de Agraiois. (5) Aceasta este povestirea megarienilor și eu aș vrea să scriu în acord cu ei, dar nu pot să admit tot ce susțin ei. Sînt convins că leul a fost ucis de Alcathos la Citheron, dar mă în-

treb cine a fost acela care a scris că fiul lui Megareus, Timalcos a venit la Afidna cu Dioscurii. Cum poate fi socotit verosimil faptul că ajungînd acolo a fost omorît de Tezeu, de vreme ce Alcman⁴⁷⁶ în poemul său, despre Dioscuri, susține că ei au cucerit Atena și au luat pe mama lui Tezeu captivă, dar Tezeu lipsea. Potrivit cu această tradiție, Pindar povestește că Tezeu a voit să ia în căsătorie pe sora Dioscurilor, înainte de a fi plecat la nunta lui Peirithoos, despre care am și vorbit. Este un lucru evident, că cel ce a născocit această povestire a cunoscut naivitatea megarienilor, căci Tezeu era el însuși strănepot al lui Pelops. Megarienii însă cunosc bine adevărul, dar îl ascund nevoind să se creadă că orașul lor a fost cucerit sub domnia lui Nisos și că tronul a revenit ginereului lui Nisos, lui Megareus, iar apoi lui Alcatos, fiul lui Megareus. Se pare că Nisos murind și treburile mergînd rău la Megara, Alcatos a venit din Elida și a fost numit rege. O dovadă de aceasta este faptul că a refăcut zidurile orașului pe care le dărimaseră cretanii. Dar am spus destul de multe lucruri asupra lui Alcatos și asupra leului ucis de el pe muntele Citheron sau în altă parte, precum și asupra templului pe care l-a ridicat zeiței Artemis Agrothera și lui Apollon Agraios. (6) Mergînd mai jos de acest templu dai de heroonul lui Pandion; cît despre mormîntul lui, am arătat că se afla pe stîncă zeiței Athena Aithyia. Zeița se bucură de cinstire și în ținutul megarienilor. (7) În vecinătatea heroonului lui Pandion, se află mormîntul amazoanei Hipolyte. Voi scrie și cele ce spun megarienii referitor la ea și anume că amazonele au venit împotriva atenienilor pentru a răzbuna răpirea Antiopei și au fost învinse de Tezeu, iar cea mai mare parte din ele și-au pierdut viața în luptă. Hypolite, sora Antiopei, care le comanda pe amazone, s-a refugiat cu cîteva dintre ele la Megara. Aici copleșită de înfrîngerea pe care-o suferise și de neliniștea provocată de imposibilitatea reîntoarcerii acasă la Themiskyra fiind cuprinsă de descurajare muri. Ea a fost îngropată în acest loc iar mormîntul ei are forma unui scut de amazoană. (8) Nu departe de acest mormînt se află acela al lui Tereus, cel care, așa cum se

știe, a avut de soție pe Procne, fiica lui Pandion. După cum spun megarienii, el a stăpînit asupra ținutului numit Pagai din Megarida, eu însă cred că el a fost rege în Daulis, care se află deasupra Cheroneii, deși lipsesc dovezi în acest sens. În vechime barbarii stăpîneau într-adevăr o mare parte a Greciei de azi. După cele făptuite de Tereu față Filomela [sora Procnei sînt cunoscute] și după cele făptuite de cele două femei asupra lui Itys, au scăpat de Tezeu (9) iar el și-a luat viața la Megara. Megarienii i-au săpat atunci un mormînt și an de an îi aduc sacrificii, la care întrebuițează pietricele în loc de făină de orz. Se zice că pasărea numită pupăză a apărut prima oară în acest loc. Cele două femei s-au dus la Atena plîngînd și au murit din pricina nenorocirii suferite și a răzbunării lor. S-a răspîndit vestea că ele au fost prefăcute una în privighetoare iar cealaltă în rîndunică; într-adevăr cîntecul acestor păsări are cred, ceva trist și de jeluire.

42 Megarienii au și o altă acropolă ce-și trage numele de la Alcathos. Cel ce urcă pe acropolă vede la dreapta mormîntul lui Megareus, cel ce le-a venit în ajutor de la Onchestos⁴⁷⁷ atunci cînd au fost atacați de cretani. Se poate vedea de asemeni altarul sfînt al zeilor numiți Prodomeis⁴⁷⁸. Se zice că cel ce le-a adus sacrificii pentru prima dată acestor zei a fost Alcathos, atunci cînd proiectase să ridice zidurile orașului. În apropiere de acest altar se află o piatră; pe aceasta, se spune că Apollo și-ar fi lăsat lira pentru a da ajutor lui Alcathos, la ridicarea zidului. O dovadă că Megara era altă dată sub dependența Atenei este și faptul că Alcathos a trimis pe fiica sa Periboia împreună cu Tezeu în Creta în cadrul tributului pe care atenienii îl plăteau cretanilor. Așa cum susțin megarienii, Apollon a depus lira lui pe o piatră, spre a ajuta lui Alcathos la ridicarea zidurilor cetății; dacă cineva lovește din întîmplare piatra aceasta cu o pietricică, piatra scoate același sunet ca și lira. Eu am fost impresionat de acest lucru dar cel mai mult m-a impresionat colosul egiptenilor la Teba, în Egipt, de cealaltă parte a Nilului, în apropiere de locul numit *Syringes*⁴⁷⁹, unde am văzut o sta-

tuie reprezentînd soarele⁴⁸⁰ statuie căreia în general i se dă numele de Memnon,  i care produce sunete. Se spune că acest Memnon a plecat cu o oaste din Ethiopia, a străbătut Egiptul  i a ajuns la Suza. Dar tebanii nu-l numesc Memnon, ci spun că este un egiptean Phamenophis, iar statuia aceasta ar fi a lui. Am mai auzit de asemeni pe unii spun nd că statuia reprezintă pe Sesostris⁴⁸¹. Cambyses ar fi spart această statuie  i partea superioară a corpului de la cap până la br u a fost tr ntit  pe p m nt, pe c nd cealaltă jumătate a rămas la locul ei  i în fiecare zi la r saritul soarelui scoate un sunet pe care nu-l pot asem na dec t cu sunetul unei coarde de chitară sau de liră, care se fr nge.

(3) Megarienii au  i un buleuterion, unde se spune că odinioară a fost morm ntul lui Timalcos. Despre acest Timalcos am spus mai sus că n-a fost ucis de Tezeu. (4)  n v rful Acropolei s-a înălțat un templu dedicat zeiței Athena; în templu este o statuie a zeiței, lucrată în aur, în afară de picioare, de m ini  i de fa , care sînt din fildeș. Există apoi un templu al Athenei — Nike  i de asemenea un altul al zeiței Athena Aiantis. Exege ii din Megara nu spun nimic cu privire la acest templu; eu voi scrie însă ceea ce cred. Telamon, fiul lui Aiakos, se căsătorise cu Periboia, fiica lui Alcatos. Cred că Aias care a urmat la tron după Alcatos a ridicat această statuie a Athenei.

(5) Templul lui Apollon, în trecut, era făcut din cărămidă, dar mai t rziu  mp ratul Traian l-a reclădit din marmură albă.  n templu se află statuile lui Apollon Pythios, al lui Apollon Decatephoros⁴⁸²  i a lui Apollon Archegetul⁴⁸³. Statuile lui Apollon Pythios  i a lui Apollon Decatephoros seamănă mai ales cu xoanoanele egiptene. Iar statuia numită „Archegetul“ seamănă cu operele în stil egiptic, deoarece toate trei sînt făcute din abanos. (6) Eu am auzit de la un cipriot ce cuno tea plantele  ntrebu ate în medicină că abanosul nu dă nici frunze  i nici fruct  i că nu-l vede nici c nd soarele. Abanosul, zicea el, are sub p m nt rădăcini pe care etiopienii le scot s p nd  i există oameni care  tiu să descopere locul unde se g se te. (7) Există de asemeni (pe acropolă) un templu

al zeiței Demetra Thesmophoros⁴⁸⁴. Coborînd de pe acropolă dai de mormîntul celui de-al doilea fiu al lui Alcathos, numit Callipolis. Alcathos a avut și un fiu mai mare, Ishepolis, pe care l-a trimis la Meleagros⁴⁸⁵ spre a vîna mistrețul din Etolia. El a fost omorît iar Callipolis, cel dintîi care a aflat despre moartea lui, a alergat spre acropolă și a dărîmat de pe altar lemnul pe care ardea animalul sacrificat de tatăl său, lui Apollon. Alcathos care nu aflase încă despre moartea lui Ishepolis, a condamnat fapta lui Callipolis ca o nelegiuire și într-un acces de mînie, ucise pe Callipolis dîndu-i în cap cu bucățile de lemn căzute de pe altar. (8) Pe drumul ce duce la prytaneu se află heroonul dedicat nimfei Ino, înconjurat de o balustradă făcută din pietre și avînd copaci de măslini deasupra. Megarienii susțin, potrivit unei tradiții pe care ceilalți greci nu o cunosc, că trupul eroinei a fost azvîrlit de valuri pe coastele Megarei și că a fost găsit de Cleso și de Tauropolis, fiicele lui Cleson, care l-au îngropat. Ei mai spun că ei cei dintîi i-au dat numele de Leucothea și-i aduc sacrificii an după an...*

43 Megarienii spun de asemenea că Iphigenia a murit la Megara și pretind că există un heroon al ei. O altă tradiție referitoare la Ifigenia am auzit-o de la arcadieni, iar Hesiod în *Catalogul femeilor* spune că Ifigenia n-a murit și că prin ocrotirea zeiței Artemis a devenit Hecate. În acord cu acestea a scris Herodot că locuitorii Tauriei, care sînt vecini cu sciții, jertfesc pe cei ce naufragiază pe țărmurile lor, unei fecioare care, după cum susțin ei, este fiica lui Agamemnon. Megarienii au și un cult al lui Adrastos, care după spusele lor a murit în țară la ei, pe cînd își readucea în patrie armata după cucerirea Tebei. După ei cauza morții lui a fost bătrînețea și întristarea pricinuită de moartea fiului său Aigialeus. Există și un templu al Artemidei, ridicat de Agamemnon atunci cînd a venit la Megara, pentru a convinge pe Calchas⁴⁸⁶ ce locuia acolo, să-l însoțească la asediul Troiei. (2) Ei spun că

* Text corupt.

Euippos, fiul lui Megareus și Ischepolis, fiul lui Alcatheos au fost înmormîntați în Prytaneu din Megara⁴⁸⁷. Aproape de acest Prytaneu se află o stîncă numită Anaclethro; ea se cheamă așa — dacă pot fi crezute aceste lucruri — deoarece Demetra rătăcind pe cînd își căuta fiica, a strigat-o de pe această stîncă. Femeile din Megara celebrează pînă astăzi o sărbătoare în amintirea acestei întîmplări. În orașul Megara se află morminte, dintre care unul este al megarienilor care au pierit în războiul cu mezii și celălalt numit Aisymnion este un monument consacrat eroilor. (3) Cînd Hyperion, fiul lui Agamemnon, ultimul rege al Megarei, a fost omorît de Sandion din pricina silniciei și a lăcomiei sale, megarienii n-au mai vrut să fie conduși de un singur om și hotărîră să fie conduși de magistrați eligibili și să asculte rînd pe rînd, unii de alții. Atunci Aisymnos, care avea reputația de cetățean fruntaș la Megara, s-a dus la Delfi, spre a consulta oracolul cu privire la mijloacele prin care ar putea prospera patria sa. Printre altele, zeul îi răspunse că megarienii ar putea fi fericiți dacă s-ar ține sfatul cu mai mulți dintre ei. Cum răspunsul acesta părea să se refere la morți, care sînt mai mulți decît cei vii, megarienii au construit buleuterionul în acest loc, pentru ca să fie cuprinse acolo și mormintele eroilor. (4) Mergînd dinspre buleuterion spre heroonul lui Alcatheos, unde megarienii își păstrează arhivele, dai de două morminte; unul se spune că este al lui Pyrgo, care a fost soția lui Alcatheos, înainte de a se fi căsătorit cu Enaichme, fiica lui Megareus, iar celălalt al Iphinoei, fiica lui Alcatheos, care a murit fără să se fi căsătorit. Fecioarele din Megara se duc înainte de nuntă, să aducă libații și să depună șuvițe din părul lor, pe mormîntul Iphinoei, așa cum fecioarele din Delos își tăiau odinioară cosițele pentru cinstirea Hecaergei⁴⁸⁸ și a lui Opis⁴⁸⁹. (5) Mormîntul Astycrateiei și al lui Manto se află către intrarea sanctuarului lui Dionysos. Ele erau fiicele lui Polyeydos, fiul lui Koiranos, iar acesta fiul lui Abas, care la rîndul lui era fiul lui Melampus. Polyeydos venind la Megara pentru a purifica pe Alcatheos de uciderea fiului său Callipolis, a ridicat un templu lui Dionysos și o statuie de lemn, din care acum nu se

mai vede decît fața, restul fiind ascuns. Satirul în marmură de Paros, aflat în preajma acestei statui este opera lui Praxiteles.

Acest Dionysos poartă numele de Patroos, iar sub numele de Dasyllios este cinstit un alt Dionysos, a cărui statuie a fost ridicată de Euchenor, fiul lui Koiranos, fiul lui Polyeidos. (6) După sanctuarul lui Dionysos urmează templul Afroditei iar înăuntru acestuia se află statuia din fildeș a zeiței ce poartă numele de Praxis. Aceasta este cea mai veche statuie din templu. Celelalte statui sînt Peitho, zeița numită Paregoros, amîndouă ieșite din mîinile lui Praxiteles. Se mai vād de asemeni trei statui făcute de Scopas⁴⁹⁰, Eros, Himeros și Pothos, care s-ar putea să fie, în cele din urmă, trei reprezentări ale aceleiași divinități. În apropierea templului Afroditei se află templul închinat „Sorții“, a cărei statuie este de asemenea făcută de Praxiteles. Lysipos a făcut statuile muzelor și a lui Zeus în bronz, care se vād în templul vecin. (7) Se mai vede, de asemenea, la Megara, mormîntul lui Coroibos⁴⁹¹. Eu vreau să expun aici cele afirmate de poeți, și care sînt de acord cu spusele argeenilor. Psamathe, fiica lui Krotopos a dat naștere unui fiu, rod al legăturii cu Apollon. Dar temîndu-se de mînia tatălui său ea își expuse fiul nou născut, pe care găsiindu-l cîinii ce păzeau turmele lui Krotopos, îl sfișiară. Drept răzbunare Apollon trimise în cetate, la Argos, pe monstrul numit „Poene“, care după cum se spune, smulgea pruncii din brațele mamelor lor și acest lucru s-a petrecut pînă în clipa cînd Koroibos l-a omorît, spre a veni în ajutorul argeenilor. Dar urgia zeului s-a arătat din nou prin izbucnirea unei molimi. Atunci Koroibos de bunăvoie s-a dus la Delfi, promițînd zeului să dea ispășire pentru omorîrea monstrului Poene. Pythia nu i-a îngăduit să se reîntoarcă la Argos, ci i-a poruncit să ia un trepied sacru din templu și în locul unde-i va fi scăpat din mîini, să ridice un templu în cinstea lui Apollon și să se stabilească el însuși, acolo. Cînd a ajuns în dreptul muntelui Gerania, fără ca să-și dea seama, trepiedul i-a căzut din mîini și în acest loc Koroibos a întemeiat un demos cu numele de Tripodiscos. Mormîntul lui se

află în piața publică din Megara, unde există o inscripție în vers elegiac, care se referă la întâmplările Psamathei și ale lui Koroibos. Pe mormînt se află el însuși reprezentat ucigînd monstrul Poene și aceste sculpturi în marmură sînt cele mai vechi care s-au făcut în Grecia, după știința mea.

44 În preajma mormîntului lui Koroibos se află mormîntul lui Orsipos, care contrar vechiului obicei al atleților de a purta totdeauna o centură în jocurile publice, el a ieșit învingător în cursa de un stadion disputată la Olympia, alergînd dezbrăcat. Se spune că mai apoi, devenind strateg al megarienilor, el și-a însușit o porțiune din terenul vecinilor. Eu cred că Orsipos a lăsat de bună voie să-i cadă centura, convins că era mai ușor pentru el să alerge complet gol decît încins cu o centură. (2) Coborînd de pe acropolă și luînd-o pe așa numitul „Drum drept“ dai de un templu al lui Apollon Prostaterios⁴⁹²; templul se află în dreapta drumului, dacă te abați puțin de pe el. Aici se află o statuie ce merită atenția. Se mai află și un templu al zeiței Artemis, al lui Leto ca și alte statui și un grup înfățișînd pe Leto și pe copiii acesteia, operă ieșită din mîinile lui Praxiteles. (3) În gymnasiul cel vechi, în apropierea porților Nymphade se află o piatră mică, în formă de piramidă, numită Apollon Karinós și un templu al Eileithyilor. Acestea sînt monumentele pe care le prezintă cetatea. (4) Iar dacă cobori în portul care și astăzi păstrează numele de Nisaia dai de un templu al zeiței Demetra Malophoros⁴⁹³, numită astfel între altele, deoarece localnicii după cît se spune, au crescut turme de oi pentru prima oară. Acoperișul templului s-a prăbușit, probabil din cauza vechimii. (5) În același loc se ridică o cetățuie care se numește de asemenea Nisaia⁴⁹⁴; Coborînd de aici vezi în preajma mării, mormîntul lui Lelex, care după cum spun megarienii era fiul lui Poseidon și al Libyei, fiica lui Epaphos și care a venit din Egipt în Megarida, unde a devenit rege. În fața Niseii se află o insulă, nu mare ca întindere, unde au ancorat corăbiile cretane, cînd Minos a purtat război cu Nisos. (6) Megarida se află despărțită de Beoția printr-un ținut muntos în care se află orașele mega-

riene Pagai și Aigosthena⁴⁹⁵. Mergînd la Pagai, la o mică distanță vezi și o stîncă ce păstrează, înfipite în ea, săgețile pe care le-au aruncat cîndva mezii în timpul nopții. (7) Singurul lucru demn de atenție care a mai rămas la Pagai este statuia din bronz a zeiței Artemis Soteira, care are aceeași măreție și formă ca și statuia din Megara ori heroonul lui Aigialeus fiul lui Adrastos. El a fost omorît în cea dintîi luptă ce s-a dat la Glisas, atunci cînd argenii au pornit pentru a doua oară să asedieze Teba. Trupul lui a fost transportat de părinții lui la Megarida, unde l-au îngropat, iar heroonul poartă încă și azi numele de Aigialeion. (8) La Aegosthena există un templu al lui Melampos, fiul lui Amythaon, iar pe o coloană din acest templu este sculptat un om de statură mică. Lui Melampos îi sînt aduse sacrificii, iar în fiecare an are loc o sărbătoare în cinstea lui. Totuși nu se spune că ar prevesti viitorul prin vise sau în vreun alt chip. Iată o altă tradiție pe care eu am aflat-o la Ereneia, care este un demos al Megaridei. Oamenii din acest loc spun că Autonoe, fiica lui Cadmos⁴⁹⁶, îndurerată din pricina morții lui Actaion și mai mult din pricina tuturor nenorocirilor din casa ei părintească, a plecat din Teba într-un alt demos unde a murit și unde își are mormîntul. (9) Drumul ce duce de la Megara la Corint are pe margini mai multe morminte. Primul mormînt este al lui Telephanes din Samos, cîntăreț din flaut. Acest mormînt se zice că a fost făcut de Cleopatra, fiica lui Filip, care era fiul lui Amyntas. Mormîntul lui Car, fiul lui Phoroneus, nu era la început decît o movilă de pămînt dar apoi, potrivit poruncii oracolului, a fost împodobit cu piatră încrustată cu cochilii. Megarida este singurul ținut al Greciei unde se găsește această varietate de marmură și care este folosită în variate chipuri. Marmura aceasta este albă de tot și mai moale decît marmura obișnuită, fiind bogat încrustată cu cochilii de animale marine. (10) Pe vremea cînd era polemarh al megarienilor Skiros a pus pentru prima oară la dispoziția pietonilor acest drum ce-i poartă numele și azi ca să se plimbe pe el în haine de sărbătoare. Împăratul Hadrianus a dat ordin să fie lărgit acest drum și să fie amenajate astfel încît să poată trece

pe acest drum două care ce veneau din direcții opuse. (11) În locul unde drumul este mai îngust, le înalță stînci vestite prin diverse legende. Astfel de pe stînca Moluris, se zice că s-a azvîrlit în mare Ino cu Melikertes⁴⁹⁷, fiul ei cel mic, atunci cînd Learchos, fiul ei cel mare a fost ucis de tatăl său. Unii spun că (Athamas) ar fi săvîrșit acest gest într-un acces de nebunie; după alții el s-ar fi mîniat pe Ino și pe copiii dobîndiți de la ea. În clipa în care a aflat că foametea din Orchomenos și moartea lui Phrixos, pe care o socotea adevărată, nu trebuiau atribuite zeilor și că toate aceste nenorociri erau uneltite de Ino, soacra lui Phrixos⁴⁹⁸, aceasta a luat-o la fugă și s-a aruncat în mare împreună cu fiul ei, de pe vîrfurile stîncii Moluris. Trupul copilului se spune că a fost purtat de un delfin spre Istmul Corintului⁴⁹⁹ și acolo a avut parte de diferite onoruri printre care instituirea jocurilor istmice. (12) Megarienii au consacrat stînca Moluris Leucotheei și lui Palaemon. Stîncile care urmează sînt socotite blestemate fiindcă Skiros, care trăia în apropiere, arunca din vîrfurile lor pe toți străinii pe care-i întîlnea iar o broască care era la suprafața apei în dreptul acestui loc îi lua cu ea. Marea produce într-adevăr broaște care nu se deosebesc de cele de pe pămînt decît ca mărime și ca formă a picioarelor, care sînt la fel cu acelea ale focilor. Răzbunarea l-a ajuns și pe Skiton, deoarece Tezeu însuși, l-a azvîrlit în mare din același loc. (13) Templul închinat lui Zeus Aphiesios⁵⁰⁰ se află în vîrfurile muntelui. Se spune că Grecia era bîntuită de o mare secetă și că Aiacos, potrivit unui oracol a adus o jertfă lui Zeus Panhellenios⁵⁰¹ care era cinstit în Egina. Din această pricină Zeus a fost numit Afesios. Tot aici se află și statuile Afroditei, a lui Apollon și a lui Pan. (14) Puțin mai departe se află mormîntul lui Eurystheus iar oamenii din partea locului spun că fiind învins în luptă de Heraclizi a plecat din Atica urmărit de Iolaos, care l-a omorît. Coborînd pe acest drum dai de un templu al Apollon Latoos⁵⁰², iar după aceasta ajungi la hotarul dintre Megara și Corint, unde se spune că a avut loc duelul dintre Hyllos, fiul lui Heracles și arcadianul Ehemos.

CARTEA a II-a
Corintiaca

1 Corintul, care este o parte a teritoriului argeian, și-a luat numele de la Corintos¹. N-am auzit nicicînd spunîndu-se, cu seriozitate, despre Corintos că ar fi fost fiul lui Zeus decît numai la Corint și numai în rîndurile mulțimii. Eumelos², fiul lui Amphilytos, din neamul numit al Bacchiazilor, despre care se spune că a făcut și versuri, în lucrarea lui despre Corint — dacă aceasta îi aparține cu adevărat — spune că acest ținut a fost mai întîi locuit de Ephyra, fiica lui Okeanos. După un timp, Marathon, fiul lui Epopeus, fiul lui Aloeus, iar acesta fiu al soarelui, din pricina comportării nedrepte și plină de îngîmfare a tatălui său, a plecat și s-a stabilit pe țărmul Aticei dinspre partea mării. După moartea tatălui său Epopeus, s-a reîntors în Pelopones, a împărțit puterea la cei doi fii ai săi, revenind apoi în Atica. Sicyon a transmis numele său Asopiei iar Corintos pe al său, Ephyraiei. (2) În Corint n-a mai rămas nici unul din vechii locuitori iar corintienii de azi sînt coloniști trimiși de romani³. Pricina nenorocirii corintienilor a fost ralierea lor în Liga Ahee și participarea lor la războiul împotriva romanilor. Critolaos numit strategul Ligii Ahee, ridicase împotriva romanilor nu numai pe ahei ci și cea mai mare parte a populațiilor grecești din afara Peloponesului. Romanii, după ce au ieșit învingători în război, au dezarmat pe ceilalți greci și au dărîmat fortificațiile cetăților. Corintul a fost distrus în întregime de Mummius, comandantul armatei romane⁴. Se spune că ulterior Iulius Caesar, cel ce a introdus cel dintîi forma de guvernămînt din vremea noastră, a restaurat Corintul⁵ trimițînd acolo o colonie. Și tot în timpul conducerii lui a fost trimisă o colonie la Cartagina. (3) Cromyon-ul⁶, o parte din teritoriul Corintului își trage numele de la Cromyos, fiul lui Poseidon. Se spune că aici a fost crescută Phaia...* care așa cum scriu poeții a fost un porc

* Text corupt.

mistreț și care i-a dat lui Tezeu prilejul să săvârșească una din isprăvile sale. Mergînd puțin mai departe de țarm, întîlnești un pin, păstrat pînă astăzi, și de asemenea un altar al lui Melikertes⁷. Se spune că trupul acestuia a fost purtat de un delfin și că Sisif găsindu-l pe țarm, l-a îngropat pe istm și a instituit jocurile istmice în cinstea lui. (4) În locul de unde începe istmul, trăia odinioară tîlharul Sinis, care încovoia trunchiurile pinilor; de ele îi lega pe aceia pe care-i învinsese în luptă și apoi dădea drumul copacilor să-i tragă în sus. Trunchiurile revenind în poziția lor dinainte, trăgeau după sine pe cei legați de ele și cum legăturile nu cedau, nenorociții mureau sfîrtecați, deoarece puterea pinilor îi trăgea și de o parte și de alta. În același chip a fost omorît și Sinis de către Tezeu, care a curățat drumul ce duce de la Trezena la Atena, exterminînd pe aceia despre care am vorbit. În cetatea sacră Epidaur a ucis de asemenea pe Periphetes, care trecea drept fiu al lui Hephaistos și care se servea la luptă de o măciucă de bronz⁸. (5) Istmul Corintului atinge marea în două puncte, la Kenchreai și la Lechaion. Acest uscat dintre aceste două cetăți leagă Peloponesul de continent. Toți aceia care s-au străduit să străpungă istmul, pentru a face din Pelopones o insulă, au renunțat la acest proiect iar Peloponesul a rămas așa cum a fost la început, făcînd parte integrantă din continentul grecesc⁹. De altfel, se și vede locul unde au fost începute lucrările, dar natura pietroasă a terenului a făcut ca acestea să înceteze de la început. Alexandru, fiul lui Filip a voit și el să străpungă muntele Mimas, aceasta fiind singura lui acțiune care nu s-a bucurat de succes. Cnidienii¹⁰ care au făcut aceeași încercare au fost împiedicați de Pythia; atît de greu îi este omului să învingă cele divine. (6) Dar nu sînt numai corintienii, cei ce povestesc despre ținutul acesta. După credința mea, atenienii au inventat această poveste pentru a face să crească gloria Aticei. Corintienii spun că s-a ivit o dispută între Helios și Poseidon cu privire la stăpînirea ținutului lor. Ei au luat drept arbitru pe Briareos¹¹, care a atribuit lui Poseidon istmul și împrejurimile iar lui Helios muntele care domină cetatea. De atunci, spun corintienii, Istmul aparține lui Poseidon¹².

(7) Monumentele Corintului care-ți atrag privirile, sînt, în primul rînd, teatrul iar apoi o statuie de marmură albă. Întrînd în incinta sacră a zeului¹³ vezi într-o parte statuile biruitoarelor la jocurile olympice. Incinta e compusă din mai mulți pini aliniați, care se ridică drepti, în cea mai mare parte. Lîngă templu, care nu este prea mare, sînt așezați Tritoni din bronz. În pronaos există statui dintre care două reprezintă pe Poseidon, a treia pe Amphitrite și în sfîrșit o statuie reprezentînd Marea, făcută de asemenea din bronz. În interiorul templului se află o ofrandă adusă în timpurile noastre de Herodes din Atena¹⁴: un car tras de patru cai îmbrăcați în aur, în afară de copite care sînt făcute din fildeș. În preajma cailor se află doi tritoni, îmbrăcați în aur pînă la mijloc; partea inferioară este făcută din fildeș. În acest car sînt reprezentați Amphitrite și Poseidon împreună cu copilul Palaemon, urcat pe un delfin. Lucrarea este toată din fildeș și aur. În mijlocul pedestalului pe care se află carul, este înfățișată marea ținînd pe Afrodita, cu chip de copil. De o parte și de alta sînt așa-numitele Nereide. Știu că și în alte părți ale Greciei există altare ale acestor divinități, iar în diferite porturi* le-au fost închinat incinte, în care se bucură de cinstire și Ahile. Doto¹⁵ are la Gabala¹⁶ un templu deosebit de venerat unde se păstrează încă un peplos, despre care grecii povestesc că l-a primit ca dar Eriphyle¹⁷ pentru fiul său Alkmaion.

(9) Pe pedestalul statuii lui Poseidon sînt sculptați și fiii lui Tyndareos, care sînt socotiți zeii ocrotitori ai corăbiilor și ai călătorilor pe mare. Celelalte statui din acest templu sînt statuia Liniștii și a Mării și un monstru, care pînă la piept seamănă cu un cal, Ino și Bellerophon¹⁸ și calul Pegas.

2 Templul lui Palaemon se află în partea stîngă a incintei lui Poseidon. Statuile dinăuntru reprezintă pe Poseidon, pe Leucothea și pe Palaemon însuși. Există și un templu cu numele de Adyton, prevăzut cu o intrare subterană și unde se spune că și-ar fi găsit ascunzătoare Palae-

* Am adoptat lectura *ἐπὶ λιμένειν*

mon. Cel ce a pătruns în templu și a depus jurământ strîmb, fie că este corintian, fie că este străin, nu poate scăpa în nici un fel de osîndă. (2) Mai este și un templu vechi, cu numele de *Altarul Ciclopilor*, unde se aduc sacrificii Ciclopilor. Chiar și aceia care au citit lucrările lui Eumelos, vor căuta zadarnic să găsească mormintele lui Sisif și Neleus. Acestea totuși există deoarece se spune că Neleu a venit la Corint, că a fost răpus de o boală și că a fost îngropat în preajma istmului. Dar Sisif n-a vrut să arate mormîntul nici măcar lui Nestor, căci trebuia să rămînă complet necunoscut. Deși Sisif este și el înmormîntat în istm, erau puțini corintieni pe vremea mea, care știau unde se află mormîntul lui.

Jocurile istmice n-au fost întrerupte nici măcar în timpul alungării locuitorilor Corintului de către Mummius iar în timpul cît Corintul a fost pustiit, organizarea jocurilor istmice a fost trecută în seama sicyonienilor¹⁹. Atunci cînd orașul a fost din nou locuit, cinstea de a celebra jocurile istmice a revenit locuitorilor de azi ai orașului. (3) Cele două porturi ale corintienilor își trag numele de la Leches și Kenchrias, considerați drept fiii lui Poseidon și ai Peirenei, fiica lui Acheloos²⁰. Stă scris în „Marile Eoiai“ că Peirene era fiica lui Oibalos²¹. Iar la Lechaion²² există un templu al lui Poseidon și statuia de bronz a acestui zeu. Pe drumul ce duce de la Istm la Kenchrai se află un templu al zeiței Artemis și un xoanon vechi. La Kenchrai se află un templu al Afroditei și statuia zeiței făcută în marmură albă. După templul zeiței pe un dig care înaintează în mare, se află o statuie a lui Poseidon în bronz. În cealaltă extremitate a portului se află un templu al lui Asclepios și un altul al divinității Isis²³. În dreptul localității Kenchrai se află „scăldătoarea Elenei“²⁴, care este un curs abundent de apă sărată ce izvorăște dintr-o stîncă și curge în mare avînd aceeași temperatură ca și apa care începe să se încălzească. (4) Pe drumul ce urcă spre Corint se află diferite morminte²⁵ iar în dreptul porților orașului se află mormîntul lui Diogenes, căruia grecii i-au dat porecla de „cîine“²⁶. În fața cetății este o pădurice de chiparoși numită „Kraneion“²⁷. Aici se află și o incintă a lui Bellerophon.

fon, templul Afroditei Melainis și mormîntul Laidei, cu o leoaică deasupra, ținînd în labele dinainte un șap. Un alt mormînt despre care se spune că ar fi al Laidei se află în Tesalia, unde Lais ar fi venit din dragoste pentru Hipostratos. Se spune că Lais se născuse în Hycara Siciliei și că fusese luată captivă de Nikias²⁸ și de atenieni încă de pe vremea cînd era copilă și adusă la Atena. După aceasta a fost vîndută la Corint. Despre Lais merge vorba că ar fi întrecut în frumusețe pe toate curtezanele din vremea ei și că admirația corintienilor pentru ea crescuse în așa măsură, încît ei pretind și astăzi că Lais era originară din Corint.

(5) Cetatea de azi păstrează urme ale monumentelor ei de altădată; cele mai numeroase monumente dintre ele au fost construite în timpurile glorioase care au urmat. În piața publică, aici sînt cele mai multe temple, se află o statuie a zeiței Artemis, numită din Efes²⁹ și două xoanoane ale lui Dionysos³⁰, îmbrăcate în întregime în aur, în afară de față care este vopsită cu roșu. Ele poartă numele de Lysios și de Bacchios și își au legenda lor, despre care vom vorbi mai tîrziu. (6) Pentheus³¹, după cum se spune, în urma unor jigniri aduse lui Dionysos, a îndrăznit în cele din urmă să se urce pe muntele Cithairon³², pentru a le spiona pe femei. S-a urcat, deci, într-un copac spre a le observa. Acestea cum l-au văzut, l-au smuls de acolo și l-au sfîșiat de viu. Mai tîrziu, cum spun corintienii, Pythia le-a poruncit să meargă în căutarea acestui copac și să-i dea onorurile cuvenite unei divinități. Acesta este faptul pentru care au fost ridicate acele două statui. (7) Există și un templu al Tychei³³ în același loc, divinitatea fiind reprezentată stînd în picioare; statuia este făcută din marmură de Paros. În preajmă se află un templu închinat tuturor zeilor³⁴, iar lîngă el s-a făcut o fîntînă cu o statuie de bronz a lui Poseidon, care are sub picioare un delfin din care țîșnește apa³⁵. Tot acolo se află o statuie de bronz a lui Apollon, numit Klarios și o Afrodită, făurită de Hermogenes din Cythera. Există și două statui de bronz ale lui Hermes, reprezentîndu-l în picioare și o alta într-un templu. Statuile consacrate lui Zeus se află sub cerul liber.

Una din statui nu are nume, a doua are numele de Zeus Chtonios, iar a treia de Zeus Hypsistos³⁶.

3 În mijlocul acestei pieți publice este o statuie a zeiței Athena, făcută din bronz pe al cărei pedestal se află statuile muzelor³⁷. Mai sus de piața publică se înalță templul Octaviei, sora lui Augustus, care a fost împărat al romanilor după Iulius Caesar, fondatorul Corintului de astăzi. (2) La ieșirea din această piață, pe drumul ce duce la Lechaion, se află Propileele avînd deasupra lor două care de aur, unul cu statuia lui Phaëton, fiul soarelui iar celălalt cu soarele însuși. Puțin mai departe de aceste Propilee, pe partea stîngă, există o statuie de bronz a lui Heracles. (3) După aceasta, urmează intrarea în „Fîntîna Peirene”³⁸. Despre Peirene se spune că a fost cîndva femeie și că a căpătat chip de fîntînă, în urma lacrimilor vărsate la moartea fiului ei Kenchrias, pe care Artemis l-a omorît fără să fi vrut. Fîntîna construită din marmură albă este împodobită în chip de peșteră și din ea curge apă bună de băut spre un bazin descoperit³⁹. După cît se spune, bronzul de Corint trecut mai întîi prin para focului și confundat apoi în stare de incandescență în această apă, dobîndește o culoare aparte⁴⁰. Corintienii nu au în țara lor zăcăminte de aramă. În apropierea fîntînii Peirene se află o statuie a lui Apollon și o incintă în care se găsește un tablou reprezentînd lupta lui Odysseus cu peșitorii Penelopei. (4) Mergînd apoi spre Lechaion, afli mai întîi un Hermes lucrat din bronz, reprezentat șezînd; în preajma divinității este un șap, căci Hermes, mai mult decît oricare alt zeu, pare să aibă sub a sa ocrotire turmele pe care le face să se înmulțească, așa cum spune Homer în Iliada.

... al lui Forbas

Fiu Iliones, avutul în turme iubitul lui Hermes

Zeul averii, de aceea și zeul îi dase destul-avuție.

Cu toate că mie îmi sînt cunoscute cele ce se povestesc despre Hermes și despre șap la „Misterele Mamei zeilor”, despre aceste lucruri nu voi dezvălui nimic. După statuia

lui Hermes urcat pe un delfin urmează statuile lui Poseidon, a Leucotheii și a lui Palaemon. (5) În multe puncte ale cetății Corint există băi, unele construite din banii tezaurului public, iar altele construite cu cheltuiala împăratului Hadrianus. Cele mai vestite sînt băile din preajma templului lui Poseidon; ele au fost zidite de bărbatul spartan Eurycles⁴¹ și împodobite cu marmură de diferite feluri cum este, de pildă, cea extrasă din Krokeai⁴², în Laconia. La intrarea în aceste băi, pe stînga, se află o statuie a lui Poseidon, iar alături o statuie a zeiței Artemis la vînătoare. În cetate sînt multe fîntîni, căci în afară de faptul că aici era apă din abundență, împăratul Hadrianus a adus și apă din Stymphelos⁴³. O fîntînă ce merită să fie văzută este cea numită a lui Bellerophon de lîngă statuia zeiței Artemis. Este montată deasupra unui Pegas, din ale cărui copite curge apa. O altă fîntînă este pe drumul ce duce din piață spre Sicyone. Pe acest drum, în dreapta, se află un templu al lui Apollon⁴⁴ cu o statuie a zeului în bronz, iar puțin mai departe fîntîna cu numele de Glauke⁴⁵, în care se spune că s-a aruncat Glauke, socotind că se va vindeca astfel de otrava Medeei⁴⁶. (6) Deasupra fîntînii se înalță așa-numitul Odeon, iar în preajma acestuia mormîntul copiilor Medeei, Mermeros și Pheres; aceștia după legendă au murit fiind lapidați de corintieni, din pricina darurilor aduse Glaucei. Pentru moartea lor pe cît de violentă tot atît de nedreaptă, s-au răzbunat făcînd să piară pruncii corintienilor, iar această pedeapsă n-a încetat decît după aducerea la îndeplinire a celor prezise de oracol și anume instituirea unor sacrificii anuale și ridicarea unei statui închinată „Teroarei“. Statuia dăinuie și în vremea noastră și reprezintă o femeie cu o înfățișare înspăimîntătoare.

Dar după ce Corintul a fost pustiit de către romani, iar vechii lui locuitori au pierit, noii locuitori ai Corintului n-au mai oferit aceste jertfe iar copiii lor au renunțat la obiceiul de a-și mai tunde pletele și de a purta veșminte cernite. (7) După aceasta, Medeia s-a dus la Atena, unde s-a căsătorit cu Egeu. Aici a vrut să-l omoare pe Tezeu, dar fiind surprinsă, a fugit și s-a retras în ținutul numit atunci Aria, și căruia

locuitorii i-au dat numele de Medeia, după numele ei. Se spune că Medeia a dus în țara Arieniilor și pe fiul ei Medos, dobândit de la Egeu pe care Hellanicos⁴⁷ îl numește Polyxenos și-i atribuie ca tată pe Iason. Grecii au niște poeme numite „Naupaktia“⁴⁸ în care se spune că Iason, după moartea lui Pelias, a părăsit Iolcosul, ducându-se să se stabilească la Corcyra. Mermeros, cel mai mare dintre fiii Medei, pornind să vâneze într-un ținut vecin, a fost sfîșiat de o leoaică. Despre Pheres nu se spune nimic în aceste poeme. Kinaiton din Lacedemonia, autor și el de genealogii în versuri, spune că Iason a dobândit de la Medeia pe Medeios și o fiică numită Eriopis. Nici în versurile acestuia nu stă scris nimic mai mult cu privire la copiii Medei. (8) Eumelos povestește că Soarele dăruise Asopia lui Aloeus și Ephyra lui Aietes. Acest Aietes plecînd la Colchi, a încredințat ținutul ce-l avea sub stăpînire, lui Bunos, fiul lui Hermes și al Alkidamiei, iar la moartea lui Bunos, Epopeus, fiul lui Aloeus a luat sub stăpînire și ținutul de la Ephyrai. După aceasta, Corinthos, fiul lui Marathon a murit fără să lase copii, iar corintienii au adus-o pe Medeia de la Iolcos spre a-i da domnia și-n acest chip Iason a ajuns rege la Corint. Ea a avut mai mulți copii, dar îndată ce naștea se ducea și-i ascundea în templul Herei, nădăjduind să-i facă astfel nemuritori. În cele din urmă și-a dat seama că a păcătuit nutrind astfel de speranțe. Iason în același timp văzîndu-i comportarea față de copii, n-a vrut s-o ierte cu toate rugămințile ei și s-a îmbarcat plecînd la Iolcos. Atunci Medeia a cedat domnia lui Sisif. Lucrurile le-am povestit așa cum le-am aflat.

4 Templul zeiței Athena Chalinitis⁴⁹ se află nu prea departe de mormîntul copiilor Medei. Corintienii spun că Athena este singura divinitate care a ajutat din răspuțeri pe Bellerophon, dîndu-i printre altele calul Pegas, pe care-l îmblînzise, punîndu-i frîu. Statuia zeiței este un xoanon, cu picioarele și mîinile din marmură albă. (2) După cîte știu, Bellerophon nu era la Corint stăpîn cu puteri depline ci se afla sub ascultarea lui Proitos⁵⁰ și a argienilor, iar aceia care au citit pe Homer cu atenție, îmi vor împărtăși cre-

dința. Se pare că după ce Bellerophon s-a mutat în Lycia, corintienii n-au încetat de a arăta ascultare regilor din Argos și Micena, căci nu aveau un comandant al lor în războiul troian și au plecat alături de mycenieni și de celelalte popoare supuse, luînd parte la război sub comanda lui Agamemnon. (3) Glaucos, tatăl lui Bellerophon, n-a fost singurul fiu al lui Sisif, ci el a avut trei frați: pe Ornythion, Thersandros și Almos. Phocos era fiul lui Ornythion, dar mai era supranumit și fiul lui Poseidon; el s-a dus să se stabilească la Tithoreea, în Focida de azi. Thoas, cel mai tînăr dintre fiii lui Ornythion și care rămăsese la Corint, a fost tatăl lui Damophon. Fiul acestuia din urmă, Propodas a avut și el doi fii, pe Doridas și Hyanthidas, sub a căror domnie dorienii au venit să atace Corintul. Aletes, comandantul dorienilor, era fiul lui Hipotes, iar acesta al lui Phylas, fiul lui Antiochos, care a avut de tată pe Heracles, Doridas și Hyanthidas, așadar, i-au cedat domnia de bunăvoie lui Aletes și au rămas la Corint. Poporul din Corint însă s-a împotrivit și a fost învins de doriene în luptă. Aletes și urmașii lui au domnit timp de cinci generații pînă la Bacchis, fiul lui Prumnis. (4) Bacchiazii care și-au luat numele de la acesta, au domnit apoi timp de cinci generații, pînă la Telestes, fiul lui Aristodemos. Dar Ari-eus și Perantas, din pricina urii, l-au omorît pe Telestes. La Corint nu au mai fost regi, iar conducerea a fost încredințată unor prytani, cu putere anuală, aleși din familia Bacchiazilor. Această situație a durat pînă cînd Kypselos, fiul lui Aetion, a izgonit pe Bacchiazii și a uzurpat tirania. Kypselos⁵¹ era coborîtor din Melas, fiul lui Antasos, din orașul Gonusa, de deasupra Sicyonei, Melas veni în expediție la Corint cu dorienii. Aletes încunoștințat îndată de divinitate, i-a poruncit să plece la alți greci. Dar mai tîrziu, neținînd seama de oracolul dat, i-a îngăduit să rămînă. Iată ce fapte am aflat cu privire la regii corintieni. (5) Templul zeiței Athena Chalinitis este așezat în dreptul teatrului⁵². În apropiere se află un xoanon reprezentînd pe Heracles gol; despre acest xoanon se spune că este opera lui Dedal. Lucrările lui Dedal, toate cîte le-a săvîrșit, au ceva mai aparte în ele dar, în același timp, inspiră măreție⁵³. Dea-

supra teatrului se află templul lui Zeus numit Capitolius⁵⁴, în limba romanilor și care în limba grecească ar putea fi numit „Corifeul“. (6) Puțin mai departe de teatru se află gymnasiumul⁵⁵ cel vechi și fântâna ce poartă numele de Lerna. Fântâna este înconjurată de coloane și bănci pentru aceia care vor să se recreze în timpul verii. În apropierea acestui gymnasium sunt două temple ale zeilor, unul al lui Zeus celălalt al lui Asclepios⁵⁶. Statuile lui Asclepios⁵⁷ și a Hygeei sunt făcute din marmură albă, iar a lui Zeus este de bronz. (7) Urcînd spre Acrocorint — acesta este vîrfurile unui munte ce domină orașul Corint — pe care Briareos⁵⁸ l-a cedat soarelui atunci cînd i-a dat sentința cunoscută, iar soarele l-a cedat Afroditei — așa cum spun corintienii — întîlnești două incinte ale zeiței Isis, una consacrată Isidei Pelagia și cealaltă consacrată Isidei Egipteana, două incinte închinat lui Serapis, dintre care una este numită „a lui Serapis din Kanobos“. Urmează după aceasta altare închinat soarelui și templul Anankei și Forței. În acest templu nu este îngăduită intrarea⁵⁹. Mai sus se află templul Mamei zeilor și un tron făcut din marmură. Statuile din templul Moirelor, ca și statuile Demetrei și Corei nu sînt expuse vederii. Templul Herei Bunaia se află pe același munte și a fost zidit de Bunus, fiul lui Hermes. De aici se trage porecla zeiței, de Bunaia.

5 Urcînd pe vîrfurile Acrocorintului, întîlnești templul Afroditei⁶⁰ și statuile [acesteia]: Afrodita înarmată, soarele și Eros ținînd un arc. În spatele acestui templu se află o fîntînă, care după cum se spune este un dar al lui Asopos făcut lui Sisif. Sisif văzuse pe Zeus răpind pe fiica acestui rîu, Egina, dar n-a voit să dezvăluie pe răpitor celui ce o căuta, înainte de a-l fi făcut să izvorască apa și pe Acrocorint; Asopos îndeplinindu-i această dorință, Sisif a dezvăluit ceea ce știa și, dacă dăm crezare poezilor, și-a primit în iad pedeapsa. Am aflat acum că această apă este la fel cu aceea din fîntîna Peirene și că pătrunde în cetate prin canale subterane. (2) Acest Asopos, despre care am vorbit, izvorăște din Fliasia, curge prin Sycionia și se varsă în marea din apropiere. Fliasienii spun că Asopos a avut trei fiice, pe Corcyra, Egina și Teba. Corcyra și Egina au

dat numele lor insulelor cunoscute sub numele de Scheria și Oinone, iar Teba a dat numele orașului așezat mai în jos de Cadmeea. Tebanii nu sînt însă de acord. După ei, Teba era fiica lui Asopos din Beoția și nu a lui Asopos din Fliasia. Pe lîngă alte lucruri pe care le spun sicyonienii cu privire la râul lor, este și acesta: anume că este străin și că nu-și are acolo izvorul; ei susțin că Meandru⁶¹ care coboară din Kelenai, traversînd Frigia și Caria, se varsă în mare, în dreptul Miletului⁶² și apoi se îndreaptă spre Pelopones, unde formează pe Asopos. Știu de asemenea că delienii povestesc că râul ce poartă numele de Asopos derivă din Nil. Mai spun, de asemenea, că Nilul este același cu Eufratul, care după ce a dispărut într-o mlaștină, își face din nou apariția deasupra Etiopiei sub numele de Nil. Iată ce lucruri am auzit spunîndu-se cu privire la Asopos.

(3) Pornind de la Acrocorint și luînd-o în sus spre munte, găsești Poarta Teneatică și templul Eileityiei⁶³, iar la o distanță de peste 60 de stadii, se află cetatea numită Tenea⁶⁴ ai cărei locuitori sînt urmașii prizonierilor troieni, pe care grecii i-au adus din insula Tenedos⁶⁵, și cărora Agamemnon le-a dăruit aici o așezare spre a locui. Aceasta este pricina pentru care ei aduc cinstire deosebită lui Apolon. (4) Pe drumul ce duce, nu către interiorul ținutului, ci de la Corint la Sicyone⁶⁶, la o mică distanță de cetate, pe partea stîngă, se află un templu incendiat. Cum pe pămîntul Corintului s-au produs diferite războaie, așa cum era firesc, au căzut pradă focului casele și chiar templele situate în afara zidurilor cetății. Dar despre acest templu se zice că a fost închinat lui Apollon și că a fost incendiat de Pyrros, fiul lui Achile. Mai tîrziu am mai auzit spunîndu-se că corintienii ridicaseră acest templu în cinstea lui Zeus Olimpianul, și că focul venind l-a cuprins deodată, nimicindu-l. (5) Sicyonienii, care sînt vecini cu corintienii spun despre pămîntul lor că Aigialeos a fost cel dintîi om care și-a făcut apariția pe pămîntul lor. Partea Peloponesului care și azi poartă numele de Aigialos își trage numele de la el, de pe vremea cînd era rege și el cel dintîi a întemeiat pe cîmpie o cetate, numită Aigialeia, a cărei cetățuie se afla în locul unde se găsește azi templul zeiței

Athena. Aigialeos a avut un fiu cu numele de Europos și care a fost tatăl lui Telchin, iar Apis a fost fiul lui Telchin. Acest Apis, înainte ca Pelops să fi venit în Olimpia, a ajuns la o putere atât de mare, încât întreg ținutul dinăuntrul istmului s-a numit Apia, după numele lui. Fiul lui Apis a fost Thelxion, al lui Thelxion Aigyros, al lui Aigyros Thurimachos, iar al lui Thurimachos Leukipos. Leukipos nu a avut copii de parte bărbătească ci doar o fiică cu numele de Kalchinia. Aceasta a avut legături cu Poseidon iar pe copilul ei l-a crescut Leukipos, iar la moarte i-a dat puterea. Copilul avea numele de Peratos. Mi se pare deosebit de interesante lucrurile ce se referă la Plemnaios, fiul lui Peratos. Copiii dobândiți de la soția lui mureau îndată ce plîngeau, pînă cînd Demetrei i s-a făcut milă de el și a venit sub chipul unei femei străine, la Plemnaios, în Aigialeia și l-a crescut pe copilul acestuia, Orthopolis. Acest Orthopolis a avut o fiică numită Chrysorthe, despre care se crede că a dobîndit de la Apollon un fiu numit Coronos. Iar Coronos a avut doi fii, pe Corax și pe Lamedon, care era mai mic.

6 Cum Corax a murit fără să fi avut copii, a luat puterea Epopeus, care sosise în acest timp din Tesalia. Sicyonienii care se bucuraseră pînă atunci neconținut de binefacerea păcii, văzură pentru prima oară, cum se spune, în timpul domniei lui o armată vrăjmașă intrînd în țara lor. (2) Și iată din ce pricină. Antiope, fiica lui Nycteus, era vestită în toată Grecia din pricina frumuseții ei⁶⁷ și mergea vestea că era fiica rîului Asopos, care desparte ținutul Tebei de al Plateii și nu fiica lui Nycteus. Eu nu știu dacă Epopeus o ceruse în căsătorie sau dacă de la început s-a gîndit să recurgă la violență. Dar adevărul este că a răpit-o. Dar după ce Tebanii luară armele, Nycteus a fost rănit în cursul unei lupte, iar Epopeus, deși a ieșit învingător a fost și el rănit. Nycteus bolnav a fost dus la Teba și văzîndu-și sfîrșitul aproape, a transmis fratelui său Lykos domnia asupra tebanilor, căci el era tutorele lui Labdacos, fiul lui Polydoros, iar acesta la rîndul lui, fiul lui Kadmos. Pe acest Lykos l-a implorat să pornească cu

o armată impunătoare împotriva Aigialeii, spre a pedepsi pe Epopeus și chiar pe Antiope, dacă ar fi pus mâna pe ea. Epopeus, la rîndul lui a adus îndată sacrificii zeilor, mulțumindu-le pentru victoria sa și a clădit un templu în cîntea zeiței Athena. Atunci cînd templul a fost terminat, el a rugat pe zeiță să-i arate un semn al bunăvoinței sale. După ruga ce i-a adresat, se spune că a apărut un izvor de untdelemn în fața templului. După aceea, în urma rănilor pe care nu le îngrijise la început, a murit și Epopeus, iar Lykos n-a mai avut nevoie să ducă război, deoarece Lamedon, fiul lui Koronos și succesor al lui Epopeus, i-a înapoiat pe Antiope. Aceasta mergînd de la Eleutheræ la Teba născu pe drum. Despre ea a vorbit Asios⁶⁸, fiul lui Amphiptolemos în versurile ce urmează

Antiope, fiica rîului Asopos, cel cu vârtejuri adînci,
al popoarelor păstor
Cea care a îndrăgit pe Zeus și pe Epopeus
A dat viață lui Zethus și divinului Amphion

Homer a făcut să crească strălucirea neamului lor, spunînd despre ei că au fost cei dintîi ziditori ai Tebei. După credința mea, Homer a făcut distincția necesară între partea de jos a orașului și Kadmeia. Cînd a ajuns rege Lamedon, a luat de soție pe Phano, fiica lui Klytios, originar din Atena. Pornind mai tîrziu cu război împotriva lui Arhandros și Architeles, fiii lui Ahaios, s-a aliat cu Sicyon, pe care l-a adus din Atica și căruia i-a dat de soție pe fiica sa, Zeuxipa. Sicyon venind la domnie, a dat ținutului numele de Sicyonia, iar pe acela de Sicyon, cetății. (3) Despre Sicyon se spune că nu era fiul lui Marathon, odrasla lui Epopeus, ci era fiul lui Metion, care la rîndul lui era fiul lui Erechteus. De această părere este și Asios, pe cînd Hesiod afirmă că era chiar fiul lui Erechteus, iar Ibycos⁶⁹ spune că avea de tată pe Pelops. Sicyon a avut o fiică, Chtonophyle. Despre Polybos se spune că era fiul Chtonophylei și al lui Hermes. Chtonophyle a devenit mai apoi soția ui Phlias, fiul lui Dionysos și din această căsătorie s-a născut Androdamas. Polybos și-a căsătorit pe fiica sa, Lysianassa cu Talaos, fiul lui Bias, cel ce domnea în

Argos. Adrastos⁷⁰ fugind din acest oraș, s-a dus la Sicyona, la Polybos, iar după moartea lui Polybos, a ajuns rege. După întoarcerea lui Adrastos la Argos, Ianiscos, un descendent al lui Clytios care înmormântase pe Lamedon, venind din Atica, a ajuns rege la Sicyona. La moartea lui Ianiscos a ajuns rege Phaistos, care și el este socotit fiu al lui Heracles. Phaistos ducându-se în Creta spre a se stabili acolo, potrivit prezicerii oracolului, în urma lui a venit la tron, după cum se spune, Zeuxipos, fiul lui Apollon și al nimfei Syllis⁷¹. (4) Iar după moartea lui Zeuxipos, veni Agamemnon cu armată împotriva Sicyonei, unde domnea atunci Hipolytos, fiul lui Rapalos, care era fiul lui Phais-tos. Temându-se de această armată, Hipolytos a consimțit să se supună lui Agamemnon și regilor Mycenei. Atunci când Phalces, fiul lui Temenos împreună cu dorienii au pus mâna pe cetate în cursul unei nopți, rege în Sicyona era Lcestades, fiul lui Hipolytos. Dar cum Lcestades era și el din neamul lui Heracles, Phalces nu-i pricinui nici un neajuns, ci-l făcu părtaș la domnie.

7 Datorită acestui fapt sicyonienii deveniră atunci dori-eni, iar ținutul lor făcu de atunci parte din ținutul argeic. Demetrios⁷², fiul lui Antigonos, a distrus atunci cetatea întemeiată de Aigialeos, în cîmpie, și a reclădit-o lângă vechea fortăreață, unde există și astăzi. Dar pe lângă faptul că sicyonienilor le mergea foarte rău, — fără vreo cauză aparentă în afară de voința lui Zeus — care potrivit lui Homer

..... a surpat așa multe cetăți cu mîndrețe de ziduri — le mai veni pe deasupra și un cutremur care era cît pe ce să pustiască Sicyona de tot și care a distrus multe din monumentele demne de a fi văzute; cutremurul a produs stricăciuni și în cetățile din Caria⁷³ și Lykia resimțindu-se peste măsură de puternic în insula Rodos, încît s-a adeverit prezicerea Sibylei⁷⁴ privitoare la această insulă.

(2) Pe drumul de la Corint la Sicyona se află un mormînt al lui Lykos din Mesena. Nu știu cine va fi fost acest Lykos și nu găsesc nici un mesenian cu acest nume care să se fi exercitat la pentathlon sau care să fi reputat iz-

bînda la jocurile olympice. Acest mormînt este făcut dintr-o movilă de pămînt. (3) Sicyonienii își îngroapă morții într-un chip aproape asemănător cu ceilalți greci. Dar după ce trupul celui mort a fost acoperit cu pămînt, îi fac o împrejmuire de zid, prevăzută cu coloane sculptate la fel cu frontoanele templelor⁷⁵. Pe morminte Sicyonienii nu gravează nici un fel de inscripție, ci menționează doar numele celui decedat, fără a pomeni numele tatălui. În felul acesta își iau rămas bun de la cel dispărut. (4) După mormîntul lui Lykos și după râul Asopos, pe partea dreaptă se ridică Olympionul, iar puțin mai în față, spre stînga, mormîntul poetului atenian Eupolis⁷⁶. Mergînd mai departe și cotind puțin spre cetate, găsești un mormînt al Xenodikei, care a murit în timp ce era cuprinsă de durerile facerii. Mormîntul acesta nu este făcut după obiceiul locului, ci construit în așa fel încît să poată fi pictat, iar pietrele de pe acest mormînt merită să fie văzute mai mult decît oricare altele. În continuare se află mormîntul sicyonienilor care au fost uciși la Pellene⁷⁷ și la Dyme în Achaia, la Megalopolis și în preajma Selasiei. În cele ce urmează voi da mai multe explicații cu privire la aceștia. Spre poartă se află o fîntînă într-o peșteră; apa ei izvorăște nu din pămînt ci din bolta peșterii, fapt care a contribuit ca peștera să capete numele de „Stazusa”. (5) Pe Acropola de acum se află un templu închinat Tychei Akraia⁷⁸, iar după acesta un templu închinat Dioscurilor. Statuile Dioscurilor și aceea a Tychei sînt din lemn. Teatrul⁷⁹ se află mai jos de Acropolă, iar statuia luptătorului cu scut în mîină, ce se află pe scenă, se spune că este a lui Aratos⁸⁰, fiul lui Cleinias. (6) După teatru urmează un templu al lui Dionysos⁸¹, a cărui statuie este din aur și fildeș, iar în preajma zeului sînt statui ale Bacantelor făcute din marmură albă. Se spune despre ele că sînt consacrate lui Dionysos, care le inspiră accese de furie. Sicyonienii au și alte statui pe care le țin ascunse și pe care o dată pe an le transportă în cursul nopții dintr-un loc numit „Kosmeterion”⁸² la templul lui Dionysos. Pe traseu le însoțesc cu torțe aprinse și cu cîntece obișnuite în aceste locuri. În frunte este purtată statuia numită „Baccheion”⁸³, lucrată de Androda-

mas, fiul lui Phlias. Urmează apoi statuia numită Lysios, pe care tebanul Phanes a adus-o de la Teba din porunca Pythiei. Phanes a venit la Sicyona atunci când Aristomachos, fiul lui Cleodaios a încercat să pătrundă în Pelopones, fără însă să izbutească, deoarece nu înțelesese prezicerea făcută de oracol. Pornind de la templul lui Dionysos spre piața publică, ai în dreapta templul Artemidei Limnaia. Cel ce privește atent templul, își dă seama că acoperișul lui s-a prăbușit. Cît despre statuie, oamenii nu pot să spună dacă a fost transportată în altă parte, sau în ce împrejurări a fost distrusă acolo. (7) Dacă ai pătruns în piața publică întâlnești un templu închinat Persuasiunii; în interiorul acestuia nu sînt statui. Cultul Persuasiunii a fost introdus la Sicyona în felul următor. După ce Apollon și Artemis au ucis pe Python, au venit la Aigialeia, spre a se purifica. Dar fiind cuprinși de spaimă într-un loc numit și acum „Frica“, s-au dus în insula Creta la Carmanor. Deodată oamenii din Aigialeia au căzut pradă unei boli; prezicătorii i-au sfătuit atunci să încerce să obțină bunăvoința lui Apollon și a zeiței Artemis. Aigialeenii trimiseră atunci șapte tineri și tot atîtea fecioare la râul Sythas spre a implora aceste divinități. Devenindu-le binevoitori, cei doi zei au venit — așa cum povestesc oamenii — în cetățuia de atunci, iar templul Persuasiunii a fost ridicat chiar pe locul în care au venit prima dată Apollon și Artemis. Și astăzi încă au loc ceremonii la sărbătoarea lui Apollon, copiii se îndreaptă spre râul Sythas⁸⁴, aduc zeii în templul Persuasiunii și apoi îi conduc din nou — așa cum se povestește — în templul lui Apollon. Acest templu se afla pe locul unde este astăzi piața publică și a fost înălțat, după legendă, de Proitos; în locul acesta fiicele lui Proitos⁸⁵ au fost tămăduite de tulburarea ce le cuprinsese mintea. (8) Se mai spune că Meleagros a adus ca ofrandă în acest templu lanca cu ajutorul căreia a ucis mistrețul din Calydon și că tot aici au fost depuse fluerele lui Marsyas. După nenorocirea întîmplată lui Silen, râul Marsyas purtă pe apele lui aceste fluere și le aduse în apele Meandrului. Ele au reapărut în apele lui Asopos, care le-a azvîrlit pe țărmurile Sicyoniei. Un păstor găsindu-le, le-a închinat ca ofrandă

lui Apollon. Din toate aceste ofrande n-a rămas nici una ci au ars odată cu templul cel vechi. Templul existent pe vremea mea și statuia au fost ridicate de Pythocles.

8 În preajma templului Persuasiunii se află o incintă consacrată împăraților romani și care a fost cândva locuința tiranului Cleon. Într-adevăr pe vremea când Sicyonienii locuiau încă în orașul de jos, era tiran Cleisthenes, fiul lui Aristonymos, iar acesta, fiu al lui Myron. Cleon însă a stăpînit în orașul de azi. (2) În fața acestei locuințe se află heroonul lui Aratos⁸⁶, cel care a săvîrșit cele mai impunătoare isprăvi dintre toți grecii de pe vremea lui. Iată faptele legate de numele lui. După moartea lui Cleon, ambiția de a governa a pus stăpînire în așa măsură pe mulți dintre aceia care dețineau sarcini publice încît această situație a făcut să se ridice în același timp doi tirani: Euthydemos și Timocleidas. Dar poporul i-a izgonit alegîndu-și de conducător pe Cleinias, tatăl lui Aratos. După cîțiva ani a murit Cleinias și a ajuns tiran al sicyonienilor Abantidas. Acesta a gonit din țară pe Aratos sau poate că el însuși s-a exilat de bună voie. Cum Abantidas a pierit omorît de cîțiva sicyonieni a ajuns tiran, tatăl lui, Paseas. (3) Pe Paseas la rîndul lui l-a omorît Nicocles, care apoi a exercitat tirania. Împotriva acestui Nicocles a venit Aratos cu un număr de sicyonieni exilați și cu numeroși mercenari argieni; sustrăgîndu-se atenției unora, datorită întunericii, căci el a întreprins această acțiune în timpul nopții, și întrebuițînd forța împotriva celor ce făceau de strajă, a pătruns în interiorul cetății. Și cum ziua începea să mijască, a adunat poporul și, ducîndu-se spre casa tiranului în grabă mare puse stăpînire pe ea fără prea mare greutate. Dar Nicocles fugi, fără să fie văzut. Aratos a adus împăcarea între cei rămași la Sicyona și exilați, a restabilit conducerea populară, exilaților le-a restituit casele și bunurile ce fuseseră vîndute și a înapoiat banii celor ce le cumpăraseră.

Antigonos care conducea atunci Macedonia, în calitate de tutore al lui Filip, fiul lui Demetrios și care băgase frica în sufletele tuturor grecilor, obligă pe Aratos să includă

pe sicyonienii, care erau doriene, în Confederația Ahee. El fu ales îndată strateg de către Ahei, pe care-i conduse împotriva locrienilor din Amfisa și împotriva etolienilor, ce le erau vrăjmași, și le jefui ținutul. (4) În timp ce Antigonos era stăpîn asupra Corintului avînd acolo o garnizoană de macedoneni, Aratos porni prin surprindere asupra macedonenilor, îi învinse și omorî un mare număr dintre ei printre care era și Perseus, însărcinat cu paza și care frecventase cursurile lui Zenon⁸⁷, fiul lui Mnaseas. După eliberarea Corintului de către Aratos, epidaurienii și trezenienii, populații de pe coasta Argolidei ca și megarienii din afara istmului, intrară în Liga Ahee, iar Ptolemaios încheie o alianță cu aheenii. Lacedemonienii, în frunte cu regele lor Agis, fiul lui Eudamidas, au venit pe neașteptate în fața Pellenei, luînd-o cu asalt. Dar venind Aratos cu armata lui, aceștia au fost înfrinți, au părăsit cetatea Pellene și s-au întors la ei acasă, obligați să capituleze. (5) Aratos văzînd că toate acțiunile lui din Pelopones fuseseră încununete de succes, a socotit ca un pericol ce nu poate fi trecut cu vederea faptul că macedonenii au în stăpînire lor Pireul și Munychia⁸⁸, ba chiar Salamina și Sunionul. Socotind că nu dispunea de suficiente forțe pentru a-i alunga, convinse pe Diogene, care comanda garnizoana să-i cedeze aceste orașe în schimbul a o sută cincizeci de talanți, iar el însuși plăti atenienilor a șasea parte din această sumă. Pe Aristomahos, tiranul Argosului îl convinse să restabilească democrația în această cetate și să intre în Liga Ahee. El cuceri de asemenea cetatea Mantinea aflată sub puterea lacedemonienilor. Dar intențiile lui Aratos nu s-au putut realiza în întregime, deoarece s-a văzut silit să se alieze cu Antigonos și macedonenii în următoarele împrejurări:

9 Cleomenes⁸⁹, fiul lui Leonidas, fiul lui Cleonymos, ajungînd rege în Sparta căută să imite pe Pausanias deoarece era dornic să ajungă tiran și deoarece nu era mulțumit de legile în vigoare. Avînd un temperament mai vioi decît Pausanias și o fire care nu se lăsa impresionată, el realizează tot ce năzuise datorită curajului și îndrăzelii. Mai

întîi el otrăvi pe Burydamidas, regele din cealaltă familie domnitoare, pe cînd acesta era încă la vîrsta copilăriei, și cu ajutorul eforilor instaură rege pe propriul său frate, Epicleidas. El desființă puterea gerusiei, iar în locul acesteia statornici de formă numai niște magistrați numiți „Patronomi“. Cum era dornic de fapte mai mari și de a ajunge în fruntea grecilor, i-a atacat mai întîi pe aheeni, pe care nădăjduia să și-i facă aliați dacă ar fi ieșit biruitor. El voia mai ales să evite ca aceștia să stea în calea planurilor sale. (2) Războindu-se cu ei în preajma orașului Dyme, care se afla mai sus de Patrai, i-a învins însă, fiindu-i frică de soarta aheenilor, dar mai ales de soarta Sicyoniei, s-a văzut silit să-l cheme în ajutor pe Antigonos. Cleomenes rupsesse tocmai relațiile de prietenie cu Antigonos și se dedase și la alte încălcări ale tratatului încheiat cu el, izgonind chiar și pe megapolitani din cetatea lor. În chipul acesta Antigonos trecu în Pelopones iar aheii atacă pe Cleomenes, în apropierea Selasiei⁹⁰. Aheii ieșind învingători, locuitorii Selasiei fură luați sclavi iar Lacedemona fu și ea cucerită. Antigonos și aheii dădură lacedemonienilor vechea lor formă de guvernămînt. (3) Dintre fiii lui Leonidas, Epicleidas muri în luptă iar Cleomenes s-a dus la Ptolemaios în Egipt. La început s-a bucurat de cea mai înaltă considerație dar aflîndu-se că a complotat împreună cu cîțiva egipteni împotriva regelui a fost închis. Scăpînd din închisoare, el a început să pună la cale tulburări în Alexandria. Fiind descoperit s-a sinucis. Lacedemonienii, bucuroși că au scăpat de Cleomenes, n-au mai vrut să aibă regi în fruntea lor. În tot cursul timpului care a urmat și pînă în acest moment păstrînd vechea lor formă de guvernămînt. Antigonos a arătat totdeauna lui Aratos bunăvoință, deoarece era un om care adusesse mari servicii și se afirmase în chip strălucit alături de el. Dar după ce Filip s-a urcat pe tron și a dovedit adesea porniri dușmănoase față de supușii lui, pe Aratos nu l-a încuviințat ba chiar s-a și împotrivit unor acțiuni de ale lui. Atunci Filip l-a otrăvit fără ca el să aibă vreo bănuială. Aheii i-au transportat corpul de la Aigion, unde murise, la Sicyona, îngropîndu-l și ridicîndu-i un mormînt care și

azi se numește „Arateion“. Filip a avut o comportare asemănătoare și față de Eurycles și Micon, oratori atenieni cu multă trecere în fața demosului, pe care i-a omorât tot cu otravă. Această otravă ucigătoare avea să fie o adevărată nenorocire mai târziu și pentru el, căci cel mai tânăr dintre fiii lui, Perseus, l-a ucis pe fratele său, Demetrios, dându-i de asemenea otravă. Această întâmplare a pricinuit și moartea tatălui său, care a căzut într-o stare de deprimare. Lucrul acesta întărește adevărul sentinței lui Hesiod⁹¹, ce i-a fost inspirată de zei, potrivit căreia răul urzit împotriva altuia se întoarce mai întâi asupra ta. (6) După heroonul lui Aratos, urmează un altar al lui Poseidon Isthmios, o statuie a lui Zeus Meilichios și a zeiței Artemis Patroa, lucrute fără meșteșug artistic, căci Zeul Meilichios seamănă cu o piramidă iar Artemis cu o coloană. Aici a fost construită și gerusia⁹² și un portic care se numește al lui „Cleisthenes“, după numele ctitorului, căci Cleisthenes l-a construit din prăzile luate în războiul dus alături de Amfictyon împotriva Kireenilor⁹³. În piața publică, sub cerul liber, se află un Zeus lucrat în bronz, operă a lui Lysippos⁹⁴, iar în preajma acestuia o Artemis, poleită cu aur. (7) În apropiere se află templul lui Apollon Lykios⁹⁵, ajuns în ruină și care nu merită câtuși de puțin să fie văzut. Sicyonienii povestesc că lupii le atacau atît de des turmele, încît ei nu mai aveau nici un folos de pe urma lor. Zeul le-a arătat atunci un loc, unde să găsea un trunchi de copac uscat, îndemnîndu-i să-l descojească, să amestece coaja cu carne și s-o azvîrle lupilor. Lupii muriră îndată ce mîncară din această scoarță. Acest trunchi se păstrează în templul lui Apollon Lykios, dar înșiși exegeții sicyonieni nu știu ce fel de specie de copac este. După acest templu urmează statui de bronz care — după cum se spune — ar reprezenta pe fiicele lui Proitos; inscripția totuși se referă la alte femei. Aici este și un Heracles, făcut din bronz, operă a lui Lysippos din Sicyona, iar în apropiere o statuie a lui Hermes Agoraios.

10 În gymnaziul⁹⁶ aflat la o mică depărtare de piața publică se află o incintă, iar în cuprinsul ei un templu și o statuie de marmură a lui Heracles, făcută de Scopas⁹⁷. Incinta poartă numele de Paidizé. Templul este în mijloc iar în interiorul acestuia se află un xoanon executat de Laphaes din Phlius. Cu prilejul jertfelor oamenii obișnuiesc să procedeze astfel: ei spun că atunci când Phaistos a ajuns în Sicyona, sicyonienii aduceau lui Heracles sacrificiile cuvenite unui erou. Socotind că lucrurile nu puteau continua astfel, îi îndemnă să-i aducă jertfele cuvenite unui zeu. Sicyonienii au păstrat pînă azi obiceiul de a jertfi un miel. După ce i-au fript coapsele pe altar, mănîncă o parte din carne, ca și cînd ar aduce sacrificii unui zeu, iar restul de carne îl ard, așa cum se procedează cu animalele aduse jertfă eroilor. Prima zi a sărbătorii pe care o celebrează în cinstea lui Heracles se numește Onomata, iar a doua Heracleia. (2) De aici încolo se deschide un drum spre templul lui Asclepios. Intrînd în incinta acestui templu, pe partea stîngă se găsește o încăpere dublă. În prima parte se afla o statuie a lui Hypnos, din care nu a mai rămas decît capul. Partea dinapoi a edificiului este consacrată lui Apollon Karneios, iar acolo nu-i este îngăduit nimănui să pătrundă în afară de preoți. În portic există un os de balenă de mărime neobișnuită; urmează apoi o statuie a lui Oneiros⁹⁸ și o alta a lui Hypnos⁹⁹ care adoarme un leu și care are porecla de Epidotes. (3) Intrînd în templul lui Asclepios prin cealaltă poartă, vezi o statuie a lui Pan, stînd pe scaun, iar de cealaltă parte o Artemis în picioare. Iar mai departe o statuie a lui Asclepios reprezentat fără barbă. Opera aceasta este lucrată din aur și fildeș de către Kalamis¹⁰⁰. Într-o mîna ține un sceptru, iar în cealaltă un fruct de pin domestic. Sicyonienii spun că acest zeu Asclepios le-a fost adus în Epidaur, sub forma unui șarpe, așezat pe un car, tras de doi catîri mînați de Nicagora din Sicyona, mamă a lui Agasicles și soția lui Echetimos. În acest templu al lui Asclepios există statui nu prea mari atîrnate de acoperiș. Statuia femeii așezată deasupra șarpelui este Aristodama, mama lui Aratos, după

cîte spun sicyonienii. Acestea sînt lucrurile ce-ți atrag atenția în cuprinsul incintei...* (4) De aici treci într-un alt templu al Afroditei în care te întîmpină în primul rînd statuia Antiopei. Fiii acesteia erau sicyonieni. Fie din pricina lor, fie pentru că ea însăși a venit la Sicyona, sicyonienii spun că ea ar aparține țării lor. După aceasta urmează statuia zeiței Afrodita¹⁰¹. În templul Afroditei nu pătrunde decît neocora, căreia nu-i mai este îngăduit să aibă legături cu bărbații și o fecioară care îndeplinește slujba de preoteasă timp de un an. Preoteasa poartă numele de lutrophoros. Toți ceilalți nu pot vedea pe zeiță decît de la poartă, de unde-i pot adresa rugăciuni. Statuia reprezintă pe zeiță stînd culcată și este făcută din aur și fildeș, de către Kanachos din Sicyona, care a făcut și pe Apollon de la Didyma pentru milesieni ca și pe Apollon Ismenios pentru tebani. Deasupra creștetului ea poartă cadranul solar, într-o mîină ține un mac de grădină iar în cealaltă un măr. Sicyonienii îi jertfesc felurite animale, în afară de mistreți. Coapsele animalelor le ard iar celelalte părți le frig cu lemn de ienuper. Odată cu carnea animalelor ei pun și frunze de paideros. (5) Paiderosul este o plantă ce crește în partea incintei ce se află sub cerul liber și nu se găsește în nici o altă parte, nici chiar în restul Sicyonei. Frunzele acestei plante sînt mai mici decît cele de stejar obișnuit, dar puțin mai mari decît ale stejarului mediteranean. Pe o parte frunzele sînt de un verde ce bate spre negru, iar pe cealaltă albicioase așa cum sînt frunzele de plop. Urcînd de la acest templu spre gymnasium, întîlnești în dreapta templul zeiței Artemis Pherea al cărei xoanon se spune că a fost adus din Pherai. Acest gymnasium care a fost construit de Cleinias servește încă și astăzi pentru exercițiile efebilor. Există și o statuie a zeiței Artemis făcută din marmură albă care nu este sculptată decît pînă-n dreptul cingătorii și o statuie a lui Heracles, a cărui parte inferioară este pătrată ca la statuile lui Hermes.

* Text corupt.

11 Intorcându-te de aici și luînd-o spre poarta numită „Sacră“ la o mică distanță de această poartă, în stînga, dai de un templu al zeiței Athena, pe care l-a înălțat odinioară Epopeus și care prin dimensiunile lui și prin măreție depășea cu mult toate templele din acea vreme. Dar a trebuit cu timpul să dispară chiar și amintirea acestuia căci a căzut pradă trăsnetului... * trimis de divinitate. Numai altarul a rămas neatins și există și azi, așa cum l-a făcut Epopeus.

(2) În fața altarului este săpat mormîntul lui Epopeus iar în preajma lui sînt statuile zeilor numiți „Apotropaioi“¹⁰², în cinstea cărora grecii au statornicit toate ceremoniile pe care le-au considerat necesare pentru îndepărtarea relelor. Se spune că și templul aflat în apropiere și consacrat zeiței Artemis și lui Apollon a fost de asemenea construit de Epopeus iar templul Herei care urmează a fost ridicat de Adrastos¹⁰³. Statui nu există nici într-un templu, nici în celălalt. În spatele templului Herei sînt două altare, unul construit în cinstea lui Pan iar celălalt făcut din marmură albă și închinat Soarelui. Coborînd de aici spre cîmpie dai de templul închinat zeiței Demetra de către Plemnaios¹⁰⁴, drept mărturie a recunoștinței față de zeiță pentru sprijinul dat la creșterea copilului. Puțin mai jos de templul Herei ridicat de Adrastos se află templul lui Apollon Carneios. Din acest templu n-au mai rămas decît coloanele și nu se mai văd nici ziduri și nici acoperiș întocmai ca la templul Herei Prodromia, ridicat de Phalkes, fiul lui Temenos. El ridicase templul spre a-și arăta recunoștința față de zeiță pe care o dorea să-i fie călăuză în expediția împotriva Sicyonei.

(3) Pe drumul cel mai drept ce duce da la Sicyona la Phlius, după ce ai făcut un ocol la stînga de zece stadii și mai bine, ajungi în pădurea Pyraia, în mijlocul căreia se află un templu al zeiței Demetra Prostasia și al Korei. Bărbații celebrează aici separat sărbătoarea zeiței, femeilor fiindu-le rezervată pentru a o serba, clădirea ce poartă numele de Nymphon¹⁰⁵. În templu se află statuile lui Dionysos, a Demetrei și a fiicei sale, cărora nu li se vede decît fața.

* Text corupt.

La şaizeci de stadii de Sicyona se află localitatea Titane. Drumul ce duce acolo este foarte strîmt şi cu anevoie îl străbat căruţele cu doi cai. (4) După ce ai mers cale de douăzeci de stadii — după cum mi se pare — şi ai trecut peste râul Asopos, în stînga drumului este o pădure de fagi verzi şi templul zeiţelor denumite de atenieni „Semnai“ iar de sicyonieni „Eumenide“. An de an li se aduce prinos acestor zeiţe, cu prilejul unei sărbători care durează numai o zi, în care jertfesc oi care sînt gata să fete, întrebuintează hydromel la libaţii şi flori în loc de cununi. O ceremonie asemănătoare are loc şi la altarul Moirelor, care se găseşte în aceeaşi pădure sub cerul liber. (5) Revenind pe acelaşi drum şi traversînd râul Asopos, ajungi în vîrfurile unui munte. Oamenii de pe aceste meleaguri spun că cel dintîi care a locuit aici a fost Titan. Localnicii mai spun că el era fratele lui Helios şi că, după numele lui, aşezarea s-a numit Titane¹⁰⁶. În ceea ce mă priveşte, socot că Titan a fost considerat drept frate al lui Helios, pentru că era deosebit de priceput în observarea anotimpurilor anului şi a momentului în care soarele face să rodească sămînţa şi să crească roadele şi pomii. (6) Mai tîrziu, Alexanor, fiul lui Machaon, iar acesta fiu al lui Asclepios¹⁰⁷, a venit în Sicyona şi a zidit la Titane un templu în cinstea lui Asclepios. În împrejurimi trăiesc, în cea mai mare parte, oameni care vin să implore bunăvoinţa zeului iar în incintă se înalţă chiparoşi bătrîni. N-am putut afla din ce fel de lemn sau din ce fel de metal este făcută statuia zeului şi nici de cine a fost lucrată; nu rămîne decît să-i fie atribuită lui Alexanor însuşi. Nu se văd decît faţa, picioarele şi mîinile lui Asclepios, restul fiind acoperit de un hiton de lînă albă, peste care este pus un himation. La fel se întîmplă şi cu statuia Hygeii, pe care abia o poţi vedea din pricina şuviţelor de păr dăruite de femeile care-şi taie părul aducînd astfel prinos zeiţei, precum şi din pricina fîşiiilor de îmbrăcăminte din stofă de Babilon. Îndiferent de mijlocul prin care cineva încearcă să implore bunăvoinţă, i se recomandă să aducă respectul cuvenit divinităţii ce poartă numele de Hygeia. (7) În ce priveşte pe Alexanor şi pe Euamerion¹⁰⁸ (căci şi aceştia au statui în templu) după ce apune soarele,

primul se bucură de sacrificii în calitate de erou, iar al doilea în calitate de zeu. Dacă ceea ce presupun eu, este adevărat, acest Euamerion este cunoscut în Pergam sub numele de Telesphoros, nume ce i-a fost dat de un oracol, — iar la Epidaur, sub numele de Akesis. Statuia Coronidei, căci are și ea un xoanon, nu este așezată nicăieri în templu. După ce i s-au sacrificat zeului un taur, un miel și un porc, statuia Coronidei este dusă în templul zeiței Athena, iar acolo i se aduce cinstire. Cei din Titane, nu numai că spintecă coapsele animalelor jertfite, ci le ard în întregime, așezându-le pe pământ, cu excepția păsărilor care sînt arse pe altar. (8) Pe frontonul templului se vede la mijloc Heracles și în cele două colțuri se văd victorii. Statuile lui Dionysos, a Hecatei, a Afroditei și a Mamei zeilor sînt din lemn iar a lui Asclepios, denumit Gortynios este din marmură. În locul unde se află șerpii sacri ce se bucură de cinstire, de teamă, nimeni nu dorește să intre. După ce li s-a adus hrana, închinătorii nu mai zăbovesc acolo. Statuia de bronz din incintă este a lui Granianos din Sicyona, care a ieșit de cinci ori învingător la jocurile olympice, de două ori la penthatlon, a treia oară la alergarea de un stadiu și de două ori la cursa de diaulos¹⁰⁹, o dată cu scutul iar altă dată fără scut.

12 La Titane există și un templu al zeiței Athena, în care este adus xoanonul Coronidei. Acolo se află și un vechi xoanon al zeiței Athena. Se zice că și acest templu a fost lovit de trăsnet. După ce ai coborît de pe această colină, — căci pe colină se înalță templul — dai de un altar al vînturilor, unde un preot oficiază un sacrificiu nocturn odată pe an. De asemenea în patru gropi el săvîrșește ceremonii secrete prin care să potolească mînia vînturilor și cîntă unele cîntece magice, transmise de la Medeia, după cum se spune. Dacă ai revenit de la Titane la Sicyona și ai coborît înspre țărmul mării, în stînga drumului, te întîmpină un templu închinat Herei, lipsit de acoperiș și fără statui; despre templu spun oamenii că a fost înălțat de Proitos, fiul lui Abas. (2) După ce ai coborît pe locul numit „portul Sicyonienilor“ și te întorci spre Aristonautai, portul peleneilor,

vezi la stînga, puţin mai sus de drum, un templu al lui Poseidon. Mergînd pe drumul cel mare dai de rîul Helisson¹¹⁰ şi apoi de Sythas; ele se varsă amîndouă în mare. (3) Ţinutul Phliasia este vecin cu al Sicyoniei şi se află la o depărtare de cel mult patruzeci de stadii de Titane. De la Sicyona la Phlius¹¹¹ drumul este drept. Phliasienii nu au nimic comun cu arcadienii aşa cum o dovedeşte „Catalogul corăbiilor“ din poemul lui Homer, în care ei nu sînt pomeniţi printre populaţiile Arcadiei. Ei au fost argeeni la obîrşie şi au devenit dorienei, atunci cînd heraclizii s-au întors în Pelopones, aşa cum se va arăta în decursul povestirii mele. Şi ca unul care ştiu că tradiţiile privitoare la ei sînt foarte deosebite unele de altele, eu voi face uz de cele ce se bucură de o recunoaştere unanimă. (4) Cel dintîi care a locuit pe aceste meleaguri a fost Aras. El a zidit şi o cetate în jurul colinei care şi azi poartă numele de Arantinos şi care nu este prea departe de o altă colină pe care Phliasienii şi-au clădit acropola lor şi unde se află templul Hebei. Aici a zidit o cetate şi după numele lui; în vremea cea veche atît cetatea cît şi restul ţării s-au numit Arantia. (5) Pe vremea domniei lui Aras, Asopos, care trecea drept fiu al lui Poseidon şi al Kelusei, a descoperit apa rîului căruia cei de azi i-au dat numele de Asopos, după numele descoperitorului. Mormîntul lui Aras se află în locul numit Keleai, unde se spune că a fost înmormîntat Dysaules, cel din Eleusis. Aşa cum susţin Phliasienii, Aoris, fiul lui Aras şi fiica lui, Araithyrea au fost amîndoi vînători iscusiţi şi viteji la război. Cum Araithyrea a murit mai întîi, Aoris a dat numele acestor ţinuturi în amintirea surorii sale; de aceea Homer cînd enumeră supuşii lui Agamemnon, spune despre aceasta

... din Ornia şi din Cleona

Bine zidită, din Aretirea plăcuta cetate

Mormintele copiilor lui Aras nu cred că pot să fie în altă parte decît pe colina Arantinon, iar deasupra lor sînt aşezate coloane.

Înainte de ceremonia pe care o săvîrşesc în cinstea Demetrei, Phliasienii invocă la libaţii pe Aras şi pe copiii săi privind spre aceste morminte. (6) În ceea ce priveşte pe

Phlias care este al treilea nume dat acestui ținut, eu unul nu cred că el a fost fiul lui Keisos, care era fiul lui Temenos, așa cum spun argienii. Eu știu că era considerat drept fiu al lui Dionysos și așa cum se spune s-a numărat printre aceia care au pornit pe mare cu corabia Argo. Despre aceasta stau mărturie și versurile poetului din Rodos care spune:

Phlias a venit din Araithyrea

Phlias cel acoperit de bunuri de al său părinte

și care-și avea lăcașul spre izvorul lui Asopos

Mama acestui Phlias a fost Araithyrea și nu Chtonophyle. Această Chtonophyle i-a fost soție și ea i-a dăruit un fiu, pe Androdamas.

13 La reîntoarcerea heraclizilor, în întreg Peloponesul, afară de Arcadia, au fost tulburări astfel că în mai multe cetăți au fost primiți dorienii și în multe altele vechii locuitori au fost cu toții izgoniți. La Phlius lucrurile s-au petrecut în chipul următor: dorianul Regnidas, fiul lui Phalces, iar acesta la rîndul lui fiu al lui Temenos, aduse oști din Argos și din Sicyona și porni împotriva Phliasiei. O parte din phliasieni, mulțumiți de propunerile lui Regnidas, au consimțit să rămână în țară și să-l recunoască de rege, procedînd la o nouă împărțire a pămînturilor, împreună cu dorienii. Hipasos însă și alți adepți ai săi spuneau că trebuia să se apere și să nu cedeze dorienilor fără luptă teritoriul lor vast și fertil. Cum poporul a respins această ultimă propunere, Hipasos s-a refugiat la Samos, împreună cu cei care au vrut să-l urmeze. (2) Pythagoras cel ce se spune că a fost „înțelept”¹¹² era descendent al acestui Hipasos din a patra generație. Tatăl lui se numea Mnesarhos și era fiul lui Euphron, iar acesta era fiu al lui Hipasos. Asemenea lucruri povestesc despre ei phliasienii, iar sicyonienii sînt de aceeași părere cu ei în cele mai multe privințe.

(3) Acum voi avea de adăugat știri despre cele mai importante lucruri ale ținutului. Pe acropola din Phlius se află o pădure de chiparoși și apoi un templu deosebit de venerat încă din cele mai îndepărtate timpuri. Divinitatea al cărei templu se află aici, era numită în vechime Ganymeda, apoi

a primit numele de Hebe, nume de care pomenește și Homer atunci când relatează duelul dintre Alexandru și Menelau, spunând că este cea care toarnă vin în cupele zeilor, și tot așa când povestirea coborîrii lui Odysseu în Infern, ne-o prezintă ca soție a lui Heracles. Olen, în cuprinsul imnului său închinat Herei, spune că această zeiță a fost crescută de Horai și că avea de copii pe Ares și pe Hebe. Această divinitate se bucură și de alte cinstiri din partea phliasienilor. Printre aceste cinstiri, cea mai considerabilă este cea legată de rugători căci acestora li se da azil. După ce au fost dezlegați închină lanțurile lor, atîrnîndu-le de copacii aflați în pădure. An de an se sărbătorește în cinstea zeiței o sărbătoare numită Tăierea iederii. În templu nu se află nici o statuie, fie că este la adăpostul privirilor închinătorilor, fie că este vorba de o statuie așezată în văzul tuturor. Acest obicei al lor se bazează pe o tradiție venerată; ieșind din incintă, înspre stînga, există un templu al Herei, cu o statuie, în marmură de Paros. Pe acropolă se află o altă incintă consacrată Demetrei, iar în interiorul ei un templu cu statuile Demetrei și a fiicei sale. În același loc se află o statuie a zeiței Artemis, lucrată în bronz și care mi s-a părut destul de veche. Coborînd de pe acropolă, în dreapta întîlnești templul lui Asclepios și statuia zeului, înfățișat fără barbă. Sub acest templu se află un teatru.¹¹³ La o mică distanță de teatru se vede un alt templu al Demetrei și statui vechi, reprezentînd personaje culcate pe jos.

(4) În piața publică este o statuie din bronz, îmbrăcată în aur în bună parte, reprezentînd o capră. Acest fapt o face să se bucure de cinstire din partea phliasienilor. Constelația caprei, atunci când răsare, pricinuieste mereu vătămare viței de vie;¹¹⁴ ca să înlătore influența ei nefastă, phliasienii aduc diferite cinstiri acestei capre de bronz ce se află în piața publică și așa se face că au împodobit-o cu aur.¹¹⁵ (5) Aici se vede mormîntul lui Aristias, fiul lui Pratinas. Dramele satirice ale lui Aristias, și ale tatălui său Pratinas sînt cele mai apreciate, după ale lui Eschil. (6) Îndărătul pieței publice se află un edificiu numit de phliasieni „Oikos Mantikos“.¹¹⁶ În această casă, după spusele phliasienilor, ar fi dor-

mit o noapte Amphiaraios¹¹⁷ și pentru prima dată atunci ar fi început să prezică viitorul; pînă în acel moment el fusese un om obișnuit și complet nepriceput în arta prezicerii. Casa a rămas de atunci tot timpul închisă. (7) În apropiere există așa-numitul Omphalos, care, dacă am da crezare phliasienilor, ar reprezenta mijlocul Peloponesului. Mergînd mai departe de Omphalos, dai de un templu vechi al lui Dionysos și un altul al lui Apollon și al zeiței Isis. Statuia lui Dionysos este expusă vederii tuturor, ca și aceea a lui Apollon, dar nu este îngăduit decît preoților să vadă statuia zeiței Isis. (8) Phliasienii povestesc de asemenea că Heracles la întoarcerea lui din Lybia, de unde adusese merele Hesperidelor, a venit la Phlius pentru niște treburi personale și pe cînd zăbovea el acolo, Oineus care-i dăduse înainte pe fiica sa în căsătorie, a venit la el din Etolia. Într-o zi pe cînd lua masa la Heracles sau Heracles mîncă la el, tînărul Kyathos paharnicul lui Oineus,¹¹⁸ nu i-a dat să bea după dorință și atunci eroul l-a lovit cu degetul în cap. Tînărul muri îndată și phliasienii îi închină spre amintire un edificiu aflat în spre templul lui Apollon; două alte statui de marmură reprezintă pe Kyathos, oferind cupa lui Heracles.

14 Cetatea Keleai¹¹⁹ se află la o depărtare de cel mult cinci stadii de Phlius și acolo se sărbătorește din patru în patru ani misterele Demetrei și nu din an în an. Hierofantul nu este numit pe viață, ci alegerea lui se face ori de cîte ori se celebrează misterele iar dacă dorește, el se poate chiar căsători. Acesta este un obicei diferit față de ceremoniile de la Eleusis, dar ceremonia propriu-zisă este o imitație a celor de la Eleusis, phliasienii înșiși recunosc că imită ceremonia care se săvîrșește la Eleusis. (2) Ei spun că Dysaules,¹²⁰ fratele lui Keleos, gonit din Eleusis, de către Ion, fiul lui Xuthos, pe care atenienii îl numiseră polemarh, în războiul împotriva eleusinienilor a venit în ținutul lor, unde a instituit misterele. Eu unul nu pot fi de acord cu phliasienii că un oarecare eleusinian a fost silit să-și părăsească țara după înfrîngerea suferită, cînd conflictul s-a sfîrșit printr-un armistițiu înainte de a se fi dat lupta decisivă și cînd Eumolpos însuși, a rămas la Eleusis. Este probabil că Dysaules să fi venit aici la Keleai pentru

vreo altă pricină decît aceea pe care o invocă phliasienii. De altfel el nici nu a fost rudă cu Keleos și nici nu era unul din cetățenii de vază din Eleusis; căci atunci Homer nu i-ar fi trecut cu vederea versurile sale. Într-adevăr Homer a compus¹²¹ un imn în cinstea zeiței Demetra, în care menționează pe eleusinienii inițiați de divinitate în celebrarea misterelor, dar nu pomenește de Dysaules, ca fiind eleusinian. Iată ce spun versurile lui Homer:

Divinitatea a arătat săvîrșirea sacrificiilor și a prescris ceremoniile tuturor: lui Tryptolemos, lui Diocles, cavalerul isteț, bravul Eumolpos și lui Keleos conducătorul de popoare.

După cum spun phliasienii, Dysaules este cel ce a statornicit serbarea și a dat locului numele de Keleai. De asemenea mi s-a spus că există acolo și mormîntul lui Dysaules. Mai întîi s-a făcut mormîntul lui Aras și după spusele phliasienilor, Dysaules a venit mai tîrziu și nu pe timpul domniei lui Aras.

Într-adevăr phliasienii susțin că Aras a fost contemporan cu Prometeu, fiul lui Iapetos și că a trăit cu trei generații înainte de Palasgos arcadianul și de așa-numiții autohtoni din Atena. Carul lui Pelops, pretind ei, este atîrnat de bolta templului pe care-l numesc Anactoron.¹²² Acestea sînt lucrurile din ținutul phliasienilor care merită să fie pomenite.

15 Pe drumul ce duce de la Corint spre Argos se află o cetate nu prea întinsă, cu numele de Cleonai. Numele și-l trage de la Cleone, fiica lui Pelops sau, după spusa altora, de la Cleone, una din fiicele rîului Asopos, ce curge pe lîngă Sicyona. Fără îndoială că cetatea își trage numele de la una din aceste două. Aici la Cleonai există în templul zeiței Athena, statuia zeiței făurită de Skyllis și de Dipoinos, ucenicii lui Dedal, sau fiii lui, după mărturiile unora care susțin că Dedal a dobîndit acești fii, în urma căsătoriei lui cu o femeie din Gortyna. Pe lîngă acest templu, există și un mormînt al lui Eurytos și al lui Kteatos, pe care Heracles i-a ucis cu săgețile, atunci cînd au trecut pe acolo, pentru a merge de la Elida, la jocurile istmice, în calitate de reprezentanți oficiali. Mînia lui împotriva acestora s-a datorat faptului că ei luaseră partea lui Augias, cu care Heracles se afla în război.

De la Cleonai se deschid spre Argos două drumuri; unul mai scurt, nu este accesibil decât pietonilor, iar celălalt, care trece prin locul numit Tretos, este de asemenea îngust și înconjurat de munți. Este totuși mai apt pentru căruțe. (2) În acești munți se află peștera leului din Nemeea,¹²³ iar la depărtare de 15 stadii este localitatea Nemeea, unde se găsește un templu al lui Zeus Nemeianul, ce merită să fie văzut, măcar că nu mai are acoperiș și n-a mai rămas înăuntru nici o statuie.¹²⁴ În jurul templului se află o pădure de chiparoși și se spune că acolo a fost lăsat pe iarbă de către doica sa Opheltes și omorât de un șarpe. Argienii aduc jertfe lui Zeus și la Nemeea,¹²⁵ unde aleg un preot al lui Zeus Nemeianul și propun un concurs de alergare bărbaților înarmați, în cadrul serbărilor nemeene ce se celebrează iarna. (3) La Nemeea este mormântul lui Opheltes, înconjurat de un parapet construit din pietre; în interiorul incintei sînt altare.¹²⁶ În apropiere se află o movilă de pămînt care reprezintă mormîntul lui Lycurg, tatăl lui Opheltes. Fîntîna care se află în apropiere, se numește Adrasteia, fie pentru că a fost descoperită de Adrastos, fie din vreo altă pricină. Se crede că ținutul și-a luat numele de la Nemeea, care era și ea fiica lui Aso-pos. Deasupra Nemeii se înalță muntele Apesas, unde Perseu a sacrificat după cîte se spune, pentru prima oară lui Zeus Apesantios. (4) Urcînd spre Tretos și apoi luînd-o spre stînga către Argos, se află ruinele Micenei. Toți grecii știu că Perseu a fost fondatorul acestei cetăți, dar eu vreau să scriu despre cauza care a determinat această întemeiere precum și despre pretextele invocate ulterior de argeeni spre a o distruge. Alte lucruri care să dateze din vremuri mai vechi, nu se pomenesc în Argolida de astăzi. Se spune că Inachos, regele acestui ținut, a dat numele său râului care uda ținutul și a adus sacrificii zeiței Hera. Există și o altă tradiție după care Phoroneus a fost cel dintîi om care a locuit în acest ținut și că tatăl lui, Inachos, n-a fost un muritor ci un rîu și că în timpul unei dispute, privitoare la stăpînirea ținutului, ivită între Poseidon și Hera, Phoroneus a fost judecător împreună cu rîurile Kephisos, Asterion și Inachos. Fiindcă ei dădură sentința în favoarea Herei, Poseidon a făcut să dispară apa în tot ținutul. Tocmai din această pricină

Inachos și celelalte rîuri despre care am vorbit, nu au apă decît atunci cînd zeul face să plouă iar în timpul verii toate cursurile de apă din ținutul argian seacă, în afară de fîntînile de la Lerna. Phoroneus, fiul lui Inachos, a adunat laolaltă el cel dintîi pe oamenii care trăiseră pînă atunci răspîndiți, locuind unii într-o parte, alții într-alta. Iar așezarea pe care s-au adunat mai întîi s-a numit „cetatea lui Phoroneus“.

16 Argos, nepotul de fiică al lui Phoroneus a domnit după el și și-a numit țara după numele lui. Argos a avut doi fii, pe Peirasos și pe Phorbas. Aceasta din urmă a avut ca fiu pe Triopas. Acesta la rîndul lui a avut doi fii, pe Iasos și pe Agenor. Io,¹²⁷ fiica lui Iasos, s-a dus în Egipt, așa cum povestește Herodot, așa cum spun grecii.¹²⁸ Krotopos, fiul lui Agenor, a luat puterea după Iasos și a avut ca fiu pe Sthenelas. Danaos, venind din Egipt pe mare, împotriva lui Gelanor, fiul lui Sthenelas, a smuls coroana de la urmașii lui Agenor. Întîmplările survenite după aceasta le știu toți deopotrivă. Este cunoscută fărădelegea făptuită de fiicele lui Danaos, împotriva verilor lor ca și faptul că după moartea lui Danaos, domnia a luat-o Lynceu. (2) Fiii lui Abas, odrasla lui Lynceu, își împărțiseră domnia; Acrisios rămase rege la Argos, iar Proitos luă în stăpînire Heraionul, Mideia, Tiryntul și toată partea pămîntului argian ce se învecinează cu marea. Au mai rămas și acum la Tirynt cîteva urme ale locuinței lui Proitos. Acrisios aflînd după aceasta că Perseu se află în viață și că înfăptuise lucruri mărețe, se refugie la Larisa, pe malurile rîului Peneios.¹²⁹ Perseu însă, pentru că ținea cu tot dinadinsul să vadă pe acela căruia mama sa îi datora viața și să dobîndească prietenia lui, prin cuvinte frumoase sau fapte deosebite, se duse la el, la Larissa. (3) Perseu, pe vremea aceea era în floarea vîrstei și se mîndrea cu discul inventat de el, arătînd tuturor ce se putea face cu el. Într-una din zile, fără să-și dea seama, Acrisios se găsi în drumul acestui disc, după voința demonului, care atingîndu-l îi pricinui moartea. Astfel s-a împlinit prezicerea zeilor și toate uneltirile puse la cale împotriva fiicei și nepotului său nu-i schimbară

cu nimic destinul. Perseu, întorcându-se la Argos și nemai-putînd suporta ocara pe care și-o atrăsese din pricina acestui omor, convinse pe Megapenthes, fiul lui Proitos, să consimtă la un schimb de țări. El îi cedă Argosul, apoi intrînd în posesiunile lui, el fondă Micena. Cum mînerul sabiei îi căzu în acel loc, faptul acesta a fost socotit ca un indiciu pentru a se întemeia acolo o cetate. Alții spun că, fiindu-i sete, a smuls din pămînt o ciupercă. Atunci a țîșnit din pămînt un șuvoi bogat de apă, pe care l-a băut cu plăcere, fapt ce l-a făcut să dea locului acest nume. Totuși Homer în poemul numit Odiseia a menționat o femeie cu numele de Micena.

..... Alcmena

și Tiro și Micena, cea înstemată

În poema pe care grecii o numesc „Marile Eoiai“ se spune că aceasta era fiica lui Inachos și soția lui Arestor, și că de la ea provine numele cetății. Eu unul nu împărtășesc părerea lui Acusilaos¹³⁰ care spune că Mykeneus era fiul lui Sparton, iar Sparton fiul lui Phoroneus; de altfel această părere este respinsă chiar de lacedemonieni. Lacedemonienii au la Amyclai o statuie a unei femei numite Sparte, dar ar fi mirați să audă chiar numai vorbindu-se de Sparton, fiul lui Phoroneus. (4) Argienii au distrus Micena din invidie;¹³¹ într-adevăr, în timp ce ei priveau indiferenți la năvala mezilor în Grecia, mycenienii au trimis la Termopile optzeci de oameni care au luat parte la luptă alături de lacedemonieni.¹³² Gloria, pe care au dobîndit-o, a făcut ca argeenii să-i pizmuiască și a fost pricina nenorocirilor. Și astăzi se mai văd cîteva ruine ale incintei și o poartă, deasupra căreia se află lei.¹³³ Se zice că acestea sînt lucrări realizate tot de Ciclopilor¹³⁴ care au clădit și zidurile cetății Tirynt pentru Proitos. (5) Printre ruinele Micenei se mai văd cîteva monumente, cum este fîntîna numită „Perseia“,¹³⁵ locuințele subterane ale lui Atreus¹³⁶ și ale fiilor lui, unde se ascundea tezaurul. Există un mormînt al lui Atreus și a celor ce s-au reîntors de la Ilion, împreună cu Agamemnon, și au fost omorîți de Egist, în timpul unui ospăț. Există și mormîntul Casandrei, despre care lacedemonienii din

Amyclai susțin că a fost înmormântată la ei.¹³⁷ De asemenea mormîntul lui Agamemnon, al lui Eurymedon, vizitiul carului său, mormîntul care acoperă pe Teledamos și Pelops, cei doi fii gemeni dobîndiți de la Casandra și care au căzut, în vîrsta fragedă, alături de părinții lor, uciși de Egist, mormîntul Electrei pe care Orestes a dat-o în căsătorie lui Pylades. Ea a avut doi fii, pe Strophios și Medon, după cum spune Hellanicos.¹³⁸ Clytemnestra și Egist au fost înmormîntați la o oarecare distanță de zid, fiindcă au socotit că nu se cuvine să fie înmormîntați în incinta în care zăcea Agamemnon și cei ce au fost omorîți împreună cu el.

17 Templul zeiței Hera se află în partea dreaptă, la o distanță de cincisprezece stadii de Micena. De-a lungul drumului curge o apă numită Eleutherion, de care se servesc slujitoarele templului la purificări și la jertfele tănuite. (2) Templul acesta se află în partea cea mai joasă a Eubeii. Argienii atribuie acest nume, Eubeea, muntelui la poalele căruia se află templul Herei, spunînd că riul Asterion a avut trei fiice, pe Eubeea, pe Prosymna și pe Acraia, care au fost doicele zeiței Hera. Acraia a dat numele său muntelui din fața templului; Eubeea a dat pe al său, părții întregi care înconjoară templul, iar Prosymna, ținutului care se întinde dedesubtul templului. Riul Asterion curge mai jos de templul Herei, vărsîndu-se și dispărînd apoi într-o prăpastie. Pe margini crește o plantă numită de asemenea Asterion. Această plantă oamenii o dăruiesc zeiței Hera, împletind cununi din frunzele ei. (3) Se spune că arhitectul acestui templu a fost Eupolemos din Argos. Sculpturile ce se află deasupra coloanelor reprezintă, unele din ele, nașterea lui Zeus și lupta dintre zei și giganți, iar altele, războiul de la Troia și cucerirea cetății Ilion. În fața intrării în templu se află statui reprezentînd pe femeile care au slujit pe Hera și statuile unor eroi, printre care se numără Oreste. Se spune că tot acesta este reprezentat și de statuia a cărei inscripție arată că cel reprezentat ar fi împăratul Augustus. În pronaos se află statuile Charitelor. Aceste statui sînt foarte vechi, la dreapta se găsește patul zei-

ței Hera¹³⁹ și scutul smuls de Menelaos de la Euphorbos la Ilion. (4) Zeița Hera este reprezentată șezînd pe un tron, iar statuia ei de mari dimensiuni a fost făcută de Polyclet, din aur și fildeș.¹⁴⁰ Ea poartă pe cap o cunună cu figurine ale Grațiilor și Horailor. Într-o mîină ține un fruct de rodie¹⁴¹ de cîmp, iar în cealaltă un sceptru. Lucrurile care se povestesc despre rodie, fiind lucruri de taină, nu-mi îngădui să le povestesc. Despre cucul aflat pe sceptrul său, se spune că Zeus îndrăgostit de fecioara Hera, a luat înfățișarea acestei păsări iar ea a luat-o ca să se joace cu ea. Eu nu am nici o încredere în această povestire și nici în celelalte de acest fel, care sînt puse pe seama zeilor; cu toate acestea însă le menționez. (5) Se spune că în preajma statuii Herei se află o statuie a Hebei, lucrată de Naukydes,¹⁴² în fildeș și aur și tot în apropiere se află o statuie veche a Herei, așezată pe o coloană. Dar cea mai veche statuie a Herei este cea făcută din lemn de păr sălbatic și adusă ca ofrandă la Tirynth de către Peirasos, fiul lui Argos. Statuia a fost adusă în templul Herei după distrugerea Tirynthului de către argieni. Eu însumi am văzut această statuie de mărime obișnuită. (6) Alte ofrande care merită să fie văzute sînt un altar de argint pe care a fost reprezentată nunta lui Heracles și a Hebei, un păun de aur împodobit cu pietre prețioase, ofrandă a împăratului Hadrianus, căci așa cum se știe păunul este pasărea sfîntă a Herei. Se mai află acolo o coroană de aur și o mantie de purpură dăruite de Neron. (7) Deasupra acestui templu se află temelia vechiului templu și o parte din ziduri care au putut fi cruțate în urma incendiului iscat din pricina imprudenței Chryseidei,¹⁴³ preoteasa Herei, pe care a cuprins-o somnul în timp ce un opaiț ardea în fața ghirlandelor, aprinzîndu-le. În urma acestui fapt, Chryseis s-a refugiat la Tegea,¹⁴⁴ implorînd milă zeiței Athena Alea. Cu toată această mare nenorocire, argienii n-au dărîmat statuia Chryseidei care stă și azi în fața templului incendiat.

18 Călătorind de la Micena la Argos, pe stînga, în marginea drumului, se află heroonul lui Perseu, care se bucură de unele cinstiri din partea localnicilor; de cea

mai înaltă cinstităre însă au parte heroonul lui Seriphos, incinta consacrată de atenieni lui Perseu și altarul lui Dictys¹⁴⁵ și al Clymenei, considerați salvatorii lui Perseu. (2) Înaintînd pe pămîntul argian, puțin mai departe de heroonul amintit, există la dreapta mormîntul lui Thyestes.¹⁴⁶ Deasupra mormîntului se află statuia din marmură înfățișînd un berbec, care simbolizează oaia cu lîna de aur, în posesia căreia a ajuns Thyestes, seducînd pe soția fratelui său. Atreu nu s-a mulțumit să se răzbune numai pe Thyestes ci i-a sugrumat și copiii, punînd la cale ospățul cîntat de poeți. În legătură cu ceea ce a urmat n-aș putea spune dacă cel ce a uneltit primul nelegiuirea a fost Egist sau Agamemnon pusese mai înainte la cale omorîrea lui Tantalos, fiul lui Thyestes. Despre el se spune că a întreținut relații cu Clytemnestra, luînd-o de la Tindareus, pe vremea cînd era fecioară. Eu nu vreau să aduc jignire acestei familii, arătînd că din fire toți erau stăpîniți de vicii, dar dacă au avut urmări atît de grele crima lui Pelops și răzbunarea lui Myrtilos¹⁴⁷, totul concordă cu cazul lui Glaukos¹⁴⁸, fiul spartanului Epikides, căruia, vrînd să facă jurăminte false, Pythia i-a prezis și lui că răzbunarea va atinge și pe descendenții săi.

(3) Pornind de la „Berbeci“ — căci așa se numește monumentul lui Thyestes — și înaintînd puțin spre partea stîngă, dai de un loc numit Mysia și de un templu închinat Demetrei Mysia, care-și trag amîndouă numele de la un bărbat cu numele de Mysios, care așa cum spun argienii ar fi dat ospitalitate zeiței Demetra. Templul nu mai are acoperiș iar în interiorul lui s-a zidit un altul din cărămidă arsă; în interiorul acestuia se află xoanoane închinatē Korei, Demetrei și lui Pluton. Puțin mai departe curge rîul Inachos, iar după ce l-ai trecut, găsești un altar închinat soarelui. Apoi ajungi la poarta ce are același nume cu templul aflat în apropiere și închinat Eileithyei.

(4) După cîte știu eu, argienii sînt singura populație grecească care ascultă de trei stăpînitori. În timpul domniei lui Anaxagoras, fiul lui Argos, iar acesta la rîndu-i fiu al lui Megapenthes, femeile din Argos s-au îmbolnăvit de un fel de tulburare¹⁴⁹ care le făcea să-și părăsească fami-

liile și să cutreiere pe câmp, pînă cînd Melampos, fiul lui Amythaon a pus capăt bolii, cu condiția ca Anaxagoras să împartă domnia în mod egal cu el și cu fratele său Bias. De la Bias și pînă la Kyanipos, fiul lui Aigialeus, s-au perindat cinci regi care au domnit de-a lungul a patru generații, pînă la Amfilochos, fiul lui Amfiaraos. Dar spița Anaxagorizilor care era băstinașe, a domnit cel mai mult. Într-adevăr Iphis, fiul lui Alector, iar acesta al lui Anaxagoras, a lăsat domnia lui Sthenelos, fiul lui Kapaneus, vărul său. După cucerirea Ilionului, Amfilochos s-a stabilit în țara care și azi poartă de la el numele de Amfilochia și fiindcă la moartea sa, Kyonipos n-a lăsat nici un urmaș, Kyllarabes, fiul lui Sthenelos a luat puterea numai pentru sine. (5) Cum însă nici acesta n-a avut urmaș, domnia a revenit lui Oreste, care stăpînea în vecinătatea lui. Fără să recurgă la autoritatea tatălui său, a adus sub ascultarea lui pe cei mai mulți arcadieni, a luat asupra-și domnia în Sparta și și-a făcut aliați pe foceni, dornici totdeauna să-i vină în ajutor. Lacedemonenii i-au îngăduit să ia domnia, deoarece erau mai mulțumiți să aibă în fruntea lor o odraslă a fiicei lui Tyndaros, decît pe Nikostratos și pe Megapenthes, pe care Menelau îi dobîndise ca fii de la o sclavă. Iar la moartea lui Oreste a venit la domnie Tisamenos, odrasla Hermionei, — fiica lui Menelau, și a lui Oreste. În poemele sale Kinaithon povestește că Oreste a avut și un fiu natural, Pentilos pe nume, născut de Erigona, fiica lui Egist. (6) Sub domnia lui Tisamenos, Heraclizii s-au întors în Pelopones. Acești Heraclizi erau Temenos și Kresphontes, fiii lui Aristomachos urmați de fiii celui de-al treilea, Aristodemos, care murise înainte. După credința mea, fiindcă Heraclizii erau de la obîrșie coborîtori din Perseu, aveau drepturi mai întemeiate asupra domniei în Argos decît Tisamenos, coborîtor din Pelops. Despre Tyndareus lacedemonienii spuneau că fusese izgonit de Hipocoon și că luase apoi domnia ca moștenire de la Heracles, care omorînd pe Hipocoon și pe fiii săi îi încredință ținutul lui Tyndareus. Spuneau la fel și despre Messenia, anume că după ce Heracles a cucerit Pylosul, l-a încredințat spre păstrare lui Nestor. (7) Întemeiați pe aceste

drepturi, Heraclizii izgoniră pe Tisamenos din Argos și Lacedemonia, iar din Mesenia, pe urmașii lui Nestor, adică pe Alcmaion, fiul lui Sillos, care era fiul lui Trasymedes, și pe Peisistratos, fiul lui Peisistratos și pe fiii lui Paion, care la rîndul lui era fiul lui Antiochos. Odată cu ei goniră și pe Melanthos, fiul lui Andropompos, fiul lui Boros, fiul lui Penthilos iar acesta fiu al lui Periclymenos. Tisamenos și cu fiii lui se duseră cu oaste în Ahaia de azi. Iar Nelezii, în afară de Peisistratos — care s-a refugiat într-un loc pe care nu-l știu — au ajuns la Atena, unde familiile lor dăinuiră multă vreme, luînd numele de Paionizi și Alcmaionizi. Melanthos obținu domnia pe care o smulse de la Thymoetes, fiul lui Oxynthos. Acest Thymoetes a fost cel din urmă rege al Atenei din familia lui Tezeu.

19 Faptele referitoare la Kresfontes și la fiii lui Aristodemos nu le voi expune aici, căci așa pretinde expunerea.

Temenos a încredințat pe față comanda oștilor sale lui Deiphontes, fiul lui Antimachos, fiul lui Thrasyanor, iar acesta fiu al lui Ktesipos, odraslă a lui Heracles, în loc să se servească de fiii săi. Și cum el îl luase de ginere, dîndu-i în căsătorie pe fiica sa proprie, Hyrnetho, pe care o iubea mai mult decît pe ceilalți copii ai lui, el îl consulta în toate problemele. Era bănuiră chiar că intenționa să lase domnia fiicei și ginerelui său. Din pricina acestor bănuieli, fiii lui conspirară împotriva lui și-l uciseră, iar Keisos, cel mai mare dintre fii, urcă pe tron. (2) Dar argienii, care din cele mai îndepărtate timpuri erau iubitori de independență și de egalitate, micșorară într-atîta autoritatea regilor lor, încît nu s-a mai păstrat decît numele lui Medon, fiul lui Keisos și al urmașilor lui. Poporul a condamnat chiar pe Meltas, fiul lui Lakeides, al zecelea descendent al lui Medon, înlăturîndu-l de la domnie.

(3) Templul lui Apollon Lykios este cel mai frumos dintre templele din cetatea argienilor. Statuia care există acum acolo, este opera lui Attalos din Atena. Templul cel vechi și xoanonul, au fost aduse ca ofrandă de Danaos. De altfel cred că toate statuile erau atunci xoanoane, aduse mai ales

din Egipt. Danaos a închinat acest templu lui Apollon Lykios, în împrejurarea următoare. Ajuns la Argos el a disputat domnia lui Gelanor, fiul lui Sthenelas. După ce și-au apărat în fața poporului drepturile lor și au adus multe dovezi, poporul văzînd că argumentele lui Gelanor nu erau mai puțin drepte decît cele invocate de Danaos, a amînat darea sentinței pentru a doua zi. Abia începuse să se lumineze de ziuă, cînd un lup se năpusti asupra unei cirezi de vaci ce păștea în fața zidurilor cetății și atacă taurul din fruntea vacilor. Argienilor le veni în gînd să asemuiască pe Gelanor cu taurul, iar pe Danaos cu lupul, deoarece acest animal nu trăiește deloc în preajma oamenilor, iar Danaos nu trăise pînă atunci printre ei. Cum lupul ucise pe taur, Danaos luă domnia și socotind că Apollon a fost acela care l-a adus pe lup împotriva cirezii de vaci, i-a dedicat un templu sub numele de Apollon Lykios¹⁵⁰. (4) Acolo se vede tronul lui Danaos¹⁵¹ și al lui Biton, care duc un taur pe umerii lor. După cum spune Lyykeas¹⁵² în versurile sale, argienii aducînd într-una din zile o jertfă lui Zeus la Nemea, Biton care avea o forță și o vigoare extraordinară, ridicînd taurul l-a purtat pe umerii săi. (5) Lîngă statuie se află un foc care poartă numele de „Focul lui Phoroneus“, deoarece argienii îi atribuie lui Phoroneus descoperirea focului și nu recunosc că Prometheu a dat focul oamenilor. (6) Sînt acolo și xoanoane: unul al lui Hermes, despre care se spune că a fost construit de Epeios, iar un al doilea xoanon al zeiței Afrodita, care a fost închinat de Hypermestra¹⁵³. Ei povestesc că Danaos mîniat pentru faptul că ea a fost singura dintre fiicele sale care a refuzat să aducă la îndeplinire porunca dată, o aduse în fața unui tribunal, fie pentru că nu se simțea în siguranță atîta vreme cît Lynceu era în viață, fie pentru că i se păruse că prin refuzul ei de a participa la crima surorilor ei, jignise pe acela care dăduse porunca. Fiind judecată de argieni a cîștigat procesul, iar în semn de recunoștință a ridicat o statuie zeiței Afrodita Nicephoros¹⁵⁴. În interiorul templului este o statuie a lui Ladas, omul care a întrecut pe toți contemporanii lui prin iuțea picioarelor sale¹⁵⁵. Există de asemenea și o statuie a lui Hermes, care ține în mînă o

broască țestoasă, din care vrea să facă o liră. Pe un piedestal aflat în fața templului este reprezentată în relief lupta dintre lup și taur și în același loc o tânără zvîrlind cu o piatră în taur. Ei socot că această tânără ar fi zeița Artemis. Această ofrandă a adus-o Danaos, care a așezat în apropiere două coloane ca și xoanoanele lui Zeus și al zeiței Artemis¹⁵⁶.

(7) Mormintele ce urmează sînt unul al lui Linos, fiul lui Apollon și al Psamathei, fiica lui Crotopos. Despre celălalt se spune că este al lui Linos,¹⁵⁷ făuritorul de versuri. Lucrurile referitoare la acesta din urmă își au un loc mai potrivit într-o altă carte¹⁵⁸. Cît despre fiul Psamathei, am vorbit despre el atunci cînd am descris țărmul Megarei¹⁵⁹. Deasupra acestor morminte se află statuia lui Apollon Agyieus și altarul lui Zeus Hyetios, pe care cei ce doreau întoarcerea lui Polyneikes la Teba au jurat să-și dea viața, dacă nu ar reuși să cucerească cetatea. Cît privește mormîntul lui Prometheu, pretențiile opunțienilor îmi par a fi mai puțin întemeiate decît cele ale argienilor. Ei totuși le susțin ca fiind întemeiate.

20 Dincolo de statuia lui Kreugas¹⁶⁰, învingător la pugilat, se afla un trofeu ridicat în amintirea victoriei obținute împotriva corintienilor și o statuie a lui Zeus Meilichios¹⁶¹, care-l reprezintă stînd culcat. Statuia este din marmură albă și este opera lui Polyclet¹⁶², care a făcut-o în următoarea împrejurare. Îndată ce lacedemonienii au început războiul împotriva argienilor, n-au mai avut nici o clipă de răgaz pînă cînd Filip, fiul lui Amyntas i-a constrîns să rămîină înăuntrul hotarelor statornicite. Înaintea lui, lacedemonienii care nu întreprindeau nimic în afara Peloponesului, căutau să-și întindă stăpînirea răpind cîte o pîrticică din pămîntul argienilor. Argeii nu întîrziiau să-i atace pe lacedemonieni îndată ce-i vedeau plecați în vreo expediție în afara hotarelor lor. Ura ajunsese la culme și de o parte și de cealaltă, iar argeii socotiră necesar să întrețină un contingent de o mie de oameni aleși, puși sub comanda lui Bryas din Argos. Acesta printre multe alte nelegiuiri, răpise o fecioară care era dusă spre casa logodnicului ei și o bat-

jocori. Cum se lăsase noaptea, fecioara a așteptat ca Bryas să adoarmă și i-a scos ochii. Fapta fiind descoperită, atunci când s-a luminat de ziuă fecioara s-a dus să implore protecție din partea poporului, care n-a îngăduit să fie dată în mâinile celor o mie spre a se răzbuna. Din această pricină porniră la luptă cele două părți și a ieșit biruitor poporul, care în furia lui n-a lăsat în viață pe nimeni dintre adversari¹⁶³. După aceasta au făcut purificarea cetății din pricina sîngelui vărsat ca într-un război civil și a fost ridicată această statuie lui Zeus Meilichios. (2) În apropiere se află un basorelief de marmură ce reprezintă pe Cleobis și Biton trăgînd spre templul zeiței un car, în care se afla mama lor¹⁶⁴. (3) În fața acestui basorelief se află un templu al lui Zeus Nemeianul și o statuie de bronz, reprezentînd pe Zeus, în picioare. Statuia este în stilul lui Lysip¹⁶⁵. Trecînd în acest templu, în partea dreaptă se află mormîntul lui Phoroneus, căruia i se aduc și azi sacrificii ca unui erou. În fața templului lui Zeus Nemeianul se ridică templul cel vechi al Tychei¹⁶⁶, unde Palamedes a adus ca ofrandă zarurile care abia fuseseră descoperite. Mormîntul de alături este numit al Menadei Choreia care, alături de alte femei, se spune, că a luptat sub ordinele lui Dionysos în expediția sa împotriva Argosului. Cum Perseu ieșise învingător în luptă, ucise pe cele mai multe îngropîndu-le împreună, în afară de aceasta, căreia, fiind de neam mai mare, i-au făcut un mormînt aparte. (4) Puțin mai departe de acolo se află templul Anotimpurilor. Revenind de acolo, găsești statuile lui Polynikes, fiul lui Oedip și ale tuturor căpeteniilor care au fost omorîte împreună în fața zidurilor Tebei. Eschyl nu menționează decît șapte, dar erau mai mulți și veniseră, fie din Argos, fie din Mesenia, iar unii porniseră în expediție chiar din Arcadia. Argeenii, voind să se conformeze datelor cuprinse în tragedia lui Eschyl, au înălțat aici șapte statui ale conducătorilor care au cucerit Teba: Aigialeus, fiul lui Adrastos, Promachos, fiul lui Parthenopaios iar acesta al lui Talaos, Polydoros, fiul lui Hippomedon, Thersandros și fiii lui Amfiaraos, Alcmaion și Amphilochos, Diomede și Sthenelos. Pe lîngă aceștia mai erau de față și Euryalos, fiul lui Mekisteus,

Adrastos, fiul lui Polynikes și Timeas. Nu departe de aceste statui se află mormîntul lui Danaos și cenotaful argeenilor care au pierit, fie la asediul Ilionului, fie la întoarcerea lor acasă. (5) Tot aici se află și templul lui Zeus Soter. Urmează apoi o clădire, unde femeile din Argos vin să deplîngă moartea lui Adonis¹⁶⁷. Templul ridicat lui Kephisos se află în dreapta porții acestei clădiri. Argeenii spun că Poseidon n-a făcut să dispară cu totul apa acestui fluviu, ci ei îl aud curgînd sub pămînt, în dreptul locului, unde este acest templu. În preajma templului lui Kephisos se află capul Medusei¹⁶⁸, făcut din marmură. Locul aflat îndărătul templului se numește și acum „tribunal“ și se spune că aici Hypermnestra a fost judecată de către Danaos. (6) Nu departe de acolo se află teatrul¹⁶⁹, în care pe lîngă alte lucruri ce merită atenția, se află statuia argianului Perilaos, care omoară pe spartanul Othryadas¹⁷⁰. Perilaos, fiul lui Alkenor, obținuse victoria în lupta de trîntă desfășurată la jocurile nemeene. (7) Mai sus de teatru este un templu al zeiței Afrodita iar în fața acestui templu, o coloană pe care este reprezentată Telesilla, care a compus poeme în versuri¹⁷¹. Cărțile sînt răspîndite la picioarele ei și ea privește spre o cască pe care o ține în mînă, gata s-o așeze pe cap. Telesilla se bucura de altfel și în alte privințe de considerație printre femeile din Argos. Ea era în special apreciată pentru versurile ei. Cînd argienii au avut de suferit nenorocirea, care întrece orice imaginație, în timpul războiului dus împotriva lacedemonienilor aflați sub comanda lui Cleomenes, fiul lui Alexandrides, unii au pierit în luptă iar cei ce s-au refugiat în pădurea Argos au pierit și ei, căci cei care au ieșit primii în vederea capitulării au fost omorîți; ceilalți dîndu-și seama de înșelăciunea pusă la cale, n-au mai vrut să iasă și au ars cu toții la un loc cu pădurea. Intrucît Argosul nu mai avea apărători, Cleomenes conduse acolo pe lacedemonieni. (8) Telesilla adună atunci sclavii, și pe toți aceia care nu puteau purta arme, fie că erau prea tineri, fie prea vîrstnici și-i urcă pe ziduri. Apoi adună toate armele ce se mai aflau prin case, armele din temple și înarmă cu ele pe femeile care erau în floarea vîrstei și le așeză, gata de luptă, în

locul unde ştia că trebuie să sosească duşmanii. Când sosiră lacedemonienii, femeile nu se speriară din pricina strigătelor lor de război şi primiră atacul cu bărbăţie. Lacedemonienii, judecînd că o izbîndă asupra femeilor, ar fi puţin onorabilă pentru ei şi că o înfrîngere i-ar acoperi de ruşine, luară hotărîrea să se retragă. Această luptă a fost prezisă mai dinainte de Pythia şi oracolul ne-a fost adus la cunoştinţă de Herodot poate cu bună ştiinţă, sau poate altfel.

Cînd femeiuşca biruitoare alunga-va bărbatul
Şi-a argienilor slavă ea va cuceri, vai, atuncea
Multe argiene din pricina ei sfîşia-şi-vor obrajii amîndoi de întristare

Acestea sînt lucrurile cuprinse în oracolul Pythiei şi care se referă la fapta femeilor.

21 Coborînd de aici şi mergînd către piaţa publică întîlneşti mormîntul soţiei lui Phoroneus, numită Kerdo, un templu al lui Asclepios şi, un altul al zeiţei Artemis, poreclită Peitho. Acest templu a fost ridicat tot de Hypermnestra, atunci cînd ea a obţinut cîştig de cauză în procesul pe care i-l intentase tatăl ei din pricina lui Lynceus. (2) Se mai află aici şi o statuie de bronz a lui Aeneas şi un loc numit „Delta“. Lucrurile privitoare la acest nume le trec cu vederea, căci nu-mi convin cele ce se spun. În faţa acestui loc se află un altar al lui Zeus Phyxios¹⁷² şi în apropiere mormîntul Hypermnestrei, mama lui Amphiaraios. Celălalt este al Hypermnestrei fiica lui Danaos. Împreună cu Hypermnestra a fost îngropat şi Lynceus. În faţa acestor morminte este acela al lui Talaos, fiul lui Bias. Despre acest Bias şi urmaşii lui am şi vorbit. (3) Despre templul zeiţei Athena „Trîmbiţaşa“ se spune că a fost ridicat de Hegeleos, care trecea drept fiu al lui Thyrsanos, iar acesta, fiu al lui Heracles şi al unei femei originare din Lidia. Se spune despre Thyrsenos că el cel dintîi a inventat trîmbiţa şi Hegeleos i-a învăţat pe dorienii aflaţi sub comanda lui Temenos, cum să se folosească de acest instrument. De aceea i s-a dat zeiţei Athena porecla de „Trîmbiţaşă“. (4) Argenii spun că mormîntul lui Epimenides¹⁷³ se află în

fața templului zeiței Athena. Așa cum spune tradiția, în timpul unei lupte împotriva celor din Cnossos, lacedemonienii au prins de viu pe Epimenides și l-au ucis, pentru că nu le prezicea decît lucruri sumbre, iar argeenii i-au luat trupul, îngropîndu-l în acest loc. (5) Edificiul construit din marmură albă, și aflat chiar în mijlocul pieții, nu reprezintă un trofeu ridicat în amintirea lui Pyrros, regele Epirului, așa cum spun argeenii ci ar putea fi considerat ca un monument înălțat pe locul unde a fost ars trupul lui, căci într-adevăr pe acest monument se văd sculptate toate mașinile de război de care se servea Pyrros; se văd de asemenea și elefanții lui. Edificiul a fost construit pe locul unde a fost rugul, iar osemintele lui au fost depuse în templul Demetrei, în preajma căruia a fost omorît, așa cum am arătat în descrierea „Atthis”¹⁷⁴. Scutul lui Pyrros, făcut din bronz, poate fi văzut la intrarea în acest templu al Demetrei, deasupra porților.

În piața publică din Argos, la o mică depărtare de edificiul despre care am vorbit, se află o movilă de pămînt care — după cît se povestește — ar cuprinde capul Gorgonei Meduza. Iată ce se spune despre Meduză lăsînd la o parte legendele din jurul ei. După moartea lui Phorcus, Meduza, fiica lui, a devenit regina populațiilor din preajma lacului Tritonis¹⁷⁵. Ea se afla în fruntea lybienilor atunci cînd aceștia porneau la o vînătoare sau la război, și tot în fruntea lor merse ca să-l întîmpine pe Perseu, care avea cu el oști destoinice din Pelopones. Și fiind ea omorîtă prin vicleșug în timpul nopții, Perseu a fost atît de impresionat de frumusețea ei, încît după ce îi reteză capul îl aduse grecilor spre a-l admira. (7) Cartaginezul Procles, fiul lui Eucrates, socotește tradiția ce urmează mai verosimilă decît cea dintîi. Pustiul Libyei hrănește multe fiare despre a căror existență nu-ți vine să crezi. Trăiesc pe meleagurile de acolo femei și bărbați în stare de sălbăticie, iar unul din aceștia a fost adus la Roma. Așadar Procles a presupus că, rătăcindu-se, una din femeile acestea a venit în preajma lacului Tritonis, unde omora pe locuitori pînă în clipa cînd a pierit și ea de mîna lui Perseu. Cum acest ținut este închinat zeiței Athena, s-a dus vestea că zeița l-ar fi ajutat

pe Tezeu să săvârșească această ispravă. (8) La Argos, în apropierea monumentului Gorgonei se află mormîntul Gorgophoneii, fiica lui Perseu. Pricina care a făcut să i se dea acest nume este ușor de dedus după ce ai ascultat aceste lucruri. După cîte se spune ea a fost cea dintîi femeie care a avut doi bărbați, căci după moartea lui Perieres, fiul lui Aiolos, primul ei soț, a luat în căsătorie pe Oibalos. Pînă atunci era obiceiul ca femeile să trăiască în văduvie, dacă se întîmpla să-și piardă soții. (9) În fața acestui mormînt se află un trofeu de marmură ridicat în amintirea înfrîngerii argianului Laphaes; acesta, după spusele argienilor, a deținut tirania dar după aceea a fost izgonit de poporul răscolat împotriva lui. Laphaes s-a refugiat la Sparta, de unde lacedemonienii au căutat să-l reinstaleze ca tiran. Au fost însă înfrinți de argeeni, care uciseră în luptă pe Laphaes precum și cea mai mare parte din lacedemoneni. (10) La o depărtare nu prea mare de trofeu, se află templul Latonei, iar statuia este opera lui Praxiteles. Din cîte se povestește, statuia ce se află în preajma zeiței ar fi a fecioarei Chloris, fiica Niobei care se numea la început Meliboia. Atunci cînd copiii lui Amphion au fost omorîți de Apollon și de Artemis, atît Chloris¹⁷⁶ cît și Amycla au fost cruțați și au supraviețuit, datorită rugăciunilor adresate Latonei. Dar groaza de care a fost cuprinsă îi dădu o paloare pe care o păstră pînă la sfîrșitul vieții ei. Aceasta a fost cauza pentru care i s-a dat și numele de Chloris, în locul numelui pe care-l purtase înainte. Argeenii atribuie celor doi prima fundare a acestui templu al Latonei. Eu însă care atribui poemului lui Homer mai multă crezare decît îi atribuie alții, cred că nici unul din copiii Niobei n-a scăpat de mîna Latonei. Într-adevăr poemul lui Homer spune în această privință.

„Numai cei doi, care totuși, pe fiii cei mulți îi zdrobiră“. Acest poet știa așadar, că familia lui Amphion a fost distrusă pînă la ultimul descendent.

22 Templul zeiței Hera Anteia¹⁷⁷ se află la dreapta templului Latonei. În fața acestuia se vede mormîntul femeilor ucise în lupta împotriva lui Perseu și a argeenilor. Aceste

femei ce făceau parte din oastea lui Dionysos, erau de baștină din insulele mării Egee și din această pricină se numeau „Hallai.“ (2) În partea opusă mormântului acestor femei, se găsește templul zeiței Demetra, care are porecla de Pelasgis pentru că a fost ridicat de Pelasgos, fiul lui Triopas, al cărui mormânt se află la o mică depărtare de acest templu. Dincolo de acest mormânt este un mic edificiu de bronz, deasupra căruia sînt așezate statuile zeitelor Artemis și Athena precum și a lui Zeus, care datează din vremuri străvechi. (3) Lykeas spune în versurile sale că statuia este a lui Zeus supranumit Mechaneus¹⁷⁸ și că argienii înainte de a porni la asediul Ilionului, au jurat acolo să continue războiul pînă la căderea acestei cetăți sau pînă în clipa cînd ei vor pieri luptînd. (4) Alții spun că în acest monument de bronz se află osemintele lui Tantalos; că acest Tantalos, fiul lui Thyestes sau al lui Broteas (căci se spune și una și alta) care a fost primul soț al Clytemnestrei, înainte de a-l fi avut ca soț pe Agamemnon, este înmormîntat aici, nu contest. Cît privește mormîntul aceluia Tantalos, care se spune că era fiul lui Zeus și al lui Poseidon, acesta se află la Sipylon.¹⁷⁹ Eu l-am vizitat și socot că merită să fie văzut. Tantalos, de altfel, n-a fost în situația de a pleca de la Sipylon, așa cum a făcut mai tîrziu Pelops, fiul său, împotriva căruia a venit în fruntea unei armate Ilos, frigianul. Dar am spus destule asupra acestei probleme. Ceremoniile care au loc în groapa de alături, au fost instituite zice-se, de Nicostrat, de baștină din Argos. În această groapă se aruncă și astăzi torțe aprinse în cinstea zeiței Demetra.¹⁸⁰ (5) Templul lui Poseidon supranumit Prosclystios se află în același loc. Acest zeu, mîniat de faptul că Inachos și argeenii hotărîseră că ținutul aparținea Herei, îl inundară în cea mai mare parte. Hera obținu totuși de la el, să retragă apele mării, iar argeenii ridicară un templu lui Poseidon Prosclystios, în locul în care valurile înaintaseră. (6) Puțin mai departe se află mormîntul lui Argos, socotit fiu al lui Zeus și al Niobei, fiica lui Phoroneus; după aceasta urmează templul Dioscurilor. Statuile îi reprezintă pe ei și pe fiii lor, Anaxis și Mnasinus și împreună cu ei mamele lor, Hilaleira și Phoebe. Ele sînt făcute din abanos de către

Dipoinos și Skyllis. Căii de asemenea din abanos cu excepția unor porțiuni mai mici făcute din fildeș. (7) Templul Eileithyei este alături de al Dioscurilor și a fost ridicat de Elena, după ce Tezeu a venit în Țara thesproților, împreună cu Peirithos, iar Dioscurii au cucerit Aphidna și a fost readusă Elena în Lacedemona. După cum spun argeenii, ea purta un prunc în pînțece și după ce a născut la Argos, a ridicat un templu Eileithyei.¹⁸¹ Copila născută a fost încredințată Clytemnestrei care era acum căsătorită cu Agamemnon, iar ea a luat apoi de soț de Menelaos. Poeții Euphorion din Chalkis și Alexandros din Pleuron și, înaintea lor, Stesichoros din Himera, de acord cu argeenii, spun că Ifigenia era fiica lui Tezeu. Templul Hecatei este puțin mai departe de acela al Eileithyei. Statuia în marmură a Hecatei este opera lui Skopas,¹⁸² iar cele două statui de bronz, aflate în partea opusă, reprezentînd pe Hecate, aparțin una lui Polyclet, iar cealaltă lui Naukydes, fiul lui Mothon și fratele lui Polyclet. Mergînd în sus spre gymnasiul Kylarabos¹⁸³ care și-a luat numele de la fiul lui Sthenelos, găsești mormîntul lui Likymnios, fiul lui Electryon. Despre el Homer spune că a pierit ucis de Tleptolemos, care era fiul lui Heracles și că din pricina acestui omor Tleptolemos s-a exilat din Argos. (9) Ocolind puțin drumul care duce spre Kylarabos și luînd-o spre poartă, vezi mormîntul lui Sakkadas, care cel dintîi a cîntat din flaut, la Delphi „aria pythiană“. Se spune că ura pe care Apollon a avut-o totdeauna împotriva cîntăreților din flaut, de cînd a avut disputa cu silenul Marsyas, a încetat odată cu Sakkadas. (10) În gymnasiul lui Kylarabos, se află statuia Athenei Capaneia și mi se arată mormîntul lui Sthenelos și al lui Kylarabos. Aproape de gymnasium este mormîntul comun al argeenilor care s-au îmbarcat odată cu atenienii spre a cuceri Syracuse și restul Siciliei.

23 Pornind de aici pe drumul numit „Koile“, află la dreapta un templu al lui Dionysos, a cărui statuie, după cît se spune, a fost adusă din Eubeea. Grecii, la întoarcerea lor de la Ilion, au naufragiat în dreptul promontoriului Kaphereus. Argeenii care au putut ajunge pe uscat, au căzut în-

dată pradă frigului și foamei. Rugînd pe zei să-i scape de aceste neajunsuri, ei văzură, după ce înaintară puțin, o peșteră închinată lui Dionysos, unde acest zeu avea o statuie și unde caprele sălbatice se adunaseră spre a sta la adăpost de frig. Argeenii tăiară caprele, se ospătară din carnea lor, iar pieile le folosiră ca veșminte. Apoi cînd frigul a încetat, ei își reparară corăbiile și se întoarseră în patria lor, ducînd cu ei această statuie a lui Dionysos, care și azi constituie obiectul venerației lor. (2) Foarte aproape de acest templu se ...* află casa lui Adrastos. Puțin mai departe se află templul lui Amphiaraos, iar în fața acestuia mormîntul Eriphylei. În continuare, se află o incintă închinată lui Asclepios și apoi templul lui Baton¹⁸⁴; acesta se trăgea din neamul Melampodizilor ca și Amphiaraos, al cărui car îl conducea în lupte. Atunci cînd argeenii au fost învinși, în fața zidurilor Tebei, Amphiaraos și Baton, împreună cu carul lor, dispărură într-o prăpastie, ce se deschise la picioarele lor. (3) La ieșirea din Koile, se află un mormînt despre care se spune că este al lui Hyrnetho.¹⁸⁵ Dacă acest monument este un cenotaf ridicat în amintirea acelei femei, argeenii pot avea dreptate, dar eu nu-i pot crede dacă socoteau că trupul ei se află acolo; să-i creadă cine nu cunoaște istoria Epidaurului. (4) Cea mai renumită dintre statuile ridicate lui Asclepios de către argeeni, este cea din vremurile noastre și reprezintă pe Asclepios șezînd. Statuia este din marmură albă, iar în preajma lui Asclepios se află o statuie reprezentînd pe Hygeia. Xenophilos și Straton¹⁸⁶ care au făurit aceste statui, sînt și ei reprezentați stînd culcați. Acest templu a fost zidit la început de Sphyros, fiul lui Machaon și frate cu acest Alexanor, căruia sicyonienii îi aduc cinstiri la Titane. (5) Argeenii venerază pe Artemis Pherea, la fel cu atenienii și sicyonienii, și susțin de asemenea că statuia ei a fost adusă de la Pherai din Tesalia. Dar asupra următoarelor lucruri nu sînt de acord cu argeenii: ei spun că mormîntul Deianeirei, fiica lui Oineus, se află în Argos, precum și cel al lui Helenos, fiul lui Priamos. Și tot astfel pretind că tot la ei se află și statuia zeiței

* Text corupt

Athena, care au adus-o de la Ilion și care a făcut ca cetatea să fie cucerită. Cît privește Palladionul, — căci așa se numește statuia, — este lucru sigur că a fost dusă în Italia de către Aeneas. Cît despre săvîrșirea din viață a Deianeirei, se știe că s-a petrecut, nu la Argos, ci la Trahis, iar monumentul ei se află alături de al lui Heracles, la picioarele muntelui Oeta. (6) Despre Helenos, fiul lui Priam, am și povestit în lucrarea mea, cum a plecat cu Pyrros în Epir, cum a devenit tutorele copiilor săi, după ce a luat-o de soție pe văduva acestuia, pe Andromaca și că o parte a Epirului a luat numele de Kestrine, după numele fiului său, Kestrinos. Exegeții din Argos știu bine că toate cele spuse de ei nu sînt adevărate. Ei continuă totuși să le îndruge căci nu este lucru ușor să faci mulțimea să treacă la o altă părere potrivnică acelei dintii. (7) Alte lucruri ce merită să fie admirate la Argos sînt următoarele: o construcție subterană unde a fost odinioară camera de bronz pe care o făcuse Acrisios pentru a-și păzi fata și pe care a dărîmat-o Perilaos, cînd a ajuns tiran la Argos. Pe lîngă acest edificiu există mormîntul lui Crotopos și templul lui Dionysos Kresios. (8) Se povestește că acest zeu, după ce s-a luptat cu Perseu, s-a împăcat cu el, iar argeenii i-au rînduit atunci cinstiri mari și i-au consacrat incinta cu totul deosebită în care se află acest templu. A luat apoi numele de Kresios, pentru că Ariadna a fost înmormîntată în această incintă. Lykeas povestește că atunci cînd templul a fost reclădit pentru a doua oară, s-a descoperit un mormînt de teracotă, care era al Ariadnei. El, împreună cu mulți alți argeeni, spune că a văzut acest mormînt. În apropierea templului lui Dionysos se mai află și un templu al Afroditei Urania.

24 Acropola Argosului și-a luat numele de la Larissa,¹⁸⁷ fiica lui Pelasgos. Acest nume a fost dat de asemenea la două orașe din Tesalia, unul în apropierea mării, iar celălalt pe țărmul rîului Peneios. Urcînd spre acropolă, găsești templul Herei Akraia și al lui Apollon,¹⁸⁸ care a fost zidit după cum se spune de Pythaeus, cel dintîi om care a venit de la Delfi la Argos. Statuia ce se vede acum este făcută din bronz și reprezintă pe zeu șezînd. Această statuie poartă

numele de Apollon Deiradiotes, pentru că acest loc se numește Deiras. Prezicerile se dau și astăzi în felul următor. Prezicătoarea este o femeie căreia îi sînt interzise legăturile cu bărbații. În fiecare lună este sacrificat acolo un miel în timpul nopții. Indată ce a gustat o picătură din sîngele animalului jertfit, femeia vorbește sub inspirația divinității. (2) După templul lui Apollon Deiradiotes urmează templul zeiței Athena numită Oxyderkes care i-a fost închinat de Diomedes, pentru că atunci cînd lupta în fața Ilionului zeița Athena i-a risipit ceața din fața ochilor. Urmează după aceste temple, stadionul unde se celebrează jocurile nemeene, în cinstea lui Zeus, precum și jocurile în cinstea Herei. (3) Mergînd spre Acropolă, găsești în partea stîngă mormîntul fiilor lui Aigyptos. Aici se află îngropate capetele, lipsite de trupuri, iar la Lerna se află îngropate trupurile. Căci după ce au fost omorîți la Lerna, Danaidele le-au retezat capetele, pentru ca să arate tatălui lor, cît de îndrăznețe au fost. (4) Pe vîrfurile colinei Larissa, există un templu descoperit al lui Zeus numit Lariseanul; templul este lipsit de acoperiș iar statuia de lemn nu se mai află pe pedestal. De asemenea există un templu al zeiței Athena, care merită să fie văzut. (5) Printre celelalte ofrande de aici se numără și xoanonul lui Zeus, care pe lîngă cei doi ochi, pe care-i avem în chip firesc, mai are un al treilea în mijlocul frunții. Așa cum se spune, acest Zeus era moștenit din tată-n fiu de Priamos, fiul lui Laomedon și se afla înălțat în aer liber, în curtea palatului său. Atunci cînd Ilionul a fost cucerit de greci, Priam s-a refugiat spre acest altar. Iar atunci cînd s-a făcut împărțirea prăzilor, statuia aceasta a luat-o Sthenelos, fiul lui Kapaneus. Iată pricina care-l face să se afle în templu. Iată de ce Zeus a fost reprezentat cu trei ochi. Este un lucru știut de toți că Zeus domnește în cer; el domnește de asemenea și pe pămînt, cel puțin, după cîte spune Homer, în versul următor, în care-l numește

Cel întronat sub pămînt și neîndurata-i soție

În fine Eschil, fiul lui Euphorion, a dat de asemenea numele de Zeus, zeului care ține în a lui putere marea. Acela care a înfățișat astfel pe Zeus cu trei ochi, a voit așadar să ara-

te că este o singură divinitate, care are în a lui stăpînire, cele trei părți din care este alcătuită lumea.¹⁸⁹ (6) Sînt mai multe drumuri care duc de la Argos, spre diverse puncte ale Peloponesului. În dreapta drumului ce duce de la Tegeea în Arcadia se află muntele Lycone, pe care cresc chiparoși deosebit de frumoși. În vîrfurile lui se află un templu al zeiței Artemis Orthia¹⁹⁰, cu statui din marmură albă înfățișînd pe Apollon, Latona și Artemis, făurite după cum se spune de mîna lui Polyklet. Coborînd de pe acest munte pe partea dreaptă a drumului cel mare se află muntele numit Chaon, care la poalele lui are pomi fructiferi; aici devine vizibilă apa rîului Erasinos,¹⁹¹ care pînă acolo curge din lacul Stymphalos al Arcadiei, așa cum rîul numit Rheitoi curge din Euripos spre Eleusis și spre marea de acolo. În acea parte a muntelui, unde Erasinos izvorăște din pămînt, se aduc sacrificii lui Dionysos și lui Pan și are loc în cinstea lui Dionysos o serbare numită Thyrbē.¹⁹² Reîntorcîndu-te pe drumul ce duce la Tegeea, la dreapta față de așa-numitul Trochos, se află Kenchreai. Nu se spune de la cine și-a luat locul denumirea. E cu puțință să-l fi luat de la Kenchrias, fiul Peirenei. Aici se află și mormintele comune ale argeenilor care învinseseră pe lacedemonieni, aproape de Hysiai. Eu am descoperit că această luptă s-a dat în timpul arhontatului lui Peisistratos, în al patrulea an... * al olympiadei¹⁹³, în care Eurybotos a obținut premiul la alergarea de un stadiu. Coborînd în josul muntelui, vezi ruinele hysilor,¹⁹⁴ care altădată era o cetate a Argolidei, și se spune că acolo au suferit lacedemonienii această înfrîngere.

25 Drumul ce duce de la Argos la Mantinea este altul decît acela care duce de la Argos la Tegeea, căci el pornește din dreptul porților ce dau către Deiras. Se află pe acest drum un templu dublu care are două intrări, una îndreptată spre apus iar cealaltă spre răsărit. Într-o parte se află un xoanon al Afroditei, iar în cealaltă o statuie a lui Ares. Așa cum se spune, ele sînt ofrande aduse de Polyneikes și de argeenii care porniseră alături de el în expediție, pentru

* Text corupt

a-l răzbuna. (2) Plecînd din acest loc, după ce ai traversat torentul numit Charadros,¹⁹⁵ dai de o așezare numită Oe-noe,¹⁹⁶ care, după spusele argeenilor, și-ar fi luat numele de la Oineus, regele Etoliei. Acest Oineus, fiind izgonit de pe tron de fiii lui Agrios, s-a dus la Diomedes în Argos. Acesta l-a răzbunat împotriva dușmanilor și l-a readus făcînd pentru el expediția în Calydonia dar i-a spus că nu poate rămîne cu el și i-a propus să se reîntoarcă la Argos. Oineus a consimțit la aceasta, iar Diomedes a avut față de el toată atenția cuvenită față de un bunic, iar la moarte îi săpă mormîntul în acest loc. Așadar așezarea argeană Oinoe și-a luat numele de la acesta. (3) Deasupra Oinoei se înalță muntele Artemision, în vîrfurile căruia este un templu al zeiței Artemis. În acest munte își are izvorul riul Inachos. Într-adevăr riul izvorăște de acolo, cu toate că în locul acela nu iese multă apă din pămînt. Aici nu mai este nimic demn de văzut.

(4) Un alt drum, care pornește tot din dreptul porților ce dau către Deiras, este acela care duce spre Lyrkeia.¹⁹⁷ În acest loc s-a refugiat Lynceus, singurul care a scăpat de moarte din cei cincizeci de frați, fii ai lui Aegyptus. Salvîndu-se în acest loc, el ridică o torță în văzduh, așa cum se înțelesese cu Hypermnestra spre a-i da de știre că scăpase de Danaos și că acum se afla în siguranță. Hypermnestra ridică de asemenea o torță din Larissa, pentru a-i da de veste că nici ea nu era în pericol. În amintirea acestui fapt, argeenii serbează în fiecare an sărbătoarea torțelor. Această așezare luă atunci numele de Lynkeia. Dar venind mai tîrziu să se stabilească acolo Lyncos, fiul natural al lui Abas, așezarea își schimbă numele după el. Printre alte lucruri, de importanță mai mică se numără o coloană funerară aflată între dărîmături și pe care este reprezentat Lyncos. Ea se află la aproape șaiszeci de stadii de Argos și la aceeași distanță de Orneai. (5) Orașul Lyrkeia fusese pustiit pe vremea expediției grecilor asupra Ilionului și de aceea Homer nu-l pomenește în „Catalogul corăbiilor“, însă pomenește de Orneai, pentru că mai era încă locuită, așa cum este situată în pămîntul argean înainte de Phlius și Sicyona. Acest oraș și-a luat numele de la Orneus, fiul lui Erechtheus. Orneus a avut un fiu, pe Peteus, tatăl lui Menestheu, care în

fruntea atenienilor a alergat alături de Agamemnon, pentru a distruge puterea lui Priam. Argeenii siliră apoi pe orneeni să-și părăsească cetatea și să vină să locuiască la un loc cu argeenii. La Orneai există un templu al Artemidei cu un xoanon care o reprezintă pe zeiță stînd în picioare și un alt templu închinat tuturor zeilor.¹⁹⁸ Dincolo de Orneai sînt ținuturile Sicyonia și Phliasia. (6) Pe drumul de la Argos la Epidauria se află, pe partea dreaptă, un edificiu care seamănă mult cu o piramidă. Se văd acolo și scuturi asemănătoare ca formă cu ale argeenilor. Se spune că aici a avut loc lupta dintre Proitos și Acrisios,¹⁹⁹ pentru domnie și că lupta s-a sfîrșit în condiții egale și pentru unul și pentru celălalt. Se mai spune că atît ei cît și armatele lor au fost pentru prima oară înarmați cu scuturi. Fiindcă cei căzuți dintr-o parte și din cealaltă erau concetățeni și rude, li s-a ridicat un monument comun pe cîmpul de luptă. (7) Mergînd puțin mai departe și luînd-o spre dreapta afli ruinele Tiryntului.²⁰⁰ Argeenii siliră de asemenea pe tirynthieni să-și părăsească cetatea și să vină să locuiască împreună cu ei, făcînd astfel să crească populația Argosului.²⁰¹ Eroul Tirynt, de la care și-a luat cetatea numele, era după cum se spune, fiul lui Argos, iar acesta era fiul lui Zeus. Din Tirynt n-au mai rămas decît zidurile care sînt opera Ciclopiilor.²⁰² Aceste ziduri sînt făcute din piatră neșlefuită și sînt toate de dimensiuni egale iar pe cea mai mică dintre ele, n-o puteau mișca doi catîri înhămați. Spațiile intermediare sînt umplute cu pietre mici, care fac legătura cu cele mari. (8) Coborînd spre mare găsești odăile fiicelor lui Proitos. Revenind apoi la drumul cel mare, vei ajunge la Midea²⁰³ luînd-o spre stînga. Acolo, după cum se spune, a domnit Elektrion, tatăl Alcmeniei. Din această cetate n-a mai rămas decît locul pe care s-a întemeiat. Mergînd pe drumul ce duce direct la Epidaur, întîlnești o așezare cu numele de Lessa,²⁰⁴ unde se află un templu al zeiței Athena, cu un xoanon ce nu se deosebește de acela de pe acropola din Larissa. Deasupra așezării Lessa, se înalță muntele Arachnaion,²⁰⁵ care și-a luat acest nume pe vremea lui Inachos, înlocuindu-l pe acela de Sapselaton, pe care-l purta înainte. Pe acest munte

se află altarele lui Zeus și ale Herei, unde se duc sacrificiile atunci cînd oamenii au nevoie de ploaie.

26 Din dreptul Lessei începe Epidaurul, ce ține de ținutul Argosului. Înainte de a ajunge în cetatea Epidaur, ajungi la templul lui Asclepios. (2) Acest ținut, nu știu de cine a fost locuit înainte de a fi venit acolo Epidaur. Inșiși epidaurienii n-au putut să mă informeze asupra descendenților lui Epidaur, dîndu-mi asigurare că la venirea dorienilor în Pelopones ei aveau ca rege pe Pityreus, unul din descendenții lui Ion, fiul lui Xuthos; ei mai adaugă că acest Pityreus a cedat țara fără să lupte, lui Deiphontes și argeenilor iar el s-a dus la Atena stabilindu-se acolo. Deiphontes și argeenii puseră stăpînire pe Epidauria, dar după moartea lui Temenos, ei se despărțiră de ceilalți argeeni: Deiphontes și Hyrnetho o făcură din ură pentru fiii lui Temenos, iar armata adusă de ei ținea mai mult la Hyrnetho și la soțul ei decît la Keisos și la frații acestuia. (3) Epidaurus, care a dat numele ținutului, era fiul lui Pelops, după cum spun eleenii. Dar după tradiția argeenilor și după poemul intitulat „Marele Eoiăi“ el avea de tată pe Argos fiul lui Zeus. Epidaurienii spun că era fiul lui Apollon. (4) Acest ținut este în mod special consacrat lui Asclepios și iată ce spun despre aceasta epidaurienii. Phlegyas a venit în Pelopones, pretextînd că vrea să vadă ținutul; în realitate el venea pentru a cunoaște numărul locuitorilor și pentru a afla, dacă erau numeroși aceia ce erau în stare să poarte armele; căci Phlegyas era omul cel mai războinic din vremea lui, iar în incursiunile făcute într-un loc sau altul, în fiecare moment, el ridica de pe cîmp recolta și lua cu el vitele. Cînd a venit în Pelopones a adus și pe fiica lui, despre care nu știa că purta un prunc în pîntece. Ea a născut pe pămîntul Epidauriei un copil, pe care-l dobîndise de la Apollon și pe care-l expuse pe muntele numit Tithion, pe vremea noastră, dar care pe atunci se numea Myrtios. O capră ce păștea pe acest munte îi da să sugă, iar cîinele ce păzea caprele, veghea asupra lui. Aresthanas — căci acesta era numele păstorului — observînd lipsa uneia din capre și faptul că turma fusese părăsită de cîine, făcu tot ce-i stătu în putință ca să-i

descoperere. El găsi copilul pe care vru să-l ia cu el; dar apropiindu-se de el, îl văzu strălucind de lumină și-și dădu seama că era o ființă dumnezeiască precum și era și se îndepărtă. Deodată, pe pământ și pe mare, se răspîndi zvonul că pruncul putea tămădui orice boală și că putea să readucă la viață chiar și pe cei morți. (5) Lucrurile acestea se mai povestesc și în alt fel și anume. Coronis, rămînînd însărcinată cu Asclepios, avu legături cu Ischys, fiul lui Elatos; zeița Artemis a ucis-o pe Coronis, pentru a se răzbuna, de jignirea adusă fratelui său și o puse pe un rug aprins, iar zeul Hermes smulse copilul din mijlocul flăcărilor. O a treia tradiție, după care Asclepios este fiul Arsinoei, iar aceasta fiica lui Leukipos, mi se pare mai puțin verosimilă. Într-adevăr Apolophanes din Arcadia, ducîndu-se la Delfi, întrebă oracolul dacă Asclepios era fiul Arsinoei și dacă mesenienii îl puteau considera ca pe concetățeanul lor. Pythia îi prooroci următoarele:

„Tu, Asclepios, a cărui naștere a bucurat neamul omenesc, pe tine te-a zămislit iubita Coronis, fiica lui Phlegyas din ale mele îmbrățișări și ți-a dat viață pe cîmpiile pietroase ale Epidaurului“.

Acest oracol stă dovadă, că Asclepios nu a fost fiul Arsinoei și că această tradiție a fost inventată de Hesiod sau de vreunul dintre aceia care au introdus în opera lui Hesiod versuri alcătuite de ei pentru a face pe plac mesenienilor. O altă dovadă că acest zeu s-a născut în Epidaur este faptul că toate templele vestite ale lui Asclepios sînt în acest oraș. Căci atenienii, care pretind că au admis pe Asclepios la celebrarea misterelor, dau numele de „Epidauria“ zilei în care s-a făcut inițierea lui și adaugă că-l consideră drept zeu, încă din acea vreme. Archias, fiul lui Aristaechmos, tămăduindu-se la Epidaur de o luxație suferită în timp ce vîna pe lîngă Pindasos,²⁰⁶ aduse cu sine cultul acestui zeu la Pergam; cultul a trecut apoi de la Pergam la Smirna, unde pe vremea mea, i s-a ridicat un templu lui Asclepios, în preajma mării. De la Epidaur, cultul acestui zeu a trecut la Balagrae în Cyrenaica, unde este slăvit sub numele de Tămăduitorul. Din Cyrena, cultul lui a trecut la Lebena, în Creta, cu singura deosebire că cyrenienii îi aduc ca jertfe capre, ceea ce nu se obișnuiește la Epidaur. Asclepios a fost

recunoscut de la început ca zeu, dobîndindu-și faima odată cu trecerea vremii, așa cum o dovedește printre alții Homer, care face pe Agamemnon să afirme cu privire la Machaon:

„Fuga Taltibie, cheamă-l încoa pe Machaon, feciorul vraciului cel mai destoinic al oastei, Asclepiu . . .“

ca și cînd ar spune, un om fiu al zeului.

27 Pădurea cea sfîntă a lui Asclepios este împrejmuită din toate părțile. În interiorul incintei sacre nu-i este îngăduit nimănui să-și dea sfîrșitul și nici femeile n-au voie să nască așa cum este statornicit obiceiul și la Delos.²⁰⁷ Animalele aduse spre a fi jertfite, fie că jertfa o aduce un epidaurian ori un străin, trebuiesc consumate în cuprinsul împrejuririi despre care am vorbit. Tot așa am aflat că se petrec lucrurile și la Titane. (2) Statuia lui Asclepios este ca mărime pe jumătate față de statuia lui Zeus Olympianul, care se află la Atena. Este toată din aur și fildeș, iar inscripția arată că cel ce a gravat-o a fost Thrasimedes,²⁰⁸ fiul lui Arignotos, originar din Paros. Zeul este reprezentat, șezînd pe un tron, ține într-o mîină un sceptru iar cealaltă mîină o ține pe capul unui șarpe. Un cîine stă culcat alături. Pe tron, sculptorul a redat faptele cele mai de seamă ale eroilor argeeni, cum ar fi lupta lui Bellerophon împotriva Chimerei sau pe Perseu, tăind capul Meduzei. Puțin mai departe de templu se află locul în care dorm cei ce imploră mila zeului, pentru vindecarea²⁰⁹ lor, (3) iar în apropiere se află o clădire rotundă de marmură albă, purtînd numele de „Tholos“²¹⁰ și care merită să fie văzută. Pe acest Tholos, Pausias²¹¹ a pictat pe Eros care și-a lăsat departe arcul și săgețile și care ia în schimbul lor în mîină lira. Un alt tablou tot al lui Pausias reprezintă „Beția, sorbind dintr-o cupă de sticlă“. Cupa se poate vedea foarte bine în tablou și prin ea figura unei femei. Altădată în cuprinsul incintei se aflau multe coloane,²¹² dintre care, pe vremea mea, mai sînt doar șase și pe ele sînt gravate numele bărbaților și al femeilor, tămăduiți de Asclepios; pe lîngă aceste nume este indicată boala fiecăruia și tratamentul urmat. Aceste date sînt scrise în dialect doric. (4)

O altă coloană foarte veche se află într-un loc aparte, iar inscripția ce o poartă ne arată că Hipolit a consacrat zeului cincizeci de cai. Tradiția arikienilor se potrivește cu ceea ce stă scris pe această coloană și anume că Asclepios ar fi readus la viață pe Hipolit, care murise din pricina blestemelor lui Tezeu. Îndată ce Hipolit a reînviat, a refuzat să-l ierte pe tatăl său și fără să țină seama de rugăciunile lui Tezeu, se duse la arikienii din Italia, deveni rege și închină zeiței Artemis o incintă²¹³. Aici și astăzi se păstrează obiceiul ca învingătorul să consacre premiul luat, divinității. Dar acest obicei nu este practicat de nici un om liber, ci numai de sclavii fugiți de la stăpînii lor. (5) În incinta sacră din Epidaur se află și un teatru care, după credința mea, este o operă ce merită admirată.²¹⁴ Teatrele romanilor depășesc într-adevăr în frumusețe teatrele din toată lumea, dar nu există vreun teatru care să se compare în grandoare cu teatrul arcadienilor din Megalopolis. Dar ce arhitect s-ar putea lua la întrecere, în privința armonizării elementelor componente ale teatrului, și în privința eleganței acestuia, cu Polyclet. Căci Polyclet a fost acela care a făurit și teatrul și clădirea. (6) În crîngul sacru se află templul zeiței Artemis,²¹⁵ statuia Epionei,²¹⁶ templul Afroditei²¹⁷ și al zeiței Themis și stadionul²¹⁸ care, ca și celelalte stadioane ale grecilor, este făcut din pămînt și o fîntînă, cu un acoperiș și cu alte podoabe, care le fac demne de admirat. Un senator roman, cu numele de Antoninus,²¹⁹ a făcut în vremea noastră în incinta sacră, diverse clădiri ca baia lui Asclepios, templul zeilor numiți „Epidotai“, A făcut și un templu Hygeii, și lui Asclepios, numiți „egiptenii“. Era acolo și un portic, numit Cotys, al cărui acoperiș s-a prăbușit, iar acum s-a distrus întreg porticul, din pricină că era construit din cărămizi nearse. Acest portic a fost restaurat tot de Antoninus. Epidaurienii care locuiau în jurul templului erau foarte nemulțumiți pentru că femeile nu dispuneau de un loc acoperit unde să nască, iar muribunzii își dădeau sufletul sub cerul liber. Și acest neajuns a fost remediat tot de Antoninus, care a construit o clădire pentru muribunzi ca și pentru femeile ce erau în preajma ceasului nașterii. (7) Munții ce domină pădurea

sînt Tithion și altul numit Kynortion, unde se găsește un templu al lui Apollon din Malea,²²⁰ care este unul dintre cele mai vechi edificii; toate celelalte clădiri aflate în jurul acestui templu ca și rezervorul în care se adună apele cerului, sînt făcute tot de Antoninus.

28 Toți șerpilor, și mai ales specia acelor a căror culoare bate spre roșcat, sînt închinați lui Asclepios și ei nu vatămă pe oameni. Aceștia din urmă trăiesc numai pe pămîntul Epidaurului. O situație asemănătoare am găsit și în alte țări. Libya, de pildă, este singurul ținut unde se află crocodili lungi de doi coți nu mai puțin și care trăiesc pe pămînt. De la indieni și numai de la ei vin, pe lîngă alte lucruri, și papagalii. În privința șerpilor pe care indienii îi numesc mari și care ajung la o lungime de 30 de coți și mai bine, asemănători acelor care trăiesc în India și Lybia, ei spun că sînt o specie aparte, deosebită de specia șerpilor. (2) Dacă te urci pe muntele Koryphon, găsești pe drum un măslin ce poartă numele de Răsucitul. Cel ce a dat această formă măslinului, se zice, că a fost Heracles, care l-a răsucit cu mîinile lui. N-aș putea spune dacă prin această faptă a lui, a stabilit hotarul dintre ținutul Asinaia și Argolida, pentru că teritoriul fiind pustiit, nu mai ai puțința să recunoști, cu toată exactitatea, nici hotarul Asinaiei și nici pe al Argolidei. Pe creasta muntelui se vede templul zeiței Artemis Coryphaia, pe care l-a menționat și Telesilla, în versurile sale. Coborînd în cetate, la Epidaur, dai de un cîmp plantat cu măslini sălbatici, care se numește Hyrnethion. (3) Lucrurile pe care le povestesc epidaurienii, cu privire la acest loc, le voi depăna și eu, deoarece le socot vrednice de crezare. Keisos și ceilalți fii ai lui Temenos, știau foarte bine că cea mai mare mîhnire care putea fi adusă lui Deiphontes, era aceea de a-l despărți într-un fel oarecare de Hyrnetho.²²¹ Sosiră așadar în Epidaur, Kerynes și Phalkes, căci cel mai tînăr dintre ei, Agraios, nu era de acord cu lucrurile ce se unelteau. Cei doi își lăsară așadar carul sub ziduri și trimiseră un crainic la sora lor, vestind-o că ar vrea să stea de vorbă cu ea. Supunîndu-se invitației lor și venind, cei doi tineri îi spuseră multe lucruri rele despre

Deiphontes²²² și o rugară mult de tot să se reîntoarcă la Argos, făgăduindu-i printre altele, un soț mai bun, în toate privințele ca Deiphontes, și care va avea să domnească peste o țară cu mai mulți locuitori și cu un pământ mai bogat. Hyrneto, îndurerată de cuvintele spuse de frații ei, le răspunse la rîndul ei, că are un soț de care e mulțumită și că el, ca ginere, n-a dat nicicînd prilej lui Temenos să se plîngă de el și că ei puteau fi numiți mai degrabă asasinii lui Temenos decît fiii lui. Și fără ca frații ei să-i fi dat vreun răspuns, ei puseră mîna pe ea, o așezară în carul lor și plecară. Unul din epidaurieni vesti pe Deiphontes de fapta lui Kerynes, și Phalkes, iar acesta porni în urmărirea lor, cu cea mai mare iușeală, venindu-i în ajutor și epidaurienii, care aflaseră cele petrecute. Deiphontes ajunsese mai întîi pe Kerynes, pe care-l omorî cu o lovitură de lance, dar cum Phalkes ținea strîns pe Hyrneto, i-a fost teamă să-l lovească, ca nu cumva din greșeală să-șiucidă propria-i soție. El se luptă cu el corp la corp, căutînd să i-o smulgă. Dar Phalkes, împotrivindu-se și strîngînd-o tot mai mult, o omorî. Hyrneto purta un prunc în pîntecele ei. Dîndu-și îndată seama de crima făptuită față de sora lui, mîna cu mai mare grabă carul lui ca să cîștige distanță înainte de a se fi adunat toți epidaurienii și de a se fi năpustit asupra lui. Deiphontes și copiii lui (căci avusese mai dinainte trei fii, pe Antimenes, Xantipos și Argeios și o fiică numită Orsobia, pe care se spune că a luat-o mai tîrziu de căsătorie Pamphylos, fiul lui Aigimios) luînd trupul Hyrnethei, l-au dus în acel loc, care în decursul timpului a luat numele de Hyrnetion. Femeii acesteia i-au ridicat un heroon și printre alte cinstiri pe care i le-au adus, s-a statornicit obiceiul ca nimeni să nu ia crengile rupte ale măslinilor sălbatici sau ale celorlalți arbori și să le întrebuițeze în vreun chip oarecare, ci să le lase acolo, pe jos, fiind închinat lui Hyrneto. (4) Nu departe de cetate este un mormînt al Melissei,²²³ care a fost soția lui Periandros, fiul lui Kipselos și un al doilea mormînt al lui Procles, tatăl Melissei. Acesta a fost tiran în Epidaur, așa cum Periandros, ginerele lui a fost tiran la Corint.

29 Epidaurul²²⁴ însuși prezintă lucruri interesante. O incintă închinată lui Asclepios și apoi statui, una a zeului și alta a soției sale, Epione, așa cum se spune. Aceste statui se află sub cerul liber și sînt lucrute din marmură de Paros. În cetate se află templul lui Dionysos și o dumbravă a zeiței Artemis, în care divinitatea este înfățișată în chip de vîntor, apoi un templu al Afroditei și aproape de port, pe un promontoriu, care înaintează în mare, un templu despre care oamenii din aceste locuri spun că este dedicat Herei. (2) Zeița Hera supranumită „Kisaia“ are în cetate un xoanon ce merită să fie văzut. Insula care se află în partea opusă Epidauriei este locuită de eagineți. Despre insulă se zice²²⁵ că n-a fost locuită de la început și că era pustie atunci cînd Zeus a dus acolo pe Aigina, fiica lui Asopos și care a dat numele său insulei, în locul aceluia de Oenone, pe care-l avusese înainte. Aiacos, îndată ce crescua mare, ceru lui Zeus locuitori pentru această insulă; atunci Zeus făcu să răsară oameni din pămînt. Aiacos este singurul despre care se spune că a domnit în această insulă pentru că nici unul dintre copiii lui nu știm să fi rămas acolo, căci întîmplarea a făcut ca Peleus și Telamon să fie exilați din pricina uciderii lui Phocos și ei se așezară în apropierea Parnasului, în ținutul numit astăzi Phocida. (3) Ținutul își avea acest nume dinainte, de pe vremea cînd Phocos, fiul lui Ornytion, venise aici cu o generație în urmă. În timpul domniei acestui Phocos, numai regiunea Parnasului și a Tithoreii purtau numele de Phokis. Dar pe vremea lui Aiakos, ea se-ntindea peste tot, pînă la minyenii din Orchomenos și pînă la Scarpheia din Locrida. (4) Regii Epirului sînt urmașii lui Peleus. Neamul copiilor lui Telamon²²⁶ este mai puțin însemnat, deoarece Ajax a dus o viață obișnuită, doar Miltiades care a comandat pe atenieni la Marathon și fiul său Kimon, care au ajuns la oarecare glorie. Regii teucrizi au rămas stăpîni ai cyprioților pînă pe vremea lui Evagoras. Asios, autorul de poeme, atribuie lui Phocos doi fii, pe Panopeus și pe Kriosos din a treia generație, fiind fiul lui Strophios, iar mama lui era Anaxibia, sora lui Agamemnon. Iată cîte ramuri a avut familia numită a Aiacicilor. Aceștia au părăsit la început Epidaurul, plecînd în altă parte. (5) După un timp, o

parte din argeeni, din numărul acelor care erau stabiliți la Epidaur, împreună cu Deiphontes, trecură în insula Egina și locuind alături de vechii locuitori, îi făcură să împrumute moravurile și limba dorienilor. Tăria egiનેților era așa de mare, încît puterea lor maritimă depășea puterea atenienilor,²²⁷ iar în războiul dus împotriva mezilor, ei furnizară, după atenieni, cele mai multe corăbii.²²⁸ Dar această putere n-a fost de lungă durată. Izgoniți de atenieni din insula lor, ei s-au așezat în Thyrea Argolidei, ce le-a fost dată de lacedemonieni. Ei s-au întors în insula lor, numai după ce navele atenienilor au fost capturate în Helespont.²²⁹ N-au mai atins însă niciodată bogăția și puterea la care ajunseseră. Dintre insulele grecești, insula Egina este cea mai greu accesibilă din pricina colțurilor de stîncă ce ies la suprafața apei ca și din pricina stîncilor ascunse sub apă și care o înconjură peste tot. Se spune că Aiacos a fost acela care a așezat în împrejurime stîncile, din pricina temerii pe care i-o dădeau pirații și pentru ca dușmanii să aibă de întîmpinat primejdii în calea lor. (6) Aproape de portul în care ancorează cele mai multe nave, se află un templu al Afro-ditei.²³⁰ În locul cel mai impunător al cetății se află așa-numitul Aiakeion, o incintă pătrată, ale cărei ziduri sînt de marmură albă. În dreptul intrării sînt înfățișați trimișii grecilor, veniți cîndva la Aiakos.²³¹ Cu privire la pricina venirii lor, egiનેții sînt de acord cu ceilalți greci.²³² De multă vreme Grecia suferea de o mare secetă căci, nu căzuse picătură de ploaie nici în ținutul de dincolo de istm și nici în Pelopones. Grecii trimiseră solie la Delfi ca să afle cauza secetei și să implore izbăvirea de această nenorocire. Pythia le-a răspuns că trebuia înlînzită mînia lui Zeus și pentru ca rugăciunile lor să se împlinescă, ele trebuiau făcute de Aiacos. În felul acesta trimișii din fiecare cetate veniră să roage pe Aiacos. El a adus sacrificii lui Zeus, divinitatea adorată de toți elenii, implorîndu-l să verse ploaie pe pămîntul Greciei. Egiનેții au așezat înlăuntrul acestei incinte, chipurile acelor care veniseră la el. În cuprinsul incintei se află măslini bătrîni și un altar nu prea înalt. Acest altar, după cîte se spune în taină, ar fi mormîntul lui Aiacos. (7) Mormîntul lui Phocos este aproape

de Aiakion și are forma unei ridicături de pământ, împrejmuită cu un zid de apărare. Deasupra este o stîncă necioplită. Se spune că atunci cînd Phocos a fost provocat la întrecere de pentathlon de Telamon și Peleus, cînd i-a venit rîndul lui Peleu să arunce piatra care le servea drept disc, l-a lovit înadins pe Phocos. Prin aceasta ei făcură pe plac mamei lor, care era fiica lui Skiron, în timp ce mama lui Phocos era sora Thetidei, dacă sînt cumva adevărate cele ce spun grecii. Mie mi se pare că Pylade a pus la cale omorul lui Neoptolemos și din pricina aceasta, nu numai din prietenie față de Oreste. Phocos a murit din pricina rănii de pe urma loviturii de disc, iar fiii Endeidei plecară îmbarcîndu-se pe o corabie. Telamon trimise după aceasta un crainic spre a se dezvinovăți cum că nu a uneltit moartea lui Phocos. Aiakos nu i-a dat voie lui Telamon să debarce în insulă, ci îi porunci să se dezvinovățească de pe corabie sau, dacă i-ar conveni, de pe o movilă de pământ²³³ pe care ar fi ridicat-o în mare. Atunci, Telamon pătrunzînd în cursul nopții în așa-numitul port secret, construi o movilă care se vede și în timpul nostru²³⁴. Fiind bănuțit că nu fusese străin de moartea lui Phocos, a plecat a doua oară pe mare, la Salamina. (8) La mică distanță de portul secret, este un teatru²³⁵, ce merită să fie văzut, care seamănă mai ales cu cel din Epidaur, în privința măreției și a sistemului de construcție. În spatele teatrului se află un stadion care, cu o latură, susține teatrul, servindu-i acestuia ca un fel de sprijin.

30 În același loc se găsesc trei temple, depărtate nu prea mult unul de celălalt; dintre ele primul este închinat lui Apollon, al doilea zeiței Artemis și cel de al treilea lui Dionysos²³⁶. Xoanon-ul lui Apollon îl reprezintă pe zeu gol și arată că artistul era un localnic. Artemis ca și Dionysos poartă veșminte; Dionysos are barbă. Templul lui Asclepios se găsește în alt loc nu aici și statuia este din marmură și-l reprezintă șezînd. (2) Dintre toate divinitățile, eagineții aduc cinstire mai ales Hecatei și în fiecare an ei serbează misterele Hecatei, despre care se spune că au fost instituite de tricul Orfeu. În interiorul incintei se

află un templu al Hecatei cu un xoanon al ei²³⁷, pe care l-a lucrat Myron. Zeitatea este reprezentată cu o singură față și un singur trup. Am convingerea că Alcámenes a fost cel dintâi care și-a imaginat să reunească cele trei statui ale Hecatei într-una singură, pe care atenienii o numesc „Epipyrgidia“. Statuia se află lângă templul Nikei Apteros²³⁸. (3) Mergînd spre muntele lui Zeus Panhellenios din Egina, întîlnești templul închinat Aphaiei, în cinstea căreia Pindar a compus un imn pentru egineți²³⁹. Cretanii spun despre Carmanor, care a purificat pe Apollon de uciderea lui Python, — de reținut faptul că tradițiile ce se referă la această zeiță sînt proprii acestui ținut — că a avut un fiu, pe Eubulos. Din Zeus și din Karme, fiica lui Eubulos, s-a născut Britomartis. Aceasta își găsea o satisfacție în alergări și în vînătoare și era foarte iubită de Artemis. Voind însă să scape de Minos care o îndrăgise, a căzut într-o plasă întinsă pentru prinsul peștilor. Artemis a consacrat-o zeiță, dar o slăvesc nu numai cretanii ci și Eginetii care spun că Britomartis își face apariția și în insula lor. Eginetii îi zic Aphaia, iar cretanii Dictyna. (4) Muntele Panhellenion nu prezintă nimic important în afară de templul lui Zeus. Se spune că templul a fost ctitorit de Aiacos. (3) Cît privește pe Auxesia și pe Damia, se știe că epidaurienii suferind de multă vreme de lipsă de ploaie, făcură după îndemnul oracului aceste două xoanoane din lemn de măslin, pe care l-au luat de la atenieni. Epidaurienii însă n-au mai dat atenienilor ofrandele cerute în schimb, ci, aruncară vina pe egineți, care le luaseră statuile; atenienii care au venit la Egina, ca să le ia înapoi își pierdură viața. Toate aceste fapte au fost povestite cu de-amănuntul în istoria lui Herodot și eu nu am de gînd să mai scriu din nou lucrurile care au fost bine povestite mai înainte și nu voi aminti decît că eu am văzut aceste două statui și că le-am adus sacrificii întocmai așa cum se obișnuiește la Eleusis. (6) Dar sînt destule lucrurile pe care le-am spus despre Egina, despre Aiacos ca și despre faptele lui cele mai de seamă. Trezenienii care se învecinează cu epidaurienii se mîndresc cu titlul de băștinași mai mult ca oricare alții.

Ei spun că cel dintâi născut în acest ținut a fost Oros. Dar Oros mi se pare un nume egiptean și nicidecum un nume grecesc. Așadar ei susțin că Oros a domnit în acest ținut, căruia i-a dat numele de Oraia. Althepos, fiul lui Poseidon și al Leidei, fiica lui Oros, care a urmat acestuia la domnie, i-a schimbat numele din Oraia în acela de Althepia. Se spune că pe vremea cît a domnit el, Athena și Poseidon au avut o dispută cu privire la stăpînirea acestui ținut și s'înrîșiră prin a-l stăpîni în comun, după hotărîrea dată de Zeus. Din această pricină trezenienii aduc cinstire zeiței Athena, sub numele de Polias și de Sthenias, iar lui Poseidon, sub numele de Rege. Vechile lor monede au pe ele gravate pe o parte un trident iar pe cealaltă parte capul zeiței Athena. (7) După Althepos a domnit Saron. Despre el se spune că a ridicat templul zeiței Artemis Saronis, pe țărm unde marea este mlăștinoasă pe o suprafață mai mare, încît fu denumită din această pricină „mlăștina Phoibaia“. Se povestește că Saron urmărind o căprioară pînă în preajma mării — căci lui îi plăcea mult vînătoarea — a căzut în mare împreună cu animalul fugar. Cum căprioara putu să se depărteze mai mult de țărm, Saron continuă s-o urmărească pînă ce a ajuns în mare din pricina zelului. Fiind de acum obosit, deveni jucăria valurilor care-l rostogoleau găsindu-și astfel și moartea. Trupul lui neînsuflețit a fost svîrlit pe mal de valuri în dreptul mlăștinii Phoibaia, lîngă dumbrava sfîntă a zeiței Artemis. A fost înmormîntat în incinta sacră iar marea a luat de la el numele de Saronis, în locul aceluia de Phoibaia. Nu se cunosc numele acelora care au domnit după el pînă la Hyperes și Anthas, fiul lui Poseidon și al Alcionei, fiica lui Atlas. Așa cum se spune, ei au întemeiat cetățile Hyperia și Antheia. Aetios, fiul lui Anthas, luînd puterea de la tatăl său și de la unchiul său, dădu numele de Poseidonias uneia dintre cetăți. (8) Cum Troizen și Pittheus veniră la Aetios, au fost în ținut trei regi în loc de unul, dintre ei însă, fiii lui Pelops au fost cei mai puternici. Mărturie despre puterea lor stă faptul că Pittheus după moartea lui Troizen a adunat pe locuitorii din Hyperia și din Antheia în cetatea Trezena²⁴⁰ de acum, căreia îi dădu acest nume după

numele fratelui său. Au trecut de atunci mulți ani și descendenții lui Aetios, fiul lui Anthas, plecând din Trezena în fruntea unor emigranți au fondat coloniile Halicarnasos și Myndos în Caria. Cît despre fiii lui Troizen, Anaphlystos și Sphetos, ei s-au dus să se stabilească în Atica, unde sînt două demosuri, care le poartă numele. Eu nu voi mai povesti lucrurile în legătură cu Tezeu, nepotul lui Pitheu, acestea fiind cunoscute. (9) Voi arăta numai că la întoarcerea heraclizilor, trezenienii primiră la ei pe dorienii din Argos, căci înainte vreme trezenienii fuseseră supuși ai argeenilor. Chiar și Homer în „Catalogul corăbiilor“ spune că ei se aflau sub comanda lui Diomedes. Dar Diomedes și Euryalos fiul lui Mekisteus, comandau pe argeeni la asediul Troiei, în calitate de tutori ai lui Kyanipos, fiul lui Aigialeos. Sthenelos, așa cum am spus în povestirea dinainte, se trăgea din familia de vază a anaxagorizilor, iar aceasta avea mai mult ca oricare alta dreptul la domnie în Argos. În afară de întemeierea unor orașe care li se atribuie, acestea sînt faptele săvîrșite de trezenieni. Acum voi trece la descrierea construcției templelor și celorlalte lucruri cu care ei se mîndresc în fața străinilor.

31 În piața publică a trezenienilor se află templul și statuia zeiței Artemis Soteira. Se spune că Tezeu a fondat acest templu și că a dat zeiței numele de Soteira, atunci cînd s-a întors din Creta, unde ieșise biruitor asupra fiului lui Minos Asterion. Dintre toate isprăvile săvîrșite de el aceasta i se părea cea mai renumită, dar după cît se pare, nu datorită faptului că acest Asterion îi întrecea în viteză pe toți luptătorii pe care-i răpusesese pînă atunci Tezeu, ci faptului că în ciuda dificultății de a ieși din labirint el a scăpat de acolo, și încă neobservat și după săvîrșirea faptei a făcut să se spună, în chip firesc, că Tezeu însuși și însoțitorii lui își datorau salvarea proniei cerești. (2) În acest templu se află statuile divinităților considerate că ar stăpîni peste lumea de sub pămînt. Se spune că pe acolo a fost scoasă Semele din Hades de către Dionysos și că Heracles a adus cîinele lui Hades. Eu însă nu pot să cred că Semele care era soția lui Zeus, a putut să moară. Cît despre

aşa-numitul cîine, voi arăta în altă parte cele ce cred eu despre el²⁴¹. (3) Îndărătul templului se află mormîntul lui Pittheus, iar deasupra trei tronuri din marmură albă, unde se spune că se aşeza Pittheus împreună cu alţi doi spre a judeca. (4) Templul muzelor nu este departe de acolo. Trezenienii spun că a fost zidit de Ardalos, fiul lui Hephaistos, despre care au credinţa că a inventat fluierul şi că muzele au luat de la el numele de Ardalide. Ei spun că Pittheus învăţa pe oameni meşteşugul vorbirii în acest templu şi eu însumi am citit o lucrare a lui Pittheus care a fost publicată de un locuitor din Epidaur. (5) Puţin mai departe de templul muzelor se află un altar, care — după cum se spune — a fost ridicat de Ardalos. Pe acest altar trezenienii aduc sacrificii muzelor şi Somnului, susţinînd că Somnul este divinitatea îndrăgită în special de muze. (6) În preajma teatrului, Hipolit a înălţat templul zeiţei Artemis Lykaia. Cu privire la interpretarea acestei porecle, exegeţii n-au putut să-mi spună nimic, dar mie mi se pare că provine ori de la faptul că Hipolit a curăţat Trezena de lupii care o bîntuiau, ori de la faptul că amazonele din care el cobora dinspre mamă, dădeau acest nume zeiţei Artemis. S-ar putea să existe şi o altă explicaţie, pe care eu să nu o cunosc. (7) În faţa acestui templu se află o piatră considerată „Sfîntă“, deasupra căreia se spune că nouă trezenieni au purificat cîndva pe Oreste, de omorul săvîrşit asupra mamei sale. (8) Nu departe de templul zeiţei Artemis Lykaia se află altare aşezate la o mică distanţă unele de altele. Cel dintîi altar este dedicat lui Dionysos, supranumit Saotes, potrivit prescripţiei unui oracol; al doilea poartă numele zeiţelor Themide şi se spune că l-a ridicat Pittheus. Altarul dedicat soarelui Eleutherios mi se pare foarte potrivit ca omagiu al trezenienilor, care datorită sprijinului acordat de zeu au scăpat de sclavia lui Xerses şi a perşilor. Templul închinat lui Apollon supranumit Thearios se spune că a fost construit de Pittheus. Din cîte cunosc este cel mai vechi templu. Templul zeiţei Athena care se află la focenii din Ionia, incendiat cîndva de medul Harpagos, este şi el într-adevăr foarte vechi ca şi cel al lui Apollon Pythianul din Samos, dar amîndouă

au fost zidite la multă vreme după cel din Trezena. Statuia care există și în vremea noastră este o ofrandă a lui Auliscos și este opera lui Hermon din Trezena. Același Hermon a făcut și xoanoanele Dioscurilor. (10) În porticul din piața publică sînt statui din marmură ale unor femei și copii. Aceste statui reprezintă pe femeile și pe copiii care le-au fost încredințați trezenienilor de către atenieni ca să-i salveze atunci cînd au hotărît să părăsească cetatea lor, fără să-i aștepte pe mezi, care veneau împotriva lor cu armată pedestră. N-au fost ridicate statui în amintirea tuturor femeilor — căci acestea nu au fost multe — ci numai pentru acelea ce se distingeau prin valoare. (11) În fața templului lui Apollon, se află o clădire numită „Cortul lui Oreste“. Cum nici un trezenian nu a vrut să-i ofere ospitalitate în propria-i casă, înainte de a se fi purificat de uciderea mamei sale, i-au îngăduit să locuiască aici unde i-au oferit ospitalitate și l-au supus ritualului purificării. Și astăzi încă descendenții acelor care au participat la purificarea lui, în anumite zile ale anului fac un ospăț. Lucrurile care au servit la purificarea lui au fost îngropate la o mică distanță de cortul lui Oreste unde se spune că a răsărit un laur, care se vedea și pe vremea mea²⁴². (12) Printre alte lucruri care au servit la purificarea lui Oreste, trezenienii spun că s-au folosit și de apa din „fîntîna Calului“, căci trezenienii au o fîntînă poreclită „Fîntîna Calului“ iar povestea despre originea acestei fîntîni nu este diferită de cea a beoțienilor, căci ei spun că a țîșnit apă din pămînt pe locul în care calul Pegas a lovit cu copita. Bellerophon ar fi venit la Trezena spre a cere în căsătorie pe Aithra, fiica lui Pittheu, dar înainte de a se fi căsătorit cu ea, a fost exilat din Corint. (13) Există aici și o statuie a lui Hermes denumit Polygios; se spune că Heracles și-a rezezat măciuca de această statuie și că aceasta era din lemn de măslin sălbatic. Ea a prins rădăcini și a dat muguri, dacă poate crede cineva aceasta, dar există și azi măslinul sălbatic care a crescut. Se spune că Heracles și-a tăiat măciuca dintr-un măslin sălbatic, pe care l-a găsit aproape de marea Saronidei. (14) Mai există la Trezena și un templu al lui Zeus Soter, pe care, așa cum se spune, l-a înălțat

Aetios, fiul lui Anthas, în timpul domniei lui. Există și o apă numită Chrysorroas²⁴³; se spune că fiind cândva secetă care a durat 9 ani, vreme în care n-a plouat deloc și în care toate celelalte ape au secăt, această apă Chrisoroas a continuat să curgă și atunci la fel ca înainte.

32 Trezenienii i-au consacrat lui Hipolit, fiul lui Tezeu, o foarte frumoasă incintă,²⁴⁴ iar în cuprinsul ei un templu cu o statuie ce datează de foarte multă vreme. Se spune că această cinstitură față de Hipolit a statornicit-o Diomedes și el a fost cel dintâi care i-a adus sacrificii. Preotul consacrat de trezenieni lui Hipolit este slujitor pe toată viața și în fiecare an îi aduce sacrificii. Pe lângă aceasta trezenienii mai practică un obicei: fiecare fecioară, înainte de căsătorie își taie o șuviță din păr și o aduce ca ofrandă la templu. Trezenienii nu vor să admită că Hipolit și-a găsit moartea tîrît de caii săi, și cu toate că-i cunosc mormîntul, nu-l arată. Ei cred că zeii l-au cinstit așezîndu-l în cer și că el a devenit acolo o constelație numită „vizitiul“. (2) În interiorul acestei incinte se află templul lui Apollon Epibaterios, înălțat de Diomedes, drept mulțumire după ce a scăpat de furtuna care i-a surprins pe grecii ce se întorceau de la Ilion; se spune că jocurile pythice, în cinstea lui Apollon au fost statornicite pentru prima oară de Diomedes. Cît privește pe Damia și pe Auxesia — căci trezenienii le-au consacrat și lor un cult — povestea lor nu este redată de trezenieni în felul în care o redau epidaurienii. Spun trezenienii că ele erau două fecioare venite din Creta care sosiseră la Trezena în clipa în care locuitorii acestei cetăți se aflau cu toții despărțiți în tabere și că au fost ucise cu pietre de către membrii uneia dintre tabere iar în cinstea lor se celebrează sărbătoarea „Lithobolia“.²⁴⁵ De cealaltă parte a incintei este un stadion ce poartă numele lui Hipolit, iar deasupra stadionului templul Afroditei numită Cataskopia. Templul poartă acest nume pentru că Phedra, după ce se îndrăgostise de Hipolit, îl privea de acolo, în timp ce el făcea exerciții de gimnastică. Aici crește și mirtul cu frunzele perforate, despre care am vorbit înainte. Atunci cînd Phedra nu știa ce să mai facă și cum să-și găsească o ușurare a chinurilor dragostei, s-a răzbunat.

pe frunzele acestui mirt. (3) Există și un mormînt al Fedrei care nu este prea departe de mormîntul lui Hipolit și care este făcut dintr-o movilă de pămînt, în apropierea mirtului. Statuia lui Asclepios²⁴⁶ a fost făcută de Timotheos dar trezenienii spun că este a lui Hipolit și nu a lui Asclepios. Eu am văzut de asemenea și casa lui Hipolit, în fața căreia se află o fîntînă numită a lui Heracles, întrucît apa acestei fîntîni ar fi fost descoperită, după cum spun trezenienii, de către Heracles. (4) Pe Acropola închinată zeiței Athena ce poartă numele de Sthenias, există un templu al Athenei cu un xoanon al zeiței, lucrat de Kallos din Egina,²⁴⁷ discipol al lui Tectaios și Angelion,²⁴⁸ care au executat și statuia lui Apollon de la Delos. Aceștia au învățat meșteșugul de la Dipoinos și Skyllis. (5) Coborînd de aici, întîlnești un templu al lui Pan, numit Lyterios, pentru că el a dezvăluit prin vise magistraților din Trezena mijloacele prin care puteau să scape de foamea care bîntuia și de care sufereau și ei, . . . *, dar mai ales atenienii. Trecînd în Trezenia, întîlnești un templu închinat zeiței Isis și mai sus de acest templu, un altul al Afroditei Akraia.²⁴⁹ (6) Acesta din urmă a fost zidit de halicarnasenii care au voit prin aceasta să-și cinstească metropola iar statuia zeiței Isis, a fost făcută de demosul trezenienilor. (7) Mergînd pe drumul ce duce printre munți la Hermione, întîlnești izvorul râului Hyllicos, care la început purta numele de Taurios ca și stîncă numită a lui Tezeu și care înainte purta numele de altarul lui Zeus Sthenios.²⁵⁰ De sub această stîncă Tezeu a scos sabia și sandaia lui Egeu. În apropierea stîncii se află templul Afroditei Nymphia, ridicat de Tezeu, după ce a luat-o de soție pe Elena. În afara zidurilor se află templul lui Poseidon Phytalmios. Trezenienii spun că acest zeu, mîniindu-se împotriva lor, făcea ca pămîntul țării lor să fie neroditor, lăsînd apa mării să pătrundă pînă la semințe și pînă la rădăcinile plantelor. Ei îl împlînziră prin rugi și sacrificii, iar apele mării nu mai inundară pămîntul. Mai sus de templul lui Poseidon, se află templul zeiței Demeter Thesmophoros, care se spune că a fost zidit de Altheos. (8) Coborînd în portul de la

* Text corupt

brațul de mare numit Kelenderis, dai de un loc numit Gene-thlion, unde se spune că s-a născut Tezeu. În fața acestuia și se înfățișează un templu al lui Ares; tot aici Tezeu a învins, în cursul unei lupte, pe amazoane. Aceste amazoane sînt din numărul acelor care s-au războit în Atica împotriva lui Tezeu și a atenienilor. Mergînd spre marea ce poartă numele de Psiphaia, întîlnești un măslin sălbatic, numit Rachos Streptos. Trezenienii dau numele de Rachos oricărui măslin care nu dă roade, fie el sălbatic ori de alt fel. Ei îl numesc Streptos pentru că hățurile cailor lui Hipolit s-au încurcat în el, iar carul lui s-a răsturnat. La o mică depărtare de măslin se află templul zeiței Artemis Saronia, despre care am mai vorbit. Mai am de spus un singur lucru: că în cinstea zeiței Artemis se celebrează an de an, o sărbătoare numită Saronia.²⁵¹

33 Trezenienii au mai multe insule dintre care una este atît de aproape de continent încît se poate trece pînă la ea mergînd pe jos. Insula se numea înainte vreme, Sphairia, din pricină că în ea se află mormîntul lui Sphairos, despre care se spune că a fost vizitiul carului lui Pelops.²⁵² Se zice că Aithra, în urma unui vis care-i venea de la zeița Athena, a trecut pe acolo în insulă și că în acest timp a avut legături cu Poseidon. De aceea, după legenda răspîndită, ea a ridicat acolo un templu în cinstea zeiței Athena Apaturia²⁵³ și a dat insulei numele de Hiera, în loc de acela de Sphairia. A statornicit de asemenea ca fecioarele din Trezena, înainte de mărițiș, să-și consacre cingătorile lor zeiței Athena Apaturia. Trezenienii spun despre Kalauria,²⁵⁴ că a fost în vremea cea veche închinată lui Apollon, atunci, pe cînd Delfi era închinat lui Poseidon și că acești doi zei au făcut un schimb. Ei susțin și azi acest lucru și pomenesc de următorul oracol:

„Este același lucru de locuiești în Delos sau Kalauria în binecuvîntata Pytho sau în furtunosul Tenar“.

(2) În această insulă Kalauria există un templu închinat lui Poseidon, în care oficiază ca preteasă o fecioară pînă-n pragul căsătoriei sale. În incinta templului se află și mormîntul lui Demosthene. În cazul acestui om și mai înainte de el,

În cazul lui Homer, mi se pare că invidia zeilor s-a făcut cunoscută în chipul cel mai crunt. După ce și-a pierdut vederea, o a doua nenorocire, sărăcia, s-a abătut asupra lui Homer, silindu-l să rătăcească ca un cerșetor din loc în loc. Cît despre Demosthene, căruia i-a fost dat să cunoască exilul la bătrînețe, a avut parte de o moarte violentă. Despre el atît el cît și alții au spus multe lucruri cum că nu și-ar fi însușit din bogățiile aduse de Harpalos din Asia. Eu însă voi povesti ce s-a spus mai tîrziu despre aceste avuții. După ce Harpalos fugind din Atena, a trecut cu corăbiile în Creta, după puțină vreme fu ucis de sclavii care-l slujeau. Alții spun că ar fi fost omorît prin vicleșug de către macedoneanul Pausanias. Cum administratorul averii sale se retrăsese la Rodos, el a fost prins de macedoneanul Philoxenos, care ceruse atenienilor să-l predea pe Harpalos. Philoxenos, anchetîndu-l a căutat să afle de la acest sclav și numele tuturor acelora care primiseră bani de la Harpalos. După ce a aflat aceste nume, a trimis scrisori la Atena, în care enumera pe aceia care luaseră bani de la Harpalos și în care menționa și suma luată de fiecare. El n-a menționat însă pe Demosthene, care era totuși cel mai mare vrăjmaș al lui Alexandru și de care fusese jignit personal. Pe lîngă celelalte alte cinstiri de care se bucură Demosthene în alte părți ale Greciei el se bucură și de acelea pe care i le aduc locuitorii din Kalauria.

34 Legat de Trezena este un istm care înaintează mult în mare; pe acest istm se află un oraș nu prea mare, cu numele de Methana, așezat pe țărmul mării. Aici se află un templu al zeiței Isis, iar în piața publică statuile Athenei și a lui Heracles. (2) La aproape treizeci de stadii depărtare de oraș, se află băile calde. Se spune că apa n-ar fi apărut decît sub domnia lui Antigonos, fiul lui Demetrios, regele Macedoniei, dar ea n-a apărut deodată, ci la început s-a zărit o vîlvătaie mare care ieșea din pămînt, apoi după ce aceasta s-a stins, a început să fișnească o apă caldă și deosebit de sărată, care curge și în timpul nostru. După ce ai făcut baie, nu găsești în împrejurime nici o apă rece în care să te scalzi după baie, iar în mare este periculos să te scalzi, întrucît este plină de fel de fel de monștri și de cîini. (3) Iată și un fapt pe care

l-am constatat cu surprindere la Methana și pe care-l voi menționa: Vântul de la sud-est numit Lips care bate dinspre golful Saronic usucă, de obicei, mugurii viței de vie, dacă începe să bată în momentul în care ea înmugurește. Îndată ce începe să bată, doi oameni aleg un cocoș cu aripi albe în întregime și-l taie în două. Fiecare ia câte o jumătate din cocoș și pornind în sens contrar, fac înconjurul viilor pînă revin în locul de unde au pornit și acolo îngroapă cocoșul. Acesta este leacul descoperit de ei împotriva vîntului.

(4) Insulițele care se găsesc în fața continentului, în număr de nouă sînt numite insulele lui Pelops. Se zice că atunci cînd plouă, într-una din ele nu cade nici un strop de ploaie. Nu știu dacă lucrurile stau chiar așa; în orice caz așa spun cei ce locuiesc la Methana. Am văzut totuși oameni care îndepărtează grindina prin sacrificii și cuvinte magice. (5) Methana este de fapt istmul Peloponesului. Hermione, orașul învecinat cu Trezena se găsește în interiorul istmului. Hermionienii pretind că orașul cel vechi a fost întemeiat de Hermion, fiul lui Europs. Despre Europs Herophanes din Trezena spune că era fiul natural al lui Phoroneus și mai spune pe deasupra că dacă Phoroneus ar fi avut un fiu legitim, n-ar fi ajuns nicicînd la putere în Argos fiul Niobei, nepotul său. Eu însă cred că chiar dacă Europs ar fi fost fiul legitim al lui Phoroneus, este clar că dacă el murind înaintea tatălui său, fiul său n-ar fi îndrăznit să dispute tronul fiului Niobei, care se presupunea că ar fi fost al lui Zeus. Dorienii din Argos se stabilizează mai tîrziu la Hermiona, lucru care s-a întîmplat fără război, căci altfel argeenii ar fi vorbit despre el. (6) Este un drum ce duce de la Trezena la Hermiona și, care trece prin dreptul stîncii numită odinioară a lui Zeus Sthenios și care a luat numele lui Tezeu, îndată ce acest erou a ridicat semnele de recunoaștere. Mergînd pe acest drum de munte, dai mai întîi de templul lui Apollon Platanistios, apoi de așezarea Eileoi, în care se află templele Demetrei și al Korei, fiica Demetrei. Templul Demetrei Thermasia²⁵⁵ se găsește în apropierea țărmului mării, la hotarul cu Hermionis. (7) La o depărtare de cel mult 80 de stadii, se află promontoriul Skyllaion,²⁵⁶ care a luat numele de Skylla de la fiica lui Nisos. Atunci

cînd Minos în urma trădării Skylei, a cucerit Nisaia și Megara, Minos n-a mai vrut s-o ia de soție, poruncind cretanilor s-o arunce de pe corabie; murind, valurile i-au scos cadavrul la mal în dreptul acestui promontoriu. Oamenii de pe aceste meleaguri nu-ți arată nici un mormînt al acesteia, dar spun că trupul i-a rămas părăsit, pradă păsărilor de pe mare. (8) Călătorind pe mare de la Skyllaion către orașul Hermione, dai de un alt promontoriu, numit Bukephala,²⁵⁷ și apoi de cîteva insule, dintre care cea dintîi se numește Haliusa²⁵⁸ și este prevăzută cu un port²⁵⁹ potrivit pentru corăbiile ce ancorează acolo. A doua insulă ce te întîmpină este Pityusa,²⁶⁰ iar a treia Aristerai.²⁶¹ După ce ai trecut de ele, ajungi la un promontoriu numit Kolyerghia,²⁶² ce se ridică în fața uscatului, apoi la insula Tricrana,²⁶³ apoi la muntele Buporthmos,²⁶⁴ care se prăvale din Pelopones în mare. Pe acest munte s-a înălțat un templu al Demetrei și al fiicei acesteia, precum și un templu al zeiței Athena, numită Promachorma. (9) În fața acestui munte se află insula Aperopia,²⁶⁵ iar la o distanță mică de această insulă, o alta cu numele de Hydrea.²⁶⁶ După această insulă țărmlul începe să aibă forma de semilună și urmează o plajă care se întinde pînă la Poseidion și care începe din partea de răsărit, întinzîndu-se pînă spre partea de apus: de-a lungul acestei plaje sînt porturi. Lungimea plajei este de aproape șapte stadii, iar lărgimea ei cea mai mare este de trei stadii. (10) Aici se ridică înainte vreme vechea cetate a hermionienilor, unde se mai află și azi cîteva temple. Templul lui Poseidon se găsește chiar în locul unde începe plaja. Depărțîndu-te de mare și înaintînd spre locurile mai înalte, dai de un templu al zeiței Athena și, în apropierea acestuia, de ruinele unui stadion, unde se spune că se duceau fiii lui Tyndareos spre a se exercita. Există și un alt templu al zeiței Athena, care nu este de proporții mari și al cărui acoperiș s-a prăbușit; apoi, un altar închinat soarelui²⁶⁷ și o pădurice închinată Grațiilor, un templu al divinităților Serapis și Isis, precum și incinte construite din pietre mari neprelucrate. În interiorul acestora se oficiază ceremonii secrete în onoarea Demetrei. Iată cîte lucruri se pot vedea în cetatea hermionienilor. Cetatea ce se vede în zilele noas-

tre se găsește la o distanță de cel mult patru stadii de promontoriul, unde se află templul lui Poseidon. Ea începe de la șes și se întinde pe nesimțite spre delușorul care ține de muntele Pron. (11) Căci acest întreg șir de munți se numește Pron. Cetatea Hermiona este împrejmuită cu zid și ea mai are și alte multe lucruri care ar merita să fie descrise; dintre acestea am socotit necesar să le menționez, un templu închinat Afroditei numită Pontia și altul al Afroditei numită Limenia, care are o statuie impunătoare ca mărime, din marmură albă, ce merită să fie admirată pentru măiestria cu care a fost făurită. Această divinitate se bucură și de alte cinstiri din partea hermionienilor; de pildă, obiceiul consacrat ca fecioarele și chiar văduvele, care urmează să se recăsătorească, să se ducă la acest templu și să aducă sacrificii. Hermionienii au de asemenea două temple consacrate zeiței Demetra Thermasia,²⁶⁸ unul se află la hotarele lor dinspre Trezenia și a fost zidit pe vremea când ființau încă demosurile. Celălalt se află chiar în orașul de acum.

35 Templul lui Dionysos Melanaigis²⁶⁹ se află foarte aproape de acest ultim templu al Demetrei. În fiecare an se celebrează acolo jocuri, cu prilejul cărora se împart premii pentru muzică, înot și întrecere cu bărcile. (2) În apropierea templului zeiței Artemis supranumită și Ifigenia, se află o statuie în bronz reprezentând pe Poseidon, care-și sprijină piciorul pe un delfin. Intrând în templul Hestiei, nu vezi nici o statuie, ci numai un altar, deasupra căruia aduc sacrificii Hestiei. Tot acolo sînt și trei temple și trei statui ale lui Apollon; prima statuie nu are nici o poreclă, a doua poartă și numele de Pythaeus, iar a treia pe acela de Horios. Hermionienii au aflat de la argeeni porecla de Pythaeus căci poeta Telesilla spune că cei dintii la care a venit în vizită Pythaeus, fiul lui Apollon au fost argeenii. Cît despre originea poreclei de Horios nu sînt în măsură de a spune nimic lămurit. Totuși presupun că în urma unor neînțelegeri avute cu privire la vreun hotar și care s-au sfîrșit în favoarea lor, fie pe calea armelor, fie în urma unui proces, au adus cinstire lui Apollon Horios. Templul închinat Tychei este, după cîte spun hermionienii, cel mai de curînd

ridicat dintre toate templele lor. Statuia zeiței este un colos lucrat din marmură de Paros. Au și două fântâni, dintre care una este foarte veche și la ea nu se vede de unde vine apa; ea nu seacă niciodată și poate face față la toate necesitățile orașului. Cealaltă a fost zidită în timpul meu, iar izvorul se găsește într-un loc numit „Pajiștea“. (3) Lucrul cel mai vrednic de a fi văzut din Hermiona, este templul închinat Demetrei, aflat pe muntele Pron. După spusa hermionienilor acest templu a fost zidit de Klymenos, fiul lui Phoroneus și de sora sa Chtonia. Dar după câte spun argeenii, atunci când Demetra a venit în Argolida, Athoras și Mysios, i-au oferit ospitalitate pe când Kolontas dimpotrivă n-a vrut nici s-o primească în casa lui și nici s-o cinstească într-un chip oarecare. Fiica sa, Chtonia n-a încuviințat această comportare. Și ei spun despre Kolontas că din pricina purtării lui lipsită de evlavie, a ars împreună cu întreaga lui casă, iar Chtonia a fost dusă de către Demetra la Hermiona, unde a înălțat acest templu. Așadar această divinitate poartă numele de Chtonia, iar în fiecare an se celebrează în timpul verii o serbare numită „Chtonia“, ce se desfășoară în chipul următor. În fruntea procesiunii merg preoții slujitori ai zeilor și toți acei magistrați care sînt investiți cu funcții anuale. Urmează apoi bărbații și femeile. Li se îngăduie pînă și copiilor să aducă cinstirea cuvenită zeiței participînd la procesiune, în veșminte albe și cu cununi de flori pe cap, împletite din florile ce poartă aici numele de Kosmosandala, și care după părerea mea se aseamănă ca mărime și culoare cu iacintul; au fețele încruntate și cuvinte care exprimă jalea.²⁷⁰ În urma celor care alcătuiesc cortegiul pășesc cei care aduc o vițea aleasă din turmă, care nefiind încă îmblînzită, se zbuuciumă din pricina legăturilor. Ajunși la templu, ei desfac vițeaua și o împing înăuntru, în timp ce alți oameni, care pînă atunci ținuseră porțile deschise, le închid îndată ce au văzut vițeaua intrată în templu: animalul este înjunghiat de patru femei bătrîne, rămase în templu; una din ele, oricare ar fi ea, îi taie beregata cu o coasă. Apoi poarta se deschide de cei ce au în grijă acest lucru și este adusă o a doua vițea, apoi o a treia și chiar a patra; toate sînt înjunghiate,²⁷¹ rînd pe rînd, de aceste femei bătrîne. Cu prilejul acestui sacrificiu, se pe-

trece ceva miraculos: toate aceste vițeale trebuie să cadă răpuse pe aceeași parte ca și prima. Acesta e chipul în care decurge sacrificiul la hermionieni. (5) În fața templului se găsesc câteva statui, reprezentînd pe fostele slujitoare ale templului Demetrei, iar în interior se află un fel de tronuri pe care femeile bătrîne așteaptă să fie introduse animalele pentru jertfă și câteva statui nu prea vechi reprezentînd pe Athena și pe Demetra. Nici eu și nici un alt bărbat, străin ori hermionian, nu știm care este divinitatea care se bucură de o cinstire mai mare față de celelalte. Singurele care au cunoștință de această divinitate sînt bătrînele amintite. În fața templului zeiței Chtonia, există un alt templu înconjurat de statui și închinat lui Klymenos unde i se aduc și sacrificii. Eu nu cred că un argean cu numele de Klymenos a venit vreodată la Hermiona, iar acest nume este o poreclă dată aceluia care se spune că are în stăpînire lumea subpămînteană. În preajma lui se află un templu închinat lui Ares și o statuie a zeului. (6) La dreapta templului dedicat Chtoniei, este porticul numit de localnici „Echo“, în interiorul căruia răsună de cel puțin trei ori glasul celui ce vorbește. (7) În spatele templului Chtoniei se văd trei locuri; pe unul hermionienii îl numesc locul lui Klymenos, pe celălalt al lui Pluton și pe al treilea locul Aherusia. Cîteșitrele locurile sînt înconjurate cu ziduri de piatră. În locul lui Klymenos se află o deschizătură prin care, spun Hermionienii, că Heracles a adus cîinele infernului.²⁷² (8) Templul ce se află înlăuntrul zidurilor lîngă poarta prin care un drum drept duce la Mases este al Eileithyei. Pentru a obține bunăvoința Eileithyei, hermionienii îi aduc zilnic sacrificii îmbelșugate constînd din mirodenii și ofrande. Nimănu-i, în afară de slujitoarele templului, nu-i este îngăduit să vadă statuia.

36 Înaintînd pe drumul drept ce duce la Mases și cotînd spre stînga, preț de vreo șapte stadii, dai de drumul ce duce spre Halike. Acest oraș care acum este pustiu²⁷³ altădată era populat și despre locuitorii orașului se vorbește în inscripțiile de pe coloanele epidaurienilor, din care aflăm despre tămăduirile făcute de Asclepios. Nu știu de nici o altă lucrare demnă de încredere, în care să se vorbească de orașul

Halike sau de locuitorii lui. (2) Deci drumul ce duce acolo, se află între muntele Pron și acela cunoscut în vechime sub numele de Thornax și care ulterior a luat numele de Kokkyx, fiindcă se zice că Zeus s-a transformat acolo în pasărea numită cuc. Zeus are un templu în vârful acestui munte, așa cum Hera are unul pe vârful muntelui Pron. La poalele lui Kokkygion se găsește un alt templu, care nu mai are nici uși, nici acoperiș și nici statui. Se zice că era închinat lui Apollon. Pe lângă el trece drumul spre Mases pentru cei care s-au abătut din drumul drept; Mases este o veche cetate despre care vorbește Homer în Catalogul argeenilor.²⁷⁴ Ea servește acum ca port hermionienilor. (3) La ieșirea din Mases există în dreapta un drum ce duce²⁷⁵ la promontoriul Strutheus.²⁷⁶ Mergînd tot pe crestele munților, distanța de la acest promontoriu pînă la Philanorion și Bo-leoi este de 250 de stadii. (4) De aici sînt 20 de stadii pînă la o altă așezare numită Didymoi, unde se află un templu al lui Apollon și unul al lui Poseidon și lângă acesta este un altul al Demetrei. Statuile divinităților sînt din marmură albă iar divinitățile sînt reprezentate stînd în picioare.

(5) Aici începe ținutul argeenilor care se numea odinioară Asinaia²⁷⁷; ruinele cetății Asine se văd încă pe țărmul mării. Atunci cînd lacedemonienii au intrat în Argolida²⁷⁸ cu o armată aflată sub comanda lui Nicandros, fiul lui Charillos, fiul lui Polydectes, fiul lui Eunomos, acesta fiind fiul lui Prytanis, care la rîndul lui a fost fiul lui Eurypon, Asinienii se alăturară lor pentru a devasta Argolida. Atunci însă cînd lacedemonienii s-au retras, argeenii alături de regele lor Eratos s-au dus să atace cetatea Asine. Asinienii li se împotrivară un timp și omorîră mai mulți argeeni nobili. Dar văzînd că fortificațiile au căzut în mîinile vrăjmașilor, ei se îmbarcară împreună cu femei și copii și părăsiră cetatea. Argeenii o distruseră și anexară ținutul; ei cruțară ce-i drept templul lui Apollon Pytheus, care se vede și azi iar în preajma lui îngropară pe Lysistratos.

(6) Marea Lernei se află la o depărtare de 40 de stadii de cetatea argeenilor. Coborînd la Lerna, dai în drum mai întîi de riul Erasinus,²⁷⁹ ce se varsă în Phrixos, iar acesta se varsă în mare, între Temenion și Lerna.²⁸⁰ Dacă te depăr-

tezi de Erasinus spre stînga și mergi cale de aproape 8 stadii, ajungi la templul stăpînilor Dioscurilor. Xoanoanele lor au aceeași formă ca și xoanoanele aflate în cetate. (7) Revenind pe drumul cel drept și traversînd rîul Erasinus, ajungi la rîul Chimaros. În preajma acestuia este o incintă împrejmuită cu pietre. Se spune că Pluton, după ce a răpit pe Kore, fiica Demetrei, a coborît pe aici, din nou în împărăția considerată a celor de sub pămînt. Așa cum am spus, Lerna se află pe țărmul mării și în cinstea zeiței Demetra Lernaia²⁸¹ se celebrează aici mistere. (8) Pădurea sacră începe de la muntele numit Pontinos. Muntele acesta nu lasă apele cerului să se piardă, ci le adună, dînd naștere unui rîu care se numește tot Pontinos după numele muntelui. Pe vîrfurile acestui munte se află un templu al zeiței Athena Saitis, din care nu au rămas decît ruine, și temelia casei lui Hipomedon,²⁸² care a plecat împreună cu Polynikes, fiul lui Oedip, la asediul Tebei.

37 Pădurea cea de paltini care începe din preajma acestui munte, se întinde în mare parte pînă la mare. Este mărginită de o parte de rîul Pontinos, iar de partea cealaltă de un rîu care a primit numele de Amymone, de la una din fiicele lui Danaos. (2) În această pădurice se vede statuia Demetrei Prosymna și o altă statuie înfățișînd pe Dionysos; o statuie nu prea mare o înfățișează pe Demetra șezînd. Aceste statui sînt lucrate din marmură. Într-un alt templu se află un xoanon din lemn, înfățișînd pe Dionysos Saotes șezînd și o statuie din marmură reprezentînd pe Afrodita pe mare. După cum se spune **aceasta** este o ofrandă a fiicelor lui Danaos, iar Danaos este cel ce a înălțat templul Athenei, pe muntele Pontinos. (3) Argeenii spun că Misterele de la Lerna au fost instituite de Philamon.²⁸³ Dar este evident că zvonurile care circulă cu privire la misterele ce se săvîrșesc acolo nu sînt vechi. Cît despre cele auzite de mine, cu privire la cele scrise pe o inimă făcută din aramă, Arriphon a descoperit că ele aparțin lui Philamon. Acest Arriphon din Triconionul Etoliei și care în vremea noastră este unul dintre personajele cele mai de vază din Lycia, era deosebit de priceput în a descoperi lucruri care nu atrăseseră atenția

nimănuî înaintea lui. Aşadar el a descoperit că versurile şi toate cele fără metru între versuri erau scrise în dialect doric. Înainte de întoarcerea Heraclizilor în Pelopones, argeenii vorbeau aceeaşi limbă ca şi atenienii, iar pe vremea lui Philamon, numele dorienilor nu era după credinţa mea, nici măcar cunoscut de toţi grecii. Aşa a arătat că stau lucrurile Arriphon.

(4) La umbra izvorului Amymonei²⁸⁴ a răsărit un paltin, unde s-a adăpostit, după cum se spune, hydra din Lerna. Eu unul sînt convins că acest monstru întrecea în mărime hidrele obişnuite şi că veninul lui avea atîta tărie încît nu puteai fi vindecat, deoarece Heracles a făcut ca lăncile lui să fie otrăvitoare, muind vârful lor în acest venin. Cred însă că această hidră nu avea decît un cap, nu mai multe, iar Peisandros din Camerion²⁸⁵ i-a atribuit mai multe capete, pentru a o face să aibă o aparenţă mai de temut şi pentru ca opera lui poetică să fie mai impunătoare. (5) Am văzut de asemenea fîntîna ce poartă numele Amphyraeos şi lacul Alkyonia, pe unde Dionysos — după cum spun argeenii — a coborît în infern, pentru a o readuce pe mama sa Semele,²⁸⁶ iar drumul i-a fost indicat de Polymnos.²⁸⁷ Acest lac are o adîncime nemăsurată şi nu cunosc nici o fiinţă care să fi putut ajunge printr-un mijloc oarecare, pînă la fund. Neron însuşi a făcut frînghii lungi de mai multe stadii, pe care le-a pus cap la cap, a fixat la un capăt al lor o bilă de plumb şi deşi a născocit diverse alte lucruri pentru această experienţă, nici el nu a putut da de fundul lui.²⁸⁸ Am mai auzit încă un lucru. Apa acestui lac cînd o priveşti este totdeauna liniştită în aparenţă şi nici cînd tulburată, totuşi cei ce îndrăznesc să se îmbăieze sînt înghiţiţi în adînc. Circumferinţa acestui lac nu este prea mare ci cam cît a treia parte dintr-un stadiu. Marginile-i sînt acoperite de ierburi şi de papură. Un lucru pe care nu-mi este îngăduit să-l divulg sînt practicile săvîrşite aici o dată pe an, în timpul nopţii, în cinstea lui Dionysos.²⁸⁹

38 Mergînd de la Lerna la Temenion, dai de locul de vărsare al rîului Frixos în mare. În Temenion există un templu al lui Poseidon şi altul al Afroditei precum şi mormîntul lui Temenos care este cinstit de dorienii din

Argos. Temenionul aparține argeenilor iar numele și l-a luat de la Temenos, fiul lui Aristomachos care puse stăpînire pe așezare și o întări; de aici el a pornit război împreună cu alți doriieni împotriva lui Tisamenos și a aheilor. (2) Nauplia²⁹⁰ se află la o depărtare de 50 de stadii de Temenion și astăzi este pustie. Fondatorul ei este Nauplios, care după tradiție era fiul lui Poseidon și al Amymonei. Mai dăinuie și astăzi ruinele zidurilor și un templu închinat lui Poseidon. Nauplia are de asemenea porturi și un izvor ce se numește Kanathos. După spusele argeenilor în acest izvor se îmbăiază zeița Hera în fiecare an devenind după aceea fecioară. Astea sînt lucruri ce se spun în taină la sărbătoarea zeiței Hera. (3) Se mai spun și alte lucruri la Nauplia despre un măgar care a mîncat lăstari de vie și prin aceasta a făcut recolta următoare mai bogată. De aceea au sculptat în piatră măgarul care i-a învățat să curețe viile, lucruri pe care le trec cu vederea, ele nefiind importante. (4) De la Lerne mai pornește un drum care merge de-a lungul mării spre o așezare numită Genesion.

În apropierea mării se află și un sanctuar spre slava lui Poseidon Genesios; Sanctuarul nu este prea mare. Urmează o altă așezare în Argolida cu numele de Apobathmoi, unde a debarcat Danaos cu fiicele lui. De aici după ce treci de așa-numitele Anigraia, care sînt un drum și o strămoșie deosebit de anevoioasă, dai de un loc potrivit pentru creșterea pomilor, în special a măslinilor situat pe stînga și care coboară pînă la mare. (5) Urcînd de aici spre interior... * dai de locul în care s-a încins o luptă mare între trei sute de nobili argeeni și tot atîția nobili spartani. Și-au găsit aici sfîrșitul toți în afară de un spartan și doi argeeni. Mormintele le-au fost ridicate în același loc. Lacedemonienii însă luptară cu mic cu mare contra argeenilor și obținînd o victorie decisivă au luat în stăpînire ținutul dar mai tîrziu l-au cedat ei înșiși egeștilor izgoniți de atenieni din insula lor.

* Text corupt.

În vremea mea cetatea Thyreatis era stăpînită de argeeni, care spun că au redobîndit-o în urma unui proces cîştigat. (6) După mormintele comune urmează Athene,²⁹¹ unde se așezaseră cîndva egipteii și un alt sat cu numele de Meris iar al treilea numit Eva,²⁹² este cel mai întins dintre sate. La Eva se află și un templu închinat lui Polemocrates care este și el odrasla lui Machaon și fratele lui Alexanor. El tămăduiește suferințele localnicilor și se bucură de cinstiri din partea celor din împrejurimi; (7) Deasupra acestor așezări se înalță muntele Parnon, care desparte pe lacedemonieni de argeeni și tegeați. La hotare sînt așezate coloane ale lui Hermes,²⁹³ făcute din piatră; de la ele își trage numele și locul. Un rîu cu numele de Tanaos — singurul care coboară din Parnon — tăind pămîntul Argolidei, se varsă în golful Thyreatic.

CARTEA a III-a

Laconica

1 Dacă ai trecut de statuile lui Hermes,¹ și o iei înspre apus, te afli îndată în ținutul Laconiei. Lacedemonienii înșiși povestesc că cel dintâi care a domnit peste aceste meleaguri a fost Lelex,² de baștină de pe acele meleaguri și după al cărui nume locuitorii asupra cărora a domnit, s-au numit lelegi. Lelex a avut doi copii, pe Myles și pe Polycaon; acest Polycaon era mai mic. Voi expune într-o altă parte a lucrării mele,³ unde s-a dus Polycaon și pricina plecării sale. (2) La moartea lui Myles a luat domnia fiul lui, Eurotas. Acesta a construit un canal și a îndreptat spre mare apele care formau o mlaștină în cîmpie; iar atunci cînd apele s-au scurs, cele rămase au format un rîu, căruia el i-a dat numele de Eurotas. Cum Eurotas nu avea copii de parte bărbătească, a lăsat domnia lui Lakedaimon, care avea de mamă pe Taygeta și de la care și-a luat numele și muntele.⁴ După datele tradiției tatăl lui Lakedaimon ar fi fost Zeus. (3) Lakedaimon a avut de soție pe Sparta, fiica lui Eurotas, iar cînd a venit la domnie a dat îndată țării și locuitorilor ei numele său. După aceasta a mai zidit o cetate, căreia i-a dat numele soției lui, iar cetatea poartă pînă-n zilele noastre numele de Sparta. Amyclas, fiul lui Lakedaimon, fiind și el dornic să rămînă în amintirea posterității, a zidit și el la rîndul lui o cetate mai mică în Laconia. El a avut mai mulți fii, iar cel mai frumos dintre aceștia a fost Iacint,⁵ care totodată era și cel mai mic și pe care soarta l-a smuls din viață înaintea tatălui său. Mormîntul lui se găsește la Amyklai, mai jos de statuia lui Apollon. La moartea lui Amyclas⁶ domnia a revenit fiului său mai mare, Argalos, iar atunci cînd a murit și acesta, puterea a revenit fratelui său Kinortas. Acesta a avut de fiu pe (4) Oibalos, cel care a luat-o de soție pe Gorgophone,⁷ fiica lui Perseu, regele din Argos. De la ea a dobîndit un fiu, pe Tyndareos, căruia Hipocoon, fiul mai vîrstnic al lui Oibalos refuza să-i recunoască dreptul la domnie, pretinzînd puterea pentru sine, datorită vîrstei.

Dar Hipocoon a atras de partea lui pe Icaros⁸ și pe partizanii acestuia, ajungînd în felul acesta mai puternic decît Tyndareos. Dacă ar fi să dăm crezare lucrurilor pe care le povestesc lacedemonienii, Tyndareos s-a văzut nevoit să fugă la Pellana.⁹ Mesenienii însă spun că Tyndareos s-ar fi refugiat la Aphareus,¹⁰ regele Meseniei, fiul lui Perieres, frate cu Tyndareos,¹¹ numai dinspre mamă. Se mai spune că Tyndareos a locuit în Mesenia, la Thalamae și că a dobîndit copii, în timpul șederii lui acolo. După un timp, Tyndareos a fost readus în Laconia de către Heracles și a redobîndit domnia. După Tyndareos au urmat la domnie fiii acestuia (Castor și Pollux) și apoi, ginerele său, Menelaos, fiul lui Atreus și Orestes, cel ce luase în căsătorie pe Hermiona. Pe vremea lui Tisamenos, fiul lui Oreste, au coborît în Pelopones Heraclizii. Temenos a pus stăpînire pe Argos, Kresphontes pe Mesenia iar Aristodemos¹² pe Lacedemonia. (5) Dar cum Aristodemos avea doi fii gemeni, după încuviințarea Pythiei, așa cum spune tradiția, în Laconia s-a statornicit o domnie dublă. Se povestește că Aristodemos a murit la Delfi, înainte ca dorienii să fi coborît în Pelopones. Cei ce vor să-i ridice în slăvi amintirea, spun că ar fi fost săgetat de Apollon, din pricină că n-a întreat oracolul despre felul în care urma să aibă loc sosirea dorienilor în Pelopones, ci a căutat să afle lucrurile mai din timp, de la Heracle cu care întîmplător se întîlnise. Adevărul este că fiii lui Pylades și ai Electrei au ucis pe Aristodemos. (6). Fiii lui Aristodemos se numeau unul Procles, iar celălalt Eurysthenes și erau gemeni. Deși se deosebeau mult unul de celălalt în privința caracterului, deși ajunseseră să se învrăjbească peste măsură, au venit totuși amîndoi în sprijinul lui Theras, fiul lui Anthesion, fratele mamei lor, Argeia, care le fusese tutore, ca să fie ales în fruntea unei colonii. (7) Theras a trimis această colonie în insula care pe vremea aceea purta numele de Kalliste, nădăjduind că urmașii lui Membliaros i-ar fi cedat lui de bună voie stăpînirea asupra insulei, lucru pe care l-au și făcut. (8) Căci locuitorii insulei au ținut seama de faptul că neamul lui Theras se trăgea din Cadmos¹³, în timp ce ei erau urmașii lui Membliaros. Iar pe Membliaros care era un om din popor, Cadmos l-a lăsat acolo în calitate

de conducător al coloniștilor de pe insulă. Așadar Theras a dat insulei numele lui iar therienii îi aduc și astăzi jertfe an de an, cinstindu-l ca pe fondatorul coloniei lor. Procles și Eurysthenes însă au ajuns la înțelegere numai în problema trimerii unei colonii la Thera¹⁴, în restul problemelor ei au rămas dezbinași. (9) Oricum ar sta lucrurile și chiar dac-ar fi fost de acord în toate privințele, eu unul n-aș fi cutezat să-i menționez în aceeași listă pe urmașii lor, fiindcă ei n-au fost într-atît de contemporani încît verii să domnească concomitent și nici urmașii acestora n-au fost egali la număr. Așadar, voi povesti aparte despre fiecare din aceste două familii, și nu despre amîndouă în același timp, amestecînd povestea lor.

2 Se zice că fiul cel mai mare al lui Aristodemos, pe nume Eurysthenes a avut un urmaș pe Agis¹⁵, după numele căruia toți descendenții lui Eurysthenes s-au numit agizi. Pe vremea acestui rege, Patreus, fiul lui Preuges, a întemeiat în Ahaia¹⁶ o cetate mare, care și azi poartă numele de Patrai¹⁷, după numele lui. La zidirea acestei cetăți au venit să dea ajutor și lacedemonienii. De asemenea i-au dat ajutor și lui Gras, fiul lui Ehelas, care era fiul lui Penthilos, iar acesta al lui Oreste, atunci cînd Gras a pornit cu corăbiile ca să întemeieze o colonie, între Ionia și Misia și care în vremea noastră se numește Eolida. Bunicul lui Gras, Penthilos pusese mai înainte stăpînire pe insula Lesbos, care se află în fața Eolidei. (2) În timp ce la Sparta domnea Ehestratos, fiul lui Agis, lacedemonienii au constrîns pe toți Kynureii, care ajunseseră la vîrsta de a purta armele să se expatrieze, pretextînd că tîlharii ce se adăposteau acolo, provocau pagube Argolidei, unde locuiau rudele lor argeenii, și că ei se dedau la incursiuni de pradă pe acest teritoriu în văzul tuturor. După tradiție, locuitorii din Kynureia¹⁸ ar fi fost la origine argeeni și ei socoteau ca întemeietor al ținutului lor pe Kynuros, fiul lui Perseu. (3) După cîțiva ani de la această expediție, a ajuns rege la Sparta, Labotas, fiul lui Ehestratos. Herodot în acea parte a istoriei sale în care vorbește despre Croesus, scrie că pe vremea cînd Labotas¹⁹, pe care-l numește de fapt Leobotas, era încă nevîrstnic, avea de tutore pe Lycurg²⁰, dă-

tătorul de legi. Pe timpul acela, lacedemonienii s-au hotărît să pornească pentru prima oară cu război împotriva argeenilor, sub pretext că aceștia devastau Kynuria, cu toate că o ocupaseră ei, (lacedemonienii), și căutau să răzcoale populațiile vecine, care se aflau sub ascultarea lor. Pe vremea cît a durat acest război — așa cum se spune — n-a avut loc nici o acțiune importantă, nici din partea lacedemonienilor și nici a argeenilor. Cît privește pe regii din această familie care au urmat la domnie, Dorysos fiul lui Labotas și Agesilaos fiul lui Dorysos, moartea i-a răpit în scurt timp pe amîndoi. (4) Pe vremea cît a domnit Agesilaos, Lycurg a statornicit legi pentru lacedemonieni. Alții spun că Lycurg a învățat aceste legi de la Pythia. În fine, alții susțin că Lycurg a adus legile din Creta, iar cretanii spun că aceste legi le-a făurit Minos, dar nu fără să fi fost sfătuit de divinitate. Mi se pare că privitor la această legislație a lui Minos, povestește cu ironie Homer în versurile sale care glăsuiesc astfel:

Este un oraș mare Cnosos la Creta,
Unde a domnit nouă ani Minos²¹
cel ce sta de vorbă cu Zeus.

Despre Lycurg voi vorbi și în ceea ce urmează. (5) Fiul lui Agesilaos a fost Arhelaos. Pe vremea lui, lacedemonienii ieșind învingători în război, puseră stăpînire pe orașul Aigys din vecinătate și luară robi pe locuitorii din Aigys,²² deoarece bănuiau că ei aveau simțăminte prietenești față de arcadieni.

Arhelaos întreprinse această expediție în înțelegere cu Harilaos, regele din cealaltă casă domnitoare. Cîte fapte a săvîrșit acesta, în calitate, mai ales, de comandant al lacedemonienilor, le voi pomeni în acea parte a lucrării mele, în care voi povesti despre casa domnitoare a așa-numiților Eurypontizi. (6) După Arhelaos a urmat la domnie, fiul său Teleclos, în timpul căruia lacedemonienii au cucerit orașele vecine, Amyclai²³, Pharis și Geranthrai, care stătuseră pînă atunci sub stăpînirea aheilor. Dintre acestea, locuitorii din Pharis și din Geranthrai îngroziți de venirea apropiată a dorienilor au căzut la o înțelegere și au fugit din Pelopones, în timp ce locuitorii din Amyclai nu s-au lăsat ușor izgo-

niți în urma atacului declanșat de doriene, ci au fost supuși, după ce au rezistat multă vreme și după ce au purtat un război îndelungat în timpul căruia au dat dovadă de mult curaj. Trofeul ridicat de doriene după ce i-au înfrînt, stă dovadă a importanței acordate acestei cuceriri. După ce s-au scurs cîțiva ani, de la aceste întîmplări, Teleclos a fost omorît de mesenieni în templul zeiței Artemis. Acest lăcaș sacru se găsea la hotarele Meseniei cu Laconia, într-un loc numit Limnai. (7) După moartea lui Teleclos a ajuns rege fiul său, pe nume Alcámenes. Pe vremea lui, lacedemonienii au trimis în Creta pe Charmidas, fiul lui Euthys, unul dintre cetățenii de vază ai Spartei, spre a pune capăt răzvrătirilor dinlăuntrul Cretei, iar după aceea pentru a-i convinge pe spartanii ce locuiau în orașe nefortificate și depărtate de țărmul mării, să le părăsească și să se stabilească în orașele în care se putea ajunge ușor venind pe mare. Lacedemonienii au distrus și așezarea Helos, aflată în preajma mării și care se afla în stăpînirea aheilor. De asemenea au învins și pe argeenii care veniseră în ajutorul hiloților răsculați.

3 După ce Alcámenes și-a sfîrșit viața, a venit la domnie fiul său, Polydoros. În timpul domniei acestuia lacedemonienii au trimis colonii, una la Crotona în Italia, iar a doua la Locrii, care locuiau pe promontoriul Zephyrion²⁴. (2) De asemenea războiul dezlănțuit pe timpul domniei lui Polydoros și denumit „al doilea război mesenian“, a ajuns la punctul lui culminant. Cît privește cauza acestui război, lacedemonienii spun una, iar mesenienii alta. Mai departe, în cursul povestirii mele, voi expune motivele susținute și de unii și de alții, precum și felul în care s-a sfîrșit războiul. Aici amintesc doar faptul că în primul război dus împotriva mesenienilor, comanda lacedemonienilor a avut-o mai ales Teopompos, fiul lui Nicandros, regele din cealaltă casă domnitoare. După ce a luat sfîrșit războiul dus împotriva mesenienilor și lacedemonienii au ajuns în stăpînirea Meseniei, Polydoros se bucură de o mare considerație la Sparta și era deosebit de stimat de către popor, fiindcă nu avea o fire violentă, nu jignea și nu vătămă pe nimeni, iar la judecări se arăta drept și cu înțelegere față de oameni. Tocmai

cînd Polydoros dobîndise un nume strălucit pe tot cuprinsul pămîntului grecesc, a fost omorît de Polemarchos, coborîtor dintr-o familie nu fără strălucire din Lacedemona, bărbat curajos, așa cum a dovedit-o prin faptele lui. Lacedemonienii au adus celui decedat numeroase cinstiri solemne. La Sparta există însă și un monument închinat lui Polemarchos; acesta a fost ridicat fie pentru faptul că el fusese considerat un om de ispravă, înainte de a săvîrși fărădelegea, fie pentru că rudele îl înmormîntaseră pe ascuns. (3) Pe vremea domniei lui Eurycrates, fiul lui Polydoros, mesenienii se aflau sub jugul lacedemonienilor și nu făcuseră nici o încercare pentru a scăpa de robie, iar poporul argean nu săvîrșise nici o faptă mai deosebită. Atunci însă cînd puterea trecu în mîinile lui Anaxandros, fiul lui Eurycrates, și cînd fură siliți să părăsească Peloponesul, mesenienii s-au răzvrătit împotriva lacedemonienilor și au purtat război mulți ani, ținîndu-le piept. Cînd au fost însă cuprinși de oboseală, au capitulat, părăsind Peloponesul. Locuitorii care au rămas în Mesenia, au ajuns robii lacedemonienilor, cu excepția acelor care locuiau în orașele maritime. Faptele săvîrșite în decursul acestui război, cum s-au răsculat mesenienii și au luptat împotriva lacedemonienilor, nu mi se pare potrivit să le expun în povestirea de față. (5) Anaxandros a avut de fiu pe Eurycrates al doilea, iar acesta pe Leon. Pe timpul acestor regi, lacedemonienii au avut multe de pătimit în războiul purtat împotriva tegeaților, însă după ce s-a urcat pe tron Anaxandridas, fiul lui Leon, lacedemonienii au ieșit învingători, datorită următoarelor întîmplări. Un lacedemonian cu numele de Lichas,²⁵ a venit în Tegea, într-o perioadă în care cele două cetăți aveau încheiat între ele armistițiul. (6) Cînd Lichas a ajuns acolo, spartanii dînd ascultare unei profeții a oracolului, căutară osemintele lui Orestes. Lichas, în timpul șederii lui în Tegea bănuia că osemintele puteau fi găsite în casa unui fierar. El a ajuns la această bănuială, comparînd răspunsul oracolului de la Delfi cu instrumentele văzute în atelierul de fierărire, adică asemui foalele fierarului cu vînturile pomenite de oracol, pentru că și acestea agită aerul cu impetuozitate, iar lovitura a comparat-o cu ciocanul și ecoul ciocanului cu nicovala; el consideră pe bună dreptate,

fierul ca fiind o nenorocire pentru oameni, deoarece se serveau de acum de el în lupte. Dacă oracolul s-ar fi referit la vremea așa-numiților eroi, zeul ar fi spus că arama reprezintă nenorocirea omului. O profeție asemănătoare cu privire la osemintele lui Orestes a fost dată și atenienilor cu privire la osemintele lui Tezeu și anume, că dacă nu vor transporta aceste oseminte de la Skyros la Atena, nu vor putea cuceri Skyrosul. Și într-adevăr, osemintele lui Tezeu le-a descoperit Kimon²⁶, fiul lui Miltiade, după ce a reflectat și el, în același chip; n-a trecut apoi mult timp și au cucerit Skyrosul. Faptul că pe vremea eroilor toate armele erau de aramă, ni-l dovedesc versurile lui Homer, ce se referă la barda lui Peisandros și la săgeata lui Meriones²⁷. Întărirea acestei afirmații a mea o face și lancea lui Ahile din templul zeiței Athena din Phaselis²⁸ și sabia lui Memnon din sanctuarul lui Asclepios din Nicomedia. Vîrfurile lăncii, sauroterul și sabia în întregime sînt lucrate din aramă. Cu privire la faptele amintite, eu știu că așa stau lucrurile. (7) Anaxandrides, fiul lui Leon este singurul lacedemonian care a avut în același timp două neveste și a locuit în două case. Lucrurile s-au putut întîmpla astfel, deoarece nevasta pe care și-a luat-o la început, deși a fost o femeie desăvîrșită sub toate aspectele, nu i-a dăruit nici un urmaș. Atunci eforii îl sfătuiră pe Anaxandrides să se despartă de ea; el a respins categoric propunerea eforilor și a consimțit să-și ia o a doua soție, de la care a dobîndit un fiu, pe Cleomenes²⁹. Dar abia s-au petrecut aceste lucruri și prima lui soție, care pînă atunci fusese stearpă, a dat naștere lui Dorieus, apoi lui Leonidas și în sfîrșit lui Cleombrotos. (8) Cînd a murit Anaxandrides, lacedemonienii împotriva voinței lui, au izgonit pe Dorieus, deși-l socoteau mai presus decît Cleomenes și în privința înțelepciunii și în privința treburilor militare și dădură puterea lui Cleomenes, așa cum hotărau legile, deoarece era mai vîrstnic.

4 Și Dorieus neputîndu-se hotărî să rămînă în Lacedemonia, unde ar fi ascultat de Cleomenes, a pornit în fruntea unei colonii. Cleomenes, îndată ce ajunsese rege, adună o armată de lacedemonieni și de aliați ai acestora și năvăli

în Argolida. Argeenii au venit împotriva lor, dar în lupta care s-a dat, Cleomenes a învins pe argeeni, care erau în număr de aproape cinci mii. Aceștia au fost puși pe fugă, refugiindu-se apoi în pădurea sfântă a lui Argos, fiul Niobei. Atunci Cleomenes, căruia îi treceau prin minte tot felul de nesăbuiți, a poruncit hiloșilor să dea foc pădurii și astfel văpăile au cuprins totul mistuind odată cu pomii, pe toți aceia care se refugiaseră în pădure implorând cruțare. (2) Cleomenes a pornit în expediție și împotriva orașului Atena. Prima dată a eliberat pe ateniени de tirania fiilor lui Peisistratos și prin această acțiune au dobândit și el și lacedemonienii o frumoasă reputație în întreaga Grecie. A doua oară însă a pornit în expediție la Atena, ca să sprijine pe ateni-anul Isagoras, doritor să statornicească un regim tiranic la Atena. Neizbutind însă în planurile sale din pricina bărbăției cu care ateniенii și-au apărat libertatea, Cleomenes, drept răzbunare, le-a devastat țara, răpindu-le o parte din teritoriul numit Orgas³⁰ și din domeniul sfânt al zeițelor de la Eleusis, după cum susțin ei. (3) A pornit în expediție și în Egina, de unde a luat ca prizonieri pe toți cetățenii de vază, care ajutaseră pe regele Darios, din simpatia lor față de perși și care au convins pe egineti să dea pământ și apă regelui Darios, fiul lui Hystaspes. În timp ce Cleomenes zăbovea în Egina, Demaratos, regele din cealaltă casă domnitoare din Sparta, l-a ponegriț în fața poporului lacedemonienilor. (4) Îndată ce Cleomenes s-a întors din Egina la Sparta, s-a străduit să detroneze pe Demaratos. În acest scop a cumpărat pe de o parte prin daruri pe Pythia, pentru ca să dea lacedemonienilor un oracol așa cum voia el privitor la Demaratos, iar pe de altă parte a izbutit să-l facă pe Leotychides, care se trăgea din același neam regesc ca și Demaratos, să ridice pretenții asupra tronului. Leotychides a invocat atunci cuvintele pe care le-a rostit regele Ariston, din neștiință, atunci când s-a născut Demaratos, spunând că acesta nu este fiul său cu adevărat. Atunci lacedemonienii, așa cum obișnuiau să procedeze și cu alte prilejuri, au întrebat oracolul de la Delfi, cu privire la disputa asupra lui Demaratos, iar Pythia, cum era firesc, a dat răspunsul pe care-l sugerase Cleomenes. Iar Demaratos, din pricina

urii lui Cleomenes și nu cu dreptate a fost îndepărtat de la domnie. (5) La câțiva timp după aceste evenimente, Cleomenes și-a găsit sfârșitul într-un acces de nebunie, apucînd o sabie, înfingînd-o în propriul său trup, lovindu-l și vătămîndu-l tot. Argeenii spun că prin acest fel de moarte năpraznică dădea socoteală pentru fărădelegea făptuită, față de cei ce imploraseră cruțare, atenienii, pentru că devastase ținutul Orgas, iar delfienii ziceau că plătea pentru darurile pe care le dăduse prezicătoarei înduplecînd-o să spună lucruri false cu privire la nașterea lui Demaratos. Nu este exclus să fie ura adunată atît din partea eroilor cît și a zeilor, împotriva lui Cleomenes, cea care i-a provocat pedepsirea, deoarece și Protesilaos care nu era un erou mai renumit decît Argos, a pedepsit la Eleus³¹ pe persanul Artayktes; la fel și megarienii care au îndrăznit să cultive cîndva pămîntul în incinta sacră a zeilor din Eleusis, n-au putut să obțină iertarea și să scape de mînia lor. Cu privire la atitudinea lui Cleomenes față de oracolul de la Delfi, știm că nimeni altul în afară de Cleomenes n-a mai avut curajul să o facă. Cum Cleomenes n-a avut copii de parte bărbătească, domnia a revenit lui Leonidas, fiul lui Anaxandrides și frate cu Dorieus, după amîndoi părinții. (6) În vremea aceea Xerxes a pornit expediția împotriva Greciei iar Leonidas împreună cu cei trei sute de soldați lacedemonieni, l-a întîmpinat la Termopile. Fără îndoială că au mai fost și alte războaie între greci și barbari, dar sînt foarte puține războaiele acelea care datorită îndeosebi vitejiei unui singur bărbat să fi ajuns la o faimă mai mare așa cum s-au întîmplat lucrurile cu Ahile, în timpul războiului troian și cu Miltiade în lupta de la Marathon. Dar eu cred că fapta vitejească a lui Leonidas³² a întrecut toate faptele mărețe care s-au petrecut în anii aceia precum și în anii de mai înainte. Căci Leonidas cu tot numărul lui mic de luptători pe care-i adusese la Termopile ar fi izbutit să stăvilească trecerea lui Xerxes, cel mai îngîmfat dintre toți regii de mai tîrziu ai mezilor și ai perșilor și care dăduse atîtea dovezi de strălucit curaj, încît persanul n-ar fi dat nicicînd cu ochii de Grecia, nici n-ar fi pîrjolit Atena, dacă acel trahinian Efialte nu le-ar fi arătat perșilor cărarea ocolită ce ducea prin mun-

tele Oeta și n-ar fi condus oastea strategului Hydarnes ca să-i poată învălui pe greci. Barbarii au pătruns în Grecia numai după moartea lui Leonidas³³. (7) Pausanias, fiul lui Kleombrotos n-a ajuns rege, dar în calitate de tutore al lui Pleistarhos, fiul nevîrstnic lăsat de Leonidas i-a condus la Plateea, pe lacedemonieni cu corăbiile, iar mai târziu în Helespont. Consider ca fiind demnă de mare laudă comportarea lui Pausanias față de o femeie originară din Cos, fiica lui Hegetorides, cetățean de vază din Cos,³⁴ fiul lui Antagoras și pe care o luase cu sila spre a-i fi ibovnică persanul Pharandates, fiul lui Theaspis. (8) Atunci cînd Mardonios³⁵ a căzut la Plateea, iar barbarii au fost înfrinți, Pausanias a eliberat pe femeie, trimițînd-o la Cos și dîndu-i toate podoabele și darurile pe care i le făcuse persanul. De asemenea Pausanias n-a vrut să pîngărească cadavrul lui Mardonios, deși Lambon din Egina îl îndemna la această impietate.

5 Așadar Pleistarhos, fiul lui Leonidas a încetat din viață la scurt timp după venirea lui la domnie și i-a urmat Pleistoanax, fiul lui Pausanias, cel care a avut comanda lacedemonienilor în lupta de la Plateea. (2) Fiul și moștenitorul la domnie al lui Pleistoanax a fost Pausanias. El a făcut o expediție în Atica, pretextînd că dorește să lupte împotriva lui Thrasybulos și a atenienilor; în realitate însă el a urmărit să întărească puterea celor treizeci de tirani, pe care-i înscăunase Lysandros. Deși a repurtat o victorie asupra atenienilor democrați³⁶, care aveau în stăpînire Pireul, a socotit mai nimerit să-și conducă armata acasă — imediat după luptă — spre a nu atrage asupra Spartei cea mai rușinoasă dintre ocări, aceea de a fi favorizat puterea tiranică a unor ticăloși. (3) Intorcîndu-se de la Atena fără să fi obținut nici un rezultat practic, dușmanii i-au intentat un proces. După legile în vigoare la Sparta, judecarea regelui învinuit revenea unui tribunal alcătuit din douăzeci și opt de bătrîni³⁷, cei cinci efori și regele care aparține celeilalte case domnitoare. Un număr de paisprezece bătrîni împreună cu regele Agis, l-au declarat vinovat pe Pausanias, iar restul tribunalului l-a absolvit de vina ce-i era adusă. (4) N-a trecut multă vreme și Lacedemonienii începură să adune armată

în vederea unui război împotriva tebanilor, a cărui cauză o voi povesti atunci când va veni vorba despre Agesilaos. Lysandros sosind atunci în Focida, făcu mobilizare generală și fără să piardă deloc vreme, năvăli în Beoția, luînd cu asalt zidurile cetății haliarților,³⁸ fiindcă nu consimțiră să se despartă de tebani. Între timp însă, au pătruns în cetate un număr de tebani și de atenieni care rînduindu-se în fața zidului, dădură o luptă în care și-au găsit sfîrșitul atît Lysandros cît și un număr important de lacedemoneni. (5) Pausanias, care zăbovea cu recrutarea trupelor printre tegeați³⁹ și în restul Arcadiei, n-a apucat să vină și să ia parte la această luptă. Cînd însă a ajuns în Beoția și a aflat că Lysandros a fost învins și omorît, a pornit cu armata împotriva tebanilor, intenționînd să înceapă lupta. Văzînd că împotriva lui se aliniaseră tebanii și zvonindu-se că Thrasybulos se află prin apropiere cu atenienii, unde așteaptă doar să înceapă lupta lacedemonienii, pentru ca el însuși să se năpustească apoi din spate, Pausanias s-a temut ca nu cumva să fie învăluit de cele două armate vrăjmașe și a intrat în tratative cu tebanii ca să ia trupurile lacedemonenilor care căzuseră la Haliartos spre a le îngropa. Lacedemonenii n-au încuviințat fapta aceasta, eu însă am pentru ei admirație din următorul motiv: Pausanias a luat această hotărîre, deoarece știa bine că lacedemonenii avuseseră totdeauna insucces, atunci cînd se aflaseră între doi vrăjmași, așa cum s-a întîmplat la Termopile și în insula Sphacteria⁴⁰. El s-a temut ca nu cumva să fie pricina și pentru o a treia nenorocire.

(6) Atunci, fiindcă concetățenii lui l-au acuzat în fața judecătorilor pentru întîrzierea pe care o arătase în Beoția, n-a vrut să se înfățișeze la judecată și s-a refugiat la Tegea, implorînd ajutor la templul zeiței Athena Alea.⁴¹ Templul acesta trecea din timpuri îndepărtate drept cel mai venerabil lăcaș de închinăciune în ochii lacedemonenilor și cei care se refugiau acolo se găseau în siguranță. Lacedemonenii au recunoscut și ei acest lucru, întrucît nici n-au încercat să-l caute nici pe Pausanias, tot așa cum se întîmplase mai înainte de el și cu Leotychides sau cu Chrisis pe care au cruțat-o argeenii; toți aceștia se refugiaseră acolo ca rugători.⁴²

(7) După plecarea de bunăvoie a lui Pausanias în exil, cum

copiii lui Agesipolis și Kleombrotos erau foarte mici, aveau ca tutore pe Aristodemos, ruda lor apropiată. Izbînda reputată de lacedemonieni la Corint i se datorește lui Aristodemos, care-i conducea. (8) Iar cînd Agesipolis a devenit matur și a luat domnia, primii dintre peloponesieni cu care s-a războit, au fost argeenii. Pe cînd își conducea armata prin mijlocul Tegeii în Argolida, argeenii au trimis un sol care să încheie pace cu Agesipolis după ceremonialul obișnuit din străbuni, între doriene. Dar el nu numai că nu a admis propunerile, ci a înaintat în interiorul țării, devastînd-o. Atunci zeul a provocat un cutremur,⁴³ dar Agesipolis nu s-a gîndit nici atunci să-și retragă oastea, deși lacedemonienii (la fel ca și atenienii) — mai mult decît ceilalți greci — se temeau de semnele cerești. Dar în timp ce Agesipolis își așezase tabăra sub zidurile Argosului, cutremurele au continuat cu mai multă tărie iar cîțiva dintre soldații lui, au fost uciși de trăsnete; alții și-au pierdut mințile din cauza tunetelor. În urma acestor întîmplări el a fost silit să se retragă din Argolida. Apoi (9) a pornit în expediție împotriva olintienilor. După ce a ieșit învingător în război și după ce a cucerit cele mai multe orașe din Chalcidica⁴⁴ pe cînd se apropia din clipă în clipă căderea Olintului, a căzut pe neașteptate bolnav și a murit.

6 Cum Agesipolis a murit fără copii, domnia a revenit lui Cleombrotos, fratele său, sub a cărui comandă spartanii s-au războit cu beoțienii la Leuctra. Cleombrotos a căzut chiar de la începutul luptei, săvîrșind acte de vitejie. Se pare că atunci cînd urmează să se abată asupra oastei grave înfrîngerii, divinitatea rînduiește să piară mai întîi comandantul, așa cum s-a întîmplat și la Delion, cînd divinitatea l-a luat pe Hipocrate, comandantul atenienilor, care era fiul lui Arifron și mai tîrziu în Tesalia pe Leosthene.

Cel mai mare dintre fiii lui Cleombrotos, Agesipolis n-a săvîrșit nici o faptă demnă de amintit: după moartea lui a luat domnia fratele lui mai mic, Cleomenes. Dintre copiii pe care i-a dobîndit, cel mai mare, Acrotatos a murit înainte a lui Cleomenes (2). La moartea lui Cleomenes, survenită mai tîrziu s-au certat pentru domnie Cleonymos, fiul lui Cleomenes și Areus, fiul lui Acrotatos. Cearta ivită

între ei a judecat-o gerusia, care a decretat că demnitatea părintească revenea lui Areus, fiul lui Acrotatos și nu lui Cleonymos. Dar Cleonymos s-a mîniat peste măsură, fiindcă pierduse tronul. Eforii atunci au încercat să-l consoleze, dîndu-i în mai multe rînduri, rangul de comandant al armatei, ca să nu ajungă cîndva vrăjmașul Spartei. El însă a pricinuit în cele din urmă, multe neajunsuri patriei sale aducînd în Laconia, pe regele Epirului, pe Pyros, fiul lui Aiakides. În timp ce la Sparta domnea Areus, fiul lui Acrotatos, Antigonos, fiul lui Demetrios Poliorcetul, a pornit împotriva Atenei pe uscat și pe mare. În ajutorul atenienilor au venit pe de o parte flota egiptenilor sub comanda lui Patroclus, iar pe de alta toate oștile lacedemonienilor sub comanda regelui Areus. (3) În timp ce Antigonos asedia Atena din toate părțile și împiedica pătrunderea oricărui ajutor în cetate, Patroclus trimise soli îndemnînd pe lacedemonieni și pe Areus să pornească ei cei dintîi lupta împotriva lui Antigonos și după ce vor fi făcut ei începutul, s-ar năpusti și el din spate împotriva macedonenilor, căci spunea el, mai înainte de asta, că nu se cuvenea ca armata lui compusă din egipteni și mai ales din marinari să se năpustească pe uscat împotriva macedonenilor. Lacedemonienii doreau să-și expună viața atît din simpatie față de atenieni cît și fiindcă voiau să săvîrșească o faptă demnă de a fi pomenită de către urmași. Dar cum proviziile armatei erau pe sfîrșite, Areus și-a condus oastea înapoi la Sparta, încredințat că forțele de care dispunea, trebuiau păstrate în folosul patriei și nu risipite pentru interesele altora. Atenienii, după o lungă rezistență, au încheiat pace cu Antigonos, cu condiția ca ei să așeze o garnizoană în Museion, pe care după un timp Antigonos a retras-o de bună voie. Areus a avut un fiu, Acrotatos, iar acesta pe Areus, care însă a murit la vîrsta de opt ani. (4) Singurul urmaș din familia domnitoare a lui Eurysthenes a fost Leonidas, fiul lui Cleonymos, care ajunsese la adînci bătrînețe. Acestui Leonidas, lacedemonienii i-au dat domnia. Leonidas avea dușman neîmpăcat pe Lysandros, nepotul lui Lysandros, fiul lui Aristocritos. Lysandros atrase de partea lui pe Cleombrotos, ginerele lui Leonidas, care l-a acuzat

pe Leonidas de multe fărădelegi, învinuindu-l printre altele de faptul că, atunci când era tânăr, jurase că va distruge Sparta, spre a-și răzbuna tatăl. Așadar Leonidas a fost înlăturat de la domnie și-n locul lui a avut parte de cinstire regească Cleombrotos. Dacă Leonidas s-ar fi lăsat pradă mîniei și s-ar fi refugiat la regele Macedoniei sau la cel al Egiptului, — așa cum a procedat altă dată Demaratos, fiul lui Ariston —, nu i-ar fi fost de nici un folos chiar dacă spartanii ar fi avut o atitudine binevoitoare față de el. Văzîndu-se izgonit, Leonidas a plecat în Arcadia; de acolo l-au rechemat lacedemonienii după cîțiva ani, încredințîndu-i domnia. (5) Cu privire la Cleomenes, fiul lui Leonidas și faptele îndrăznețe și pline de vitejie săvîrșite de el precum și la faptul că din pricina lui spartanii au abolit regalitatea, toate aceste lucruri le-am arătat mai înainte, în locul în care am vorbit despre Aratos din Sicyona⁴⁵. Acolo am vorbit și despre felul cum a murit Cleomenes în Egipt.

7 Cel din urmă rege al Spartei coborîtor din neamul lui Eurysthenes, care se mai numește și neamul Agiazilor, a fost Cleomenes, fiul lui Leonidas. Povestea celeilalte case domnitoare, după cîte am aflat, este următoarea: Procles, fiul lui Aristodemos, a dobîndit un fiu, căruia i-a dat numele de Soos. Se zice că Eurypon, fiul lui Soos, a ajuns la glorie atît de mare, încît toți urmașii lui s-au numit eurypontizi, pe cînd înaintea lui toți urmașii se numeau Procleizi. (2) Eurypon a avut un fiu numit Prytanis. Pe timpul domniei lui, s-a iscat marea vrăjmășie dintre lacedemonieni și argeeni,⁴⁶ dar și înainte de acesta luptaseră cu Kynureii. Timp de două generații, cît au domnit Eunomos, fiul lui Prytanis și Polydectes, fiul lui Eunomos, Sparta a trăit în pace. (3) Fiul lui Polydectes, Harillos a năvălit în Argolida și a devastat acest ținut și apoi după cîțiva ani, sub comanda aceluiași Harillos, spartanii au pornit împotriva tegeiaților, cu speranța că-i vor învinge și că vor smulge Arcadiei cîmpia Tegeii. Către această încercare l-a împins un oracol cu un înțeles echivoc.

(4) Cînd a murit Harillos, a venit la putere Nicandros. Și toate cele ce a pătimit Teleclos, regele celeilalte case

Domnitoare, din partea mesenienilor, în timpul zeiței Artemis Limnas, s-au petrecut și pe vremea domniei lui Nicandros. Acesta a pătruns și el în Argolida și a pricinuit mari stricăciuni ținutului. Iar Asineii, care au participat alături de lacedemonieni la această faptă au fost pedepsiți, după puțin timp, de către argeeni, prin marile distrugerii pe care le-au provocat patriei lor, și prin exil.

(5) Despre Teopomp, fiul lui Nicandros, care a domnit după tatăl lui, voi vorbi atunci când voi scrie despre Mesenia. Pe vremea domniei lui, a avut loc războiul lacedemonienilor împotriva argeenilor, pentru stăpânirea Thyreii. Theopomp însă n-a luat parte el însuși la aceste acțiuni, atît pentru faptul că îmbătrînise, dar mai cu seamă din pricina mîhnirii că, fiind el încă în viață, l-a pierdut pe fiul său. Archidamos. (6) Dar Teopomp n-a murit fără copii, ci a lăsat un fiu pe Zeuxidamos. În timpul domniei lui, mesenienii au plecat din Pelopones, după ce au fost învinși de spartani, în cel de al doilea război. Lui Anaxidamos i-a urmat fiul său Arhidamos și apoi fiul acestuia Agasicles; amîndoi acești regi și-au petrecut viața în liniște și fără război.

(7) Ariston, fiul lui Agasicles și-a luat de soție o femeie despre care se spune că a fost cea mai josnică dintre fetele din Lacedemonia, dar care la chip era cea mai frumoasă dintre toate femeile, mai frumoasă chiar și decît Elena. După ce a luat-o Ariston de nevastă, a născut la interval de numai șapte luni pe Demaratos. Și în timp ce regele sta la sfat cu eforii, a venit un slujitor al lui, care l-a vestit că nevasta lui a născut un fiu. Atunci Ariston, uitînd de ceea ce spune Homer în Iliada⁴⁷ cu privire la nașterea lui Eurystheus, sau fără să se gîndească de fel la aceasta, a spus că cel născut nu este fiul lui, ținînd seama de lunile trecute. Pentru aceste cuvinte însă, a regretat mai tîrziu. Într-adevăr Demaratos care se bucura la Sparta de o faimă bună și care împreună cu Cleomenes adusese izbăvirea atenienilor de Peisistratizi, și-a pierdut domnia, din pricina zmintelii lui Ariston și a dușmăniei lui cu Cleomenes, ajungînd un om de rînd. A fost silit în cele din urmă să se refugieze la Darios, regele Persiei și se spune că urmașii lui au rămas multă vreme în Asia (8). Leotychides, care a ajuns rege în locul

lui Demaratos, a luat parte la lupta navală de la Mycale alături de atenienii aflați sub comanda lui Xantipos⁴⁸, fiul lui Arifron. A pornit apoi în expediție împotriva aleuzilor⁴⁹ din Tesalia și cu toate că ar fi putut distruge întreg teritoriul tesalian, pentru că acțiunile lui erau totdeauna încununate de izbândă, s-a lăsat corupt prin daruri de Aleuzi. Adus în fața judecății la Lacedemona, a fugit pe ascuns din patria lui, căutând azil în templul zeiței Athena Alea din Tegea. Fiul lui Leotychides, Zeuxidamos, a murit pe când tatăl lui era încă în viață și înainte de a fugi din Sparta, din pricina unei boli pe care n-a putut-o tămădui. (9) După fuga lui Leotychides la Tegea, a ajuns rege Arhidamos, fiul lui Zeuxidamos. Acesta a pricinuit mari neajunsuri atenienilor, prin incursiunile și devastările ce le făcea pe teritoriul lor, an de an, mai ales în preajma Atenei. El a cucerit prin asediu cetatea plateenilor fiindcă aceștia aveau alianță cu atenienii. Dar nu el a fost pricina care a grăbit războiul dintre peloponesieni și atenieni, ci dimpotrivă Arhidamos a făcut eforturi pentru menținerea păcii. (10) Vinovat în special de acest război a fost Sthenelaidas, unul dintre cetățenii cu cea mai mare trecere la Sparta și care pe vremea aceea era efor⁵⁰. Războiul acesta a zdruncinat temelie Grecia, care pe atunci reprezenta o forță. După aceea, Filip, fiul lui Amyntas, a desăvârșit distrugerea acestei cetăți care ajunsese putredă și cam nesănătoasă și fără rezistență.

8 La moartea sa, Archidamos a lăsat mai mulți fii, dintre care cel mai mare, Agis, a preluat domnia. Arhidamos a avut și o fiică, cu numele de Kynisca, care a nutrit ambiția de a participa la jocurile olympice; ea a fost prima femeie care s-a ocupat cu creșterea cailor pentru cursele de care și a ieșit învingătoare la jocuri. După Kynisca, au mai fost în Lacedemonia și alte femei care au reputat izbînzi la jocurile olympice, dar nici una n-a întrecut-o pe Kynisca. Am impresia că nici un alt popor în afară de Spartani, n-a manifestat mai puțin interes pentru poezie și pentru glori ficarea poetilor.⁵¹ Căci în afară de epigrama consacrată victoriei Kyniscăi, epigramă care nu știu de cine a fost compusă:

și în afară de aceea compusă mai înainte de Simonide⁵² și gravată pe trepiedul oferit de ea la Delfi⁵³, n-a fost nici un alt poet care să fi celebrat amintirea regilor lacedemonieni. (2) Pe vremea domniei lui Agis, fiul lui Arhidamos, lacedemonienii au avut diverse motive de nemulțumire față de eleenii; ceea ce îi supăra mai ales, era faptul că eleenii le interzisera participarea la jocurile olimpice precum și sacrificiile în templul lui Zeus din Olympia⁵⁴. Au trimis așadar un sol la eleenii care le porunci ca ei să acorde libertate lepreoșilor precum și vecinilor lor aflați sub dominația lor. La această poruncă eleenii au răspuns că numai atunci vor acorda vecinilor libertate, când și spartanii vor da libertate cetăților de pe teritoriul lor. Atunci lacedemonienii, sub comanda regelui lor Agis au pătruns în Elida. Dar îndată ce au ajuns la Olympia și la râul Alpheios⁵⁵, divinitatea a făcut să se cutremure pământul și oastea s-a întors din drum. În anul care a urmat, Agis a pătruns din nou în Elida, devastând ținutul și întorcându-se cu o mare pradă. Atunci un bărbat din Elida, pe nume Xenias, care avea legături de ospitalitate cu Agis în particular și care era proxenos⁵⁶ al colectivității lacedemoniene, s-a răzvrătit împotriva poporului din Elida, avînd de partea lui pe eleenii bogăți. Dar înainte ca Agis să fi putut sosi cu armata și să le fi dat ajutor, Thrasydaios, care pe atunci era conducătorul eleenilor, a învins pe Xenias și pe oamenii lui, izgonindu-i din cetate. La întoarcere, Agis a îngăduit unei părți din armata lui, sub comanda spartanului Lysistratos precum și eleenilor exilați, să le devasteze ținutul, alături de lepreoși. În al treilea an al războiului, lacedemonienii sub comanda lui Agis, se pregătiră să năvălească din nou în Elida. Atunci eleenii sub comanda lui Thrasydaios — ca unii ce pătîmiseră peste măsură — au consimțit să acorde libertate vecinilor lor și să dărîme zidul cetății lor, iar lacedemonienii să poată aduce jertfe în templul lui Zeus de la Olympia și să participe la întrecerile olimpice. (3) Agis a făcut numeroase incursiuni în Atica și a așezat la Deceleia⁵⁷ o garnizoană întărită, spre a produce neliniște atenienilor. După distrugerea flotei ateniene la Aigos Potamos, Lysandros, fiul lui Aristocritos și Agis au nesocotit jurămintele

făcute de lacedemonieni și atenieni față de zei și din proprie inițiativă fără asentimentul colectivității spartane au dat poruncă aliaților să distrugă Atena din temelii. În ceea ce privește războiul, Agis a avut parte în special de lucruri strălucite ca acestea. (4) Agis a manifestat față de fiul său Leotychides aceeași nesocotință de care a dat dovadă și Ariston față de Demaratos, adică, îndemnat de un demon vrăjmaș, a spus, în fața eforilor, că nu crede că Leotychides ar fi copilul lui cu adevărat. Mai târziu, Agis a fost cuprins de remușcări din pricina acestor vorbe și pe când îl aduceau înapoi acasă din Arcadia unde se îmbolnăvisese, ajungând la Heraia⁵⁸, a chemat ca martor poporul spunând că socotește pe Leotychides copilul său adevărat și l-a conjurat cu lacrimi să vestească acest lucru lacedemonienilor. (5) Dar după moartea lui Agis, Agesilaos a izgonit de la domnie pe Leotychides, amintind lacedemonienilor cele spuse de Agis cândva pe seama lui Leotychides. Au venit chiar și arcadieni din Heraia, care să servească de martori lui Leotychides, pentru ceea ce spusese Agis la moartea lui. La neînțelegerea iscată între Leotychides și Agesilaos a contribuit în mare măsură oracolul de la Delfi, care la întrebarea pusă, a răspuns în chipul următor: „Măcar că ești mândră, veghează tu, țară a Spartei ca nu cumva din tine cea bine făcută, să se nască un rege șchiop. Ci atunci da-vor peste tine îngrozitoare și negîndite nenorociri, ca de altfel și valul distrugător al războiului“. Leotychides considera că acest oracol se referea la Agesilaos, căci acesta era într-adevăr șchiop, în timp ce Agesilaos susținea că acest oracol se referea la Leotychides care nu ar fi copilul legitim al lui Agis. Dar lacedemonienii n-au adus din nou în fața oracolului de la Delfi disputa lor, așa cum s-ar fi convenit s-o facă. Vinovat de acest lucru mi se pare că a fost Lysandros, fiul lui Aristocritos, care făcea tot ce-i sta în putință ca să dobîndească domnia în defavoarea lui Agesilaos.

9 Ajungînd totuși la domnie Agesilaos, fiul lui Arhidamos, lacedemonienii au luat hotărîrea să pornească cu corăbiile în Asia spre a doborî imperiul lui Artaxerxes, regele Persiei, fiul lui Darios. Ei aflaseră de la ceilalți strategii și

mai ales de la Lysandros, că cel ce subvenționase flota nu era Artaxerxes ci Cyrus⁵⁹, care pusese bani la dispoziția lacedemonienilor, spre a duce războiul împotriva atenienilor. Agesilaos, după numirea lui în calitate de comandant al armatei pedestre și după ce a primit ordin să treacă cu armata în Asia, a trimis soli către toți grecii aflați în afara istmului⁶⁰ precum și către cei din Pelopones, cu excepția Argosului, recomandându-le să devină aliații lacedemonienilor. Corintienii deși s-au arătat deosebit de dornici să participe la expediția din Asia, din pricina incendiului produs pe neașteptate la un templu închinat lui Zeus din Olympia, au socotit că întâmplarea e un semn rău și n-au luat parte la expediție, cu toată bunăvoința lor. Atenienii, la rîndul lor, au pretextat că aveau nevoie de liniște spre a readuce cetatea lor la vechea ei bună stare, în urma pagubelor pricinuite de războiul peloponesiac și de ravagiile ciumei. De fapt aflaseră de la niște soli, că fiul lui Timotheos, Conon se dusese la regele perșilor; de aceea au stat liniștiți. La Teba, a fost trimis ca sol Aristomenidas, bunicul lui Agesilaos dinspre mamă; el era în relații de prietenie cu tebanii și făcuse parte dintre judecătorii, care hotărîseră să fie uciși toți cei prinși la Platea, după ce a fost cucerită cetatea. Dar tebanii au dat același răspuns ca și atenienii, refuzînd să ajute pe lacedemonieni. (2) După ce s-a adunat armata spartană și cea aliată, iar corăbiile au fost pregătite, Agesilaos a plecat la Aulis, ca să aducă jertfe zeiței Artemis, așa cum a făcut cîndva și Agamemnon, atunci cînd se pregătea să pornească cu război împotriva Troiei. Căci Agesilaos se simțea mîndru pentru faptul că era domn peste o cetate cu mult mai prosperă decît aceea a lui Agamemnon și că avea sub a lui ascultare întreaga Grecie ca și Agamemnon; socotea de asemenea că va fi o ispravă mai strălucită să dobori pe regele Artaxerxes și să devii stăpîn pe toate bogățiile Persiei decît să pui mîna pe un regat ca acela al lui Priam. În timp ce el aducea jertfe, tebanii înarmați se năpustiră asupra lui, zvrîliră de pe altar bucățile de carne aduse și-l goniră din templu. Agesilaos a fost mîhnit din pricina jertfei zădărnice⁶¹, dar cu toate acestea, a trecut în Asia, înaintînd spre Sardes. (3) Pe vremea aceea cea-

mai mare parte a teritoriului din Asia Sudică se afla sub puterea Lydiei, iar cetatea Sardes se deosebea prin bogăție și putere și fusese dată ca reședință satrapului care avea sub a lui dependență ținuturile maritime, în timp ce Susa era reședință regală. Tisafernes, satrapul Ioniei, avea sub ordinele lui cavaleria perșilor și armata pedestră, cea mai numeroasă ce a fost vreodată de la expediția lui Darius, împotriva sciților⁶² și împotriva Atenei, ca și de la expediția lui Xerxes.

Agesilaos dădu lupta în câmpiile udate de râul Hermos⁶³ și obținu o victorie definitivă. Lacedemonienii satisfăcuți de zelul manifestat de Agesilaos, îl numiră pe deasupra și comandant al forțelor navale. El a încredințat comanda trimelilor lui Peisandros, soțul surorii lui, iar el s-a preocupat cu multă energie de operațiunile terestre. Dar vreunul dintre zeii l-a privit cu ochi răi și l-a împiedicat să ducă pînă la bun sfîrșit acțiunea lui. (4) Cînd Artaxerxes a aflat de izbînzile lui Agesilaos, cum că a adus la supunere pe toți cei aflați în calea lui și că înainta mereu biruitor spre interiorul țării, a condamnat la moarte pe Tisafernes, măcar că adusese servicii importante și a numit în locul lui, în provinciile dinspre litoral, pe Tithraustes, un om cu o minte ascuțită și care pe deasupra era și vrăjmașul lacedemonienilor. Cum a ajuns la Sardes, Tithraustes s-a gîndit la posibilitatea de a sili pe lacedemonieni să recheme armata lor din Asia. Trimise, așadar, în Grecia un om al lui de încredere, anume pe Timocrates din Rodos, căruia i-a dat bani din plin și i-a recomandat să ațîțe pe Greci la război împotriva lacedemonienilor. Printre aceia care au primit bani de la el sînt pomeniți Kylon și Sodamas din Argos, Androcleides, Ismenias și Amphitemis din Teba, apoi Kefalos și Epicrates din Atena, iar din Corint Polyanthes și Timolaos, conducătorii partidei care-i sprijinea pe argeeni⁶⁴. Aceia care au oferit un pretext făciș pentru declanșarea războiului au fost locrienii din Amfissa, care se aflau în vrajbă cu focenii pentru stăpînirea asupra unui ținut. La îndemnul tebanilor, partizanii lui Ismenias, au năvălit în acest ținut în vremea cînd grînele erau coapte și după ce le-au tăiat, le-au luat cu ei ca pradă. Apoi au năvălit în Locrida și focenii, cu întreaga lor ar-

mată, devastînd-o; atunci locrienii cerură ajutorul tebanilor și devastară Focida. (5) Au sosit atunci în Lacedemona trimișii focenilor, care învinuiră pe tebani, plîngîndu-se de cele ce suferiseră din partea lor. În afară de alte plîngeri, lacedemonenii nu puteau să dea uitării insulta adusă de tebani lui Agesilaos, atunci cînd acesta aducea sacrificii în Aulida, și hotărîseră să le declare război. Aflînd de hotărîrea lacedemonenilor, atenienii trimiseră solie la Sparta, cu rugămîntea de a nu ridica armele împotriva tebanilor, ci de a înfățișa tribunalului faptele de care-i acuzau, spre a fi judecați. Lacedemonenii mîniați peste fire, au gonit pe trimiși. Cu privire la cele petrecute, adică la expediția lacedemonienilor și la moartea lui Lysandros, am scris în partea povestirii mele referitoare la Pausanias. (6) Războiul numit Corintic a fost și acesta o continuare a expediției lacedemonenilor împotriva tebanilor. Din pricina acestei expediții, Agesilaos a fost obligat să transporte armata din Asia în Grecia. După ce și-a trecut armata cu corăbiile de la Abydos⁶⁵ la Sestos și apoi mergînd prin Tracia⁶⁶, a ajuns în Tesalia, unde tesalienii, ca să le fie pe plac tebanilor, cu care de altfel erau prieteni, au încercat să le împiedice trecerea. Existau de altfel, din vechime relații de prietenie între tesalieni și atenieni. (7) Agesilaos însă a învins cavaleria tesalienilor, a străbătut ținutul Tesaliei și a trecut nestînjinit de nimeni prin mijlocul Beoției, după ce mai întîi a învins pe tebani și pe aliații lor la Coroneia⁶⁷. Cînd beoțienii au fost puși pe fugă cîțiva dintre ei au căutat azil în templul zeiței Athena denumită Itonia. Agesilaos, deși fusese rănit în luptă, nu le-a pricinuit nici un neajuns celor ce-și căutaseră azil acolo.

16 Nu mult după aceasta, corintienii ce fuseseră exilați din pricina atașamentului lor față de lacedemoneni, au organizat jocurile istmice, iar cei ce rămăseseră în cetate, de frica lui Agesilaos, n-au îndrăznit să facă opoziție. Dar atunci cînd Agesilaos a plecat spre Sparta, au celebrat și ei jocurile istmice împreună cu argeenii. Agesilaos a venit din nou cu armata împotriva Corintului și fiindcă se apropia vremea sărbătorii, Hyakinthia⁶⁸ le-a îngăduit soldaților oți-

ginari din Amyclae să se ducă în patria lor și să săvârșească practicile statornicite în cinstea lui Apollon și a lui Hyakinthos. Împotriva acestora s-au năpustit pe drum atenienii, avînd în frunte pe Ificrates și i-au ucis. (2) Agesilaos a venit apoi în Etolia ca să ajute pe etolieni, pe care îi urgiseau cu război acarnanienii, pe care i-a și silit să înceteze războiul deși erau pe punctul să cucerească Calydonul⁶⁹ și alte cetăți mai mari etoliene. (3) După un timp s-a dus și în Egipt, spre a da ajutor egiptenilor ca să se răzvrătească împotriva stăpînirii persane. Multe și demne de pomenire sînt faptele săvîrșite de Agesilaos⁷⁰ în Egipt. Dar cum ajunsese bătrîn, a murit în timpul acestei expediții, iar lacedemonenii, îndată ce trupul a fost la ei, l-au îngropat, dîndu-i cinstiri cu mult mai mari decît oricărui alt rege. (4) În anii domniei lui Archidamos, fiul lui Agesilaos, focenii au pus stăpînire pe oracolul de la Delfi. În ajutorul focenilor, din dorința de a lupta împotriva tebanilor, afară de mercenari plătiți, au venit printr-o înțelegere comună lacedemonieni și atenieni, atenienii ca uniți ce-și aminteau de o veche facere de bine a focenilor față de ei, lacedemonienii pretextînd și ei prietenia lor față de foceni; în realitate însă după cît cred eu, din pricina vechii lor uri față de tebani. Teopomp, ful lui Damasistratos, scrie că Archidamos a luat bani și de asemenea soția lui Deiniha a primit daruri din partea căpeteniilor focene, ca să-l convingă pe Archidamos să ia parte la alianța lor. Nu socot demn de lăudat faptul că Archidamos a primit bani sfinți și că a venit în ajutorul unor oameni care au prădat cel mai vestit dintre oracole. Îi aduc totuși laude pentru că în timp ce focenii au vrut să ucidă pe tinerii de la Delfi și să vîndă ca sclavi femeile și copiii și să distrugă orașul din temelii, Archidamos le-a cerut să se abțină de la acest lucru. (5) După acestea Archidamos a trecut și în Italia alături de tarentini să se războiască împotriva popoarelor barbare din vecinătate și acolo a fost ucis de barbari dar mînia lui Apollo n-a îngăduit să-i fie îngropat acolo trupul. Fiul mai mare al lui Archidamos, Agis, a fost ucis în lupta împotriva lui Antipatros și a macedonenilor. (6) Fiul lui mai mic, Eudamidas, care i-a urmat

lui Agis, a domnit într-o epocă pașnică pentru lacedemoneni. Faptele petrecute în timpul domniei lui Agis, fiul lui Eudamidas și al lui Eudamidas, fiul lui Agis, le-am povestit când am vorbit despre Sicyona.

(7) Dacă treci dincolo de statuile lui Hermes, dai de un loc plin de stejari⁷¹. Locul poartă numele de Skotitas. Numele acesta n-a fost dat locului din pricina desimii copacilor, ci pentru faptul că Zeus era acolo denumit Skotitas⁷² și mai ales pentru că în partea stîngă a drumului, la distanță de zece stadii există un templu al lui Zeus Skotitas. Dacă te întorci din drum și înaintezi puțin și apoi cotești spre stînga, întilnești o statuie a lui Heracles și un trofeu. Se zice că pe acesta l-a înălțat Heracles, atunci când a ucis pe Hipocoon⁷³ și pe copiii lui. (8) Al treilea drum care se desface din drumul cel mare înspre dreapta, duce la Karyai⁷⁴ și la templul zeiței Artemis. Karyai este consacrat zeiței Artemis și Nimfelor; aici sub cerul liber s-a ridicat o statuie a zeiței Artemis Carytis, unde, an de an, se adună fecioarele lacedemonene și dănuiesc într-un fel deosebit de acela din ținutul lor. (9) Întorcîndu-ne din nou la drumul cel mare și mergînd pe drumul de pietoni dăm peste ruinele Sellasiei⁷⁵. Acest oraș, așa cum am spus și mai sus, l-au jefuit aheii, după ce au învins pe lacedemoneni și pe regele lor Cleomenes, fiul lui Leonidas. (10) Ajungînd la Thornax⁷⁶, unde există o statuie a lui Apollo Pythaeus, construită în același fel cu statuia lui ce se află la Amyclae. Ce formă are această statuie, voi arăta atunci când voi descrie statuia de la Amyclae, căci lacedemonenii îi aduc o mai mare cinstire lui Apollo Amycleianul, în așa fel încît au întrebuițat tot aurul trimis de Cresus⁷⁷, regele Lydiei, pentru Apollo Pythaeus și pentru împodobirea acestei statui care se găsește la Amyclae.

11 Îndepărtîndu-ne de Thornax,⁷⁸ vom întilni orașul care de la început s-a numit Sparta, iar cu vremea s-a numit Lacedemona⁷⁹, nume care înainte denumea întreg ținutul. Modul cum am procedat în lucrarea mea despre Atica⁸⁰, unde nu am vorbit despre toate lucrurile pe rînd, ci alegînd am vorbit numai despre acelea care sînt vrednice de pome-

nire, îl voi lămuri acum, înainte de a începe să scriu despre spartani. Căci, chiar de la început, am socotit nimerit ca din mulțimea faptelor, care nu merită să fie povestite, dar pe care totuși le relatează mulți, să aleg pe cele mai importante. Așadar nu am găsit alt procedeu cu toate că am reflectat bine. (2) Lacedemonenii care locuiesc la Sparta au o piață⁸¹ ce merită atenția, în care există buleuterionul gerusiei precum și sediile eforilor, ale nomofilakilor⁸² și ale așa-numiților bidiaioi. Gerusia⁸³ este sfatul cel mai important al statului lacedemonean, iar celelalte dregătorii sînt exercitate de arhonți cum sînt cei cinci efori și cei cinci bidiaioi⁸⁴. Aceștia din urmă se ocupă de întrecerile tinerilor care au loc în gymnasiul numit Platanistas⁸⁵ și de celelalte întreceri, iar eforii dirijează cele mai importante probleme ale statului și unul dintre ei este eforul eponim, tot așa cum la Atena unul dintre cei nouă arhonți este eponimul. (3) Partea cea mai strălucită din Agora este cea numită Porticul persan și pe care spartanii au făcut-o din prăzile luate de la mezi. Cu timpul au mărit această piață și au adus-o la strălucirea de azi. Pe coloanele porticului care sînt din marmură albă sînt reprezentați perși,⁸⁶ printre care Mardonios, fiul lui Gobryas și Artemisa⁸⁷, fiica lui Lygdamis și regină a Halicarnasului. Se zice că această femeie a participat voluntar la expediția lui Xerxes împotriva Greciei, dovedind o mare vitejie în lupta navală de la Salamina. (4) În Agora există un templu închinat lui Iuliu Caesar⁸⁸ primul dintre romani care a rîvnit la monarhie și primul care a dobîndit demnitatea de autocrator. Există și un alt templu în cinstea lui Augustus, fiul lui Caesar, care a consolidat și mai mult monarhia și a dobîndit putere și demnități mai mari decît tatăl lui. Numele lui este Augustus care în limba greacă se spune Sevastos⁸⁹. (5) În preajma altarului lui Augustus există o statuie de bronz a lui Agias. Despre acest Agias se spune că i-a prezis lui Lysandros că va captura flota atenienilor la Aigos Potamos cu excepția a zece trireme. Aceste zece trireme s-au refugiat în Cipru, iar pe toate celelalte împreună cu echipajele le-au capturat lacedemonenii. Agias era fiul lui Agelohos, fiul lui Tisamenos⁹⁰. (6) Lui Tisamenos care era originar din Eleia și anume din spița Jamizilor i s-a anunțat printr-un oracol că va ieși în-

vingător în 5 întreceri importante. Cu toate acestea, când a participat la întrecerea de pentathlon, la Olympia, a plecat învins, deși la primele două probe a reușit cel dintâi, adică la alergare⁹¹ și la săritură, unde a fost superior lui Ieronymos din Andros. A fost însă învins de acesta la proba numită „luptă“ și pierzând victoria a dat un alt înțeles oracolului și anume că zeul voia să spună că va ieși învingător la război în cinci lupte. Lacedemonenii, fiindcă știau profețiile Pythiei referitor la Tisamenos, l-au convins să se mute din Elida la Sparta și să facă uz de oracol spre folosul colectivității spartane. Și Tisamenos a câștigat pentru ei cinci bătălii: Mai întâi la Plateea împotriva perșilor, în al doilea rând, la Tegea, unde lacedemonenii au luptat cu tegeații și argienii și apoi la Dipaia⁹², unde s-au angajat în luptă toți arcadienii, în afară de mantineeni. Dipaia este o cetate a Arcadiei, în districtul Mainalia; în al patrulea rând au luptat împotriva hiloșilor acelora care se răzvrătiseră și se mutaseră din Istm la Ithome⁹³. La răzvrătire n-au participat toți hiloșii ci numai mesenienii, care se despărțiseră de vechii hiloși⁹⁴. Dar despre acestea voi vorbi îndată. Atunci lacedemonenii, ascultând de sfatul oracolului, au încheiat pace cu răsculații, lăsându-i să plece din Messenia. Pentru a cincea oară Tisamenos a făcut uz de oracol la Tanagra⁹⁵, unde a avut loc ciocnirea lacedemonenilor cu argienii și atenienii. Acestea sînt informațiile cu privire la Tisamenos. (7) La Sparta, în agora se mai află încă statuile lui Apollon Pythaeus, a Latonei și a zeiței Artemis. Întreg acest loc se numește „choros“ pentru că în timpul gymnopaidiilor⁹⁶, efebii dansează în cinstea lui Apollon. Sărbătoarea aceasta este una din sărbătorile cele mai importante ale lacedemonenilor. (8) Nu departe de acest loc, există templele lui Zeus Agoraios⁹⁷ și al Geei, de asemeni, temple închinete zeiței Athena Agoraia⁹⁸ și lui Poseidon pe care-l numesc Asphalios⁹⁹ și apoi templele lui Apollon și al Herei. Există, de asemeni, o statuie mare a Demosului Sparțiașilor. Lacedemonenii au și un templu al Moirelor¹⁰⁰. În preajma acestui templu se află mormîntul lui Orestes, fiul lui Agamemnon, pentru că osemintele lui Orestes, aduse după îndemnul oracolului, de la Tegea, le-au îngropat aici. Alături de mormîntul lui Orestes există și statuia lui Poly-

doros, fiul lui Alcámenes, pe care-l cinstesc mai mult decât pe toți regii, încît arhonții¹⁰¹ atunci cînd trebuie să aducă un lucru la cunoștința tuturor, îl vestesc de pe statuia lui Polydoros. Există și o statuie a lui Hermes Agoraios, care ține în mîinile lui pe Dionysos copil. De asemeni există și vechile monumente numite „Ephoreia“ în interiorul cărora, se află mormîntul lui Epimenides din Creta și al lui Aphareus, fiul lui Perieres. Lucrurile care-l privesc pe Epimenides socot că lacedemonenii le spun mai aproape de adevăr decât argienii. În acest loc, unde se află Moirele...^{*} există și o statuie a lui Zeus Xenios și al Athenei Xenia¹⁰².

12 Pornind din piață pe drumul care se numește „Afetais“, întîlnești așa-numitele „Booneta“. Aici povestirea mea îmi impune să lămuresc lucrurile privind numirea drumului. (2) Se spune că Icaros¹⁰³ a hotărît o întrecere la alergare, pentru pețitorii Penelopei pe drumul numit Afetais. Este cunoscut faptul că învingător a fost Odysseus. După cum mi se pare mie, Icaros a propus întrecerea după pilda lui Danaos¹⁰⁴, căci el a născocit acest fel de încercare pentru fiicele lui. Fiindcă nimeni nu vroia să-și ia de soție pe vreuna dintre ele din pricina fărădelegii săvîrșite. Danaos a anunțat că va da de soție pe oricare din fetele lui aceluia care va alege după frumusețe, fără să ceară în schimb vreun dar. După ce s-au înfățișat cîțiva bărbați, i-a pus să se întrecă în alergare și a dat voie primului venit să-și aleagă el cel dintîi soție, apoi cu al doilea a procedat la fel și tot așa, pînă la cel din urmă. Pentru fiicele lui care au rămas fără soți, trebuia să vină alți pețitori și să se instituie o nouă întrecere de alergare. (3) Pe drumul acesta din Lacedemonia, așa cum am și spus, se găsește așa-numita Booneta, care a fost altă dată casa regelui Polydoros. Cînd a murit regele Polydoros, soția lui a vîndut casa și a luat în schimb boi, pentru că pe acea vreme nu existau încă bani de aur și de argint, iar ca mijloc de schimb se întrebunțau boi și sclavi sau aur și argint neprelucrat. Iar cei ce călătoreau pe mare în India, se zice, că în schimbul mărfurilor grecești, aduse, luau de

*Text corupt

la indieni alte lucruri ușor transportabile, pentru că întrebuințarea banilor nu o cunoșteau de fel, deși, la ei exista aur și aramă din belșug.

(4) Dincolo de sediul bidiailor exista un templu al zeiței Athena. Se zice că statuia zeiței a ridicat-o Odysseu după ce i-a învins la alergare pe peșitorii Penelopei și i-a dat numele de Keleutheia¹⁰⁵. A ridicat trei altare în cinstea Keleutheiei, care se găsesc la o anumită depărtare unele de altele. Înaintînd pe calea Aphetais¹⁰⁶, întîlnim monumentele închinat lui Iops, monumente executate, după unii, de Lelex, iar după alții, de Myles și de Amphiaraos, fiul lui Oicles. Al doilea monument se zice că l-au ridicat fiii lui Tyndareos, căci Amphiaraos era vărul lor. În preajma acestuia există și un monument al lui Lelex. (5) Nu departe de acesta se află un templu al lui Poseidon Tainarios. Il numesc Tainarios¹⁰⁷...*. La o mică depărtare există un templu al Athenei, despre care se spune că l-au ridicat lacedemonenii care au plecat în calitate de coloniști la Tarent și în alte părți ale Italiei. Apoi există locul numit Hellenion,¹⁰⁸ acest nume se zice că i-a venit de la faptul că acolo s-au adunat grecii la sfat ca să vadă pe ce cale ar putea să-l întîmpine pe Xerxes, care năvălea în Europa. Există și o altă legendă după care locul și-ar fi luat acest nume pentru că aici au ținut sfat cei care au pornit împotriva Ilionului, luînd partea lui Menelau, cercetînd cum vor putea ajunge pe mare pînă la Troia și cum se vor răzbuna pe Alexandru pentru răpirea Elenei. (6) Aproape de Hellenion se vede mormîntul lui Talthybios. Dintre ahei, argienii sînt aceia care arată un mormînt al aceluiași Talthybios ce se afla și în fața cetății lor. Minia acestui Talthybios pentru omorîrea solilor trimiși de Darius¹⁰⁹ să ceară pămînt și apă, s-a răsfîrînt asupra statului la lacedemonieni; la Atena însă ea a apăsas asupra unui singur om, asupra lui Miltiades, fiul lui Kimon, căci Miltiades a purtat vina pentru că atenienii au omorît pe solii lui Darius, care au venit în Atica. (7) În Lacedemonia există și un altar al lui Apollon Acreitas și un templu al Geei, numit Gasepton. Deasupra acestuia a fost ridicat templul lui Apollon Maleates. La capă-

* Text corupt

tul căii Aphetais, foarte aproape de zid, se află templul Dictynei¹¹⁰ și mormintele regești ale așa-numiților eury-pontizi¹¹¹. Aproape de Hellenion există un templu al Arsi-noei, fiica lui Leukippos și soră cu soțiile lui Kastor și Polydeukes. În preajma locului numit Phruria¹¹² există un templu al zeiței Artemis, iar dacă mergem puțin mai departe, dăm peste monumentul profeților veniți din Elida și cunoscuți sub numele de Iamizi¹¹³. Există de asemeni templul lui Maron, și al lui Alpheios, care dintre toți lacedemonenii trimiși la Termopile, au arătat cea mai mare destoinicie, după pilda dată de Leonidas. Templul lui Zeus Tropaios¹¹⁴ l-au ridicat dorienii, după ce au supus pe amyceeni și pe ceilalți ahei ce stăpâneau pe vremea aceea Laconia. Templul înălțat Mamei zeilor¹¹⁵ se bucură de o cinstită deosebită. După acest templu urmează heroonul închinat lui Hipolytos, fiul lui Tezeu și acela al arcadianului Aulon, fiul lui Tlesimenes¹¹⁶. Pe Tlesimenes unii îl consideră frate, iar alții fiul lui Melanion din Parthenope. (8) Există și o altă ieșire din agora; în dreptul ei a fost zidit edificiul numit Skias¹¹⁷, în interiorul căruia și astăzi lacedemonenii țin sfat. Edificiul Skias a fost construit de Theodoros din Samos, despre care se spune că a prelucrat cel dintâi fierul și a făurit statui. Aici lacedemonenii au atârnat chitara lui Timotheos din Milet, pedepsindu-l, fiindcă la cele șapte coarde din care era formată înainte chitara, a mai adăugat alte patru. (9) Aproape de Skias există un edificiu circular, în interiorul căruia se află statuile lui Zeus și ale Afroditei, divinități care poartă numele de Olympice. Despre acest edificiu lacedemonenii spun că l-a ridicat Epimenides dar ei nu recunosc cele ce spun despre el argeenii și nici măcar nu admit că Epimenides a luptat împotriva Cnosienilor.

13 În preajma Skiadei¹¹⁸ se află mormântul lui Kynortas, fiul lui Amyclas și de asemeni un mormânt al lui Kastor, deasupra căruia s-a înălțat un templu. Căci se spune că numai după trecerea de 40 de ani de la lupta împotriva lui Idas și a lui Lynceus, fiii lui Tyndareos au fost considerați ca divinități, și nu mai de vreme. Lângă Skias se vede de asemeni mormântul lui Idas și al lui Lynceus. Părerea cea mai plauzibilă este că nu au fost înmormântați nici aici, ci în

Mesenia. Căci nenorocirile ce s-au abătut asupra mesenienilor și timpul cît au fost în exil departe de Pelopones, au făcut ca multe dintre monumentele vechi să nu mai fie cunoscute de cei care s-au întors; și cum oamenii nu mai știau ale cui sînt, este firesc să se nască dispute. (2) În fața Afroditei din Olympia, se află templul supranumit Kore Soteira, cu privire la care, unii spun că l-a construit tracul Orpheu, alții că este opera lui Abaris, cel ce a venit din ținutul Hyperboreilor. Karneios, pe care-l numesc Oiketias, se bucura de cinstire în Sparta înainte de reîntoarcerea Heraclizilor iar sediul cultului său a fost în casa profetului Krios, fiul lui Teocles. Odată, cînd fiica acestui Krios umplea amfora cu apă, au surprins-o iscoadele dorienilor, care mai întîi au intrat în vorbă cu ea, iar apoi au venit în casa tatălui ei, și i-au anunțat că a fost cucerită Sparta. (3) Dorienii toți au deprins să-l cinstească pe Apollon Karneios, învățînd acest lucru de la Karnos, de neam din Acarnania și care a fost profetul lui Apollon. Deoarece Hypotes, fiul lui Phylas l-a ucis pe acest Karnos, mînia lui Apollon s-a abătut asupra taberei dorienilor și ei au fost siliți să-l pedepsească pe ucigaș cu exilul și de atunci s-a statornicit la doriene. Totuși el nu este unul și același cu Carneios Oiketias al lacedemonenilor, cel ce se bucura de cinstiri în casa profetului Krios, pe vremea cînd Sparta era încă stăpînită de ahei. Potrivit versurilor Praxillei¹¹⁹, Carneios era fiul Europei și a fost crescut de Apollon și Leto. Există și o altă explicație cu privire la acest nume. Pe muntele Ida din Troia se află o dumberavă închinată lui Apollon, plină de scorușe, din care grecii au tăiat pentru a construi calul de lemn. Cînd au aflat însă că divinitatea s-a mîniat împotriva lor, au căutat să-l îmblînzească pe Apollon, aducîndu-i jertfe și l-au numit Karneios, de la cuvîntul Kraneia, schimbînd după vechiul obicei locul literei R. (4) Nu prea departe de templul lui Karneios există o statuie a lui Aphetaios; de aici se spune că au pornit peștorii Penelopei la alergare. Există și un loc în formă de patruleter, prevăzut cu coloane, în care, în vremurile de demult se vindeau diverse mărunțișuri¹²⁰. În apropiere se află un altar al lui Zeus Ambulios¹²¹, altul al zeiței Athena Ambulia și ale Dioscurilor, care și ei poartă numele de Am-

bulii. (5) În față este așa-numita Colona și un templu închinat lui Dionysos Colonatas, iar alături de aceasta se află incinta sacră a unui erou, despre care se spune că l-a călăuzit pe Dionysos la Sparta. Acestui erou îi aduc jertfe Dionysiadele¹²² și Leukipidele, înainte de a jertfi zeului iar celelalte zece preotese, numite și ele Dionysiade, stabilesc o alergare cu premii, așa cum le-a prezis oracolul de la Delfi. Nu departe de templul lui Dionysos există un templu al lui Zeus Euanemos și în partea dreaptă un heroon al lui Pleuron, strămoșul dinspre mamă a fiilor lui Tyndareos. În versurile compuse de Areios¹²³ se spune că Thestios, tatăl Ledei, era fiul lui Pleuron. (6) Nu prea departe de heroon, se ridică o colină care are în vârful ei un templu al Herei Argiana, ridicat, după cum se spune, de Eurydice, fiica lui Lakedaimon și soția lui Akrisios, fiul lui Abas. Cum râul Eurotas inundase cu apele sale cea mai mare parte a ținutului, a fost înălțat, după profețiile oracolului, templul Herei Hypercheiria și un xoanon dedicat Afroditei-Hera, care este foarte vechi. S-a statornicit obiceiul ca la măritișul fetelor, mamele să aducă sacrificii zeiței acesteia. Pe drumul ce trece prin dreapta colinei, se află statuia lui Etoimocles, fiul lui Hyposthenes. Atât tatăl cât și fiul au ieșit biruitori la jocurile olympice¹²⁴. La întrecerile de trîntă au repurtat amîndoi 11 victorii, cu care prilej Hiposthenes și-a depășit fiul cu o victorie.

14 Ieșind din piața publică și luînd-o spre apus, dai de cenotaful lui Brasidas, fiul lui Tellis și la o distanță mică de el, de un teatru construit din marmură albă, care-ți atrage privirile¹²⁵. În fața acestui teatru se află mormîntul lui Leonidas, unde în fiecă an sînt rostite discursuri și se celebrează Jocuri, la care au voie să participe numai spartanii. Osemintele lui Leonidas au fost transportate de la Termopile, după ce au trecut 40 de ani de la moartea lui, de către Pausanias, fiul lui Pleistoanax și ele se află înăuntrul mormîntului. S-a ridicat și o coloană, pe care au fost gravate numele strămoșilor celor care au luptat împotriva mezilor la Termopile. (2) Există în Sparta și o piață numită a lui Theomelidas. În acest loc se găsesc mor-

mintele regilor din familia Agiazilor și în apropierea lor o hală numită a crotanilor. Iar crotanii fac parte din pita-nași. Nu departe de hală există un templu al lui Asclepios, numit templu al Agiazilor. Iar dacă înaintăm mai departe, aflăm mormîntul lui Tainaros și se zice că promontoriul Laconiei și-a luat numele de la el. Există și temple închinete lui Poseidon Hipocurios și zeiței Artemis Aiginaia. Întorcîndu-ne spre hală întîlnim un templu al zeiței Artemis Issoria, numită și Limnaia, dar aceasta nu este în realitate Artemis, ci Britomartis a cretanilor. Lucrurile privitoare la aceasta le voi spune acolo unde va fi vorba despre Egina. (3) Foarte aproape de mormintele regilor agiazi, se poate vedea o coloană, pe care sînt gravate izbînzile în întrecerile de alergare, în care a ieșit învingător, Hionis, bărbat din Lacedemona, la Olympia și în alte locuri. La Olympia a repurtat șapte victorii, patru la cursa de un stadion, iar celelalte la cursa numită de diaulos. Alergarea cu scutul la sfîrșitul întrecerii nu fusese încă statornicită. Hionis, după cum se spune, a luat parte la expediția lui Batos din Thera, alături de care a întemeiat Cyrena; se mai spune că a învins și a distrus pe vecinii libyenilor. (4) În privința templului dedicat Thetidei se spune că a fost construit din cauza care urmează. Cînd lacedemonenii duceau lupta împotriva mesenienilor, care se răzvrătiseră, regele lor Anaxandros a năvălit în Mesenia și a luat captive multe femei, printre care și pe Cleo, preoteasă a Thetidei. Soția lui Anaxandros a cerut-o și a luat-o pe Cleo. Descoperind că avea la ea un xoanon al Thetidei, a ridicat împreună cu ea un templu în cinstea acestei zeițe. Xoanonul Thetidei, îl păzesc spartanii într-un loc tănuț. (5) Privitor la Demetra Chtonia, se spune că lacedemonenii îi aduc cinstiri după îndemnul lui Orfeu, dar părerea mea este, că au acest cult datorită templului Hermionei, iar divinitatea este slăvită sub numele de Demetra Chtonia. Există și un templu al lui Serapis, care este cel mai nou templu pe care-l au spartanii, și templul lui Zeus, supranumit Olympios.

(6) Lacedemonenii numesc Dromos, locul în care tinerii se mai antrenează și azi la alergări. Cum înaintăm pe acest

Dromos, pornind de la mormîntul Agiazilor, spre stînga, există un mormînt al lui Eumedes. Şi acest Eumedes a fost unul dintre fiii lui Hipocoon. Există şi o statuie veche a lui Heracles, unde aduc jertfe aşă-numiţii Sphaireii¹²⁶. Se numesc Sphairei, efebii ajunşi la vîrsta bărbătească. În afara „Dromosului“, mai jos de statuia lui Heracles, este o casă care acum aparţine unui particular, dar care în vechime aparţinea lui Menelaos. Dacă părăsim Dromosul, întîlnim templele Dioscurilor, ale Charitelor al Eileithyei, al lui Apollon Karneios şi al Artemidei Hegemone¹²⁷. (7) Templul lui Agnitas este construit în partea dreaptă a Dromosului, iar Agnitas este denumirea lui Asclepios, pentru că există un xoanon al divinităţii, făcut din agnon, iar acest agnon este un fel de răchită asemănătoare cu salba moale. Puţin mai departe de templul lui Asclepios este un trofeu despre care se spune că l-a ridicat Polydeukes, în amintirea izbînzii sale împotriva lui Lynceu. Şi mie acest lucru îmi arată că e demnă de crezare tradiţia, după care fiii lui Aphareus n-ar fi fost îngropaţi la Sparta. La începutul Dromosului se află Dioscurii Afeterioi, iar dacă mai înaintăm puţin dăm de heroonul lui Alcon. Zice-se că Alcon a fost fiul lui Hipocoon. Înspre heroonul lui Alcon există un heroon-templu al lui Poseidon supranumit Domatites. (8) Există şi un loc numit Platanistas, din pricina copacilor, într-adevăr de platani înalţi şi care au crescut de jur împrejur, unul în preajma celuilalt. Acest loc întrebuintat pentru exercitarea efebilor este înconjurat de un şanţ cu apă, aşă cum înconjoară marea o insulă, iar intrările se fac pe poduri. Pe unul din poduri se află o statuie a lui Heracles, iar pe celălalt statuia lui Lycurg, care¹²⁸ în afară de legile date statului spartan, a dat legi şi pentru întrecerile la luptă ale efebilor. (9) Efebii mai fac pe deasupra şi alte lucruri. Înainte de a începe întrecerea, aduc o jertfă în aşă-numitul Phoibaion¹²⁹; acest Phoibaion se află în afara cetăţii, nu departe de Therapne. Aici fiecare grupă de efebi aduce drept jertfă lui Enyalios¹³⁰ un căţelandru, din credinţa că celui mai temerar dintre zei trebuie să i se jertfească cel mai îndrăzneţ animal domestic. N-am văzut în nici o altă parte a Greciei să fie jertfiţi căţelandrii, în

afară de Colophon¹³¹. Într-adevăr, colofonienii jertfesc lui Enodios¹³², o cățea neagră. Aceste jertfe ale colofonienilor și lacedemonenilor sînt săvîrșite în timpul nopții. După sfîrșitul jertfei, efebii pun mistreți domesticiți să se lupte între ei. De cele mai multe ori se întîmplă ca grupa căreia aparține mistrețul învingător, să iasă biruitoare și la întrecerile de la Platanistas. Iată cele ce se petrec la Phoi-baion. În ziua următoare, cu puțin înainte de amiază, ei intră în Platanistas pe cele două poduri. Ordinea intrării se face prin tragere la sorți, ce are loc în timpul nopții. Efebii luptă și cu mîinile și cu picioarele, sar unii peste alții, se mișcă, și-și scot chiar ochii unul altuia. În acest fel se desfășoară lupta corp la corp; toți se năpustesc violent unii asupra celorlalți și fiecare caută să-și arunce adversarul în apă.

15 În apropiere de Platanistas se află un heroon al Kyniscăi, fiica regelui Archidamos al Spartei, cea dintîi femeie care s-a ocupat cu creșterea cailor și care a ieșit victorioasă la întrecerea cu care de la Olympia¹³³. (2) Îndărătul Porticului construit lîngă Platanistas, se află heroonul lui Alkimos și cel al lui Enaraiphoros, apoi la o mică distanță, un monument al lui Dorkeus și altul al lui Sebroș. Despre aceștia se spune că erau fiii lui Hipocoon. După Dorkeus, fîntîna ce se află în preajma monumentului lui poartă numele de Dorkeia, iar locul se numește Sèbrion, după numele lui Sebroș. În dreapta Sebrionului se află mormîntul lui Alcman¹³⁴, poetul care, cu toată asprimea dialectului laconian a compus cîntece care produc o mare desfătare. (3) În apropierea mormîntului lui Alcman, se află un templu al Elenei și un altul al lui Heracles, care atinge zidul. Înăuntrul acestuia este o statuie a lui Heracles înarmat. Se spune că a fost reprezentat înarmat, datorită luptei lui cu Hipocoon și cu fiii acestuia. De asemeni se poveștește că ura lui Heracles împotriva familiei lui Hipocoon a provenit din faptul că, după moartea lui Iphitos, cînd a venit la Sparta pentru purificare, ei s-au împotrivit acestui lucru. A mai contribuit la declararea războiului și următorul fapt. Oionos, fiul lui Lykemnios, fratele Alcme-

nei¹³⁵, și vărul lui Heracles, venise ca adolescent la Sparta și în timp ce colinda prin cetate spre a o cunoaște, se apropie de casa lui Hipocoon. Cum câinele păzitor al casei voi să se repeadă spre el, Oionos azvîrli cu o piatră în el, doborîndu-l. Atunci fiii lui Hipocoon se năpustiră cu ciomegile asupra lui Oionos, omorîndu-l pe loc. Acest lucru a făcut ca Heracles să se înfurie peste măsură împotriva lui Hipocoon și a fiilor săi și cum era aprins de mînie, s-a năpustit asupra lui. Atunci a fost rănit și a reușit să fugă pe ascuns. După un timp, a izbutit să pornească într-o expediție la Sparta pentru ca să se răzbune împotriva lui Hipocoon și a copiilor lui pentru omorul lui Oionos. Mormîntul lui Oionos a fost ridicat în preajma Heracleionului. (4) Înaintînd dinspre Dromos, spre răsărit, pe stînga întîlnești o cărare și un templu dedicat zeiței Athena supranumită Axiopoinos¹³⁶ căci după ce Heracles s-a luptat cu Hipocoon și cu copiii lui și i-a pedepsit, cu vîrf și îndeșat pentru fapta lor, s-a ridicat acolo un templu zeiței Athena, căreia i s-a dat porecla Axiopoinos, căci oamenii din vechime numeau pedepsele „poinai“. Pornind de la Dromos într-o altă direcție, întîlnim un alt templu al zeiței Athena. Acest templu se zice că i-a fost dedicat de către Theras, fiul lui Autesion, care era fiul lui Tisameos, care la rîndul lui era fiul lui Thersandros, atunci cînd a trimis o colonie în insulă care acum se numește Thera, după numele lui, dar care mai înainte vreme se numea Kalliste¹³⁷. (5) În apropiere de el se află templul lui Hiposthenes, care a ieșit învingător în multe întreceri la trîntă; după îndemnul oracolului, lacedemonenii îl cinstesc pe Hiposthenes, aducîndu-i cinstiri asemănătoare celor aduse lui Poseidon. În fața acestui templu există o statuie reprezentînd pe Ares, cu legături de fier la picioare. Statuia aceasta foarte veche a fost ridicată cu același gînd în care a fost ridicată și Nike Apteros la Atena. Atenienii au reprezentat astfel victoria ca să rămîna totdeauna în mijlocul lor neavînd aripi, iar lacedemonenii au legat pe Ares Enyalios cu lanțuri ca să nu-i poată părăsi. În acest chip și cu acest gînd cele două cetăți, au ridicat cele două xoanoane. (6) În Sparta există și o hală care se numește Poi-

kile¹³⁸ și în apropierea ei se află heroonul lui Kadmos, fiul lui Agenor și cele ale descendenților precum și acela al lui Oiolykos fiul lui Theras și al lui Aigeus fiul lui Oiolykos. Se zice că aceste monumente le-au construit Maisis, Laias și Europas care au fost fiii lui Hyraios, fiul lui Aigeus. Au construit și un heroon pentru cinstirea lui Amphilohos, deoarece străbunul acestora Tisamenos, avea ca mamă pe Demonassa, sora lui Amfilochos. (7) Lacedemonienii sînt singurii Greci care numesc pe Hera Aigophagos¹³⁹ și jertfesc capre în cinstea ei. Ei spun că acest templu l-a ridicat Heracles și el întii a jertfit în cinstea zeiței mai multe capre pentru că în lupta împotriva lui Hipocoon și a fiilor lui, zeița nu i-a pus nici o piedică, așa cum făcuse în alte cazuri; după tradiție, ar fi sacrificat zeiței doar capre întrucît nu găsea alte animale de jertfit. Nu departe de teatru este un templu al lui Poseidon Genethlios¹⁴⁰ și heroonul lui Kleodaios, fiul lui Hyllos și cel al lui Oibalos. Cel mai vestit dintre sanctuarele lui Asclepios s-a ridicat lângă Booneta, iar în stînga acestora se află heroon-ul lui Telecles. Despre Telecles voi vorbi și mai tîrziu în scrierea care se ocupă de mesenieni. (8) După ce înaintezi puțin, ajungi pe o colină nu prea mare, pe al cărei vîrf există un templu vechi cu un xoanon reprezentînd pe zeița Afrodita înarmată. Dintre toate templele pe care le cunosc este singurul care are și un al doilea etaj. Acest etaj este dedicat lui Morfo, iar Morfo, este o altă poreclă a zeiței Afrodita. Aceasta este reprezentată șezînd cu un vâl pe față și cu legături de fier la picioare. Se spune că legăturile de fier la picioare le-a pus Tyndareos, ca un simbol al credinței pe care trebuie s-o păstreze femeile față de bărbații lor. După o altă tradiție, el a pus lanțuri de fier la picioarele zeiței, pentru a se răzbuna, crezînd că pricina purtării rușinoase a fiicelor sale fusese Afrodita. Tradiția aceasta nu-mi inspiră nici un fel de încredere căci ar fi o naivitate să-și închipuie cineva că făcînd un xoanon din cedru și dîndu-i numele zeiței Afrodita, ar pedepsi-o pe zeița însăși.

16 Templul Hilaeirei și al Phoebiei se află în apropiere. Autorul poemelor Kypria spune despre acestea că erau fiicele lui Apollon. Ele au ca preotese fecioare ce poartă ca și zeițele numele de Leucipide. Una din aceste Leucipide din devoțiune pentru zeiță a împodobit una dintre statui, dându-i o înfățișare potrivită cu arta de astăzi, dar un vis i-a interzis s-o împodobească și pe cealaltă. (2) În acest templu atîrnă pe acoperiș un ou legat cu panglici despre care se spune că este oul născut de Leda. An de an, femeile din Sparta țes un hiton pentru Apollon Amyclaios, iar casa în care este țesut veșmintul o numesc de asemeni Hiton. (3) În preajma casei așa-numită Hiton, este o altă casă în care au locuit la început copiii lui Tyndareos, iar după cîtăva vreme, a ajuns în stăpînirea spartanului Formion. Pe el l-au vizitat Dioscurii, luînd chip de străini: spunînd că vin din Cyrena l-au rugat să rămînă la el și i-au cerut încăperea în care le plăcea îndeosebi să locuiască cînd erau printre oameni. Dar Formion îi îndemna să stea în altă încăpere, deoarece în aceasta locuia fata lui care era fecioară. A doua zi atît fata lui cît și slujitoarea ei au dispărut și în casa s-au găsit statuile Dioscurilor și o masă avînd deasupra un silphium¹⁴¹. Altfel spun Spartanii că s-au întîmplat lucrurile.

(4) Mergînd de la Hiton către porțile orașului, întîlnim heroonul lui Hilon cel socotit unul dintre înțelepți și al lui Athenodoros, unul dintre cei trimiși împreună cu Dorieus, fiul lui Anaxandrides, în Sicilia. Această solie s-a făcut deoarece lacedemonenii socoteau că ținutul Erykine aparținea urmașilor lui Heracles și nu barbarilor care locuiau acolo. Dănuie Legenda că Heracles s-a luptat cu Eryx în aceste condiții: dacă va ieși învingător Heracles, tot ținutul lui Eryx să devină proprietatea lui iar în cazul că va fi învins, să dea lui Eryx vacile lui Geryones. Aceste vaci pe care le mîna Heracles, trecuseră înot în Sicilia, iar Heracles după îndemnul lui Eleos Kyfos, care-i spusese că vacile ajunseseră acolo înotînd pe mare, venise și el în căutarea lor pe această insulă, așadar pe aceste vaci trebuia să le ia Erix dacă Heracles ieșea învins. Dar pe urmă zeii n-au fost la fel de binevoitori față de Dorieus, fiul lui Ana-

xandrides, pe cît fuseseră față de Heracles, care-l omorî pe Eryx, dar pe Dorieus și întreaga lui armată îi măcelăriră egesteenii.

(5) Lacedemonenii, îl slăvesc de altfel, pe Lycurg cel ce le-a statornicit legi, ca pe un zeu și spre cinstirea lui i-au ridicat un templu¹⁴². În spatele templului lui Lycurg există un mormînt al lui Eucosmos, fiul lui Lycurg. În preajma altarului se află mormîntul Lathriei și al Anaxandrei. Aceste femei au fost gemene și pe ele le-au luat de soții fiii lui Aristodemos. Ele erau fiicele lui Thersandru fiul lui Agamedidas, regele Clestonailor și al patrilea descendent din Ktesipos, fiul lui Heracles. În fața templului se află mormîntul lui Theopompos, fiul lui Nicandros și aproape de acesta mormîntul Eurybiades, navarhul lacedemonenilor, comandantul flotei grecești, care a învins pe perși la Artemision și la Salamina. În apropiere există heroonul numit al lui Astrabakos.

(6) În locul denumit Limnaion¹⁴³ există un templu al zeiței Artemis Orthia. Xoanonul aflat în acest templu se zice că a fost furat de Oreste și de Ifigenia din ținutul Taurida și că a fost adus în Lacedemona cînd a venit el ca rege. În această privință mi se pare că spartanii au mai multă dreptate decît atenienii. Căci din ce pricină ar fi lăsat Ifigenia statuia la Brauron¹⁴⁴ și cum s-a făcut că atunci cînd atenienii se pregăteau să părăsească ținutul, au uitat să ia cu ei în corabie și statuia? De altfel, zeița din Taurida se bucură și azi de o mare celebritate, încît capadocienii care locuiesc pe țărmurile Pontului Euxin, susțin că această statuie s-ar afla la ei în țară. Aceeași pretenție o au și locuitorii Lidiei, care posedă un templu al zeiței Artemis Anaitis. Așadar atenienii au fost atît de neglijenți cu statuia, încît a ajuns pradă în mîinile regelui perșilor. Căci de la Brauron statuia a fost adusă la Susa și apoi Seleucos a dat-o syrienilor din Laodiceia care o păstrează și astăzi. Mai am și alte dovezi că Artemis Orthia care se află la Lacedemona este xoanonul luat de la barbari și anume: cei ce au găsit acest xoanon, Astrabacos și Alopecos, fiii lui Irbos, care la rîndul lui era fiul lui Amphistenes, fiul lui Amphicleos, fiul lui Agis, cînd au găsit statuia și-au ieșit îndată din

minți; în al doilea rând spartanii, care locuiesc în Limnae, în Cynosura, în Mesoa și în Pitane, aducând jertfe Artemidei, spre a aplana o neînțelegere ivită între ei, nu numai că n-au izbutit să se împace, dar au ajuns la omoruri, iar mulți au pierit în timpul încăierării din jurul altarului zeiței, iar cei rămași în viață au pierit de o boală cumplită. Există și legenda că după această întâmplare au jertfit oameni pe altare și că cel ce urma să fie sacrificat era ales prin sorți. Lycurg însă a desființat acest obicei, înlocuindu-l cu biciuirea efebilor în jurul altarului. În chipul acesta altarul este stropit cu sânge omenesc iar preteasa asistă la ceremonie, ținând în mâini xoanon-ul¹⁴⁵ care e mic și ușor de felul lui, dar care atunci când biciuitorii lovesc cu milă pe vreun tânăr ce li se pare frumos sau de neam mare, devine greu în mâinile pretesei. Atunci ea învinuiește pe biciuitori și se plînge de greutatea ce-o apasă din pricina lor. Astfel de la jertfele omenesti ce i se aduceau în Taurida, statuia a rămas în continuare cu obiceiul de a se bucura de sângele omenesc. Pe zeița Artemis, lacedemonenii o numesc nu numai Orthia¹⁴⁶, ci și Lygodesma, deoarece a fost găsită într-un tufiș de salbă moale, care adunându-și ramurile în jurul statuii, o ținea dreaptă.

17 Puțin mai departe de templul Orthiei se află templul Eileithyei. Lacedemonenii spun că au ridicat acest templu și au cinstit pe Eileithya ca zeiță, în urma unei profeții dată de oracolul de la Delfi. (2) Acropola Lacedemonei nu se remarcă prin înălțimea ei, așa cum se întâmplă cu Cadmeia tebanilor și cu Larissa argienilor. În cetate sînt mai multe coline, iar cea mai înaltă se numește acropolis (3). Aici se află templul Athenei supranumită Poliuhos și Chalkiokos. După cum se spune, Tyndareos începuse construcția acestui templu. După ce muri, fiii lui doriră să-l termine cu ajutorul prăzilor luate de la aphidneeni, dar și ei muriră înainte de a-l fi terminat și numai după un număr de ani lacedemonenii izbutiră să-l termine și să construiască statuia din bronz a zeiței. Aceste lucruri le-a făcut Gitiadas¹⁴⁷, sculptor localnic, care pe lângă aceste lucruri a compus versuri în dialect dorian și între altele un imn închinat zei-

ței Athena. El a reprezentat mai multe munci ale lui Heracles și alte isprăvi ale lui, precum și isprăvi ale fiilor lui Tyndareos printre care răpirea fiicelor lui Leukipos. Celelalte sculpturi sînt Hefaistos eliberînd din lanțuri pe mama sa; legenda am expus-o în lucrarea închinată prezentării ținutului Atthis. Sînt de asemeni reprezentate și nimfele, aducînd ca daruri lui Perseu, care pornea în Lybia, ca să ucidă Meduza, un coif¹⁴⁸ și încălțări cu ajutorul cărora urma să străbată văzduhul. Este reprezentată și nașterea zeiței Athena, de asemeni Poseidon și Amfitrite. Aceste opere de dimensiuni mari sînt după părerea mea cele mai renumite și mai demne de admirat. (4) Există și un alt templu al zeiței Athena, supranumită Ergane¹⁴⁹. Mergînd către Porticul dinspre sud, găsești templul lui Zeus, supranumit Cosmetas, în fața căruia se află mormîntul lui Tyndareos. În porticul dinspre apus, există o ofrandă a lui Lysandros, reprezentînd doi vulturi ce poartă deasupra două victorii de aceeași mărime, în amintirea celor două mari izbînzi repurtate, una la Efes, cînd a învins pe Antiohos, fiul lui Alcibiades, care era navarhul flotei ateniene și cealaltă la Aigos Potamos, cînd a distrus flota atenienilor. (5) În partea stîngă față de templul zeiței Athena Chalkioikos, a fost ridicat un templu al muzelor, deoarece lacedemonenii nu porneau la lupte cu trîmbițe, ci cu flaute, lire și chitare. În spatele templului dedicat zeiței Athena Chalkioikos, există un templu al Afroditei Areia: xoanoanele din interiorul acestui templu sînt cele mai vechi din Grecia. (6) În dreapta templului zeiței Athena Chalkioikos, există o statuie a lui Zeus Hypatos¹⁵⁰, care este cea mai veche dintre statuile de bronz; statuia aceasta n-a fost lucrată dintr-o bucată, ci părți din ea au fost lucrate separat prin lovituri de ciocan și asamblate apoi cu ajutorul cuieilor, spre a nu se desface. Se zice că această statuie este opera lui Clearchos din Rhegion¹⁵¹, care după unii ar fi fost discipolul lui Dipoinos și al lui Skyllis, iar după alții, chiar al lui Daidalos. În preajma edificiului numit Skenoma, se află o statuie reprezentînd o femeie, despre care lacedemonenii spun că este Euryleonis, cea care a ieșit biruitoare la întrecerea cu carele de la Olympia. (7) În preajma

altarului zeiței Athena Chalkioikos, sînt așezate două statui ale lui Pausanias, comandantul lacedemonenilor în lupta de la Plateea. Întîmplările vieții lui nu le voi mai scrie. Și aceasta, pentru că cele ce s-au scris înainte de mine sînt îndeajuns de exacte. Mă voi mărgini să povestesc doar ce am auzit spunînd despre el, de la un bărbat originar din Byzanț. După relatarea acestui om, Pausanias fiind prins că uneltea, și căutînd azil la Chalkioikos, nu a obținut cruțare — așa cum s-au petrecut lucrurile cu ceilalți care și-au căutat refugiul în templul zeiței Athena Chalkioikos. Acest lucru se datora faptului că nu s-a putut spăla de păcatul unui omor ce-l făptuise. (8) Într-adevăr atunci cînd se afla în împrejurimile Helespontului, în calitate de comandant al flotei lacedemonenilor și a celorlalți greci, a îndrăgit o tînră din Byzanț, pe numele Klonike¹⁵². De cum s-a înop-tat, oamenii pe care-i însărcinase s-o răpească, i-au adus-o; în clipa aceea Pausanias care dormea, s-a trezit brusc din pricina zgomotului produs, căci tînră fără voie a răsturnat opaițul care ardea în încăpere. Cum Pausanias era frămîntat de teamă și de tulburare din pricina proiectului lui de a trăda Grecia, surprins a sărit din pat și a lovit fata cu sabia. Această crimă nu i-a fost nicicînd iertată, deși a adus drept jertfă toate cele prescrise de Zeus Phyxios¹⁵³ și a făcut toate ceremoniile de purificare și toate rugăciunile cerute. Și cu toate că s-a dus și în Figalia Arcadiei, la așa-numiții psihagogi în cele din urmă a fost pedepsit după cum se cuvenea pentru impietatea săvîrșită față de zei și de Kleonike. Mai tîrziu lacedemonienii supunîndu-se unei profeții venită din partea oracolului din Delfi, au ridicat statuile de bronz și i-au adus cinstire daimonului Epidotes, fiindcă după părerea lor, el putea îndepărta mînia lui Zeus Hikesios ce se abătuse asupra lor din pricina lui Pausanias.

18 În preajma statuiilor lui Pausanias se înalță o statuie închinată zeiței Afrodita, supranumită Ambologera¹⁵⁴, statuie construită conform unei profeții și alte două închinată una lui Hypnos și o alta lui Thanatos. Potrivit cu versu-

rile Iliadei...* Hypnos și Thanatos sînt frați. Înaintînd spre înălțimea ce poartă numele de Alpiion, întîlnim templul zeiței Athena Ophtalmitis, despre care se spune că l-ar fi dedicat zeiței Lycurg, atunci cînd Alcandros¹⁵⁵ i-a smuls un ochi, nemulțumit de legile date de el. În urma acestei întîmplări Lycurg s-a retras pe această înălțime, unde i-au venit în ajutor lacedemonenii ca să nu-și piardă și celălalt ochi. Iată care a fost pricina ce l-a îndemnat să înalțe un templu zeiței Athena Ophtalmitis. (2) După ce mai înaintăm puțin, întîlnim templul lui Ammon¹⁵⁶. Se pare că dintr-un început lacedemonenii erau singurii dintre greci care se duceau să consulte oracolul din Lybia. Se zice că atunci cînd Lysandros asedia cetatea Aphytis din Chersonesul Palenei, i s-a înfățișat în vis Ammon sfătuindu-l ca în interesul lui și al lacedemonenilor să pună capăt războiului împotriva aphyteilor. Astfel Lysandros a pus capăt asediului iar cînd a venit la Sparta i-a determinat pe lacedemoneni să-l cinstească și mai mult pe Ammon. Cinstirea pe care o aduc aphyteii lui Ammon este tot atît de măreață ca aceea a amonienilor din Lybia. (3) Faptele referitoare la Artemis, numită Knagia¹⁵⁷ sînt acestea: Knagheu, de baștină din Lacedemona, pornise în expediție la Aphydna, alături de Dioscuri, dar a fost făcut prizonier și vîndut ca sclav în Creta; aici se afla un templu al zeiței Artemis cea slăvită de cretani. După un timp el a izbutit să fugă cu preteasa zeiței, care a luat împreună cu ea și statuia. Datorită acestei întîmplări, se spune că zeița Artemis a luat numele de Knaghia. Părerea mea însă este că acest Knagheu a ajuns în Creta într-un alt mod și nu așa cum povestesc lacedemonenii, căci la Aphydnai n-a avut loc nici o luptă; Tezeu fiind atunci prizonier în țara thesproșilor, nu se bucura de simpatia atenienilor care se îndrepta mai de grabă spre Menestheus. Din moment ce nu a avut loc lupta, este oare de crezut că au fost luați prizonieri de la învingători, mai ales că în urma victoriei depline ar fi fost cucerită și Aphydna¹⁵⁸? Socot că e destul cît am povestit despre Sparta. (4) Luînd-o apoi de la Sparta în jos spre Amyclai, întîl-

* Text corupt.

nim râul numit Tiasa; despre Tiasa se crede că era fiică a lui Eurotas. În preajma râului se află templul Grațiilor Phaena și Kletă, pomenite de Alcman în versurile sale. Se spune că templul acesta a fost zidit aici de Lakedaimon, în cinstea Grațiilor și că tot el i-a dat și numele. (5) Dintre lucrurile demne de admirat din Amyclai¹⁵⁹ este coloana ce înfățișează pe atletul Ainetos, învingător la jocurile olympice, la proba de pentathlon. Despre acest atlet se povestește că și-a dat sfârșitul în timp ce purta încă pe cap cununa de învingător. Tot aici se află o statuie de bronz și trepieduri¹⁶⁰ făcute tot din bronz, despre care oamenii de demult spun că au fost construite din a zecea parte a prăzilor luate cu prilejul războiului mesenian. Sub cel dinții trepied se află statuia zeiței Afrodita, iar sub al doilea statuia zeiței Artemis. Operele acestea au fost făurite de Gitiadas. Cel de al treilea trepied este opera lui Kallon din Egina, iar sub el se află statuia Korei, fiica Demetrei. Există de asemeni o statuie făcută de Aristandros din Paros, care înfățișează o femeie ce ține în mână o liră și care de bună seamă reprezintă Sparta; artistul Polycleitos din Argos a făcut statuia Afroditei numită Amyklaia. (6) Pe tronul lui Apollon Amyclaios, făurit de Bathycles¹⁶¹ din Magnesia, ca ornament sînt reprezentate în relief, Grațiile; tot de el este statuia zeiței Artemis, supranumită Leucophryne. Nu voi povesti în acest loc al cui elev a fost Bathycles și nici nu voi pomeni regele pe vremea căruia a construit tronul, ci mă voi mărgini să descriu tronul, așa cum l-am văzut, precum și figurile sculptate. (7) Două Grații și două Anotimpuri îl susțin în față și îndărăt; în stînga stau Echidna și Typhon iar în dreapta Tritoni. Voi evita de asemeni să descriu amănunțit fiecare ornament în parte, spre a nu-mi obosi cititorii. Voi vorbi pe scurt mai ales că cele mai multe sînt cunoscute; o scenă înfățișează pe Taygeta, fiica lui Atlas și pe sora ei Alcyone, răpite de Zeus și de Poseidon. Este de asemeni reprezentat Atlas, apoi duelul lui Heracles cu Kyknos și lupta centaurilor de lîngă Pholos. Nu știu de ce pe Minotaur Bathycles l-a redat legat și mînat viu de către Tezeu. Pe tron este gravat și un dans executat de feaci și Demodocos cîntînd. În

afară de lupta lui Heracles cu gigantul Thurius și a lui Tyndareos cu Eurytos, este înfățișată și răpirea fiicelor lui Leukippos. De asemeni mai sînt reprezentate: fapta săvîrșită de Perseu, asupra Meduzei; Dionysos, la vîrsta copilăriei, dus de Hermes în cer; Atena ducînd pe Heracles, care de acum încolo urmează să locuiască alături de zei și Peleu, care-l conduce pe fiul său Achile la centaurul Cheiron, care se spune că fusese învățător, spre a-l educa; răpirea lui Kephalos de către Hemera, din pricina frumuseții lui; zeii aducînd daruri la nunta Hermionei; duelul lui Achile cu Memnon; Heracles răzbunîndu-se împotriva lui Diomedes tracul și a lui Nessos, în preajma rîului Euenos. De asemeni Hermes conducînd zeițele spre locul de judecată al lui Alexandros. Adrastos și Tydeus, punînd capăt luptei lui Amphiaraios cu Lycurg, fiul lui Pronax; Hera privînd în jos spre Io, fiica lui Inachos, metamorfozată în junincă, iar Athena fugind de Hephaistos, care o urmărește. În afară de aceste scene mai sînt reprezentate dintre muncile lui Heracles, uciderea hydrei din Lerna și aducerea cînelui din infern. Anaxis și Mnasinos sînt reprezentați fiecare pe cîte un cal iar Megapenthes, fiul lui Menelaos și Nicostratos, călare pe același cal; Bellerophon care omoară monstrul din Lykia și Heracles mînînd boii lui Geryones. (8) La capetele de sus ale tronului sînt redați călări cei doi fii ai lui Tyndareos, iar sub cai, sfinxi și monștrii alergînd în sus; de o parte un leopard aleargă spre Kastor, iar în dreptul lui Pollux o leoaică. În partea cea mai de sus a tronului este reprezentată o horă, în care dănțuitoarii sînt magnezieni care au venit în ajutorul lui Bathycles la construirea tronului. Jos sub tron în partea în care sînt tritonii, se vede vînătoarea mistrețului din Calydon, uciderea fiilor lui Aktor de către Heracles. De asemeni Kalais și Zetes, eliberînd pe Phineus de Harpii. Tezeu și Peirithous răpind pe Elena și Heracles sugrumînd leul. De asemeni Apollon și Artemis aruncînd cu săgeata în Tityos, lupta lui Heracles cu Acheloos, povestea Herei, legată de Hephaistos, jocurile organizate de Akastos la funeraliile tatălui său, povestea

tea lui Menelaos și a egipteanului Proteus, așa cum sînt în Odissea și în sfîrșit, Admet care înjugă la carul său un mistreț și un leu și troienii făcînd libații lui Hector.

19 Partea tronului destinată zeului nu este pretutindeni continuă ci prezintă mai multe scene, separate prin spații destul de mari. Mijlocul este foarte încăpător și aici a fost așezată statuia zeului. (2) N-am auzit pe nimeni să fi măsurat înălțimea statuii, dar bănuiesc că este de aproape treizeci de coți. Statuia aceasta nu este opera lui Bathycles, ci este foarte veche și executată fără meșteșug artistic. Căci cu excepția feței, a mîinii și a picioarelor, restul seamănă cu o coloană de bronz. Pe cap zeul poartă un coif, iar în mîini o sabie și un arc. (3) Piedestalul statuii are forma unui altar; înăuntrul lui, se zice, că a fost îngropat Hyacinth, căruia la sărbătoarea numită Hyacinthia¹⁶², îi aduc jertfe pe acest altar, printr-o ușă de bronz, înainte de a sacrifica lui Apollon. (4) Pe acest altar este reprezentat pe o parte Biris, pe cealaltă Amfitrit și Poseidon. Lîngă Zeus și Hermes care discută între ei stau Dionysos și Semele, iar în preajma acesteia Ino. Pe altar sînt de asemeni reprezentate Demetra, Kore și Pluton, Moirele cu Horele și împreună cu ele Afrodita, Athena și Artemis, ducînd în cer pe Hyacinth și pe Polyboia, despre care se zice că a fost sora lui și a murit fiind încă fecioară. Această statuie a lui Hyacinth, îl reprezintă purtînd barbă: Nikias, fiul lui Nicomedes, l-a redat cam prea fraged pentru un adolescent lăsînd să se întrevadă dragostea lui Apollon pentru Hyacinth. Pe altar mai este înfățișat și Heracles, condus în cer de Athena și de ceilalți zei. De asemeni sînt înfățișate fiicele lui Thestios, Muzele și Anotimpurile. Cît despre vîntul Zefir și despre Apollon, care fără voia lui a ucis pe Hyacinth și despre povestea iacintului, e cu puțință ca lucrurile să se fi petrecut și în alt chip, iar noi să le primim așa cum le-a păstrat tradiția.

(5) De cînd a fost distrusă de doriene, Amyclae nu mai e decît un sat, în care poți admira templul Alexandrei și statuia ei. După spusele locuitorilor din Amyclae, Alexandra este Casandra, fiica lui Priam. Există de asemeni aici

și o statuie a Clitemnestrei și un monument, ce se spune că ar fi mormîntul lui Agamemnon¹⁶³. (6) Dintre zei sînt îndeosebi cinstiți Apollon Amyclaios și Dionysos, pe care îl numesc Psilax¹⁶⁴, deoarece dorienii spun la aripi „psila“ și nu „ptera“ și, pe bună dreptate căci vinul înalță pe om și-i înaripează gîndul, așa cum aripile le înalță pe păsări în văzduh. Iată lucrurile demne de reținut din Amyclae. (7) Un alt drum conduce de la Sparta la Therapne; pe acest drum se află un xoanon închinat zeiței Athena Alea, iar înainte de a trece rîul Eurotas, puțin mai departe de mal, se află templul lui Zeus Plousios; trecînd apoi rîul, vezi templul lui Asclepios Kotyleus, construit de Heracles, care i-a dat acest nume zeului, fiindcă l-a vindecat de o rană la încheierea coapsei cu șoldul, primită în lupta împotriva lui Hypocoon și a fiilor săi. Templul lui Ares este cel mai vechi dintre templele înălțate pe acest drum. Templul se află pe stînga. Se zice că statuia a fost adusă de Dioscuri de la Colhi. (8) Poartă numele de Theryitas, derivat de la Thero, care după legendă, a fost doica lui Ares. E cu puțință ca această tradiție să se datoreze colchilor, căci grecii — după părerea mea — nu au auzit de nici o Therò, care să fi fost doica lui Ares. Eu cred că Ares s-a numit astfel, nu din pricina doicii lui, ci fiindcă atunci cînd pornea să se înfrunte cu un vrăjmaș, nu mai avea o înfățișare blîndă, ci cum spune Homer despre Achile „era sălbatec ca un leu“.

(9) Localitatea, — după cum se spune —, ar fi luat numele de Therapne¹⁶⁵, după numele fiicei lui Lelex. În acest loc se află un templu al lui Menelaos, înăuntrul căruia se spune că ar fi fost înmormîntați Menelaos și Elena. (10) Rodienii nu sînt de acord în această privință și spun că după moartea lui Menelaos în timp ce Oreste cutreiera prin Grecia, Elena urmărită de Nikostratos și Megapenthes, s-a dus la Rodos, la Polyxo, soția lui Tlepolemos, cu care era în relații bune, căci și Polyxo era argiană de neam și se căsătorise cu Tlepolemos, înainte ca acesta să fi fost exilat, și-l urmase apoi la Rodos. Aici, ea guverna insula, în calitate de tutore a tînărului ei fiu. Se zice că Polyxò, dorind s-o pedepsească pe Elena, pentru moartea lui Tlepo-

lemos, atunci cînd i-a fost la îndemînă, a trimis trei slujitoare ale ei, transformate în Erinyii, care au prins-o în timp ce se scâldea și au spînzurat-o de un copac. În acest loc rodienii au construit un templu închinat Elenei Dendritis. (11) Privitor la Elena, nu trebuie să omit povestirea crotoniaților, pe care o întăresc și himereenii. Există la gurile Istrului, în Pontul Euxin o insulă închinată lui Achile, numită Leuké. Ea are o circonferință de 20 de stadii, este plină de păduri stufoase și de animale, unele sălbatice, altele domestice; în ea se află un templu al lui Achile și o statuie. Se spune că cel dintîi om care a venit în această insulă, a fost Leonymos din Crotona. Crotoniații se aflau atunci în război cu locrienii din Italia, care pe baza rudeniei lor cu locrienii din Opunt, au chemat în sprijinul lor pe Aias, fiul lui Oileus. Leonymos care comanda pe crotoniați și care a atacat pe locrieni în partea unde era așezat Aias, a fost rănit, și, fiindcă suferea cumplit din pricina rănii căpătate, s-a dus la Delfi. Pythia l-a trimis în insula Leuké și i-a spus că acolo i se va înfățișa Aias, care-l va tămădui. Însănătoșindu-se după un timp s-a întors din insula Leuké, unde spunea că văzuse pe Achile, pe Aias, fiul lui Oileus, pe Aias, fiul lui Telamon și împreună cu ei pe Patroclos și pe Antilochos. Mai spunea că primise de la Elena, ce-i devenise soție lui Achile, porunca de a merge pe mare la Himera, spre a-i vesti lui Stesichoros¹⁶⁶ că vătămarea ochilor lui se datora mîniei, Elenei. Din această pricină Stesichoros a compus o palinodie.

20 La Therapne am văzut fîntîna numită Messeis. Sînt unii lacedemoneni care spun că numele de Messeis îl purta în vremea veche fîntîna care acum se numește Polydeukeia și nu fîntîna Therapnei. Fîntîna Polydeukeia, și un templu al lui Polydeukes sã găsesc pe partea dreaptă a drumului ce duce spre Therapne. Aproape de Therapne este așa-numitul Phibaion, unde se află templul Dioscurilor. Aici efebii jertfesc lui Enyalios. La o mică distanță se află un templu al lui Poseidon, cu numele de gaiaochos. Mai departe spre Tayget, este o așezare numită Alesiai, și se spune că Myles, fiul lui Lalex a fost cel dintîi dintre oamenii care

au descoperit moara și a măcinat grâu în acest loc. Există și un heroon al lui Lakedaimon, fiul Taygetei. (3) Trecînd peste râul Phellias, și ocolind Amyclai, pe drumul principal ce duce spre mare, ajungem în locul în care altă dată se afla cetatea Pharis din Laconia. Luînd-o de la Phellias spre dreapta, găsim drumul ce duce către Tayget. În mijlocul cîmpiei se află incinta lui Zeus Mesapeus, numită astfel după numele unuia dintre preoții lui. (4) Depărtîndu-te de Tayget, găsești locul unde altădată era cetatea Brysiai¹⁶⁷. Aici se mai păstrează un templu al lui Dionysos și o statuie sub cerul liber. Cît privește statuia aflată în interiorul templului, ea nu poate fi văzută decît de femei, căci numai ele aduc sacrificii cu prilejul unor ceremonii tănuite. (5) Deasupra cetății Brysiai se înalță un pisc al Taygetului numit Thaletón¹⁶⁸, despre care se crede că este consacrat lui Helios și unde sînt jertfiți cai și alte animale. Am auzit că și perșii aduc soarelui astfel de jertfe. Nu departe de Thaleton, se află așa-numitul Euoras, unde sînt întreținute diferite specii de animale sălbatice, dar mai ales capre sălbatice. În general, întreg Taygetul oferă un vînat bogat, constînd din capre sălbatice, mistreți și o mulțime de cerbi și urși. Despre ținutul dintre Tayget și Thera pe care îl numesc Euorios, se spune că Latona de pe vîrfurile Taygetului...* se ridică un templu închinat Demetrei, numită Eleusinia și unde lacedemonenii spun că Asclepios l-a ținut ascuns pe Heracles, în timp ce-i tămăduia rana. Se mai vede și un xoanon al lui Orpheus, despre care se spune că a fost făurit de pelasgi. (6) Știu că tot acolo are loc ceremonia următoare: Helos era o cetate situată pe țărmul mării despre care Homer vorbește în *Catalogul lacedemonenilor*.

„Și din Amicle, din Helos, oraș de pe marginea mării“

Cetatea fusese întemeiată de Helios, cel mai tînăr dintre fiii lui Perseu, iar după cîtva timp a fost asediată și cucerită de doriene. Locuitorii acestei cetăți au fost cei dintîi sclavi publici ai poporului lacedemonean și cei dintîi

* Text corupt.

care au avut numele de hiloți, pentru că asta și erau în realitate. Mai târziu când mesenienii care au fost aduși în stare de robie de către dorienei, s-a întins obiceiul de a li se spune hiloți, la fel cum grecii și-au luat numele de heleni de la districtul Tesaliei, numit odinioară Hellas. La Helos se găsește un xoanon al Korei, fiica Demetrei, pe care în anumite zile îl duc la Eleusinion. (7) La cincisprezece stadii depărtare de Eleusinion se află așezarea numită Lapithaion, care-și trage numele de la un localnic, Lapithos. Acest Lapithaion se găsește pe creasta Taygetului și la o mică depărtare se află Dereionul, unde sub cerul liber se află o statuie a zeiței Artemis Dereatis și în apropiere o fântină cu numele de Anonos. La o depărtare de aproape 20 de stadii de Dereion, se găsește Harpleia care se întinde pînă în cîmpie.

(8) Pe drumul ce duce din Sparta în Arcadia, găsiți mai întii sub cerul liber statuia zeiței Athena Pareia, apoi templul lui Achile, pe care nu obișnuiesc să-l deschidă. Adolescenții care trebuie să participe la întrecerile organizate la Platanistas, au obiceiul de a aduce sacrificii lui Achile, înainte de a porni la luptă. Spartanii spun că acest templu a fost înălțat de Praxas,* al treilea descendent al lui Pergamos, fiu al lui Neoptolemos. (9) Monumentul așa-numit al „Calului“ se află mai departe. Aici Tyndareos după ce a adus jertfă un cal, a pus pe toți peșitorii Elenei să facă jurămînt că vor lua apărarea acesteia și a celui pe care ea l-ar alege, dacă cineva le-ar produce vreun neajuns. Jurămîntul l-au făcut strînși în jurul bucăților de cal. După ce i-a pus să jure, a îngropat calul în acest loc. Cele șapte coloane care se văd la o distanță mică, se zice că, sînt reprezentări ale celor șapte planete, făcute într-un stil arhaic. Continuîndu-ne drumul, dăm de incinta consacrată lui Kranios, numit Stematias și de un templu al zeiței Artemis Mysiana. (10) La aproape 30 de stadii departe de cetate se ridică o statuie a Pudoarei, ofrandă adusă de Icaros, în împrejurarea următoare: atunci cînd Penelopa s-a căsătorit cu Odysseus, Icaros a făcut toate eforturile pen-

* Text corupt.

tru a convinge pe ginerele său să se stabilească în Lacedemona și fiindcă n-a reușit să-l înduplece, a implorat apoi pe fiica sa să rămână alături de el. Iar atunci când a pornit spre Itaca, el a urmărit carul lui, neîncetînd cu rugămințile. Odysseus a răbdat un timp această situație, dar la un moment dat a întrebat-o pe Penelope dacă dorește să vină cu el, sau să se reîntoarcă cu tatăl ei în Lacedemona. Se spune că ea n-a dat nici un răspuns și că și-a acoperit fața. Icaros, înțelegînd că ea vrea să-l urmeze pe Odysseus, a consimțit să plece și a ridicat o statuie în acel loc al drumului unde Penelopa și-a acoperit fața.

21 Mai departe, pe o distanță de 20 de stadii, Eurotas curge paralel cu drumul. Pe parcurs se află mormîntul lui Ladas, cel ce întrecea pe toți contemporanii lui prin iuțea picioarelor și care la jocurile olympice a primit cununa pentru biruința repurtată la alergarea de fond. Am impresia că după izbînda repurtată a căzut bolnav. A murit la Sparta unde a fost transportat. Mormîntul lui se află pe drumul pentru pietoni. Omonimul lui Ladas a repurtat și el o izbîndă la Olympia, dar nu la alergarea de fond ci la cursa de un stadion. El era aheian din Aigion, așa cum se arată în Catalogul Învingătorilor la jocurile olympice, păstrat în arhivele eleenilor. Înaintînd spre Pellana, întîlnim mai întîi o așezare numită Haracoma și după aceasta vechiul oraș Pellana. Se spune că aici a locuit Tyndareos, atunci când a fost gonit din Sparta de Hipocoon și de fiii săi. Cele mai importante dintre lucrurile văzute de mine aici, sînt templul lui Asclepios și fîntîna Pelanis. Oamenii de pe aceste meleaguri povestesc că o fată în timp ce scotea apă din fîntînă, a căzut în ea dispărînd, iar basmaua pe care o purta pe cap a fost găsită într-o altă fîntînă cu numele de Langheia. (3) La o distanță de 100 de stadii de Pelana se află Belemina, care este locul cel mai udat de ape din Laconia, fiindcă-l străbate Eurotas și acolo sînt multe izvoare bogate. (4) Coborînd spre Gytheion¹⁶⁹ și mergînd de-a lungul țărmului mării, ajungi la o așezare numită Krokeai, unde se află o carieră de piatră. Pietrele ce se extrag aici nu formează o masă continuă; ele sînt

asemănătoare celor scoase din riuri și sînt destul de greu de prelucrat. Dar cînd meșterii ajung să le prelucereze, sînt întrebuițate chiar pentru împodobirea templelor divinităților. Ele dau un aspect frumos piscinelor și altor bazine pentru apă. La intrarea în Krokeai există o statuie a lui Zeus Krokeatas și lîngă carieră statui de bronz ale Dioscurilor. (5) Ieșind din Krokeai, dacă părăsești drumul drept ce duce la Gytheion, luînd-o la dreapta, ajungi la Aigiai, o cetățuie pomenită de Homer, sub numele de Augeiai. Aici exista un lac numit al lui Poseidon, în preajma căruia se află un templu și o statuie a zeului. Oamenii nu îndrăznesc să prindă pește din acest lac, căci se spune că un pescar care a îndrăznit odată să pescuiască, s-a transformat în pește.

(6) Orașelul Gythion se află la 30 de stadii departe de Aigiai, pe țărmul mării. El este locuit de laconienii liberi, pe care i-a scos Augustus de sub ascultarea lacedemonienilor din Sparta. Întreg Peloponesul este înconjurat de mare, cu excepția fișii care-l leagă de continent, numită istmul Corintului. Pe țărmurile scăldate de mare ale Laconiei se găsesc scoicile cele mai bune pentru extragerea vopselei numită purpură. În această privință întîietatea o au țărmurile Feniciei. Laconii liberi au optsprezece cetăți¹⁷⁰. Prima cetate care te întîmpină atunci cînd cobori de la Aigiai spre mare, este Gythionul, apoi Teuthrane, Las și Pyrrhos iar lîngă capul Tainaron sînt cetățile Kainepolis, Oithylos, Leuctra, Thalamai, Alagonia și Gerenia. În partea cealaltă a Gythionului, pe țărmul mării sînt cetățile Asopos, Akriai, Boiai, Zarax, Epidaur, Limeră, Brasiai, Geronthrai și Marios. Din cele 24 de cetăți ale laconilor liberi numai acestea se mai află azi în stăpînirea lor; celelalte 6 cetăți despre care voi vorbi, se găsesc acum în stăpînirea Spartei, ele neavînd legile lor, ca cele mai sus menționate. (7) Locuitorii Gythionului spun că cetatea lor n-a fost întemeiată de mîna omenească și că Heracles și Apollon, după ce au avut o dispută pentru un trepied, au zidit apoi împreună cetatea. De asemeni în piața publică a Gythienilor se găsesc statuile închinat lui Apollon și Heracles și în preajma lor cea a lui Dionysos. În alt loc din cetate se:

gădesc statuia lui Apollon Karneios, un templu al lui Ammon și o statuie de bronz a lui Asclepios; templul nu are acoperiș. Se mai află și o statuie a zeului, un templu sfânt al Demetrei și o statuie a lui Poseidon Gaiachos. (8) Acela pe care locuitorii din Gythion îl numesc „Gheron“ și despre care spun că locuiește în mare, cred că este Nereu. Născocitor al acestui nume a fost Homer, care în Iliada îl numește în cuvintele Thetidei care zice:

„Voi afundați-vă acum în adâncul albastrelor ape,
Mergeți acasă la tata, vedeți pe bătrînul Nereus“

Mai există și niște porți¹⁷¹ numite Castoride iar pe acropolă un templu și o statuie a Athenei.

22 La o depărtare de aproximativ trei stadii de Gythion se află o piatră în stare brută pe care se spune că s-ar fi așezat Oreste, lecuindu-se de nebunie. De aceea, piatra a căpătat în limba dorienilor numele de Zeus Kapotas. (2) În fața Gythionului se află insula Kranai. Homer spune că Alexandros după ce a răpit-o pe Elena, a avut pentru prima dată legături cu ea în această insulă. În apropiere de Kranai, pe continent, se înalță un templu închinat Afroditei, poreclită Migonitis, iar locul întreg se numește Migonion. Despre acest templu se zice că l-a zidit Alexandros. Menelaos întorcându-se după cucerirea Troiei și după ce a pelerinat timp de opt ani, a construit în apropiere de Migonitis, un templu al zeiței Afrodita, o statuie o Thetidei și una a zeiței Praxidike. Mai sus de locul numit Migonion se află un templu închinat lui Dionysos, numit Larysion¹⁷². În acest loc, la venirea primăverii, se celebrează o ceremonie în cinstea lui Dionysos; referitor la această serbare se povestesc multe lucruri printre altele că aici se găsește un strugure copt. (3) La 30 de stadii în stînga Gythionului, dai de zidurile așa-numitei Trinasos, care îmi pare să fi fost cîndva mai degrabă fortăreață și cetate. Numele de Trinasos, după mine, i-a venit de la cele trei insulițe situate în fața cetății. Înaintînd vreo 80 de stadii dincolo de Trinasos, întîlnim ruinele ce au mai rămas din cetatea Helos¹⁷³. La vreo 30 de stadii, întîlnim cetatea Akriai¹⁷⁴, situată pe

țărmlul mării. Ceea ce este de admirat aici, este templul și statuia de marmură consacrată mamei zeilor, cea mai veche dintre toate statuile din Pelopones consacrate acestei divinități. Deoarece pe stînca lui Kodinos, la magnezienii, ce locuiesc la nord de Sipylos se află cea mai veche statuie a mamei zeilor, dintre toate cîte există. După spusele magnezienilor cel ce a ridicat statuia a fost Broteas, fiul lui Tantalos. Din mijlocul acrienilor s-a ridicat și un învingător la jocurile olympice și anume Nicocles, care cu prilejul celei de a II-a olympiade, a învins de cinci ori, la proba de alergare. Există și mormîntul lui Nicocles, între Gymnasion și zidul cetății ce dă înspre port. (5) Urcînd dinspre mare către interior, la o distanță de 120 de stadii de Akriai, se află localitatea numită Geronthrai¹⁷⁵ ce a fost locuită de ahei înainte de venirea Heraclizilor în Pelopones. După aceasta, cetatea a fost distrusă de dorienii din Lacedemona, care au constrîns pe ahei să se expatrieze și au trimis acolo o colonie formată din locuitori de-ai lor. În vremea mea localitatea Geronthrai se afla sub stăpînirea laconilor liberi. Pe drumul dintre Akriai și Geronthrai se află așezarea numită Palaia. La Geronthrai se află o dumbravă și un templu al lui Ares, unde, an de an, are loc o sărbătoare în cinstea zeului, în timpul căreia femeile nu au voie să pătrundă în dumbravă. În jurul agorei se află izvoare de apă potabilă iar pe acropolă un templu al lui Apollon și o statuie a cărei cap este făcut din fildeș. În trecut, statuia era în întregime din fildeș, dar a fost mistuită de flăcări cu prilejul unui incendiu care a distrus vechiul templu. (6) O altă așezare a laconilor liberi este Marios¹⁷⁶ aflată la o depărtare de 100 de stadii de Geronthrai. Aici există un templu vechi al tuturor zeilor și-n jurul lui o pădurice brăzdată de multe izvoare; nu cunosc multe locuri care să aibă apă mai din belșug ca acesta. Mai departe de această așezare se află orașelul Glypia¹⁷⁷, așezat de asemeni în interior. La 20 de stadii depărtare de Geronthrai, se află o altă așezare numită Selinus. Acestea sînt așezările care se înșiră de la Acriai spre interior. (7) Către mare, la o depărtare de 60 de stadii de Akriai, se află orașul Asopos, în care este un templu închinat împăraților romani, iar puțin mai sus, cam

la 12 stadii depărtare un templu consacrat lui Asclepios; Philolaos este porecla ce i se atribuie zeului în acest loc. Osemintele aflate în Gymnasion se bucură de o venerație extraordinară, deci sînt oase de om. Templul închinat zeiței Athena supranumită Kyparisia, se află pe acropolă iar la picioarele ei se găsesc ruinele unei cetăți ce purta altă dată numele de cetatea aheilor parakypariseni¹⁷⁸. În această așezare aflată cam la 50 de stadii de Asopos, se înalță un templu închinat lui Asclepios. Locul pe care se ridică templul poartă numele de Hyperteleton¹⁷⁹. (8) Există un promontoriu numit Onu Gnathos, care înaintează spre mare, la o distanță de 200 de stadii de Asopos. Aici este un templu al zeiței Athena, care nu are nici o statuie și nici acoperiș și se spune că l-a construit Agamemnon. Există de asemeni și mormîntul lui Kinados, care era cîrmaci pe corabia lui Menelaos.

(9) După promontoriu se formează un intrînd, numit golful Boiatikos și la extremitatea golfului, orașul Boiai. Acest oraș a fost întemeiat de Boios, care se trăgea din heraclizi și se zice că el a strîns locuitorii din trei cetăți, din Etis, Aphrodisias¹⁸⁰ și Side; două din aceste trei orașe, se zice că le-a întemeiat Eneas, cînd a plecat din Troia și a fost silit de vînturi să ancoreze în acest golf. Cu privire la Etis, se zice că a luat numele fiicei lui Eneas, Etias. Al treilea oraș și-a luat numele de la fiica lui Danaos, Side. După ce locuitorii au fost siliți să plece din aceste orașe, au căutat să-și găsească o nouă așezare. Un oracol însă le spuse că Artemis le va arăta locul potrivit. Îndată ce au debarcat pe uscat, li s-a arătat un iepure, pe care l-au urmat drept călăuză. Iepurile s-a ascuns într-un tufiș de mirt¹⁸¹. Așadar, au întemeiat acolo orașul și astăzi încă aduc cinstire acestui copac, iar pe zeița Artemis o numesc Soteira. În piața cetății există un templu al lui Apollon, iar în alte părți ale ei, temple ale lui Asclepios, Serapis și Isis. La șapte stadii depărtare de Boiai se află ruinele Sidiei, iar în partea stîngă se găsește o statuie de piatră, reprezentînd pe Hermes în picioare în interiorul ruinelor se mai poate vedea încă un templu al lui Asclepios și al Hygeii.

23 În fața orașului Boiai, la o mică distanță de uscat, se află insula Cythera. Capătul ei cel mai apropiat, Plata-nistus, este față de punctul cel mai apropiat al continentului, numit „Onu Gnathos“, la o distanță de aproape 40 de stadii. Portul Cytherei este Scandeia, iar orașul Cytherei se află la o depărtare de aproape 10 stadii de portul Scandeia. Aici se află templul Afroditei Urania, care este cel mai vechi și cel mai slăvit dintre toate templele zeiței, aflate în Grecia. Un xoanon, o reprezintă pe zeiță înarmată.

Călătorind pe mare de la Boiai spre capul Malea, dai de un port numit Nymphaion¹⁸² și de o statuie reprezentând pe Poseidon în picioare, iar foarte aproape de mare este o peșteră și un izvor de apă dulce. Aici locuitorii sînt numeroși. (2) Ocolind promontoriul Malea și înaintînd cam o sută de stadii, la hotarele Boiei există o așezare numită Epidelios cu un templu al lui Apollon. Poartă numele de Epidelios fiindcă xoanon-ul lui Apollon care se găsește acum în templu era în vechime la Delos. Pe vremea aceea Delosul era cel mai important centru comercial al grecilor și se credea că datorită zeului oferă protecție celor ce făceau comerț. Cîndva Menofanes, generalul lui Mithridates, fie singur și din proprie inițiativă, fie din ordinul lui Mithridates — căci omul preocupat numai de cîștig pune obligațiile religioase pe planul al doilea, — acest Menofanes, zic văzînd că Delosul era neîntărit cu ziduri și locuitorii lui neînarmați, a năvălit cu corăbii de război și a omorît pe străinii care se găseau acolo ba chiar și pe localnicii delieni. După ce a jefuit de la negustori multe bunuri, toate ofrandele zeilor și după ce a luat în robie femeile și copiii, a dărîmat Delosul pînă la temelii. Așadar, în timp ce barbarii jefuiau și distrugeau cetatea, unul dintre ei a smuls în batjocură xoanonul și l-a azvîrlit în mare. Dar acest xoanon, luat de valuri a ajuns pe țărîm într-un loc din ținutul Boiei și în urma acestei întîmplări s-a dat locului numele de Epidelion. (3) Dar de urgia zeului n-au scăpat nici Menofanes și nici Mithridates. Căci Menofanes pe cînd se întorcea după ce pustiise Delosul a fost atacat și azvîrlit în mare de negustorii, care izbutiseră să se salveze și

care-l pîndeau cu corăbii. Mithridates a fost silit mai tîrziu să se sinucidă, fiindcă puterea lui a fost distrusă de romani, iar el gonit de pretutindeni. Există și unii care spun că l-a ucis unul dintre mercenarii lui, căruia Mithridates îi ceruse acest lucru. Iată cum au fost pedepsiți de divinitate acești oameni, lipsiți de evlavie. (4) Vecină cu ținutul Boiei este Epidaurus Limera¹⁸³ care se află la o depărtare de Epidelion de aproape 200 de stadii. Locuitorii acestei cetăți spun că ei nu sînt lacedemoneni și că se trag din Epidaurienii din Argolida. Străbunii acestora, în timp ce mergeau la templul lui Asclepios din Cos, ajungînd în acest loc din Laconia, au avut niște vise care i-au făcut să se oprească și să se stabilească în acest loc. Mai spun că venind de acasă de la Epidaur, duceau cu ei un șarpe care le-a scăpat de pe corabie și s-a ascuns nu departe de mare. Visele pe care le-au avut și semnul ce li s-a făcut prin balaur, i-a determinat să rămînă și să locuiască acolo. În locul în care s-a ascuns balaurul, s-au ridicat altare pentru cinstirea lui Asclepios, iar în jur au răsărit măslini. (5) Dacă mergem mai departe, în dreapta, la o depărtare de aproape două stadii, există așa-numitul lac al lui Ino¹⁸⁴, care nu are o întindere prea mare, dar în schimb este foarte adînc. În această apă, cu prilejul sărbătorii lui Ino, se aruncă prăjituri din făină de orez. Dacă ele se duc la fund, înseamnă că cel ce le-a aruncat va avea o soartă bună, iar dacă plutesc la suprafață, faptul este considerat de rău augur.

Un lucru asemănător se petrece și la craterile Aetnei, în care se aruncau podoabe de aur și argint și animale de jertfă. Dacă le distruge focul, oamenii se bucură că soarta lor va fi bună iar dacă sînt scoase afară, socot că pe cel ce le-a aruncat îl vor năpădi nenorocirile. (6) Pe drumul care duce de la Boiai la Epidaurus Limera, în ținutul epidaurienilor, există un templu al zeiței Artemis Limnatis. Epidaurus Limera se află la o oarecare depărtare de țărmul mării și a fost clădit pe o înălțime. Lăcașurile lui demne de admirat sînt templul zeiței Afrodita, cel al lui Asclepios, cu o statuie a zeului în picioare și un templu al zeiței Athena pe Acropolă. (7) În oraș se află

un munte numit Minoa care ajunge pînă la mare. Golful pe care-l formează nu are nimic deosebit de celelalte întinderi ale mării din ținutul Laconiei, dar pe țărmul lui se găsesc pietricele care au formă foarte frumoasă și un colorit variat.

24 La o depărtare de 1000 de stadii de Epidaur se află Zarax, o localitate cu un port bun, dar așezarea aceasta a avut de pățimit mai mult decît toate așezările laconilor liberi, pentru că și regele Spartei, Cleonymos, fiul lui Cleomenes, iar acesta fiu al lui Agesipolis, dintre toate cetățile Laconiei numai pe acesta l-a pustiit. Despre acest Cleonymos am vorbit în altă parte. La Zarax¹⁸⁵ nu există nimic altceva decît un templu al lui Apollon, la extremitatea portului cu o statuie a zeului în care e reprezentat ținînd în mînă o chitară.

(2) Dacă mergem cale de vreo 6 stadii de la Zarax de-a lungul țărmului și ne îndreptăm către interior, înaintînd cale de vreo zece stadii, ajungem la ruinele așezării numite Kyfantai, în interiorul cărora se află așa-numitul Stethaion, peșteră, consacrată lui Asclepios, cu o statuie de piatră a zeului. Dintr-o stîncă iese apă rece. Oamenii povestesc că aici ieșea la vînătoare Atalante și fiind însetată peste măsură, a lovit stîncă cu lancea și astfel a țîșnit apă. (3) Cel mai îndepărtat oraș maritim al Laconilor liberi în această parte a mării este Brasiai. Pe mare distanța pînă la Kyfantai este de 200 stadii. Locuitorii din această parte, în dezacord cu toți ceilalți greci, spun că Semele a născut pe Dionysos, din legătura ei cu Zeus și că descoperită de Kadmos a fost închisă, împreună cu copilul, într-o ladă ce a fost luată de furtună și azvîrlită în țara lor. Pe Semele n-au mai găsit-o vie și au îngropat-o cu cinstirile cuvenite, iar pe Dionysos l-au luat la ei și l-au crescut. De aceea și orașul care pînă atunci se numea Oreiatai și-a schimbat numele în Brasiai, de la faptul că lada a fost azvîrlită pe pămînt. Și astăzi se spune în popor *ecbebrasthai*¹⁸⁶ referitor la lucrurile ce sînt împinse pe țărm de valuri. Locuitorii din Brasiai adaugă și faptul că Ino, rătăcind în diferite țări, a ajuns și la ei și i-a

rugat să îngăduie să-l crească ea pe Dionysos. Ei arată chiar peștera în care l-a crescut pe Dionysos, iar livada care se afla în preajma orașului lor o numesc grădina lui Dionysos. (4) În interiorul orașului există templele lui Asclepios și Ahile și în fiecare an se celebrează o sărbătoare în cinstea lui Ahile. La Brasiai există un promontoriu mic, lin, care înaintează în mare și pe el se află trei statui înalte ca de un picior nu mai mult și cu părării pe cap. Nu știu dacă cele trei statui sînt Dioscurii sau Corybanții. A patra statuie este a zeiței Athena. (5) În partea dreaptă a Gythionului se află cetatea numită Las¹²⁷ la o depărtare de zece stadii de mare și la 40 de Gythion. Acum orașul se înalță pe locul dintre munții Ilion, Asia și Knakadion. Orașul cel mai vechi se află pe vârful muntelui Asia, unde se mai văd și azi ruinele lui. În fața zidurilor este o statuie a lui Heracles și un trofeu executat din prăzile luate de la macedonenii care formau unul din detașamentele armatei lui Filip, atunci cînd acesta năvălise în Laconia. Detașamentul se desprinsese de corpul principal al armatei, jefuind marginile ținutului. Printre ruine se află un templu al zeiței Athena Asia, despre care se spune că l-au ridicat Castor și Pollux, atunci cînd au revenit din țara Colchilor, unde de asemeni există un templu al Athenei Asia. Știu bine că fiii lui Tyndareos (Dioscurii) au luat parte alături de Iason la expediția împotriva colhilor, dar faptul că colhii aduc cinstire zeiței Athena Asia, l-am aflat numai de la cei din Las. În orașul de azi există o fîntînă numită Galaco, după culoarea apei, iar în preajma fîntînii un gimnasiu cu o statuie veche a lui Hermes. Pe muntele Ilion se înalță un templu închinat lui Dionysos, iar pe vârful lui cel mai înalt este un templu al lui Asclepios; un al treilea templu se află pe muntele Knakadion și este închinat lui Apollon, supranumit Karneios. (6) Inaintînd vreo treizeci de stadii de la templul lui Apollon Karneios, ajungem într-un loc numit Hypsoi, iar la hotarul cu Sparta, întîlnim templul lui Asclepios și al Artemidei, supranumită Daphnaia. Pe un promontoriu se află un templu al zeiței Artemis Diktyna, unde an de an se fac serbări în cinstea ei. În partea stîngă a promontoriu-

lui, se varsă în mare râul Smenos¹⁸⁸, a cărui apă este mai dulce decât a oricărui alt râu. Smenos își are izvorul din Tayget și se găsește la o depărtare de vreo cinci stadii de oraș. (7) În locul numit Arainon este mormîntul lui Las, iar deasupra mormîntului statuia acestuia. Se spune că acest Las a fost ctitorul orașului și că a pierit ucis de Ahile care venise cu corabia aici spre a cere în căsătorie pe Elena, de la Tyndareos. Altul este însă adevărul, pentru că Las a pierit de mîna lui Patroclos, fiindcă el ceruse mîna Elenei. Dar faptul că Ahile nu se află pomenit în „Catalogul femeilor“ ca pețitor al Elenei, nu este o dovadă că n-a fost pretendentul ei. Homer, la începutul poemului său, scrie că Ahile a pornit în expediția de la Troia spre a face pe placul fiilor lui Atreu și fără să fi fost legat prin vreun jurămint față de fiii lui Tyndareos. Atunci cînd Homer vorbește de Jocurile celebrate la funeraliile lui Patroclos îl face pe Antilohos să spună că Odysseu este mai în vîrstă decât el cu o generație iar pe Odysseu îl prezintă povestind lui Alkinou că în Hades pe lângă altele a voit să vadă și pe Tezeu și pe Peirithoos, eroi mai vîrstnici ca el cu o generație. Noi știm însă că Tezeu a răpit-o pe Elena și în chipul acesta este cu neputință ca Ahile să fi cerut-o în căsătorie pe Elena.

25 Trecînd mai departe de mormîntul lui Las, întîlnim gura râului Skyras. Acest nume i-a fost dat râului, care pînă atunci n-avea nici unul, fiindcă de la Skyras a pornit cu corăbiile fiul lui Ahile ca să ia de soție pe Hermiona. Trecînd peste râu, întîlnim un templu vechi așezat la o oarecare depărtare de altarul lui Zeus. (2) La 40 de stadii departe de râu, spre interior, se află cetatea Pyrichos. Unii spun că cetatea s-a numit astfel de la Pyros, fiul lui Ahile, iar alții că există un zeu Pyrichos, unul dintre așa-numiții Cureți. Alții, în fine, spun că Silenos, părăsind Malea, a locuit aici. Că Silenos a fost crescut la Malea, o confirmă și următoarele versuri dintr-una din poeziile lui Pindar:

[Dionysos] acest zeu impetuos și jucăuș pe care l-a crescut soțul lui Nais Silenos, cel născut la Malea.

Dar Pindar nu scrie că Silenos se numea și Pyrichos. Acest lucru îl spun însă locuitorii din Malea. (2) În piața din Pyrichos există o fântână, pe care se spune că ar fi deschis-o Silenos și că dacă n-ar fi existat fântâna, acest loc ar fi suferit din lipsa apei. În cetate există un templu al zeiței Artemis supranumită Astrateia, pentru că, după tradiție, aici s-au oprit amazoanele și n-au mers mai departe în expediție; există de asemeni un templu al lui Apollon Amazonios. În amîndouă templele există xoanoane, care se spune că le-au consacrat amazoanele venite de la Thermodon¹⁸⁹. (3) Părăsind Pyrichos și înaintînd către țarm, întîlnim cetatea Teuthrone, ai cărei locuitori susțin că întemeietorul acestui oraș ar fi fost Teuthras atenianul. Locuitorii acestei cetăți cinstesc în primul rînd pe Artemis Issoria. Există și o fântână cu numele de Naia. (4) La 150 de stadii depărtare de Teuthrone se află promontoriul Tainaron care înaintează în mare; aici se află două porturi: Ahilleios și Psamathus¹⁹⁰; deasupra promontoriului există un templu asemănător unei peșteri și în fața lui o statuie a lui Poseidon. Unii dintre poeți au afirmat că Heracles l-a adus pe aici pe cîinele Cerber din Hades; totuși nu există nici un drum subteran care să treacă prin peșteră și nici nu e de crezut că există sub pămînt vreun lăcaș al zeilor, unde s-ar aduna sufletele. Hecataios din Milet a găsit o interpretare plauzibilă potrivit căreia la Tainaron a crescut un șarpe groaznic pe care-l numește cîinele iadului¹⁹¹ pentru că oricine era mușcat trebuia să moară îndată din pricina otrăvii și că acest șarpe a fost adus de către Heracles lui Eurystheu. Homer care cel dintîi l-a numit „cîinele iadului“ pe acela adus de Heracles, nu i-a pus nici un fel de nume propriu și nici nu l-a descris ca înfățișare, așa cum a făcut în cazul himerei. Poeții de după Homer însă, i-au dat numele de Cerber și l-au înfățișat cu trup asemenea cîinelui cu trei capete. Deși Homer nu a spus că este vorba de cîinele tovarăș credincios al omului, ci putea foarte bine să-i fi zis „cîinele iadului“ cu toate că era un șarpe. (5) La Tainaron printre alte ofrande există și o statuie de bronz înfățișînd

pe Arion cîntărețul din chitară călare pe un delfin. Lucrurile privitoare la Arion le povestește Herodot din auzite în acea parte a lucrării lui consacrată Lydiei. Eu însumi am văzut la Proselene un delfin care fusese văzut de un pescar și apoi vindecat de un copil. Delfinul își arată recunoștința alergînd la glasul copilului, atunci cînd acesta îl chema transportîndu-l unde dorea. (8) Există la Tainaron și o fîntînă care acum nu prezintă nimic interesant dar despre ea se spune că altă dată, dacă privea cineva în apele ei, vedea porturi și corăbii. Dar într-un rînd o femeie a scăpat în fîntînă niște veșminte pîngărite și de atunci apa și-a pierdut această proprietate. (9) De la promontoriul Tainaron, călătorind pe mare 40 de stadii, ajungem la Kainepolis¹⁹². În vechime și această cetate purta numele de Tainaron. În cetate se află un megaron închinat Demetrei și, în apropierea țărmlui, un templu al Afroditei cu o statuie de piatră, a zeiței care stă în picioare. Dacă te îndepărtezi aici cale de vreo 30 de stadii, dai peste vîrful Tainarului numit Thyrides¹⁹³ și ruinele cetății Hipola; printre ruine se vede un templu al zeiței Athena Hipolaitis. (9) Puțin mai departe se află cetatea Messa¹⁹⁴, cu portul ei. La o depărtare de 150 de stadii de port se află Oitylon. Intemeietorul acestei cetăți de la care și-a luat numele, era de baștină din Argos și era fiul lui Amfianax, care la rîndu-i era fiul lui Antimahos. Locuri demne de văzut la Oitylon sînt doar templul lui Serapis și xoanon-ul lui Apollon Karneios, care se află în agora.

26 De la Oitylon la Thalamai este o distanță de 80 de stadii. Pe drumul acesta întîlnim un templu și un oracol al lui Ino. Aici oracolele sînt date în timpul somnului, adică atunci cînd cineva are nevoie să afle ceva de la zeiță, ea le dă răspunsul prin vise. În incinta templului se află două statui, una a Pasifaei și cealaltă a lui Helios. Iar statuia dinăuntru templului nu se vede clar din pricina cununelor. Se zice că și aceasta este tot de bronz. De asemeni din fîntîna sfințită, care se numește Selene curge o apă foarte

dulce. Pasiphae nu este o divinitate al cărei cult să fi aparţinut de la început thalamiţilor.

(2) La 20 de stadii depărtare de Thalamai, pe ţărmul mării se află cetatea Pefnos. Iar în faţa cetăţii este o insulă mică, cam cât o stîncă ceva mai mare, care poartă şi ea numele de Pefnos. Aici spun locuitorii din Thalamai că s-ar fi născut Dioscurii. Această tradiţie ştiu că o pomeneşte şi Alcman într-o poezie. Ei adaugă însă că Dioscurii n-au fost crescuţi la Pefnos ci că Hermes i-a dus la Pellana. În această incintă sub cerul liber se află statui ale Dioscurilor făcute din bronz şi înalte de un picior. Pe aceste statui, marea nu le poate clinti de fel din locul lor, cu toate că în timpul iernii acoperă stîncă cu valurile ei. Aceasta este o minune; de asemeni furnicile de aici au o culoare mai albă decît cea obişnuită a furnicilor. Mesenienii spun că în vremea de demult acest loc făcea parte din teritoriul lor şi că în felul acesta Dioscurii sînt zeii lor mai degrabă decît ai lacedemonenilor.

(3) La o depărtare de 20 de stadii de Pefnos este Leuctra. Nu ştiu din ce pricină locul a căpătat acest nume. Poate de la Leukipos, fiul lui Perieres, aşa cum spun mesenienii, şi din această pricină ei cinstesc pe Asclepios, mai mult decît pe oricare alt zeu, fiindcă-l socot fiul Arsi-noei, fiica lui Leukipos. Există şi o statuie de piatră a lui Asclepios, şi în alt loc una consacrată lui Ino. De asemenea a fost construit un templu şi un altar al Casandrei, fiica lui Priam care este numită Alexandra de oamenii de prin partea locului. Există de asemenea xoanoane ale lui Apollon Karneios, asemenea acelor pe care le au lacedemonenii ce locuiesc la Sparta. Pe acropolă se află un templu şi o statuie a zeiţei. Există de asemenea, la Leuctra, o pădure cu un templu al lui Eros, unde în timpul iernii curge o apă, iar frunzele care cad din pomi primăvara, nu sînt luate de apă, oricît de mare ar veni. (4) Aici voi povesti şi despre o întîmplare petrecută pe vremea mea, undeva la ţărmul mării în ţinutul Leuctrei. Un incendiu purtat de vînt a distrus cei mai mulţi dintre copacii pădurii şi cum locul a

rămas dezgolit, s-a descoperit o statuie a lui Zeus Ithomatas. Pentru mesenieni aceasta este o dovadă că în timpul de demult Leuctra constituia o parte a Meseniei. Dar este cu putință ca și lacedemonenii să fi locuit la început la Leuctra și să fi cinstit pe Zeus Ithomatas.

(5) Kardamyla¹⁹⁵ pe care o menționează și Homer în versurile în care Agamemnon făgăduiește daruri lui Ahile, se află sub ascultarea Spartei, fiind despărțită de Mesenia de către împăratul Augustus. Kardamyle se află la o depărtare de 8 stadii de mare și de Leuctra la 60 de stadii. Aici aproape de țărm există o incintă consacrată fiicelor lui Ne-reu, căci se spune că s-au urcat în acest loc ca să-l vadă pe Pyrros, fiul lui Ahile, când se ducea la Sparta, pentru a lua în căsătorie pe Hermiona. Aici există un templu al zeiței Athena și o statuie a lui Apollon Karneios, așa cum și-l închipuie dorienii.

(6) Orașul, în eposurile lui Homer este amintit sub numele de Enope¹⁹⁶; locuitorii lui sînt mesenieni și plătesc dări către sinedriul laconilor liberi iar orașul se numește acum Gerenia. În acest oraș zic unii că s-ar fi născut Nestor, iar alții că s-a retras după cucerirea Pylosului de către Heracles. (7) La Gerenia există un mormînt și un templu consacrat lui Machaon¹⁹⁷, fiul lui Asclepios, unde datorită lui Machaon se pot găsi mijloace pentru tămăduirea bolilor omenești. Incinta în care se găsește templul, se numește Rodos și se află aici o statuie de bronz reprezentînd pe Machaon, în picioare, cu cunună pe cap, pe care mesenienii o numesc în graiul lor local „Kiphos“. Poetul „Miciei Iliade“ spune cu privire la Machaon, că a fost ucis de Eurypylos, fiul lui Telefos. Din această pricină am aflat că la Asclepeionul din Pergam se săvîrșesc următoarele ceremonii: se începe cu imnurile lui Telefos, fără să-l preamărească deloc pe Eurypylos; nici măcar nu vor să pomenască de el în templu, pentru că se știe că el este ucigașul lui Machaon. Osemintele lui Machaon se spune că au fost salvate de Nestor. Iar Podaleirios, pe cînd se întorcea după cucerirea Troiei, se zice că s-a rătăcit pe mare și salvîn-

du-se la Syrnos, în ținutul caric, s-a stabilit acolo. (8) În ținutul Gereniei există un munte cu numele de Kalathion...* pe acesta se află templul Clăiei iar în preajma templului o peșteră. Intrarea templului e strîmtă, dar cele din interior îți atrag privirile. La 30 de stadii de Gerenia în sus către interiorul țării se află Alagonia. Și pe acest orașel l-am mai pomenit cînd am enumerat orașele laconilor liberi. Ceea ce constituie aici un punct de atracție este templul lui Dionysos și al Artemidei.

* Text corupt.

CARTEA a IV-a
Messeniaca

(1) Ținutul Laconiei pe care împăratul¹ l-a sporit adăugîndu-i un teritoriu aflat în posesiunea messenienilor păstrează și astăzi ca semn de hotar, dumbrava Chorios² din regiunea Gereniei. (2) Acest ținut, pustiu altădată, a fost populat în felul următor. Cînd s-a sfîrșit Lelex, care domnea în ținutul ce poartă azi numele de Laconia, dar pe vremea aceea era denumit Lelegia, după numele lui Lelex, Mycles, cel mai mare dintre fiii lui a luat puterea iar Polycaon, fiul cel mai mic își ducea viața ca un simplu particular, pînă cînd s-a căsătorit cu Messene, fiica lui Triopas, iar acesta o odraslă a lui Forbas, regele Argosului. Și fiindcă Messene era plină de mîndrie datorită rangului și puterii tatălui ei, care întrecea pe ceilalți regi greci din vremea aceea, nu îngăduia ca soțul ei să rămînă un om de rînd. Așadar, Polycaon și Messene au adunat o armată din Argos și din Lacedemonia și au venit în această țară, numită Lelegia, și devenind stăpîinii ținutului i-au dat numele de Messene, după numele soției lui Polycaon. (3) Ei au întemeiat cetăți printre care și orașul Andania³, unde statorniciră și scaunul domniei.

Înainte de lupta de la Leuctra ce s-a desfășurat între tebani și lacedemoneni și înainte de fundarea Messenei de azi, care se află sub Ithome, cred că n-a mai existat nici o altă cetate care să se fi numit Messene. În această privință mă bazez, în special, pe poemele lui Homer, căci în enumerarea oștilor debarcate la Ilion, deși amintește de Pylos, de Arene și de alte cetăți, nu pomenește de nici una cu numele de Messene. Și în Odyseia se vorbește de messenieni ca de o populație și nu ca de niște locuitori ai unei anume cetăți, cu numele de Messene.

Căci oamenii din Messena în corăbii
răpiseră oi multe din Itaca.

Homer ne spune acest lucru și mai limpede atunci cînd vorbește de arcul lui Iphitos.

Ei în Messena se-ntîlniră acasă
La ortomanul Ortiloh

Prin casa lui Ortilohos, Homer înțelegea mica așezare de la Ferai din Mesena, lucru ce-l lămurește el însuși, atunci cînd vine vorba despre călătoria lui Peisistratos la Mene-laos, și spune:

Cînd soarele-asfinți și orice cale
Fu adumbrită, ajunseră la Ferai
La locuința lui Diocle, fiul
Lui Ortiloh, născut din Alfeos

(4) Așadar, cei dintîi regi care au domnit peste această țară, au fost Polycaon, fiul lui Lelex și soția sa Messene. La această Mesene a venit Kaukon⁴ din Eleusis, fiul lui Kelainos și el la rîndul lui, fiu al lui Flyos și a introdus misterele „Marilor zeițe“. Atenienii mai spun că Flyos era fiul Geei. De acord cu cele susținute de ei este imnul lui Musaios închinat Demetrei și compus din ordinul Lycomizilor. Dar Lykos, fiul lui Pandion este cel ce a contribuit ca misterele „Marilor zeițe“ să se bucure de o mai mare cinstire în Mesenia. Pînă astăzi, locul în care Lykos purifica pe cei inițiați, poartă numele de pădurea lui Lykos. Existența în acest loc a unei păduri numită „a lui Lykos“ este dovedită și de poema lui Rianos din Creta⁵ care spune: „Aproape de Elaiosul cel aspru, dincolo de pădurea lui Lykos“.

(5) Că acest Lykos a fost fiul lui Pandion o dovedesc și versurile gravate pe pedestalul statuii lui Methapos, cel care a introdus anumite schimbări în ceremonialul misterelor de la Eleusis. Methapos⁶ era de neam atenian și a organizat mistere și ceremonii de tot felul. Tot el a introdus și la tebani misterele Kabirilor și a dedicat în căsuța lycoomizilor o statuie cu o inscripție, în care a amintit, printre alte lucruri, unele ce contribuie la întărirea afirmației mele.

„Am purificat lăcașul lui Hermes...^{*} și pe cel al veneratei Demetra și al Korei, fiica ei cea dintâi născută, lăcașuri în care se spune că Mesene a statornicit ceremonii în cinstea „Marilor Zeițe“ din îndemnul lui Kaukon, fiul lui Kelainos, care se trage din neamul lui Flyos. Admir pe Lykos, născutul din Pandion, pentru că a statornicit aceste ceremonii ale Aticei și în Andania cea primitoare“.

Această inscripție⁷ este o dovadă că acest Kaukon, strămoș al lui Flyos a fost la Mesene; ea lămurește și alte probleme privitoare la Lykos și mai ales ne arată că misterele se celebrau în vremea de demult în Andania. Mi se pare, de altfel, și mie firesc că Messene nu a stabilit celebrarea misterelor în altă parte, ci chiar acolo unde-și avea reședința împreună cu Polycaon.

2 Dornic peste măsură de a cunoaște ce copii a avut Polycaon de la Messene, am citit poema intitulată: „Eoiae“ și epopeea numită Naupactica, și pe lângă acestea tot ce au scris în materie de genealogie Kinaithon⁸ și Asios; dar ei nu spun nimic. Am aflat din Marile Eoiae că Polycaon, fiul lui Butes, a luat de soție pe Euaichme, fiica lui Hyllos, fiul lui Heracles. Dar acolo nu este vorba nici de Polycaon, soțul Mesenei și nici de Mesene. (2) După mai multă vreme, fiindcă nu mai exista nici un urmaș al lui Polycaon, a cărui spiță după părerea mea dăinuise mai mult de cinci generații — messenienii și-au adus ca rege pe Perieres, fiul lui Aiolos. După cele spuse de mesenieni ar fi venit la el Melaneus, care era așa de dibaci în aruncarea cu arcul, încât trecea drept fiu al lui Apollon. Acestui Melaneus, Perieres i-a cedat un teritoriu din districtul Messeniei, cunoscut astăzi sub numele de Karnasion, dar pe vremea aceea avea numele de Oichalia⁹ pe care-l luase de la soția lui Melaneus. Cum nu există nici o problemă din istoria Greciei care să nu dea naștere la controverse, tesalienii pretind că Eurytion-ul, care astăzi este un loc pustiu, era altădată o cetate ce purta numele de Oichalia. Eubeenii la rîndul lor așază Oichalia în insula lor, iar Creophilos în epopeea sa Heracleia este

^{*} Text corupt.

de acord cu ei. Hecataios din Milet¹⁰ o face dependentă de teritoriul Skios, parte integrantă din Eretria. Mi se par mult mai întemeiate pretențiile mesenienilor și aceasta din mai multe motive, dar mai ales pentru că ei sînt în posesia osemintelor lui Eurytos, așa cum se va arăta în cele ce urmează.

(3) Perieres a dobîndit de la Gorgophone, fiica lui Perseu, doi fii, pe Aphareus și pe Leukipos, care la moartea lui Perieres împărțiră domnia. Aphareus totuși avea mai multă autoritate. În timpul domniei el a întemeiat o cetate, cu numele de Arene, după numele fiicei lui Oibalos, soția sa care-i era totodată și soră după mamă, căci se născuse din căsătoria lui Oibalos cu Gorgophone. Am vorbit pînă acum de două ori despre Gorgophone, în prezentarea pe care am făcut-o ținutului Argolidei și în cea a Laconiei. Așadar, Aphareus a întemeiat cetatea Arene din Mesenia, el a primit în casa lui pe vărul său Neleus, fiul lui Cretheus, care era fiu al lui Aiolos, dar trecea drept fiu al lui Poseidon și care fusese izgonit din Iolcos de către Pelias. Aphareus i-a cedat lui Neleus o fișie de teritoriu în partea dinspre mare unde întemeiase mai multe cetăți, printre care și Pylosul; aici s-a așezat Neleus întemeindu-și un regat.

(4) Lycos, fiul lui Pandion, care și el fusese izgonit din Atena de către fratele său Egeu, veni de asemenea la Arene, unde iniție în misterele „Marilor Zeițe“ pe Aphareus, pe soția sa Arene și pe fiii săi. Îi conduse de aceea în Andania, pentru că acolo Kaucon, inițiasse pe Mesene. Idas era cel mai mare și mai viteaz dintre fiii lui Aphareus, iar cel mai tînăr era Lynceu, care după Pindar, — dacă ar fi să-l credem — avea o privire așa de pătrunzătoare încît putea străbate chiar prin trunchiurile stejarilor. Nu știm dacă Lynceu a avut copii. Idas și soția acestuia Marpessa¹¹ au avut o fiică numită Cleopatra, pe care o luă de soție Meleagros. Poetul care a compus epopoea Cypria, spune că Polydora a fost soția lui Protesilaos¹², cel care a avut îndrăzneala să pună cel dintîi piciorul pe pămîntul Troiei, atunci cînd grecii au ajuns în dreptul ei, și că Polydora este fiica lui Meleagros, fiul lui Oineus. Dacă este adevărat,

aceste trei femei începînd cu Marpessa și-au luat viața prin sabie după moartea soților lor.

3 Cu prilejul împărțirii unor boi s-a produs o încăierare între fiii lui Aphareus și Dioscuri, verii lor. În timpul acestei încăierări Lynceu a pierit de mîna lui Polux, iar Idas din pricina unui trăsnet, și în felul acesta familia lui Aphareus s-a stins fără nici un urmaș de parte bărbătească. Atunci i-a revenit lui Nestor, fiul lui Neleus și cîrmuirea peste ceilalți mesenieni, și peste care domnise înainte vreme Idas, în afară de cei aflați sub ascultarea fiilor lui Asclepios. (2) După spusele mesenienilor acești eroi au pornit în expediția contra Ilion-ului, în calitate de mesenieni¹³, iar Asclepios însuși, era fiul Arsinoei, fiica lui Leukipos, și nu al Coronidei. Există un loc pustiu în Mesenia ce poartă numele de Trica, unde după versurile lui Homer se spune că Nestor a îngrijit cu cea mai mare atenție pe Machaon, lovit de o săgeată. El nu i-ar fi arătat bunăvoință dacă n-ar fi fost vecin cu el, și dacă Machaon n-ar fi domnit asupra unor oameni de același neam cu el. Prin acestea întăresc legenda privitoare la Asclepiazi arătînd în Gerenia mormîntul lui Machaon¹⁴, iar în Pharai un templu consacrat fiilor lui Machaon. (3) Cînd războiul împotriva Troiei a luat sfîrșit, Nestor abia apucă să se întoarcă acasă și muri. După aceasta însă, cînd Heraclizii s-au reîntors cu dorienii în Pelopones, izgoniră din Mesenia pe urmașii lui Neleus care nu s-au menținut decît vreme de două generații, după sfîrșitul lui Nestor. Deși lucrurile acestea le-am expus în relatarea mea privitoare la Tisamenos, voi adăuga totuși următoarele. Deoarece dorienii dăduseră Argosul în stăpînirea lui Temenos, Cresphontes care era mai mare decît Aristodemos, ceru Mesenia. Aristodemos nu mai era în viață, dar Theras, fiul lui Autesion, se împotriva din răsputeri pretențiilor lui Cresphontes, pe de o parte fiindcă era teban de origine, fiind al cincilea descendent al lui Polyneikes, fiul lui Oedip, iar pe de altă parte, fiindcă era tutorele fiilor lui Aristodemos, fiindu-le unchi după mamă; într-adevăr fiica lui Autesion, pe nume Argeia, fusese soția lui Aristodemos. Cresphontes care dorea cu orice preț să aibă în stăpînire

Mesenia, a apelat la Temenos și câștigându-l de partea lui, propuse să se lase lucrurile pe seama tragerii la sorți. Temenos puse atunci într-o amforă plină cu apă, sorții, unul pentru fiii lui Aristodemos și altul pentru Cresphontes, cu învoiala ca Mesenia să revină în stăpânirea aceluia al cărui sorț va fi ieșit cel dintâi din amforă. Temenos pregătise cei doi sorți dar avu grijă ca pe cel al lui Cresphontes să-l facă din pământ ars la foc iar pe cel al fiilor lui Aristodemos din pământ uscat la soare, astfel că sorțul fiilor lui Aristodemos s-a topit în amforă. Câștigând la sorți în chipul acesta, Cresphontes luă în stăpânire Mesenia. Dar populația din vechea Mesenie n-a fost izgonită din case de doriene, ci a recunoscut drept conducător pe Cresphontes, consimțind să împartă cu dorienii pământul Meseniei. Mesenienii se învoiră la aceasta cu atât mai mult cu cât aveau puțină încredere în regii lor, mynieni de origine, veniți din cetatea Iolcos. Cresphontes luă de soție pe Meropa¹⁵, fiica lui Kypselos, care era pe atunci rege în Arcadia, și dobîndi de la ea mai mulți copii, dintre care cel mai tânăr a fost Aipytos. (4) El înălță la Stenykleros¹⁶ un palat pentru el și descendenții lui. Regii dinainte și Perieres însuși, își zidiseră palatele lor la Andania. Aphareus, care fondase Arene¹⁷, se stabilise acolo, iar fiii lui au rămas de atunci în acest loc. Pe vremea când a domnit Nestor însă și urmașii acestuia, reședința regală a fost la Pylos, dar Cresphontes¹⁸ a statornicit ca regele să locuiască pe viitor la Stenykleros. Dar cum Cresphontes cărmuia slujind mai ales interesele poporului, cei bogați s-au răzvrătit împotriva lui și l-au ucis atât pe el cât și pe copiii lui. (5) Aipytos care fiind la o vîrstă fragedă creștea la bunicul lui, Kypselos, din toată casa a scăpat singur cu viață. Ajungînd la vîrstă bărbătească, Aipytos a fost așezat pe tron de arcadieni iar la instalarea lui au contribuit și ceilalți regi ai dorienilor, adică fiii lui Aristodemos și Isthmios, fiul lui Temenos. Îndată ce veni la domnie, el pedepsi pe ucigașii tatălui său și pe toți complicii lor și-si atrase de partea lui pe fruntașii mesenienilor, prin diferite binefaceri, iar oamenii din popor, prin daruri. El dobîndi un astfel de renume încît urmașii lui luară numele de Aipytizi, în locul aceluia de Heraclizi, pe care-l avuseseră

înaintașii lui. Fiul său, Glaucos, care i-a succedat, s-a mulțumit să imite aiudoma felul de guvernămînt al tatălui său, căpătînd astfel dragostea supușilor săi, dar îl depăși cu mult în privința respectului față de zei, căci spre deosebire de Polycaon și de Mesene, care s-au dezinteresat de incinta sacră a lui Zeus de pe vîrfurile muntelui Ithome, aceasta nu se mai bucura de nici un fel de venerație din partea dorienilor. Glaucos a împus dorienilor respectarea acestui loc sacru, fiind primul care a adus jertfe în Gerenia lui Machaon, fiul lui Asclepios, iar Mesenei, fiica lui Triopas, i-a adus cinstirea cuvenită eroinelor. Ithmios, fiul lui Glaucos, înălță la Pharae un templu lui Gorgasos și lui Nicomachos. Isthmios a avut un fiu, pe Dotadas, care pe lîngă celelalte porturi ale Meseniei, a construit unul, la Mothone. Sybotas, fiul lui Dotadas, a statornicit sacrificii anuale care trebuiau aduse de regele însuși, la malurile rîului Pamisos; a mai statornicit de asemenea și în cinstea lui Eurytos, fiul lui Melaneus, jertfe care se aduceau la Oichalia, înainte de solemnitatea misterelor „Marilor Zeițe“ și care pe vremea aceea aveau loc încă la Andania.

4 Pe vremea domniei lui Phinthas, fiul lui Sybotas, mesenienii trimiseră pentru prima oară la Delos un cor de bărbați și animale care să fie sacrificate lui Apollon. Imnul cîntat de acest cor a fost compus de Eumelos, iar versurile care alcătuiesc acest imn sînt singurele ce pot fi atribuite cu oarecare certitudine acestui poet.

Pe timpul domniei lui Phintas s-a iscat cea dintîi neînțelegere între mesenieni și lacedemonieni, dintr-o pricină care nu este prea limpede și care după cum se povestește ar fi următoarea. (2) La hotarul Meseniei se află un templu al zeiței Artemis, numită Limnatis¹⁹, la ale cărei ceremonii luau parte atît mesenienii cît și lacedemonienii, în timp ce ceilalți doriene nu aveau drept să participe. Lacedemonienii povestesc că fiicele lor ducîndu-se la această sărbătoare, fură siluite de mesenieni și că unui din regii Spartei, anume Teleclos, fiul lui Archelaos, fiul lui Dorysos, fiul lui Labotas, fiul lui Echestratos, fiul lui Agis, căutînd să pună capăt acestei dezordini, a fost omorît de mesenieni, iar

fecioarele siluite, de rușine își luară viața. Mesenienii la rîndul lor susțin că Teleclos a făcut planul să-i omoare pe fruntașii ținutului lor care au venit la templul zeiței Artemis și că pricina care i-a îndepărtat de la acest gînd a fost rodnicia pămîntului Meseniei. Ca să-și aducă planul la îndeplinire Teleclos a ales cîțiva tineri spartani cărora nu le mijise încă firele în barbă și pe care i-a îmbrăcat cu veșminte femeiești, i-a împodobit și cu alte podoabe asemenea unor fete și după ce i-a înarmat cu pumnale i-a trimis în mijlocul mesenienilor care se odihneau. Mesenienii apărîndu-se, i-au ucis pe tinerii imberbi și pe Teleclos însuși. Lacedemonienii însă, știind că regele lor nu făcuse acest lucru din proprie inițiativă ci cu aprobarea mulțimii și că de la ei a pornit nedreptatea, n-au cerut socoteală mesenienilor pentru uciderea lui Teleclos. Iată ce spun și unii și alții. Fiecare are libertatea să creadă într-un fel sau în altul după interesul pe care-l poartă unora sau altora.

(3) Cu o generație mai tîrziu, pe vremea cînd Alcarnes, fiul lui Teleclos, domnea la Sparta, alături de regele celeilalte case domnitoare, Teopompos, fiul lui Nicandros, fiul lui Harilos, iar el fiul lui Polydectes, fiul lui Eunomos, fiul lui Prytanis al lui Eurypon și cînd în Mesenia domneau Antioh și Androcles, fiul lui Phintas, ura dintre aceste două popoare atinse punctul culminant. Lacedemonienii începură războiul, avînd un pretext nu destul de serios, dar în aparență important pentru niște oameni ce voiau cu orice preț războiul, căci dacă ar fi avut o atitudine mai pașnică, neînțelegerea lor s-ar fi risipit printr-o hotărîre a unui tribunal. Faptele sînt următoarele. (4) Polychares era un mesenian de neam mare și ieșise învingător la Jocurile Olympice în timpul Olympiadei a patra; atunci nu existau încă premii decît pentru întrecerea la cursa de un stadiu. El avea cirezi de vaci, dar cum nu avea loc destul de pășune pentru aceste cirezi, el le încredință spartanului Euaiphnos care să le pască pe pășunea lui, dîndu-i în schimb o parte din produsele realizate de pe urma vacilor. Dar Euaiphnos era dintre oamenii cărora le plac mai degrabă să cîștige pe căi nedrepte decît să-și respecte cuvîntul dat atunci cînd le convine s-o facă. El era de altfel și un om cu totul ne-

cinstit și priceput la viclenii. După ce a vîndut vacile lui Polychares unor negustori care coborîseră în Laconia, s-a dus la el însuși să-l anunțe că niște tîlhari au năvălit la el și i-au luat cu jaPCA vacile și văcarii. Dar, în timp ce căuta să-l mintă pe Polychares, unul din văcarii lui a reușit să scape din mîinile negustorilor și găsind pe Euaiphnos la stăpînul lui, îl dădu de gol în fața lui Polychares. Fiind descoperit și neputînd să tăgăduiască, Euaiphnos imploră pe Polychares și pe fiul său să-l ierte spunînd că dintre toate păcatele legate de firea omului, pofta de cîștig este aceea care ne stăpînește mai aprig. Îi spuse apoi lui Polychares cîți bani luase pe boi și-l rugă să-l lase pe fiul lui să vină ca să-i predea lui banii. Cînd ajunseră pe pămîntul Laconiei, făcu o faptă și mai nelegiuită decît înainte, căci îl omorî pe fiul lui Polychares. Cînd Polychares a aflat și de această nouă nenorocire, a venit în cîteva rînduri în Lacedemonia, plîngîndu-se în fața regilor și a eforilor, jelindu-și mult copilul și înșirînd toate suferințele îndurate de la Euaiphnos, cu care întreținea legături de ospitalitate și căruia îi arătase mare încredere ca nici unuia altul dintre lacedemonieni. Deci după ce s-a plîns de mai multe ori autorităților, dar fără să obțină satisfacție, începu să-și iasă din sărute. Lăsîndu-se pradă mîniei pînă la a nu-i păsa de viață, avu curajul să măcelărească pe toți lacedemonienii întîlniți în cale.

5 Zic lacedemonienii că pricina războiului a fost refuzul mesenienilor de a-l extrăda pe Polychares, uciderea lui Teleclos și amintirea vicleșugului lui Cresphontes cu privire la tragerea sorților. Mesenienii contestă cele spuse de mine cu privire la Teleclos; ei mai spun că fiii lui Aristodemos împreună cu ceilalți Heraclizi au participat la aducerea lui Aipytos, fiul lui Cresphontes la Mesena, faptă pe care ei n-ar fi săvîrșit-o dacă ei ar fi avut neînțelegeri cu Cresphontes. După cîte spun ei, pe Polychares n-au vrut să-l predea lacedemonienilor pentru că și ei au refuzat să-l predea pe Euaiphnos, deși au preferat să dea socoteală în fața Amfictioniei²⁰ ce se întrunea la argeeni, care erau înrudiți și cu spartanii și cu mesenienii, ba chiar să recurgă la judecata Areopagului din Atena, care din vechime avea dreptul să

juduce procesele de omor. Războiul întreprins de lacedemonieni împotriva lor, zic ei, avea altă cauză și anume lăcomia lor neostoită, care-i făcea să uneltească împotriva Meseniei și să săvârșească multe alte nedreptăți. Și ei dau ca exemplu cazul arcadienilor și argeenilor din al căror teritoriu spartanii nu se mai săturau să rupă într-una. Ei au fost primii care s-au împrietenit cu barbarul Croesus, după ce acesta i-a supus pe grecii din Asia și pe toți dorienii care locuiesc în ținutul Cariei. Ei mai spun că atunci când căpeteniile focenilor au pus mîna pe templul de la Delfi, au descoperit că nu numai regii, ci și toți demnitarii, eforii și gerusia se înfruptau din bunurile zeului. (31) Dar ceea ce le imputa înaintea tuturor și ceea ce dovedește că ei nu se dădeau în lături de la nimic cînd era vorba de interesele lor, este alianța lor cu Apolodoros, tiranul Casandreei²¹. Nu găsesc potrivit să explic aici amănunțit de ce mesenienii consideră că această alianță constituie o ocară atît de amară.

Este destul dacă voi aminti cu privire la casandreni, că au pătimit aproape aceleași suferințe ca și mesenienii, iar în privința curajului și a duratei războiului pe care l-au purtat nu a fost nici o deosebire față de mesenieni. Iată ce spun și unii și ceilalți despre cauzele războiului.

(2) Din partea lacedemonienilor veni o solie care cerea să le fie extrădat Polychares. Regii Meseniei au răspuns solilor că vor ține mai tîrziu sfat și apoi vor scrie la Sparta. După plecarea solilor, regii mesenienilor au chemat pe cetățeni la adunare. În această consfătuire s-au auzit glasuri diferite, Androcles fiind de părere să fie predat Polychares pentru vina de a fi săvîrșit fărădelegi mai mult decît îngrozitoare; dimpotrivă Antiochos spunea că cea mai mare nenorocire pentru Polychares era faptul că urma să fie schingiuit sub ochii lui Euaiphnos, și înșiră una cîte una, suferințele pe care trebuia să le îndure. În cele din urmă spiritele oamenilor adunați în jurul lui Androcles și Antiochos, se aprinseră în așa măsură încît au recurs și la arme. Dar ciocnirea lor n-a fost de lungă durată, deoarece cei aflați în jurul lui Antiochos fiind cu mult mai numeroși l-au ucis și pe Androcles și pe cei mai de vază dintre oamenii din jurul lui. Antiochos rămînînd singur la domnie, trimise solie la Sparta,

spunînd că vrea să aducă în fața tribunalului lucrurile pe care le-am relatat. Se spune că lacedemonienii nu au dat răspuns solilor mesenieni care au dus la Sparta propunerea scrisă a lui Antiochos. (3) După cîteva luni, Antiochos s-a întîmplat să moară și să vină la domnie fiul lui Euphaes. Atunci lacedemonienii fără să trimită vreun crainic la mesenieni care să le declare război și fără să denunțe legăturile de prietenie existente, între ei și mesenieni, s-au pregătit pe cît au putut mai în taină, legîndu-se prin jurămînt să nu revină în țară înainte de a fi cucerit cu armele Mesenia, oricît de îndelungat ar fi fost războiul și oricîte nenorociri s-ar abate asupra lor. După acest jurămînt au făcut, în cursul nopții sub comanda lui Alcámenes, fiul lui Teleclos, o incursiune la Ampheia cetate din Mesenia, înspre granița cu Laconia, situată pe o colină înaltă și cu multe izvoare. Alte foloase pe care le avea această așezare părea să fie și o bază deosebit de bună pentru lacedemoneni în tot timpul războiului. Cum porțile cetății erau deschise și nu se afla înăuntru nici o garnizoană, ei o cuceriră ușor; pe mesenienii prinși i-au ucis pe unii în paturile lor, pe alții în temple sau în preajma altarelor unde se refugiaseră implorînd mila atunci cînd și-au dat seama de cele ce se petreceau. Cei ce au scăpat cu viață au fost puțini. (4) Această primă incursiune a lacedemonienilor pe teritoriul Meseniei s-a produs în al doilea an al celei de al IX-a Olympiade²²; cu prilejul căreia a ieșit învingător la întrecerea de un stadiu, Xenodocos din Mesenia. Pe vremea aceea la Atena nu existau arhonți aleși anual prin tragere la sorți. Poporul atenian smulse la început de la descendenții lui Melanthos numiți Melanthizi, o mare parte a autorității lor și în loc de regalitate au trecut la o cîrmuire, supusă controlului. Apoi reduse și timpul exercitării puterii lor la o durată de zece ani.²³ În timpul cuceririi orașului Ampheia de către lacedemoneni, la Atena era arhonte Aisimides, fiul lui Aischylos și se afla în al 5-lea an al puterii sale.

6 Înainte de a păși la povestirea acestui război și la suferințele pe care le îndurară cele două popoare împinse de soartă să se învrăjbească între ele, voi aminti de fapte-

le eroice ale unui mesenian vestit. Așadar acest război dezlănțuit de lacedemoneni și de aliații lor împotriva mesenienilor și a celor ce le-au venit în ajutor, nu și-a luat numele de la aceia care au pornit războiul, așa cum s-a întâmplat cu războiul medic sau cu cel peloponesiac, ci și-a luat numele de război mesenian, din pricina nenorocirilor îndurate de mesenieni, așa cum și războiul dus împotriva Ilionului a luat numele de război al Troiei și nu de al grecilor. Acest război, zic, l-a descris Rianos din Bene, în poemele sale și Myron din Priene a cărui operă este redactată în proză. Cu toate acestea nici unul nici celălalt n-a descris războiul în întregime, de la început și pînă la sfîrșit, ci fiecare din ei a scris numai cîte o parte a războiului și anume aceea care le-a plăcut mai mult. Myron a povestit cucerirea Amphieiei și consecințele acestei cuceriri și n-a mers mai departe de moartea lui Aristodemos. Rianos n-a făcut nici o mențiune despre acest prim război. El a povestit numai cele ce s-au întâmplat mai tîrziu cu mesenienii după răscoala lor împotriva lacedemonienilor, dar nici acestea în întregime, ci numai evenimentele petrecute după lupta ce s-a dat în locul numit „Șanțul cel Mare“. Myron a introdus în a sa povestire pe Aristomenes mesenianul, care nu era și pentru care am intrat în aceste detalii și care a dat cea mai mare strălucire numelui Meseniei. Rianos în epopoea lui îi acordă lui Aristomenes o importanță egală cu aceea pe care o are Ahile în Iliada. Dar fiindcă lucrurile spuse de ei sînt atît de diferite, nu mi-a rămas decît să iau în considerare numai pe una din cele două versiuni. Eu am impresia că povestirea lui Rianos a redat în chip mai plauzibil cele privitoare la vîrsta lui Aristomenes. În privința lui Myron, sînt și alte indicii că nu s-a preocupat dacă va părea că nu spune lucruri exacte și demne de crezare și ele nu lipsesc nici din lucrarea lui despre Mesenia. El afirmă, de pildă, că Aristomenes a omorît pe Teopompos, regele lacedemonienilor, cu puțin înainte de moartea lui Aristodemos. Dar noi știm că Teopompos nu și-a pierdut viața nici în luptă și nici în vreun alt chip înainte de sfîrșitul războiului acesta. Mărturie despre aceasta stă elegia lui Tyrtaios care glăsuiește:

Regelui nostru Teopompos, cel iubit de zei datorită căruia am cucerit întinsa Mesenie.

Așadar, Aristomenes, potrivit părerii mele, n-a devenit cunoscut decît pe vremea celui de-al doilea război și de aceea voi povesti acțiunile lui, atunci cînd le va veni rîndul.

Mesenienii aflînd de la aceia care scăpaseră de măcel ceea ce se petrecuse la Ampheia, se adunară la Stenykleros, venind din toate cetățile. Căpeteniile și la urmă regele însuși au îndemnat poporul adunat să aibă curaj, spunîndu-i că nici cucerirea Ampheiei nu trebuie să-i facă să-și piardă curajul, ca și cînd soarta războiului ar fi fost hotărîtă de această întîmplare, și nici să socoată că pregătirea militară a lacedemonienilor era superioară pregătirii lor căci aceștia exercitîndu-se de mai multă vreme, puteau fi mai bine pregătiți, dar superioritatea noastră constă în faptul că sîntem curajoși și în faptul că zeii sînt cu bunăvoință față de aceia ce-și apără patria și care nu pornesc la nici un fel de atac nedrept.

7 După ce Euphaes le-a adresat astfel de cuvinte, a împraștiat adunarea și, din clipa aceea, a mobilizat pe toți mesenienii obligîndu-i și pe cei necunoscători să învețe meșteșugul războiului iar pe cei încercați să-și îmbunătățească pregătirea pe care o aveau înainte. Lacedemonienii făceau incursiuni în Mesenia, dar nu jefuiau ținutul, deoarece îl considerau ca al lor; nu tăiau nici copacii și nu dărîmau casele, iar dacă găseau în calea lor ceva să prade, fie grîu, fie alte roade ale cîmpului, le luau cu ei. Și cu toate că atacau diferite cetăți, nu izbuteau să cucerească nici una din ele; acest lucru se petrecea deoarece aceste cetăți erau fortificate și păzite cu strășnicie. În cele din urmă își retrăgeau răniții și-n chipul acesta renunțau să mai atace orașele meseniene. Mesenienii la rîndul lor, jefuiau teritoriul Laconiei, învecinat cu marea și ogoarele din jurul Taigetului. (2) În al patrulea an de la cucerirea Ampheiei, Euphaes, voind să exploateze avîntul mesenienilor, a căror ură față de lacedemonieni ajunsese la culme, socotind că acum erau îndeajuns de instruiți în vederea războiului, îi vesti că va dezlănțui atacul și porunci sclavilor să însoțească tabăra purtînd lemne și tot

ceea ce era necesar pentru a fortifica tabăra. Cum lacedemonienii au aflat și ei de incursiunea mesenienilor prin străjile lor din Ampheia, porniră și ei în întâmpinarea lor. În Mesenia era un loc deosebit de potrivit pentru desfășurarea unei lupte, fiind mărginit de un șanț adânc de tot. Euphaes a așezat pe mesenieni în acest loc, numind comandant pe Cleonis iar pe Pytharatos și pe Antandros, comandanți ai călăreților și soldaților ușor înarmați, care ca număr nu erau mai puțin de cinci sute. Când taberele s-au pus în mișcare, hopliții care năvăleau unii către alții cu o înverșunare și mai nestăpînită, n-au putut da lupta corp la corp pentru că îi despărțea șanțul. Călăreții și pedestrașii ușor înarmați se ciocniră într-un loc situat mai sus de șanț și întrucît nu erau nici mai numeroși și nici mai bine instruiți, unii decît alții, lupta a fost egală. În timp ce aceștia rezistau pe poziții luptînd, Euphaes a poruncit sclavilor să întărească spatele frontului și apoi cele două laturi. Când s-a lăsat noaptea și lupta a luat sfîrșit, a dat dispoziție să fie fortificată și partea dinaintea taberii, de-a lungul șanțului, încît a doua zi de dimineață lacedemonenii și-au dat seama de spiritul de prevedere al lui Euphaes, căci nu aveau cum să dea lupta cu mesenienii atîta vreme cît ei nu ieșeau din fortificația lor, iar să-i asedieze nu se puteau gîndi, fiind cu totul nepregătiți. (3) Atunci ei plecară înapoi la vetrele lor.

În anul care a urmat, ațîțați de oamenii bătrîni ce-i înviniuiau de lașitate și de călcarea jurămintelor, lacedemonenii puseră la cale cel de-al doilea război împotriva mesenienilor. Ei aveau ca strategii pe cei doi regi ai lor, pe Teopompos, fiul lui Nicandros, și pe Polydoros, fiul lui Alcamenes. Acest Alcamenes nu mai era în viață. Mesenienii își așezară tabăra în fața lor și cum lacedemonenii porniră la atac împotriva lor îi atacamă și ei. La aripa stîngă a lacedemonienilor comanda Polydoros, în timp ce la aripa dreaptă comanda Teopompos, iar la centru Euryteon, lacedemonian prin naștere, dar teban de neam, al cincilea descendent din neamul lui Cadmos, fiind fiul lui Egeus, iar acesta al lui Oiolykos, fiul lui Theras, fiul lui Autesion. La mesenieni, Antandros și Euphaes comandau în dreptul aripii drepte a lacedemonenilor, în cealaltă aripă, în dreptul lui Polydoros comanda Pytharatos. (4) Cînd a sosit

momentul declanșării luptei, regii trecură trupele în revistă, adresînd soldaților cuvinte de îmbărbătare. După cum era obiceiul locului, lacedemonenilor le-a vorbit pe scurt Teopompos. El le-a amintit și de jurămîntul făcut împotriva mesenienilor și le-a mai spus că trebuie să aibă nobila ambiție de a săvîrși acțiuni mai strălucite decît părinții lor, care au îngenunchiat pe vecinii lor și le-au sporit țara, adăugîndu-i un ținut mai fertil. În comparație cu regele spartan, Euphaes a ținut o cuvîntare mai lungă, dar nu mai mult decît vedea că-i îngăduie împrеjurarea. El le-a spus că lupta ce se da acum, nu este numai pentru apărarea pămîntului și averilor lor și că trebuie să aibă limpede în gînd nenorocirile ce-i așteaptă în caz de înfrîngere: soțiile și copiii lor vor ajunge în sclavie, iar cel mai mic neajuns ce-l vor avea de suferit cei ajunși în vîrsta bărbăției va fi moartea, în cazul cînd n-ar fi fost schingiuiți. Templele lor vor fi jefuite, iar țara lor pîrjolită. Mai spunea că aceste nenorociri nu le enumera din închipuire, ci există pentru toți dovezi evidente: suferințele celor prinși la Amphieia. În fața unor nenorociri atît de mari este de preferat să moară în chip demn, și este cu mult mai ușor pentru unii care nu au fost nicînd învinși și care au dat deja dovadă de curaj în doborîrea cu energie a dușmanului decît să-i îndrepte înfrîngerile suferite după ce-și vor fi pierdut curajul. Astfel de cuvinte le-a spus Euphaes.

8 După ce comandantii celor două tabere dădură semnalul de luptă, mesenienii porniră în goană împotriva lacedemonenilor și erau plini de înverșunare ca niște oameni furioși, ce-și caută cu tot dinadinsul moartea, parcă fiecare dintre ei dorea să înceapă el mai întîi lupta. La rîndul lor lacedemonenii veneau împotriva lor plini de avînt, dar erau în același timp cu grijă, ca nu cumva să se destrame dispozitivul lor de luptă. După ce cele două armate se apropiară, își spuseră unii altora cuvinte de amenințare, agitînd armele și aruncînd priviri dușmănoase unii altora. Se dedară chiar la insulte. Chiar din acea clipă lacedemonenii considerară pe mesenieni drept robi, asemuindu-i cu hîloșii. Mesenienii la rîndul lor, le spuneau nelegiuți din pricina atacului dat prin surprindere ca și din pricina lăco-

miei lor de a se năpusti asupra unor oameni cu care se înrudeau și din pricina lipsei lor de respect față de zeii strămoșești ai dorienilor și, mai ales, față de Heracles. Într-un timp, odată cu ocările ce și le aduceau, trecură și la fapte, împingându-se unii în alții, mai ales lacedemonenii; apoi se încinse lupta corp la corp. Lacedemonenii se dovediră superiori atât ca tehnică de luptă și organizare a armatei cât și ca număr, căci aveau în armata lor înrolați și perieci pe care-i supuseseră mai dinainte; aveau de asemenea asineeni²⁴ și dryopi²⁵ care fuseseră izgoșiți din ținutul lor de către argeeni cu o generație în urmă și care, refugiați la Sparta, ca să implore ajutor, erau obligați să-i urmeze pe spartani. Împotriva mesenienilor ușor înarmați, lacedemonenii aduseră arcași cretani mercenari. Dar disperarea mesenienilor și nepăsarea față de moarte, făceau ca forțele să fie egale. Oricât de mari erau nenorocirile pe care le înduraseră ei, le socoteau mai curînd ca întâmplări firești pentru niște oameni ce luptă spre a-și înălța patria, decît ca grozăvii. Socoteau că faptele lor au efect mai mare și că dau mai mult de furcă lacedemonenilor. Unii dintre ei ieșind din rînduri săvîrșeau minuni de vitejie, iar cei grav răniți și care totuși mai respirau dădeau dovadă de cel mai înalt curaj al disperării. Puteau fi auzite și îndemnurile: cei vii și teferi îndemnau pe cei răniți ca înainte de a-și fi dat ultima suflare să pricinuiască dușmanului cît mai multe neajunsuri și să primească soarta cu mulțumire. Cei răniți, pe de altă parte, cînd își dădeau seama că puterile îi părăseau și că urmau să-și dea sfîrșitul, recomandau celor teferi să nu se lase mai prejos decît ei, pentru ca să nu fie zadarnică și moartea lor. La început lacedemonenii nu se îndemnau între ei și nu se arătau dispuși să săvîrșească acte de vitejie neobișnuite, ca acelea săvîrșite de mesenieni. Dar cum încă din copilărie erau deprinși cu meșteșugul războiului, ei își organizează falanga în adîncime. De altfel trăgeau nădejdea că mesenienii nu-și vor putea păstra rîndurile și că nu vor dovedi o rezistență egală cu a lor, în fața efortului impus de război în fața rănilor. (2) Acestea erau caracteristicile particulare ale celor două tabere, atât în privința modului de luptă, cît și în

privința stării de spirit a celor ce se înfruntau, iar caracteristicile comune celor două armate erau următoarele: cei ce erau pe punctul de a fi uciși nu recurgeau la implorări și la promisiuni de bani, spre a-și salva viața, căci știau că din pricina urii lor nu ar fi putut convinge pe dușman să le cruțe viața; dar cel mai mult nu voiau să implore pe dușmani, de teamă să nu-și acopere de ocară faptele lor de mai înainte. Dar și învingătorii se abțineau de la cuvinte de ocară pentru cei învinși și nici nu se mîndreau, fiindcă nici una din cele două tabere nu trăgea încă nădejdea că va fi biruitoare. Cei ce se apucau să jefuiască pe cei morți, erau răpuși într-un chip foarte straniu, fie că își expuneau vreo parte a trupului neprotejată loviturilor de săgeți și erau răniți pentru că nu se puteau feri avînd alte griji în acel moment, fie că erau uciși chiar de dușmanul pe care-l prădau și care mai respira încă. (3) Regii au luptat și ei; Teopompos năvălea, dădea iureș mai nestăpînit, năzuind să-l ucidă pe Euphaes; Euphaes, văzîndu-l năvălind asupra-i, îi spuse lui Antandros că în privința curajului, Teopompos nu se deosebește deloc de Polynice străbunul lui, care pornind în fruntea unei armate din Argos, împotriva propriei lui patrii a omorît pe fratele său²⁶ cu propria-i mîină, iar el însuși muri la rîndu-i ucis de acesta. Teopomp vrea ca neamul Heraclizilor să aibă o soartă tot așa de crudă ca aceea a descendenților lui Laios și a lui Oedip; dar din această luptă nu va ieși învingător. După ce spuse aceste cuvinte, Euphaes porni și el la atac. Atunci lupta deveni din nou înverșunată, deși oamenii erau aproape nebuni, ajunși la capătul puterilor; trupurile lor recăpătară forțe noi și de amîndouă părțile spori atît de mult nepăsarea față de moarte, încît s-ar fi zis că intrau în luptă acum pentru prima oară. În cele din urmă, Euphaes și cei ce se aflau în preajma lui, din pricina disperării care întrecuse orice margine și datorită curajului, — căci în jurul lui se aflau numai mesenieni dintre cei mai aleși — izbutiră datorită curajului să înfrîngă rezistența vrăjmașilor, să-l îndepărteze pe Teopomp și să-i pună pe fugă pe lacedemonenii aflați în dreptul lor. Aripa cealaltă a mesenienilor avea mult de suferit, deoarece Pytha-

ratos, cel ce o comanda, murise, iar ostașii erau în oarecare dezordine, neavînd comandant și...*, dar nu erau descu-
rajați nici aceștia. Nici Polydoros nu i-a urmărit pe mese-
nieni, care băteau în retragere în fața lui și nici cei din
jurul lui Euphaes nu i-au urmărit pe lacedemoneni. Atît
Euphaes cît și cei din preajma lui socoteau că era de pre-
ferat să vină în ajutorul compatrioților lor învinși. Ei nu
se ciocniră deci cu Polydoros și cu armata sa, căci de
acum se lăsa întunericul, iar pe lacedemoneni îi împiedica
totodată să se țină pe urmele celor ce se retrăgeau în de-
rută, necunoașterea locurilor. De altfel lacedemonenii aveau
obiceiul moștenit de a urmări lent și de a fi preocupați mai
degrabă să nu rupă rîndurile armatei decît de a ucide cîțiva
fugari. Cît privește centrul celor două armate, unde lace-
demonenii se aflau sub comanda lui Euryleon, iar mese-
nienii sub comanda lui Cleonis, acolo lupta era nedecisă,
iar noaptea care a survenit îi sili pe luptători să se des-
partă.

(4) Soldații greu înarmați²⁷ au fost singurii care au luptat sau cei care au luptat mai mult în această bătălie, și într-o tabără și într-alta. Călăreții puțini la număr n-au săvîrșit nici o faptă care să merite să fie pomenită, căci peloponesienii nu ajunseseră încă destoinici la călărie. Mese-
nienii ușor înarmați și cretanii aflați în solda lacedemone-
nilor nu luptară deloc, fiindcă după un obicei al lor sta-
tornicit din vechime, se aflau așezați în urma pedestrimii.
A doua zi nici unii și nici ceilalți nu s-au gîndit să reîn-
ceapă lupta sau să se grăbească să ridice mai întîi un tro-
feu. În cursul zilei trimiseră soli pentru a ridica morții;
după ce au căzut la un acord, se apucară să-i îngroape.

9 După această luptă, treburile mesenienilor intrară pe un fâgaș tot mai rău. Pe de o parte ei nu puteau să facă față cheltuielilor cerute de întreținerea garnizoanelor în cetăți, iar pe de alta, sclavii lor dezertau la lacedemonieni. În fine mai dădu peste unii din ei și o molimă care le-a pricinuit o mare tulburare, deoarece boala era molipsitoare. To-

* Text corupt.

tuși n-au căzut toți pradă acestei boli. După ce au ținut sfat privitor la situația în care se aflau, mesenienii luară hotărîrea să părăsească toate cetățile din interior spre a se stabili pe muntele Ithome. Aici se afla o cetate nu prea mare despre care se spune că pomenește și Homer în catalogul său.

„Locuitori din Trica și cei din Ithome stîncoasă“

Retrăgîndu-se înăuntrul acestei cetăți, mărîră incinta cea veche pentru ca pentru toată lumea să fie pavază puternică. Căci Ithome este unul din munții înalți ai Peloponesului, iar în partea aceasta muntele e foarte greu accesibil. (2) Ei au mai socotit cu cale să trimită și un sol la Delfi. Așadar trimiseră acolo pe Tisis, fiul lui Alcas, bărbat cu vază și care trecea drept un om priceput în ale manticeii. Lacedemonienii din garnizoana Amphieiei îi ținură calea la întoarcerea de la Delfi ca să pună mîna pe el. Cum el se opuse apărîndu-se cu îndîrjire pentru că nu voia să fie luat prizonier cei ce-l pîndeau au tras asupra lui pînă ce se auzi un glas din văzduh care strigă: „Dați drumul celui ce poartă oracolul“. Odată scăpat, Tisis se duce la Ithome, aducînd regelui mesajul oracolului, dar nu mult după aceasta muri din pricina rănilor căpătate. Euphaes a adunat atunci pe mesenieni, cărora le dezvălui cuprinsul oracolului:

„Jertfiți în ceremonii de noapte zeilor Infernului
O fecioară neprihănită din neamul Aipytizilor
Pe acea fecioară pe care o vor desemna sorții
Iar de se va întîmpla ca aceasta să fugă
Jertfiți atunci o fecioară dintr-un alt neam
Ce-o va da să fie jertfă, de bunăvoie“.

(3) După ce zeul le-a vestit aceste lucruri, au fost puse la sorți toate fecioarele din gînta Aipytizilor și sorții căzură asupra fiicei lui Lykiskos, pe care proorocul Epebolos refuză s-o jertfească. Spunea Epebolos că ea nu trebuia jertfită, deoarece ea nu era fiica adevărată a lui Lykiskos, întrucît femeia pe care o luase Lykiskos de soție nu putea da naștere la copii și tocmai de aceea o luase de suflet pe fată, făcînd-o a lui. În timp ce profetul aducea la cunoș-

tință adunării aceste lucruri, Lykiskos fugi la Sparta, ducându-și și pe fiica lui acolo. (4) Mesenienii descurajați la vestea fugii lui Lykiskos, văzură venind la ei pe Aristodemos, bărbat din neamul Aipytizilor, cu mai mare vază decît Lykiskos și-n meșteșugul armelor priceput care-și oferi de bunăvoie fiica să fie jertfită. Dar soarta aruncă vâl de umbră peste acțiunile generoase ale oamenilor, tot așa cum mîlul unui rîu acoperă o piatră prețioasă. În timp ce Aristodemos se străduia să salveze Mesena, îi ieși în cale piedica următoare. (5) Un mesenian al cărui nume nu este pomenit era tocmai îndrăgostit de fiica lui Aristodemos urmînd s-o ia de soție. Acesta începu să conteste dreptul pe care părintele spunea că-l mai are asupra fiicei lui, susținînd că odată ce-i făgăduise fata de soție renunțase la acest drept și că de acum încolo el urma să aibă mai multă putere asupra ei. Mai apoi tînărul văzînd că nu putea ajunge la nici un rezultat răspîndi cu nerușinare vorba că avusese legături cu fata și că ea urma să dea naștere unui copil. În cele din urmă minie în așa măsură pe Aristodemos, încît îl făcu să-și ucidă fata, iar apoi îi despică pîntecele, arătînd că nu zămislise prunc. Epebolos care era de față la această scenă ceru ca un altul să-și ofere fiica spre a fi jertfită deoarece fiica lui Aristodemos murise fără să fi adus vreun folos, căci ea fusese ce-i drept ucisă de tatăl ei dar nu sacrificată zeilor așa cum poruncise Pythia.

După ce prezicătorul spuse aceste cuvinte, mulțimea de mesenieni năvăli să-l omoare pe logodnicul fetei, deoarece silise pe Aristodemos să-și pîngărească sufletul cu un omor nefolositor și făcuse să se arate îndoielnică speranța salvării. Dar Euphaes care era legat de tînărul mesenian printr-o mare prietenie, convinse pe mesenieni că profeția fusese împlinită prin moartea acestei tinere și că fapta lui Aristodemos era de ajuns pentru a potoli pe zei. Toți Aipytiziî încuviințară că vorbele erau drepte iar fiecare se bucura în sinea sa pentru că nu mai avea teamă de soarta fiicei lui. Ascultînd de îndemnul regelui, mesenienii împrăștiară adunarea și se duseră să aducă jertfe și să sărbătorească pe zei.

10 Lacedemonienii după ce aflară de profeția dată mese-nienilor căzură într-o stare de descurajare, atît poporul cît și regii în privința celor ce aveau să se-ntîmple. Dar în al șaselea an de la fuga lui Lykiskos din Ithome, fiindcă seme-nele zeiței li se arătară prielnice, porniră la atac împo-triva Ithomei. Cretanii, din întîmplare, nu sosiseră încă pen-tru a participa la această expediție, iar aliații mesenienilor întîrzi-au, fiindcă spartanii supravegheau pe toți pelopone-sienii și în primul rînd pe arcadieni și pe argeeni. Argeenii urmau să trimită ajutoare fără știrea lacedemonienilor ca și cum aceste ajutoare fuseseră recrutate din inițiativă parti-culară și nu în urma unei hotărîri oficiale. Arcadienii decla-raseră oficial începutul expediției, dar ei nu veniseră încă. Dar renumele de care se bucura oracolul hotărî pe mese-nieni să înceapă lupta chiar fără sprijinul aliaților. (2) Cele mai multe din întîmplările petrecute de data aceasta nu se deosebeau cu nimic de cele ce avuseseră loc în cea dintîi luptă; ca și atunci sfîrșitul zilei îi lăsă încleștați în luptă. Se spune că nici o aripă și nici un lochos²⁸ n-a dat înapoi dar dispozitivul inițial n-a rămas același, căci soldații cei mai bravi din amîndouă taberele s-au adunat la centru, unde s-a și dat greul luptei. Căci Euphaes dovedind mai multă ardoare decît s-ar fi convenit să aibă un rege, s-a nă-pustit fără de chibzuință împotriva oamenilor aflați în ju-rul lui Teopompos, alegîndu-se cu multe răni, care nu s-au mai putut vindeca. Văzîndu-l căzut pe jos și pier-zîndu-și cunoștința, dar răsufliînd încă, lacedemonienii se străduiră din răspuțeri să-l tragă înspre partea lor. Ceea ce a contribuit la creșterea înverșunării mesenienilor a fost dragostea lor față de Euphaes și de gîndul că vor fi aco-periți de ocară, dacă ar fi lăsat trupul lui în mîinile vrăj-mașului. De aceea au preferat să-și sacrifice viața și să moară pentru regele lor decît să scape vreunii dintre ei, părăsindu-l pe rege. (3) Căderea lui Euphaes pe cîmpul de bătaie făcu să se prelungească lupta și să se producă acte de curaj fără seamăn de o parte și de alta. Cînd Euphaes și-a revenit în fire, a aflat că trupele lui n-au cedat. Dar n-au trecut multe zile și a murit. El a domnit asupra mese-nienilor 13 ani, în care timp a luptat neconținut împo-

triva lacedemonienilor. (4) Cum Euphaes n-a avut descendenți, rămînea ca domnia să revină bărbatului ales de popor. Atît Cleonis cît și Damis și-au disputat cu Aristodemos puterea întrucît atît prin virtuțile lor cît și prin priceperea lor în ale războiului erau deosebiți. Antandros fu ucis de dușmani în luptă, atunci cînd se străduia să-l salveze pe Euphaes, expunîndu-se pe sine primejdiei. Cei doi profeți Epebolos și Ophioneus erau înțeleși să nu încredințeze ei demnitatea lui Aipytos și a descendenților săi acestui bărbat blestemat, asupra căruia apăsa pe deasupra fărădelegea înfăptuită față de fiica lui; totuși a fost ales și a domnit Aristodemos. Ophioneus, profetul mesenienilor, care era orb din naștere, făcu însă o prezicere în acest sens. După ce se informă asupra celor petrecute, prevestea apoi cele ce urmau să se întîmple atît fiecăruia în particular cît și poporului în ansamblu. În acest mod a făcut prezicerea amintită. După ce Aristodemos a devenit rege, dădu poporului cu bunătațe drepturile ce i se cuveneau iar pe fruntași și mai ales pe Cleonis și pe Damis îi acoperi de cinstiri. El a cultivat și alianțele mesenienilor, trimițînd daruri celor mai de vază dintre arcadieni precum și la Argos și Sicyona. Pe vremea domniei lui Aristodemos, războiul s-a transformat într-o serie de incursiuni de jaf făcute de cete mici, care năvăleau alternativ cînd într-o țară cînd într-alta. Aceste incursiuni aveau loc mai ales în vremea secerișului. Odată cu mesenienii năvăliră în Laconia și cîțiva arcadieni. Argeenii n-au socotit nimerit să-și arate de la început ura împotriva lacedemonienilor; ei se mulțumiră să facă pregătiri pentru a participa la luptă, în cazul cînd aceasta ar fi izbucnit.

11 În al cincilea an al domniei lui Aristodemos, datorită unei preziceri că evenimentele vor fi favorabile și cum erau obosiți de durata acestui război și nu mai puteau suporta cheltuielile cerute de el, se învoiră să înceapă lupta. Și unii și ceilalți fură sprijiniți de aliații lor. Dintre populațiile Peloponesului numai corintienii luară armele spre a veni în ajutor lacedemonienilor. Arcadienii veniră cu toate forțele lor în ajutorul mesenienilor iar de la argeeni și sicyo-

nieni veniră cîteva detașamente de elită. Lacedemonienii după ce așezară în centru pe corintieni, pe hiloți și pe perieci care porniseră la luptă împreună cu ei, se așezară ei înșiși la cele două flancuri, împreună cu regii lor și formară o falangă foarte adîncă și strînsă, așa cum nu avuseseră nicicînd. Aristodemos și cei din jurul lui se pregătiră de luptă în chipul următor. După ce au strîns armele cele mai bune le distribui acelor mesenieni și arcadieni care erau mai bine legați la trup și mai îndrăzneți, dar care nu aveau armamentul potrivit. Și cum situația nu îngăduia nici o zăbavă, i-a așezat și pe aceștia laolaltă cu argeenii și sicyonienii, orînduind falanga pe un front larg pentru ca dușmanii să nu o poată învălui. Avu în același timp grijă ca linia de bătaie să se sprijine în spate pe muntele Ithome. În fruntea acestor trupe numi pe Cleonis iar el împreună cu Damis luă comanda trupelor ușor înarmate printre care se găseau cîteva arcași și cîteva aruncători cu praștia; marea mulțime a lor fiind sprinteni la trup și ușor înarmați, erau potriviți atît pentru atacuri cît și pentru retrageri. De altfel fiecare purta cîte o platoșă sau un scut iar cei care nu aveau nici platoșă și nici scut erau înfășurați în piei de capre sau de boi; alții, în special cei din munții Arcadie erau înveliți în piei de animale sălbatice, mai ales de lup sau de urs. Fiecare luptător avea mai multe sulite mici iar alții purtau și lănci. (2) Ei se așezară la pîndă în defileurile Ithomei, unde se puteau ascunde și de unde puteau fi cu anevoie văzuți. Dar mesenienii și aliații lor au rezistat la primul atac al lacedemonienilor și dovediră mult curaj în timpul desfășurării luptei. În privința numărului erau inferiori față de dușmanii lor, dar cum alcătuiau un corp de elită, ei dădeau lupta împotriva unui popor și nu împotriva unor oameni ce le erau superiori. În acest fel, depășindu-i în privința curajului și în meșteșugul armelor, ei susținură atacul vreme îndelungată. Apoi, la un semnal dat, trupele ușor înarmate năvăliră asupra lacedemonienilor și luîndu-i din flanc, îi copleșiră cu loviturile. Unii soldați mai curajoși se apropiară de ei și porniră lupta corp la corp. Lacedemonienii deși nu se așteptaseră la un al doilea atac în aceeași bătălie și încă atît de disperat, nu și-au des-

trămat dispozitivul, ei s-au întors către pedestrașii ușor înarmați, căutînd să-i respingă. Dar cum ei se sustrăgeau ușor contraatacului, lacedemonienii s-au aflat într-o situație disperată din care pricină începură să-și piardă calmul. Căci stă în firea omului să nu-și poată stăpîni mînia, îndeosebi față de lucruri care nu merită. Spartanii ce fuseseră răniți ca și aceia ce ajunseseră în bătaia atacului mesenienilor ușor înarmați, prin căderea tovarășilor lor de luptă, ieșeau din rînduri, alergînd după dușman și în furia lor îl urmăreau mai departe decît s-ar fi convenit. Trupele ușoare ale mesenienilor însă menținîndu-și tactica de luptă pe care o avuseseră la început, rămîneau pe locurile lor lovind și aruncînd cu sulițele mici, iar atunci cînd vedeau că vin dușmanii, o luau la fugă; apoi cînd aceștia încercau să se reîntoarcă în frontul lor se năpusteau din nou asupra lor. Acest lucru se petrecea în mai multe puncte ale frontului. În acest timp hopliții mesenienilor și aliații lor atacau cu o mai mare îndrăzneală falangele dușmanilor aflate în față. (3) În cele din urmă osteniți datorită luptei îndelungate, plini de răni și puși în derută de către soldații ușor înarmați, contrar obiceiului lor, lacedemonienii rupseră rîndurile; dar fugind, avură de pătimit și mai mult de pe urma soldaților mesenieni ușor înarmați. Nu s-a putut stabili cîți lacedemonieni au pierit în această luptă, dar am convingerea că pierderile au fost foarte mari. Cît despre întoarcerea acasă a celorlalți, aceasta s-a desfășurat în liniște; doar pentru corintieni ea urma să fie anevoioasă, căci ca să se întoarcă trebuiau să treacă prin ținut vrăjmaș, fie că o luau prin țara argeenilor sau pe lîngă Sicyona.

12 Lacedemonienii întristați peste măsură de această înfrîngere a lor ca și de pierderea atîtor oameni de ispravă, care fuseseră uciși, fură cuprinși de descurajare și pierzînd încredere în reușita acestui război, trimiseră soli la Delfi. Aceștia primiră de la Pythia următorul răspuns:

„Phoibos îți recomandă să nu te bizui în luptă numai pe mîinile tale. Din moment ce un altul s-a făcut prin viclenie stăpîn pe pămîntul Mesenei, prin aceleași mijloace va fi și el cucerit“.

Potrivit cu acest răspuns, regii și eforii au căutat să descopere vreun vicleșug dar nu le-a venit nici unul în minte. Luînd atunci drept pildă fapta lui Odysseu de la Troia, trimiseră o sută de bărbați la Ithome, ca să afle ceea ce puneau la cale mesenienii. Ei fură goniți cu zgomot mare pentru a da impresia că au dezertat. Ajungînd la Ithome, Aristodemos îi izgoni, spunîndu-le că fărădelegile lacedemonienilor sînt noi, dar că vicleșugurile lor sînt vechi. (2) Neizbutind cu această viclenie a lor, au căutat să producă dezbinare între mesenieni și aliații lor. Dar cum arcadienii s-au împotrivit — căci la ei s-au dus întîi solii lacedemonienilor — n-au renunțat să mai trimită soli și la Argos. (3) Aristodemos aflînd cele puse la cale de lacedemonieni trimise și el o solie ca să ceară părerea divinității; Pythia le-a răspuns astfel:

„Facă zeul să se reverse asupra-ți gloria războiului. Dar fii cu băgare de seamă ca nu cumva vicleana armată vrăjmașe a Spartei să ajungă mai puternică prin vicleșuguri. Căci va încununa cu izbîndă armele lor iar pe dănțitorii lor îi va face locuitori ai țării noastre²⁹ atunci cînd întîmplarea va face să iasă amîndoi din ascunzătoarea lor tăinuîtă; ziua cea sfîntă nu va vedea aceasta, înainte ca lucrurile ce și-au schimbat firea, nu vor reveni la vechea lor stare“.

La început Aristodemos și profeții mesenienilor nu se pricepură să interpreteze răspunsul, dar divinitatea avea să-i dezvăluie după cîtiva ani tîlcul și să aducă profeția la împlinire.

(4) În vremea aceea se petreceau și alte lucruri care-i priveau pe mesenieni: Lykiskos care fugise de la Mesena și se stabilise la Sparta a avut nenorocirea să-și piardă fiica pe care o adusesse cu el și cum se ducea adesea la mormîntul ei, cîtiva călăreți arcadieni îl pîndiră și puseră mîna pe el. Fiind adus la Ithome și înfățișîndu-se în adunarea poporului, el a căutat să se apere zicînd că a fugit din Mesena, nu spre a-și trăda patria, ci fiindcă se convinsese de vorbele prezicătorului care spusese că fata nu era copilul lui adevărat. Dar cu aceste argumente el n-a convins adunarea de adevărul spuselor lui decît după ce a venit în fața

adunării preoteasa slujitoare pe atunci a Herei, care a mărturisit că ea era mama copilei și că a încredințat-o soției lui Lykiskos ca s-o crească ca și cum ar fi fost a ei. Apoi spuse: am venit să vă destăinui faptul și să cer retragerea din slujba de preoteasă. Ea a spus aceste lucruri fiindcă era obicei statornicit la Mesena ca atunci cînd moare copilul unei slujitoare sau al unui slujitor la templu, sarcina lui să treacă asupra altuia. Socotind că femeia a spus adevărul, au ales pe o alta care să slujească în locul ei și apreciară că lui Lykiskos îi pot fi trecute cu vederea faptele pe care le-a săvîrșit. (5) După această întîmplare, cum războiul intra în al douăzecilea an, au găsit nimerit să trimită din nou soli la Delfi, care să întrebe dacă vor cîștiga victoria. Acestor soli Pythia le-a răspuns:

„Da-va demonul pămîntul Mesenei împreună cu gloria războiului, acelora care cei dintîi vor așeza în jurul altarului lui Zeus Ithomatas de două ori cinci decade la număr de trepiede, căci așa a rînduit Zeus. Viclenia le va așeza înaintea ta, dar va urma pedeapsa și nu-i cu puțință să-l înșeli pe zeu. Fă cum îți poruncește destinul. Răzbunarea divină lovește pe unii mai înaintea altora“.

Cînd auziră acestea mesenienii socotiră că profeția le era binevoitoare lor și că ea însemna că războiul se va termina în folosul lor. Cum templul lui Zeus Ithomatas se afla în lăuntrul întăriturilor lor, părea cu neputință ca lacedemonienii să așeze trepiedurile înaintea lor; și cum nu le mai prisoseau bani ca să facă trepieduri din bronz urmau să le facă din lemn. (6) Unul din preoții de la Delfi a dus această profeție la Sparta. Cînd au aflat aceasta, spartanii au stat la sfat împreună fără să poată găsi o soluție potrivită. Iată însă că un oarecare Oibalos, care nu era dintre oamenii de vază dar avea o minte ageră, așa cum a dat dovadă în această împrejurare, construi din pămînt o sută de trepieduri și apoi ascunzîndu-le într-un sac, plecă luînd cu el și niște plase ca să pară că ar fi un vîntător. Fiind aproape necunoscut și celor mai mulți dintre lacedemonieni, a trecut cu ușurință neobservat și de mesenieni și strecurîndu-se printre țărani mesenieni, a pătruns împreună cu ei în Ithome. Îndată ce s-a lăsat noaptea, a așezat trepiedurile

acelea de pământ la altarul zeului, și apoi s-a reîntors la Sparta ca să dea de știre lacedemonienilor. Când au văzut trepieturile, mesenienii s-au tulburat peste măsură și au înțeles că trepieturile erau ale lacedemonienilor, așa cum de altfel s-au și petrecut lucrurile. Aristodemos îi încurajă prin tot felul de cuvinte care este firesc să fie rostite în astfel de împrejurări și așază trepieturile de lemn, care erau de acum gata în jurul altarului lui Zeus Ithomatas. (7) În acea vreme s-a întâmplat ca proorocul Ophioneus care era orb din naștere să-și capete vederea în chipul cel mai neobișnuit; l-a apucat o durere puternică de cap și ochii i se luminau.

13 De acum însă, timpul statornicit de soartă pentru cucerirea Mesenei sosise și divinitatea le vesti prin diferite semne³⁰ evenimentele ce aveau să vină. De pe statuia zeiței Artemis, care era făcută din bronz, atît ea cît și armele sale, s-a desprins scutul și a căzut. Într-una din zile, cînd Aristodemos se pregătea să jertfească lui Zeus Ithomatas, țapii se îndreptară brusc spre altar și-l izbiră cu atîta putere încît au murit din pricina loviturii. Un al treilea semn a fost următorul: cîinii se adunau în fiecare noapte în același loc și urlau iar la urmă plecau cu toții spre tabăra lacedemonienilor. Aceste semne îl tulburară pe Aristodemos ca și visul următor pe care l-a avut. Se părea că era înarmat, gata să plece în expediție și că măruntaiele victimelor scoase erau răspîndite pe masă, cînd deodată îi apăru în față fiica lui învestmîntată în negru și-i arătă pieptul și pîntecul străpuns. Ajungînd în fața lui, răsturnă obiectele aflate pe masă, îi luă armele și în locul lor îi puse pe cap o cunună de aur și-l îmbrăcă cu un veșmînt alb. În timp ce Aristodemos se afla pradă desnădejdiei, fiindcă socotea că visul era o prevestire cu privire la sfîrșitul vieții lui, căci mesenienii cînd își îngropau bărbații vestiți le puneau o cunună pe cap și-i învestmîntau în alb, veni un om care vestea că prezicătorul Ophioneus nu mai vede, că deodată și-a pierdut vederea ajungînd așa cum fusese la început. Ei înțeleseră atunci tîlcul oracolului care le-a fost dat cîndva că prin cei doi care vor ieși din ascunzătoarea lor și se

vor reîntoarce acolo unde hotărîse soarta, Pythia înţelegea ochii lui Ophioneus.

(2) Atunci Aristodemos gîndindu-se la situația nenorocită în care se afla, dîndu-și seama că și-a ucis fiica fără ca prin aceasta să fi rezultat vreun folos pentru țară și nemaintrind nici o speranță pentru salvarea patriei, își curmă viața pe mormîntul fiicei sale. El pusese la cale tot ceea ce-l îndemnase prudența omenească pentru a salva pe mesenieni, dar soarta nu-i venise în ajutor nici în acțiunile lui și nici în proiectele lui. A murit după ce a domnit șase ani și cîteva luni. Această situație a dus pe mesenieni la atîta deznadejde, încît se gîndiră să trimită soli la lacedemonieni pentru a le implora mila. Atît de mare le-a fost consternarea pricinuită de moartea lui Aristodemos. Dar vechile lor resentimente îi împiedicară totuși să ia această hotărîre. (3) S-au adunat deci la sfat dar n-au ales nici un rege, mulțumindu-se doar să aleagă strateg pe Damis. Acesta luîndu-și ca synarhonți pe Cleonis și pe Phyleas se pregăti în măsura în care le îngăduiau împrejurările pentru luptă, fiind silit către aceasta atît de asediu și de foame cît și de teama ca nu cumva mesenienii să piară din pricina lipsurilor.

Nici în această împrejurare mesenienii n-au fost mai prejos nici ca bărbăție nici ca îndrăzneală, căci toți comandanții și luptătorii cei mai bravi muriră. Se scurseseră cinci luni de la începutul bătăliei și mesenienii rezistau încă. (4) Către sfîrșitul anului ei părăsiră Ithome după un război dus timp de douăzeci de ani, așa cum a spus Tyrteu.

„După douăzeci de ani, părăsiră cîmpiile lor mănoase și fugiră iar pe munții înalți ai Ithomei“.

Războiul acesta a luat sfîrșit în cel dintîi an al celei de a patrusprezecea Olympiade cînd Damon din Corint a cîștigat victoria la alergarea de un stadiu, pe vremea cînd **Medontizii**³¹ dețineau încă funcția lor de zece ani, iar Hipomenes era la sfîrșitul celui de al patrulea an al arhontatului său.

14 Toți mesenienii care aveau legături de ospitalitate la Sicyona, la Argos sau în unele orașe din Arcadia se retra-

seră acolo. Cei ce făceau parte din familia preoților și participau la cultul secret al Marilor zeițe se duseră la Eleusis, în timp ce mulțimea poporului s-a răspândit în vechile orașe. (2) Lacedemonienii mai întâi au dărâmat pînă la temelie cetatea Ithomei și apoi năvăliră asupra celorlalte orașe, cucerindu-le. Din prăzile luate aduseră ca ofrandă lui Amyklaios trepieduri de bronz; sub primul trepied se vede o statuie a Afroditei în picioare, una a Artemidei sub al doilea iar una a Korei, fiica Demetrei, sub al treilea trepied. După ce au adus aici aceste ofrande, au cedat asinenilor, pe care argeenii i-au silit să se expatrieze, partea maritimă a Meseniei, pe care o locuiesc și azi. Urmașilor lui Androcles și fiilor acestuia care se duseră la Sparta, le dădură ținutul numit Hyamia³². (3) Cît privește pe mesenieni iată chipul în care au fost tratați de lacedemonieni. Mai întâi le cerură să jure că nu se vor răscula niciodată și nici nu vor întreprinde vreo revoltă. În al doilea rînd fără să-i supună la plata vreunui tribut fix, le pretinseră să aducă la Sparta o jumătate din produsele pămîntului lor. I-au mai obligat atît pe bărbați cît și pe femei să vină din Mesena la Sparta pentru a lua parte în veșminte cernite la funeraliile regilor și a marilor demnitari³³. Pentru cei care ar fi călcat aceste dispoziții erau prevăzute pedepse. Tyrteu vorbește în versurile următoare despre ofensele pe care lacedemonienii le-au impus mesenienilor.

Ca și măgarii ce sub grea povară, se chinuie
ducînd stăpînilor din pricina groaznicei sclavii
jumătate din tot rodul ce răsare din pămînt.

În versul următor Tyrtaios arată că spartanii le-au impus cu sila mesenienilor să poarte doliu alături de ei.

Plîng, atît ei cît și soțiile lor, atunci cînd soarta
năpraznică retează zilele vreunuia din stăpînii lor.

(4) Mesenienii văzîndu-se într-o situație atît de jalnică și fără nădejdea de a fi tratați pe viitor într-un chip mai omenos de către lacedemonieni, socotiră că e mai bine să moară cu arma în mînă decît să fie izgoșiți din Pelopones și luată hotărîrea de a se răscula, indiferent de ce s-ar în-

tîmpla. Ei erau în primul rînd așîțați de către oamenii tineri care nu aveau încă experiența războiului și care se lăsau ușor duși de entuziasm, preferînd moartea într-o patrie liberă unei sclavii oricîtă fericire le-ar fi adus aceasta. (5) În aceste sentimente a fost educat tineretul și în alte părți din Mesenia, dar cel mai numeros și cel mai curajos tineret locuia în Andania și în împrejurimile acestei cetăți. Unul din acești tineri a fost Aristomenes, care și azi este cîstit ca un erou de către mesenieni. Și pentru a face ca nașterea lui să depășească prin condițiile ei pe aceea a unui muritor de rînd, ei spun că s-a născut în urma unei legături pe care a avut-o mama sa Nicotelia, cu un demon sau un zeu, care a luat chip de șarpe. Astfel de lucruri știu că povestesc și macedonenii despre Olympiada și Sicyonienii despre Aristodema, mama lui Aratos, cu această deosebire că mesenienii nu numesc nici pe Zeus și nici pe Heracles ca părinte al lui Aristomenes, pe cînd macedonenii pretind că Alexandru era fiul lui Zeus Ammon iar Sicyonienii că Aratos era fiul lui Asclepios. Cei mai mulți greci îl arată pe Aristomenes ca fiu al lui Pyrrhos, deși eu știu că atunci cînd mesenienii îi aduc libații, îl invocă cu numele de fiu al lui Nicomedes. Fremătînd de energie și curaj, împreună cu alți cetățeni de vază, el așîță pe mesenieni la răscoală. Aceste lucruri la început nu erau săvîrșite pe față, ci ei trimiseră mai întîi în taină la Argos și la arcadieni emisari ca să afle dacă erau dispuși să le vie în ajutor necondiționat și cu forțe nu mai mici decît în primul război.

15 Cînd totul a fost pregătit pentru război și cînd văzură că aliații lor dădeau dovadă de un zel mai mare decît acela la care se așteptau — căci ura argeenilor și a arcadienilor împotriva lacedemonienilor crescuse peste măsură — mesenienii porniră răscoala în al treizeci și nouălea an după cucerirea Ithomei și în al patrulea an al celei de al treizeci și doua Olympiadă, cînd Icaros Hyperesieus ieșea triumfător la cursa de un stadiu. La Atena se statornicise de acum în acea vreme cîrmuirea arhonților cu putere anuală iar Tlesias îndeplinea atunci funcția de arhonte. Tyrtaios

nu ne-a transmis numele acelor ce domneau atunci în Lacedemona iar Rianos³⁴ în epopeea lui amintește că în timpul acestui război era rege Leotychides. Însă în această problemă eu unul nu voi fi deloc de acord cu Rianos și mi se pare că Tyrtaios deși nu a pomenit în termeni preciși pe cel ce domnea în acea vreme, l-a desemnat totuși prin următoarele versuri ale elegiei sale închinată celui dintâi război:

Bravii noștri străbuni, părinții părinților noștri
Luptară spre a deveni stăpîni peste această țară
nouăsprezece ani întregi, cu un curaj neostoit.

Potrivit cu cele de mai sus, reiese în mod limpede că mesenienii s-au răscolat în a treia generație de la primul război iar cronologia ne arată că în Sparta dețineau atunci domnia Anaxandros³⁵ fiul lui Eurykrates, acesta fiind fiu al lui Polydoros, și concomitent din cealaltă casă domniitoare Anaxidamos, fiul lui Zeuxidamos, fiul lui Archidamos, care era fiu al lui Teopompos. Eu am ajuns pînă la al patrulea descendent al lui Teopompos, căci Archidamos, fiul lui Teopompos a murit înaintea tatălui său; prin urmare demnitatea de rege al lui Teopompos a revenit nepotului său Zeuxidamos. Leotychides se pare că a domnit după Demaratos, fiul lui Ariston. Demaratos la rîndul lui, este al șaptelea urmaș al lui Teopompos.

(2) Atunci mesenienii s-au ciocnit cu lacedemonienii într-un punct de pe teritoriul lor, numit Dera³⁶; în primul an după ce a avut loc răscoala; cum aliații unora și ai celorlalți n-au putut lua parte la luptă, izbînda a fost nedecisă. Se spune însă că Aristomenes a săvîrșit fapte mai presus decît cele ce se săvîrșesc în mod obișnuit și că din această pricină a fost ales rege după luptă. Se trăgea de altfel și din spița Aipytizilor³⁷. Dar cum el a respins această onoare, l-au ales strateg cu depline puteri. Aristomenes era călăuzit de ideea că în război nu trebuie să te temi de a te expune pericolelor dacă vrei să săvîrșești fapte vrednice să rămîină în amintire; socotea că mai presus de orice trebuie chiar de la începutul războiului să bage groaza în lacedemonieni pentru a-i face să se teamă și mai mult în

viitor. Cu aceste gânduri pătrunse în cursul nopții în Lacedemona și depuse un scut în templul zeiței Athena Chalchikioikos³⁸, pe care erau gravate următoarele cuvinte: „Aristomenes închină zeiței din prăzile luate de la spartani“.

(3) O profeție dată de oracolul de la Delfi porunci lacedemonienilor să-și ia drept sfătuitor un atenian. Ei trimiseră așadar soli la atenieni care să le aducă la cunoștință profeția oracolului și ca să le ceară un sfătuitor în cele ce aveau să întreprindă. Atenienii însă, cum nu voiau nici să arate nesupunere lui Apollon și totodată nevrînd ca lacedemonienii să devină stăpîni cu prea multă ușurință peste cea mai frumoasă parte a Peloponesului au recurs la următorul vicleșug: era printre atenieni un dascăl șchiop, cu numele de Tyrtaios³⁹, care părea cam fără minte; pe acesta l-au trimis la Sparta. După ce ajunsese acolo, Tyrteu vizitînd rînd pe rînd pe dregătorii cetății și adunînd pe toți cîți îi întîlnea în cale, le-a înfățișat atît elegiile compuse de el cît și poemele lui în anapești. (4) La un an după bătălia de la Derai, cei doi vrăjmași primind ajutoare de la aliații lor, se pregătiră să dea lupta în locul numit „Monumentul mistrețului“⁴⁰. Mesenienii avură ca aliați pe eleeni și pe arcadieni; afară de aceștia le-a mai sosit ajutor și din Argos și din Sicyona. Li se mai alăturară și mesenienii ce plecaseră odinioară de bunăvoie din Mesenia precum și familiile celor ce li se încredinșase din moși strămoși celebrarea cultului „Marilor Zeițe“, precum și descendenții lui Androcles. Alături de lacedemonieni veniră să lupte corintienii și unii dintre lepreoți, mînați de ură împotriva eleenilor. Cît privește pe asineeni, ei se legară cu jurămînt, atît față de unii cît și față de ceilalți că vor rămîne neutri. Iar locul acesta numit „Monumentul mistrețului“ se afla în ținutul Stenykleros din Mesenia și se spune că aici Heracles a făcut jurămînt față de fiii lui Neleus pe bucățile de carne din trupul mistrețului, iar fiii lui Neleus, la rîndul lor, făcură și ei jurămînt față de el.

16 Prezicătorii celor două tabere aduseră sacrificii înainte de luptă. În numele lacedemonienilor aduse jertfe Hecas, urmașul și purtătorul numelui de Hecas, care venise la

Sparta cu fiii lui Aristodemos, iar în numele mesenienilor aduse sacrificii Theoclos, coborîtor din Eumantis. Pe acest Eumantis care era din Elis, din neamul Iamizilor⁴¹, îl adusesese la Mesene, Cresphontes⁴². Prezența prezicătorilor inspiră celor două armate o mare însuflețire în vederea începerii luptei. În general toți dădeau semn de curaj, fiecare potrivit cu vârsta și forțele sale dar mai ales Anaxandros, regele lacedemonienilor și spartanii ce se aflau în preajma lui. Dintre mesenieni se distingeau Fintas și Androcles, urmașii lui Androcles, împreună cu cei așezați în preajma lor și care căutau să se arate bravi. Tyrteu și hierofanții⁴³ marilor zeițe nu luară nici ei parte la acțiune, mulțumindu-se doar să insuflă curaj celor aflați în coada armatei.

(2) Lucrurile care-l privesc pe Aristomenes stau precum urmează. În jurul lui erau optzeci de messenieni nobili, de aceeași vîrstă cu el, care considerau o mare cinste pentru ei faptul că Aristomenes îi alesese să lupte în preajma lui. Ei aveau dibăcia de a ghici după cel mai mic semn ceea ce punea la cale fiecare din ei, și mai ales ceea ce făcea Aristomenes sau intenționa să întreprindă în viitor. Cum ei își aveau locul în avangardă împreună cu regele lor Aristomenes și cum în fața lor erau așezați Anaxandros și cei mai viteji dintre lacedemonieni, ei dezlănțuiră atacul împotriva vrăjmașilor; expunîndu-se loviturilor și sfidînd pericolul, izbutind prin îndrăzneala lor și datorită prelungirii luptei să pună pe fugă pe oamenii lui Anaxandros. Văzînd acest lucru Aristomenes puse un alt pîlc de messenieni să-i urmărească, iar el năvăli spre sectorul vrăjmaș ce opunea o rezistență dîrză și după ce i-a respins și pe aceștia, porni iarăși împotriva altora. După ce i-a silit și pe aceștia să dea-napoi s-a năpustit cu și mai mult avînt asupra celor ce se împotriveau încă pînă cînd i-a pus pe fugă pe toți lacedemonienii și pe aliații lor. Și fiindcă aceștia fugeau fără să se mai rușineze și fără să țină seamă unii de alții, i-a urmărit cu o furie mai sălbatecă decît aceea de care poate fi capabil un om. Atunci ajungînd în preajma unui pîr sălbatic, plantat într-un loc oarecare pe cîmpul de luptă, prezicătorul Theoclos i-a interzis să mai înainteze, spunînd

că pe acest copac șezuseră Dioscurii. Aristomenes însă lă-sîndu-se pradă mîniei și nedînd importanță la toate cele spuse de prezicător, îndată ce a ajuns în preajma părului sălbatic, își pierde scutul⁴⁴. Datorită acestei greșeli lacedemonienii avură norocul să scape fugind, căci el a irosit mult timp în căutarea scutului.

Cum lacedemonienii erau descurajați în urma acestei lovituri și nu mai voiau să continue războiul, Tyrteu le cîntă elegiile sale și le schimbă gîndurile iar pentru cei căzuți din diferite detașamente alege înlocuitori dintre hiloți. (4) Cînd s-a întors din Andania femeile aruncau înainte-i cununi și flori, cîntînd aceste versuri, care se mai aud și pînă-n vremea noastră.

Intrase-n miez de pajiști — Stenycleros pe nume —
Spre crestele din munte, fugind după spartani,
Chiar el, Aristomenes.

Și-a regăsit chiar și scutul ducîndu-se la Delfi, așa cum i-a poruncit Pythia, coborînd în peștera lui Trophonios din Lebadeia⁴⁵. Mai tîrziu Aristomenes și-a închinat scutul oracolului din Lebadeia. Acest scut l-am văzut eu însumi așezat acolo ca ofrandă. Pe scut era gravat un vultur cu aripile întinse pînă la extremitatea scutului. (5) La reîntorcerea lui din Beoția și de la peștera lui Trophonios, unde descoperise scutul aducîndu-l cu el, s-a apucat de înfăptuiri și mai mărețe. Adunînd pe lîngă el și alți mese-nieni și dimpreună cu nobilii ce-i erau în preajmă și așteptînd...*, după căderea nopții a atacat un oraș al Laconiei cu numele lui vechi de Pharis⁴⁶, așa cum este trecut și în catalogul lui Homer, dar care este numit Farai de către spartani și vecinii lor. Ajungînd în această cetate a ucis pe aceia care au căutat să se apere iar prada luată a adus-o la Mesene. Iar atunci cînd pedestrașii lacedemonieni și regele Anaxandros i-au atacat în drum, Aristomenes i-a pus pe fugă, pornind după Anaxandros. Rănit de suliță

* Text corupt.

deasupra coapsei a încetat să-l mai urmărească, fără însă să piardă prada pe care o luase.

Nu s-a odihnit decît atît cît a fost necesar pentru vindecarea rănii, apoi în cursul nopții a făcut o incursiune chiar în Sparta de unde însă a fost îndepărtat de apariția fantomatică a Elenei și a Dioscurilor. În altă zi se așază la pîndă la Karyai⁴⁷ și luă captive dintre fetele care dănuiau în cinstea zeiței Artemis, pe acelea ale căror părinți se distingeau prin avere și rang. După ce le-a adus într-un sat din Messenia, noaptea a încredințat paza acestor fete unor soldați din lohosul său iar el se duse să se odihnească. Atunci tinerii soldați din pricina beției și după părerea mea și lipsiți de judecată, au încercat să batjocoarească pe fete. Și cum Aristomenes îi opri să săvîrșească asemenea fapte, care nu sînt obișnuite la greci, iar fiindcă ei nu i-au dat ascultare a fost silit să-i omoare, mai ales pe cei ce băuseră și o luaseră razna, pe fetele captive însă, după ce le-a luat sub protecția sa le-a eliberat în schimbul unor sume mari de bani, fără ca onoarea să le fi fost pătată.

17 Aigila este un sat în Laconia unde există un templu venerat al zeiței Demetra. Aristomenes și soldații săi știind că în acest templu femeile celebrează o sărbătoare...^{*} au încercat să le răpească. Dar cum femeile, nu fără consimțămîntul zeiței, au luat hotărîrea de a se apăra, cei mai mulți messenieni au fost răniți cu cuțitele cu care femeile spintecau animalele destinate pentru jertfă și cu furcile în care înfigeau cărnurile ca să le prăjească. Iar pe Aristomenes după ce l-au lovit cu torțele, l-au prins de viu. Dar în aceeași noapte a izbutit să fugă și să se ducă la Mesene. Pentru aceasta a fost acuzată Arhidameia, preoteasa Demetrei, care i-ar fi înlesnit fuga nu din pricina banilor pe care i-ar fi luat, ci fiindcă era încă dinainte îndrăgostită de el. Preoteasa însă invoca faptul că Aristomenes arsesse frînghiile cu care fusese legat și o luase la fugă.

* Text corupt.

(2) În cel de-al treilea an al războiului, tocmai cînd urma să se dea lupta în locul numit „Șanțul cel mare“ iar mesenienii primiseră ajutoare din toate orașele, lacedemonienii au atras de partea lor pe Aristocrates, fiul lui Hiketas din Trapezus, care pe vremea aceea era rege al arcadienilor și comandantul lor, mituindu-l cu mari sume de bani. După cîte știu eu, lacedemonienii sînt cei dinții care au făcut daruri unui dușman și cei dinții care au cumpărat cu bani izbînda armelor lor. Înainte ca ei să fi contravenit legilor războiului Mesenei și înainte de trădarea arcadianului Aristocrates, singurele care hotărau cîștigarea bătăliilor erau vitejia combatanților și sprijinul zeilor. Se pare însă că lacedemonienii și într-o epocă mai tîrzie atunci cînd s-au înfruntat pe mare cu flota ateniană la Aigos Potamos, corupseseră cu bani pe unii comandanți atenieni, printre care și pe Adeimantos⁴⁸. (3) Dar după o bucată de vreme i-a ajuns și pe ei pedeapsa zisă a lui Neoptolem. Într-adevăr lui Neoptolem, fiul lui Ahile, pentru vina de a-l fi ucis pe Priam lîngă altarul lui Zeus Herkeios⁴⁹ i-a fost dat să fie ucis el însuși la Delfi lîngă altarul lui Apollon și de atunci a plăti ceea ce ai făcut altcuiva se numește „pedeapsa lui Neoptolemos“. Așadar pedeapsa au suferit-o lacedemonienii pe vremea înfloririi lor cînd distrusese flota atenienilor iar Agesilaos ajunsese stăpîn peste cea mai mare parte a Asiei; cu toate acestea ei nu reușiră să distrugă pe mezi iar barbarul întoarse împotriva lor propria lor descoperire, trimițînd bani la Corint și Argos, la Atena și Teba, bani care dezlănțuiră războiul numit corintic și care siliră pe Agesilaos să părăsească pozițiile dobîndite în Asia.

Așadar a trebuit ca destinul să întoarcă într-o zi lacedemonienilor vicleșugul pe care ei îl puseră la cale împotriva mesenienilor. (4) Aristocrates după ce a primit banii lacedemonienilor ascunse un timp față de arcadieni înșelăciunea pe care-o punea la cale, dar cînd se apropie momentul de a porni la luptă, el îi înspăimîntă spunîndu-le că se aflau într-o situație critică, de unde le era cu neputință să se retragă, în cazul cînd ar fi fost învinși. El le mai spunea că nici jertfele sfinte nu se arătau prielnice⁵⁰.

Așadar porunci tuturor să o ia la fugă atunci cînd va da semnalul. Cînd lacedemonienii dezlănțuiră atacul și messenienii, care se aflau în dreptul lor fură zdrobiți, atunci Aristocrates de cum se angajă lupta, plecă luînd cu el pe arcadieni, lăsînd centrul și aripa stîngă a messenienilor desoperite. Căci arcadienii luaseră asupra lor răspunderea în aceste două sectoare, mai ales că la luptă nu luau parte nici eleenii, nici argeenii și nici sicyonienii. Dar Aristocrates le mai pricinui și un alt neajuns căci luînd-o la fugă cu armata lui și trecînd prin rîndurile messenienilor, ei se tulburară datorită acestui fapt neprevăzut precum și datorită dezordinii în care-i aruncau arcadienii trecînd prin mijlocul lor. În felul acesta mulți dintre messenieni se preocupau de ei și părea că aproape uitaseră de cei cu care erau înclistați în luptă. În loc să privească spre lacedemonienii care-i atacau, acum se întorseseră spre arcadienii care fugeau, cînd rugîndu-i să rămîină alături de ei, cînd acoperindu-i de ofense și numindu-i trădători și necinstiți. (5) Cum messenienii rămaseră astfel singuri, nu le-a fost greu lacedemonienilor să-i încercuiască și să obțină victoria cea mai ușoară și cea mai rapidă dintre toate. Aristomenes și cei din preajma lui rămăseseră strînși la un loc și căutară să respingă pe acei dintre lacedemonieni care atacau cu mai multă forță, dar cum erau puțini la număr nu prea aveau spor. Din poporul messenian a pierit o mulțime atît de mare, încît de unde la început socoteau că vor fi stăpînii lacedemonienilor nu sclavii lor, acum nu mai aveau nici măcar nădejdea de a mai scăpa cu viață. Dintre fruntașii lor pieriseră mulți dintre ei, Androcles și Fintas și, Fanas, cel ce luptase în chipul cel mai remarcabil și care mai înainte la întrecerile olympice cîștigase victoria la cursa numită dolihos. După luptă Aristomenes a adunat pe messenienii care se salvaseră și i-a convins să părăsească Andania și multe alte așezări din Mesenia de mijloc și să se retragă pe muntele Eira. Îndată ce messenienii s-au strîns acolo, lacedemonienii veniră să-i asedieze, convins fiind că messenienii vor ceda îndată. Dar messenienii se apărară și se împotriviră timp de unsprezece luni

socotind timpul de la înfrîngerea de la „Șanțul Mare“. Durata acestui asediu o dovedește și poezia lui Rianos, care se referă la lacedemonieni.

„Iși ținură armatele în ascunzișurile muntelui plin de lumină
Vreme de douăzeci și două de anotimpuri, unul aducînd îngheț iar
altul verdeața“

Poetul a avut în vedere iernile și verile, înțelegînd prin verdeață grînele verzi înainte de seceriș.

18 Mesenienii îndată ce s-au statornicit la Eira...* au fost excluși din tot restul țării cu excepția unor districte învecinate cu marea, care erau apărate de pylieni și de mothonienii⁵¹. Ei se apucară prin urmare să pustiască Laconia și chiar propriul lor teritoriu pe care-l considerau de acum ca pe un ținut vrăjmaș. Alții se adunau în pîlcuri, făceau incursiuni de pradă la întîmplare, dar Aristomenes a ridicat numărul oamenilor aleși din jurul lui la trei sute, care jefuiau și devastau cum puteau fiecare tot ce aparținea lacedemonienilor. Ei luau grîne, animale și vin, iar uneltele și oamenii pe care-i prindeau îi dădeau înapoi în schimbul banilor. Prăzile ajunseseră la așa proporții încît lacedemonienii dîndu-și seama că nu lucrau pămîntul pentru propriile lor nevoi ci mai mult pentru cei aflați la Eira, făcură o lege prin care era oprit să se cultive pămîntul Meseniei și ținuturile limitrofe ale Laconiei, atîta vreme cît o să dăinuie războiul. (2) Această măsură pricinui foamete la Sparta și-n același timp revoltă, deoarece posesorii acestor terenuri nu îngăduiau ca ele să rămîină necultivate. Aceste conflicte ivite le rezolvă Tyrtaios⁵². (3) Odată Aristomenes a ieșit cu partizanii lui și a mers cu atîta repeziciune încît ajunse la Amyclae înainte de a răsări soarele, cuceri așezarea, o devastă și se retrase înainte de a fi sosit din Sparta trupe în ajutor. El a continuat să facă incursiuni în țară și după această întîmplare pînă cînd într-o bună zi s-a întîlnit cu cei doi regi ai Spartei, însoțiți de mai mult decît jumătate din armata lacedemonienilor. În încăierarea ce s-a încins primi multe răni, și fiind lovit la cap cu o piatră i se făcu întuneric în fața

* Text corupt.

ochilor și căzu jos amețit. Lacedemonienii au alergat atunci cu toții la el, și-l prinseră viu. Dintre oamenii aflați în jurul lui, lacedemonienii au luat cincizeci de prizonieri. Pe toți aceștia lacedemonienii au hotărât să-i arunce în Kaidas⁵³, loc în care lacedemonienii zvîrleau pe cei vinovați de cele mai mari crime. (4) Messenienii care au fost aruncați acolo muriră îndată, dar pe Aristomenes l-a ocrotit divinitatea și în această împrejurare ca de altfel și în alte situații asemănătoare. Aceia care slăvesc faptele lui Aristomenes spun că atunci când l-au aruncat în Kaiadas⁵⁴ un vultur a intrat în zbor dedesubtul lui și l-a susținut cu aripile, ducându-l pînă jos fără să pătimească nici un mădular al trupului său sau să se rănească⁵⁵. Mai trebuia ca divinitatea să-i pună la dispoziție și mijloacele de a ieși din prăpastie. Ajungînd în partea de jos a prăpastiei s-a culcat și s-a învelit cu hlamida, căci avea siguranța că-i era scris să moară.

A treia zi după ce a fost azvîrlit în prăpastie, a auzit un zgomot și dezvelindu-se — acum se deprinsese să vadă prin întuneric — a văzut o vulpe apropiindu-se de morți. Fiindcă și-a dat seama că sălbăticiunea intrase pe undeva, a așteptat ca vulpea să se apropie de el și atunci a prins-o de coadă, iar cu cealaltă mîină, de fiecare dată cînd vulpea se-ntorcea spre el, îi arunca hlamida în față și o lăsa să muște din ea. Cum cea mai mare parte a drumului vulpea alerga, fugea și el după ea, și acolo unde drumul era anevoios, se lăsa tras de ea. Într-un tîrziu văzu o deschizătură destul de mare ca să poată intra prin ea o vulpe și de acolo ieșind o lumină. (2) Vulpea odată lăsată slobodă trebuia să intre în vizuina ei; Aristomenes însă pentru că nu putea trece și el pe acolo, fu silit să lărgească crăpătura cu mîinile și astfel scăpă, întorcîndu-se teafăr acasă la Eira. A avut parte de un noroc nemaipomenit chiar și cînd fu prins. Fiindcă curajul și faptele lui erau așa de mari, încît nimeni nu-și putea imagina că ar fi cu puțință ca Aristomenes să fie luat prizonier, dar mai ciudată decît orice este scăparea lui din Kaiadas, care fără îndoială s-a săvîrșit cu voia zeului.

19 Lacedemonienii aflară îndată din partea unor bărbați fugari că Aristomenes s-a întors teafăr. Și fiindcă lucrul era soco-

tit de necrezut, căci era la fel ca și când s-ar fi spus că un mort a înviat, a fost nevoie de următoarea dovadă din partea lui Aristomenes însuși. Corintienii trimiseră ajutoare puternice lacedemonienilor pentru ca să cucerească împreună citadela Eira. Aflînd Aristomenes de la iscoade că în drumul lor corintienii se dezorganizaseră, în timp ce-și așezau tabăra și luau măsuri de pază, s-a năpustit asupra lor pe vreme de noapte. Și dintre cei ce dormeau, a ucis pe mai mulți precum și pe comandanții armatei, pe Hypermenides și Ahladaios ca și pe Lysistratos și Sidectos. Și după ce a capturat cortul de comandament, s-a arătat spartanilor ca să știe lămurit că nu un messenian oarecare a săvîrșit aceste lucruri ci Aristomenes însuși. (2) A adus și jertfe lui Zeus Ithomatas⁵⁶, jertfă care poartă numele de Hecatombonia. Jertfa aceasta fusese instituită din vremea cea veche și era săvîrșită de acei messenieni care izbuteau să omoare o sută de dușmani. Aristomenes a adus pentru prima dată jertfa după ce s-a dat lupta în locul numit Monumentul mistrețului. A doua oară a adus această jertfă după uciderea corintienilor săvîrșită în timpul nopții. Se zice chiar că a adus jertfa aceasta și a treia oară după noi incursiuni. (3) Între timp fiindcă se apropiau sărbătorile Hyakinthia, lacedemonienii încheiară un armistițiu de 40 de zile cu messenienii asediați și apoi se întoarseră acasă la ei pentru a celebra această sărbătoare. Arcașii din Lyktos și din alte orașe ale insulei Creta pe care-i luaseră în solda lor, continuară să cutreiere Mesenia. Lui Aristomenes, care în temeiul armistițiului încheiat se depărta de Eira mai mult decît trebuia și se încumeta fără destulă precauție, i-au întins o cursă: șapte bărbați dintre arcașii aceștia, prinzîndu-l l-au legat cu sfori de la tolbele lor. Și cum era pe înserate de acum, doi dintre ei se duseră la Sparta, ca să anunțe această veste fericită lacedemonienilor, iar ceilalți se retraseră într-un cîmp din ținutul Meseniei. (4) Acolo, alături de mama ei locuia o fecioară orfană de tată. Cu o noapte înainte fata avusese un vis: lupii aduseseră pe cîmp un leu legat și fără gheare, iar ea îl eliberă din strînsoarea lui și găsindu-i ghearele, i le-a dat și astfel văzu că leul i-a sfîșiat pe lupi. Atunci cînd cretanii au introdus înăuntru pe Aristomenes, fecioara a înțeles îndată că viziunea din noaptea trecută începea să se adeverească și din

această pricină o întreba pe mama ei, ca să afle cine era. Când a aflat, a prins curaj mai mare și după ce-i aruncă o privire, înțelese ceea ce i se cerea. Turnă vin din belșug în paharele cretanilor; îndată ce se îmbătară, luă cu grijă cuțitul de la cel ce dormea mai adânc. Frînghiile cu care era legat Aristomenes le tăie fata, iar el după ce a luat în mână cuțitul, i-a ucis. Pe această fecioară a luat-o de soție Gorgos, fiul lui Aristomenes. Aristomenes i-a dat-o de soție fiului său, ca o recompensă pentru salvarea lui, căci Gorgos nu împlinise încă 18 ani, atunci când s-a căsătorit.

20 În cel de al unsprezecelea an al asediului era sortit ca spartanii să cucerească citadela Eira, iar messenienii să fie alungați de la vetrele lor, și divinitatea le-a îndeplinit un oracol dat lui Aristomenes și lui Theoclos. Căci atunci când ei s-au dus la Delfi, după înfrîngerea suferită la „Șanțul cel Mare“ și au întrebat divinitatea cu privire la posibilitatea de a se salva, Pythia le-a răspuns astfel:

„Din clipa în care țapul va bea din apa Nedei cea cu multe coturi, nu voi mai apăra Mesenia, iar nenorocirea va fi pe aproape“.

Izvoarele Nedei se află pe muntele Lykaion. Trecînd prin țara arcadienilor și întorcîndu-și cursul din nou în Messenia, acest rîu desparte ținutul messenienilor și al eleenilor în partea dinspre mare. Atunci unii avură grijă ca țapii să nu bea din apa Nedei; după părerea altora divinitatea le-a prezis lucrul în chipul următor:

„Unii greci numesc smochinul sălbatic Olynthe, iar messenienii îl numesc tragos.“ Așadar, în preajma Nedei se afla atunci un smochin sălbatic, al cărui trunchi nu creștea îndreptat în sus, ci se apleca spre rîu, iar cu frunzele de la margine smochinul atingea apa. Observînd acest lucru prezicătorul Theoclos trase concluzia că Pythia, prin „țapul care bea din apa Nedei“ avea în vedere smochinul cel sălbatic și că de acum messenienii aveau să îndure ceea ce le era scris. Theoclos păstră această taină, dar pe Aristomenes îl duse în apropierea smochinului sălbatic și-i arătă că nu mai aveau nici un mijloc de izbăvire. Așadar, Aristomenes se lăsă înduplecat că așa stau lucrurile și că nu mai era cu putință amînarea și luă mă-

surile de precauție pe care le cereau împrejurările. (2) Mesenienii aveau în păstrare un lucru de taină, care dacă s-ar fi pierdut, urma ca Mesenia să fie înghițită de apă pe vecie, iar dacă ar fi fost păstrat acel lucru, prevestirile lui Lykos, fiul lui Pandion, spuneau că cu timpul mesenienii își vor putea redobîndi cîndva țara. Aristomenes cunoscînd oracolele, după ce s-a făcut noapte, luă cu el acel lucru de taină și plecă. Ajungînd în locul cel mai pustiu de pe Ithome, îl îngropă acolo, rugînd pe Zeus, protector al Ithomei, și pe ceilalți zei care și pînă atunci vegheaseră asupra mesenienilor, să fie paznici ai acelui obiect depus acolo, ferindu-l să cadă în mîinile lacedemonienilor, el fiind pentru mesenieni singura nădejde de reîntoarcere în patrie.

(3) După aceasta, asupra mesenienilor s-au abătut nenorociri din pricina unui adulter, așa cum se abătuseră și mai înainte vreme asupra troienilor. Mesenienii măcar că fuseseră învinși erau încă stăpîni pe muntele Ithome și pe cel dinspre Eira, pînă la apa Nedei, iar unii dintre mesenieni aveau chiar case în afara porților cetății. La acești mesenieni nu a venit nici un fugăr din Laconia în afară de sclavul văcar al lui Emperamos, aducînd cu el vacile stăpînului său. Emperamos trecea la Sparta drept un om cu o bună reputație. Văcarul își păștea vacile într-un loc nu departe de Neda. Odată el văzu pe soția unuia dintre mesenienii care și aveau casele în afara zidurilor cetății. Femeia se ducea tocmai ca să ia apă de la rîu, iar el îndrăgostindu-se avu curajul să intre în vorbă cu ea și după ce-i dădu daruri, se culcă cu ea. După aceasta văcarul pîndea mereu cînd pleca bărbatul ei ca să facă de strajă, căci mesenienii făceau de strajă pe acropole cu rîndul, temîndu-se ca nu cumva prin locul acela să pătrundă vrăjmașii în cetate. De fiecare dată cînd bărbatul pleca la postul său, văcarul se ducea la femeie.

S-a întîmplat însă o dată că în timp ce omul sta de strajă împreună cu alții să pornească o ploaie torențială și cum din cer turna cu găleata iar în cetate nu fuseseră ridicate nici apărătoare și nici turnuri de adăpost, din pricina grabei cu care fusese construit zidul, ei au părăsit posturile lor. De altfel, nu credeau că într-o noapte fără lună, în mijlocul prăpădului ploii, dușmanii ar fi putut întreprinde vreo acțiune.

Pe de altă parte, Aristomenes nu putea să inspecteze străjile, așa cum făcea de obicei, căci fusese rănit cu câteva zile în urmă, pe când se ducea să elibereze pe un negustor din Kephhalonia, cu care întreținea legături de ospitalitate și care aducea la Eira toate cele de trebuință. Pe acest negustor puseseră mîna lacedemonienii și arcașii originari din Ateros, aflați sub comanda spartanului Euryalos. Aristomenes l-a salvat și a luat bunurile înapoi, dar a fost și el rănit și din această pricină n-a putut să se ducă să inspecteze străjile, așa cum obișnuia. Aceasta a fost cea dintîi pricină care a făcut ca acropola să rămînă nestrăjuită.

Împreună cu celelalte străji a plecat de la postul său și soțul femeii care se desfrîna cu văcarul. Femeia aceasta însă, la ceasul întoarcerii soțului ei, îl avea în casă pe văcar; cînd își dădu seama de venirea soțului, și-a ascuns ibovnicul cu cea mai mare repeziciune și apoi, cînd soțul ei a intrat în casă, l-a întîmpinat cu cuvinte dragi, așa cum nu-i ieșise în cale nicicînd, și-l întrebă de pricina care-l adusese acasă la ceasul acela. Iar el, fiindcă nu știa că femeia îi necinstea casa și nici că văcarul era în casă, i-a spus toată pricina, anume că el împreună cu celelalte străji, siliți de ploaia torențială, părăsiseră locul de pază. Văcarul ascultă cu atenție pe cel ce vorbea și îndată ce află amănunțit cum stăteau lucrurile, fugi de la messenieni și se duse la lacedemonieni. În momentul acela regii lacedemonieni nu erau de față în tabără, dar Emperamos, stăpînul văcarului se găsea la Eira, în calitate de comandant al garnizoanei. S-a înfățișat așadar mai întîi la stăpînul său, cerîndu-i să-l ierte pentru vina de a fi dezertat iar apoi a căutat să-l convingă că se ivise momentul prielnic pentru cucerirea Eirei și-i povesti cele auzite de la messenian.

21 Deoarece li se păru că spune lucruri adevărate și Emperamos și spartanii îl luară drept călăuză. Drumul le-a fost nevoios, căci mergeau prin beznă, iar ploaia nu mai contenea. Dar cum erau plini de o mare rîvnă, străbătură drumul și ajungînd la acropola Eirei, trecură peste întăritură, apoi ajutîndu-se de scări și de tot ce găsiră la îndemînă, săriră înăuntru. Au fost și alte indicii care i-au făcut pe mesenieni să înțeleagă nenorocirea ce-i amenința, dar mai ales cîinii care

nu lătrau ca de obicei, ci scoteau urlete prelungi și sălbatice. Messenienii dându-și seama că le sosise ceasul să lupte pentru ultima oară și totodată să-și apere propria lor viață, nu și-au mai luat toate armele, ci punând fiecare mîna pe ce găsea la îndemîină, alergară cu toții pentru apărarea Eirei, singurul lucru ce le mai rămăsese din toată Mesenia. (2) Primii care și-au dat seama că dușmanii pătrunseseră în cetățuie și care au alergat în apărarea patriei, au fost Gorgos, fiul lui Aristomenes, Aristomenes însuși, prezicătorul Theoclos și Manticlos, fiul lui Theoclos. Împreună cu ei a alergat de asemenea și Everghetidas, bărbatul cinstit din Mesena pentru multe virtuți și care se bucura de o mai mare faimă, datorită soției sale Hagnagora, care era soră cu Aristomenes. În această împrejurare ceilalți messenieni, deși și-au dat seama că fuseseră prinși ca într-o capcană, trăgeau încă nădejde să scape. (2) Dar Aristomenes și prezicătorul care au înțeles că nu mai există nici o scăpare, întrucît cunoșteau și oracolul dat de Pythia referitor la „tragos“, cu atît mai mult îl ascundeau, ferindu-se a-l divulga altora. Străbătînd în mare grabă cetatea și apropiindu-se de cei pe care-i întîlneau, cum își dădeau seama că sînt messenieni îi îndemnau să-și arate vitejia, îndemnînd de asemenea la luptă și pe cei ce se mai aflau în casele lor. (3) În timpul nopții nu s-a petrecut nici un lucru vrednic de menționat, nici de o parte și nici de alta, întrucît spartanii șovăiau atît din pricina necunoașterii locurilor cît și a îndrăznelii lui Aristomenes, iar messenienii, la rîndul lor, fiind luați prin surprindere, nu primiseră nici un consemn de la strategii lor, iar ploaia care cădea stîngea îndată torțele sau alt felinar pe care l-ar fi aprins cineva. Cînd s-a luminat de ziuă și s-au putut vedea bine unii pe alții, Aristomenes și Theoclos au încercat să-i înflăcăreze pe messenieni pînă la exaltare, spunîndu-le toate acele lucruri pe care le impunea situația. Le reamintiră printre altele faptele de arme ale smirneenilor care, fiind o parte din seminția ionienilor, atunci cînd Gyges⁵⁷ fiul lui Daskylos, și lydienii le-au cucerit orașul, ei, prin vitejie și jertfă de sine i-au pus pe fugă. (4) La auzul acestor isprăvi messenienii fură cuprinși de exaltare războinică și adunîndu-se în grupuri, oriunde s-ar fi aflat, se năpustiră asupra lacedemonienilor. Nevestele lor au năvălit și ele cu cărămizi și cu

orice le sta la îndemână pentru a lovi în dușman. Nici chiar strășnicia ploii nu le-a împiedicat să facă acest lucru și să se urce pe acoperișuri. Unele au avut chiar curajul să pună mâna pe arme, făcînd astfel să sporească curajul bărbaților și mai mult, deoarece femeile lor le dovedeau că doresc să piară mai degrabă împreună cu patria lor decît să fie duse roabe în Lacedemonia. Un curaj așa de mare ar fi învins chiar și hotărîrea sorții; dar zeul aducînd ploaia care devenea din ce în ce mai violentă și zgomotul groaznic al tunetelor împreună cu fulgerele ce îi orbeau clipă de clipă, le zădărniceau sforțările, însuflețindu-i în schimb pe lacedemonieni, care spuneau că zeii luptă de partea lor. Într-adevăr, prezicătorul Hecas tălmăcea drept o prevestire prielnică fulgerele orbitoare ce le veneau din partea dreaptă⁵⁸. Tot Hecas a pus la cale și următorul vicleșug: (5) ca număr lacedemonienii erau superiori, dar fiindcă locul nu era destul de larg pentru ei, iar bătălia nu se dădea în formație, unii fiind nevoiți să lupte într-o parte a cetății, alții într-alta, soldații aflați în rîndurile din urmă nu-și găseau nici o întrebuintare. Acestora prezicătorul le porunci să se înapoieze în tabără, să mănînce și să doarmă, apoi să se întoarcă spre seară, ca să preia sarcina celor care îi așteptau. (6) În chipul acesta, odihnindu-se și luptînd pe rînd lacedemonienii rezistau mai bine în timp ce messenienii erau strîmtorați de pretutindeni. Era a treia zi de cînd aceiași messenieni luptau fără încetare. Se luminase de acum de ziuă și simțeau apăsarea nesomnului, a ploii din văzduh și a frigului; foamea și setea îi amenința, iar femeile ajunseră la capătul puterilor, deoarece erau neobișnuite cu ostelile războiului și fiindcă obosiseră și de necazurile care se țineau lanț.

(7) Atunci prezicătorul Theoclos s-a apropiat de Aristomenes spunîndu-i: „De ce te mai ostenești? Destinul a hărăzit Meseniei să piară inevitabil, iar nenorocirea de față a dezvăluit-o Pythia de multă vreme ochilor noștri și de curînd ne-a arătat-o smochinul cel sălbatic. Deci mie unul, divinitatea îmi poruncește să mor odată cu patria mea. Tu însă fă tot ce-ți stă în putință și salvează pe messenieni, salvează-te pe tine însuși.“ După ce i-a adresat aceste cuvinte lui Aristomenes, a pornit în fugă împotriva lacedemonienilor strigînd pentru sine și pentru ei următoarele cuvinte: „Dar nu vă veți bucura tot

timpul nestingheriți de ogoarele messenienilor!“ apoi năpustindu-se asupra celor ce se aflau în dreptul lui, îi omorî, dar fu el însuși rănit. Iar după ce și-a potolit pofta de răzbunare, prin uciderea dușmanilor, își dădu sufletul. (8) Aristomenes chemă atunci din luptă pe messenieni, în afara acelor care datorită curajului lor se luptau pe poziții avansate. Pe aceștia îi lăsa să lupte la locul lor. Celorlalți le porunci ca după ce vor așeza femeile și copiii înlăuntrul dispozitivului lor de luptă să-l urmeze pe oriunde ar izbuti să deschidă drum. La ariergarda acestui dispozitiv a numit comandanți pe Gorgos și pe Manticlos, iar el alergînd spre fruntea formației, cu un semn din cap și cu o anumită mișcare a lăncii arată că cere de la dușmani o ieșire și că luase hotărîrea să părăsească de acum Eira. Emperamos, precum și spartanii ce erau de față au convenit să-i lase pe messenieni să treacă și să nu-i exaspereze din cale afară pe niște oameni care cereau îndurare și care ajunseseră în ultimul grad de deznădejde. Prezicătorul Hecas în același timp îi îndemna și el să procedeze astfel.

22 Arcadienii aflînd îndată de cucerirea Eirei de către lacedemoneni, îndemnară pe regele lor Aristocrates, să ia comanda împotriva spartanilor, fie ca să salveze pe messenieni, fie ca să piară alături de ei. Dar cum Aristocrates primise daruri din Lacedemonia, a respins această propunere, asigurîndu-i că n-a mai rămas nici un messenian căruia să-i vină în ajutor. Cînd însă s-a încredințat că au supraviețuit și că au fost siliți să părăsească Eira, arcadienii s-au oferit să-i primească pe messenieni în preajma muntelui Lykaion, după ce le vor fi pregătit în acest scop haine și alimente. Ei trimiseră și bărbați de vază ca să-i mîngîie pe messenieni și să le arate în același timp drumul. Ajungînd teferi în preajma muntelui Lykaion, arcadienii i-au primit cu ospitalitate, le-au arătat bunăvoința, oferindu-se chiar să-i așeze în cetățile lor și să împartă cu ei ogoarele. (2) Lui Aristomenes, durerea provocată de cucerirea Eirei de către lacedemonieni și ura pe care o simțea împotriva lor, i-au inspirat hotărîrea următoare: după ce a ales din mulțimea messenienilor cincisute de oameni, despre care știa că nu-și precupețesc viața, i-a întrebat, fiind de față și ceilalți arcadieni și Aristocrates, dacă sînt pregătiți să moară pentru.

patric alături de el. Aristomenes nu știa că Aristocrates este un trădător, ci socotea că fugise din luptă datorită fricei și a lașității, nu din necinste, de aceea el a pus întrebarea fiind de față și acela. După ce ei răspunseră că doresc să moară, le-a dezvăluit totul, anume că în seara următoare intenționează să-i conducă împotriva Spartei. El hotărîse această expediție, pentru că mulți dintre lacedemonieni în aceste zile lipseau de acasă fiind la Eira, iar alții făceau incursiuni, prădînd și aducînd la Sparta bunurile messenienilor. „Dacă vom izbuti să luăm prin surprindere Sparta și s-o cucerim — spuse Aristocrates — stă în puterea noastră că după ce vom înapoia lacedemonienilor bunurile lor, să le luăm înapoi pe ale noastre. Dacă însă nu vom izbuti, ne vom găsi desigur moartea cu toții împreună, săvîrșind fapte pe care urmașii se vor învrednici să le pomenească.“ După ce spuse acestea, trei sute de arcadieni se declarară dornici ca să ia parte la această expediție primejdioasă; dar au amînat această acțiune pentru că jertfele aduse nu arătase semne prielnice. (3) În ziua următoare au aflat că lacedemonenii erau în posesia secretului lor și că ei fuseseră trădați de Aristocrates pentru a doua oară. Căci Aristocrates a însemnat îndată într-o scrisoare planurile lui Aristomenes și a încredințat-o unuia dintre sclavii săi, pe care-l știa mai de încredere, apoi l-a trimis la Sparta, la regele Anaxandros. Cînd se întorcea sclavul, cîțiva bărbați arcadieni care fuseseră și mai înainte vreme în divergență cu Aristocrates și care acum bănuiau ceva despre el, au stat la pîndă și l-au prins pe sclav. Apoi îl aduseră în fața arcadienilor, arătînd poporului răspunsul Lacedemonei trimis lui Aristocrates. Anaxandros îi scria recunoscînd că fuga lui de la „Marele Șanț“ n-a fost fără de răsplată din partea lacedemonienilor și că va avea parte și de data aceasta de recunoștință pentru veștile trimise. (4) Îndată ce aceste lucruri au fost aduse la cunoștință tuturor, arcadienii înșiși începură să-l lovească pe Aristocrates, îndemnîndu-i și pe messenieni să facă la fel. Dar ei s-au întors și au privit spre Aristomenes care-și plecase privirea în pămînt și plîngea. Pe Aristocrates arcadienii, după ce l-au ucis prin lapidare, l-au azvîrlit în afara zidurilor cetății lor, lăsîndu-l neîngropat. În incinta lui Lykaios au înălțat o coloană pe care era gravat:

„Fără îndoială că timpul a adus pedepsirea regelui negliuit și l-a găsit cu ușurință, prin ajutorul lui Zeus, pe trădătorul Mesenei. Este greu ca omul sperjur să scape de zeu. Slavă ție, Zeus, rege al zeilor și ocrotește Arcadia“.

23 Mesenienii care au rămas în jurul Eirei sau în vreun alt loc în Mesenia au fost puși de lacedemonieni în rîndul hilioșilor. La căderea Eirei pylienii și mothonienii, și cei ce locuiau în ținuturile dinspre mare au plecat cu corăbiile, ducîndu-se la Kyllene⁵⁹ portul eleenilor. De acolo trimiseră oameni de ai lor la mesenienii din Arcadia, dorind să caute împreună un loc în care să se stabilească. Il îndemnau și pe Aristomenes să se așeze în fruntea lor, spre a întemeia o colonie. Dar Aristomenes răspunse că atît timp cît trăiește, va lupta împotriva lacedemonenilor și că știa bine că din pricina lui, Sparta va suferi, întotdeauna, nenorociri. Mesenienilor le dădu de comandanți pe Gorgos și Manticlos. Iar Euergetidas se retrase și el la Lykaion împreună cu ceilalți mesenieni, și de acolo, văzînd că hotărîrea lui Aristomenes despre ocuparea bruscă a Spartei a fost zădărnicită, după ce convinsese vreo 50 de oameni să-l urmeze, s-a dus din nou la Eira, ca să se năpustească asupra lacedemonenilor și la întoarcerea la Eira îi găsi ocupați tot cu jafurile; se năpusti asupra lor, schimbînd cîtecele de izbîndă în jale. În aceste împrejurări și-a dat și obștescul sfîrșit; Aristomenes, după ce numi comandanți în fruntea mesenienilor, porunci să se ducă, care vor, la Kyllene ca să ia parte, alături de ceilalți la întemeierea coloniei. Și se duseră toți cu excepția celor pe care i-a împiedicat bătrînețea ori nu au avut mijloace de a călători; aceștia au rămas pe loc la arcadieni.

(2) Eira a fost cucerită, iar al doilea război mesenian a luat sfîrșit atunci cînd la Atena era arhonte Autosthenes, în primul an al celei de a XXVIII-a olympiade⁶⁰, cînd a ieșit învingător la jocurile olimpice, Hionis din Laconia.

Mesenienii, îndată ce s-au adunat la Kyllene, se hotărîră să petreacă iarna acolo, iar eleenii le-au procurat hrană și toate cele necesare. La venirea primăverii se gîndiră unde trebuie să se mute. Și Gorgos fu de părere să cucerească insula Zante⁶¹, care se află în fața Kephalieniei⁶² și după ce din oameni trăi-

tori la uscat vor fi devenit insulari, să vie cu corăbiile în ținuturile maritime ale Laconiei și să le prade țara. Manticlos însă îndemna să uite pentru totdeauna Messenia și ura lor față de lacedemoneni și după ce vor fi mers pe mare pînă la insula Sarde⁶³, să cucerească această insulă care este foarte mare și socotită drept cea mai fericită. (3) În această vreme și Anaxilas a trimis oamenii lui, invitînd pe messenieni în Italia. Anaxilas era tiran la Rhegion, fiind al patrulea descendent al lui Alkidamidas. Iar Alkidamidas s-a strămutat din Messenia la Rhegion, după moartea lui Aristodemos și cucerirea Ithomei. Așadar, acest Anaxilas îi chema pe messenieni și după ce au venit le spuse că cei din Zancle⁶⁴ îi erau vrăjmași, că ei stăpîneau o țară fericită și că aveau cetatea într-un ținut splendid al Siciliei; toate acestea spunea el, dorește să le dăruiască lor după ce le vor fi dobîndit împreună. Cum messenienii au primit această propunere, Anaxilas i-a transportat în Sicilia potrivit cu înțelegerea făcută. Dar Zancle fusese mai dinainte ocupată de pirați, care au ridicat un zid în ținutul pustiu în jurul portului, întrebuițîndu-l ca bază pentru incursiunile lor întreprinse pe uscat și pe mare. Comandanții lor erau Crataimenes din Samos și Periere din Chalkis. Perieres și Crataimenes au găsit mai tîrziu cu cale să aducă la Zancle și alți coloniști greci. (4) Atunci Anaxilas a repurtat o victorie împotriva celor din Zancle, care au ieșit cu corăbiile în întîmpinarea lor iar messenienii i-au înfrînt într-o luptă dată pe uscat. Iar cei din Zancle fiind asediați și de pe uscat de către messenieni și dinspre mare, de către locuitorii din Rhegion și fiindcă cetatea lor fusese de acum cucerită, s-au refugiat la altarele zeilor și la temple. Anaxilas îi îndemna pe messenieni să ucidă pe locuitorii Zanclei, care se refugiaseră lîngă altare și să ia robi pe toți ceilalți, laolaltă cu femeile și copiii; dar Gorgos și Manticlos îl rugară pe Anaxilas să nu-i silească pe ei care avuseseră de pătimit îngrozitor din partea unor oameni înrudiți, să provoace aceleași neajunsuri unor greci. După aceasta i-au luat pe cei din Zancle din preajma altarelor și după ce au făcut jurămînt de credință față de ei și au primit și ei jurămînt din partea acelora, s-au așezat să locuiască împreună. Ei au schimbat însă numele orașului din Zancle, în Messene. (5) Aceste lucruri s-au întîmplat pe vremea celei de

a XXIX-a olympiadă, când a ieșit pentru a 2-a oară triumfător Hionis din Laconia, iar la Atena era arhonte Miltiades. Manticlos însă a ridicat și templul lui Heracles pentru cultul messenienilor, iar în afara zidului se află o statuie a zeului șezând, care se numește Heracles Manticlos. Tot astfel stau lucrurile cu Ammon⁶⁵ din Lybia și cu Belos din Babylon. Belos își trage numele de la egipteanul Belos, de baștină din Lybia iar Ammon de la ciobanul care a ridicat statuia. Așa a luat sfârșit pribegia messenienilor.

24 Aristomenes, după ce a refuzat comanda messenienilor plecați în colonie, și-a măritat fetele, pe cea mai mare și pe a doua, precum și pe sora sa Hagnagora. Pe aceasta a căsătorit-o cu Tharyx din Figalia, iar pe fete cu Damothoidas din Lepreon și cu Theopompos din Heraion. El se duse apoi la Delfi ca să consulte oracolul, dar răspunsul dat nu se cunoaște. În același timp a venit la Delfi și Damagetos, regele Ialysos, în insula Rodos, și a consultat oracolul în privința căsătoriei sale. Pythia îi spuse să ia de soție pe fiica celui mai viteaz dintre greci. Damagetos se gândi atunci că nu era nimeni pe lume care să se compare cu Aristomenes, în privința bărbăției. Aflînd că mai avea o fată, se căsătorii cu ea, căci într-adevăr Aristomenes a fost cel mai viteaz dintre grecii de atunci. Aristomenes împreună cu fiica lui s-au dus deci la Rodos. Acolo el se gândi să plece la Sardes, la Ardys⁶⁶, fiul lui Gyges și apoi la Ecbatana în Media, la Phraortes⁶⁷, regele mezilor. Dar se întîmplă să se îmbolnăvească și-și dădu obștescul sfârșit, fără să fi adus la îndeplinire gîndul. Soarta, pe semne, n-a mai vrut ca lacedemonienii să sufere din partea lui Aristomenes noi încercări. După moartea lui Damagetos și rodienii îi ridicară un monument măreț și încă de atunci îi aduseră cinstiri de erou. Am trecut cu vederea tradiția referitoare la Diagorizii din Rodos⁶⁸, deoarece n-am socotit momentul prielnic să scriu despre aceștia. Ei coborau din Diagoras fiul lui Damagetos, fiul lui Dorieus, care la rîndul său era fiul lui Damagetos și al fiicei lui Aristomenes. Devenind stăpîni pe Messenia, lacedemonienii împărțiră între ei ținutul, în afară de pămîntul asineilor; nauplienilor le dădură Mothona, căci ei fuseseră alungați nu de mult de către argeeni din Nauplia.

Messenienii care rămăseseră în țară și care fără voia lor fuseseră obligați să intre în rîndul hiloșilor se răzvrătiră în timpul celei de a LXXIX-a olympiadă împotriva lacedemonienilor. Era pe timpul cînd Xenofon din Corint cîștigase premiul, iar la Atena era arhonte Archimedes. Răscoala s-a produs în următoarele împrejurări. Cîțiva lacedemonieni fuseseră condamnați la moarte dintr-o pricină oarecare și veniseră la Tenar⁶⁹ cerînd crușare. Aici eforii îi zmulseră de la altarul lui Poseidon și-i omorîră; dar Poseidon mîniat pe spartani pentru că ei nu mai arătau sub nici un cuvînt îngăduință față de cei ce cereau crușare, distruse întreg orașul din temelie. Pe lîngă această nenorocire, toți messenienii care făceau parte de multă vreme dintre hiloși, se retraseră pe muntele Ithome. Împotriva lor, lacedemonenii au cerut ajutoare de la aliații lor și în special de la atenieni. Aceștia le trimiseră un număr de oști, aflate sub comanda lui Kimon, fiul lui Miltiade, care întreținea legături de ospitalitate⁷⁰ cu lacedemonenii și avea o mare influență printre atenieni. Se pare însă că la sosirea oștilor ateniene, spartanii s-au temut să nu izbucnească vreo răscoală și din pricina acestei bănuieli i-au trimis îndată din tabăra de la Ithome. (3) Atenienii înțelegînd bănuielile pe care le aveau lacedemonienii asupra lor, au legat prietenie cu argeenii, iar atunci cînd messenienii care fuseseră asediați în Ithome s-au retras în urma unui armistițiu, le-au dat lor Naupactos-ul⁷¹, luat de la locrieni spre Etolia, care se mai numeau și Ozolai.

Messenienii, la retragerea lor din Ithome, au fost favorizați de faptul că poziția acestui loc era întărită, precum și de faptul că Pythia prezisese lacedemonienilor că-și vor primi negreșit pedeapsa dacă s-ar fi dedat la acte de violență față de cel ce implora pe Zeus Ithomatas. Din această pricină lăsară pe messenieni să plece în urma unei înțelegeri⁷² încheiate între ei.

25 Cînd messenienii puseră stăpînire pe Naupactos nu se mulțumiră cu faptul că luaseră în stăpînire și cetatea și ținutul de la atenieni, ci fură cuprinși de dorința de a săvîrși cu propriile lor puteri un lucru de seamă. Știind că Oeniazii care stăpîneau pămînturi roditoare în Acarnania se aflau de multă vreme în război cu atenienii, porniră să-i atace. Fiind egali ca forțe dar superiori în privința curajului, îi învinseră și-i ase-

diară după ce ei se închiseseră în cetate. Messenienii nu au nesocotit nici unul dintre mijloacele ce fuseseră inventate pînă atunci pentru asediul cetăților, fie punînd scări la ziduri spre a se introduce în cetate, fie săpînd galerii sub ziduri, fie apropiind de ziduri mașini pe care le puteau construi într-un timp scurt și care dărimau mereu cîte o parte din zid. Războinicii aflați înăuntru, temîndu-se ca ei înșiși să nu piară, iar femeile și copiii lor să nu ajungă în stare de robie în cazul cînd cetatea ar fi fost luată cu asalt, aleseră să plece, în urma unei înțelegeri. Messenienii stăpîniră aproape un an țara lacurilor, culegîndu-i roadele. (2) În anul următor acarnanienii adunară oști din toate cetățile Acarnaniei cu gîndul de a năvăli asupra Naupactosului. Dar renunțară la această expediție, deoarece urmau să treacă prin ținutul etolienilor, vrăjmașii lor din totdeauna. Ei luară de asemenea în considerație faptul că naupactienii reprezentau o forță navală — lucru adevărat, de altfel — și în situația lor de stăpînitori ai mării, naupactienii n-ar fi putut îndeplini nici o acțiune de seamă pe uscat. Renunțară deci îndată la acest gînd, îndreptîndu-se împotriva messenienilor din Oiniadai⁷³.

Acarnanienii se pregăteau să asedieze pe messenieni fiindcă nu bănuiau că doar o mîna de oameni ar fi putut avea neșabuința de a se măsura cu întreaga oaste a acarnanienilor. Dar messenienii adunaseră provizii și toate lucrurile necesare pentru a face față unui asediu care, după părerea lor, avea să dureze multă vreme. Cu toate acestea s-au gîndit să-și încerce mai întîi norocul într-o luptă, directă, convinși fiind că nu se puteau lăsa înspăimîntați de o gloată venită din Acarnania, tocmai ei care fuseseră biruiți de spartani nu datorită vitejiei arătate, ci numai ajutorului dat de soartă. Ei își amintiră și de isprava atenienilor de la Marathon, cînd trei sute de mii de mezi au fost învinși de aproape zece mii de oameni. (3) Ei se așezară deci în dispozitiv de luptă împotriva acarnanienilor și iată cum se spune că a decurs lupta: Acarnanienii fiind mult mai numeroși îi învăluiră fără greutate pe messenieni; doar părțile care se aflau în spatele messenienilor și cei de pe ziduri care-i apărau pe ai lor cu îndîrjire, îi mai împiedicau în acest loc să-i cuprindă de tot; le încercuiseră ambele flancuri și îi copleșeau aruncînd lănci asupra lor. Messenienii,

strinși laolaltă, ori de câte ori năvăleau împotriva acarnanienilor, produceau dezordine printre toți aceia care se aflau în dreptul lor, ucideau, răneau pe mulți, fără să-i poată pune totuși pe acarnanieni definitiv pe fugă. Căci acarnanienii îndată ce vedeau rîndurile lor stricate undeva de către mesenieni, săreau în ajutorul celor presați și-i stăvileau pe mesenieni prin superioritate numerică. Aceștia însă văzîndu-se respinși într-o parte, se îndreptau în altă parte și se străduiau să destrame falanga acarnanienilor unde încercau aceeași rezistență. Oriunde izbeau, ei deplasau pe vrăjmaș și chiar îl puneau pe fugă pentru cîteva clipe, dar văzîndu-l apărînd îndată din toate părțile, acarnanienii opintindu-se cu îndîrjire reveneau la loc, iar mesenienii erau obligați să se retragă.

(4) Lupta a continuat astfel pînă spre seară, fără un rezultat hotărîtor. În timpul nopții, de prin cetăți le-au sosit în ajutor noi oști acarnanienilor și asediul mesenienilor a continuat. Nu le era de fel teamă că cetatea ar putea fi luată cu asalt de către acarnanieni fie escaladînd zidurile, fie obligîndu-i să renunțe la apărare. În luna a opta însă, toate proviziile lor erau secătuite, totuși de pe ziduri le spuneau acarnanienilor în derîdere că aveau provizii chiar dacă asediul lor ar mai dura încă zece ani. Ei însă, pe la vremea cînd vine primul somn, hotărîră să iasă din cetatea Oeniadai. Acarnanienii dîndu-și seama că ei fug, îi siliră să dea o luptă, în timpul căreia mesenienii pierdură aproape 300 de oameni, dar ei uciseră mult mai mulți acarnanieni. O mare parte dintre ei trecură prin rîndurile acarnanienilor și ajungînd în țara etolienilor, care aveau sentimente mai bune față de ei, se refugiară la Naupactos.

26 De atunci ura lor față de lacedemonieni nu s-a mai potolit deloc, iar ea s-a manifestat în special în timpul războiului dus de peloponesieni împotriva atenienilor, căci au pus Naupactosul la dispoziția atenienilor, ca bază de operațiuni militare împotriva Peloponesului, iar spartanii lăsați de pază pe insula Sphacteria⁷⁴ au fost omorîți de prăștierii mesenieni din Naupactos aflați în serviciul atenienilor⁷⁵. (2) Dar după ce a avut loc înfrîngerea atenienilor la Aigos Potamos, lacede-

demonienii dispunînd de o flotă puternică îi alungară pe mesenieni și din Naupactos.

Ei se duseră în Sicilia la concetățenii lor și de acolo trecură la Rhegion. Dar cei mai mulți dintre ei se duseră în Libya, la Euesperiți⁷⁶, care, fiindcă pătimiteră mult din pricina războiului dus împotriva barbarilor din vecinătate, invitau pe oricare grec, să vie să se stabilească în mijlocul lor. La ei se duse așadar cea mai mare parte a refugiaților messenieni. Comandantul lor le era Comon care le fusese șef și în expediția întreprinsă de ei în Sphacteria. (3) Cu un an înainte de isprava pe care au săvîrșit-o tebanii la Leuctra, divinitatea a prevestit messenienilor reîntoarcerea lor în Pelopones, căci după cîte se spune, în Messenia cea de la strîmtoare, preotul lui Heracles a văzut în vis pe Zeus care invita pe Heracles Manticlos ca oaspete la Ithome. Pe de altă parte, la Euesperiți, Comon visase că s-a întîlnit cu mama sa care era moartă și că după această întîlnire, ea a revenit la viață. El spera că prin puterea navală a atenienilor, messenienii vor putea să se reîntoarcă la Naupactos. Dar de fapt visul anunța izbăvirea Messeniei. Nu trecu multă vreme și lacedemonienii avură parte la Leuctra de nenorocirea pe care o meritau de mult. Într-adevăr oracolul dat lui Aristodemos, regele messenienilor sfîrșea astfel:

„Fă ceea ce îți poruncește destinul. Răzbunarea divină lovește întii pe unii, apoi pe alții“. În cazul de față acest lucru putea fi tîlcuit astfel: la început a trebuit ca messenienii să fie năpăstuiți, apoi răzbunarea divină va atinge și pe lacedemonieni.

(4) După victoria de la Leuctra tebanii trimiseră solie și în Italia și în Sicilia la Euesperiți și în alte locuri unde erau messenieni refugiați și-i îndemnară pe toți să vină în Pelopones. Aceștia se adunară mai repede decît și-ar fi putut închipui cineva, datorită dragostei lor față de patrie și a urii lor împotriva lacedemonienilor, care nu s-a stins nicicînd în inimile lor.

(5) Epaminondas de altfel, nu socotea deloc un lucru ușor o cetate capabilă să țină piept lacedemonienilor, nici nu putea să descopere locul cel mai potrivit pentru zidirea cetății, deoarece messenienii nu voiau să se stabilească din nou în An-

dania și Oichalia, căci cât timp locuiseră acolo, avuseseră me-reu de pățimit. Cum era nedumerit, se zice că i se arătă în vis noaptea, un bătrîn ce semăna bine de tot cu un hierofant și care-i spuse: „izbînda care încununează pretutindeni armele tale este unul din darurile mele Tebane, iar atunci cînd nu vei mai fi printre cei vii, eu voi face ca numele tău și gloria ta să fie nemuritoare. Așează din nou pe messenieni în patria și cetățile lor, căci mînia ce le-o purtau Dioscurii s-a potolit“.

(6) Astfel de cuvinte i-a spus lui Epaminondas, iar lui Epiteles, fiul lui Aishines i-a recomandat următoarele. Pe acest Epiteles arginiei îl aleseseră ca general și-i dăduseră sarcina să colonizeze iar Messena. Visul indica deci acestui bărbat să se ducă pe muntele Ithome în locul unde se găsea o tisă și un mirt și săpînd pămîntul dintre ele, să o salveze pe bătrîna care fiind închisă într-o cutie de aramă suferă și e gata să-și dea duhul. Cum s-a luminat de ziuă, Epiteles s-a dus la locul arătat, a săpat pămîntul și a găsit o urnă de aramă pe care a adus-o lui Epaminondas și îi povesti visul avut și-l rugă ca după ce va da la o parte capacul de pe urnă, să observe ce conține. Epaminondas aduse sacrificii zeilor, apoi se rugă celui ce i se arătase în vis și deschise urna; în ea găsi plumb tras în foite foarte subțiri care se rulau asemenea foilor unei cărți. Pe ele erau însemnate misterele Marilor Zeițe. Acesta era tocmai obiectul depus de către Aristomenes. Se spune că bătrînul care s-a arătat în vis lui Epiteles și lui Epaminondas, era Kaukon⁷⁷, cel care venise de la Atena în Andania la fiica lui Triopas, Messena.

27 Fiii lui Tyndareos porniseră să-i unească pe messenieni înainte de a se fi dat lupta de la Stenycleros și pricina care a dezlănțuit-o, a fost, cred, următoarea: doi băieți din Andania, Panormos și Gonippos erau foarte buni prieteni și luau parte împreună la lupte și la incursiuni de jaf din Laconia. Odată, pe cînd lacedemonenii serbau în tabăra lor ziua Dioscurilor și de acum se dăduseră la jocuri și la băutura, Gonippos și Panormos, îmbrăcați în hitoane albe și hlamide roșii, călare pe cai foarte frumoși, cu pălării pe cap și cu lănci în mînă, apărură pe neașteptate în fața lacedemonenilor. Cum îi văzură, li se închinară și le adresară rugă, socotind

că la serbare veniseră Dioscurii înșiși. Tinerii care se amestecaseră printre lacedemonieni, trecură prin rîndurile mulțimii, lovind cu lăncile și trîntind destul de mulți la pămînt; se retraseră apoi în Andania după ce pîngăriră cu fapta lor serbarea sfîntă a Dioscurilor. După părerea mea această faptă a provocat mînia Dioscurilor împotriva messenienilor. Atunci i s-a arătat lui Epaminondas în vis că Dioscurii nu se mai opuneau reîntoarcerii messenienilor în patria lor.

(2) De aceea oracolele lui Bakis⁷⁸ sfătuiră în modul cel mai insistent pe Epaminondas să colonizeze Messena; aceste oracole fuseseră inspirate de nimfe și se refereau și la alți greci și la reîntoarcerea messenienilor, zicînd așa:

„Atunci frumoasa floare a Spartei va pieri, iar Messenia va fi locuită în toate zilele“.

Eu am aflat că Bakis prezisese și felul în care trebuia să se prăbușească Eira în mîinile lacedemonenilor. Versurile ce urmează fac parte din oracolele lui:

„Cei din Messenia, răpusă de tunet și de ape“.

Îndată însă ce a fost descoperită rînduiala misterelor, toți cei ce aparțineau tagmei preoțești au apucat să le înregistreze în cărți. (3) Epaminondas, văzînd că locul în care aveau acum messenienii cetatea era apt pentru a fi locuit, rugă pe prezicători să cerceteze dacă și zeii ar consimți să se facă acolo colonizarea. Cum prezicătorii au răspuns că semnele se arătau prielnice, el făcu toate pregătirile cerute la întemeiere: porunci să fie aduse pietre și invită pe cei care erau pricepuți în a deschide drumuri, să zidească case, să înalțe temple și să înconjure cetatea cu ziduri. (4) Îndată ce toate au fost gata, arcadienii au procurat animalele pentru jertfă iar Epaminondas și tebanii aduseră jertfă lui Dionysos și lui Apollon Ismenios după obiceiul statornicit la ei; argeenii jertfiră Herei-Argeia și lui Zeus Nemeianul iar messenienii lui Zeus Ithomas și Dioscurilor, iar preoții lor jertfiră Marilor zeițe și lui Kaukon. Invocau totodată în comun și pe eroii lor ca să se întoarcă și să locuiască la ei; în special o invocau pe Mesene, fiica lui Triopas, după aceasta pe Eurytos și pe Aphareus, și pe fiii lor; din-

tre Heraclizi invocau pe Kresfontes și pe Aipytos. Dar cel mai mult și de către toți era invocat Aristomenes. În tot cursul zilei aceleia au fost ocupați cu jertfele și rugile iar în zilele următoare au înălțat incinta înlăuntrul căreia au zidit case și temple. Ei munceau în suneteul fluierelor beoțienilor și argeenilor. Pe atunci, la întrecerile muzicale se cântau cel mai mult ariile lui Sakadas⁷⁹ și ale lui Pronomos. Așadar cetății i-au dat numele de Messene și au mai reclădit și alte cetăți mai mici. Pe Nauplieni nu i-au izgonit din Mothone și au îngăduit asinienilor să rămână în locul în care se statorniciseră. Aceasta fiindcă nu uitaseră binefacerea ce le-o făcuseră când au refuzat să lupte alături de lacedemonieni împotriva lor. La reîntoarcerea messenienilor în Pelopones, nauplienii le-au adus daruri și i-au întâmpinat în același timp cu rugăciuni către divinitate pentru întoarcerea lor în patrie, precum și cu cereri către ei pentru salvarea lor.

(5) Messenienii s-au întors în Pelopones și și-au refăcut patria după 287 de ani de la cucerirea Eirei⁸⁰, pe vremea când la Atena era arhonte Dyskinetos, în al treilea an al celei de a o suta două Olympiadă, când Damon din Thurioli ieși pentru a doua oară învingător. Se împlinea însă destulă vreme de când plateenii fuseseră și ei alungați, de altfel ca și delienii când veniseră să se stabilească la Adramytion, izgoșiți din locul lor de către atenieni⁸¹. Iar minyenii⁸² pe care-i goniseră din Orhomenos tebanii, după lupta de la Leuctra, au fost readuși în Beoția de către Filip, fiul lui Amyntas, ca și plateenii de altfel. Dar după câțiva ani de la distrugerea din temelie a cetății tebanilor, Casandros, fiul lui Antipatros a reclădit Teba. Este un lucru evident că pribegia plateenilor a ținut cea mai multă vreme, totuși nici ea n-a ținut mai mult de două generații. Messenienii au pribegit în afara Peloponesului aproape trei sute de ani, în care timp nu și-au schimbat nici datinile patriei lor și, nici n-au uitat dialectul doric și care pînă-n vremea noastră s-a păstrat mai curat decât în alte părți ale Peloponesului.

28 Lacedemonenii n-au considerat la început ca un lucru de temut reîntoarcerea messenienilor, și fiind stăpîniți de frica tebanilor, priveau cu îngăduință atît colonizarea Messe-

nei cît și concentrarea arcadienilor într-o singură cetate. Dar atunci cînd războiul foccean care se mai numește și sfînt⁸³, a alungat pe tebani din fața Peloponesului, lacedemonienii își recăpătară curajul și nu s-au mai putut abține să nu-i atace pe messenieni.

(2) Deși messenienii aflați cu argeenii și arcadienii erau în stare să facă față, au apelat totuși și la atenieni ca să-i apere. Atenienii însă au răspuns că nu vor invada niciodată alături de messenieni Laconia, dar dacă lacedemonienii vor începe războiul și vor porni împotriva Messeniei, făgăduiau că vor lua armele pentru apărarea lor. În cele din urmă, messenienii au încheiat o alianță cu macedonienii și cu Filip, fiul lui Amyntas, și această întîmplare, spun ei, i-a împiedicat să participe alături de greci la lupta de la Cheroneia. Dar ei n-ar fi vrut să ridice armele împotriva grecilor. La moartea lui Alexandru, cînd grecii au pornit pentru a doua oară un război împotriva macedonienilor, atunci au luat parte și messenienii la război, așa cum de altfel am arătat în scrierea mea Athis.

Ei nu s-au dus împreună cu ceilalți greci să se războiască cu galli, fiindcă Cleonymos și lacedemonienii n-au vrut să încheie armistițiu cu ei.

(3) N-a trecut multă vreme după acest eveniment și messenienii au cucerit cetatea Elis, recurgînd deopotrivă la strageme ca și la înțelepciune. Din vremile cele mai vechi Eleenii se distingeau printre toți peloponesienii pentru buna lor cîrmuire. Cînd însă Filip, fiul lui Amyntas a pricinuit Greciei celelalte nenorociri despre care am vorbit și a corupt pe nobilii eeleni, atunci pentru prima oară s-au împărțit în două tabere potrivnice, iar lucrurile, așa cum se spune, s-au terminat printr-o ciocnire armată. După aceste evenimente, fără îndoială că cele două părți avură prilejuri numeroase să se urască, mai ales că din pricina lacedemonienilor disensiunile politice se adînciseră, ajungînd la război civil. Aflînd aceste lucruri lacedemonienii se pregătiră să năvălească în Elida sub pretext că vor să-i apere pe partizanii lor. Dar în timp ce ei se așezau în dispozitiv de luptă, pe companii și batalioane, 1 000 de messenieni aleși, ce se pregăteau să vină în ajutorul eelenilor, au sosit mai înainte și se așezau în dispozitivul lor la Elis, avînd pe scuturi însemnele⁸⁴ lace-

demonienilor. Prietenii spartanilor cînd au văzut scuturile, se păcăliră, crezînd că le vine un ajutor și au primit în cetate pe messenieni. Aceștia, după ce au intrat în cetate în chipul arătat, goniră pe partizanii lacedemonienilor și predară cetatea în mîinile acelor care erau de partea lor. Vicleșugul aparține lui Homer și messenienii se pare că l-au imitat, cînd le-a cerut-o împrеjurarea. Într-adevăr, Homer spune în Iliada că Patrooclos luînd panoplia lui Achile⁸⁵, făcu pe barbari să creadă că eroul însuși venea să-i atace. Acest lucru puse în derută pe barbari care se aflau în dreptul lui. Homer a mai inventat și alte stratageme; de pildă, de la greci sosesc două iscoade în tabăra troienilor, în loc de una singură. Mai tîrziu vine la Troia un om care se dă drept dezertor, dar care în realitate vine să observe secretele troienilor⁸⁶; sau troienii încredințează paza zidurilor cetățenilor foarte tineri sau celor prea bătrîni pentru a lupta, pe cînd cei de vîrsta potrivită pentru a purta armele petrec noaptea în tabără, pregătiți de luptă împotriva grecilor. Ne mai spune Homer că grecii răniți, ca să nu fie cu totul inactivi, îi înarmează pe cei ce puteau lupta. Prin aceasta se dovedește că operele lui Homer sînt în toate privințele folositoare oamenilor.

29 Nu s-a scurs prea mult timp de la această acțiune împotriva Elidei și macedonenii sub comanda lui Demetrios, fiul lui Filip, care la rîndul lui era fiul lui Demetrios, au pus mîna pe Messenia. În descrierea consacrată Sicyonei, am vorbit pe larg despre Filip însuși și despre faptele îndrăznețe ale lui Perseu față de Demetrios, fiul lui Filip. Lucrurile privitoare la cucerirea Messenei stau astfel: Filip ducînd lipsă de bani și căutînd să-i procure cu tot dinadinsul, trimise pe Demetrios cu corăbii în Pelopones. Demetrios ancoră într-un port oarecare pustiu în Argolida, de unde conduse îndată oștile sale spre Messenia, pe drumul cel mai scurt. După ce așeză în capul formației soldați ușor înarmați, apucă pe drumul ce duce la Ithome, pe care-l cunoștea într-o oarecare măsură, iar în zori, escaladă zidul fără să fie observat; acesta se afla mai jos, între cetate și vîrfurile Ithomei. Îndată ce se luminează de ziuă, cei dinăuntru cetății își dădură seama de pericolul în care se aflau. Bănuind în primul moment că

lacedemonenii intraseră înarmați în cetatea lor, se năpustiră asupra lor cu toată furia pe care le-o inspira ura lor cea veche. Dar, recunoscînd după arme și după limbă că sînt macedonenii și pe Demetrios, fiul lui Filip, își amintiră imediat despre dibăcia militară a macedonenilor și despre norocul care văzuseră că-i însoțea în toate acțiunile lor și fură năpădiți de spaimă. Totuși, nenorocirea grozavă ce se abătuse asupra lor, îi învățase să aibă curaj mai mare decît se putea închipui și în același timp să aibă nădejde că lucrurile puteau avea un deznodămînt fericit; căci negreșit, nu fără voia zeilor se petrecuse întoarcerea lor în Pelopones, după atîția ani de pribegie. Messenienii aflați în cetate porniră împotriva macedonenilor cu tot curajul, iar cei ce străjuiau pe acropolă, îi atacară venind de sus din dreapta. Totuși macedonenii se apărară la început cu îndîrjire, datorită iscusinței lor militare. Dar cum erau obosiți de marșul dinaintea luptei și erau atacați în același timp de messenieni, de femeile lor care aruncau în ei cu cărămizi și pietre, o luară la fugă în cea mai mare învălmășeală. Cei mai mulți dintre ei pieriră îmbrînciți în prăpastie, pentru că muntele Ithome, mai ales în acest loc este foarte abrupt, iar puțini s-au salvat doar după ce și-au azvîrlit armele.

(2) Iată după părerea mea pricina care i-a făcut pe messenieni să nu intre de la început în confederația aheană. Atunci cînd Aiacidul Pyros porni să-i atace pe lacedemoneni, messenienii le săriră în ajutor din proprie inițiativă. În amintirea acestei binefaceri lacedemonenii au arătat față de ei o atitudine mai pașnică. Deci ei n-au vrut să trezească din nou mînia lacedemonenilor intrînd într-o confederație care se declara pe față potrivnică intereselor lor, dar știu bine, așa cum o știau și messenienii, că deși nu erau membri ai Confederației, ei erau totuși de partea aheenilor împotriva lacedemonenilor, fiindcă pe lîngă aheeni, argeenii și arcadienii constituiau nu cea mai mică parte a confederației. După un timp oarecare intrară și messenienii în Confederația Aheană. După aceasta Clemenes, fiul lui Leonidas, care la rîndul lui era fiu al lui Cleonymos puse stăpînire pe orașul Megalopolis⁸⁷ al arcadienilor, nesocotind tratatele existente. Cu acest prilej unii din

locuitori au pierit. Ceilalți locuitori, care se spune că formau aproape două treimi din populația cetății Megalopolis au fugit împreună cu Philopoimen⁸⁸, fiul lui Kraugis; pe aceștia îi primiră messenienii la ei, aducându-și aminte de serviciile pe care le avuseseră de la arcadieni pe vremea lui Aristomenes, și mai târziu la reclădirea orașului Mesene și astfel răsplata a fost pe măsura binefacerilor primite de la ei. Așadar soarta face ca lucrurile omenești să fie supuse schimbărilor din moment ce divinitatea a dat messenienilor să-i salveze pe arcadieni și, ceea ce era mai de necrezut să cucerească Sparta, pe când luptau împotriva lui Cleomenes⁸⁹ la Selasia și când împreună cu aheenii și cu Aratos au cucerit-o.

(4) După ce au scăpat de Cleomenes, lacedemonenii căzură îndată sub tirania lui Machanidas⁹⁰ iar după moartea acestuia sub tirania lui Nabis⁹¹. Acesta din urmă jefui nu numai pe particulari ci și templele zeilor și în scurt timp adună bogății colosale, cu care își înjghebă o armată. Când Nabis cuceri Messenia sosi în aceeași noapte Philopoimen cu megalopolitanii; tiranul spartan se retrase capitulând.

(5) Mai târziu, cum aheii aveau câteva motive să se plîngă contra messenienilor, porniră împotriva lor cu toate forțele de care dispuneau, jefuind cea mai mare parte a țării. Ei se adunară din nou în apropierea secerișului, pentru a invada Messenia; dar Deinocrates, care era fruntaș al poporului și care fusese ales să-i cîrmuiască pe messenieni, i-a apărut pe messenienii din cetate și pe perieci, punînd din timp stăpînire pe trecătorile care duceau din Arcadia în Messenia, astfel încît Lycortas⁹² împreună cu oastea lui fu obligat să se întoarcă acasă fără să fi săvîrșit ceva.

Philopoimen, cu un număr mic de călăreți ajunsese puțin după retragerea lui Lycortas, de care nu aflase încă, și fu învins de messenieni, favorizați de teren. El a fost prins viu. Asupra felului cum a fost luat prizonier și asupra felului în care a murit, voi reveni în cartea consacrată Arcadiei. Messenienii care au contribuit la sfîrșitul lui au fost pedepsiți, iar Messenia a intrat din nou în Confederația aheană.

Pînă acum povestirea mea s-a ocupat de multele nenorociri ale messenienilor, de felul cum divinitatea i-a împrăștiat pe messenieni pînă în ținuturile cele mai îndepărtate ale Peloponesului și cum i-a readus apoi în patrie. De acum încolo voi trece la descrierea ținutului și a cetăților lui.

30 Exista pe vremea noastră în Messenia la 20 de stadii depărtare de pădurea Hoirios o cetate numită Abia, așezată la țărmul mării. Se spune că în trecut se numea Ire și că era una din cele șapte cetăți pe care, după Homer, Agamemnon le făgăduia lui Ahile. Hyllos și dorienii fiind învinși de ahei, Abia, dădaca lui Glenos, fiul lui Heracles, zice că s-a refugiat la Ire, s-a așezat acolo și a ridicat un templu⁹³ în cinstea lui Heracles. Aceasta l-a determinat pe Cresphontes să-i aducă încă de atunci diferite cinstiri și a dat cetății numele de Abia. Aici se află și un templu mareț al lui Heracles și unul al lui Asclepios.

(2) Pharai se află la o depărtare de 70 de stadii de Abia. Pe drumul dintre ele se găsește o fîntînă cu apă sărată⁹⁴. Împăratul Augustus a anexat ținutului Laconiei și pe messenienii din Pharai. Se spune că acest oraș a fost întemeiat de Pharis, fiul lui Hermes și al Philodamiei, fiica lui Danaos. Se mai spune că acest Pharis n-a avut băieți ci numai o fată cu numele de Telegone; mai departe, genealogia o arată Homer în Iliada, atunci cînd spune că gemenii Crethon și Ortilochos erau fiii lui Diocles, iar despre Diocles spune că e fiul lui Ortilochos, care la rîndul lui era fiul lui Alpheios. De Telegone însă nu vorbește deloc. Dar după tradiția messenienilor ea este cea care i-a zămislit lui Alpheios pe Ortilochos. Am mai auzit spunîndu-se la Pharai că în afară de acești doi gemeni, Diocles a mai avut o fiică numită Anticleia, iar ea a avut doi fii, pe Nicomachos și pe Gargasos, al căror tată a fost Machaon, fiul lui Asclepios. Aceștia au rămas pe pămîntul țării lor și au luat domnia după moartea lui Diocles. Ei posedă pînă astăzi darul de a tămădui pe bolnavi și pe cei cu beteșuguri. Din această cauză li se aduc în templu sacrificii și ofrande. La Pharai există de asemenea un tem-

plu al Tychei și o statuie veche. (3) După câte știu eu, Homer a fost cel dintâi care a menționat în versurile sale pe Tyche, anume în imnul închinat Demetrei unde, printre fiicele Oceanului, care se jucau cu Demetra, este pomenită și ea, ca fiind fiica lui Oceanos. Versurile sună astfel:

„Noi eram toate împreună în plăcuta livadă: Leucipe, Phaino, Electra și Ianthe, Melobosis, Tyche și Okyroe cea cu obrajii trandafirii“. În afară de această mențiune nu ni se mai spune nimic despre ea cum că este cea mai importantă zeitățe și că are cea mai puternică înfrîurire asupra vieților omenești. Așa cum în Iliada ni se arată că zeițele Athena și Enyo prezidează războaiele, că Artemis inspiră groază femeilor care sînt cuprinse de durerile facerii sau că Afrodita veghează asupra căsătoriilor; despre Tyche însă nu ne mai spune în poem nimic⁹⁵. (4) Bupalos cel vestit prin construirea de temple și ca sculptor de animale, este primul după câte știm noi, care a făcut o statuie a Tychei pentru locuitorii Smirnei. El a reprezentat-o pe Tyche ținînd pe cap bolta cerească iar în mîna dreaptă cornul pe care grecii îl numesc al Amaltheei. El a voit ca prin aceasta să arate puterile excepționale ale zeiței. Mai tîrziu Pindar a cîntat-o pe aceasta în poemele sale dîndu-i epitetul de ferepolis⁹⁶.

31 Ceva mai departe de Pharai se întinde pădurea închinată lui Apollo Karneios și acolo se găsește un izvor⁹⁷. Pharai se află la o depărtare de aproape șase stadii de mare. (2) Înaintînd de aici cale de optzeci de stadii spre interiorul Messeniei dai peste cetatea thuriaților⁹⁸, despre care se spune că Homer în epopeile lui o numește Antheia. Cetatea Thuria a fost dată de Augustus în stăpînirea lacedemonienilor din Sparta. Aceasta pentru că atunci cînd Marcus Antonius, care era și el roman, s-a războit cu Augustus, messenienii ca și ceilalți greci au trecut de partea lui Antonius, de vreme ce lacedemonienii erau de partea lui Augustus. Din pricina aceasta, el i-a pedepsit pe messenieni și pe ceilalți, care s-au ridicat împotriva-i, pe unii cu mai puțină, pe alții cu mai multă severitate. Thuriații

locuiau înainte vreme într-o cetate situată pe o înălțime dar mai apoi coborînd din ea, s-au așezat în cîmpie. Însă nici cetatea de pe coline n-a fost cu totul părăsită, ci se mai văd încă ruinele unor ziduri și un templu numit al zeiței Syria⁹⁹. Rîul Aris trece pe lîngă cetatea ce se află pe cîmpie. (3) În mijlocul ținutului se află satul Kalamai și o așezare cu numele de Limnai, unde se înalță un templu închinat zeiței Artemis Limnatis¹⁰⁰. Aici se spune că și-a aflat sfîrșitul regele Teleclos, care a domnit la Sparta. Pornind de la Thuria către Arcadia, întîlnești izvoarele rîului Pamisos ale cărui ape sînt tîmăduitoare pentru bolile copiilor. (4) Luînd-o pe partea stîngă de la izvor și mergînd circa 40 de stadii, ajungi la cetatea messenienilor de la poalele muntelui Ithome. Messena¹⁰¹ este înconjurată nu numai dintr-o parte de acest munte, ci și de colinele muntelui Eua, care se întinde înspre Pamisos. Se spune că muntele Eua¹⁰² și-a luat numele de la strigătul bahic Euoe iar cuvîntul acesta a fost rostit aici pentru prima dată de către Dionysos și femeile care-l însoțeau.

(5) Zidurile care împrejmuiesc Messena sînt în întregime din piatră, fiind prevăzute cu turnuri și metereze. Eu unul, nu am văzut nici zidurile Babilonului, nici pe cele de la Suza din Persia și care se numesc „Zidurile lui Memnon“, nici n-am auzit pe alții, care să vorbească că le-ar fi văzut. Dar zidurile cetății din Ambryos¹⁰³ din Focida, cele ale Bizanțului și cele ale Rodosului, căci aceste cetăți sînt considerate printre cele mai bine fortificate, sînt mai mici decît zidurile messenienilor. În piața publică a Messenei se află o statuie a lui Zeus Soter și o fîntînă numită Arsinoe, ce și-a luat numele de la fiica lui Leucip. Dedesubt curge o apă ce vine din izvorul numit Klepsydra. Se vede de asemenea templul lui Poseidon, al Afroditei, și ceea ce merită să fie menționat mai ales, este o statuie a Mamei Zeilor, făcută din marmoră de Paros, opera lui Damophon. Damophon este cel care a restaurat în condiții desăvîrșite statuia lui Zeus din Olympia, ale cărei porți făcute din fildeș se dezghio-caseră. Pentru aceasta a căpătat cinstiri din partea elee-nilor (6). Tot Damophon este cel ce a făurit și statuia din Messena, numită Lafria. Iată cum s-a statornicit în

Messena cultul acestei zeițe. La Calydonieni zeița Artemis avea epitetul de Lafria și ea se bucura la ei de cea mai mare cinstire. De la ei acest epitet a trecut la messenieni, cînd aceștia luînd de la atenieni cetatea Naupactos, deveniră vecini cu Etolia. Voi vorbi în altă parte despre forma acestei statui. Dar numele de „Lafria“ n-a pătruns decît la messenieni și aheenii din Patrai, cu toate că nu există cetate în care Artemis din Efes să nu se bucure de un cult și în care oamenii de rînd să n-o cinstească pe ea dintre toți zeii în chip special: cauza îmi pare mie să fie renumelor amazoanelor, căci ele au faima că ar fi înălțat statuia iar templul ridicat zeiței, se spune că este din vremuri străvechi. Mai sînt alte trei lucruri care au contribuit la faima zeiței: proporțiile grandioase ale templului, care depășește toate edificiile ridicate pretutindeni, starea înfloritoare a orașului Efes precum și manifestarea zeiței acolo.

(7) Există la Messena și un templu al Eileityei¹⁰⁴ cu o statuie de marmoră. În apropiere, se află palatul curețitorilor¹⁰⁵, unde sînt sacrificate deopotrivă tot felul de animale, începînd de la boi și capre și pînă la păsări, prin azvîrlire în flăcări. Se afla la Messena și un templu al zeiței Demetra, deosebit de venerat, cu statui ale Dioscurilor, răpînd pe fiicele lui Leucip. Am arătat în cărțile precedente că messenienii susțin că fiii lui Tyndareos aparțin lor mai degrabă decît lacedemonienilor (8). Templul lui Asclepios oferă vederii multe statui frumoase; de o parte statuile lui Asclepios și ale fiilor săi, de cealaltă statuile lui Apollon, ale muzelor, cea a lui Heracles, o reprezentare a orașului Teba, statuia lui Epaminondas, fiul lui Kleomis, cea a Tychei și cea a Artemidei purtătoare de lumină. Statuile din piatră sînt făurite de Damophon, singurul messenian care, după cîte știu eu, a creat opere ce merită să fie citate. Statuia lui Epaminondas este din fier și n-a fost făcută de Damophon ci de un alt artist (9). Messenienii i-au înălțat de asemenea un templu Messenei, fiica lui Triopas precum și o statuie în aur și marmoră de Paros. În partea dinapoi a templului sînt picturi ce înfățișează pe regii Messenei, adică pe Aphareus și pe fiii săi, care au domnit înainte de expediția dorienilor în Pelopones, pe Cresphontes, unul din

comandanții dorienilor, care a fost rege după întoarcerea Heraclizilor. Dintre aceia care s-au stabilit la Pylos sînt reprezentați Nestor, Thrasymedes și Antilohos, care se bucură de o mai mare cinste decît ceilalți fii ai lui Nestor, datorită vârstei precum și faptului că au luat parte la expediția de la Troia; de asemenea Leukipos, fratele lui Aphareus, Hilaeira, Phoebe și împreună cu ele Arsinoe. Mai este reprezentat și Asclepios, care potrivit tradiției messenienilor era fiul Arsinoei; în fine Machaon și Podaleirios, pentru că și aceștia au participat la acțiunile de la Troia. Aceste picturi au fost făurite de Omphalion¹⁰⁶, discipolul lui Nikias, fiul lui Nicomedes. Unii spun că Omphalion a fost sclavul lui Nikias și că a avut relații de dragoste cu acesta.

32 Messenienii dau numele de hierothysion¹⁰⁷ unui edificiu în care se văd statuile tuturor zeilor recunoscuți de greci și o statuie a lui Epaminondas făcută din bronz. Tot acolo se mai află și trepiede vechi pe care Homer le menționează cu epitetul „care nu cunosc focul“... * Statuile din gymnasium care reprezintă pe Hermes, pe Heracles și pe Tezeu sînt făurite de sculptori egipteni¹⁰⁸. Aceste divinități se bucură de cinstire în gimnazii și palestre nu numai din partea tuturor grecilor, dar în momentul de față chiar și din partea multor barbari.

(2) Am văzut aici (pe Aethidas) care, după cum am aflat, a trăit cu puțin înaintea noastră; el dobîndise datorită avariției atîta vază încît messenienii îl cinstiră ca pe un erou; unii messenieni spun că într-adevăr acest Aethidas a dobîndit o imensă avere și că nu el este cel reprezentat pe coloană ci un străbun și omonim al lui. Ei povestesc că Aethidas, care a trăit mai de mult, avea comanda messenienilor atunci cînd Demetrios, fiul lui Filip, pătrunsese în cetatea lor cu oști într-o noapte, fără ca messenienii să fi prins de veste.

(3) Monumentul lui Aristomenes se află în același loc; messenienii, la întrebarea în ce mod și de unde au adus osemintele lui Aristomenes, mi-au răspuns că le-au adus

* Text corupt.

de la Rodos și că îndemnul le-a fost dat de zeul de la Delfi. Pe lângă asta mi-au relatat amănunțit ce ritualuri obișnuiesc să îndeplinească la acest mormînt. Aduc un taur pe care vor să-l sacrifice și-l leagă de coloana ce se ridică pe acest mormînt. Taurul, care este încă sălbatic și neobișnuit să fie ținut legat, caută să scape. Dacă datorită neastîmpărului său și săriturilor pe care le face, coloana se mișcă, messenienii văd în aceasta o prevestire fericită, iar dacă această coloană se întîmplă să nu se miște, socot că prevestește lucruri rele.

(4) Mesenienii pretind că Aristomenes, deși nu mai era printre cei vii, a luat parte la lupta de la Leuctra a luptat pentru tebani și că a contribuit în foarte mare măsură la înfrîngerea lacedemonienilor. Eu știu că cei dinții care au spus că sufletul omului este nemuritor au fost chaldeii și magii indienilor. Mulți dintre greci s-au lăsat convinși de această afirmație și nu cel mai puțin dintre toți Platon, fiul lui Ariston. Din moment ce toată lumea vrea să admită acest lucru, nu mai poate fi respins faptul că Aristomenes a păstrat de-a pururi ura sa împotriva lacedemonienilor. (5) Iar lucrurile pe care eu însumi le-am auzit la Teba întăresc oarecum cele spuse de messenieni, deși nu se potrivesc întru totul. Într-adevăr, tebanii spun că înainte de lupta de la Leuctra ei au trimis oameni care să consulte toate oracolele, printre care și pe zeul de la Lebadeia¹⁰⁹. Se spune că au adus răspuns de la zeul Apollon Ismenios și de la Apollon Ptoos, și pe lângă aceste răspunsuri prezicerile făcute la Abai¹¹⁰ și Delfi. Trophonios însă a dat următorul răspuns în versuri hexametrice: „Înainte de a vă lupta cu lacedemonienii, ridicați un trofeu și împodobiți scutul meu, pe care viteazul Aristomenes messenianul l-a depus în templul meu iar eu voi distruge armata dușmanilor voștri, purtători de scuturi“.

(6) Sosind răspunsul oracolului, se zice că Epaminondas l-a rugat pe Xenocrates să caute scutul. El căută scutul lui Aristomenes și împodobi cu el un trofeu în așa fel, încît să poată fi văzut de lacedemonieni. Aceștia cunoșteau bine scutul, fiindcă-l examinaseră în liniște la Lebadeia, alții auziseră vorbindu-se de el. Îndată după izbîndă, tebanii

îl trimiseră înapoi lui Trophonios. Există și o statuie de bronz a lui Aristomenes, în stadionul din Messena. Nu departe de teatru se află un templu închinat divinităților Serapis și Isis.

33 Mergînd spre piscul Ithomei unde se află acropola messenienilor, dai de fîntîna numită Klepsydra. (2) Chiar dacă ai vrea, n-ai putea enumera mulțimea neamurilor care pretind că Zeus s-a născut și a crescut la ele. Messenienii invocă și ei acest privilegiu. Ei spun că Ithome și Neda au fost doicile lui Zeus și că una a dat numele său muntelui și cealaltă fluviului. Se mai spune că atunci cînd Zeus a fost răpit de Cureți, de frica tatălui său, aceste nimfe l-au îmbăiat în lacul acela și numele de Klepsydra a fost dat fîntînii de către Cureți, din pricina furtului. În fiecare zi aduc de la această fîntînă apă în templul lui Zeus Ithomatas. (3) Statuia lui Zeus, ce se află acolo, este opera lui Ageladas¹¹¹, dar ea a fost construită la început pentru messenienii din Naupactos. Un preot ce este ales an de an, păstrează statuia la el acasă. În fiecare an se prăznuiește sărbătoarea Ithomaia cu prilejul căreia, în vremea veche, avea loc și o întrecere muzicală. Acest lucru îl putem deduce și din alte tradiții dar și din ceea ce spune Eumelos în imnul său închinat Delosului: „muza care are o liră nepîngărită și lovește vesel chimvalele, desfată pe Zeus Ithomatas“¹¹².

Așadar, cînd a compus aceste versuri, el știa că există un concurs de muzică la Ithome. (4) Ieșind din cetate prin poarta care duce la Megalopolis, în Arcadia, află un Hermes executat după stilul din Atica pentru că forma pătrată dată Hermeșilor¹¹³ este de factură ateniană și de la atenieni au deprins-o ceilalți. Ieșind prin această poartă și coborînd treizeci de stadii, dai de cursul apei numită Balyra¹¹⁴. Se spune că râul și-a luat acest nume, deoarece Thamyris și-a aruncat acolo lira, după ce și-a pierdut vederea. După tradiție, el era fiul lui Philamon și al nimfei Argiope. Iar Argiope pînă atunci a locuit totdeauna pe Parnas și în împrejurimile lui. Dar prinzînd prunc în pîntece și Philamon nevoind s-o ia de soție, ea se refugie —

aşa cum merge vorba — în țara odryșilor, iar acesta este motivul care face ca Thamyris să fie considerat odrys din Tracia. Rîurile Leucasia și Amphitos¹¹⁵ își unesc apele într-o singură albie.

(5) După ce ai trecut de aceste două rîuri, dai de un cîmp ce se numește Stenycleros¹¹⁶. Se spune că Stenycleros a fost un erou.

Este locul numit în vechime Oichalia¹¹⁷, dar care în vremurile noastre se numește Dumbrava Karnasion, plină mai ales de chiparoși. Aici se găsesc statui ale zeilor: statuia lui Apollon Karneios și una care-l reprezintă pe Hermes ținînd un berbec. Kore, fiica Demetrei are epitetul de „Castă”. Pe lîngă statuie curge apa ce izvorăște dintr-o fîntină. Nu-mi este îngăduit să vorbesc despre Marile zeițe ale căror mistere sînt celebrate și în dumbrava Karnasion, căci consider că aceste mistere dețin locul al doilea, după misterele de la Eleusis. Dar visul pe care l-am avut nu-mi interzice să spun tuturor că acolo se păstrează o urnă de aramă pe care a găsit-o strategul argian Epiteles¹¹⁸ precum și osemintele lui Eurytos, fiul lui Melaneus. Pe lîngă dumbrava Karnasion curge rîul numit Haradros¹¹⁹. (6) Mergînd spre stînga, cale de opt stadii, dai de ruinele Andaniei. Exegeții localnici, de acord între ei, spun că cetatea aceasta și-a luat numele de la o femeie Andania, despre ai cărei părinți și soț nu pot da nici o lămurire. Mergînd de la Andania la Kyparissiai, întîlnești o cetate numită Polichne¹²⁰ și rîurile Electra și Koios, care-și vor fi luat poate numele de la Electra, fiica lui Atlas și de la Koios, tatăl Latonei. S-ar putea însă presupune că aceste nume provin de la niște eroi locali, Electra și Koios. (7).

Trecînd de rîul Electra, vei întîlni un izvor numit Achaia și ruinele cetății Dorion¹²¹. Homer arată în poemele sale că Thamyris a pătimit aici deoarece se mîndrise că prin cîntecul lui va învinge muzele. Iar Prodicos foceanul — dacă poemul despre Minyas îi aparține — spune că el a fost pedepsit în hades pentru faptul că a îndrăznit să rivalizeze cu Muzele. Părerea mea este însă că Thamyris și-a pierdut ochii din pricina vreunei boli, așa cum s-a întîmplat și cu Homer mai tîrziu. Dar Homer a făcut versuri în tot cursul

vieții lui, căci nenorocirea ce i s-a întâmplat nu l-a înge-nunchiat, pe cînd Thamyris a pus capăt cîntecelor sale din pricina nenorocirii ce se abătuse asupra lui.

34 Drumul de la Messene pînă la izvoarele rîului Pamisos este de optzeci de stadii iar rîul Pamisos cu apele lui limpezi curge printr-o regiune cultivată. Rîul este navigabil pentru corăbii pe o distanță de zece stadii de la mare. În apele acestui rîu vin și pești de mare, mai ales primăvara, așa cum vin de altfel și în apele Rinului și ale Meandru-lui, și mai ales în Acheloos¹²², cel ce se varsă în preajma insulelor Echinade. În apele rîului Pamisos urcă dinspre mare diferite soiuri de pești, pentru că apa rîului este limpede și nu tulbure ca apa celorlalte rîuri amintite. Kefalii, de pildă, cărora le plac apele cu mîl, caută rîurile cu apă tulbure. În rîurile Greciei nu trăiesc animale periculoase pentru oameni, așa cum trăiesc în Indos¹²³, în Nilul¹²⁴ din Egipt, în Rin, Istros, Eufrat și Phasis. În aceste rîuri trăiesc animale răpitoare care se hrănesc în special cu carne ome-nească; ele au o putere mai mare decît glanisul¹²⁵ care trăiește în Hermos și Meandru, au o culoare mai închisă, dar ca formă se aseamănă. În Indus și în Nil trăiesc și cro-codili; în Nil trăiesc și hipopotami care nu sînt mai puțin periculoși pentru oameni decît crocodilii. În rîurile grecești nu te pîndește nici un pericol din partea animalelor, căci chiar peștii răpitori din Aaos, rîul care merge prin ținutul Thesprotis, vin din mare și nu provin din apa rîului.

(2) Korone¹²⁶ este un oraș maritim, situat în dreapta rîu-lui Pamisos și în apropierea rîului Mathia.

La marginea mării, pe același drum, se află un loc în-chinat nimfei Ino. Se povestește că pe acolo a ieșit din valuri Ino ca să se urce la cer, după ce a fost primită în rîndul zeilor, luînd numele de Leucothea, în loc de Ino, așa cum se numise mai înainte.

Mergînd puțin mai departe ajungi la rîul Bias¹²⁷, care se varsă în mare. Se zice că rîul poartă acest nume de la Bias, fiul lui Amythaon. Izvorul rîului Plataniston se află la 20 de stadii depărtare de drum. Apa țîșnește din scor-bura unui platan mare, care ca lățime este aproape cît o

peșteră mică; de aici coboară spre Korone o apă bună de băut. (3) Numele vechi al Koronei a fost acela de Aipeia. Dar când messenienii s-au reîntors în Pelopones, datorită tebanilor, se spune că Epimelides, care a fost trimis să întemeieze acest oraș, i-a zis Koroneia, deoarece el era din Koroneia Beoției. Dar de la bun început messenienii n-au putut să pronunțe bine acest nume și cu trecerea vremii a biruit tot mai mult pronunțarea lor greșită. Există și o altă tradiție cu privire la numele acestui oraș, anume că atunci când s-a pus temelie cetății, au găsit o bufniță de bronz. În acest loc se află un templu al zeiței Artemis, care poartă numele de paidotrophos¹²⁸, altul închinat lui Dionysos și lui Asclepios. Asclepios și Dionysos au statui de marmură, cea din piața publică este a lui Zeus Soter și este făcută din bronz. Pe acropolă, sub cerul liber, se află statuia zeiței Atena, făcută tot din bronz și ținând în mână o bufniță. Am văzut în acest loc și mormîntul lui Epimelides. Dar pricina care a făcut ca portul¹²⁹ să poarte numele aheilor nu o cunosc.

(4) Înaintînd de la Korone spre mare, cam optzeci de stadii dai de un templu al lui Apollo¹³⁰, deosebit de venerat, căci după tradiția messenienilor este cel mai vechi. Zeul tămăduiește boli și aici poartă numele de Korydos. În templu se află o statuie de bronz, operă a lui Argeotas dedicată, așa cum se spune, de Argonauți. (5) Vecină cu cetatea Korone este cetatea Colonides. Locuitorii acestei cetăți spun că nu sînt messenieni și susțin că pe ei i-a adus Kolainos din Atica. Iar Kolainos, conform unei profeții, a avut drept călăuză o ciocîrlie cînd a venit să întemeieze această colonie. Cu trecerea vremii și-au schimbat limba și obiceiurile deprinzînd pe cele ale dorienilor. Această așezare numită Colonides se află pe o înălțime, la mică depărtare de mare.

(6) Asineenii¹³¹ au fost la început vecini cu Lycoriții, deoarece locuiau într-un loc apropiat de Parnasos și au avut un nume pe care l-au păstrat și cînd au venit în Pelopones, numindu-se Dryopii¹³² după numele celui ce a condus colonia. La a treia generație pe vremea cînd domnea Phylas, Dryopii au fost învinși de Heracles în cursul unei

lupte și conduși la Delfi, unde au fost consacrați lui Apollo. După un oracol dat de zeu lui Heracles, au coborât din nou în Pelopones și mai întâi au pus mîna pe Asine, care se afla în preajma Hermionei, dar de acolo au fost izgoniți de argieni și de atunci locuiesc în Messenia, unde li s-a pus la dispoziție un teritoriu și cînd messenienii s-au reîntors la ei acasă nu i-au izgonit de acolo. Asineenii înșiși povestesc despre trecutul lor următoarele lucruri. Ei recunosc că au fost învinși în lupte de Heracles și că cetatea de lângă Parnas a fost cucerită, dar ei nu admit că au fost luați prizonieri și conduși la templul lui Apollon, ci spun că atunci cînd cetatea lor a fost cucerită de Heracles, ei au părăsit-o și s-au refugiat în vîrfurile Parnasului. Iar, mai tîrziu, după ce au trecut cu corăbii în Pelopones, susțin că au venit la Eurystheu implorînd și că atunci Eurystheu, din ură față de Heracles, le-a cedat așezarea Asine din Argolida.

Din neamul dryopilor numai asineenii sînt singurii care pînă în timpul nostru își mențin acest nume, spre deosebire de eubeenii care locuiesc la Styra. Căci și styreenii, care n-au luat parte la lupta împotriva lui Heracles, fiindcă-și aveau locuințele departe de cetate, au fost la început de neam dryopi. Dar styreenii consideră ca o rușine să se numească Dryopi, după cum locuitorii din Delfi nu vor să se numească foceni. Asineenilor însă le place să se numească dryopi și își amintesc cu claritate de cele mai importante temple pe care le-au construit în orașul lor de pe Parnasos. Aici la ei există un templu al lui Apollo și un altul al lui Dryops, precum și o statuie veche a acestuia. La fiecare doi ani ei celebrează o serbare în cinstea lui Dryops, susținînd că Dryops a fost fiul lui Apollon.

(7) Asine messeniana se află în preajma mării într-o poziție similară cu aceea în care se afla Asine din Argolida odinioară. Distanța de la Asine la Colonides este de patruzeci de stadii. Tot atît de lung este și drumul de la Asine pînă la așa-numitul Acritas. Promontoriul Acritas înaintază în mare și-n față lui se află o insulă pustie Theganusa¹³³. După Acritas urmează golful Phoinicus¹³⁴ și în el insulele numite Oinusai¹³⁵.

35 Înainte de expediția de la Troia și chiar în vremea războiului troian, Mothone se numea Pedasos. Apoi și-a schimbat numele, luându-l pe acela al Mothonei, fiica lui Oineus. Se spune că acest Oineus, fiul lui Porthaon, întorcându-se după căderea Troiei împreună cu Diomedes aici în Pelopones, a avut de la o femeie care nu i-a fost soție legitimă, o fiică cu numele de Mothone. După părerea mea, așezarea și-a căpătat acest nume de la o stîncă numită Mothon, datorită căreia se formează și portul, căci înaintînd pe sub mare nu lasă decît o trecere îngustă pentru corăbii și totodată stă ca o piedică în calea valurilor ce vin din larg.

(2) Am arătat în cărțile precedente, că pe vremea cînd Damocratidas domnea la Argos, nauplienii, partizani ai lacedemonienilor, fiind goniți din ținutul lor, lacedemonienii le-au dat cetatea Mothone, spre a se stabili acolo, dar cînd messenienii au revenit în patria lor, nauplienii n-au avut nimic de pătimit. După părerea mea, nauplienii au fost la obîrșie de neam egiptean și au venit în Argolida aduși de Danaos, iar după trei generații Nauplius, fiul Amymonei, îi duse la Nauplia, unde se stabilizează.

Împăratul Traian a îngăduit mothonienilor să fie liberi și să se guverneze autonom. (3) În vremuri mai îndepărtate ei au fost singurii messenieni, din preajma mării, căcora li s-a întîmplat următoarea nenorocire: ținutul Thesprotidei din Epir, căzu pradă anarhiei, căci Deidameia, fiica lui Pyros, nu avea copii și ajungînd în ceasul din urmă al vieții sale, dădu puterea în mîinile poporului. Ea era fiica lui Pyros, fiul lui Ptolemaios, fiul lui Alexandru, fiul lui Pyros. Lucrurile privitoare la Pyros, fiul lui Aiacides le-am expus în lucrarea privitoare la atenieni. Procles din Carthagina socotea pe Alexandru, fiul lui Filip, superior lui Pyros, datorită norocului și succeselor raportate, dar susținea ca Pyros era mai destoinic în ceea ce privește așezarea infanteriei și cavaleriei în dispozitiv de luptă, precum și inventarea de stratageme împotriva vrăjmașului.

Odată cu abolirea regalității în Epir, poporul devenise arogant și n-a mai vrut să recunoască autoritatea magistratilor, iar ilyrii, care locuiesc în partea Epirului dinspre

marea Ionică, au făcut o incursiune împotriva lor și i-au anexat. Eu nu cunosc vreun alt popor, în afară de atenieni, a căror putere să fi sporit printr-o conducere democratică; ei au progresat mult datorită democrației, dar să nu uităm că prin inteligență erau superiori tuturor grecilor și că se abăteau foarte rar de la legile în vigoare. (4) După ce ilyrii gustară din dulceața stăpînirii, începură să rîvnească tot mai mult; ei echipară o flotă și prinseră să jefuiască pe ceilalți, așa cum le venea la socoteală. Îndreptîndu-se către Mothone, au ancorat acolo cu intenții prietenoase în aparență, și trimițînd soli în cetate, rugară pe mothoneeni să le aducă vin la corăbii. Cum numărul vînzătorilor care sosise nu era mare, ilyrii cumpărară vinul cu prețul stabilit de mothoneeni, iar aceștia cumpărară de la ilyri mărfurile pe care le aduseseră în corăbii. A doua zi au venit din cetate mai mulți mothoneeni, iar ei le dădură și lor ocazia să cîștige. În cele din urmă, bărbați și femei veniră la corabie să aducă vin și să cumpere în schimb alte obiecte de la barbari. Atunci ilyrii se năpustiră cu curaj și răpiră mulți bărbați și încă mai multe femei. După ce îi băgară în corăbii, plutiră pe marea Ionică, lăsînd cetatea Mothonei¹³⁶ pustie.

(5) La Mothone există un templu al zeiței Atena Anemotis¹³⁷. Se spune că Diomedes a fost acela care a consacrat statuia și a dat acel nume zeiței, deoarece ținutul era pradă unor vînturi puternice care suflau cînd nici nu te așteptai, producînd stricăciuni. Dar din clipa în care Diomedes s-a rugat zeiței Atena, vînturile nu mai produsură stricăciuni ținutului. (6) Se mai află la Mothone și un templu al zeiței Artemis și un puț a cărui apă este amestecată cu țigeti, foarte asemănător cu mirul din Chizic, căci apa prezintă și mirosul aceluia. Eu am văzut o apă de culoare albăstruie la Thermopile, care însă nu e toată la fel ci numai partea care pătrunde în bazinul numit de localnici baia femeilor. O apă de culoare roșiatică ce nu se deosebește mult de culoarea sîngelui, se află în țara evreilor în preajma orașului Jopa. Această apă se află foarte aproape de mare și oamenii de pe acele meleaguri spun că Perseu și-a spălat mîinile de sînge în această fîntînă după ce a

ucis monstrul căruia îi fusese lăsată pradă fiica lui Kepheus. La Astyra¹³⁸ am văzut eu însumi un izvor cu apă neagră. Astyra este numele băilor calde situate pe partea opusă Lesbosului, în districtul Atarneus¹³⁹, pe care l-au luat locuitorii Chiosului de la regele mezilor, drept răsplată pentru că l-au predat pe lidianul Pactyes, care se refugiase la ei. Deci această apă este neagră. Romanii au mai sus de cetate, după ce treci de râul Anios, o apă alburie. Atunci când intri în ea și se pare așa de rece de te trec fiori, dar dacă stai puțin înăuntru te încălzești, ca și când ai fi luat un medicament. Am văzut toate izvoarele care prezintă ceva miraculos ori curios, dar las deoparte pe acelea care mi se par mai puțin interesante. Nu e nici o minune să găsești izvoare cu ape sărate ori acide. Dar există două ape mai deosebite: una în cîmpia din Caria care se numește Leuké, aproape de satul Daskylos¹⁴⁰. Această apă este caldă și atunci când cineva bea din ea pare mai dulce decît laptele. Știu că Herodot vorbește de un izvor care se varsă în râul Hypanis¹⁴¹ și are gust amar. De ce n-am crede că Herodot spune adevărul, devreme ce și în vremea noastră în Dicarhia din Etruria s-a descoperit un izvor de apă caldă așa de acidă încît după nu prea mulți ani, trecînd printr-un strat de plumb l-a dizolvat.

36 De la Mothone pornește un drum lung de aproape 100 de stadii care ajunge la promontoriul ce poartă numele de Koryfasion. Pe acest promontoriu se află cetatea Pylos¹⁴². Cetatea aceasta a zidit-o Pylos, fiul lui Cleson, care a adus din Megarida pe lelegii care o stăpîneau pe atunci. Dar el n-a avut nici un folos de pe urma acestui oraș, fiindcă a fost izgonit de acolo de Neleus și de pelasgii veniți din Iolcos. Plecînd de aici s-a dus într-un ținut învecinat punînd stăpînire pe Pylosul din Eleia. În timpul domniei lui, Neleus a făcut să prospereze Pylosul încît și Homer în epopeile sale numește Pylosul cetatea lui Neleus. (2) Există în acel loc un templu al zeiței Atena, care poartă denumirea de Koryfasia și casa numită a lui Nestor, înlăuntru cărora este pictat Nestor. În oraș există și un mormînt al acestuia. Un alt mormînt mic, ce se află puțin mai

departe de Pylos, se spune că este al lui Thrasymedes¹⁴³. (3) În oraș există și o peșteră¹⁴⁴ care se spune că servea ca staul pentru vacile lui Nestor, iar mai înainte vreme pentru cele ale lui Neleus. Rasa acestor vaci ar fi din Thesalia, de la Iphiclos, care a fost tatăl lui Protesilaos. Aceste vaci, Neleus le-a pretins ca dar de nuntă de la pețitorii fiicei sale și din pricina acestor vaci Melampus, ca să facă pe placul fratelui său Bias, s-a dus în Thesalia. Dar a fost prins și legat de vâcarii lui Iphiclos. În urmă a fost răsplătit de Iphiclos pentru profeția făcută la rugămintea lui. Se vede că oamenii din vremea aceea râvneau să aibă bogății mari, cai și vaci multe din moment ce Neleus și-a pus în gând să ajungă în stăpînirea vacilor lui Iphiclos, iar Eurystheu, din pricina faimei de care se bucurau vacile din Iberia, a poruncit lui Heracle să-i aducă cirezile de vaci ale lui Geryonos. Se pare că și Erxy, care domnea în vremea aceea în Sicilia avea o dorință atît de aprigă de a fi stăpîn pe vacile din Erytheia, încît s-a luptat cu Heracles și a propus drept răsplată pentru învingător vacile acelea și regatul său. Și Homer în Iliada¹⁴⁵ amintește că Iphidamas, fiul lui Antenor a dăruit ca prim dar de nuntă socrului său o sută de vaci. Toate aceste lucruri par să întărească spusele mele cum că pe acea vreme oamenii resimțeau o mare bucurie cînd stăpîneau multe vaci. Și se pare că cirezile lui Neleus pășteau mai mult dincolo de hotarele Pylosului, fiindcă ținutul Pylosului este mai mult nisipos și nu are destulă verdeață ca să poată paște vacile. Afirmarea mea concordă și cu spusele lui Homer¹⁴⁶ care menționează totdeauna că Nestor domnea asupra Pylosului cel nisipos. (4) În fața portului se află insula Sfacteria, așa cum în fața portului delienilor se află Reneia. Destinele oamenilor se aseamănă între ele și așezări altădată necunoscute dobîndesc glorie. Numele lui Kaphereus din Eubeea s-a păstrat, fiindcă în acest loc grecii care reveneau de la Ilion, împreună cu Agamemnon, au fost surprinși de furtună¹⁴⁷. Iar Psytaleia ce se află în fața Salaminei e cunoscută datorită faptului că acolo au fost răpuși mezii. Tot astfel și nenorocirea lacedemonienilor a făcut ca Sfacteria să fie cunoscută de toți. Atunci atenienii au înăl-

șat pe Acropola Sphacteriei o statuie închinată zeiței Nike, în amintirea faptelor lor de arme¹⁴⁸. (5) Iar cei ce vin de la Pylos la Kyparissiai¹⁴⁹ întâlnesc în drumul lor un izvor¹⁵⁰, situat în partea de jos a orașului, în apropierea mării. Oamenii povestesc că această apă s-a ivit după ce zeul Dionysos a lovit pământul cu toiagul său. De aceea izvorul este numit Dionysias. Există în Kyparissiai un templu al lui Apollon și un altul al zeiței Atena¹⁵¹. Atena poartă chiar numele de Kyparissias. Iar în locul numit Aulon¹⁵² este un sanctuar al lui Asclepios și o statuie a lui Aulonios. În acest loc râul Neda¹⁵³ desparte Messenia de Eleia.

CARTEA a V-a
Eliaca I

1 Eleenii care afirmă că Peloponesul are numai cinci ținuturi și nu mai multe, sînt siliți să recunoască că în ținutul arcadienilor locuiesc eleenii și arcadienii, că cel de-al doilea ținut este locuit de ahei, iar celelalte trei de doriieni¹. Arcadienii² și aheii³ sînt singurele neamuri autohtone care locuiesc Peloponesul. Aheii au fost alungați din țara lor de către doriieni⁴ dar ei nu părăsiră Peloponesul, ci după ce izgoniră pe ionieni⁵ s-au așezat în vechiul Aigialos, care a luat numele de Ahaia, nume pe care-l păstrează pînă în ziua de azi. Arcadienii trăiesc și acum în ținutul ocupat de ei de la început. Celelalte neamuri sînt străine, venite din alte părți, iar corintienii⁶ de acum sînt cei din urmă veniți dintre toate populațiile Peloponesului. Nu sînt într-adevăr decît 217 ani de cînd au intrat în posesia acestui pămînt ce le-a fost dăruit de rege. Dryopii au venit în Pelopones primii din părțile Parnasului, iar dorienii din preajma muntelui Oeta. (2) Noi știm că eleenii au venit în Pelopones din Calydon precum și din restul Etoliei, luînd drumul mării. Iată ce am aflat cu privire la istoria acestei populații pentru perioada mai veche. Se zice că cel dintîi care a domnit în acest ținut a fost Aethlios și că el era fiul lui Zeus și al Protogeniei, fiica lui Deucalion și că Aethlios a avut un fiu numit Endymion. Se mai spune că Endymion, îndrăgit de zeița Selene, a dobîndit de la ea cincizeci de fiice. Dar e mai ușor de crezut ceea ce spun alții și anume că s-a căsătorit fie cu Asterodia, fie cu Chromia, fiica lui Itonos, fiul lui Amfiction; sau în fine cu Hyperipe, fiica lui Arcas. Se spune că a avut trei fii, pe Paion, Epeios și Aitolos și o fiică numită Eurykyda. (3) Endymion a propus la Olympia, regatul lui drept recompensă pentru învingătorul în întrecerea la care participau fiii săi. Cum Epeios a ieșit învingător și a dobîndit domnia, supușii lui luară atunci numele de epeeni⁷. Aitolos, unul dintre frații lui rămase pe lîngă el, iar Paion, mîniat de faptul că fusese învins, a plecat cît mai departe și a dat

numele de Paionia, ținutului aflat deasupra râului Axios. (4) Heracleoții din preajma Miletului nu se înțeleg deloc cu eleenii, cu privire la moartea lui Endymion. Eleenii arată într-adevăr, un mormânt al lui Endymion, pe când heracleoții pretind că el s-a retras spre muntele Latmos⁸...*, unde există un adyton al lui Endymion⁹. Iar Epeios care o luase de soție pe Anaxiroe, fiica lui Koronos, a avut numai o fiică cu numele Hyrmina, dar n-a avut copil de parte bărbătească. (5) În timp ce domnea Epeios au avut loc alte câteva întâmplări: Oinomaos, fiul lui Alexion, despre care poeții spun că era fiul lui Ares, aceasta fiind și părerea celor mulți — acest Oenomaos zic, era rege în ținutul cu numele de Pisaia și a fost detronat de lydianul Pelops, care trecuse din Asia în Grecia; iar Pelops, după moartea lui Oenomaos a ajuns rege în Pisaia și Olympia, smulgînd-o din ținutul lui Epeios, ținut vecin cu Pisaia. Eleenii spun că Pelops a ridicat în Pelopones un templu lui Hermes și el cel dintîi a adus sacrificii pentru a îndepărta mînia zeului pricinuită de moartea lui Myrtilos.

(6) Aitolos, care a venit la tron după moartea lui Epeios s-a întîmplat să fugă din Pelopones, deoarece fiii lui Apis l-au osîndit pentru un omor săvîrșit fără voie. El ucisese într-adevăr, pe Apis, fiul lui Iason din Pallantion care era o localitate a Arcadiei, pe cînd mînase carul împotriva lui la jocurile funebre organizate pentru Azan. După numele lui Aitolos, fiul lui Endymion care plecase în ținutul vecin, populațiile din preajma râului Acheloos¹⁰, luară numele de etolieni. Puterea între epeeni o luă atunci Eleios, fiul lui Poseidon dacă vrem să credem, și al Euryaydei, fiica lui Endymion. Locuitorii ținutului își luară numele de eeleni de la Eleios, nume pe care-l au și acum în locul aceluia de epeeni. (7) Augias, era fiul lui Eleios, iar aceia care vor să dea mai multă strălucire faptelor privitoare la el i-au modificat numele în Heleios, spunînd că Augias era fiul lui Helios. Acesta avea așa de multe turme de vaci și de capre, încît o mare parte a țării rămînea acoperită de bălegarul viteilor care pășteau acolo. El chemă tocmai pe Heracles să-î

* Text corupt.

curețe pământul de tot acest bălegar, făgăduindu-i fie o porțiune din teritoriul Elidei, fie vreo altă plată; Heracles se achită de această sarcină întorcînd cursul râului Menios, așa încît să treacă prin locul pe unde era bălegarul. Augias, invocînd faptul că el depusese mai multă incusință decît strădanie în această operație, refuză să-i dea simbria făgăduită și-l izgoni din preajma lui pe Phyleus, fiul său mai mare, care protestase spunînd că nu se poartă cu dreptatea cuvenită față de un binefăcător. De atunci, el începu să facă diverse pregătiri pentru a se apăra, în cazul cînd Heracles ar fi venit împotriva Elidei și legă o prietenie cu fiii lui Actor și cu Amarinkeu. (8) Acest Amarinkeu, care era de altfel un luptător excelent, era fiul tesalianului Pyttios și venise din Tesalia ca să locuiască la Eleia. Augias îi încredință acestuia o parte din autoritatea sa. Cum familia lui Actor și a fiilor săi, era băștinașă, ei luau parte la conducere. Actor avea de tată pe Forbas, fiul lui Lapithos, iar cu mamă pe Hyrmina, fiica lui Epeios. El dădu orașului pe care-l întemeiasă în Elida, numele de Hyrmina, nume pe care-l avea mama sa.

2 În timpul războiului dezlănțuit de Heracles împotriva lui Augias, nu s-a petrecut nici o acțiune strălucită. Cum fiii lui Actor, care atunci erau în floarea vîrstei, se distingueau prin curajul lor, puneau totdeauna pe aliații lui Heracles pe fugă. Dar cum corintienii proclamă armistițiu din pricina jocurilor istmice, și cum fiii lui Actor pleaseră să participe la jocuri ca soli ai țării lor, Heracles i-a ucis, pîndindu-i la Cleonai¹¹. (2) Ucigașul nefiind cunoscut, mama acestora Molione depuse o mare silință pentru a-l descoperi. După ce făcu această descoperire, eleenii cerură argeenilor ca acest omor să fie răzbunat. Heracles întîmplător locuia atunci la Tirint. Și cum argeenii refuzau acest lucru, propuseră corintienilor ca argienii să fie excluși de la jocurile istmice. (3) Dar cum nici acest lucru n-a putut fi obținut, se zice că Molione blestemă pe eleenii care nu s-ar fi abținut de a participa la jocurile istmice. Efectul acestor blesteme dănuie încă și astăzi căci nici un atlet elean nu obișnuiește să se prezinte la jocurile istmice. (4)

După altă legendă, Kypselos, tiranul Corintului ridicase o statuie de aur lui Zeus, în templul din Olympia, dar murî înaintea de a-și fi gravat numele pe statuie. Atunci corintienii cerură eleenilor să li se îngăduie să graveze pe statuie numele poporului corintian. Și fiindcă nu obținură acest lucru, se mîniară în așa măsură împotriva eleenilor, încît îi împiedicară de a participa la jocurile istmice. Dar cum eleenii fuseseră excluși de la jocuri împotriva voinței lor, ar fi putut ei oare îngădui corintienilor să participe la jocurile de la Olympia? Alții susțin că Prolaos, unul dintre frunțașii eleenilor dobîndise de la soția lui, Lysipe, doi fii, pe Filanthos și pe Lampos. Aceștia venind la jocurile istmice împreună cu alți tineri spre a concura unul la pankration, iar celălalt la trîntă, au fost sugrumați sau omorîți într-un chip oarecare de către rivalii lor, înainte de începerea întrecerii; tot ei spun că blestemele împotriva eleenilor care nu s-au abținut de bună voie de la jocurile istmice, vin de la mama acestor tineri, adică de la Lysippe. Dar această versiune se arată a fi și ea absurdă. Și iată cum Timon¹² din Eleea dobîndise premiul la pentathlon la diferite jocuri din Grecia și de aceea i se ridicase la Olympia o statuie cu o inscripție în versuri elegiace, în care erau enumerate toate cununile pe care le obținuse și cauza care i-a stat piedică spre a participa la jocurile celebrate în istmul corintic. Versurile elegiace cu privire la aceasta, sună astfel:

Pricina care nu i-a îngăduit să meargă în țara lui Sisif
au fost certurile care au urmat după uciderea molionizilor¹³

3 Dar să mă opresc aici cu această cercetare. Mai târziu Heracles cuceri Elida cu ajutorul unei armate formate din argeeni, tebani și arcadieni și se apucă s-o jefuiască. În ajutorul eleenilor veniră și locuitorii din Pylos în ținutul Eleei și din Pisaia. Cei dintîi, fură pedepsiți de Heracles; cît despre expediția lui împotriva celor din Pisaia, a fost împiedicat s-o întreprindă din pricina unui oracol de la Delfi, care spunea așa:

„Ca și tatăl meu care asupra Pizei veghează,
eu străjuiesc Pylosul din încredințarea lui Pytho”¹⁴.

Această profeție dată de oracol a adus salvarea celor din Pisa. (2) Heracles i-a redat lui Phyleus Elida împreună cu celelalte bunuri ale tatălui său, mai degrabă din respect pentru acesta, decît de bună voie. I-a înapoiat de asemeni prizonierii luați și a renunțat de a-l mai pedepsi pe Augias (3). Se spune că femeile eleene văzînd că țara lor este pus-tiită și că toți cei care erau în stare să poarte armele muriseră, implorară pe zeița Athena să poată prinde rod în pîntec, îndată ce s-ar fi împreunat cu bărbații. Ruga lor le-a fost împlinită și ele înălțară un templu închinat zeiței Athena, dîndu-i epitetul de „mamă“. Atît bărbații cît și femeile încercară o plăcere așa de mare în aceste prime în-tîlniri, încît dădură locului în care s-au petrecut faptele prima dată¹⁵ numele „bady“ iar rîului ce curge în preajmă i-au dat tot numele de bady, în dialectul lor.

(4) După ce Phyleus a orînduit lucrurile în Elis, s-a întors la Dulichion¹⁶, iar Augias își dădu obștescul sfîrșit, ajuns la adînci bătrîneți. Fiul său Agasthenes veni la tron împreună cu Amfimahos și Thalpios. Căci cele două fiice gemene ale lui Dexamenos, regele din Olenos, Theronike și Theraifone luaseră în căsătorie pe cei doi fii ai lui Actor. Amfimahos se născu din căsătoria cu Theronike iar Thalpios, din căsătoria cu Theraifone. Dar nici Amarinkeu însuși, nici fiul său Dioreș n-au trăit ca simpli oameni de rînd. Aceste lucruri le-a arătat și Homer care spune în Catalogul¹⁷ său că dintre cele patruzeci de corăbii, care formau flota eleenilor, douăzeci se aflau sub comanda lui Amfimachos și a lui Thalpios, zece sub comanda lui Dioreș, fiul lui Amarinkeu și zece sub ordinele lui Polyxenos, fiul lui Agasthenes¹⁸. Cînd Polyxenos s-a întors de la asediul Troiei, dobîndi un fiu căruia i-a dat numele de Amfimachos și aceasta, după cum se pare, din dragoste față de fiul lui Kteatos, care a pierit în fața Troiei. Amfimachos a avut un fiu cu numele de Eleios. (5) În timp ce acesta domnea oastea dorienilor împreună cu fiii lui Aristomachos se pregăti de expediție împotriva Peloponesului. Oracolul dăduse regilor doriești sfatul de a-și lua drept călăuză în această expediție pe un om cu trei ochi. Cum erau nedumeriți în fața răspunsului oracolului, norocul făcu să

le iasă în cale un om care mîna un măgar. Acest măgar avea un ochi vătămat. Kresphontes bănuie că acesta era omul despre care vorbise oracolul și dorienii îl luară cu ei. El le dădu sfatul să vie în Pelopones pe drumul mării și să părăsească gîndul de a pătrunde prin Istmul Corintului cu o armată de uscat. El nu se mulțumi să le dea numai aceste sfaturi, ci pe lîngă asta le călăuzi corăbiile de la Naupactos¹⁹ la Molykrion. Iar ei consimțiră să-i dea drept răsplată ținutul eleenilor pe care-l ceruse. Acest bărbat era Oxylos, fiul lui Haimon, care era fiul lui Thoas, cel ce îi însoțise pe atrizi le asediul cetății lui Priam. De la Thoas la Aitolos, fiul lui Endymion, trecuseră șase generații. Heraclizii de altfel erau înrudiți cu regii din Etolia, iar mama lui Thoas, fiul lui Andraimon, era soră cu mama lui Hyllos, fiul lui Heracles. Oxylos fusese tocmai izgonit din țara lui din pricina unui omor involuntar pe care-l făptuise în timp ce arunca cu discul. Cel ucis de disc fusese Thermos, propriul lui frate, dar după cum susțin alții, cel ucis ar fi fost Alkidokos, fiul lui Skopios.

4 Se mai povestește că Oxylos de teamă ca nu cumva fiii lui Aristomachos să refuze să-i mai dea lui în stăpînire Elida, după ce ei ar fi constatat că era un pămînt fertil și bine cultivat, călăuzi pe dorienii de-a lungul Arcadiei și nu prin țara eleenilor. Cum Oxylos voi să pătrundă în țara eleenilor fără luptă, și cum Dios nu îngădui aceasta, Oxylos propuse să nu se dezlănțuie o acțiune periculoasă pentru toți, ci să se aleagă cîte un luptător și dintr-o parte și din alta. Propunerea aceasta a fost pe placul celor două părți iar alegerea căzu asupra arcașului eleean Degmenos în timp ce dintre etolienii, fu ales prăștiașul abil Pyraichmos. Cum Pyraichmos ieși biruitor, Oxylos obținu domnia și el lăsă în tot restul timpului pe vechii eleeni liniștiți. El le pretinse numai ca să primească pe etolienii în țara lor și procedă împreună cu ei la o nouă împărțire a pămîntului. El dădu onoruri războinice lui Dios, menținu cinstirile acordate celorlalți eroi după vechile obiceiuri precum și jertfele funebre în cinstea lui Augias²⁰ care sînt aduse și azi. Se mai spune că el a convins pe oamenii care

locuiau în sate, aflate la o mică depărtare pe zidurile Elidei, să vină și să se stabilească chiar în oraș; în urma acestei măsuri, orașul Elida s-a mărit și a devenit cel mai înfloritor în toate privințele. (2) A primit și un oracol de la Delfi, prin care i se poruncea să-și ia ca tovarăș la întemeierea orașului un Pelopid²¹. În urma cercetărilor făcute cu grijă, găsi pe Agorios, fiul lui Damasisios, care era fiul lui Penthilos, iar acesta la rîndul său era fiul lui Orestes; deci l-a adus de la Helike²² din Achaia unde locuia și împreună cu el o ceată de oameni, nu prea mare. Se zice că soția lui Oxylos se numea Pieria. Alte lucruri nu se pomenesc cu privire la ea. Se spune că Oxylos a avut doi fii, pe Aitolos și pe Laias. Cum Aitolos a murit mai devreme decît părinții săi, aceștia îi săpară mormîntul de desubtul porții prin care ieși ca să mergi la Olympia și la sanctuarul lui Zeus²³, iar aceste fapte s-au petrecut potrivit unui oracol ce poruncea ca trupul lui Aitolos²⁴ să fie îngropat în așa fel încît să nu fie nici înăuntrul orașului și nici în afara acestuia. Gymnasiarhul a adus pînă acum an de an cinstiri memoriei lui Aitolos. (3) După moartea lui Oxylos puterea a revenit fiului său Laias. Cît privește pe coborîtorii acestuia, eu nu știu ca ei să fi domnit. Așadar, nu voi vorbi despre ei, cu toate că-l cunosc, întrucît nu voiesc să mă opresc asupra unor simpli particulari. (4) După multă vreme Iphitos, coborîtor din Oxylos și contemporan cu Lycurg legiuitorul lacedemonenilor, a reorganizat jocurile olympice, a reînnoit serbările olympice și armistițiul²⁵ a cărui tradiție încetase de o bucată de vreme²⁶. Atunci cînd voi vorbi despre Olympia, voi explica pricina întreruperii Jocurilor. Iphitos, văzînd așadar, că Grecia se distrugea din pricina răscoalelor interne și din pricina unei boli molipsitoare, s-a gîndit să ceară oracolului de la Delfi sfat pentru vindecarea de nenorociri. Se spune că Pythia i-a poruncit să restabilească jocurile olympice ajungînd la înțelegerea cu eleenii. Iphitos a convins și pe eleenii să aducă sacrificii lui Heracles, pe care altă dată îl considerau ca pe vrăjmașul lor. Inscripția din Olympia²⁷ spune că Iphitos a fost fiul lui Haemon, în timp ce mai mulți dintre greci spun că era fiul lui Praxonides. Dar docu-

mentele cele vechi²⁸ ale eleenilor spun că tatăl lui avea același nume cu el. (5) Eleenii au luat parte la asediul Ilionului ca și la bătălia împotriva mezilor când ei au năvălit în Grecia. Eu voi trece cu vederea răfuielile pe care le-au avut cu piseenii și cu arcadienii, referitor la prezidarea jocurilor din Olympia, dar voi spune că au năvălit împotriva voinței lor în Atica, împreună cu lacedemonenii. La un scurt interval după aceasta, ei se uniră cu mantineenii și cu argeenii împotriva lacedemonenilor, făcând să intre și atenienii în alianța lor. În timpul expediției lui Agis în Elida și a trădării lui Xenios, ei au învins pe lacedemoneni la Olympia, i-au pus pe fugă și i-au gonit din incinta templului. După cîtva timp, războiul dintre ei s-a încheiat printr-un tratat, așa cum am spus-o în cartea dinainte, consacrată lacedemonenilor. Când Filip, fiul lui Amyntas căuta prilej pentru o imixtiune în treburile Greciei, eleenii slăbiți datorită războaielor interne, deveniră aliații macedonenilor. Cu toate acestea ei nu voriră să lupte la Cheroneea împotriva grecilor dar în schimb ei participară alături de Filip la invazia în Lacedemonia și aceasta din pricina urii pe care le-o purtau lacedemonenilor încă din vechime. După moartea lui Alexandru cel Mare, ei luptară alături de ceilalți greci împotriva macedonenilor și a lui Antipatros.

5 După un timp a ajuns tiran în Eleea Aristotimos²⁹, fiul lui Damaretos, iar acesta fiu al lui Etymon, avînd sprîjinul lui Antigonos, fiul lui Demetrios, regele Macedoniei. După șase luni de tiranie Aristotimos a fost răsturnat de la putere de către Chilon, Hellanicos, Lampis și Kylon, care complotaseră împotriva lui, iar Chilon îl omorî cu propria lui mîină, tocmai cînd se refugiase implorînd cruțare la altarul lui Zeus Soter. Iată ce lucruri am avut de spus cu privire la războaiele pe care le-au avut de susținut eleenii și pe care le-am prezentat pe scurt în această lucrare a noastră³⁰. (2) Ceea ce stîrnește mirarea în Elida este faptul că aici crește byssos-ul care nu mai crește în nici o altă parte a Greciei; de asemeni te uimește și faptul că în cuprinsul țării iepele pentru montă la măgari nu prind rod

și de aceea ele trebuie duse în acest scop dincolo de hotarele țării. Se spune că sterilitatea lor se datorește unor blesteme. Cît despre byssos-ul din Elida nu este mai prejos decît cel din țara Evreilor, în privința gingășiei, numai că este tot așa de gălbui. (3) La ieșirea din Elida, pe țărmul mării este un loc numit Samicos, iar puțin mai sus, spre dreapta se întinde ținutul Triphylia³¹ cu orașul Lepreos. Lepreoții susțin că fac parte din arcadieni, dar se pare că ei au fost la început sub ascultare față de eeleni, căci aceia dintre ei care obțineau premii la Olympia erau proclamați de crainici ca eeleni din orașul Lepreos, iar Aristofan vorbește de Lepreon³² ca de un oraș eleean. Există un drum ce duce de la Samicos la Lepreos și care lasă riul Anigros pe stînga. Două alte drumuri duc unul spre Olympia, iar celălalt de la Elida³³ la Lepreos. Cel mai lung dintre aceste drumuri îl străbați într-o zi. (4) Se spune că acest oraș își trage numele de la fondatorul său, un oarecare Lepreos³⁴, fiul lui Pyrgeus, care s-ar fi luat la întrecere cu Heracles, că va mîncă tot atît de repede ca și el. Fiecare dintre ei a junghiat cîte un bou și l-a pregătit pentru cină. Lepreos așa cum făgăduise, n-a fost la mîncare mai prejos decît Heracles. După această întîmplare, el a avut îndrăzneală să ia armele și să-l provoace la luptă pe acest erou. Se spune că el ar fi murit fiind învins în luptă și că a fost îngropat în țara figalienilor, care totuși nu știu unde se află mormîntul său. Am auzit pe alții atribuind întemeierea acestui oraș Lepreii, fiica lui Pyrgeus. În sfîrșit, alții spun că cei dinții locuitori ai acestui oraș au căzut bolnavi de lepră și că astfel cetatea și-a luat numele de la nenorocirea locuitorilor. După cîte relatează locuitorii, în oraș exista un templu închinat lui Zeus Leukaios³⁵, mormîntul lui Lycurg, fiul lui Aleos și mormîntul lui Kaukon, deasupra căruia era un bărbat ce ținea o liră. Dar pe vremea mea nu mai exista nici un monument celebru, nici mormînt nici templu, în afară de acela al zeiței Demetra, făcut din cărămidă nearsă și fără nici o statuie. La o depărtare mică de Lepreos se află fîntîna Arene, care și-a luat numele, după spusele unora, după numele Arenei, fiica lui Afareus. (5) Intorcîndu-te la Samicos și traversînd acest oraș, dai de riul Anigros³⁶ ce se varsă

în mare. Cursul râului este adesea oprit de vânturile ce bat cu violență și care aduc din mare nisip care împiedică apele să curgă. Când nisipul acesta este udat din ambele părți, adică de către mare și respectiv pe partea dinlăuntru de către râu, trecerea râului devine foarte periculoasă și pentru animalele de povară și mai ales pentru un om îmbrăcat, căci te poți înfunda în el. Acest râu coboară din muntele Arcadie numit Lapithos, iar apele lui au un miros, nu numai neplăcut, dar chiar deosebit de greu de la izvor. Peștii nu pot trăi în acest râu decât în locul unde primește afluentul Akidas³⁷; odată cu acest afluent pătrund și peștii în râu, dar ei nu mai sînt buni de mîncat, cu toate că aveau această calitate cînd erau prinși în Akidas. Nu mi-am închipuit nicicînd că acest râu a avut în vechime numele de Iardos, dar lucrul acesta l-am aflat din gura unui bărbat efesean³⁸ și-l reproduc așa cum l-am auzit. Am credința că mirosul greu al râului Anigros, se datorește pămîntului prin care trece izvorul său, după cum unele ape ce se află în partea superioară a Ioniei, din aceeași cauză emană mirosuri ce pot primejdui viața oamenilor. Unii dintre greci relatează că Centaurul Chiron sau Pylenor fiind rănit de Heracles cu o săgeată o luă la fugă și-și spală rana în această apă, iar de la otrava Hidrei apa râului Anigros capătă acest miros neplăcut. După alții, vina pervertirii apelor râului aparține lui Melampus fiul lui Amythaon care ar fi azvîrlit în el leacurile de care s-a servit pentru a purifica pe fetele lui Proitos³⁹. (6) La Samicos, la o mică distanță de râu, se vede o peșteră, care se numește Peștera nimfelor Anigride. Cei ce intrau acolo ca să se vindece de rîie ori de pecingine, erau obligați să se roage mai întîi nimfelor, făgăduindu-le un sacrificiu, după aceasta ei își masau părțile bolnave ale trupului și trecînd râul înot, lăseau boala în apă, ieșind de acolo vindecați și cu pielea deplin vindecată.

6 Mergînd pe drumul ce duce la Olympia, după ce ai trecut de râul Anigros, în dreapta se află o colină și cetatea Samia⁴⁰ care este chiar lîngă Samicos.

Se spune că această cetate Samicos a servit de fortăreață etolianului Polysprcehon, pentru a ține pe arcadieni sub as-

cultare⁴¹. (2) Nici unul dintre mesenieni și nici dintre eeleni n-a fost în stare să-mi arate cu precizie ruinele Arenei. Acesta e un bun prilej ca fiecare să-și poată imagina orice. Aceia care cred că înainte vreme pe timpul eroilor Cetatea Samicos purta numele de Arene, mi se pare că sînt cei mai de aproape de adevăr. Ei citează în sprijinul părerii lor, versurile din Iliada care spun:

„Este un riu Minyeus, ce se varsă în mare în
apropiere de Arene“

Aceste ruine sînt foarte aproape de Anigros. Te-ai putea îndoi că cetatea Samicos s-a numit Arene, dar arcadienii recunosc și ei că râul Anigros se numea în trecut Minyeios: Ai putea bănuși că Neda n-a devenit hotar în partea mării între Mesenia și țara eelenilor decît pe vremea reîntoarcerii Heraclizilor în Pelopones. (3) După ce ai trecut râul Anigros și ai mers vreme îndelungată de-a lungul ținutului acoperit aproape în întregime de nisip și pe unde s-au sădit pini sălbatici, pe stînga, îndărăt se văd ruinele de la Scillus⁴². Scillus era altă dată unul din orașele Triphylii. Dar pe vremea cînd pizeenii s-au luptat, cei din Scillus au fost de partea piseenilor și s-au arătat pe față împotriva eelenilor, drept care eelenii i-au gonit, din ținut⁴³. (4) Mai tîrziu lacedemonenii luară Scillusul de la eeleni și-l dădură lui Xenofon, fiul lui Gryllos, care era exilat din Atena. Xenofon fusese izgonit de atenieni pentru că arătîndu-se binevoitor față de regele perșilor, luase parte la expediția lui Cyrus, vrăjmașul cel mai mare al atenienilor⁴⁴. Cyrus, luîndu-și reședința la Sardes, procură lui Lysandros, fiul lui Aristocritos și lacedemonenilor bani pentru corăbiile lor. Iată faptele din pricina cărora a fost exilat Xenofon. El se stabili la Scillus unde înălță un templu zeiței Artemis, într-o incintă. Ținutul Scillus este apt pentru vînătoarea de animale sălbătice ca mistreții și căprioarele. Prin acest ținut curge râul Selinus⁴⁵. Exegeții eeleni spun că ținutul Scillus a fost înapoiat eelenilor și că Xenofon a fost judecat în Adunarea de la Olympia pentru faptul de a fi primit darul făcut de lacedemoneni. Ulterior, spun ei, a fost iertat de eeleni și a trăit mai departe în liniște la Scillus⁴⁶. (3) Pe drumul ce

duce la Olympia, înainte de a trece peste râul Alfeios, se înalță un munte care în partea dinspre Scillus este stîncos și abrupt. Muntele are numele de Tupaion⁴⁷. La eleeni există o lege statornică ca să fie aruncate de pe vârful muntelui femeile care au fost prinse asistînd la jocurile olympice ca și acelea care cutezau să treacă peste râul Alfeios în zilele în care acest lucru este interzis. Se zice că singura femeie ce a fost prinsă la jocurile olympice a fost Kallipateira. Sînt unii care spun că această femeie a fost Pherenike și nu Kallipateira. Cum soțul ei murise înaintea ei, ea s-a travestit în profesor de gimnastică și a însoțit pe fiul ei, care se ducea să concureze la jocurile de la Olympia. Cum s-a întîmplat că Peisirodos să fie învingător, Kallipateira sări peste bariera care ținea la distanță pe profesorii de gimnastică. Dezvelindu-și trupul, lăsă să se vadă că e femeie. Ea totuși n-a fost pedepsită, dintr-un sentiment de respect față de tatăl ei, de frații și de fiul ei, care primiseră cu toții cununi de învingători la jocurile olympice. Totuși, se făcu o lege ca pe viitor profesorii de gimnastică să nu se prezinte decît cu trupul gol la concurs.

7 Cînd ai ajuns în Olympia, vezi râul Alfeios, cu apele lui bogate și frumoase datorită rîurilor care se varsă în el și dintre care șapte sînt importante cum sînt râul Helisson⁴⁸, care trece prin Megalopolis, Brentheates⁴⁹, care traversează ținutul megalopolitanilor, Gorthynios⁵⁰, care curge aproape de Gorthyna, unde se află un sanctuar închinat lui Asclepios, Buphagos⁵¹ care iese din ținutul melaineilor și curge în ținutul dintre Megalopolis și Herais. Apoi este râul Ladon care vine din ținutul kleitorienilor și Erymanthos, din muntele cu același nume. Toate aceste rîuri ale Arcadiei se varsă în Alfeios. Rîul Cladeos⁵², care vine din Eleia, se varsă și el tot în această apă. Izvoarele lui Alpheios se află în Arcadia și nu în Eleia. (2) Alpheios se povestește, printre altele, că ar fi fost odinioară un muritor de rînd care se îndeletnicea cu vînătoarea; el a îndrăgit-o pe Arthusa care era stăpînită și ea de patima vînătoarei. Dar cum Arethusa nu voia să se mărite, se spune că a traversat marea și ajungînd în insula numită Ortygia din dreptul Syracusei, s-a metamorfozat în fîntînă. Alpheios

a fost de asemenea metamorfozat și el în rîu din pricina dragostei sale. Aceasta este povestea despre Alpheios și, despre venirea lui la Ortygia. Nu văd de ce aș refuza să cred ceea ce se spune că rîul trecînd prin mare ajunge în Ortygia și acolo își unește apele sale cu ale izvoarelor⁵³. Știu de altfel că zeul de la Delfi este de acord cu eleenii căci el a spus lui Archias din Corint atunci cînd îl trimitea să fondeze Syracuse⁵⁴, următoarele: „Deasupra Trinakiei Ortygia se află în cețoasa mare, unde rîul Alpheios iese din pămînt spre a-și amesteca apele sale cu acelea ale izvorului frumoasei Arethusa. Ei sînt convinși, potrivit acestui oracol, că apele lui Alpheios se amestecă cu apele Arthusei și cred ceea ce se povestește despre dragostea acestui rîu. (3) Toți grecii și egiptenii care au fost în Ethiopia mai sus de Syene și în Meroe cetatea etiopienilor spun că, Nilul pătrunde într-un lac și traversează ca și cînd ar fi o cîmpie uscată, apoi curgînd prin Ethiopia de Jos și prin Egipt se îndreaptă spre Pharos și acolo se varsă în mare. Am văzut eu însumi în țara evreilor un rîu numit Iordan, care trece prin lacul Tiberias și se varsă într-un alt lac, numit Marea Moartă, unde apoi se pierde. Apele acestei mări sînt altfel decît celelalte ape; vietățile stau la suprafață și nu înoată, iar cele ce nu mai au viață, se lasă la fund. În marea aceasta nu există pești, căci ei se feresc de apele atît de periculoase ducîndu-se în acelea în care le priește. Un alt rîu care seamănă cu rîul Alpheios se află în Ionia; el își are izvorul în muntele Mycale dar traversează marea ca să apară lîngă portul numit Panormos, în ținutul branchizilor. Lucrurile sînt așa cum le-am relatat. (4) Eleenii cărora le place să cerceteze vremurile foarte vechi, în legătură cu jocurile olympice povestesc că cel dintîi care a domnit în cer a fost Kronos și că muritorii din acele vremuri, numite vîrsta de aur, i-au ridicat un sanctuar în Olympia. Iar atunci cînd s-a născut Zeus, Rhea l-a dat în grija dactylilor care sînt cunoscuți și sub numele de cureți. Ei veniseră din Muntele Ida din Creta și numele lor era Heracles, Paionaios, Epimedes, Iasios și Idas. Pe cînd se jucau, Heracles — care era cel mai vîrstnic — propuse fraților săi, să se întreacă la alergare și să fie încununat învingătorul cu o ramură de măslin sălbatic. În acest loc erau așa de mulți

măslini, încît de frunzele lor verzi se serveau ca așternuturi cînd dormeau. Eleenii spun că Heracles a adus acest copac în Grecia din Țara hyperboreenilor⁵⁵, care sînt oameni ce locuiesc mai sus de zona vîntului Boreas. Olen din Lykia⁵⁶ a spus cel dintîi, în imnul către Ahaia, că această Ahaia a venit la Delos din Țara hyperboreenilor. Melanopos din Kyme a scris un cîntec pentru Opis și Hecarge, în care spune că și ele veniseră încă mai înainte de Ahaia din Țara hyperboreenilor la Delos. Aristeas din Proconesos⁵⁷ a vorbit și el despre hyperboreeni și este cu puțință ca el să fi aflat ceva mai mult decît ceilalți de la isedoni⁵⁸, în a căror țară a călătorit, așa cum spune în versurile sale. Cîntea de a fi instituit cel dintîi un concurs, revine lui Heracles din Ida și tot el a fost cel care le-a dat numele de jocuri olympice. El a orînduit ca jocurile olympice să aibă loc totdeauna la un interval de cinci ani pentru că ei erau cinci frați. Zic unii că Zeus s-a luptat acolo cu Kronos pentru stăpînirea lumii. După părerea altora, Zeus ar fi instituit jocurile după ce l-a învins. Printre cei ce au fost încununăți învingători este amintit Apollo care a învins pe Hermes, în proba de alergare și pe Ares la pugilat. Se spune că de aceea s-a statornicit obiceiul de a cînta la flaut aria pytiană⁵⁹ în timpul concursului de sărituri care fac parte din probele de pentathlon întrucît aria era închinată lui Apollon, iar Apollon obținuse victorii la jocurile olympice.

8 Se zice că mai tîrziu la aproape 50 de ani după potopul lui Deucalion, Klymenos, fiul lui Kardys, descendent al lui Heracles din Ida, venind din Creta în Grecia a instituit jocurile de la Olympia și a ridicat un altar în cinstea celorlalți cureți și a lui Heracles, strămoșul lui, iar acestui Heracles i-a dat epitetul de Parastates⁶⁰. Endymion, fiul lui Aethlios l-a izgonit pe Klymenos de la domnie și a oferit după aceasta tronul ca premiu fiilor săi, care trebuiau să se întrecă la alergare la Olympia. La o generație după Endymion, Pelops a celebrat jocuri în cinstea lui Zeus olympianul, cu mai multă măreție decît toți muritorii care au fost înaintea lui. După ce fiii lui Pelops au părăsit Elida, împrăștiindu-se în diferite ținuturi din Pelopones, Amythaon, fiul lui Cretheus și văr primar cu Endymion dinspre partea tatălui, —

căci se spune că Aethlios era și el fiul lui Aiolos, măcar că trecea drept fiu al lui Zeus, a celebrat jocurile olympice. După acesta Pelias și Neleus au celebrat jocurile în comun. Augias a celebrat și el aceste jocuri și după el Heracles, fiul lui Amphytrion, când a cucerit Elida. Printre învingători la cursa de care, a fost Iolaos care a concurat cu iepele lui Heracles. Căci în vechime era îngăduit să participe la o întrecere cu caii altuia și noi vedem în opera lui Homer că la jocurile organizate la funeraliile lui Patroclos⁶¹, Menelaos a înhămat pe Aithe, iapa lui Agamemnon, împreună cu unul din caii săi. De altfel, Iolaos era în mod obișnuit vizitiul iepelor lui Heracles. El a ieșit învingător în cursa de care iar arcadianul Iasios, în cursa de cai. Unul din fiii lui Tyn-dareos a ieșit învingător la proba de alergare iar celălalt fiu, Pollux, la pugilat. Se spune că însuși Heracles a câștigat premiul la proba de alergare și de pankration. (2) Și Oxylos a celebrat jocurile olympice; după el au fost întrerupte pînă pe vremea lui Iphitos, care le-a restabilit. Atunci când Iphitos a reluat tradiția acestor jocuri, așa cum am avut prilejul s-o spunem⁶², nimeni nu-și mai aducea aminte despre felul cum fuseseră celebrate altă dată; dar încetul cu încetul și le-au reamintit și atunci când își aduceau aminte de vreun alt exercițiu, îl adăugau la seria celorlalte. (3) Dacă urmărești monumentele de la Olympia din vremea în care ele încep să prezinte continuitate neîntreruptă, constai că primul premiu propus a fost pentru proba de alergare iar premiul acesta l-a câștigat Coroibos eleeanul. Statuia acestui învingător nu există în Olympia, ci numai mormîntul lui la hotarele Eleei⁶³. Mai tîrziu la olympiada a XIV-a s-a fixat proba de diaulos. Hypenos, bărbat din Pisa a câștigat premiul la proba de dolihos⁶⁴ iar la olympiada următoare . . . * Akanthos. Cu prilejul olympiadei a XVIII-a și-au amintit oamenii de pentathlon și de trîntă. Premiul pentru prima probă a fost decernat lui Lampis iar pentru trîntă lui Eurybatos, amîndoi lacedemoneni. Premiul pentru proba de pugilat a fost reintrodus în timpul olympiadei a XXII-a și a fost câștigat de către Onomastos din Smirna⁶⁵, oraș inclus

* Text corupt.

încă de atunci în Confederația Ioniană. Cu prilejul celei de-a XXV-a olympiade a fost inclusă pentru probe, cursa de care. La aceste care erau înhămați cai viguroși și izbînda a revenit lui Pagondas tebanul. Proba numită pankration și cursa de cai au fost primite opt olympiade mai tîrziu. Calul lui Krauxidas⁶⁸ din Krannon îi depăși pe toți ceilalți și toți cei care au participat la proba de pankration au fost întrecuți de siracuzanul Lygdamis, al cărui mormînt se află la Siracuză, lîngă carierele de piatră. Eu nu știu dacă Lygdamis era tot atît de înalt ca și Heracles tebanul, dar acest lucru îl susțin siracuzanii. Cît despre întrecerile la care luau parte copiii, nu există nici o mențiune pentru vremurile mai vechi. Eleenii le-au instituit după bunul lor plac. Pentru cei tineri s-a instituit o probă de alergare și o alta de trîntă la olympiada a XXXVII-a. La proba de trîntă a învins Hipposthenes din Lacedemonia, iar la proba de alergare a ieșit biruitor Polynikes din Eleea. La olympiada a XLI-a a fost admisă proba de pugilat pentru copii la care Filetas, originar din Sybaris a învins pe toți adversarii. Alergarea hopliților a fost prevăzută în timpul olympiadei a LXV-a iar această probă mi se pare că a fost introdusă în vederea unei deprinderi cu meșteșugul războiului. Cel care a învins la această probă a fost Demaratos din Heraion, întrecînd pe toți cei care alergau cu scuturile. Alergarea cu carul tras de doi cai maturi și numită synoris, a fost instituită în olympiada a XCIII-a iar cel ce a învins a fost Evagoras din Eleea. La olympiada a XCIX-a s-a ajuns la înțelegerea ca să fie admise la curse, care trase de mînji, iar premiul la alergarea cu aceste care l-a luat Sybariades din Lacedemona. Alergările de care trase de cîte doi mînji precum și, alergări de mînij cu un vizitiu, au fost prevăzute mai tîrziu. Se spune că Belestiche, femeia originară dintr-un ținut la Macedonia învecinat cu marea, a obținut premiul la alergarea de care trase de mînji în timpul olympiadei a CXXVIII-a. Tlepolemos din Lykia a fost proclamat învingător la proba de alergare pe mînz la olympiada a CXXXI-a. Belestiche a obținut victoria la alergarea de care, trase cu mînji, cu trei olimpiade înainte. În fine, în timpul celei de a CXLV-a olympiadă a fost inclusă și proba de pankration

pentru copii. Învingător a fost Faidimos, colian din orașul Troas.

9 Unele probe au fost desființate la Olympia, deoarece eleenii au renunțat la ele. Așa de pildă Pentathlonul copiilor a fost instituit în timpul celei de a XXXVIII-a olympiadă și cu acest prilej a primit cununa de învingător Eutelidas lacedemoneanul, dar eleenii n-au socotit potrivit ca să participe copii la acest fel de întreceri. Alergarea cu carul pe patru roate și cursa numită călpé au fost statornicite pentru prima oară, cea dintâi în cursul olympiadei a LXX-a iar a doua în timpul olympiadei care a urmat, dar pe vremea olympiadei a LXXXIV-a, eleenii au anunțat că atât alergarea cu carul pe patru roate cât și cursa numită calpe nu vor mai avea loc în viitor. Când s-a constituit prima dată, la cea dintâi probă, premiul a revenit tesalianului Thersias, iar la a doua lui Pataikos aheanul din Dyme. (2) La alergarea numită calpe se călărea pe o iapă, la sfârșitul alergării călărețul sărea jos și trecându-și hățul în jurul brațului, alerga alături de iapă pînă la sfârșitul cursei așa cum mai procedează și acum cei ce se numesc anabatai⁶⁷; singura deosebire față de cursa numită calpe este că anabații au anumite semne distinctive și se folosesc de cai. Cît despre alergarea cu carul cu patru roți, nu avea nici prestigiul unei invenții vechi și nici vreo măreție aparte, carul fiind tras de cîte doi catîri și nu de cai, iar un blestem din vechime interzicea eleenilor să primească în țara lor acest animal. (3) Rînduiala pentru desfășurarea jocurilor în vremea noastră prevede ca sacrificiile să fie aduse zeului după întrecerea de pentathlon și după cursele de cai. Aceasta s-a statornicit în timpul Olympiadei a LXXVII-a⁶⁸.

Înainte vreme, atât concursurile prevăzute pentru oameni cât și cursele de cai aveau loc în aceeași zi. Pe atunci concursurile de pankration s-au prelungit pînă noaptea, întrucît participanții nu fuseseră chemați la timpul potrivit, dar de fapt vina o purtau cursele de cai și mai mult încă concursul de pentathlon. Dintre concurenții la pankration a ieșit învingător Callias din Atena dar pe viitor s-au orînduit lucrurile așa încît nici pentathlonul și nici caii să nu constituie

o piedică pentru pankration. (4) Cît privește organizarea jocurilor ea nu s-a făcut după aceleași reguli la început ca cele din vremea noastră. Iphitos le-a organizat singur și tot astfel s-au petrecut lucrurile și cu urmașii lui Oxylos care le-au organizat după el. În timpul olympiadei a L-a, organizarea jocurilor a fost dată pe seama a doi bărbați ieșiți la sorți dintre eleeni și numărul lor a fost fixat la doi pentru multă vreme de atunci încolo.

(5) În timpul olympiadei a XCV-a⁶⁹ au fost numiți nouă Helanodici sau arbitri ai jocurilor; dintre aceștia, trei urmau să prezideze la cursele de cai, trei la pentathlon iar trei la celelalte exerciții. Cu prilejul următoarei olympiade s-a adăugat un al zecelea arbitru; în cea de a CIII-a olympiadă eleenii se aflau împărțiți în douăsprezece triburi, astfel că au ales câte un helanodic din fiecare trib. Din pricina unui război nenorocos, purtat împotriva arcadienilor, în urma căruia numărul triburilor lor a fost redus la opt, întrucît pierduseră o parte din teritoriul lor și câteva demosuri care se aflau în acea parte, au redus la opt și numărul Helanodicilor; faptul s-a petrecut în cea de-a CIV-a olympiadă. În olympiada a CVIII-a numărul helanodicilor a revenit la zece și a rămas așa pînă-n timpul nostru.

10 Sînt multe alte lucruri în Grecia care umplu de admirație pe cei care le văd sau aud vorbindu-se de ele. S-ar putea însă spune că zeii se preocupă de misterele de la Eleusis și de jocurile olympice. Păduricea închinată lui Zeus are din timpurile cele mai vechi numele de Altis⁷⁰, nume care reprezintă o modificare a cuvîntului „also”. Și Pindar⁷¹, în cuprinsul unei ode pe care a compus-o în cinstea unui învingător la jocurile olympice, s-a servit de acest nume. (2) Atît sanctuarul cît și statuia închinată lui Zeus au fost făurite din prăzile de război luate de eleeni cu prilejul războiului în care distruseră Pisa și toate cetățile vecine care se răzvrătiseră. Statuia este opera lui Fidias, așa cum arată această inscripție gravată dedesubtul picioarelor lui Zeus:

„M-a făurit atenianul Fidias, fiul lui Charmides“.

Construcția templului este în stil doric⁷². Este înconjurat de coloane și construit dintr-un soi de tuf care se găsește

în ținut. Înălțimea lui socotită de jos și pînă la fronton este de 68 de picioare; lățimea lui este de 95 de picioare, iar lungimea de 230 de picioare. Arhitectul care l-a ridicat, a fost un localnic, pe nume Libon. Cărămizile care-l acoperă nu sînt din pămînt ars ci din marmură de Pentele, care a fost tăiată în formă de țiglă. Invenția după cum se spune, aparține unui bărbat din Naxos, pe numele Byzos. Există la Naxos statui care au o inscripție redactată în acești termeni:

„Evergos din Naxos, fiul lui Byzes, care cel dintîi a tăiat marmura în formă de țiglă, m-a dedicat copiilor Latonei“.

Acest Byzes a trăit pe vremea lui Alyattes, regele Lydiei și a lui Astyages, fiul lui Cyaxares, regele mezilor. În fiecare colț al acoperișului se află cîte un vas de aur și în vîrfurile frontonului există de asemeni o statuie a Victoriei, tot de aur. Sub statuia Victoriei este atîrnat un scut de aur. Inscripția de pe scut ne arată cine le-a dedicat și în ce împrejurare. Iată ce spune:

„Templul are scut de aur pe care lacedemonenii și aliații lor l-au consacrat ca dar. El este făurit din a zecea parte a (?) prăzii luate de la argieni, de la atenieni și ionieni, după victoria de la Tanagra“.

Am vorbit despre această luptă în descrierea făcută Atice⁷³ atunci cînd am înșirat mormintele atenienilor. Pe brîul ce înconjoară sanctuarul în afară deasupra coloanelor, sînt atîrnate douăzeci și unu de scuturi aurite consacrate de generalul roman Mummius⁷⁴, după ce a învins pe aheeni și a cucerit Corintul și i-a izgonit pe doriene din Corint. Cît privește frontoanele, pe cel din față se vede Pelops și Oinomaos⁷⁵, gata să-și dispute înțietatea și pregătirea lor pentru alergare. Zeus este chiar în mijlocul frontonului, iar la dreapta lui se află Oinomaos, cu o cască pe cap iar în apropierea lui Sterope, soția lui, care era una din fiicele lui Atlas⁷⁶. Myrtilos, vizitiul carului lui Oinomaos stă culcat dinaintea cailor, care sînt în număr de patru. După el se află doi bărbați ale căror nume nu le cunosc; ei aveau sarcină de la Oinomaos să îngrijească de cai. La margine, se vede rîul Cladeos pe care eleenii îl cinstesc cel mai mult după Alpheios. La stînga lui Zeus se văd Pelops și Hippodameia, apoi vizitiul carului lui Pelops, cail săi și doi bărbați, îngriji-

torii cailor lui Pelops, apoi la extremitatea frontonului, în locul în care el se strîmtează, riul Alpheios. Vizitiul carului lui Pelops purta numele de Sphairos, după mărturia trezenienilor, dar exegetul din Olympia spune că se numea Killas. Toate sculpturile frontonului din față sînt opera lui Paionios, care era de neam din Mende, oraș în Tracia. Sculpturile frontonului posterior al sanctuarului aparțin lui Alcámenes, care era contemporan cu Fidias și deținea în ceea ce privește măiestria în execuția statuilor locul al doilea după Fidias. Lui îi aparține lupta Centaurilor cu Lapișii, cu prilejul nunții lui Peirithous. Peirithous este reprezentat la mijlocul frontonului⁷⁷ iar în preajma lui se află Eurytion, care răpește pe soția lui Peirithous și Kaineus, care-i sare într-ajutor. De cealaltă parte este Tezeu care luptă împotriva Centaurilor cu o coasă. Un centaur este reprezentat răpind o fecioară; un altul răpește un băiat frumos. După părerea mea, Alcámenes a ales acest subiect pentru că aflase din versurile lui Homer că Peirithous era fiul lui Zeus și anume din generația a patra. La Olympia se află mărturiile celor mai multe dintre isprăvile săvîrșite de Heracles. Deasupra porților sanctuarului sînt reprezentate scene ca vînătoarea mistrețului din Arcadia⁷⁸, expediția contra lui Diomede, regele Traciei și aceea întreprinsă împotriva lui Geryon, în Eritheia. Este de asemeni reprezentat gata să ia pe umerii lui povara lui Atlas și curățind pămîntul eleenilor de bălegar. Deasupra ușilor opisthodomos-ului este reprezentat, cînd o apucă de cingătoare pe Amazoană și scenele care se leagă de căprioara Kerynitis, de taurul din Cnossos și de păsările din Stymfelos; de asemeni luptele lui contra hidrei și contra leului din ținutul argeean⁷⁹. (3) Trecînd dincolo de porțile din bronz, la dreapta, în fața unei coloane, este o statuie reprezentînd pe Iphitos, încununat de o femeie cu numele de Ekeheiria, așa cum arată inscripția în versuri elegiace. Înăuntrul templului se află coloane și portice înalte între care te îndrepti spre statuie. Există și o scară construită în spirală care duce pe acoperiș.

11 Zeus este reprezentat stînd pe un tron făurit din aur și din fildeș. Pe cap poartă o cunună care imită ramurile

de măslin. În mîna lui dreaptă ține o statuie care reprezintă pe Nike, făurită de asemeni din aur și fildeș; ea ține în mînă o panglică și are o cunună pe cap. În mîna cealaltă, Zeus are un sceptru împodobit în chip meșteșugit cu tot felul de metale. Pasărea care stă pe sceptru este un vultur. Încălțările lui Zeus ca și veșmîntul lui sînt făcute din aur. Pe veșmîntul lui sînt gravate felurite figuri de animale precum și flori de crin. (2) Tronul are lucrătură felurită din abanos și fildeș, din aur și pietre prețioase. Pe el sînt pictate tot felul de animale sau sînt executate diferite sculpturi. Patru victorii, în chip de dansatoare dintr-o horă împodobesc fiecare picior al tronului și altele două pe jos, la fiecare picior. Pe fiecare din picioarele dinainte sînt reprezentați copii de tebani răpiți de sfinxi iar dedesubtul acestor sfinxi, copiii Niobei pe care Apollon și Artemis îiucid cu săgeți. Între picioarele tronului sînt patru traverse care merg de la un picior la celălalt. Pe traversa ce se arată mai întîi vederii, atunci cînd pășești în templu, se zăresc șapte statuete; cea de a opta a dispărut fără să se știe cum. Aceste statuete ar putea să fie reprezentări ale vechilor luptători, căci exercițiile pentru copii nu erau cunoscute încă pe vremea lui Fidias. Unul dintre ei care are o panglică pe cap, se spune că seamănă cu Pantarkes, acel tînăr din Eleea pe care-l iubea Fidias și care a ieșit învingător la proba de trîntă în timpul celei de a LXXXVI-a olympiadă. Pe celelalte traverse este reprezentat grupul de luptători care a fost alături de Heracles în lupta împotriva amazoanelor. Numărul tuturor personajelor este de douăzeci și nouă. Printre însoțitorii lui Heracles se află Tezeu. Dar nu numai picioarele sprijină tronul ci și un număr de coloane egale cu picioarele și plasate între picioare. Nu poți păși dedesubtul acestui tron, așa cum poți păși sub tronul din Amyklai, pe care l-am vizitat înăuntru; la Olympia sînt bariere ca un fel de ziduri care împiedică acest lucru. Partea zidurilor care se afla în fața porților este vopsită în culoarea azurului, celelalte laturi prezintă picturi de Panainos. Printre ele este scena cu Atlas, sprijinind cerul și pămîntul și în preajma lui Heracles, care vrea să ia povara lui Atlas. Vezi de asemeni pe Tezeu și pe Peiritous, vezi Grecia și Salamina care ține în mînă podoaba care se

sculptează pe ciocurile corăbiilor, dintre isprăvile lui Heracles scena luptei lui cu leul din Nemeea, fapta nelegiuită a lui Ajax față de Casandra, pe Hypodameia, fiica lui Oinomaos împreună cu mama ei; Prometheu care este încă înlănțuit și Heracles care se urcă spre el. Căci despre Heracles se spune că a ucis și vulturul care pricinuia suferința lui Prometeu pe muntele Caucaz și l-a eliberat pe acesta din lanțuri. Ultima scenă o reprezintă pe Penthesileia dându-și suflul, în timp ce Ahile o sprijinea. Sînt și două Hesperide care țin merele a căror pază se spune că le-a fost încredințată. Despre acest Panainos, se spune că ar fi fost frate cu Fidias și că a redat lupta de la Marathon, în Porticul Pictat. În partea cea mai de sus a tronului Fidias a sculptat deasupra capului statuii, într-o parte pe cele trei Grații, iar în cealaltă parte cele trei Anotimpuri. În poeme se spune că Anotimpurile erau fiicele lui Zeus, iar Homer în Iliada, povestește că Anotimpurile veghează asupra cerului asemenea unor păzitori de la curtea unui rege. Piedestalul care se află sub picioarele lui Zeus și pe care atenienii îl numesc thronion, prezintă lei sculptați în aur și lupta lui Tezeu împotriva Amazoanelor, care este cea dintîi faptă vitejească a atenienilor împotriva unor oști de alt neam. Pe soclul care susține tronul și statuia lui Zeus și toate celelalte podoabe, se află lucrături din aur ce reprezintă soarele în carul său, pe Zeus, pe Hera...* și pe Charis alături de el; apoi pe Hermes urmat de Hestia și în preajma ei pe Eros primind pe Afrodita care iese din apă; pe Afrodita o încununează Peitho. Sînt sculptate și chipurile lui Apollo și al zeiței Artemis, al Athenei și al lui Heracles și la extremitatea soclului Amfitrite și Poseidon și Selene, care după cum mi se pare călărește un cal. După spusele unora, Selene ar fi călare pe un catîr și nu pe un cal și chiar povestesc o legendă caraghioasă despre catîr. (4) Știu că sînt mulți cei ce au scris despre înălțimea și lățimea statuii lui Zeus din Olympia, dar nu-i voi lăuda pe cei ce au făcut măsurătorile pentru că dimensiunile raportate de ei sînt mult mai prejos decît impresia ce și-o for-

* Text corupt.

mează cei ce au văzut statuia cu propriii lor ochi. De altfel, Zeus însuși se spune că a dat mărturie pentru arta lui Fidias, căci îndată ce opera a fost terminată, Fidias s-a rugat ca zeul să-i arate printr-un semn dacă această operă este pe placul lui. Se spune că îndată a căzut un trăznet pe locul unde încă pe vremea mea era un vas de bronz și un capac. (5) Toată pardoseala din fața statuii nu este din marmură albă ci din marmură neagră înconjurată de o bordură din marmură de Paros, care împiedică să se împrăștie untdelemnul ce se scurge acolo. Căci untdelemnul este cu adevărat folositor statuii din Olympia, întrucît el împiedică umiditatea din Altis, care este un ținut mlăștinos, — să atace fildeșul. Dimpotrivă, pe Acropola Atenei, în cazul statuii zeiței Athea, supranumită Fecioara, apa este folositoare fildeșului, căci acropola fiind uscată din pricina altitudinii prea mari la care se află, statuia simte nevoia de apă și de rouă. La Epidaur, cînd am întreat de ce nu se varsă nici apă nici untdelemn în jurul statuii lui Asclepios, cei care au în grijă templul mi-au răspuns că atît statuia zeului cît și tronul erau așezate deasupra unui puț.

12 Acei oameni care cred că excrescențele ce ies din gura elefanților sînt dinții animalelor și nu coarne, nu au decît să se uite la elanii care trăiesc în țara celților și la taurii din Etiopia. Într-adevăr, elanii masculi au coarne, deasupra sprîncenelor, în timp ce femelele nu au de loc. Taurilor etiopieni le cresc coarnele pe nas. Atunci de ce ne-am mai mira dacă vreunui animal i-ar crește coarnele din gură? De acest lucru te poți convinge și din următoarele fapte. Coarnele animalelor după un anumit număr de ani cad și apoi le cresc din nou. Acest fenomen se poate observa la cerbi și la căpriori precum la elefanți. Dar dinte care să-i fi crescut a doua oară vreunui animal matur nu s-a văzut. Dacă ceea ce le crește din gură ar fi fost dinți și nu coarne, cum s-ar mai fi putut reface? De altfel dinții nu se înmoaie la foc, în timp ce coarnele boilor și ale elefanților, dacă sînt strîmbe se pot îndrepta și pot lua diverse forme sub influența focului.

Este adevărat că la hipopotami și la mistreți, colții cresc din maxilarul inferior; pe de altă parte nu vedem să crească coarnele din maxilarul vreunui animal. Dar trebuie luat în considerație faptul că în cazul elefantului, coarnele se ivesc mai sus, apoi coboară în jos de-a lungul timpelor și astfel ies în afară, prin maxilar. Această afirmație nu o fac pe baza celor auzite de mine ci pe baza unui craniu de elefant pe care eu însumi l-am văzut într-un templu al zeiței Artemis, ce se află la o depărtare de cel mult treizeci de stadii de Capua, orașul metropolă al Campaniei. Așadar, elefantul se deosebește de celelalte animale și prin modul de creștere al coarnelor ca și prin faptul că nici ca mărime și nici ca formă nu se aseamănă cu vreun alt animal. Cei mai ambițioși și care și-au cruțat cel mai puțin banii pentru cinstirea zeilor mi se par a fi fost grecii care au adus din Indii și din Etiopia cantități mari de fildeș pentru statui.

(2) Cortina de lână din Olympia, împodobită cu broderii asiriene și vopsită cu purpură feniciană, a adus-o ca ofrandă Antiochos⁸⁰, același care a consacrat și egida de aur care se vede deasupra teatrului din Atena precum și capul Gorgonei care se află în mijlocul acestei egide. Cortina aceasta nu se poate trage în sus în direcția acoperișului, așa cum se întâmplă la templul Artemidei din Efes, ci o lasă să coboare în jos pe pardoseală, slăbind niște frînghii. (3) Ofrandele care se găsesc înăuntru sau în pronaos sînt tronul lui Arimnestos, care a domnit asupra tirenienilor și care a fost cel dintîi barbar care a cinstit cu o ofrandă pe Zeus din Olympia; apoi vin caii de bronz ai Kyniscăi, mărturie a victoriei pe care a cîștigat-o la Olympia. Ca mărime, ei sînt mai prejos decît caii adevărați, și sînt așezați în partea dreaptă cînd intri în pronaos. Mai există și un trepied îmbrăcat în partea superioară din bronz, deasupra căruia mai înainte de a se fi făcut masa, se puneau cununile destinate învingătorilor de care se servesc astăzi. (4) Dintre statuile împăraților se remarcă statuia lui Hadrianus, făcută din marmură de Paros, ridicată de cetățile care formează Confederația aheeană și cea ridicată de toți grecii în cinstea lui Traian. Acest împărat a supus pe geți, care locuiesc ținutul de deasupra Traciei și a pornit cu război împotriva parților

comandați de Osroes, unul din descendenții lui Arsaces. Dintre toate lucrările executate de el, cele mai vestite sînt băile ce-i poartă numele, un teatru enorm de formă circulară, desăvîrșită, o clădire pentru cursele de cai, lungă de aproape două stadii, piața publică din Roma, care merită să fie admirată, datorită ornamentelor, dar mai ales datorită acoperișului care este făcut din bronz. (5) Sculpturile așezate în rame rotunde sînt una din chihlimbar și reprezentînd pe împăratul romanilor Augustus și alta din fildeș care, după cum se spune, reprezintă pe Nicomede, regele bithynienilor. El a dat celor mai multe orașe din Bithynia numele de Nicomedia, în loc de acela de Astakos pe care îl purtau înainte vreme. Primul ei fondator a fost Zypoites, care după nume ar fi trac. (6) Chihlimbarul acesta din care a fost făcută statuia lui Augustus, se găsește de-a gata în nisipurile râului Eridanos, dar fiind foarte rar, este din această pricină și foarte scump. Celălalt, electronul, este făcut dintr-un aliaj de aur și argint. (7) În templul din Olympia există și cîteva ofrande aduse de Neron, și anume trei cununi imitînd frunzele de măslin sălbatic și o a patra care imită frunzele de stejar. Mai sînt acolo și două zeci și cinci de scuturi din bronz pe care le poartă cei ce participă la alergare. Mai sînt și alte stele printre care și aceea pe care este gravat jurămîntul prin care eleenii au încheiat o alianță cu atenienii, argeenii și mantineenii pe o perioadă de o sută de ani.

13 Se mai află în Altis și o incintă consacrată lui Pelops; dintre eroii din Olympia, el este venerat cu precădere de către eeleni, așa cum Zeus este cinstit mai cu precădere între ceilalți zei. Așadar în dreapta intrării templului lui Zeus, spre partea unde bate vîntul Boreas, se află Pelopionul la o oarecare distanță de templu încît între ele se află alte statui și ofrande. El începe de la jumătatea templului și ajunge aproape pînă la opisthodom. De jur împrejur este înconjurat de un zid de piatră, înlăuntrul căruia cresc arbori și sînt așezate statui. Intrarea în această incintă se face dinspre apusul soarelui. Se spune că incinta a fost consacrată lui Pelops de către Heracles, fiul lui Amphytrion, el fiind al patrulea descendent al lui Pelops. Se mai spune

că Heracles a fost primul care i-a jertfit lui Pelops într-o groapă. (2) Lui îi jertfesc magistrații anuali din Elida și în zilele noastre. Animalul de jertfă este un țap negru. Pentru prezicător nu se păstrează nici o parte a animalului jertfit dar se respectă obiceiul de a da numai grumazul animalului așa numitului xyleus. Acesta este unul din slujitorii lui Zeus însărcinat să procure, în schimbul unei sume fixe orașelor și particularilor, lemnul care le este necesar la sacrificii. Pentru acestea ei nu se servesc de nici un alt lemn afară de lemnul de plop alb. Orice străin, sau elean care a gustat numai din carnea animalului jertfit lui Pelops, nu are voie să pătrundă în templul lui Zeus. Același lucru se petrece și în orașul Pergam, situat deasupra râului Kaikos, cu aceia care aduc jertfe lui Telefos; nici lor nu le este îngăduit să urce în sanctuarul lui Asclepios înainte de a se fi purificat. (3) Se mai povestește și următoarea întâmplare în legătură cu Pelops. Cum războiul Troiei dura de multă vreme, prezicătorii au anunțat că nu vor putea să cucerească cetatea pînă cînd nu se vor aduce arcurile lui Heracles și vreun os de al lui Pelops. De aceea se zice că grecii au chemat pe Filoctet în tabăra lor și au pus să li se aducă de la Pisa, un omoplat de al lui Pelops. Cînd se întorceau acasă, multe corăbii ale grecilor pieriră în dreptul Eubeei, iar printre aceste corăbii a fost și aceea care aducea omoplatul lui Pelops. Mulți ani după cucerirea Troiei un pescar din Eretria cu numele de Damarmenos a aruncat plasa în mare, și a scos osul. Surprins de mărimea acestui os, l-a ascuns în nisip și apoi se duse la Delfi ca să întrebe divinitatea cărui bărbat aparținea acest os și ce trebuia să facă cu el. Parcă printr-o providență divină tocmai atunci. . . *, se întîmpla ca eleenii să ceară de la zeu să le arate prin ce mijloace puteau să se izbăvească de o boală contagioasă. Atunci Pythia le-a poruncit eleenilor să găsească omoplatul lui Pelops, iar lui Damarmenos să dea eleenilor lucrul pe care-l găsisese. Damarmenos s-a supus oracolului și eleenii îl făcură pe el păzitorul acestui os, și-și arătară prin diferite feluri recunoștința față de el. Pe vremea mea nu mai exista omoplatul lui Pelops; cred eu că rămînînd multă vreme ascuns

* Text corupt.

în adîncul apelor, a avut de suferit atît de pe urma timpului ce s-a scurs cît și din pricina mării. (4) Și astăzi, în ținuturile noastre,⁸¹ se mai găsesc mărturii ale șederii lui Tantalos și Pelops: un lac numit al lui Tantalos, care-și trage numele de la el și mormîntul lui,⁸² care nu a dispărut încă. Pe vîrfurile muntelui Sipylos deasupra templului mamei sale Plakiane, se află tronul lui Pelops. După ce ai trecut râul Hermos,⁸³ întîlnești la Temnos⁸⁴ o statuie a zeiței Afrodita făcută din lemn de mirt de parte femeiască. Tradiția spune că, Pelops a ridicat-o pentru a o îmbuna pe zeiță și pentru a o îndupleca să-l ajute s-o ia în căsătorie pe Hippodameia⁸⁵. (5) Altarul lui Zeus din Olympia se află la o distanță egală de Pelopion și de templul Herei, fiind situat în fața amîndurora. Acest altar a fost ridicat după cum susțin unii, de către Heracles din Idaia iar după o altă tradiție de către eroii localnici, la două generații după Heracles. Ca și altarul din Pergam, el este făcut din cenușa care a rezultat din hălcile victimelor sacrificate lui Zeus. La Samos⁸⁶ se află de asemenea un altar făcut din cenușă și consacrat zeiței Hera, dar el nu este cu nimic mai frumos decît altarele improvizate din Atica, pe care atenienii le numesc escharai⁸⁷. Primul postament al altarului lui Zeus din Olympia numit prothysis, are o circumferință de o sută douăzeci și cinci de picioare; partea ce se înalță deasupra acestuia are un perimetru de treizeci și două de picioare. Este un obicei statornicit ca animalele să fie jertfite în partea de jos a altarului, în așa numita prothysis; părțile animalului sînt aduse pentru a fi arse în partea cea mai ridicată a altarului. În locul numit prothysis ajungi, urcînd pe niște scări de piatră care sînt situate de o parte și de alta; de aici spre partea superioară a altarului există niște scări făcute din cenușă întărită. Femeile și fetele, în perioada în care nu sînt excluse din Olympia, datorită jocurilor au voie să se urce pînă la prothysis, bărbaților însă le este îngăduit să urce chiar pînă în partea cea mai de sus a altarului. Eleenii aduc sacrificii lui Zeus în fiecare zi și în afara ocaziilor solemne. An de an, în ziua nouăsprezecea a lunii Elaphion,⁸⁸ prezicătorii aduc cenușa din prytaneu, o subțiază cu apă din râul Alpheios și ung altarul. Dacă s-ar folosi o altă apă, pasta nu ar ieși cum tre-

buie. Din această cauză se spune că apa râului Alpheios este cea mai agreată de Zeus Olympicul. În Milet, în templul zeilor numiți Didymoi, există un altar pe care, după cum spun milesienii, l-a ridicat Heracles tebanul din sângele animalelor jertfite, dar mai târziu sângele animalelor jertfite nu a fost așa de mult încît să-i poată spori dimensiunile.

14 Altarul lui Zeus din Olympia prezintă încă un lucru ce stîrnește uimire; este vorba de faptul că ulii care prin fire sînt cele mai temute dintre păsările răpitoare, nu supără deloc pe cei ce sacrifică la Olympia. Dacă vreun uliu smulge din măruntaiele victimei sau din cărnuri, acest fapt este considerat ca o prevestire rea pentru cel care aduce sacrificiul. (2) Se spune că Heracles, fiul Alcmeniei, aducînd un sacrificiu la Olympia, a fost stingherit de muște. Atunci fie că s-a gîndit el singur, fie că a fost învățat de altcineva, aduse o jertfă lui Zeus Apomyos^{88a} și astfel muștele au fost alungate dincolo de râul Alpheios. Se spune că din această pricină eleenii aduc sacrificii lui Zeus Apomyos, care alungă muștele din Olympia.

Plopul alb este singurul lemn pe care eleenii îl întrebuițează la sacrificiile pe care le aduc lui Zeus. Eu cred că eelenii apreciază cu precădere acest arbore pentru faptul că Heracles l-a adus din țara Thesprotidei în Grecia și eu socot că Heracles îl întrebuițea pentru a arde cu ajutorul lui hălciile animalelor, atunci cînd aducea sacrificii lui Zeus din Olympia. Heracles a găsit acest arbore în țara Thesprotidei, în preajma râului Acheron și pentru aceasta Homer îl numește arborele lui Acheron. (4) Ca și astăzi, în vremurile de demult, rîurile nu erau toate prielnice pentru creșterea unor anumite ierburi sau arbori; astfel, de pildă, tamariscii se înmulțesc și cresc foarte înalți pe malurile râului Meandru. Rîul Asopos din Beoția are darul de a face ca trestia să crească foarte înaltă, iar pomul numit persea nu se dezvoltă decît pe țărmurile Nilului. De aceea nu este surprinzător faptul că plopul alb, plopul obișnuit și măslinul sălbatic au crescut mai întîi, unul pe malurile Acheronului, celălalt în ținutul Celților, fiind un produs al Eridanului Celtic, iar măslinul sălbatic pe malurile lui Alpheios.

(5) Și acum pentru că am menționat Marele altar, se cuvine să trecem în revistă toate altarele din Olympia⁸⁹ iar ordinea pe care o vom urma, va fi aceea pe care o respectă eleenii când aduc acolo sacrificii. Eleenii sacrifică mai întâi zeiței Hestia și apoi lui Zeus din Olympia, mergînd la altarul care se află în interiorul templului. În al treilea rînd pe un singur altar. . . * și aceasta este o jertfă statornicită. În al patrulea și al cincilea rînd, jertfesc zeițelor Artemis și Atena Leitis⁹⁰; în al șaselea rînd zeiței Atena Ergane; Acestei zeițe îi aduc sacrificiu descendenții lui Fidiias, numiți faidryntai, pentru că au primit de la eeleni sarcina să curețe statuia lui Zeus de impuritățile ce se depun pe ea și ei sacrifică an de an pe acest altar, înainte de a începe să curețe statuia. În preajma templului se află un altar al zeiței Atena și unul al zeiței Artemis, de formă pătrată și care se înalță în sus cu eleganță. După sacrificiile enumerate, sacrifică lui Alfeios și zeiței Artemis pe un singur altar. Pricina care determină acest sacrificiu a spus-o Pindar într-una din odele sale⁹¹ și noi vom vorbi despre acest lucru în pasajele, în care va fi vorba despre letrinieni⁹². La o mică depărtare de acest altar se vede un altul, înălțat în cinstea lui Alfeios și foarte aproape un altar al lui Hephaistos, pe care unii eeleni îl numesc altarul lui Zeus Areios. Tot ei spun că Oinomaos aducea jertfe pe acest altar lui Zeus Areios, atunci când urma să se măsoare la alergare pe cal cu vreunul dintre pretendenții Hipodameiei. După acest altar vine cel construit de Heracles, ce poartă numele de Parastates și de asemenea altarele fraților lui Epimedes, Idas, Paionaios și Iasos. Știu că altarul lui Idas este numit de unii altarul lui Akesidas. Pe locul unde se află temelia casei lui Oinomaos sînt două altare, unul al lui Zeus Kerkeios ce pare să fi fost înălțat de însuși Oinomaos; celălalt al lui Zeus Keraunios⁹³, l-au ridicat mai tîrziu, după părerea mea, după ce trăsnetul a lovit palatul lui Oinomaos. Despre Marele Altar am vorbit puțin mai înainte; el se numește altarul lui Zeus Olympianul. (6) În apropierea acestui altar este altarul Zeilor necunoscuți⁹⁴ apoi acela al lui Zeus Katharsios și al Victoriei,

* Text corupt.

al lui Zeus supranumit Chthonios⁹⁵, un altul închinat tuturor zeilor și acela al zeiței Hera numită Olympia, ridicat de asemenea din cenușă întărită și care i-a fost închinat, după cum se spune, de către Klymenos. Urmează un altar comun al lui Apollon și al lui Hermes, pentru că o tradiție grecească spune că Hermes a fost inventatorul lirei și Apollo al chitarei. Urmează de asemenea altarul închinat Concordiei, apoi din nou unul al zeiței Atena și unul al Mamei zeilor. (7) Aproape de intrarea în stadion sînt două altare, unul închinat lui Hermes Enagonios⁹⁶ și un altul lui Kairos. Într-un imn al lui Ion din Chios și consacrat lui Kairos, în care poetul îi face și genealogia, se spune că era cel mai tînăr dintre fiii lui Zeus. Aproape de tezaurul sicyonienilor, se află un altar consacrat fie Cureților, fie lui Heracles, fiul Alcmenei, căci circulă amîndouă tradițiile. (8) În locul numit Gaios, există un altar închinat Geei, făcut și el din cenușă împietrită. Se spune că în vremea de demult și Geea avea acolo un oracol. Lîngă așa-numitul Stomion se află altarul închinat zeiței Themis. În fața altarului lui Zeus Kataibates⁹⁷ s-a format un dîmb care-l înconjoară peste tot. El se află lîngă altarul cel mare făcut din cenușă. Să-și aducă fiecare aminte că enumerînd aceste altare n-am ținut seama de poziția lor ci numai de ordinea jertfelor pe care le aduc eleenii. În preajma incintei consacrate lui Pelops se află un altar închinat deopotrivă lui Dionysos și Grațiilor în comun iar între ele un altar închinat Muzelor apoi un altul închinat nimfelor.

15 În afara păduricii Altis se află un edificiu numit Atelierul lui Fidias⁹⁸, unde sculptorul aducea ultimele modificări fiecăruia din elementele componente ale statuilor sale. În acest atelier se află un altar închinat tuturor zeilor în comun. Pentru cel ce se întoarce îndărăt la Altis, el este situat peste drum de Leonidaion. (2) Acesta este un edificiu situat dincolo de incinta sacră, în dreptul uneia din intrările în Altis numită intrarea procesiunilor, fiind singurul drum pe care-l urmează procesiunile. Acest edificiu l-a ridicat un locuitor din partea locului, numit Leonidas. În vremea noastră.. edificiul servește ca locuință⁹⁹ pentru demnitarii romani..

care guvernează în Grecia. O străduță desparte acest edificiu de poarta prin care trec procesiunile. Eleenii dau numele de agya străduțelor pe care atenienii le numesc cu cuvântul de stenopoi. (3) Acela care lasă în urma lui Leonidaionul și dă să pătrundă în Altis, găsește pe partea stângă un altar al Afroditei și apoi altarul consacrat Anotimpurilor. Lângă opisthodom, chiar în dreapta, este un măslin sălbatic numit „măslinul cu frumoase cununi“; s-a statornicit obiceiul de a se împleti din crengile lui cununile învingătorilor la Olympia¹⁰⁰. În apropierea măslinului se află un altar închinat nimfelor, care poartă și ele numele de „nimfe cu frumoase cununi“. În păduricea Altis, la dreapta Leonidaionului se află altarul Artemidei Agoraia¹⁰¹ și al Despoinei. Voi arăta care este această zeiță în descrierea pe care o voi face ținutului Arcadie. După acesta urmează altarul lui Zeus Agoraios. În fața așa-numitei Proedria¹⁰² se află altarul lui Apollon Pythios, și după acesta, altarul lui Dionysos, despre care se spune că nu este vechi și că a fost consacrat de niște simpli particulari. (4) Mergînd spre locul numit Afesis, de unde pornesc caii, se află un altar, care după inscripția lui este dedicat lui Moiragetes. Evident că Moiragetes¹⁰³ este un epitet al lui Zeus, singurul care știe ceea ce voiesc și ceea ce nu voiesc să dăruiască Moirele oamenilor. În apropiere, se află un altar al Moirelor care este mai mult lung decît larg. Urmează un altar al lui Hermes și apoi două altare închinat lui Zeus Hysistos. La locul din care pornesc caii, mai către mijloc, se găsesc sub cerul liber altarele lui Poseidon Hippios și al Herei Hippia și lângă o coloană altarul Dioscurilor. De-o parte și de alta a intrării, ce se află către așa-numitul Embolon, se ridică altarele Tychei Agathe¹⁰⁴, al lui Pan și al Afroditei și mult mai înăuntru în Embolon, altarul nimfelor pe care eleenii le numesc «Infloritoarele». Întorcîndu-te dinspre porticul pe care eleenii îl numesc al lui Agnaptos, după numele arhitectului care l-a construit, la dreapta te întîmpină un altar al zeiței Artemis. Pătrunzînd din nou în Altis prin poarta destinată procesiunilor, vezi în spatele templului zeiței Hera, altarele închinat rîului Cladeos și zeiței Artemis. După aceste altare urmează unul închinat lui Apollon și un al patrulea dedicat zeiței Artemis, supranumită Koko-

ka; apoi un al cincilea închinat lui Apollon Thermios. Nu mi-a fost greu să deduc că era altarul lui Apollon Thermios¹⁰⁵ al eleenilor, căci acest cuvânt se află în limba atică sub forma de thesmios. Cît privește porecla de Kokoka, dată zeiței Artemis, n-am avut posibilitatea să aflu cui se datorează. În fața așa-numitului Theocoleon¹⁰⁶, se află o clădire¹⁰⁷ iar în colțul acesteia un altar dedicat zeului Pan. (5) Prytaneul¹⁰⁸ eleenilor se află în dumbrava Altis, în apropiere de intrarea de dincolo de Gymnasion. În gymnasion există locuri destinate alergărilor și altele pentru exercițiile atleților. În fața porților Prytaneului se află un altar închinat zeiței Artemis Agrothera; și în prytaneul însuși, spre locul unde este masa sacră, găsești în dreapta un altar închinat lui Pan. Vatra sacră este și ea făcută din cenușă împietrită și deasupra ei arde un foc întreținut ziua și noaptea. Așa cum am spus, cenușa de la această vatră este dusă la altarul lui Zeus din Olympia și ea contribuie la mărirea acestui altar. (6) O dată pe lună, eleenii aduc sacrificii pe toate altarele pe care le-am specificat amănunțit. Aceste sacrificii se fac potrivit unui obicei străvechi; ei ard pe altare tămâie cu făină de orz plămădită cu miere. Ei mai adaugă crenguțe de măslin și pentru libații se servesc de vin; Nu obișnuiesc să facă libații cu vin nimfelor și zeitelor numite „Despoinai“ și nici pe altarul închinat tuturor zeilor în comun. Grijă acestor libații o poartă theocolos, care are această sarcină timp de o lună, prezicătorii, cei însărcinați cu libațiile, exegetul, cântărețul din flaut și slujitorul numit xyleus. Nu mi se pare necesar să arăt în această lucrare cuvintele rostite în prytaneu și nici imnurile care se cântă. (7) Ei oferă sacrificii nu numai zeilor venerați de către greci, dar chiar și Herei Ammonia și lui Parammon, divinități adorate în Lybia. Parammon este un epitet acordat lui Hermes. Mi se pare că eleenii s-au servit încă din vremurile cele mai depărtate de oracolul din Lybia și în templul lui Ammon se văd altare ridicate de ei; pe ele se pot citi întrebările eleenilor și de asemenea răspunsurile divinității. De asemenea numele cetățenilor de rînd veniți din Elida la templul lui Ammon. Iată lucrurile privitoare la Ammon. Eleenii aduc de asemenea libații eroilor și soțiilor acestora și nu numai acelor eroi care sînt de baștină din

Elida ci și acelora ce se bucură de cinstire din partea etoli-
enilor. (8) Imnurile ce se cîntă în Prytaneu sînt în dialect
doric¹⁰⁹ dar eleenii nu spun cine le-a compus. Eleenii dis-
pun și de o sală pentru ospete, care se află în interiorul
Prytaneului, în fața locului unde se păstrează focul sacru.
În această sală eleenii ospătează pe învingătorii la Jocurile
Olympice.

16 Ne-a rămas acum să trecem la descrierea templului
Herei cu toate odoarele ce se află înlăuntrul lui și care se
impun atenției. Eleenii din Scillus spun că cel care a ctito-
rit acest templu a fost unul dintre orașele Trifyliei. Ridicarea
templului s-a făcut după ce au trecut opt ani de la urcarea
lui Oxylos pe tronul Elidei. Stilul templului este cel doric.¹¹⁰
El este împrejmuț de coloane din toate părțile. Opistho-
domul este prevăzut cu coloane de marmură ce alternează
cu coloane de stejar iar înălțimea templului este de aproape
șaisprezece și trei de picioare...*, dar oamenii nu-și amintesc
de arhitectul care l-a construit. (2) La fiecare cinci ani,
șaisprezece femei țes un peplos pentru zeița Hera; aceste
femei au de asemenea sarcina organizării jocurilor numite
Heraia. Concursul constă într-o alergare la care participă
fete de diferite vârste. Mai întii aleargă cele mai tinere;
aleargă apoi cele mai mari și în sfîrșit cele de o vîrstă și
mai mare. În timpul alergării ele au părul lăsat liber, rochia
ridicată puțin deasupra genunchiului și umărul drept dezve-
lit pînă-n dreptul sînului. Stadionul de la Olympia le este
rezervat pentru această cursă, dar li se scurtează cursa cu
aproape a șasea parte de stadiu. Cele care au cîștigat victoria
primesc o cunună din ramuri de măslin și o bucată din car-
nea vacii jertfită zeiței Hera. Pe lîngă aceasta, li se îngăduie
să-și facă portrete pe care să le expună în templu. Cele șai-
sprezece femei care prezidează aceste Jocuri dispun de alte
șaisprezece slujitoare. (3) Obîrșia acestor alergări se pierde
într-un trecut îndepărtat; într-adevăr, se spune că Hippoda-
meia voind să-și arate recunoștința față de Hera pentru cășă-
toria ei cu Pelops, a adunat șaisprezece femei și a organizat

* Text corupt.

împreună cu ele pentru prima oară serbări în cinstea Herei. Tradiția spune că învingătoarea a fost Chloris, singura dintre fiicele lui Amphion, care a rămas în viață. Se mai spune că împreună cu ea ar mai fi rămas în viață și unul dintre copiii lui de parte bărbătească. Dar în descrierea pe care am consacrat-o ținutului argean am arătat tot ce am adunat ca informație cu privire la fiii Niobei. (4) Mai există și o altă tradiție cu privire la aceste șaisprezece femei. Se spune că Damophon, tiranul din Pisa îi copleșise pe eleenii cu nenumărate nenorociri. La moartea lui, fiindcă locuitorii din Pisa nu înțelegeau să participe ca o colectivitate organizată la greșelile săvârșite de tiranul lor și fiindcă și eleenii doreau să înceteze violențele față de ei, aleseră din fiecare din cele șaisprezece cetăți ale Elidei, ce mai erau încă locuite, câte o femeie, cea mai în vîrstă și care se deosebea cel mai mult prin trecere și prestigiu printre celelalte, cu scopul ca cele șaisprezece femei să rezolve neînțelegerile. Cetățile din care aleseră femeile erau Elis...* Așadar femeile ce proveneau din aceste cetăți au adus înțelegerea între pisani și eleenii. Mai târziu le însărcinară să organizeze și concursul numit Heraia și să țeară peplosul Herei. Cele șaisprezece femei constituiră și două grupuri de dans, dansul Physcoei și dansul Hippodameii. Se zice că Physcoa era din Koile Elis și că demosul în care trăia se numea Orthia. Se spune de asemenea că Dionysos avu o legătură cu Physcoa și că aceasta a dat naștere unui fiu, numit Narkaios. Când a crescut mare, s-a războit cu vecinii și a dobîndit o mare putere; a ridicat chiar și un templu al zeiței Atena, avînd porecla de Narkaia. Despre Dionysos se spune că s-a bucurat de cinstire înaintea lui Narkaios și al Physcoei. Așadar printre celelalte cinstiri ce i-au fost aduse Physcoei este și dansul care-i poartă numele și este organizat de cele șaisprezece femei. Eleenii păstrează și celelalte tradiții din vechime...**, cu toate că cetățile; cum acum sînt despărțite în opt triburi, se aleg din fiecare trib două femei. Atribuțiile date fie celor șaisprezece femei fie hellanodi-

* Text corupt.

** Text corupt.

enilor eeleni nu sînt aduse la îndeplinire înainte de a se fi purificat cu carne de porc potrivită pentru purificare și cu apă. Purificarea lor se face la izvorul Piera. Spre izvorul Piera poți merge luînd-o pe cîmp de la Olympia la Elis.

Lucrurile sînt așa cum le-am descris.

17 În templul închinat Herei se află o statuie a lui Zeus și o statuie ce reprezintă pe Hera așezată pe un tron; Zeus stă în picioare în preajma ei. Este reprezentat purtînd barbă și o cască pe cap. Aceste statui sînt lucrute rudimentar. Statuile reprezentînd Anotimpurile pe care le vedem în continuare așezate pe tronuri sînt opera lui Smilis din Egina. În preajma Anotimpurilor se află mama lor, Themis. Statuia ei a făcut-o lacedemonianul Dorykleides, discipol al lui Dipoinos și al lui Skyllis. Pe cele cinci Hesperide le-a făcut Hegylos; acesta fusese, după cum se spune, discipolul lui Dipoinos și al lui Skyllis. Atena care poartă o cască pe cap și ține în mîini lincea și scutul, este, după cîte se spune, opera lacedemonianului Medon, care a fost fratele lui Dorykleides și a învățat cu aceiași maestri. Demeter și fiica ei stau jos una în fața celeilalte; Apollon și Artemis sînt și ei unul în fața celuilalt, dar stau în picioare. În același loc se află Leto, Tyche, Dionysos și Victoria cu aripi. Eu n-aș putea spune cine a făcut aceste statui, dar ele mi se par foarte vechi. Toate statuile pe care le-am enumerat sînt din aur și fildeș. Mai tîrziu au fost așezate și alte statui în templul zeiței Hera. Un Hermes¹¹¹ făcut din marmură cu Dionysos copil, operă a lui Praxiteles, o Afrodită din bronz făcută de Kleon din Sicyona; dascălul lui Kleon a fost Antiphanes, care urmasse școala lui Pericytos. Acesta era discipol al lui Polykleitos din Argos. În fața Afroditei, se află statuia poleită în aur a unui copil mic gol șezînd. Lucrarea a fost sculptată de Boethos din Cartagina. Aceste statui au fost aduse aici de la edificiul numit Filipeion, de unde s-au mai adus și altele din aur și fildeș cum ar fi aceia ce reprezintă pe Eurydice¹¹², soția lui Filip...*

(2) Există în templu o ladă¹¹³ din lemn de cedru pe care

* Text corupt.

sînt gravate chipuri, unele în fildeș, altele în aur și în fine altele sculptate chiar pe lemn. În această ladă a fost ascuns de propria-i mamă Kypselos, cel care mai tîrziu avea să ajungă tiran la Corint și pe care Bachizii s-au trudit atîtă să-l descopere. Urmașii lui, Kypselizii, au depus ca ofrandă această ladă în templul din Olympia, în amintirea salvării lui Kypselos, iar în graiul corintienilor de pe vremea aceea cuvîntul Kypsele însemna ladă. Din această cauză au dat și copilului numele de Kypselos (3). Inscripțiile ce se pot citi pe această ladă sînt în cea mai mare parte redactate cu caractere antice. Unele din caractere sînt așezate în același sens, în timp ce altele sînt dispuse în forma pe care grecii o numesc boustrofedon;¹¹⁴ această înseamnă că de la sfîrșitul unui rînd cel care urmează continuă în sens invers, întocmai ca la cursa numită diaulos. Pe aceeași ladă mai sînt și alte inscripții care datorită caracterelor răsucite sînt foarte greu de descifrat (4). Prima parte a lăzii dacă începi să o examinezi de jos, prezintă următoarele scene: mai întîi Oenomaos urmărind pe Pelops care este împreună cu Hypodameia. Fiecare din ei are un car tras de doi cai, dar caii lui Pelops sînt înaripați. Urmează casa lui Amphiaraos și o femeie bătrînă, oarecare, purtînd în brațe pe Amfilochos, copil. Eryphile stă în picioare, în fața casei, ținînd un colier. În preajma ei se află Eurydice și Demonasa, fiicele ei și Alcmaion copil, reprezentat nud. Asios¹¹⁵ în versurile sale arată că și Alcmene a fost fiica lui Amfiaraos și a Eriphylei. Baton, vizitiul lui Amfiaraos ține într-o mînă hășurile cailor iar în cealaltă o lance. Amfiaraos este cu un picior în car, are sabia trasă în mînă și este întors spre Eriphyle; o mînie cumplită îl stăpînește... * încît cu greu se abține să nu o lovească. După casa lui Amfiaraos se văd jocurile care au fost celebrate la moartea lui Pelias, ca și cei ce privesc la luptători. Heracles este reprezentat stînd pe tron¹¹⁶, iar în spatele lui se află o femeie; dar nu există nici o inscripție din care să rezulte cine este; ea cîntă dintr-un flaut frigian și nu dintr-un flaut grecesc. Pisos, fiul lui Perieres, Asterion, fiul lui Kometes, despre

* Text corupt.

care se spune că s-a îmbarcat și el pe corabia Argo, Polydeukes, Admetos și lângă ei Euphemos, fiul lui Poseidon, după spusele poezilor, și unul dintre însoțitorii lui Iason, în expediția întreprinsă împotriva colhilor, conduc fiecare un car tras de câte doi cai. Victoria a obținut-o Euphemos. Cei ce au cutezat să se măsoare în proba numită pugilat sînt Admetos și Mopsos, fiul lui Ampyx. În mijlocul acestora se află un om în picioare care cîntă din flaut, așa cum se obișnuiește și în zilele noastre să se cînte din flaut în timpul săriturilor la proba de pentathlon. Iason și Peleu se află încheștați într-o luptă dar rezultatul este nedecis. Este reprezentat și Eurybotas care și-a cîștigat reputație la aruncarea discului. Cei ce participă la proba de alergare sînt Melainion, Neotheus, Falareus, al patrulea participant este Argeios, iar al cincilea Ificlos. Ieșind învingător Ificlos, Akastos îi oferă o cunună. S-ar putea ca Ificlos să fi fost tatăl lui Protesilaos, care a participat la expediția de la Troia. Se mai văd și trepieduri ce reprezintă răsplata învingătorilor. Sînt prezente și fiicele lui Pelias, dar nu este menționat decît numele Alcestei. Iolaos¹¹⁷ cel ce a luat parte de bunăvoie la toate muncile impuse lui Heracles a cîștigat victoria la cursele de care. Odată cu acestea iau sfîrșit jocurile funebre ale lui Pelias. Este reprezentată apoi Atena în preajma lui Heracles, aruncînd săgețile asupra hydrei, fiara din rîul Amymone. Intrucît Heracles nu este greu de recunoscut, datorită isprăvii pe care o săvîrșește și înfățișării, numele nu i s-a menționat alături. Este apoi reprezentat Fineus din Tracia; de asemenea fiii lui Boreas alungînd Harpyile din preajma lui.

18 Privești în continuare lada de jur împrejur începînd din partea stîngă; pe o latură a ei este reprezentată o femeie ținînd pe brațul drept un copil alb care doarme iar pe brațul ei stîng un copil care pare și el să doarmă, iar amîndoi au picioarele încrucișate. Inscripțiile ne arată, — dar și fără ele s-ar putea ghici — că acești copii sînt Moartea și Somnul împreună cu Noaptea care le este doică. O femeie frumoasă duce tîrîș pe una urîtă, strîngînd-o de git cu o mînă, iar în mîna cealaltă are o vargă cu care o

lovește. Scena reprezintă pe Dike care pedepsește nedreptatea. Se pare că celelalte două femei care lovesc cu maiul într-un vas sînt femei cunoscătoare în practicile vrăjitoresci. Dealtfel, cu privire la ele nu există nici o inscripție. În ce privește pe bărbatul și femeia care-l urmează, ne dau deslușire versurile în hexametru care sună astfel:

„Idas readuce de la templu pe Marpessa cea cu glezne frumoase pe care i-o răpise Apollon; ea-l urmează nu fără de voie“.

Imbrăcat într-un hiton, un bărbat ține în mîna dreaptă o cupă în cealaltă mîna un colier; Alcmena apucă aceste două obiecte. Scena se leagă de legenda grecilor care spune că Zeus luînd înfățișarea lui Amphytrion avu legături cu Alcmena. Ținînd o sabie în mîna și îmbrăcat cu chiurasa, Menelaos se năpustește asupra Elenei spre a o ucide, bineînțeles după ce Troia fusese cucerită. Medeea este reprezentată pe un tron, avînd pe Iason în dreapta și pe Afrodita stînd în picioare, în stînga, cu următoarea inscripție:

«Iason o ia de soție pe Medeea la porunca Afroditei». Este de asemenea reprezentat Apollon începînd un cîntec și muzele continuîndu-l, cu inscripția:

„Acesta este Apollon, fiul Latonei, cel care aruncă săgeți în depărtare. În juru-i muzele, ceată veselă pe care o conduce“.

Este apoi reprezentat Atlas, care după tradiție, sprijină pămîntul și cerul pe umeri și ține în mîna merele Hesperidelor. Impotrivă-i se repede un om înarmat cu o sabie. Lîngă acest om nu există nici o inscripție, dar este limpede pentru toți că este vorba de Heracles. În dreptul lor este următoarea inscripție:

„Atlas sprijină bine cerul, dar el va pierde merele“. Apoi este reprezentat Ares înarmat conducînd-o pe Afrodita. În inscripție el este numit Enyalios. De asemenea este reprezentată Thetis fecioară, pe care o prinde Peleu; un șarpe iese din mîna Thetidei și se repede asupra lui Peleu. Sînt înfățișate apoi surorile Meduzei care au aripi și-l urmăresc pe Perseu în zbor. Este menționat numai numele lui Perseu.

(2) Pe a treia latură a lădiței sînt două cete de luptători, cei mai mulți dintre ei fiind pedestri. Se văd de asemenea oameni în care trase de cîte doi cai. După înfățișarea pe care o au soldații, ai putea crede că sînt gata să se încaiere; dar se poate interpreta și că ei se recunosc și sînt gata să se îmbrățișeze. Exegeții explică această scenă în ambele sensuri; unii spun că este vorba de etolienii veniți cu Oxylos și de vechii eeleni care se întilnesc și care amintindu-și de originea lor comună își fac semne binevoitoare unii față de alții. Alți exegeți spun că este vorba de o oaste de pylieni și una de arcadieni care sînt gata să se încaiere în preajma orașului Pheia¹¹⁸, aflat pe țărmurile rîului Iardanos. Toate acestea dau loc însă chiar de la început la nedumerire și anume cum se face că bunicul lui Kypselos, care și-a făcut această ladă și care era el însuși corintian a trecut cu vederea de bunăvoie scenele legate de Corint și a lăsat să fie gravate în schimb evenimente care priveau pe străini și care pe deasupra nici nu erau prea celebre. Iată ce cred eu în această privință. Kypselos și strămoșii lui își trăgeau originea din Gonusa, cetate situată deasupra Sicyonei și ei aveau ca străbun îndepărtat pe Melas, fiul lui Antasos. Aletes care devenise bănuitor în urma unui răspuns al oracolului de la Delfi, nu voia să-i îngăduie lui Melas și oastei sale să se stabilească împreună cu el la Corint, lucru pe care l-am arătat în lucrarea consacrată acestui ținut. Dar Melas uînd de toată solitudinea chiar după ce a fost alungat, a revenit din nou cu rugăminți și în cele din urmă înduplecă pe Aletes să-l primească cu toate că nu voia. S-ar putea presupune că ceata de ostași reprezentați pe lădiță se referă la acest episod.

19 Pe cea de a patra latură a lăzii, dacă mergi împrejur de la stînga spre dreapta, este reprezentat Boreas, răpînd-o pe Oreithya; el are cozi de șarpe în loc de picioare; apoi vine lupta lui Heracles împotriva lui Geryon, care este alcătuit din trei trupuri de om reunite; mai departe Tezeu ținînd o liră și în preajma lui Ariadna, ținînd o cunună;

lîngă Ahile și Memnon încleștați în luptă stau mamele lor; urmează Melanion și alături de el Atalante, care ține un pui de căprioară. Între Ajax și Hector, care în urma provocării se luptă (în duel) — Discordia reprezentată sub cea mai urîță înfățișare se află în picioare în mijlocul lor. O discordie asemănătoare cu aceasta a făcut și Califon din Samos în templul Artemidei din Efes, unde a pictat lupta ce s-a dat lîngă corăbiile grecilor. Se mai văd pe această ladă Dioscurii, unul din ei fiind fără barbă. Helena stă între ei. Aithra, fiica lui Pittheu se află la picioarele Elenei, îmbrăcată în negru. Inscripția referitoare la Aithra este un vers în hexametru, la care s-a adăugat un singur cuvînt.

„Pe fiica lui Tyndareus, pe Elena o aduc și pe Aithra¹¹⁹ o răpesc din Atena.“ Astfel glăsuiește versul. Ifidamas, fiul lui Antenor este reprezentat zăcînd la pămînt iar Coon se luptă cu Agamemnon, pentru a-l apăra. Pe scutul lui Agamemnon este reprezentată Groaza, avînd cap de leu. Pe leșul lui Ifidamas a fost gravată această inscripție:

„Acesta este Iphidamas și Coon luptă pentru el“.

Iar pe scutul lui Agamemnon stă scris:

„Acesta este spaima muritorilor; cel ce mă poartă este Agamemnon“.

Hermes aduce în fața lui Alexandros, fiul lui Priam, pe zeițele care urmează să fie judecate în privința frumuseții lor. Pentru această scenă a fost gravată următoarea inscripție:

„Hermes prezintă lui Alexandros, care va judeca asupra frumuseții lor, pe Hera, pe Athena și pe Afrodita“.

Nu știi care o fi cauza pentru care Artemis a fost reprezentată cu aripi la umeri, cu o panteră în mîna dreaptă și cu un leu în mîna stîngă. Ajax este redat smulgînd pe Casandra de lîngă statuia zeiței Athena¹²⁰. Inscripția care se referă la această scenă sună astfel:

„Ajax locrianul smulge pe Casandra din mîinile zeiței Athena“. Se văd și dintre fiii lui Oedip; Polynikes care este în genunchi iar Eteocle se repede asupra lui. O femeie stă în picioare în spatele lui Polynikes; ea are niște dinți ascuțiți ca ai unei fiare sălbatice. Unghiile sînt îndoite. Inscrip-

ția ne spune că ea reprezintă fatalitatea, care a vrut ca Polynikes să piară și a rînduit moartea lui Eteocle ca o pedeapsă dreaptă. Dionysos este reprezentat culcat într-o peșteră; el poartă barbă și în mîină ține o cupă de aur. Este îmbrăcat cu un hiton ce-i ajunge pînă la picioare iar în jurul lui sînt vițe de vie, meri și rodii.

(2) Partea de deasupra, căci lada are cinci laturi, nu prezintă nici o inscripție și deci rămîne să deduci după ceea ce este reprezentat. Într-o peșteră un bărbat și o femeie dorm alături pe un pat. Eu am presupus, ținînd seama de numărul slujnicilor care se află în fața peșterii și de ceea ce lucrează ele, că este vorba de Odyseu și de Circe. Femeile sînt patru la număr și ele se îndeletnicesc cu treburile despre care a vorbit Homer în versurile sale¹²¹. Se vede apoi Centaurul, ale cărui picioare nu sînt toate de cal, ci cele din față sînt picioare de om. Urmează apoi care trase de cîte doi cai și femei stînd în picioare pe aceste care. Căii au aripi de aur iar un om dă arme uneia dintre femei. Se pare că această scenă se referă la moartea lui Patroclos. Femeile de pe care sînt Nereidele, iar Thetis este cea care primește armele lui Hefaistos. Cel ce dă armele nu pare să aibă picioarele destul de puternice iar un servitor îl urmează ținînd în mîină niște clește. Cît despre Centaur, se spune că ar fi Chiron, care fiind scos de acuma din rîndul oamenilor și socotit vrednic să locuiască alături de zei, vine să aducă mîngîiere lui Achile pentru durerea sa. Cele două fecioare ce se află într-un car tras de doi catîri, dintre care una ține în mîină hățurile, iar cealaltă cu un vâl pe cap, sînt, pe cît se pare, Nausicaa¹²², fiica lui Alkinoos și slujitoarea ei, care se duce să spele veșmintele membrilor familiei. Mai este reprezentat un bărbat străpungînd cîțiva centauri cu săgeți; pe alții i-a și ucis. E limpede că cel ce aruncă săgețile este Heracles și că este vorba de una din isprăvile sale. Eu n-am putut afla care este artistul care a făcut această ladă. Este cu puțință ca inscripțiile de pe ladă să fi fost compuse de un altul, eu însă bănuiesc ca autor al inscripțiilor pe Eumelos din Corint¹²³. În privința aceasta mă bazez pe alte lucrări ale lui și mai ales pe imnul închinat insulei Delos.

20 În acest templu există și alte ofrande: un pat nu prea mare, împodobit aproape în întregime cu fildeș, discul lui Iphitos și masa pe care sînt așezate cununile pentru învingători. Patul cel mic se zice că ar fi fost o jucărie a Hippodamiei. Pe discul lui Iphitos este scrisă întreruperea ostilităților pe care eleenii o proclamă pe timpul cît durează jocurile olympice. Rîndurile nu sînt scrise drept, ci în formă de cerc pe suprafața discului. Masa este din aur și fildeș și a fost lucrată de Colotes, despre care se spune că era de baștină din Heracleia. Cei ce s-au interesat mai îndeaproape de sculptori afirmă că acest Colotes era originar din Paros și a fost ucenic al lui Pasiteles, iar acest Pasiteles l-ar fi învățat pe el...* Sînt redați și Hera și Zeus și Mama zeilor, Hermes, Apollon și Artemis. Pe partea din spate este reprezentarea concursului. Pe una din părțile laterale este reprezentat Asclepios cu una din fiicele lui, Hygeia, precum și Atos și lupta în preajma lui. Pe cealaltă parte laterală sînt reprezentați Pluton, Dionysos, Persefona și nimfele dintre care una duce un glob, iar Poseidon ține o cheie; căci Pluton, așa cum se spune, încuie cu cheia așa numitul Hades, încît nu există posibilitatea revenirii de acolo. (2) Nu este potrivit să trec cu vederea povestea pe care mi-a spus-o un exeget din Olympia, pe nume Aristarhos. El mi-a povestit că pe vremea lui, în timp ce eleenii reparau acoperișul templului închinat Herei, care se stricase, au găsit între plafonul interior făcut pentru decor și lemnia destinată să susțină cărămizile, leșul unui hoplit rănit. Acesta era unul dintre bărbații eeleni ce luptaseră împotriva lacedemonienilor chiar în dumbrava Altis, căci eleenii, pentru a se apăra, se urcaseră pe acoperișurile templelor zeilor și pe toate locurile ridicate. Eu cred că acest om leșinînd datorită rănilor, a alunecat în acest loc; după ce și-a dat sufletul, trupul lui care se afla ferit de marile călduri din timpul verii și de frigul iernii, s-a păstrat ca într-un înveliș protector. Aristarh mi-a mai spus că oamenii au scos leșul din dumbrava Altis și l-au îngropat cu arme cu tot.

* Text corupt.

(3) Coloana numită și de eleeni coloana lui Oinomaos, se află pe drumul ce duce de la Marele altar spre templul lui Zeus. În stînga se află patru coloane și pe ele se sprijină un acoperiș. Construcția a fost ridicată pentru a proteja coloana de lemn, care a avut de suferit de pe urma vremii și care acum este susținută de legături în multe locuri. Această coloană, așa cum se spune, ar fi făcut parte din casa lui Oinomaos¹²⁴ și cum trăsnetul a căzut deasupra acestei case, toată casa a fost mistuită de foc, rămînînd doar Coloana. Pe o placă de bronz așezată în față se află următoarea inscripție în vers elegiac¹²⁵:

Străinule, eu sînt rămășița unui palat vestit;
 Coloana am fost cîndva în ale lui Oinomaos palate.
 Acum stau mîndră cu aceste legături
 Lîngă al lui Zeus templu
 Flacăra pierzătoare a focului nu m-a ars.

(4) Pe vremea mea s-a petrecut și o altă întîmplare. Un senator roman, ieșind învingător la jocurile olympice, vru să lase ca mărturie a victoriei sale, o statuie de bronz cu o inscripție. Săpînd pămîntul în preajma acestei coloane pentru a fixa soclul statuii, oamenii puși să sape au găsit resturi de arme, hățuri și strune, pe care eu însumi le-am văzut scoase la suprafață în urma săpăturilor¹²⁶.

(5) Se mai află acolo și un templu de mari dimensiuni lucrat în stil doric, căruia și în timpul meu i se zice Metroon, păstrîndu-se un nume vechi. Nu se vede nici o statuie a Mamei zeilor; se văd însă statui ale împăraților romani stînd în picioare. Sanctuarul numit Metroon¹²⁷ se găsește în dumbrava Altis; tot aici se află și o clădire circulară cu numele de Filipeion. În vârful acestui edificiu se află un pivot de bronz care leagă între ele scîndurile ce formează acoperișul. Acest edificiu se găsește în stînga ieșirii, din dreptul prytaneului. Este făcut din cărămizi arse și are de jur-împrejur coloane. Filip l-a ridicat după înfrîngerea grecilor la Cheronea¹²⁸. Tot acolo se află și statuile lui Filip, cea a lui Alexandru și împreună cu ele statuia lui Amyn-

tas, tatăl lui Filip¹²⁹. Aceste statui sînt și ele lucrări ale lui Leochares, din fildeș și aur, la fel ca și statuile Olympiadei și Eurydicei.

21 De acum încolo povestirea mea va avea în vedere prezentarea statuiilor [ridicate în cinstea unor particulari] și a statuiilor care reprezintă ofrande ale zeilor. Am crezut că nu este bine să amestec lucrurile pe care le am de spus despre ele. Pe Acropola din Athena statuile și toate celelalte sînt toate ofrande aduse divinității. În dumbrava Altis dimpotrivă există pe de-o parte statuile înălțate în cinstea zeului și pe de altă parte statuile care reprezintă o recompensă adusă învingătorilor. Despre aceste statui vom vorbi mai pe urmă; acum însă expunerea noastră va avea în vedere ofrandele ce atrag atenția vizitatorilor.

(2) Mergînd pe drumul ce duce de la Metroon la Stadion, în stînga muntelui Kronios, se află un pedestal de piatră la care ajungi urcînd pe niște trepte. Aproape de acest pedestal se află statui de bronz ale lui Zeus; ele au fost ridicate din banii realizați pe urma amenzilor la care au fost supuși atleții care au avut o comportare incorectă în timpul concursului. Aceste statui sînt cunoscute de oamenii din acest ținut sub numele de Zanes. Primele șase dintre ele au fost ridicate în timpul olympiadei a XCVIII-a. Eupolos din Tesalia a corupt cu ajutorul banilor pe antagoniștii săi la pugilat, adică pe Agetor arcadianul, pe Prytanis din Kizicos și împreună cu ei pe Formion din Halicarnas, care ieșise învingător în olympiada precedentă. Se spune că aceasta a fost prima incorectitudine săvîrșită de către atleți în timpul jocurilor, iar Eupolos împreună cu cei ce primiseră daruri de la el, sînt primii cărora eleenii le-au impus o amendă în bani. Două din aceste lucrări sînt opera lui Cleon din Sicyona. Nu știm cine a fost artistul care a făcut pe celelalte patru care urmează. Toate statuile, afară de a treia și a patra, au inscripții în vers elegiac. Cea dintîi dintre inscripții vrea să spună că nu cu ajutorul banului ci prin agilitatea picioarelor și prin robustețea trupului poate fi dobîndită victoria la Olympia. Inscripția de pe statuia a doua, arată că aceasta a fost ridicată întru cinsti-

rea divinității și, dintr-un sentiment de evlavie al eleenilor și de asemenea pentru a înspăimînta pe atleții care s-ar abate de la legi. Inscripția a cincea cuprinde laude la adresa eleenilor îndeosebi pentru faptul că au supus la amenzi pe atleți, iar a șasea inscripție arată că aceste statui trebuie să fie o învățătură pentru toți grecii pentru ca nimeni să nu ofere bani pentru a obține o victorie olympică.

(3) Se spune că după Eupolos, pe vremea olympiadei a CXII-a Kalipos atenianul, concurent la o întrecere de penthatlon, a cumpărat cu bani pe adversarii lui. Deoarece Kalipos și adversarii acestuia au fost condamnați la o amendă, atenienii au trimis pe Hyperide ca să le ceară suspendarea amenzii. Cum eleenii nu consimțiră, atenienii, fără să țină seama de hotărîre, nu plătiră amenda și fură excluși de la jocurile olympice. Acest lucru a durat pînă în clipa în care Apollon de la Delfi le-a răspuns că nu le va da nici un oracol dacă nu vor da satisfacție eleenilor. Cu banii vărsați s-au construit încă șase statui ale lui Zeus¹³⁰, cu inscripții în versuri elegiace, care nu sînt deloc mai reușite decît acelea ce se referă la amenda lui Eupolos. Tîlcul celei dintîi inscripții este că aceste statui au fost înălțate din pricina oracolului dat de zeul delfic care întărea hotărîrile luate de eeleni cu privire la întrecerile de penthatlon. Inscripția a doua și a treia conțin elogii pentru eeleni, pentru că au supus la amenzi pe acești atleți. Cea de a patra inscripție arată că întrecerile olympice sînt întreceri de victorie și nu de bogăție. Cea de a cincea inscripție lămurește motivele pentru care s-au ridicat aceste statui și a șasea amintește de oracolul dat atenienilor la Delfi. (4) Mai sînt alte două statui ridicate cu banii proveniți din amenzile impuse unor concurenți la trîntă ale căror nume au rămas necunoscute nu numai mie dar și exegeților eeleni. Și pe aceste statui se află gravate inscripții. Cea dintîi inscripție spune că rodienii au plătit o amendă lui Zeus din Olympia pentru o greșeală comisă de un concurent la trîntă; cea de a doua spune că amenda au plătit-o niște atleți care s-au lăsat corupți cu daruri în bani, iar statuia a fost ridicată din amenzile la care au fost condamnați. (5) Exegeții eelenilor mai spun cu privire la acești atleți și alte lucruri,

de pildă, că la olympiada a CLXXVIII-a, Eudelos a primit bani de la Filostratos din Rodos. Eu însă am găsit lucruri contrare acestor afirmații în registrele eleenilor, în care sînt trecuți învingătorii la jocurile olympice. Într-adevăr, scrie în acele registre că la olympiada a CLXXVIII-a Straton din Alexandria a ieșit învingător în aceeași zi și la proba de pancration și la cea de trîntă. Orașul Alexandria a fost întemeiat de Alexandru, fiul lui Filip, la gura Canobică a Nilului. Se spune că înainte vreme se afla acolo o așezare egipteană nu prea mare, cu numele de Rhacotis. Înaintea acestui Straton trei atleți cîștigaseră cununa de măslin sălbatic ca premiu la proba de pancration și la trîntă; alți trei au ieșit învingători după el. Cel dintîi dintre ei a fost Capros, de baștină chiar din Elida apoi dintre grecii din ținuturile de dincolo de Marea Egee, rodianul Aristomenes și Protophanes, originar din — Magnezia de pe rîul Lethaion. Cei care au ieșit în urma lui Straton au fost, Marion tot din Alexandria, Aristeas din Stratonikeia, oraș care împreună cu teritoriul ce-i aparținea purta altădată numele de Chrysaoris, al șaptelea fiind Nicostratos de pe coastele Ciliciei, dar care nu avea nimic de a face cu Cilicia, în afară de cele ce se povestesc în legendă. Pe acest Nicostratos, care se trăgea dintr-o familie ilustră, pirații îl răpiseră de mic copil de la Prynnesos din Frigia și fiind adus la Aigeai l-a cumpărat un locuitor din partea locului. După aceasta, cel ce l-a cumpărat a avut un vis. I se părea că vede un pui de leu, stînd sub patul în care dormea Nicostratos. După ce Nicostratos a crescut, a ieșit învingător și la alte întreceri dar și la Olympia la probele de pancration și trîntă.

Ulterior Eleenii au mai condamnat și pe alți atleți la amendă; unul dintre ei fiind pugilistul Apollonios din Alexandria Egiptului, care avea porecla de Rantes. Acest obicei de a-și lua o poreclă este ceva obișnuit la Alexandria. El participa la o întrecere pe pugilat, și a fost cel dintîi egiptean, condamnat de către eeleni, nu pentru că ar fi dat ori ar fi primit bani, ci pentru o altă incorectitudine. În timpul concursului, el n-a sosit la timpul fixat și eleenii potrivit cu legea, trebuia să-l excludă de la Jocuri. El s-a

justificat spunând că fusese împiedicat de vînturile potrivnice ce băteau în insulele Cyclade. Dar Heracleides originar tot din Alexandria, arată că pretextul invocat de el era o înșelăciune și dovedi că întîrzierea lui se datora faptului că se oprise în Ionia pentru a participa la diferite jocuri publice și a cîștiga bani. Astfel, eleeii excluderă de la jocuri atît pe Apollonios cît și pe toți aceia care nu sosiră la timpul hotărît pentru a participa la proba de pugilat. Ei decernară coroana lui Heracleides fără să fi participat la întreceri. Atunci Apollonios care se echipase cu curele ca pentru a lua parte la luptă, se năpusti asupra lui Heracleides și-l lovi cu toate că avea pe cap coroana din ramură de măslin și se refugiase printre Hellanodici¹³¹. Această faptă nesocotită avea să-i aducă mari neajunsuri.

(6) Mai există încă două statui făurite de sculptori din vremea noastră. Pe vremea celei de a CCVI-a olympiadă¹³², doi luptători participanți la aceeași probă de pugilat au fost descoperiți că se înțeleseseră între ei în schimbul unei sume de bani. În consecință au fost condamnați la o amendă, din care au fost ridicate două statui în cinstea lui Zeus. Una se află în stînga intrării în Stadion, iar cealaltă în dreapta. Unul din acești doi atleți se numea Didas; cel ce dăduse banii purta numele de Sarapammon. Amîndoi erau egipteni din nomosul Arsinoites.

(7) Te miră într-adevăr faptul că niște străini au arătat așa de puțin respect față de zeul cinstit în Olympia încît să dea și să primească bani, dedîndu-se la înșelătorii, în legătură cu concursul. Dar te minunezi și mai mult văzînd că un elean a avut curajul să comită astfel de fapte. După cîte se spune, acest lucru s-a petrecut cu eleanul Damonicos, pe vremea olympiadei a CII-a. Polyctor, fiul lui Damonicos, urma să se măsoare la trîntă în vederea premiului, cu Sosandros din Smirna, al cărui tată se numea tot Sosandros. Și cum Damonicos dorea mult de tot ca fiul lui să dobîndească victoria, dădu bani fiului lui Sosandros. Faptul fiind descoperit, Hellanodicii condamnară la amendă nu pe copii ci pe părinți, care erau adevărații vinovați, iar din aceste amenzi au fost ridicate două statui; una din ele se află în gimnasiu, iar cealaltă în dumbrava Altis, în fața unui

portic ce se numește Poikile, datorită picturilor care se aflau în vechime pe pereții săi. Alții numesc acest portic „Porticul Ecoului”¹³³, pentru că atunci când strigi, sunetul vocii este repetat de șapte ori, ba și mai mult. Se spune că pe timpul celei de a CCI-a olimpiade, un concurent la proba de pancration, originar din Alexandria, cu numele de Sarapion, fu cuprins de o teamă, așa de mare în fața adversarilor, încît cu o zi înainte de această probă, a luat-o în fugă. El este singurul concurent, atît dintre egipteni, cît și dintre celelalte popoare admise la jocuri, despre care se povestește că a fost condamnat la amendă pentru lașitate. **Îată cauzele care au determinat ridicarea statuilor despre care am pomenit**¹³⁴.

22 Statuile enumerate pînă aici, așa cum am constatat, au fost făcute pentru pricinile pe care le-am arătat. Sînt însă și alte statui ale lui Zeus ridicate fie pe cheltuiala cetății, fie de către particulari. Un altar se află în dumbrava Altis, în preajma intrării ce dă în Stadion; pe altarul acesta nu se sacrifică niciunui zeu, ci în jurul lui se desfășoară concursul trîmbișșilor și al crainicilor. În preajma altarului se află un pedestal de bronz, iar deasupra acestuia o statuie a lui Zeus, înaltă de șase coți. Zeus ține un fulger în fiecare mînă. Ansamblul acesta este o ofrandă a locuitorilor din Kynaitha. Zeus care este reprezentat copil și poartă un colier în jurul gîtului este o ofrandă a lui Cleolas din Flius.

(2) În preajma edificiului numit Hippodameion¹³⁵, se ridică un soclu semi-circular de marmoră, deasupra căruia se află statuia lui Zeus, cea a Thetidei și cea a Hemerei, acestea din urmă imploră mila lui Zeus pentru odraslele lor. Aceste trei statui ocupă mijlocul soclului. La cele două extremități se află Ahile și Memnon, unul în fața celuilalt. Vin după aceea perechi, cîte un grec și un barbar în poziție opusă unul altuia în același chip și anume Odysseu în fața lui Helenos, căci aceștia erau socotiți cei mai iscusiți în rîndurile oștirii lor, Alexandros și Menelaos, datorită vechii lor rivalități. Diomedes și Aeneas și în fine Ajax, fiul lui Telamon și Deiphobos. Toate acestea sînt

opere făurite de Lykios, fiul lui Myron și ele au fost dedicate de locuitorii din Apolonia de pe țărmul mării Ionice. La picioarele lui Zeus se află gravată o inscripție veche în vers elegiac, care sună așa:

Sintem monumente ale Apoloniei
 Pe care Foibos pletosul a așezat-o la marea Ionică.
 Apolonienii, după ce au cucerit ținutul Abantidei
 ne-au așezat aici, ca dijmă din prada pe care am luat-o
 Cu sprijinul zeilor din orașul Thronion

(3) Ținutul numit Abantis și cetatea Thronion care se află în el făceau parte din Thesprotida, regiunea Epirului, situată în munții Keraunieni. Căci, pe cînd se întorceau de la Troia, corăbiile grecești au fost risipite de furtună; astfel că locrienii din Thronion, oraș de pe țărmul râului Boagrios și abanții din Eubeea, au fost azvîrliți cu cele opt corăbii ale lor spre munții Keraunieni. Ei se statorniciră acolo și întemeiară un oraș cu numele de Thronion și înțelegîndu-se între ei dădură numele de Abantis întregului ținut ocupat. Mai tîrziu ei fură izgoniți de vecinii lor din Apollonia în urma unui război în care au fost învinși. Unii spun că Apollonia ar fi fost o colonie a corcyreeniilor...* alții spun că înșiși corintienii au avut partea din prăzile de război.

(4) Înaintînd puțin spre răsăritul soarelui, dai de o statuie a lui Zeus, ținînd un vultur într-o mîină iar în cealaltă un fulger. Pe cap poartă o cunună din flori de crin. Această statuie a fost adusă ca ofrandă de locuitorii din Metaponte și a fost executată de Aristonos din Egina. Nu știm cine a fost profesorul acestui Aristonos și nici pe ce vreme a trăit. Locuitorii din Flius au înălțat și ei o statuie a lui Zeus, o statuie reprezentînd pe fiicele lui Asopos și o alta reprezentînd chiar pe Asopos¹³⁶. Statuile sînt așezate în ordinea următoare: Prima dintre surori este Nemeia, urmează apoi o statuie reprezentînd pe Zeus, care o apucă pe Egina, iar Harpina în picioare se află lângă Egina. După tradițiile eleenilor și fliasienilor, Ares ar fi avut le-

* Text corupt.

gături cu Harpina și din această legătură Harpina a devenit mama lui Oinomaos ce a domnit asupra Pizei. Urmează Corcyra, apoi Teba, iar la urmă este Asopos. Se spune că Poseidon ar fi avut legături cu Corcyra și că Pindar ar fi cîntat dragostea Tebei și a lui Zeus.

Urmează o statuie a lui Zeus ridicată de particulari din Leontinoi, și nu de comunitatea întregă. Înălțimea statuii este de opt coți și Zeus ține un vultur într-o mîină iar în cealaltă arma pe care poezii i-o atribuie de obicei. Este o ofrandă adusă de Hippagoras, Phrynon și Ainesidemos. Cred că acest Ainesidemos a fost altă persoană decît Aenesidemos, tiranul din Leontinoi.

23 Trecînd prin fața porții ce duce spre buleuterion, înțîlnești o statuie a lui Zeus în picioare. Statuia nu are nici o inscripție. întorcîndu-te din nou ca s-o iei spre miază-noapte, dai de o altă statuie a aceluiași zeu, care privește spre partea în care răsare soarele. Este o statuie dedicată de grecii care s-au războit la Plateea cu Mardonios și cu mezii. Pe partea dreaptă a soclului statuii sînt gravate numele orașelor care au participat la bătălie. Cei dinții menționați sînt lacedemonienii, urmează atenienii și apoi în al treilea rînd corintienii, în al patrulea sicyonienii, egeții în al cincilea rînd; după egeții urmează megarienii și epidaurienii; dintre arcadieni sînt menționați tegeții și orcho-menienii, după aceștia fliasienii, trezenienii și hermonienii; tiryntienii din ținutul Argolidei; plateenii sînt singurii menționați dintre beoțieni iar dintre argeeni micenienii. Dintre insulari sînt menționați Keații, melienii, ambracienii din Thesprotida Epirului, tenienii și lepreoții, aceștia din urmă fiind singurii dintre populațiile Triphyliei menționate aici. Din Egeea și Cyclade nu sînt trecuți în inscripție numai teneții, ci și naxienii și kytneenii, styreenii din Eubeea, iar după aceștia, eleenii, potideenii, anactorienii; ultimii menționați sînt chalcideenii de pe țărmul Euripului. (2) Unele dintre cetățile menționate pe vremea noastră se află pustii:¹³⁷ Mycena și Tyrîntule au fost distruse de argeeni după războaiele medice. Ambracia și Anactoria, colonii ale Corintului, au fost distruse de împăratul romanilor¹³⁸ care

duse pe locuitorii lor la Nicopolis, unde fondă o colonie lângă promontoriul Actium¹³⁹. Potideenii au fost izgoși de două ori din țara lor, de către Filip, fiul lui Amyntas și mai înainte vreme de atenieni¹⁴⁰. Casandros i-a readus mai târziu pe meleagurile lor de baștină, dar orașul nu și-a mai păstrat numele lui cel vechi¹⁴¹, ci luă numele de Casandreia, după cel care a rezidit-o. Statuia închinată cu acest prilej la Olympia a fost făurită de Anaxagoras din Egină pe care nu-l pomenesc cei ce-au scris despre sculptori. (3) În fața acestei statui există o coloană de bronz, pe care sînt gravate condițiile păcii încheiate, pe timp de treizeci de ani, între lacedemonieni și atenieni. Aceștia din urmă îngenunchiaseră Eubeea¹⁴² pentru a doua oară în cel de-al treilea an al olympiadei, în care Crison din Himera cîștigă victoria la alergarea de un stadiu. În textul tratatului de pace se mai spune că cetatea argienilor nu participă la pacea dintre atenieni și lacedemonieni dar în particular atenienii și argeenii au posibilitatea, dacă le convine, să trăiască în bună înțelegere. Așa sta scris în tratat. (4) O altă statuie a lui Zeus plasată lângă carul lui Kleosthenes a fost adusă drept prinos de megarieni. Ea este opera a doi frați, Fylax și Onaitos și a fiilor lor. Eu nu pot să fac nici o afirmație, cu privire la timpul în care au trăit, la patria lor sau la meșterul de la care au primit învățătura. (5) Aproape de carul lui Gelon se află o statuie foarte veche a lui Zeus ținînd în mînă un sceptru. Se spune că ar fi un prinos al Hybleenilor. În Sicilia erau două orașe cu numele de Hybla, unul supranumit și Gereatis, iar celălalt numit „Hybla Mare“ pentru faptul că era mai mare ca cel dintîi. Și în vremea mea, orașele își păstrează încă numele în Katanaia; unul este pustiu, iar celălalt numit Gereatis nu este decît un sat al kataneenilor; acolo există și un templu închinat zeiței Hyblaia care se bucură de cinstire din partea sicilienilor. Eu cred că statuia lui Zeus din Olympia a fost adusă de aceștia din urmă, căci Filistos, fiul lui Archomenides, spune că ei erau foarte pricepuși în interpretarea viselor și a semnelor și că sînt cei mai înclinați spre evlavie dintre barbarii din Sicilia. (6) În apro-

piere de ofranda hybleenilor se află un soclu de bronz cu o statuie a lui Zeus. Atît cît mi-am putut da seama, statuia are o înălțime de aproape optsprezece picioare. O inscripție în vers elegiac gravată pe ea ne spune cine a adus-o ca ofrandă și cine a fost meșterul care a executat-o. Cei din Cleitoria au dedicat această statuie lui Zeus din dijma prăzilor luate de la multe cetăți pe care le-au cucerit cu brațele lor. Și...* [le-au dat măsuri frumoase] frații lacedemonieni Ariston și Telestas.

Aceștia nu erau cunoscuți, după părerea mea, în toată Grecia, căci ar fi vorbit despre ei eleenii sau mai degrabă lacedemonienii, fiindu-le concetățeni.

24 În apropiere de altarul închinat lui Zeus Laoitas și lui Poseidon Laoitas, se află o statuie a lui Zeus, așezată pe un soclu de bronz; este un dar al demosului din Corint iar execuția ei se datorează lui Musos, despre care nu știu cine a fost. Cînd mergi de la buleterion spre templul cel mare, dai de o statuie a lui Zeus, așezată pe stînga. Zeul poartă o cunună de flori și ține în mîna dreaptă fulgerul. Este opera tebanului Ascaros, fost discipol al sicyonianului¹⁴³...** după cîte se spune, ar fi o ofrandă a tesalienilor. Chiar dacă au avut vreun război cu focenii, și au adus această ofrandă din prăzile luate de la foceni, acest război nu poate fi numit sacru. Acest război a avut loc fără îndoială înainte ca mezii împreună cu regele lor să fi trecut în Grecia.

Nu departe de acesta este un alt Zeus, adus ca prinos de Psophizi¹⁴⁴, în urma unor succese obținute în război, așa cum ne arată inscripția gravată pe statuie. În dreapta templului cel mare, spre partea din care răsare soarele, este o statuie a lui Zeus, înaltă de douăsprezece picioare, care, după cum se spune, este un prinos al lacedemonienilor de pe vremea cînd erau încă în război cu messenienii ce se ridicaseră pentru a doua oară împotriva lor. Inscripția în vers elegiac sună astfel:

* Text corupt.

** Text corupt.

„Zeus din Olym stăpînc, fiu al lui Cronos
primește această frumoasă statuie și fii
binevoitor lacedemonenilor.¹⁴⁵”

Noi nu cunoaștem vreun roman, fie el persoană particulară ori senator, care înaintea lui Mummius să fi adus prinos în vreun sanctuar din Grecia. Mummius a înălțat la Olympia o statuie din bronz care reprezintă pe Zeus, din prăzile luate de la ahei. Acest Zeus ce se află în stînga celui adus ca ofrandă de către lacedemonieni, spre cea dinții coloană a templului.

Dintre toate statuile de bronz ale lui Zeus, aflate în dumbrava Altis, cea mai mare este aceea pe care eleenii înșiși au ridicat-o după încheierea războiului împotriva arcadienilor¹⁴⁶; această statuie are o înălțime de douăzeci și șapte de picioare. Lîngă Pelopion se află o coloană nu prea înaltă, deasupra căreia este o mică statuie a lui Zeus, înfățișat cu o mîină întinsă. În fața acestei statui se află un șir de alte statui, între care un Zeus și un Ganymede. În epopeile lui Homer stă scris că zeii răpiseră pe Ganymede spre a-l face paharnic al lui Zeus, iar lui Tros, în contul lui i-au dat ca recompensă caii. Acest grup a fost adus ca ofrandă de tesalianul Gnathis, iar cel ce l-a executat a fost Aristocles, fiu și discipol al lui Cleoitas¹⁴⁷. Printre ofrandele aduse de Mykithos există și un alt Zeus, dar fără barbă. Voi lămuri mai departe, în povestirea mea, din ce neam se trăgea acest Mykithos și din ce pricină a adus multe ofrande la Olympia. Ceva mai departe de statuia despre care am vorbit, pe același rînd, se află un alt Zeus, de asemenea fără barbă; acesta este un prinos adus de elaiți, care pentru cei ce coboară spre mare din cîmpia Kaikos-ului sînt primii locuitori ai Eofidei. În imediata apropiere se află o altă statuie a lui Zeus, care are pe Pelops de-o parte și rîul Alfeios, de cealaltă. Inscripția de pe statuie spune că este un prinos al peninsularilor din Cnidos, ca dijmă din prada luată de la dușmani. Din comunitatea cnidienilor o mare parte își are sediul în Caria continentală și acolo se află tot ce au ei mai important. Așa numitul Chersones (=peninsulă) este de fapt o insulă apropiată de continent,

la care se poate ajunge mergînd pe un istm. Locuitorii acestei peninsule au închinat statuile amintite lui Zeus, ca și cum efesienii, care locuiesc în partea orașului numită Koresos ar zice că aduc o ofrandă pe contul lor propriu separat de comunitatea efesienilor. Lîngă zidul dumberăvii Altis, este o statuie a lui Zeus, îndreptată spre partea în care apune soarele; pe această statuie nu există nici o inscripție. Se spune că a dedicat-o același Mummius din prăzile luate de la ahei (2). Dintre toate statuile lui Zeus, aceea aflată în Buleuterion este una care poate impresiona pe cei răi în modul cel mai puternic. Acest Zeus poartă numele de Zeus Horkios și el ține în fiecare mîină un fulger. În fața acestui Zeus atleții, părinții și frații lor precum și profesorii lor de gimnastică sînt obligați să jure pe măruntaiele unui mistreț că nu vor nesocoti în niciun fel ordinea stabilită la jocurile olympice; concurenții trebuie să mai jure că s-au exercitat cu grijă timp de zece luni fără întrerupere. Toți aceia care au însărcinarea să-i cerceteze pe copiii sau mîinji care participă la concurs jură că vor judeca cu dreptate și că judecata nu le va fi influențată de daruri și că vor păstra în secret motivele care i-au făcut să admită sau să respingă pe cel examinat. Nu-mi amintesc să fi întrebat ce se face cu mistrețul, după ce concurenții au depus jurămîntul. Dar este știut că în vremea cea veche, era statornicit obiceiul ca animalele deasupra cărora se făcuse jurămîntul, să nu poată servi oamenilor drept hrană. Acest lucru se dovedește cu prisosință la Homer care ne spune că au fost azvîrlite în mare de către crainic bucățile de mistreț deasupra căruia Agamemnon jurase că Briseis rămăsese neîntinată. Iată cuvintele lui:

„Asta grăi și înjunghie cu arma tăioasă mistrețul,
Care pe urmă-n adîncă genune a mării albastre
Peștilor hrană-i zvîrli Taltibiu¹⁴⁸“

Acesta era un obicei respectat în antichitate. În fața picioarelor lui Zeus Horkios se află o placă de bronz, deasupra căreia este gravată o inscripție în vers elegiac menită să inspire groaza în cei care ar încerca să fie sperjuri.

25 Am enumerat cu cea mai mare precizie toate statuile lui Zeus din dumbrava Altis. Statuia ridicată lângă marele templu de către un corintian, dar nu unul dintre cei vechi ci unul din oraşul pe care l-au primit de la împăratul roman şi reprezintă pe Alexandru, fiul lui Filip, sub înfăţişarea lui Zeus. Vom aminti şi pe celelalte statui care nu reprezintă pe Zeus ci sînt ale altora. Vom descrie într-un capitol statuile care n-au fost ridicate pentru slava divinităţii ci pentru glorificarea unor persoane particulare, iar într-un alt capitol pe acelea ridicate pentru atleţi. Messenienii care locuiesc la strîmtoare trimit la Rhegium (an de an) potrivit unui obicei vechi, un cor format din treizeci şi cinci de copii, un profesor şi un cîntăreţ din flaut la o anumită sărbătoare ce se celebrează numai acolo. Într-un rînd s-a abătut asupra lor o mare nenorocire: dintre cei trimişi nu s-a mai întors nici unul, căci corabia a dispărut în adîncul apelor împreună cu toţi cei ce erau în ea. Într-adevăr marea este extrem de furtunoasă în această strîmtoare; vînturile bat din amîndouă părţile aducînd valuri şi dinspre Marea Adriatică precum şi din Marea numită Tireniană. Chiar dacă nu bat vînturile, strîmtoarea produce de la sine o mişcare foarte violentă de flux şi reflux a apei. Animalele marine care se adună la strîmtoare sînt în număr aşa de mare încît aerul de deasupra mării se umple de mirosul acestora şi nu există nici o speranţă de salvare pentru cei ce naufragiază în acest loc. Dacă Odyseu ar fi avut nenorocul să-şi piardă aici corabia, e greu de crezut că s-ar fi putut salva, înotînd pînă în Italia altfel decît prin bunăvoinţa zeilor care uşurează orice lucru. Messenienii fură cuprinşi atunci de o adîncă durere din pricina pierderii copiilor şi printre alte lucruri pe care le-au găsit potrivite pentru cinstirea lor, aduseră ca prinos la Olympia şi statuile lor de bronz precum şi statuia celui care instruisese corul şi cea a cîntăreţului din flaut. O inscripţie veche ne arată că este o ofrandă a messenienilor din strîmtoarea Siciliei. După un timp Hippias care dobîndise printre greci reputaţia unui om înţelept compuse o elegie referitoare la această întîmplare. Statuile au fost executate de Kallon din Elea. (2) În apropiere de Pachynos¹⁴⁹, promontoriul Siciliei care este îndreptat spre sud către Lybia se ridică un oraş numit Motye, pe

care-l locuiesc lybieni și fenicieni. Acrigentinii războindu-se cu acești barbari, le-au luat animalele și alte prăzi bogate, din care au adus ca prinoase la Olympia acești copii de bronz care întind mîna lor dreaptă și care par să invoce divinitatea. Ei sînt plasați lîngă zidul dumbrăvii Altis. Despre ele se spune că sînt opera lui Calamis și eu însumi, văzîndu-le, am bănuit acest lucru. (3) Populațiile care locuiesc Sicilia sînt următoarele: sicanii, sicilienii și frigenii. Primii au venit din Italia, iar frigenii sînt veniți din preajma rîului Scamandros și din ținutul Troadei. Fenicienii și libienii au venit împreună pe mare în această insulă. Ei formează o colonie a Cartaginei. Acestea sînt populațiile barbare din Sicilia. Dintre greci locuiesc acolo, doriene, ionieni și un număr nu prea mare de foceni și de atenieni.

(4) Lîngă același zid se văd ofrandele locuitorilor din Acragas și două statui reprezentînd pe Heracles gol, avînd înfățișare de copil. Cea dintîi îl reprezintă trăgînd pe cît se pare cu săgeata în leul din Nemea. Acest Heracles împreună cu leul a fost adus ca prinos de către tarentinul Hipotion și este o operă realizată de Nicodamos.¹⁵⁰ Cealaltă statuie este o ofrandă a lui Anaxippos din Mende și a fost adus aici de către eleeni, căci mai înainte se afla la marginea drumului ce duce de la Elida la Olympia, și care este numit „drumul sfînt”. (5) Mai sînt și alte statui dedicate de poporul ahean; ele reprezintă pe luptătorii care la cererea lui Hector de a se lupta în duel cu un grec, s-au prezentat pentru a fi trași la sorți. Aceștia sînt reprezentați în picioare, în preajma templului cel mare și au lănci și scuturi. Pe un alt soclu, în partea opusă, este reprezentat Nestor care aruncă sorții în casca sa. Cei ieșiți la sorți sînt în număr de opt, căci împăratul Neron a dus cu el la Roma statuia a noua reprezentînd pe Odyseu. Statuia lui Agamemnon este singura pe al cărei soclu este înscris numele. Scrierea este de la dreapta spre stînga. Cel care are un cocoș sculptat pe scut este Idomeneu coborîtor din Minos. El era de asemenea coborîtor din Helios, tatăl Pasiphaei. Se spune despre cocoș că este închinat Soarelui, a cărui înălțare o vestește prin cîntecul său. Pe soclu este gravată această epigramă:

«Aheii, statuile astea lui Zeus le înălțară
ei coboritori din Pelops, al lui Tantal fecior.»

Așa este scris pe soclu. Numele sculptorului care a executat aceste statui este scris pe scutul lui Idomeneu:

Multe alte opere a săvârșit iscusitul Onatas pe lângă aceasta,
Cel căruia Micon i-a dat viață în insula Egina.

(6) Nu prea departe de ofranda aheenilor se vede o statuie care reprezintă pe Heracles luptînd împotriva unei amazoane călare, spre a-i smulge cingătoarea. Această statuie a adus-o ca prinos Evagoras din Zankle¹⁵¹, a făurit-o însă Aristocles din Kydonia. Acest Aristocles face parte fără îndoială dintre cei mai vechi artiști. Epoca în care a trăit nu poate fi ușor determinată dar este lucru clar că el a trăit înainte ca numele de Zankle să se fi transformat în numele de Messene, pe care îl are orașul în timpul nostru.

(7) Thasienii sînt la origină fenicieni, căci strămoșii lor pleaseră pe mare din Tir și din celelalte părți ale Feniciei, împreună cu Thasos, fiul lui Agenor, pentru a merge în căutarea Europei. Ei au dedicat o statuie a lui Heracles, la Olympia, care are și pedestalul tot din bronz. Înălțimea ei este de doisprezece coți. Într-o mîină Heracles ține o măciucă, iar în cealaltă arcul. Am auzit la Thasos¹⁵² că ei slăveau pe același Heracles ca și tyrenienii dar că ulterior, devenind greci, ei au socotit că trebuie să aducă cinstire și lui Heracles, fiul lui Amphytrion. Pe ofranda thasienilor se află inscripția următoare:

A făurit-o fiul lui Micon, pe nume Onatas
Cel ce-și avea locuința în Egina.

Acest Onatas care aparține școlii de sculptură din Egina, nu poate fi pus cu nici un chip în urma discipolilor lui Dedal și a sculptorilor formați în atelierul din Atica.

26 Acei doriei din Messenia, care au primit cîndva de la atenieni Naupactos-ul, au ridicat la Olympia o statuie a victoriei¹⁵³ așezată pe o coloană. Ea este opera lui Paionios din Mende. Ei au ridicat-o din prăzile luate de la duș-

manii lor. Eu cred că aceasta s-a petrecut după războiul dus împotriva acarnienilor și a oiniazilor. Ei totuși spun că au dedicat-o atunci când au câștigat victoria asupra lacedemonienilor la Sfacteria, luptând alături de atenieni și că n-au gravat numele celor învinși, de teama lacedemonienilor. Teama aceasta n-ar fi avut-o dacă era vorba de acarnanieni și oiniazi. (2) Ofrandele aduse de Mykithos sînt foarte numeroase, dar ele nu se află toate la un loc, ci unele se văd în apropiere de statuile care reprezintă pe eleanul Iphitos și pe Echechiria care-i așază o cunună pe cap; acestea sînt următoarele: Amfitrita, Poseidon și Hestia, făurite de argeanul Glaucos. Alte ofrande se află pe partea dreaptă a marelui templu și anume: fiica Demetrei, Kore și Afrodita, Ganymedes și Artemis, poezii Homer și Hesiod, apoi zeitățile Asclepios și Hygeia. (3) Printre ofrandele aduse de Mikythos este și zeul Agon ținînd în mîna halterele. Aceste haltere au forma unor semicercuri alungite și nu prea regulate; ele au și o deschidere prin care pot trece degetele mîinii ca să apuce, așa ca în cazul curelelor de la scut. Forma lor este cea menționată. În apropiere de statuia lui Agon, se află statuile lui Dionysos¹⁵⁴, a lui Orfeu din Tracia, și statuia lui Zeus despre care am amintit mai sus. Toate acestea sînt operele lui Dionysos din Argos. Spun unii că Mikythos a mai dedicat și alte statui împreună cu acestea, dar Neron le-ar fi luat pe acestea. Dionysos și Glaucos care au executat aceste statui, erau amîndoi argeeni iar dascălul lor nu este menționat, dar epoca în care au activat aceștia o arată Mikythos care a consacrat toate aceste lucrări la Olympia. (4) Despre Mikythos spune Herodot în povestirea sa că era sclavul lui Anaxilas, tiran din Rhegium și administrator al averii lui Anaxilas și că după moartea lui Anaxilas a plecat în Tegeea. Inscricțiunile de pe ofrande arată că tatăl lui a fost Choiros și-i atribuie ca patrie orașele grecești Rhegium și Messena situate la strîmtoare. Inscricțiunile nu arată că locuia în Tegeea. El a adus toate aceste prinoase la Olympia, împlinind o făgăduință făcută pentru vindecarea fiului său, care căzuse bolnav de tuberculoză. Foarte aproape de marile statui aduse ca ofrandă de Mikythos și care sînt executate de Glaucos din Argos, este o statuie ce reprezintă pe zeița

Athena, stînd în picioare, purtînd o cască pe cap și o egidă. Este o operă făurită de Nicodamos din Mainalos și este o ofrandă a eleenilor. Lîngă statuia zeiței Athena este o statuie reprezentînd Victoria. Ea este ofranda adusă de Mantineeni, dar în inscripție nu se spune cu prilejul cărui război a fost adusă. Statuia Victoriei a făurit-o Calamis, fără aripi, avînd ca pildă statuia de lemn a Victoriei numită Apteros de la Atena. (6) Lîngă statuile cele mici, aduse ca ofrandă de către Mikythos și care sînt făurite de Dionysios, se văd diferite alte statui reprezentînd diverse munci ale lui Heracles, ca de pildă lupta cu leul din Nemeea și cu hydra, apoi lupta lui cu Ciinele din Infern și lupta cu mistrețul din preajma rîului Erymanthos. Heracleenii¹⁵⁵ au adus aceste prinoase la Olympia, după ce au devastat ținutul malyandiniilor, un popor barbar cu care se învecinau. Heracleea este un oraș pe țărmul Pontului Euxin, întemeiat de megarieni. La fundarea orașului au participat și beoțienii din Tanagra.

27 În fața statuiilor amintite se văd alte statui așezate la rînd și care sînt toate întoarse spre miazăzi. Ele se află în preajma incintei consacrate lui Pelops. Printre ele se văd și statuile dedicate de Phormis din Mainalos, care ducîndu-se în Sicilia la Gelon, fiul lui Deinomenes, s-a impus prin acțiuni militare din cele mai strălucitoare, atît timp cît s-a aflat în serviciul lui Gelon și al fratelui său Hieron. El a ajuns la atîta îndestulare încît a putut dedica aceste statui la Olympia, ba chiar a mai dedicat și altele în cinstea lui Apollon de la Delfi. Statuile de la Olympia reprezintă doi cai și doi vizitii, care stau fiecare lîngă cîte un cal. Primul cal precum și bărbatul reprezentat sînt opera lui Dionysios din Argos. Al doilea grup este executat de Simon din Egina. Pe flancul primului cal se află gravată o inscripție, care sfîrșește cu un pentametrul deși începutul inscripției nu este în versuri:

L-a adus ca ofrandă arcadianul Formis din Mainalos
care acum a devenit siracuzan.

(2) După cum povestesc eleenii, acesta este calul care provoacă accese de hipomanie. Este lucru clar de altfel că cele

ce se întîmplau cu acest cal și care i-au adus faimă se datorau artei unui mag. Cît privește mărimea și forma calului ele sînt mult inferioare față de ceilalți cai care se află în dumbrava Altis; pe lîngă aceasta are coada tăiată, lucru care-l face și mai urît. Caii de parte bărbătească, nu numai în timpul primăverii, ci în orice zi s-ar întîmpla să-l vadă, sînt cuprinși de agitație. Ei năvălesc în dumbrava Altis, rupînd toate legăturile și scăpînd din mîinile celor ce-i conduc, și se reped la acest cal mai năvalnic decît o fac față de cea mai frumoasă iapă vie și obișnuită să fie montată. Picioarele le alunecă pe statuia de bronz dar ei nu renunță, ci nechează mai tare și sar cu mai multă furie pînă cînd sînt alungați cu mare greutate prin lovituri de bici. Nu există altă posibilitate ca să se desprindă de statuia de bronz. (3) În Lydia am văzut un alt fapt minunat, ce-i drept diferit de cel care se petrece cu calul lui Formis, dar care nu se poate explica nici el fără să admitem că intervine priceperea vreunui mag. Lydienii numiți persani au două sanctuare, unul în orașul numit Hierokaisareia, iar un altul la Hypaipa. În fiecare din aceste două sanctuare se află cîte o încăpere sacră, iar în această încăpere cîte un altar deasupra căruia este cenușă, care în privința culorii nu seamănă cu cenușa obișnuită. Un mag intră în acest lăcaș și depune lemne uscate pe altar și-și așază tiara pe cap. Apoi prin rugăciuni în limbă barbară, pe care nu o pot înțelege grecii, el invocă un zeu și apoi citește într-o carte. Lemnele se aprind atunci de la sine, fără să li se dea foc și răspîndesc o flacără foarte puternică. Dar e destul cît am spus cu privire la această întîmplare.

(4) Printre ofrande se observă însăși statuia lui Formis, luptînd împotriva unui vrăjmaș, apoi împotriva unui al doilea. Inscripția de acolo arată că luptătorul este Phormis din Mainalos și că cel ce a ridicat aceste statui a fost Lycortas din Siracuză. Este limpede că acest Lycortas a făcut această ofrandă din prietenie față de Formis. Grecii consideră ca fiind ale lui Formis și aceste statui dedicate de Lycortas.

(5) Statuia ce reprezintă pe **Hermes** ținînd la subțioară un șap, avînd o cască pe cap și fiind îmbrăcat cu un hiton și o hla-

midă, nu sînt ofrande aduse de Formis, ci au fost închinare zeului de către arcadienii din Feneos. Inscricția spune că cel ce a făcut statuia, a fost Onatas din Egina și împreună cu el Caliteles¹⁵⁶, care mi se pare că a fost discipolul sau fiul lui Onatas. Nu prea departe de ofrandele feneșilor este o statuie ce reprezintă pe Hermes, ținînd un caduceu. Inscricția de pe ea ne arată că este ofranda lui Glaucias din Rhegium și că a fost făurită de Kallon din Eleea. (6) Cei doi boi de bronz au fost dăruți unul de corcyrieni, iar celălalt de eretrieni și sînt opera lui Filesios din Eretria. Prilejul cu care corcyrienii au dedicat cîte o statuie reprezentînd un bou, atît la Olympia cît și la Delfi, îl voi arăta atunci cînd voi descrie Focida. Iată ce am auzit despre ofranda lor de la Olympia. Un copilăș care se vîrșise sub acest bou, se juca aplecat în jos, dar ridicînd brusc capul și-l sdreli de statuia din bronz și în cîteva zile muri din pricina rănii căpătate. Elenii au vrut să scoată acest bou în afara dumbrăvii Altis, ca fiind pîngărit de un omor. Zeul de la Delfi însă le porunci...* să lase pe loc ofranda, purificînd-o după toate procedeele obișnuite la greci, în cazul omorurilor săvîrșite fără voie.¹⁵⁷

(7) Sub platanii ce se află aproape către mijlocul incintei de la Altis, există un trofeu făcut din bronz iar deasupra trofeului este un scut cu o inscripție ce arată că trofeul a fost înălțat în amintirea unei victorii repurtate de eleni asupra lacedemonienilor. În timpul acestei lupte și-a dat sufletul acel om care a fost găsit împreună cu armele sale, atunci cînd au vrut să repare acoperișul templului Heraion fapt care s-a petrecut pe vremea mea. (8) Cît privește ofranda adusă de mendeenii din Tracia, era cît p-aci să mă-nșel socotind-o ca fiind statuia unui concurent la pentathlon. Statuia se află aproape de aceea a eleanului Ananchidas și are haltere de tip vechi. Inscricția gravată pe pulpa lui sună așa:

* Text corupt.

„Lui Zeus, regele zeilor m-au consacrat mendenii ca ofrandă pentru
a lor izbîndă,

După ce au cucerit cetatea Sipte cu ale lor brațe“

Acesta pare să fie un oraș fortificat în Tracia, iar mendenii sînt de neam grec și se trag din Ionia. Ei locuiesc la o oarecare distanță de marea de deasupra cetății Ainos.

CARTEA a VI-a

Eliaca II

1 După ce am vorbit despre statuile aduse ca prinoase, urmează să amintesc în lucrarea mea și despre caii care au participat la întreceri, despre atleți și de asemeni despre persoanele particulare. La Olympia nu s-au ridicat statui pentru toți aceia care au ieșit învingători; există unii care s-au distins fie la jocuri fie în alte manifestări și care totuși nu au statui. Pe aceștia m-am gândit să-i las la o parte, pentru că eu nu mi-am propus să întocmesc un catalog al atleților care au ieșit învingători cu prilejul jocurilor olympice, ci am intenționat să dau numai o descriere a prinoaselor și a statuilor. Nu voi vorbi de asemeni despre toți aceia care au statui, fiindcă știu că unii au dobândit cununa datorită jocului ciudat al întîmplării și nu forței lor. Mă voi mulțumi doar să menționez pe aceia care s-au distins în mod aparte și ale căror statui prezintă ceva deosebit¹.

(2) Așadar, în dreapta templului închinat zeiței Hera, se află statuia unui elean, învingător la proba de trîntă. Se numea Symmachos și era fiul lui Eschil; foarte aproape de acesta se află statuia lui Neolaidas, fiul lui Proxenos din Feneos cetatea Arcadiei, el a cîștigat premiul la proba de pugilat, pentru copii; în continuare, vine statuia lui Archedamos, fiul lui Xenias, originar și el din Elis, care a cîștigat victoria la proba de trîntă-copii. Statuile amintite le-a executat Alypos din Sicyona, discipol al lui Naukydes din Argos. Inscripția de pe statuia lui Cleogenes, fiul lui Silenos, spune că era localnic și că ieșise învingător la întrecerile de cai, călărind pe un cal din herghelia lui proprie. În apropiere de statuia lui Cleogenes, se află statuile lui Deinolochos, fiul lui Pyrros, și a lui Troilos, fiu al lui Alkinos, al căror neam se trăgea tot din Elis. Victoriile dobîndite de ei, n-au fost însă de același fel, căci cel dintîi a dobîndit victoria la cursa de cai pe cînd era helanodic, iar Troilos² a ieșit învingător la cursa de care trase de cîte doi cai de vîrstă matură precum și la cursa de care trase de mînji. El a cîștigat această victorie pe vremea olympiadei a o CII-a. Atunci

eleenii au statornicit printr-o lege ca pe viitor nici un helanodic să nu aibă dreptul să mîne caii la concursul de care. Statuia acestuia a făurit-o Lysip. În privința lui Deinolochos, mama lui văzuse în vis că-și ținea copilul în brațe cu o cunună pe cap. Potrivit acestui vis, Deinolochos s-a antrenat în vederea jocurilor și el a cîștigat premiul la proba de alergare pentru copii. Artistul care a făcut statuia este Cleon din Sicyona. Cu privire la Kynisca, fiica lui Archidamos, cu privire la familia ei și la victoriile ei olympice, am vorbit mai înainte, cu prilejul povestirii care se referă la regii lacedemonenilor. La Olympia, alături de statuia lui Troilos se află un soclu de piatră, deasupra căruia este făcut un car cu doi cai, conducătorul carului și statuia Kyniscăi însăși. Ele sînt opera lui Apelles³. Se află și inscripții referitoare la Kynisca. În rînd cu statuia Kyniscăi, se află statui ale lacedemonenilor, care au cîștigat victorii la cursele de cai. Anaxandros a fost cel dintîi învingător la cursa de care. Inscripția de pe statuia sa arată că bunicul său dinspre tată a ieșit victorios la proba de pentathlon. Acesta este reprezentat rugîndu-se divinității⁴. Polycles, care are epitetul de Polychalchos, a ieșit de asemeni învingător la cursa de care cu patru cai; statuia îl reprezenta, ținînd în mîna dreaptă o bandeletă. În preajma lui se află doi copii, dintre care unul ține o sfirolează, iar celălalt îi cere bandeleta. După cum ne arată inscripția, Polycles cîștigase cu ajutorul cailor săi și alte victorii și anume, la jocurile pythice, la cele istmice și la cele nemeice.

2 Statuia bărbatului concurent la proba de pancration a făcut-o Lysip. Acest bărbat a fost cel dintîi acarnanian care a ieșit învingător la pancration, atît dintre acarnanienii din ținut cît și dintre care locuiesc în cetatea Stratos...*; el se numea Xenarhes și era fiul lui Filandrides. După expediția regelui persan în Grecia, lacedemonienii au fost primii greci care s-au ocupat cu foarte mare rîvnă de creșterea cailor. Căci în afară de acei atleți pe care i-am enumerat, mai sînt și alți crescători de cai din Sparta ale căror statui urmează după statuia atletului acarnanian, cum sînt: statuile lui

* Text corupt.

Xenarkes și Lykinos, ale lui Arkesilaos și Lichas, fiul său. Xenarkes a dobândit victorii atât la Delfi cât și la Argos și Corint. Lykinos a adus mînji la Olympia și fiindcă unul din mînji n-a fost admis, el a participat cu mînji la întrecere, în rînd cu caii de vîrstă matură și a cîștigat izbînda. El a adus drept prinoase la Olympia și două statui, făurite de atenianul Myron⁵. Arkesilaos a ieșit biruitor de două ori la Olympia, dar cum lacedemonenii erau excluși de la jocuri⁶, atunci cînd s-a înfățișat fiul său Lichas, el, a înscris carul pe numele demosului tebanilor și cînd victoria a fost cîștigată, el însuși a împodobit pe conducătorul carului său cu o panglică. Drept pedeapsă, helanodicii au pus să-l lovească cu biciul și din pricina acestui Lichas, în timpul domniei lui Agis⁷ s-a pornit expediția lacedemonenilor, împotriva Elidei și a avut loc o luptă chiar în interiorul dumbrăvii Altis. După încetarea războiului, el și-a înălțat acolo o statuie. Dar arhivele eleenilor referitoare la jocurile olympice arată că biruitor nu pe Lichas, ci demosul tebanilor. (2) Aproape de statuia lui⁸ Lichas, se înalță aceea a prezicătorului Thrasybulos fiul lui Aineas care era elean din neamul Iamizilor cel care le-a făcut și mantineienilor preziceri în timpul războiului împotriva lacedemonienilor și a regelui Agis, fiul lui Eudamidas⁹; acest lucru îl voi explica mai pe larg în povestirea mea referitoare la arcadieni. Pe statuia lui Thrasybulos se află un șarpe ce se tirăște pe umărul lui drept, iar în față se află un cîine care urmează să fie tăiat în două pentru a fi jertfit și al cărui ficat se vede. Este sigur că ghicitul prin observarea măruntaielor șapilor tineri, mieilor și a vișeilor este un procedeu de mult statornicit printre oameni. Cyprioții s-au servit și de porci pentru aceasta; de cîini nu s-a folosit nimeni la ghicit, dar se pare că Thrasybulos a inventat un fel special de ghicit prin observarea măruntaielor de cîine. (3) Prezicătorii cunoscuți sub numele de Jamizi coboară din Iamos; despre acesta, Pindar spune într-o odă că era fiul lui Apollon, de la care căpătase darul de a prevedea viitorul.

(4) Aproape de statuia lui Thrasybulos sînt statuile eleanului Timosthenes, care a dobândit victoria concurînd la alergarea de un stadiu pentru copii și a milesianului Anti-

patros, fiul lui Cleinopatos, care a câștigat premiul la proba de pugilat — copii. Dar, câțiva siracuzani care veniseră la Olympia, ca să aducă sacrificii din partea lui Dionysios, înduplecară pe tatăl lui Antipatos, dându-i bani, ca să declare că fiul său este originar din Syracuse. Antipatos însă n-a luat în seamă darurile tiranului Dionysios; și se dădu drept milezian și gravă pe statuia sa mențiunea că era din Milet și că a fost primul ionian care și-a așezat statuia la Olympia. Statuia acestui bărbat a executat-o Polycleitos. Statuia lui Timosthenes este opera sicyonianului Eutychides, care a fost învățăcelul lui Lysip. Acest Eutychides a făurit de asemeni pentru syrienii de pe țărmurile râului Orontes, o statuie reprezentînd Soarta și care se bucură de cea mai mare venerație din partea localnicilor. Se vede de asemeni în dumbrava Altis, în preajma statuii lui Timosthenes, statuia lui Timon și a lui Aisypus, fiul lui Timon. Statuia reprezintă un copil stînd pe un cal. Copilul a ieșit învingător la cursa de cai, iar Timon la cursa de care. Statuia lui Timon și a copilului au fost făcute de Dedal din Sicyona cel care a executat și trofeul ce se află în dumbrava Altis și care amintește victoria reputerată de eleeni asupra lacedemonenilor. Inscripția de pe soclul statuii ce reprezintă un pugilist samian, arată că a fost ridicată de către instructorul de gimnastică Mycon și că samienii sînt cei mai buni atleți dintre toți ionienii și cei mai pricepuți la luptele navale. Dar inscripția nu dă nici o indicație cu privire la pugilist. (5) Se vede de asemeni o statuie a lui Damiscos din Mesena care a ieșit învingător la Olympia la vîrsta de doisprezece ani. Dar iată un lucru ce mă uimește: se pare că din clipa în care mesenienii au părăsit Peloponesul, norocul la Jocurile Olympice i-a părăsit. Intr-adevăr, în afară de Leontiscos și de Symmachos, mesenienii din preajma strîmtorii Siciliei nu există nici un alt mesenian, fie din Sicilia fie din Naupactos care să fi câștigat o victorie la Olympia. Sicilienii înșiși spun că cei doi despre care am vorbit, se trag din vechii locuitori ai Zanklei și nu din mesenieni. Dar după ce au revenit în Pelopones mesenienii și-au redobîndit norocul la jocurile olympice¹⁰. După ce a trecut un an de la fondarea Me-

senei, cînd eleenii celebrau jocurile olympice, acest Damiscos ieși învingător la cursa de un stadiu — copii și apoi cîștigă alte cinci victorii la jocurile nemeice și la cele istmice¹¹.

3 Foarte aproape de monumentul lui Damiscos se află o statuie a unui om necunoscut, căci nu i se cunoaște nici un fel de nume. Statuia reprezintă o ofrandă al lui Ptolemaios, fiul lui Lagos care în inscripție s-a intitulat macedonean, deși în realitate el era rege al Egiptului. Inscripția de pe statuia lui Chaireas din Sicyona arată că el a cîștigat victoria la proba de pugilat — copii, că era fiul lui Chairemon și că statuia este opera lui Asterion, fiul lui Eschil. După statuia lui Chaereas urmează statuia unui copil mesenian numit Sofios și statuia eleanului Stomios, bărbat în puterea vîrstei. Primul a ieșit învingător la proba de alergare copii iar Stomios a cîștigat trei victorii de pentathlon la Olympia și Nemea; inscripția de pe statuie arată că în calitate de comandant al cavaleriei eleene, el a ridicat un trofeu și că a ucis pe generalul vrăjmaș care l-a provocat la duel. Eleenii spun că generalul ucis era din Sicyona și că avea comanda oștilor sicyoniene; împotriva lor din prietenie față de tebani, eleenii puseseră la cale o expediție, împreună cu unele oști din Beotia. (2) Se pare că această expediție a eleenilor și a tebanilor împotriva Sicyonei s-a petrecut după înfrîngerea lacedemonenilor de la Leuctra. Urmează apoi statuia lui Labax, fiul lui Euphron din Lepreon, orașul eleenilor, care a ieșit învingător la proba de pugilat, apoi statuia lui Aristodemos, fiul lui Thrasis, originar și el din Elida și învingător la proba de trîntă. El a repurtat și două victorii la Jocurile Pythice. Statuia lui Aristodemos este opera lui Dedal din Sicyona discipolul și fiul lui Patrocles. Statuia lui Hippos, copilul elean, care a ieșit învingător la proba de pugilat a făcut-o Democrit din Sicyona, care prin cinci intermediari se reatașa la școala lui Critias¹² din Atica, întrucît Ptolihos din Coryra învățase cu Critias, iar Amfion a fost discipolul lui Ptolihos; Pison din Calauria¹³ a fost format de Amfion, iar Democritos a studiat sub îndrumarea lui Pisou.

(3) Gratinos din cetatea Aigeira din Ahaia a fost în același timp cel mai frumos tânăr dintre cei de pe vremea lui și care la trîntă a arătat multă dibăcie. După ce a ieșit victorios la proba de trîntă, disputată între copii, eleenii îi îngăduiră să ridice o statuie și pentru paidotribul lui și această statuie a fost făcută de Cantharos din Sicyona, fiul lui Alexis, discipol al lui Eutychedes. Statuia eleeanului Eupolemos este opera lui Dedal din Sicyona și inscripția de pe ea, ne arată că el a fost învingător la Olympia, la cursa de un stadiu — bărbați și că el a cîștigat de două ori cununa la proba de pentathlon de la jocurile pythice și o dată la jocurile nemeene. Cu privire la acest Eupolemos, se povestește că erau trei helanodici la extremitatea pistei dar numai doi dintre ei au dat verdictul cu privire la victoria lui Eupolemos iar al treilea a spus că victoria o repurtase Leon din Ambracia iar acest Leon a învinovățit în fața senatului de la Olympia pe ceilalți doi helanodici care i-au acordat victoria lui Eupolemos, că au primit bani. (4) Statuia lui Oiobotas¹⁴ au înălțat-o aheenii potrivit unui oracol al lui Apollon de la Delfi, în timpul olympiadei a LXXX-a dar el cîștigase victoria la cursa de un stadiu în timpul olympiadei a VI-a. Ținînd seama de aceasta, te întrebi cum este cu puțință ca el să fi luptat la Plateea alături de greci. Căci înfrîngerea lui Mardonios și a mezilor a avut loc pe vremea olympiadei a LXX-a. Eu sînt obligat să scriu tot ceea ce spun grecii, dar nu sînt obligat să și cred totul. Celelalte lucruri care se povestesc cu privire la Oiobotas își vor afla locul în lucrarea mea privitoare la ahei.

Statuia lui Antiochos a făurit-o Nicodamos. După neam, Nicodamos era din Lepreon și el a cîștigat odată premiul la proba de pancration-bărbați, disputată la Olympia, două victorii la jocurile isthmice și tot atîtea victorii la jocurile nemeene, căci lepreoții nu se temeau să participe la jocurile isthmice, așa cum se temeau eleenii pe vremea cînd trăia Hysmon. Statuia lui Hysmon este aproape de aceea a lui Antiochos. Acest bărbat a cîștigat victoria la Olympia, la proba de pentathlon și o altă victorie la Nemeea, dar se pare că atît el cît și ceilalți eeleni erau împiedicați de a

participa la jocurile Istmice. Se spune că fiind încă copil, nervii lui Hysmon au fost atinși de un reumatism și că el s-a exercitat la pentathlon pentru a se întări și a se vindeca prin efort. Acest exercițiu l-a dus însă la victorii strălucite. Statuia sa este opera lui Cleon, și el este reprezentat ținând haltere de tip vechi. După statuia lui Hysmon se află o statuie a lui Nicostratos, fiul lui Xenocleides care a participat la proba de trântă disputată între copii. Cel ce a făurit statuia este Panthias din școala lui Aristocles din Sicyona, de a cărui învățătură beneficia prin intermediul a șapte dascăli.

(5) Dicon¹⁵, fiul lui Calimbrotos a câștigat cinci premii la proba de alergare de la jocurile pythice, trei premii la jocurile isthmice, patru premii la Nemea și un premiu la jocurile olympice, la probele pentru copii și două la probele pentru bărbați. Statuile sale de la Olympia sînt tot atîtea la număr cîte sînt și victoriile lui. Pe cînd era copil, s-a declarat originar din Caulonia, așa cum era de altfel, în realitate, corupt prin bani s-a dat drept siracuzan. Caulonia era o cetate din Italia, întemeiată de aheeni, iar fondatorul ei era Typhon din Aigion. Dar atunci cînd a izbucnit războiul între Pyros, fiul lui Aiacides și tarentinii de o parte și romanii de cealaltă parte, multe orașe ale Italiei au fost distruse, unele de romani iar altele de către epiroți și Caulonia a fost din numărul acestora. Ea a fost cucerită și distrusă în întregime de Campanieni care reprezentau numărul cel mai mare dintre aliații romanilor. În apropiere de statuia lui Dicon, se află statuia lui Xenofon, fiul lui Menephylos, concurent la proba de pancration originar, din Aigion, așezare în Ahaia, precum și statuia lui Pyrilampes efeseanul, învingător la cursa numită dolichos. Statuia celui dintîi este opera lui Olympos. Statuia lui Pyrilampes aparține unui sculptor care are același nume ca el și care totuși nu era din Sicyona, ci din Mesena, cea de la poalele muntelui Ithome. (6) Samienii au așezat la Olympia statuia spartanului Lysandros, fiul lui Aristocritos. Cea dintîi inscripție se referă la ei și este aceasta: „Am fost așezat prin contribuție obștească în admirabila incintă a lui Zeus, rege al zeilor, de către Samieni“.

Această inscripție pomenește pe acei care au adus ofranda. Inscripția care urmează este un elogiu al lui Lysandros:

„Dat-ai prin faptele tale o glorie nemuritoare
patriei tale și tatălui tău Aristocritos,
dobîndind tu însuși, o Lysandros, a virtuții glorie“.

Este limpede că samienii și ceilalți ionieni, după proverbul ionienilor, tencuiau cu amîndouă mîinile, adică țineau cu amîndouă părțile căci atîta vreme cît Alcibiade a avut puterea în părțile Ioniei, datorită corăbiilor ateniene, el era înconjurat de atenția celor mai mulți ionieni, care i-au ridicat chiar o statuie de bronz în templul Herei din Samos. Iar atunci cînd corăbiile attice au fost capturate la Aigos Potamos, samienii înălțară la Olympia o statuie lui Lysandros, iar efesienii așezară în templul zeiței Artemis, nu numai statuia lui Lysandros ci și pe aceea a lui Eteonikos, a lui Pharax și a altor spartani care erau foarte puțin cunoscuți, în lumea grecească. Cînd treburile se schimbă din nou și Conon cîștigă o victorie navală în preajma Cnidusului și a muntelui numit Dorion, se mai schimbă și ionienii. La Samos în templul Herei ca și, în templul zeiței din Efes, se puteau vedea statuile din bronz ale lui Conon și ale lui Timotheos. De altfel, în toate timpurile lucrurile s-au petrecut la fel, și asemenea ionienilor, toți oamenii înconjoară totdeauna cu atenție pe cel ce este mai puternic.

4 Aproape de statuia lui Lysandros se află o statuie a unui copil efesian, cu numele de Athenaios, învingător la proba de pugilat disputată între copii; apoi urmează statuia sicyonianului Sostratos, învingător la proba de pancration și care avea porecla de Acrichersites, pentru că apucînd pe adversarii lui de degetele mîinilor, le strîngea cu atîta putere încît îi obliga să se declare învinși. El a cîștigat douăsprezece victorii la jocurile nemeice cît și la jocurile isthmice, două victorii la Olympia și două la jocurile pythice. (2) Eleenii n-au înscris în registrele lor olympiada a CIV, în care Sostratos a cîștigat prima lui victorie, pentru motivul că jocurile n-au fost organizate de ei, ci de către piseeni și arcadieni, care puseseră stăpînire pe

Olympia. Aproape de statuia lui Sostratos se află aceea a unui învingător la trîntă cu numele de Leontiscos, sicilian de origine, născut în cetatea Mesene de la strîmtoarea cu acelaș nume. El a fost încununat de amfictionii de la Delfi și de două ori de către eeleni. Se spune că el întrebuița la luptă același sistem, pe care Sostratos din Sicyona îl întrebuița la pancration, că el nu știa să doboare pe adversarii lui și că-i învingea, strîngîndu-le degetele. Statuia lui a făurit-o Pythagoras din Rhegium, unul dintre cei mai buni sculptori care au existat. Acesta a fost elevul lui Clearhos care era și el originar din Rhegium și care avusese ca profesor pe Eucheiros din Corint. Acesta deprinsese meșteșugul de la Sydras și de la Chartas, spartani de neam.

(3) Ar trebui să introduc în povestirea mea și pe tînărul care se leagă la cap cu o bandeletă, aceasta din pricina lui Fidias, și din pricina măiestriei de care dă dovadă Fidias. De altfel, noi nu știm pe cine a vrut să reprezinte Fidias Satyros, eleanul era fiul lui Lysianax, descendent din familia iamizilor; a ieșit de cinci ori învingător la proba de pugilat, de la Nemea, de două ori la jocurile pythice și de două ori la Olympia. Statuia lui este opera lui Silanion. Un alt sculptor atenian, cu numele de Polycles, discipolul lui Stadies care era și el tot de neam atenian a făcut statuia tînărului Amyntas, fiul lui Hellanicos, efesean de neam, și care a obținut victoria la proba de pancration — copii.

(4) Chilon aheeanul, originar din Patrai a cîștigat două victorii la Olympia, la proba de trîntă, o victorie la Delfi, patru victorii la jocurile isthmice și trei la cele Nemeene. Și-a dat viața într-o bătălie și a fost îngropat de ahei, pe cheltuiala cetății. Dovada pentru acest fapt stă inscripția de la Olympia: „De două ori ieșit-am biruitor la trîntă la jocurile olympice și la cele Pythice; De trei ori la Nemea și de patru ori la cele isthmice, pe țărmul mării. Chilon al lui Chilon cel ce era din Patrai. Pe el comunitatea aheilor l-a îngropat prețuindu-i vitejia.“

Atîta aflăm din cuprinsul epigramei. Deoarece statuia sa este opera lui Lysip, se poate deduce că lupta în care și-a pierdut Chilon viața, este lupta de la Cheronea, la care

a participat împreună cu toți concetățenii lui sau mie mi se pare că din propriul lui îndemn conștient de valoarea și îndrăzneala lui el singur dintre toți aheii s-a dus ca să lupte la Lamia, în Tesalia, împotriva lui Antipatros și a macedonenilor. (5) Dintre cele două statui care urmează după aceea a lui Chilon prima este închinată unuia numit Molpion, care a fost încununat de eeleni, așa cum spune epigrama, iar cealaltă statuie care nu poartă nici o inscripție reprezintă, — așa cum se spune, — pe Aristotel din Stagira Traciei. Această statuie a fost ridicată fie de un discipol al lui, fie de un bărbat în slujba armelor deoarece Aristotel a avut parte de o mare trecere pe lângă Antipatros, trecerea de care se bucurase mai înainte și pe lângă Alexandru cel Mare. Sodamas, originar din cetatea Assos din Troada, de la poalele muntelui Ida, a fost cel dintâi eolian din acest ținut, care a câștigat premiul la proba de stadion pentru copii. (6) În preajma statuii sale se află statuia lui Archidamos, fiul lui Agesilaos, rege al lacedemonienilor, el fiind primul căruia lacedemonenii i-au ridicat o statuie în afara hotarelor țării lui. Lacedemonenii au trimis această statuie la Olympia, datorită faptului că Archidamos și-a pierdut viața într-o țară barbară și că în această situație, a fost lipsit de cinstea de a avea un mormânt. De altfel, acest lucru eu l-am explicat mai pe larg în povestirea mea consacrată evenimentelor din Sparta. Euanthes din Cizic a căruia statuie urmează, a câștigat trei victorii, una la Olympia, la proba de pugilat — bărbați, o alta la Nemeea la proba pentru copii și în sfârșit o alta la Istmul de Corint. În apropiere de statuia lui Euanthes este o statuie a unui om care întreținea cai pentru alergări și un car în care sta o fetiță. Bărbatul se numește Lampos și era originar din acea cetate care a fost cea din urmă întemeiată în Macedonia și care și-a luat numele de la Filip, fiul lui Amyntas, fondatorul său. Statuia lui Kyniscos¹⁶ din Mantinea, care a ieșit învingător la proba de pugilat — copii, a făcut-o Polycleitos. (7) Ergoteles¹⁷ fiul lui Filenor care a ieșit de două ori victorios la Olympia, la alergarea de fond și care a câștigat tot atâtea victorii la Jocurile Pythice, la cele Isthmice și la cele Nemeene nu era originar

din Himera, așa cum glăsuiește inscripția de pe statuie, ci era de fel cretan din Cnossos, — așa cum se spune — și fusese gonit din această cetate de către răsculați. Exilându-se la Himera, a căpătat drept de cetățenie. El s-a bucurat și de alte cinstiri. Așadar, era firesc ca, la jocurile olympice, să fie proclamat originar din Himera.

5 Statuia care se vede pe un soclu foarte înalt și care a fost executată de Lysip, reprezintă pe omul cu cea mai înaltă statură din cîți au existat, exceptînd bineînțeles pe eroi și neamul muritorilor dinaintea eroilor, dacă cumva a existat vreunul. Într-adevăr, acest Polydamas¹⁸, fiul lui Nikias a fost omul cu cea mai mare statură din vremea noastră. Patria lui Scotussa¹⁹ nu mai este locuită pe vremea noastră. Tiranul din Ferai, Alexandros, a devenit stăpîn pe această cetate deși avea un tratat de pace cu ea și a pătruns înăuntru într-un moment în care toți bărbații din cetate se aflau în teatru, în vederea unei adunări. El i-a încercuit cu peltaști și arcași, și trase în ei pînă ce-i omorî pe toți. Apoi măcelări pe toți tinerii care trecuseră de vîrsta pubertății, și vîndu femeile și copii, pentru a plăti cu banii luați, armatele de mercenari. Această nenorocire a scotusenilor s-a întîmplat pe vremea cînd la Atena era arhonte Phrasycleides, în cel de al doilea an al olympiadei a o suta doisprezecea, atunci cînd Damon din Thurii a cîștigat pentru a doua oară, victoria. Din masacru n-a scăpat decît un număr mic de locuitori, care au părăsit din nou orașul lor, simțindu-se prea slabi pentru a-l apăra atunci cînd soarta a vrut ca pentru a doua oară să fie înfrinți toți grecii în războiul împotriva macedonenilor. Au fost și alți atleți care au dobîndit victorii vestite la proba de pancration, dar Polydamas are însă altfel de coronițe decît cele obișnuite la acest fel de probe. Partea muntoasă a Traciei de dincoace de rîul Nestos, ce curge prin ținutul abderitanilor, hrănește diferite animale sălbatice și în special lei. Aceștia atacară chiar și oștile lui Xerxes și-i sfîșiară cămilele care purtau proviziile. Leiul rătăcesc adesea pînă-n preajma muntelui Olymp, care este îndreptat pe de o parte spre Macedonia iar de cealaltă parte spre Tesalia și rîul Peneios. Aici

în Olymp, Polydamas, fără să aibă vreo armă la el, a ucis un leu mare și puternic. El a întreprins această acțiune îndrăzneță din ambiția de a se măsura cu Heracles, care după tradiție învinsese, leul din Nemea. Iată și o altă faptă minunată pe care Polydamas a lăsat-o spre aducere aminte. Pătrunzînd într-o cireadă de vaci, a pus mîna pe cel mai mare și mai periculos taur; îl apucă de copita unuia din picioarele dindărăt și nu-l lăsă din mîini cu toate că taurul sărea și împingea cu piciorul. Taurul nu scăpă decît opunînd o mare rezistență și lăsîndu-și copita în mîinile lui Polydamas. Se spune despre acest Polydamas că a fost în stare să oprească de a mai înainta un car, mînat în goană de vizitiu și că a fost destul să-l apuce cu mîna de partea dinapoi pentru a opri carul pe loc cu vizitiu cu tot.

Darius, fiul natural al lui Artaxerxes care, împreună cu poporul persan a detronat pe Sogdios, fiul legitim al lui Artaxerxes, așezîndu-se rege în locul lui, a auzit vorbindu-se despre isprăvile lui Polydamas și a trimis la el oameni, care în schimbul unor făgăduieli, izbutiră să-l facă să vină la Suza și să se înfățișeze lui Darius. La sosirea lui aici, fiind provocat de un număr de trei perși, dintre aceia numiți „nemuritori“, îi omorî pe cîteși trei, cu toate că ei îl atacă împreună. Dintre isprăvile despre care am pomenit, unele au fost sculptate pe soclul statuii de la Olympia, iar altele sînt menționate în inscripție. (4) Dar și lui Polydamas trebuia să i se întîmple lucrurile prezise de Homer²⁰ pentru aceia care se bazează prea mult pe puterile lor. Aflîndu-se într-o peșteră în timpul verii, împreună cu alți convivi, un demon rău a rînduit ca să crape tavanul peșterii și era limpede că urma să se prăbușească din clipă în clipă. Îndată ce văzură nenorocirea ce urma să vie asupra lor, toți o luară la fugă, în afară de Polydamas, care a voit să rămînă. El întinse brațele pentru a sprijini peștera, avînd convingerea că greutatea muntelui nu-l va copleși. Polydamas își găsi acolo moartea.

6 La Olympia, aproape de statuia lui Polydamas, se află statuile a trei atleți, doi din Arcadia și al treilea din Atfca. Primul este mantineanul Protolaos, fiul lui Dialkés, care

a ieșit biruitor la proba de pugilat, disputat între copii. Statuia a făcut-o Pythagoras din Rhegium. Statuia lui Narykidas, fiul lui Damaretos din Figalia, luptător la proba de trîntă-bărbați, a făcut-o Dedal din Sicyona. Pe a lui Callias²¹ din Atena, luptător la pancration a făcut-o pictorul atenian Micon, Nicodamos din Mailanon a făcut statuia lui Androstheneș²², fiul lui Locheus, originar de asemenea din Mainalon, care a dobîndit două victorii la proba de pancration-bărbați. Pe lângă acestea se află statuia lui Eucles, fiul lui Callianax, de neam rodian și din familia Diagorizilor. Mama lui era fiica lui Diagoras. El a cîștigat izbînda la Olympia la proba de pugilat-bărbați. Statuia sa este opera lui Naucydes. Polycleitos din Argos, nu acela care a făurit statuia Herei, ci un discipol al lui Naucydes, a făcut statuia tebanului Agenor, care a ieșit învingător la proba de trîntă-copii. Statuia a fost ridicată de comunitatea foceană în cadrul căreia Theopomp tatăl lui Agenor, era proxenos la Teba. Nicodamos din Mainalon a executat de asemenea statuia lui Damoxenidas, originar din același ținut, învingător la proba de pugilat. Se vede apoi statuia eleanului Lastratidas, care a cîștigat la Olympia victoria la proba de trîntă-copii. El a mai dobîndit o victorie și la Nemea în competiția pentru copii și alta la concursul efebilor. Paraballon, tatăl lui Lastratidas a cîștigat victoria la proba de diaulos. El a fost acela care spre a stîrni o mai mare emulație printre urmași, a gravat în gymnasionul de la Olympia, numele învingătorilor. (2) Așa se petreceau lucrurile cu învingătorii. În ceea ce privește pe Euthymos, atletul cu renume la proba de pugilat, eu nu pot trece sub tăcere nici victoriile sale și nici celelalte fapte care au contribuit la faima lui. Euthymos își avea obîrșia printre locrienii din Italia care locuiesc spre promontoriul Zephyrion. Se zicea că tatăl acestuia era Astycles; dar se răspîndise vorba printre oamenii locului că nu era fiul lui Astycles ci fiul rîului Calcinus, care separă Locrida de ținutul Rhegium, de care este legat un fenomen ciudat. În întreg acest ținut al Locridei și pînă-n preajma acestui rîu, greierii cîntă, așa cum cîntă, de altfel, pretutindeni, dar odată ce ai trecut de cealaltă parte, în ținutul Rhegium, greierii nu mai

scot nici un sunet. Așadar se povestește că Euthymos a fost fiul acestui riu. Cîștigînd victoria la proba de pugilat în timpul olympiadei a o CXIV-a, el n-a putut să aibă succes și la olympiada următoare, căci Theagenes din Thasos, care a voit să obțină, cu prilejul aceleiași olympiade, victoria la proba de pugilat și de pancration, a avut superioritatea față de Euthymos, în prima din aceste probe. Dar cum avea forțele sleite în urma acestei prime întreceri, el n-a mai obținut victoria și la proba de pancration și Hellenodicii l-au condamnat din această pricină la plata unei amenzi sacre de un talant față de divinitate și la o despăgubire de un talant față de Euthymos, pentru că li se părea, că el participase la întrecere pentru a-l ultragia pe Euthymos. Iată din ce pricină îl condamnară să plătească amenda. La olympiada a LXXVI-a, Theagenes plăti amenda la care fusese condamnat față de divinitate și pentru a-i da satisfacție lui Euthymos, nu se prezentă la proba de pugilat. Euthymos dobîndi izbînzii și în această olympiadă și la cea următoare. Statuia lui a făcut-o Pythagoras și este o operă ce trezește o foarte mare admirație. (3) Euthymos s-a întors apoi în Italia, unde luptă împotriva lui Heros și, iată în ce împrejurări. Se spune că Odysseu, rătăcind pe mare după cucerirea cetății Ilion, a fost purtat de vînturi prin diverse cetăți ale Italiei și Siciliei și că apoi a ancorat corăbiile lui la Temesa. Unul din corăbierii lui s-a îmbătat și a batjocorit o fată; oamenii l-au lapidat ca o pedeapsă pentru această batjocoră. Odysseu, fără să-i pese de moartea acestui corăbier, se îmbarcă și plecă, dar duhul omului care fusese lapidat începu să semene moartea printre locuitorii din Temesa, fără să cruțe nici o vîrstă. Locuitorii Temesei erau gata să plece din Italia cînd Pythia le interzise să părăsească Temesa și le porunci să-l îmblînzească pe Heros, închinîndu-i o incintă, ridicîndu-i un templu și oferindu-i, an de an, ca soție pe cea mai frumoasă dintre fecioarele din Temesa. Cum ei aduseră la îndeplinire tot ceea ce zeul le poruncise, ei nu mai aveau să se teamă de acest duh. Din întîmplare, Euthymos veni la Temesa, pe vremea cînd se aducea ofranda obișnuită. El căută să afle cele ce se petreceau și fu cuprins de dorința de a intra în templu

și de a vedea fecioara. Îndată ce o privi, îl cuprinse mila și apoi o simțire de dragoste puse stăpînire pe el. Și cum tînașa fată îi jură că-l va lua de bărbat, în cazul cînd ar fi eliberat-o, el se înarmă și așteaptă sosirea duhului. După ce-l doborî în luptă, îl goni din Temesa și-l făcîut nevăzut, afundîndu-l în apa mării. Euthymos făcu o nuntă despre care merse vestea și ținutul a fost eliberat pentru totdeauna de acest duh rău. Am mai aflat încă un lucru privitor la Euthymos și anume, că ar fi ajuns la adînci bătrînețe și că voind să scape de moarte, a dispărut din mijlocul muritorilor în alt chip decît cel obișnuit. De la un negustor ce se dusese pe mare la Temesa, am auzit că acest oraș este locuit în timpurile noastre. (4) Toate acestea eu le știu din auzite. Dar iată ce am văzut: într-un tablou, copie a unei picturi foarte vechi erau redați tînașul Sybaris, rîul Calauros, fîntîna Lyka, un heroon și orașul Temesa și între ele duhul izgonit de Euthymos. Era negru, întunecat la piele îmbrăcat cu o blană de lup și cu o înfățișare înspăimîntătoare. Inscripția de pe tablou îi da numele de Lykas. Dar este destul cît am vorbit despre aceasta.

7 După statuia lui Euthymos, se află statuia lui Pytharchos din Mantinea, care a ieșit învingător la proba de un stadiu-copii și apoi statuia eleanului Charmides, învingător la proba de pugilat-copii. După ce ai contemplat și aceste statui, ajungi la statuile atleților rodieni, a lui Diagoras²³ și a întregii sale familii. Statuile sînt așezate unele după altele, în ordinea următoare. Mai întîi, statuia lui Acusilaos, care a cîștigat cununa la proba de pugilat-bărbați; apoi statuia lui Dorieus²⁴, cel mai tînaș dintre toți, care a fost învingător la proba de pancration, în trei olympiade succesive. Apoi statuia lui Damagetos cel care de asemenea a învins în trei olympiade consecutive. Aceștia erau frații și fiii lui Diagoras. În apropierea lor se află și statuia lui Diagoras²⁵ care a cîștigat victoria la proba de pugilat-bărbați. Statuia lui Diagoras a executat-o megareanul Callicles, fiul lui Theocosmos, cel ce a făurit statuia lui Zeus din Megara. Și fiii fiicelor lui Diagoras s-au exercitat la pugilat și au cîștigat victorii la jocurile olympice. Eucles,

fiul lui Callianax și al Callipateirei, fiica lui Diagoras, a fost învingător la proba-bărbați și Peisirodos, pe care l-a instruit propria lui mamă, și l-a adus travestită în profesor de gimnastică, la jocurile olympice, a ieșit învingător la competiția pentru copii. Statuia aceasta a lui Peisirodos se află în dumbrava Altis, în apropiere de statuia bunicului său după mamă. Se spune că Diagoras aflându-se o dată la Olympia cu Acusilaos și cu Damagetos, fiii săi, și aceștia ieșind învingători, a fost purtat prin întreaga adunare în timp ce grecii azvîrleau flori și era aclamat ca un om fericit datorită copiilor lui. Diagoras era mesenian de origine dinspre mamă și era coborîtor din fiica lui Aristomenes. (2) Dorieus²⁶ fiul lui Diagoras, în afară de victoriile de la Olympia, a repurtat opt victorii la jocurile istmice și șapte victorii la jocurile nemeene. Se spune că ar fi cîștigat o victorie și la jocurile pythice, fără însă să fi participat efectiv. Acesta împreună cu Peisirodos au fost proclamați învingători în calitate de thurieni, deoarece fuseseră izgoniți din Rodos de o fracțiune politică vrăjmașă lor și se retraseră în cetatea Thurii din Italia. Dorieus s-a întors mai apoi la Rodos, unde s-a manifestat pe față ca un partizan atît de devotat al lacedemonenilor, încît a echipat pe propria sa cheltuială corăbii pentru a lupta împotriva ateniilor, pînă cînd a fost luat prizonier de corăbiile ateniene și adus viu la Atena²⁷. Înainte de a-l duce în cetatea lor, ateniinii s-au arătat duri cu el dedîndu-se la fel și fel de amenințări dar cînd sosiră în adunare și-l văzură printre ei, un om care ajunsese așa de vestit, în postura de prizonier, ei își schimbă atitudinea și-i îngăduiră să plece oriunde ar fi voit; nu s-au dat față de el la nici un gest lipsit de eleganță deși aveau multe motive care i-ar fi îndreptățit să se poarte altfel cu el. Cu privire la moartea lui Dorieus, Androtion povestește în cartea sa consacrată Athidei că atunci cînd flota Marelui Rege se afla la Kaunon iar Conon care avea comanda acesteia a convins demosul rodienilor să părăsească alianța cu lacedemonenii pentru a se alia cu regele perșilor și cu ateniinii, Dorieus părăsi insula Rodos, refugiindu-se undeva în ținutul Peloponezului. Acolo fu prins de cîțiva lacedemoneni și dus la

Sparta, unde a fost învinuit că s-a purtat rău și în consecință a fost condamnat la moarte. Dacă povestirea lui Androtion este adevărată, mi se pare că el vrea să asemuiască pe lacedemoneni cu atenienii, asupra cărora apasă vina de a fi arătat prea mare ușurință, atunci când au condamnat la moarte pe Thrasyllus și pe cei care au avut împreună cu el comanda în lupta de la insulele Arginuse. Iată la câtă glorie a ajuns Diagoras și neamul său. (3) Victoriile olympice a dobândit și lepreatul Akkainetos, fiul lui Theantos cât și fiii acestuia. Akkainetos a învins la proba de pugilat-bărbați, după ce înainte repurtase izbîndă la proba de pugilat-copii. Hellanicos, fiul lui Akkainetos a fost proclamat învingător la proba de pugilat-copii, la olympiada a LXXXIX-a, iar Theas la următoarea, la aceeași probă. Toți aceștia au statui la Olympia. După statuile fiilor lui Akkainetos sînt așezate statuile lui Gnathon din Dipaia, cea din ținutul Mainalon și a lui Lykinos din Elida. Și ei au cîștigat izbînda la proba de pugilat pentru copii de la Olympia. Inscricția referitoare la Gnathon glăsuiește că atunci cînd a ieșit învingător era foarte tînăr. Statuia este opera lui Callicles din Megara. Un atlet din Stymfelos, cu numele de Dromeus și-a dovedit numele la proba de dolichos și a cîștigat două izbînzii la Olympia, tot atîtea la jocurile pythice, trei la jocurile istmice și, cinci la jocurile de la Nemeea. Se spune că el s-a gîndit să se hrănească și cu carne căci înainte atleții se hrăneau cu caș²⁸. Statuia lui este opera lui Pythagoras din Elea. Statuia care urmează este a lui Pythocles din Elea cel ce învins la pentathlon și a făurit-o Polycleitos.

8 Nu se pomenește numele aceluia care a făurit statuia lui Socrate din Pellene, învingător la proba de alergare-copii. Statuia eleanului Amertos, învingător la Olympia, la proba de trîntă-copii, precum și la Delfi, la proba pentru bărbați este opera argeanului Phradmon. Eleanul Euanoridas a cîștigat victoria la proba trîntă-copii, la Olympia și la Nemea. Ajungînd apoi hellanodic, a înscris și el numele acelora ce dobîndiseră victorii la Olympia. În ceea ce-l privește pe Damarchos, luptător la proba de pugilat, de neam

arcadian, din Parrhasia, în afară de victoria lui de la Olympia, nu mi se par demne de crezare zvonurile răspândite de unii oameni de rea credință, cum că a fost prefăcut în lup cu prilejul unui sacrificiu adus lui Zeus Lykaios, și că în al zecelea an de la această întâmplare el ar fi devenit din nou om. Nu mi se pare ca aceste zvonuri să le fi răspândit arcadienii, căci în acest caz, faptul ar fi fost semnalat în inscripția așezată pe statuia de la Olympia și care poartă mențiunea următoare:

„Statuia aceasta a așezat-o al lui Dinytas fiu,

pe nume Damarchos, de neam din Parrhasia Arcadiei.“

Atita numai spune inscripția. Eubotas din Cyrene aflînd de la oracolul din Lybia că va ieși învingător la proba de alergări din Olympia, și-a făcut dinainte statuia și a așezat-o la Olympia în aceeași zi, în care a fost proclamat învingător. Se spune de asemenea că a ieșit biruitor la cursa cu carele, în timpul olympiadei pe care eleenii nu o înregistrează în catalogul lor, pentru că organizatorii jocurilor au fost atunci arcadienii. (3) Statuia lui Timanthes din Cleonai, învingător la proba de pancration-bărbați, este opera atenianului Myron, iar statuia trezenianului Baucis, învingător la proba de trîntă pentru aceeași categorie, este opera lui Naucydes. Se povestește că sfîrșitul vieții lui Timanthes s-a datorat următoarei preziceri. El renunțase la meseria de atlet, totuși în fiecare zi își punea la încercare puterile, întinzînd un arc mare. Plecînd într-o călătorie, întrerupse acest exercițiu. Voind să-l reia odată și neizbutind să întindă arcul, el a aprins un rug, în care s-a aruncat de viu. Mărturisesc că toate comportările de felul acesta, cîte au fost și cîte se vor mai pune la cale în viitor, după a mea părere ar putea fi caracterizate mai de grabă ca acte de nebunie decît de curaj. După statuia lui Baucis, urmează statuile mai multor atleți arcadieni. Este o statuie ce reprezintă pe Euthymenes din Mainalon care, după ce a dobîndit și mai înainte o victorie la proba de trîntă-copii, a cîștigat și întrecerea între bărbați. Urmează statuile lui Filip, fiul lui Azan din Pellene și a lui Kritodamos, originar din Kleitor și care a fost învingător la proba de pugilat-copii. Statuia ce reprezintă pe Euthymenes copil, a fost făcută de

Alypos, a lui Kritodamos, de Cleon, iar al lui Filip, fiul lui Azan, de Myron. Urmează statuia lui Promachos, fiul lui Dryon, luptător la pancration, originar din Pellene; iar despre acesta voi vorbi în povestirea mea despre Ahaia. (4) Nu prea departe de statuia lui Promachos, se vede statuia lui Timasitheos din Delfi, făurită de argeanul Ageladas. Acest Timasitheos a câștigat două victorii la Olympia, la proba de pancration și trei victorii la jocurile pythice, distingându-se și în război prin acțiuni îndrăznețe, încununate totdeauna de izbândă, în afară de ultima expediție care i-a pricinuit moartea. În timp ce venea în ajutor atenianului Isagoras ca să pună stăpânire pe cetățuia Atena, spre a ajunge tiran al ținutului, a fost prins în cetățuie, iar atenienii îl uciseră drept pedeapsă pentru nedreptatea săvârșită.

9 Theognetos din Egina a obținut cununa victoriei la proba de trîntă-copii, iar statuia sa a fost făurită de Ptolichos care era și el din Egina. Ptolichos a avut ca profesor pe tatăl său Synoon discipolul lui Aristocles din Sicyona, frate cu Canachos, care nu se bucura de mai puțin renume ca el. N-am avut puțință să ghicesc de ce ține el în mîină un fruct de pin domestic. S-ar putea ca acest lucru să fie legat de vreo tradiție cu caracter local a eginetilor. Urmează apoi statuia unui bărbat care după cum spun eleenii, n-a fost înscris printre ceilalți învingători la cursa numită kalpe. După această statuie urmează statuia lui Xenocles din Mainalon, învingător la proba de trîntă-copii și a lui Alketos, fiul lui Alkinos, câștigător la proba de pugilat, la aceeași categorie. Și el era tot arcadian din Kleitor. Statuia lui a făcut-o Cleon, iar pe a lui Xenocles, Polycleitos. Aristeus din Argos a câștigat victoria la proba de alergare numită dolichos. Cheimon, tatăl său, a obținut victoria la proba de trîntă. Statuile lor se află aproape una de cealaltă. A fiului este făcută de Panthias din Chios, al cărui tată Sostratos, i-a fost profesor. Statuile lui Cheimon sînt, după părerea mea, printre cele mai bune lucrări ale lui Naucydes. Una se află la Olympia, iar cealaltă a fost transportată din Argos la Roma, în templul Păcii. Se spune că

Cheimon a ieșit învingător la trîntă împotriva lui Taurosthenes din Egina, care la olimpiada ce a urmat, a învins pe toți adversarii săi. Se mai spune că o arătare care avea înfățișarea lui, a anunțat în aceeași zi, victoria la Egina. Statuia eleanului Phylles, învingător la proba de trîntă-copii, a făcut-o Cratinos din Sparta. (2) În privința carului lui Gelon²⁹, eu nu sînt de părerea acelor care au vorbit înaintea mea și care spun că acest car este o ofrandă a lui Gelon, tiranul Siracuzei. Inscripția de pe car spune că a fost dedicat de Gelon, fiul lui Deinomenes, originar din Gela, iar victoria a dobîndit-o pe vremea olimpiadei a șaptezeci și treia, dar Gelon, tiranul Siciliei a ocupat Siracuză pe vremea cînd era arhonte la Atena Hybrilides, în cel de al doilea an al olimpiadei a LXXII-a, în care Tisicrates din Crotona a ieșit învingător la alergarea de un stadiu.

Deci inscripția ar fi trebuit să-l numească siracuzan și nu originar din Gela. Mi se pare, așadar, că cel ce a dedicat carul, era un particular care purta același nume ca tiranul și al cărui tată se numea Deinomenes, la fel cu tatăl tiranului. Acest car și chiar statuia lui Gelon sînt opera lui Glaucias din Egina.

(3) Se povestește că pe vremea olimpiadei precedente Cleomedes din Astypaleia a ucis pe Iccos din Epidaur, luptînd împotriva lui la pugilat. Invinuit de helanodici că a avut o purtare nedreaptă, aceștia i-au nesocotit victoria. Nebun de durere, el s-a întors la Astypaleia și, intrînd într-o școală, unde se aflau șizeci de copii, a răsturnat coloana ce susținea acoperișul. Acesta prăbușindu-se peste copii, cetățenii au pornit-o pe urmele lui, azvîrlind în el cu pietre. El s-a refugiat, atunci în templul zeiței Athena și s-a vîrît într-un cufăr gol, trăgînd apoi capacul peste el. Astypalleenii după ce s-au străduit zadarnic să deschidă cufărul, au hotărît atunci să-l spargă. Dar ei nu-l găsiră înăuntru pe Cleomedes nici viu și nici mort. Ei trimiseră atunci soli la Delfi, pentru a întreba, ce s-a întîmplat cu el și Pythia le-a răspuns după cum susțin unii, în următoarele cuvinte:

„Cleomedes astypaleenul este ultimul dintre eroi;
Cinstiți-l prin jertfe, ca pe unul ce nu mai este muritor.“

De atunci astypaleenii aduc lui Clomedes cinstirile ce se cuvin unui erou. Lîngă statuia lui Gelon se vede statuia lui Philon, pe care a făcut-o Glaucias din Egina. Pentru acest Filon, fiul lui Leoprepes, Simonide a compus o epigramă foarte reușită.

„Corcyra mi-e patria, iar numele mi-e Filon
Sînt al lui Glaucos fiu și am cîștigat de două ori
izbîndă la pugilat la jocurile olympice“

Vine apoi statuia lui Agametos din Mantinea care a dobîndit victoria la proba de pugilat pentru copii.

10 După statuile atleților pe care le-am enumerat, se află statuia lui Glaucos din Carystos³⁰; și despre el se spune că era originar din Anthedon, oraș din Beoția și că-și trage obîrșia din Glaucos, divinitate marină. Glaucos din Carystos avea de tată pe Demylos și după cum se povestește el s-a îndelnicit la început cu muncile cîmpului, dar cum într-o zi i-a căzut brăzdarul de pe plug, el l-a pus la loc cu mîna, servindu-se de ea ca de un ciocan. Cum Demylos a observat ceea ce izbutise să facă fiul său, îl duse la Olympia ca să participe la proba de pugilat. Acolo, Glaucos care nu se pricepea în meșteșugul acestei lupte, a fost rănit de adversarii săi și pe cînd lupta cu ultimul dintre ei, s-a crezut că va renunța din pricina nenumăratelor răni pe care le primise. Atunci se zice că tatăl lui, i-ar fi strigat: „Băiete, lovește așa cum ai făcut cu plugul“. Atunci Glaucos lovi cu atîta violență pe adversar, încît cîștigă pe loc victoria. Se mai spune că a mai dobîndit și alte izbîndi, două la jocurile pythice și de opt ori la jocurile nemeice și istmice. Statuia lui Glaucos, a așezat-o la Olympia, fiul lui și ea a fost executată de Glaucias din Egina. Statuia redă imaginea unui om care agită brațele în vederea luptei, căci așa cum se spune, era din fire omul cel mai priceput din vremea lui în ceea ce privește agilitatea mîinilor. Spun carysticienii că, după ce a

murit, a fost îngropat în insula care și-n vremea noastră poartă numele lui Glaucos.

(2) Fiul său Damaretos din Heraion și nepotul lui cîștigă fiecare din ei cîte două victorii la Olympia. Damaretos a ieșit învingător pe timpul olympiadei a LXV-a, cînd pentru prima oară a fost statornicită alergarea în arme precum și cu prilejul olympiadei următoare. Statuia îl reprezintă purtînd un scut, asemănător celor din vremea noastră, o cască, pe cap și cnemide la picioare. Dar cu timpul atît eleenii cît și ceilalți greci eliberară pe alergători de această povară. Theopomp fiul lui Damaretos ca și fiul acestuia, care purta același nume, au ieșit amîndoi învingători la pentathlon. Cel de-al doilea Theopomp cîștigă cele mai multe victorii la trîntă. Nu știm cine a făurit statuia ce reprezintă pe Theopomp participant la proba de trîntă. Dar inscripția gravată pe statuia tatălui și bunicului ne spune că pe cea dintîi a executat-o Euthelidas și pe cealaltă Chrysothemis, amîndoi originari din Argos. Inscripția care are următorul cuprins arată cine i-a instruit pe acești artiști.

„Euthelidas și Chrysothemis de neam argean au făurit aceste statui, deprinzînd meșteșugul de la ai lor înaintași“.

Iccos, fiul lui Nicolaidas din Tarent a cîștigat cununa olympică la proba de pentathlon, devenind mai apoi cel mai bun profesor de gimnastică din timpul său. După statuia care-l reprezintă pe Iccos, urmează statuia eleanului Pantarkes care a învins în proba de trîntă-copii și care a fost iubit de Fidias. Pe lîngă statuia lui Pantarkes se află carul lui Cleosthenes din Epidamnos. Este o lucrare executată de Ageladas și se află în spatele statuii pe care grecii au dedicat-o lui Zeus, după lupta de la Platea. Atunci cînd Cleosthenes a ieșit învingător în cadrul olympiadei a LXVI-a, a așezat la un loc cu statuia sa și statuile cailor și pe cea a vizitiului și a gravat și numele cailor: Phoenix și Corax, de o parte și de alta a jugului; la oiște, în dreapta, era calul Knakios iar în stînga calul cu numele de Samos. Deasupra carului este gravată o inscripție în vers elegiac:

„M-a adus prinos Cleosthenes Pontios din Epidamnos, el a obținut o frumoasă victorie la cursa de cai, la jocurile în cinstea lui Zeus“

Dintre toți grecii care au întreținut cai pentru alergări, Cleosthenes este cel dintâi care și-a așezat statuia la Olympia.

Miltiade din Atena și Evagoras din Laconia au adus și ei prinoase; Evagoras a adus un car, însă el nu figurează în car. Despre statuile aduse de Miltiade ca prinos la Olympia, voi vorbi în altă parte. Epidamnienii locuiesc în același ținut de la început, dar nu în același oraș, căci orașul pe care-l locuiesc în vremea noastră se află puțin mai departe de locul unde se înălța cel vechi. Numele orașului de azi este acela de Dyrachion, nume ce se trage de la fondatorul lui. Urmează apoi statuile lui Lykinos din Heraia, a lui Epicradians din Mantinea, a lui Telson din Oresthasion și a eleanului Agiadas, care au obținut victoria la proba de alergare-copii. Lykinos a ieșit victorios la proba de alergare, iar ceilalți menționați la proba de pugilat. Statuia lui Epicradians a făurit-o Ptolichos din Egina, pe cea a lui Agiadas a făcut-o Serambos, originar tot din Egina. Statuia lui Lykinos a ieșit din mîna lui Kleon. Nu este pomenit numele artistului care a făurit statuia lui Telson.

11 În continuare, după aceste statui, se află statuile lui Filip, fiul lui Amyntas, a lui Seleucos și a lui Antigonos. Toți aceștia au statui ecvestre în afara de Antigonos care-l reprezenta stînd în picioare. (2) La o mică distanță de statuile amintite ale regilor se află statuia lui Theagenes din Thasos, fiul lui Timosthenes. Thasienii spun că Theagenes n-a fost fiul lui Timosthenes din Thasos ci că, Heracles din Thasos, al cărui preot era Timosthenes, luă înfățișarea lui și întreținu legături cu mama lui Theagene. Se mai spune că ajungînd copilul la vîrsta de nouă ani, pe cînd se întorcea de la școală, văzu în piața publică o statuie de bronz a unei divinități. Fiindcă-i plăcu, o luă de pe soclu și-o așeză pe un umăr, ducînd-o acasă. Pentru această faptă a lui mulțimea s-a mîniat tare împotriva lui, dar unul dintre nobili de vîrstă mai înaintată, îl ocroti ca să nu fie ucis, iar lui îi porunci

să aducă îndată statuia în piață. Cum copilul o aduse îndată, își dobîndi mare faimă în toată Grecia pe seama forței sale, iar fapta lui a fost trîmbițată de-a lungul și de-a latul Greciei. În povestirea mea de dinainte, am vorbit despre cele mai alese izbînzi pe care le-a obținut la jocurile olympice, cum a învins pe Euthymos la pugilat și cum a fost condamnat la amendă de eleeni. Se spune că premiul la proba de pancration l-a cîștigat atunci un bărbat din Mantinea, cu numele de Dromeus și care după a noastră știință este cel dintîi om care a obținut un premiu fără luptă. În timpul olympiadei următoare, Theagenes a fost învingător la proba de pancration. El a mai cîștigat trei izbînzi și la jocurile pythice, în probele de pugilat, nouă victorii la Nemeea, iar zece la jocurile istmice, la probe de pugilat și trîntă. La Phtia în ținutul tesalienilor el a renunțat la probele de pugilat și trîntă și s-a străduit să ajungă vestit printre greci și la proba de alergare. A ieșit învingător la proba de alergare numită dolichos. Acest lucru l-a făcut, — după cîte mi se pare — ca din ambiție față de Ahile, pentru că voia să dobîndească victoria la alergare, în patria celui mai iute dintre cei pe care îi numim eroi. În totul, el a obținut o mie și patru sute de cununi. Cînd a părăsit viața omenească, unul dintre cei ce-i fuseseră vrăjmași în viață, se ducea noapte de noapte la statuia lui și o biciuia ca și cînd Theagenes ar fi simțit loviturile date statuii; dar statuia prăbușindu-se peste el, a făcut să înceteze jignirea. Copiii celui mort dădură statuia în judecată, ca fiind vinovată de omor. Thasienii aruncară statuia în mare, conform unei legi a lui Dracon, care atunci cînd a statornicit la Atena legi cu privire la omoruri, a poruncit ca să fie duse dincolo de hotare, lucrurile neînsuflețite care prin căderea lor ar fi produs moartea unui om. Cum de atunci, pămîntul thasienilor nu mai da deloc roade au fost trimiși soli la Delfi; oracolul le răspunse să-i primească înapoi pe cei exilați. Ei, ținînd seama de recomandarea făcută de oracol, îi reprimiră dar sterpiciunea pămîntului nu fu înlăturată. Se duseră deci a doua oară la Pythia căreia îi spusera că deși puseseră în practică poruncile date, mînia zeilor continuă. Atunci Pythia le răspunse:

„Ați acoperit cu vălul uitării pe Theagenes,
pe cel mai însemnat om dintre ai voștri.“

Și tocmai cînd se găseau în încurcătură neștiind de ce mijloace să se folosească pentru a regăsi statuia lui Theagenes, se spune că niște pescari, ieșind în largul mării în căutare de pește, aduseră statuia în plasele lor și o scoaseră la țarm. Thasienii o așezară pe locul unde fusese la început, și-i aduc sacrificii, arătîndu-i respectul datorat unei divinități. (3) Știu că și în alte multe părți ale Greciei i-au fost ridicate statui lui Theagenes ba chiar și la popoarele barbare. Oamenii din aceste ținuturi socot că Theagenes are puteri tămăduitoare și-i aduc cinstiri³¹. Statuia lui Theagenes din dumbrava Altis este opera lui Glaukias din Egina.

12 Aproape de statuia lui Theagenes se afla un car de bronz și în el urcat un bărbat; de o parte și de alta a carului se află cîte un cal de călărie, iar pe cai stau copii. Acestea reprezintă monumente ale unor victorii olympice cîștigate de Hieron³², fiul lui Deinomenes, care a domnit ca tiran la Siracuză după fratele său Gelon. Aceste prinoase n-au fost trimise de Hieron însuși, ci de fiul său, Deinomenes. Carul este opera lui Onatas din Egina; cît despre caii ce se află în dreapta și-n stînga și despre copii care stau călare, ei au fost făcuți de Calamis. (2) În preajma carului lui Hieron este o statuie ce reprezintă un bărbat care poartă același nume cu fiul lui Deinomenes care a fost de asemeni tiran la Siracuză. Acest ultim Hieron a fost fiul lui Hierocles și el a venit la putere, după moartea lui Hierocles, care fusese mai înainte vreme tiran al Siracuzei. Faptul s-a petrecut în anul al doilea al olympiadei a CXXII-a, la care Idaios din Cyrene a cîștigat premiul la alergarea de un stadiu. Acest Hieron a întreținut legături de ospetie cu Pyrrhos, fiul lui Aiacides și a cimentat în același timp această prietenie prin căsătoria fiului său Gelon, cu Nereis, fiica lui Pyrrhos. Romanii erau în război cu cartaginezii din pricina Siciliei, căci cartaginezii dispuneau de mai mult de o jumătate din această insulă. Hieron luînd parte la acest război socoti mai nimerit să fie de partea cartaginezilor. Dar puțin după

aceasta dându-și seama că romanii erau superiori ca putere și că prietenia cu ei era mai de nădejde, el își schimbă atitudinea trecînd de partea romanilor. Sfîrșitul vieții și l-a găsit datorită lui Deinomenes, bărbat din Siracuza dar însușit de sentimente cu totul potrivnice față de guvernămîntul tiraniei. Tot el este acela care puțin timp după aceea, cînd Hipocrate, fratele lui Epikides din Erbesos, sosit de puțină vreme la Siracuza, începu să vorbească în fața poporului, a năvălit împotriva lui, spre a-l ucide³³. Cum Hipocrate se apără iar paznicii nu fură mai tari, îl masacrară pe Deinomenes. Statuile lui Hieron, care se văd la Olympia, dintre care una îl reprezintă pe cal, iar cealaltă pe jos, au fost aduse ca prinos de fiii lui și au fost făurite de Micon, fiul lui Nike-ratos din Siracuza. (3) După statuile lui Hieron urmează statuia lui Areus, fiul lui Acrotatos și rege al Lacedemonei; statuia lui Aratos, fiul lui Kleinias și o statuie ecvestră a lui Areus. Statuia lui Aratos a fost ridicată de corintieni, iar aceea a lui Areus de eleeni. Eu n-am omis să menționez în cărțile mele dinainte faptele privitoare atît la unul cît și la celălalt.

Aratos cîștigase la Olympia premiul la cursa de care. Timon eleanul, fiul lui Aegyptos, care a luat parte la Olympia la o întrecere de care...* este din bronz; deasupra stă o fetiță. Presupun că este victoria. Kallon, fiul lui Harmodios și, Hippomachos, fiul lui Moschion erau de neam eleeni și au ieșit învingători la proba de pugilat-copii. Statuia celui dintîi a executat-o Daipos, dar nu știu cine a făurit statuia lui Hippomachos. Se spune însă că acesta a învins trei adversari fără ca el să se fi rănit măcar și fără să fi fost atins în vreo parte a trupului. Theochrestos din Cyrene, care se ocupa cu creșterea cailor după obiceiul Cily-enilor, a cîștigat premiul la cursa de care de la Olympia, așa cum făcuse înainte vreme și tatăl său, care purta același nume cu el. Inscripția de pe care ne arată că tatăl lui Theochrestos ieșise învingător la jocurile istmice, la cursa de care și că Agasarchos, fiul lui Haimostratos din Triteia a ieșit învingător la proba de pugilat-bărbați, la Olympia, la

* Text corupt.

Nemea la jocurile pythice și la istmul de Corint, așa cum mărturisește inscripția în vers elegiac de pe soclul statuii. Inscripția mai spune că Triteia³⁴ era un oraș din Arcadia, lucru care constat că nu e adevărat. Căci în Arcadia n-au rămas necunoscuți nici măcar întemeietorii cetăților de care se leagă o faimă cât de mică. Cît privește cetățile care din pricina însemnătății lor reduse au rămas nelocuite chiar de la început și care au fost din această pricină, incluse în Megalopolis, le cuprinde decretul de atunci, al arcadienilor. Printre cetățile din Grecia nu se găsește o altă cetate cu numele de Triteia, afară de cea din Ahaia. S-ar putea presupune că triteenii erau pe atunci dependenți de arcadieni așa cum se petrec lucrurile și azi, cu un număr de arcadieni care s-au alăturat de Argolida. Statuia lui Agesarchos este opera fiilor lui Polycles, despre care eu voi vorbi în cărțile următoare.

13 Pythagoras a fost artistul care a executat statuia crotoniatului Astylos. El a dobândit la trei olympiade succesive izbînzii la alergarea de un stadiu și la cea numită diaulos. Deoarece cu prilejul a două victorii de mai tîrziu l-au proclamat siracuzan, pentru a-i face pe plac lui Hieron, fiul lui Deinomenes, crotoniații hotărîră ca locuinței lui să i se dea destinația unei închisori publice și ridicară statuia lui din incinta Herei Lakinia.

La Olympia se mai află și coloana pe care sînt înscrise victoriile lacedemoneanului Chionis. Sînt naivi aceia care cred că această coloană a fost înălțată de însuși Chionis și nu de poporul lacedemonean. Să admitem că alergarea în arme nu fusese încă statornicită, așa cum rezultă din inscripția de pe coloană dar atunci cum putea ști Chionis că eleenii o vor adopta mai apoi? Dau dovadă de o naivitate și mai mare, cei care spun că statuia de lîngă coloană este a lui Chionis, căci ea este o operă făurită de Myron.

(2) Fapte pline de glorie ca acelea ale lui Chionis a săvîrșit și Hermogenes din Xanthos, oraș în Lycia, căci el a primit cununa izbînzii de opt ori, de-a lungul a trei olympiade iar grecii i-au dat porecla de „cal“. Și Polites ar putea fi considerat drept un om minunat.

Polites era din Keramos, oraș în Caria. La Olympia el a dovedit o agilitate fără seamăn a picioarelor, făcînd ca alergarea cea mai lungă și mai dificilă să apară cea mai scurtă și cea mai rapidă întrecere, dobîndind în aceeași zi, premiul la proba numită dolichos și îndată după aceasta, la alergarea de un stadiu și la cea numită diaulos, ca a treia victorie. Polites, a ieșit învingător și la grupa a doua...* și la a patra, căci nu alergau deodată toți atleții, ci ei erau împărțiți prin tragere la sorți în grupe. Învingătorii din fiecare grupă, alergau apoi din nou pentru premii iar acela care ieșea biruitor, era considerat învingător de două ori la alergarea de un stadiu. Cel mai vestit alergător a fost Leonidas, originar din Rodos; cu aceeași agilitate el a participat la patru olympiade consecutive și a dobîndit douăsprezece victorii la proba de alergare. Nu departe de coloana lui Chionis se află statuia lui Skaios, fiul lui Duris din Samos, învingător la proba de pugilat-copii. Statuia este opera lui Hippias, iar inscripția gravată pe statuie, ne arată că Skaios a luat premiul atunci cînd samienii democrați au fost izgoșiți din insulă; cît privește timpul reîntoarcerii lor acasă.

(4) Aproape de statuia tiranului se află aceea a lui Diallos din Smirna, fiul lui Pollis. După cîte se spune, el a fost cel dintîi ionian care a dobîndit cununa la proba de pugilat-copii. Statuia lui Thersylochos din Corcyra, învingător la proba de pugilat-bărbați ca și statuia lui Aristion din Epidaur, fiul lui Theophiles, care a dobîndit cununa participînd la proba pentru copii, le-a făurit Polycleitos din Argos. Statuia lui Bykelos, care cel dintîi dintre copiii sicyonienilor a obținut premiul la proba de pugilat, este opera lui Kanachos din Sicyona. Acesta a deprins meștesugul de la argeianul Polycleitos. Alături de statuia lui Bykelos se află statuia lui Mnaseas din Cyrena, supranumit libianul, învingător la proba de alergare în arme. Opera a făurit-o Pythagoras din Rhegium, dar inscripția de pe statuia lui, Agemachos din Chizic cetate de pe continentul Asiei** arată că a fost născut la Argos. Din cetate Naxos³⁵ care a fost întemeiată în Sicilia

* Text corupt.

** Text corupt.

de către chalcidienii de pe țărmurile strîmtorii Euripos, pe vremea mea nu se mai vedeau nici măcar ruinele și, dacă numele s-a transmis posterității, acest merit trebuie să-i fie recunoscut lui Tisandros, fiul lui Cleocritos, căci de patru ori a ieșit învingător la proba de pugilat-bărbați de la Olympia și tot de atîtea ori la jocurile pythice. Nici corintienii și nici argeenii nu făceau aici însemnări despre toți învingătorii de la jocurile celebrate la Istmul de Corint și la Nemea. . . * (5) Iapa lui Feidolas, care avea după spusele corintienilor numele de Aura, deși se întîmplă să-l trîntească chiar de la începutul cursei pe acela care o călărea, continuă să alerge în rînduală, apoi ocoli borna, apoi cînd auzi sunetul trompetei iuți și mai tare cursa încît ajunse prima în fața Hellanodicilor și se opri ca și cînd ar fi știut că a obținut premiul. Eleenii proclamară învingător pe Feidolas și-i îngăduiră să așeze la Olympia statuia iepei sale. (6) Fiii lui Feidolas cîștigară și ei victoria la cursa de cai. La Olympia este reprezentat un cal pe o coloană, purtînd inscripția:

„Lycos cel iute de picior cu o izbîndă,
obținută la jocurile istmice și cu alte două izbînzii
obținute aici, a încunuat casa fiilor lui Lycos“.

Registrele eleenilor privitoare la victoriile olympice nu sînt de acord cu lucrurile menționate pe coloană, căci ei așază victoria fiilor lui Feidolas în timpul olympiadei a LXVIII-a și nu mai înainte. Să se știe deci care e adevărul asupra acestor fapte. Se văd apoi statuile lui Agathinos, fiul lui Thrasybulos și a lui Telemahos, bărbați originari din Elea. Telemahos are statuie pentru o victorie dobîndită la cursa de cai, cît despre statuia lui Agathinos, ea a fost adusă ca ofrandă de aheii din Pellene. Demosul atenienilor a ridicat de asemenea o statuie lui Aristofan, fiul lui Lysinos, concurent la pancration; el a ieșit învingător la Olympia, la competiția pentru bărbați.

*Text corupt

14 Statuia lui Feras din Egina se află în preajma statuii lui Aristofan din Atena. El a fost considerat prea tânăr pe vremea olympiadei a LXXVIII-a pentru a participa la proba de trîntă-copii și a fost exclus de la concurs. Admis la olympiada următoare la proba pentru copii, a ieșit biruitor. Un incident deosebit s-a petrecut la Olympia, cu Nicasyllos din Rodos și care nu seamănă deloc celui pe care l-a avut Feras. Ajungînd la vîrsta de optsprezece ani, eleenii nu i-au îngăduit să concureze la probele pentru copii și astfel el se înscrise la proba pentru bărbați, unde ieși victorios. A fost biruitor la Nemea și la Istmul de Corint și a murit la vîrsta de 20 de ani, fără să se fi întors în patria sa, la Rodos. Curajul concurentului rodian a întrecut după părerea mea pe acela al lui Artemidoros din Tralles. Acesta eșuînd la Olympia la proba de pancration pentru copii, pentru motivul că era încă prea tânăr, îl duse cînd sosi timpul potrivit, la jocurile organizate de ionienii din Smirna³⁶; puterile-i crescuseră atît de mult în acest interval, încît a învins la pancration în aceeași zi pe accia care-i fuseseră adversari la Olympia, precum și pe copiii mai mari, așa numiți imberbi, și în al treilea rînd pe cei mai vajnici dintre bărbați. El s-a întrecut în luptă cu imberbii fiind provocat de un profesor de gimnastică iar cu bărbații din pricină că a fost jignit de un concurent la pancration. La Olympia, de asemenea el a cîștigat victoria olympică la probele instituite pentru bărbați în olympiada a CCXII-a. Lîngă statuia lui Nicasyllos se află un cal de bronz, nu prea mare, pe care l-a adus ca ofrandă Crocon din Eritreia, după ce a cîștigat victoria la cursa cu cai. Aproape de acest cal se vede statuia lui Telestas din Mesene învingător la proba de pugilat-copii. Statuia aceasta a făcut-o Silanion.

(2) Statuia lui Milon, fiul lui Diotimos a făcut-o Dameas care era ca și el din Crotona. Milon a cîștigat la Olympia șase victorii la proba de trîntă, dintre care una la concursul pentru copii, șase la jocurile pythice la concursul pentru bărbați și una la concursul pentru copii. El a venit la Olympia ca să ia parte la întreceri pentru a șaptea oară dar n-a avut posibilitatea să învingă pe Timasthenes concetățeanul lui, care fiind foarte tânăr a refuzat să i se împotrivescă.

Se spune că Milon și-a dus el singur propria lui statuie în dumbrava Altis. Se mai povestește despre el o întâmplare cu o rodie și o alta privitoare la aruncarea cu discul. El ținea rodia cu mâna în așa chip încît nici nu i-o putea lua cineva cu forța, nici n-o putea fărîma. Stînd în picioare pe un disc uns, el își bătea joc de eforturile acelor care se năpusteau asupra lui pentru a-l împinge de pe disc. Mai făcea și alte lucruri pentru a-și dovedi forța. El se lega la frunte cu o coardă ca și cînd ar fi fost o panglică sau o cunună, își oprea apoi respirația pînă cînd sîngele urcînd umfla vinele de la cap și rupea coarda. Se spune de asemenea că el lăsa să-i atîrne brațul drept pînă la cot în jos, de-a lungul coastelor iar antebrațul de la cot înainte îl ținea orizontal; degetul gros îl ținea ridicat, iar celelalte degete le ținea în poziția lor naturală și nimeni nu putea să separe cu forța degetul cel mic aflat dedesubt de celelalte degete. (3) Se spune despre el că a fost omorît de fiare. El dădu în împrejurimile Crotoni de un trunchi de arbore uscat în care stăteau înfipte niște pene ce-i despicau lemnul. Milon își băgă mîinile cu nesăbuială în despicătură iar penele căzură și el se văzu prins în copac, devenind prada lupilor. Într-adevăr în ținutul Crotoni există din belșug astfel de fiare. Acesta a fost sfîrșitul lui Milon.

(4) Eleanul Thrasybulos a ridicat în pădurea Altis o statuie pentru Pyros, fiul lui Aiacides, regele Thesprotidei din Epir, care s-a distins prin multe acțiuni memorabile, despre care am vorbit în scrierea consacrată atenienilor. Aproape de statuia lui Pyros se află o coloană pe care este sculptat un om mic de statură care ține niște fluiere. El a fost al doilea bărbat după Sacadas din Argos, care a ieșit învingător la jocurile pythice. Într-adevăr, Sacadas a ieșit învingător la concursul pe care îl organizaseră amficionii, dar pe atunci încă nu se acorda cunună drept premiu; el a mai ieșit învingător de două ori după aceea la concursuri cu cunună. (5) Pythocritos din Sicyona, a ieșit învingător apoi de șase ori consecutiv la jocurile pythice; el a fost singurul cîntăreț din flaut.

E limpede că el a cîntat din flaut de șase ori și la jocurile olympice, în timpul întrecerii de pentathlon. De aceea la

Olympia i s-a ridicat o coloană pe care stă gravată următoarea inscripție: „Acest monument este în amintirea cântărețului din flaut Pythocritos fiul lui Callinicos“.

Comunitatea etolienilor a ridicat de asemeni o statuie lui Kylon, cel ce a eliberat pe eleeii de tirania lui Aristotimos. Statuia mesenianului Gorgos³⁷, fiul lui Eucleros, învingător la pentathlon și statuia lui Demaretos și el din Mesena, învingător la proba de pugilat pentru copii, au fost făurite, cea dintâi de către Theron din Beoția, iar statuia lui Demaretos de către atenianul Silanion. Anauchidas, fiul lui Filys, elean de neam, a luat cununa participând la proba de trîntă-copii. Cine a făcut statuia acestuia nu știm. Statuia lui Anochos din Tarent, fiul lui Adamatas, care a obținut victoria la alergarea de un stadiu și la cea numită diaulos, este opera lui Ageladas din Argos. Copilul reprezentat călare pe cal și omul de alături sînt după cum glăsuiește inscripția Xenombrotos³⁸ din Cos, cetatea din ținutul Meropidei, care a obținut premiul la alergarea de cai și Xenodicos, învingător la proba de pugilat-copii. Statuia acestuia din urmă este opera lui Pantias, iar statuia lui Xenombrotos este făcută de Philotimos din Egina. Cele două statui ale lui Pythes fiul lui Andromachos din Abdera, au fost executate de Lysip; i le-au dedicat soldații lui. Se pare că Pythes comanda o trupă de mercenari și că era foarte iscusit în arta militară.

Se află apoi statuile lui Meneptolemos din Apollonia, oraș de pe țărmul golfului Ionic și statuia lui Philon din Corcyra, care au ieșit biruitori la proba de alergare-copii. Mai departe de aceste statui se află statuia ce-l reprezintă pe Hieronymos din Andros, care a învins pe eleanul Tisamenos, concurent la proba de pentathlon la Olympia. Acest Tisamenos e cel care mai târziu a făcut grecilor preziceri nefavorabile pentru mezii, comandați de Mardonios la Platcea. Statuia lui Hieronymos este așadar așezată acolo, iar în preajma ei se află cea a lui Procles, fiul lui Lycastidas, originar și el din Andros și care a concurat la proba de trîntă-copii. Făuritorul statuii lui Hieronymos este Stomios, iar Somis a făcut statuia lui Procles. Eleanul Eschine a dobîndit de două ori victoria la pentathlon și are tot atîtea statui cîte victorii a dobîndit.

15 Archippos din Mytilene, a ieșit învingător la proba de pugilat-bărbați. Mytilenienii pentru a-i spori și mai mult gloria pretind că la vârsta când nu depășise încă douăzeci de ani a primit cununa de învingător la Olympia, la jocurile pythice, la cele nemeene și de asemeni la cele istmice. Statuia lui Zenon, fiul lui Caliteles din cetatea Lepraion din Trifylia, cel ce a ieșit biruitor la alergarea de un stadiu-copii, este făurită de Pylilampes din Mesene. Nu se știe cine a fost artistul care a făurit statuia lui Cleinomachos din Eleea, statuie ce i-a fost ridicată cu prilejul victoriei obținută la pentathlon. Statuia care-l reprezintă pe Pantarkes este un prinos al aheenilor așa cum se vede din inscripția de pe ea, care spune că Pantarkes a negociat pacea între ahei și eeleni, și că a dăruit libertate prizonierilor luați de cele două părți aflate în război. Același Pantarkes a obținut la Olympia victoria la cursa de cai și i s-a ridicat o a doua statuie, pentru această victorie. Statuia care reprezintă pe eleanul Olidas a fost adusă ca prinos de colectivitatea eelenilor. Eleanul Charinos are o statuie în amintirea victoriei obținută la alergarea numită diaulos și la proba de alergare cu arme. În preajma statuii lui Charinos se află statuia lui Ageles din Chios care a ieșit învingător la proba de pugilat-copii și care a fost făurită de Theomnestos din Sardes.

(3) Statuia tebanului Cleitomachos a fost adusă ca prinos de tatăl său, Hermocrates. Faptele care au contribuit la gloria lui, sînt cele ce urmează: în cadrul jocurilor istmice a ieșit învingător la proba de trîntă-bărbați și în aceeași zi la proba de pugilat precum și la aceea de pancration. Victoriile obținute la jocurile pythice, la pancration, sînt trei la număr. După Theagenes din Thasos, al doilea concurent la pancration și pugilat de la Olympia a fost Cleitomachos. El a obținut victoria la proba de pancration, în timpul olympiadei o sută patruzeci și una. La olympiada următoare s-a prezentat printre concurenții la proba de trîntă la pancration. Unul care a dorit să concureze în aceeași zi și la proba de trîntă și la pancration a fost Kapros din Eleea. Cum Kapros ieși învingător la proba de trîntă, Cleitomachos a sugerat Hellanodicilor că ar fi drept din partea lor să se țină competiția de pancration mai înainte de proba de pugilat, la care ar fi

putut căpăta răni. El susținea un lucru drept. Și astfel începînd competiția de pancration, a fost învins de Kapros, dar la pugilat a dovedit totuși un nou curaj și ulterior forță fizică.

Ionienii din Erythreia i-au înălțat o statuie lui Epitherses fiul lui Metrodoros, care a cîștigat două victorii la Olympia, la proba de pugilat, două la jocurile pythice, și alte victorii la cele nemeice și la cele istmice. Siracuzanii au înălțat două statui lui Hieron, iar fiii lui i-au ridicat o a treia statuie. Am arătat puțin mai sus că acest Hieron, care purta același nume ca și fiul lui Deinomenes, a fost și el tiran al Siracuzei. Paleenii care reprezintă a patra parte dintre Kefaleeni au înălțat o statuie eleanului Timoptolis, fiul lui Lam-pis. Acești paleeni purtau foarte de mult numele de duli-chieni. (4) Există și o statuie a lui Archidamos, fiul lui Agesilaos precum și statuia unui necunoscut cu înfățișarea de vîntor. Bizantinii au adus ca prinos o statuie lui Demetrios, care într-o expediție împotriva lui Seleucos a fost făcut prizonier, precum și fiul său, Antigonos. Spartanul Eutelidas, în timpul olympiadei a XXXVIII-a a cîștigat două victorii, una la proba de trîntă și cealaltă la proba de pentathlon-copii. Statuia lui Eutelidas este foarte veche iar inscripția gravată pe soclul statuii este neclară, datorită trecerii timpului. (5) După statuia lui Eutelidas, vine statuia lui Areus, regele lacedemonenilor și foarte aproape de aceasta, statuia eleanului Gorgos, care pînă-n momentul de față, este singurul care a cîștigat la jocurile olympice patru victorii la pentathlon, una la proba de alergare numită diaulos și alta la proba de alergare în arme. (6) Personajul reprezentat cu copii alături, este, după cum se spune Ptolemaios, fiul lui Lagos. Lîngă el se află două statui, ale lui Kapros din Elea, fiul lui Pythagoras, care cel dintîi a obținut în aceeași zi, victoria la trîntă și la pancration. În expunerea mea l-am menționat deja pe rivalul său la pancration pe care l-a învins. La proba de trîntă l-a învins pe Paianios din Elea, care cîștigase premiul la trîntă la olympiada precedentă. Acest Paianios ieșise învingător și la jocurile pythice, la proba de pugilat-copii și cu prilejul aceluiași jocuri a dobîndit victoria în aceeași zi la proba de trîntă și la pugi-

lat-bărbați. Cele două victorii obținute de Kapros nu au venit fără mari strădanii și zbugium puternic*.

16 La Olympia se înalță de asemeni două statui în cinstea lui Anauchidas și a lui Pherenicos, amîndoi din Eleea, care au obținut cununile de învingători la proba de trîntăcopii. Statuia lui Pleistainos, fiul lui Eurydamos, care a avut comanda etolienilor în războiul împotriva galilor, au ridicat-o thespienii. Tydeus din Eleea a ridicat statuile lui Antigonos, tatăl lui Demetrios³⁹ și a lui Seleucos. Numele lui Seleucos s-a răspîndit printre oameni, atît din pricina celorlalte acțiuni ale lui cît și din pricina faptului că a făcut prizonier pe Demetrios. (2) Timon a obținut victorii la pentathlon, la toate jocurile grecilor cu excepția celor de la Istmul de Corint, unde, atît el cît și ceilalți eleeni, au fost împiedicați să concureze. Inscripția gravată pe statuie mai spune că, participînd la expediția etolienilor împotriva tesalienilor și că pe temeiul prieteniei față de etolieni, a luat comanda garnizoanei, pe care ei o așezară la Naupactos. (3) Nu departe de statuia lui Timon se află statuile care reprezintă Grecia și după ea Elida. Cea dintîi așază cu mîna o cunună pe capul lui Antigonos, care i-a fost tutore lui Filip, fiul lui Demetrios, iar cu cealaltă încoronează pe însuși Filip. Elida așază o statuie pe capul lui Demetrios, care a pornit în expediție împotriva lui Seleucos și a lui Ptolemaios, fiul lui Lagos. Inscripția de pe statuia eleanului Aristide ne arată că a ieșit victorios la Olympia, concurînd la proba de alergare în arme, de asemeni la jocurile pythice, la proba de alergare numită diaulos și de asemeni la Nemea, luînd parte la proba de alergare numită Hippios, destinată copiilor. (4) Lungimea acestei alergări este de două ori mai mare decît a alergării numite diaulos. A fost o vreme cînd această probă a fost neglijată atît în cadrul jocurilor nemeice cît și din cadrul jocurilor istmice, dar împăratul Hadrian a îngăduit argienilor s-o introducă la jocurile ce se sărbătoreau

* Ediția Schubert, așază ultimele trei rînduri la începutul capitolului XVI. Intrucît se leagă de povestirea lui Capros, le-am trecut la sfîrșitul capitolului XV.

la Nemea, în timpul iernii. Foarte aproape de statuia lui Aristides se află statuia eleanului Menalkes care a primit ocunună de învingător la proba de pentathlon de la Olympia precum și statuia lui Philonides fiul lui Zotos din Chersoneszul Cretei, care era curierul lui Alexandru, fiul lui Filip. Apoi se află statuia lui Brimias eleanul, învingător la proba de pugilat-bărbați și statuia lui Leonidas⁴⁰ din Naxos, insulă din Marea Egee; statuia reprezintă prinosul psofidienilor din Arcadia. Există și o statuie a lui Asamon, învingător la proba de pugilat-bărbați și de asemeni o statuie a lui Nicandros care a câștigat două victorii la alergarea numită diaulos de la jocurile olympice și în total șase victorii la Nemea și la Istm, participând la întreceri de alergare; erau de neam eeleni.

Statuia acestuia a făurit-o Daippos iar pe a lui Asamon Pylilambes din Mesena. Urmează apoi statuile lui Eualkides⁴¹ eleanul, învingător la proba de pugilat-copii și a lacedemoneanului Seleadas, învingător la proba de trîntă-bărbați. (5) Tot acolo se află și o statuie ce reprezintă un car mic, adus ca prinos de către Polypeithes din Laconia. Pe aceeași coloană se vede statuia tatălui său Callitheles; primul a fost învingător la cursele de cai iar Callitheles, la proba de trîntă. Psofidienii au așezat acolo statuia ce reprezenta pe doi simpli particulari, din Elida și anume pe Lampos, fiuful lui Arniscos...* și pe a lui Aristarh. Ei le-au adus această cinstire sau pentru că erau cu ei în relație de ospesie, sau pentru că le făcuseră vreun serviciu oarecare. Între aceste două statui se află statuia lui Lysip din Eleea care a câștigat premiul la proba de trîntă-copii. Statuia lui Lysip a făurit-o Andreas din Argos.

(6) Deinosthenes lacedemoneanul a câștigat victoria la Olympia la alergarea de un stadiu-bărbați; el a așezat în dumbrava Altis, în preajma statuii sale o coloană, iar după cum se spune, distanța dintre această coloană și o alta ce se află în Lacedemona este de șase sute șazeci de stadii. (7) În privința lui Theodoros care a fost învingător la pentathlon a lui Pyttalos, fiul lui Lampis care a ieșit învingător la proba de

* Text corupt.

pugilat-copii ca și a lui Neolaidas, care a obținut cununa la proba de stadiu ca și la cea de alergare în arme, să știe oricine că ei au fost eeleni. Cu privire la Pyttalos se mai spune că iscându-se unele neînțelegeri între eeleni și arcadieni, cu privire la hotarele ținutului lor, a fost însărcinat cu judecata. Statuia lui este opera lui Sthenis olintianul. Urmează apoi statuia ecvestră a lui Ptolemaios și, aproape de ea, statuia atletului Paianios, fiul lui Damatrios, originar din Eleea, care a obținut victoria la Olympia, la proba de trîntă și două victorii la jocurile pythice. De asemeni se vede statuia lui Clearetos din Eleea, care a câștigat cununa de învingător la pentathlon, apoi carul atenianului Glaucon fiul lui Eteocle care a ieșit învingător la cursa cu carul tras de cai puternici.

17 Acestea sînt cele mai importante lucruri care se înfățișează unui om ce vizitează dumbrava Altis, după povestirea noastră. Dacă însă ar dori să meargă la Leonidaion dornic să ajungă pînă la altarul cel mare, pe dreapta iată lucrurile care merită să fie remarcate. Mai întîi statuile lui Democrates⁴² din Tenedos și a lui Criarios din Eleea. Acesta din urmă a ieșit învingător la proba de alergare în arme, iar Democrates la proba de trîntă-bărbați. Statuia lui Democrates a executat-o Dionysicles din Milet iar pe cea a lui Criarios a executat-o macedoneanul Lysos. Apoi statuile lui Herodot din Clazomenai și a lui Philinos, fiul lui Hegepolis din Cos, pe care le-au ridicat cetățile lor. Clazomenienii au ridicat statuia, pentru că Herodot a fost cel dintîi cetățean din Clazomenai care a obținut cununa la Olympia. El a obținut victoria la alergarea de un stadiu-copii. Locuitorii din Cos au înălțat o statuie lui Philinos din pricina renumelui său dobîndit prin cele cinci victorii câștigate la proba de alergare de la Olympia, prin cele patru victorii câștigate la jocurile pythice și la cele nemeice precum și prin cele unsprezece victorii de la jocurile istmice. (2) Statuia lui Ptolemaios, fiul lui Ptolemaios, care la rîndul său era fiul lui Lagos⁴³, a fost ridicată de către lacedemoneanul Aristolaos. Se văd apoi statuile lui Butas, fiul milezianului Polynecikes, învingător la proba de pugilat-copii și a lui Callicrates, originar din

Magnezia cea de pe țărmul râului Lethe, care a câștigat de două ori premiul la proba de alergare în arme. Statuia lui Callicrates a fost făcută de Lysip. Emaution și Alexibios au câștigat izbînzi, unul la alergarea de un stadiu-copii și al doilea la pentathlon. Patria aceluia era cetatea Heraia din Arcadia iar artistul care a făurit statuia a fost Akestor. Inscripția nu arată din ce cetate era artistul dar rezultă că el a fost de neam arcadian. (3) Colofonienii Hermesianax, fiul lui Agoneus și Eicasios, fiul lui Lykinos și al fiicei lui Hermesianax au ieșit amîndoi învingători la proba de trîntă-copii. Statuia lui Hermexianax a fost ridicată de către comunitatea colofonienilor.

În preajma acestora se află statuile a doi eeleni, învingători la proba de pugilat-copii: statuia lui Sthenis este opera lui Choirilos din Olint iar aceea a lui Theotimos a fost făcută de sicyonianul Daitondas. Theotimos a fost fiul lui Moschion, cel care a participat la expediția lui Alexandru, fiul lui Filip împotriva perșilor și a regelui Darius. Mai sînt și alte două statui de atleți eeleni: una o lui Archidamos din Elis, învingător la cursa de care și una a lui Epe-rastos, fiul lui Theogonos, care a obținut victoria la alergarea în arme. La sfîrșitul inscripției se arată că era și prezicător descendent din familia Clytizilor.

„Mă mîndresc că sînt prezicător din familia sacră a Clytizilor
Din sîngele urmașilor lui Melampus, cei deopotrivă cu zeii.

Intr-adevăr, Mantios a fost fiul lui Melampus care era fiul lui Amythaon, iar fiul lui a fost Oicles, Clytios a fost fiul lui Alcmaion, care era fiul lui Amfiaraos, care la rîndul lui era fiul lui Oicles. Almaion a avut acest fiu de la fiica lui Phegeus și Clytios a venit să locuiască în Elida, deoarece nu vroia să locuiască împreună cu frații mamei sale, despre care știa că-l uciseseră pe Alcmaion. Se pot vedea alte cîteva statui care nu au indicații deslușite; apoi, vine statuia lui Alexinicos din Eleea, învingător la proba de trîntă-copii. Statuia a fost executată de Cantharos din Sicyona. O altă statuie este aceea a lui Gorgias din Leontinoi, care a fost adusă ca prinos la Olympia, de către Eumolpos, al treilea descendent din Deicrates și care luase în căsătorie pe sora

lui Gorgias. Acest Gorgias era fiul lui Charmantides și despre el se spune că a fost cel dintâi care a reînviat arta oratoriei, care fusese lăsată cu totul în părăsire de către oameni și era aproape să fie dată uitării. Se spune că s-a distins prin iscusința lui la vorbire de care a dat dovadă în adunarea de la jocurile olympice, precum și cu prilejul soliei pe care a îndeplinit-o pe lângă atenieni⁴⁴, împreună cu Tisias. Acesta din urmă a compus multe pledoarii, dar cea pe care a scris-o pentru o femeie din Siracuză care avea proces pentru oarecare bunuri a fost cea mai convingătoare pledoarie din vremea lui. Cu toate acestea, Gorgias s-a bucurat de mult mai multe onoruri decât el la Atena. Iason tiranul Tesaliei l-a prețuit mai presus de Polycrate, care se impusese la Atena printre oratori; se spune că Gorgias a depășit vârsta de o sută de ani cu încă cinci ani. Cetatea Leontinoi pustiită cândva de siracuzani a fost repopulată pe vremea mea.

18 Există și un car de bronz, adus prinos de către cirenianul Cratisthenes. Pe car se află o statuie a Victoriei și cea a lui Cratisthenes însuși.

Este lucru evident că acest Cratisthenes a ieșit învingător la cursa de care. Despre el se spune că ar fi fost fiul lui Mnaseas, alergător pe care grecii îl numeau libianul. Carul și statuile au fost făurite de Pythagoras din Rhegium.⁽²⁾ Am găsit în același loc statuia lui Anaximenes⁴⁵ care a scris deopotrivă istoria timpurilor vechi ale Greciei precum și toate isprăvile lui Filip, fiul lui Amyntas și apoi pe cele ale lui Alexandru. Iar statuia de la Olympia a fost ridicată spre cinstire de către demosul lui Lampsacos. Iată faptele glorioase pe care le-a săvârșit Anaximenes.

El a înduplecat prin următorul vicleșug pe Alexandru, fiul lui Filip, care nu era un om întru totul blînd ci se lăsa foarte adesea purtat de mînie. Locuitorii din Lampsacos favorizau pe regele perșilor sau cel puțin li se imputa acest lucru, iar Alexandru fierbînd de mînie împotriva lor, îi amenința că-i va pedepsi în chip cumplit. Însăpămîntați pentru soarta femeilor, a copiilor și a patriei lor, ei trimiseră pe Anaximenes să intervină pentru ei căci el era cunoscut cu Filip ca și cu Alexandru. Așadar, Anaximenes se înfă-

șișă înaintea acestuia iar Alexandru aflînd pentru ce a venit se jură după cît se spune — pe numele tuturor zeilor greci că va proceda exact invers față de toate cerințele lui. Atunci Anaximenes îi spuse: stăpîne îngăduie-mi să aduc în stare de sclavie femeile și copiii lampsaceniilor, să incendiez templele zeilor și să le distrug cetatea din temelie, iar Alexandru prins în încurcătură în fața acestui viclesug la care nu avea ce răspunde s-a văzut obligat, prin jurămîntul său ca, împotriva propriei sale voinți să fie îngăduitor față de cetatea Lampsacos. (3) Se mai spune că Anaximenes s-a răzbunat împotriva unuia dintre dușmanii lui într-un fel foarte dibaci și în același timp foarte sîngeros. El însuși era sofist și pe lîngă aceasta priceput în a imita stilul altor sofști. Avînd unele neînțelegeri cu Teopomp, fiul lui Damasistratos, el a scris o carte plină de invective împotriva atenienilor, lacedemonienilor și tebanilor și imitînd în chip desăvîrșit stilul lui Teopomp, el puse numele lui și trimise lucrarea la diferite cetăți. În felul acesta ticluind el însuși o carte, făcu să crească mînia întregii Grecii, împotriva lui Teopomp. Nimeni, înaintea lui Anaximenes nu s-a exercitat în a vorbi fără nici un fel de pregătire asupra unor probleme. Nu socot ca sigură, informația că versurile privitoare la Alexandru i-ar aparține lui. (4) Sotades a cărui statuie se vede mai apoi, a obținut victorii la proba de alergare numită dolichos, la olympiada a CXC-a, cînd a fost proclamat cretan, așa cum de altfel, era în realitate. Cu prilejul olympiadei următoare a primit bani de la comunitatea efesenilor, și s-a declarat efescan. Cretanii l-au pedepsit pentru acest lucru prin exil. (5) Primii atleți cărora li s-au ridicat statui la Olympia⁴⁶ sînt Praxiteles din Egina, învingător la pugilat în timpul olympiadei a LIX-a și Rhexibios din Opuntia, care a obținut premiul la pancration în timpul olympiadei a LXI-a. Statuile lor sînt la o mică distanță de coloana lui Oinomaos și ele sînt făcute din lemn. Statuia lui Rhexibos este din lemn de smochin iar statuia lui Praxidamas din Egina, din lemn de chiparos. Această statuie prezintă deteriorări mai puțin grave.

19 În dumbrava Altis, către partea dinspre miez-noapte a templului zeiței Hera, există o colină din piatră de tuf, do-

minată de muntele Cronion; pe această colină sînt clădite așa-numitele Tezaur care se aseamănă cu clădirile similare pe care diferitele comunități le-au înălțat la Delfi, în cinstea lui Apollon. (2) La Olympia se află mai întii un tezaur⁴⁷ al sicyonienilor care este o ofrandă a lui Miron, tiranul Sicyonei. El a adus această ofrandă, după ce a cîștigat o victorie la cursa de care din timpul olympiadei a XXXIII-a. El a făcut acolo două camere⁴⁸ una după moda doriană și alta după moda ioniană. Amîndouă camerele sînt făcute din cupru și le-am văzut cu ochii mei. Nu știu însă dacă cuprul este din Tartesos, așa cum susțin eleenii. (3) Despre Tartessos, eleenii spun că este un fluviu din țara iberilor care se varsă în mare prin două guri între care se află așezat orașul care poartă același nume. Fluviul acesta, care este cel mai mare dintre fluviile iberice, are un flux și un reflux, asemenea mării. El s-a numit mai apoi Baietis. Alții spun că orașul Carpia din Iberia se numea în vechime Tartessos. La Olympia, pe cel mai mic dintre dulapuri, se află o inscripție, care spune relativ la stîlpul de aramă că ar cîntări cincizeci de talanți și că donatorii sînt Myron și comunitatea sicyonienilor. În acest tezaur se mai află trei discuri mari, de acelea de care se servesc la pentathlon precum și un scut poleit cu cupru și împodobit în partea dinăuntru, o cască și cnemide. Inscripția de pe aceste arme ne arată că ele sînt danii din prăzi oferite lui Zeus de către myanieni⁴⁹ cu privire la originea acestor myanieni părerile sînt împărțite. Eu îmi amintesc totuși că Thucydides⁵⁰ vorbind despre locrienii, care sînt vecini cu foci-dienii amintește printre cetățile lor și cetatea myanienilor, iar myanienii al căror nume se găsește pe acest scut sfînt, după cum cred eu, sînt aceiași cu cei din Locrida. Inscripțiile de pe acest scut nu se mai văd, întrucît s-au distrus cu trecerea timpului. În acest tezaur se află și alte lucruri despre care merită să se vorbească: sabia lui Pelops, al cărei mîner este de aur, un corn al Amaltheei, din fildeș, prinos adus de Miltiade, fiul lui Kimon, primul din această familie care a avut stăpînirea asupra Chersonesului Traciei. Pe acest corn se află inscripția redactată în litere antice vechi.

„Lui Zeus Olympianul m-au dedicat cei care sub ordinele lui Miltiades, au pus mîna pe fortăreața din Chersonesz“.

Se mai vede de asemeni o statuie din lemn de merișor a lui Apollon, al cărui cap este făcut din aur și care a fost adus ca prinos de locrienii din promontoriul Zephirion. Cel ce a făcut statuia a fost Patrocles din Crotona, fiul lui Catillus.

(4) În continuarea tezaurului sicyonienilor este acela al cartaginezilor, operă a lui Pothaios, Antifilos și Megacles. Ofrandele ce se află în el, sînt o statuie foarte mare a lui Zeus și trei pieptare, confecționate din in, prinos adus de Gelon și de siracuzani, cu prilejul victoriei repurtate asupra cartaginezilor, pe mare și pe uscat.

(5) Al treilea și al patrulea din aceste tezaure au fost ridicate de epidamnieni...*, există o statuie a lui Atlas care susține pămîntul, una a lui Heracles, una reprezintă pomul din grădina Hesperidelor, adică mărul, iar în jurul acestui pom șarpele încolăcit. Toate aceste lucrări sînt făcute din lemn de cedru, de către Theocles, fiul lui Hegylos. După cum arată inscripția de pe globul pămîntesc, el le-a lucrat împreună cu fiul său. Hesperidele care erau și ele acolo, au fost mutate de pe locul lor de către eeleni și ele se află și acum, pe vremea mea, în templul Herei. Acest tezaur al epidamnienilor este opera lui Pyros și a celor doi fii ai săi, Lacrates și Hermon.

(6) Sybariții au construit și ei un tezaur lîngă acela al epidamnienilor. Toți scriitorii ce s-au ocupat de descrierea Italiei și a orașelor ei, spun că vechea cetate Sybaris este una și aceeași cetate cu cea care se numește astăzi Lupia și care e situată între Brundisium și Hydrust. Portul făcut de mîna omenească este opera împăratului Hadrianus. (7) Tezaurul libienilor din Cyrena este în apropiere de acela al sybariților. Înăuntrul lui sînt statui de împărați romani. Selinuntienii erau o populație din Sicilia învinsă și izgonită din orașul lor de către cartaginezi. Înainte de această nenorocire selinuntienii dedicaseră și ei un tezaur lui Zeus olympianul, în

* Text corupt.

care se află o statuie a lui Dionysos, cu fața, picioarele și mâinile din fildeș.

(8) În tezaurul metapontienilor, care se află în continuare după tezaurul selinuntienilor, se află o statuie a lui Endymion, făcut în întregime din fildeș, în afară de îmbrăcăminte. Nu știu care a fost pricina distrugerii Metapontului, iar în vremea mea nu mai rămăsese decât teatrul și incinta zidurilor. (9) Megarienii⁵¹ din preajma Aticei au construit și ei un tezaur, aducînd drept ofrandă figurine mici din cedru aurit, reprezentînd lupta lui Heracles cu Acheloos. Sînt aici și statui ce reprezintă pe Zeus, pe Deianeira, pe Acheloos și Heracles. Este reprezentat și zeul Ares, venind în ajutorul lui Acheloos. De asemeni Athena, ocrotind ca totdeauna pe Heracles. Dar statuia zeiței este acum aproape de statuia Hesperidelor, în templul Herei. Pe frontonul tezaurului este reprezentată lupta dintre zei și giganți. Deasupra frontonului pe un scut se află o inscripție, care spune că megareenii au construit acest tezaur din prăzile luate de la corintieni. Eu socot că megareenii au dobîndit această victorie pe vremea cînd la Atena era arhonte Phorbas, care avea această demnitate pe viață, căci pe atunci sarcina aceasta încă nu fusese redusă la un an. Eleenii nu țineau încă registre pentru olimpiade. Se spune că argeenii se aflară în această luptă alături de megarieni, împotriva corintienilor. Megarienii au ridicat acest tezaur la Olympia după mai mulți ani de la luptă. Dar se pare că aveau mai de mult aceste statui care sînt opera lacedemoneanului Dontas, discipolul lui Dipoinos și al lui Skyllis. (10) Ultimul din aceste tezaure este aproape de stadion. Inscripția arată că tezaurul și statuile pe care le cuprinde sînt o ofrandă a locuitorilor din Gela⁵². Dar acum nu se mai află nici o statuie.

20 Muntele Kronios așa cum am spus-o, se află foarte aproape de acest deal și de tezaure. Către echinoziul de primăvară, în luna căreia eleenii îi zic Elaphios, așa-numiții basilai aduc sacrificii pe vîrfurile muntelui. (2) La nord, spre extremitatea lui Kronion, în spațiul dintre tezaure și acest munte, se află sanctuarul Eileithyei, în care eleenii

aduc cinstire divinității lor băștinașă, numită Sosipolis. Eileithya este supranumită aici Olympia și pentru ea se alege an de an o preteasă. Bătrîna care slujește divinității Sosipolis, după ce s-a purificat ea însăși după datina, eleenilor, o purifică și pe zeiță și-i oferă prăjituri frămîntate cu miere. Altarul Eileithyei se află în partea din față a sanctuarului, — căci acesta a fost construit dublu, — și tot acolo este intrarea pentru bărbați. Sosipolis se bucură de cinstire în partea interioară, unde nu are nimeni acces în afară de slujitoarea zeiței care-și acoperă capul și fața cu un văl alb. Fecioarele și femeile care au rămas în templul Eileithyei intonează un cîntec și ard diferite parfumuri în cinstea divinității...*, Sosipolis, dar ele nu aduc libații cu vin. Jurămîntul făcut în numele lui Sosipolis este considerat ca unul din cele mai inviolabile.

(3) Se spune că odată arcadienii pătrunseră cu oști în Elida; în momentul în care eleenii erau așezați în fața lor în linie de bătaie, a venit la comandanții oștirii lor o femeie cu un prunc la sîn, spunînd că ea îl născuse și că în urma unor vise pe care le avusese, îl dă ca să fie ajutor eleenilor în luptă. Comandanții încrezîndu-se în vorbele femeii, așezară copilul gol în fața oștirii, iar atunci cînd arcadienii năvăliră spre ei, copilul se prefăcu în șarpe. Turburați în fața acestei priveliști, arcadienii o luară la fugă urmăriți de eeleni, care repurtară astfel o victorie foarte însemnată și dădură acestui zeu numele de Sosipolis.

Ei au înălțat un templu pe locul în care li s-a părut că șarpele dispăruse sub pămînt după luptă și împreună cu el au hotărît s-o cinstească și pe Eileithya care făcuse să apară pentru ei acest copil în mijlocul oamenilor. În cinstea acelora care au murit luptînd, s-a ridicat un mormînt pe movila, pe care o întîlnești, după ce ai trecut rîșorul Cladeos și te îndrepți spre apus. În apropiere de sanctuarul Eileithyei, se află ruinele unui alt sanctuar închinat zeiței Afrodita Urania, la ale cărei altare se aduc și acum jertfe. (4) Se mai află în Altis, la intrarea pe unde trec procesiunile, așa-numitul Hippodameion. Acesta este o incintă de

* Text corupt.

aproape un pletru înconjurată de o balustradă. În această incintă, femeile au acces o dată pe an și ele sacrifică Hipodameii⁵³ și-i aduc și alte cinstiri. Eleenii spun că Hipodameia s-a refugiat la Midea în Argolida, deoarece Pelops se mîniase împotriva ei din pricina morții lui Chrysip. Mai târziu eleenii, în urma unei preziceri dată lor de către oracol îi aduseră osemintele la Olympia. (5) Dincolo de statuile ridicate din amenzi impuse atleșilor, există o intrare numită „intrarea tainică” prin care hellanodicii și participanții la întreceri pătrund în stadion⁵⁴. Acest stadion este un platou în care se ridică o tribună pentru aceia care prezidează jocurile. (6) În fața locului destinat hellanodicilor se ridică un altar de marmură albă pe care se așază o femeie care e preoteasa zeiței Demetra Chamyne pentru a privi jocurile; aceasta e o cinste pe care eleenii o conferă cînd uneia cînd alteia dintre femei. Fecioarele nu sînt împiedicate să asiste la jocuri. După cum spun eleenii, mormîntul lui Endymion se află la extremitatea stadionului, acolo unde se dă startul pentru concurenți la alergarea de un stadiu.

Ieșind din stadion prin locul unde stau hellanodicii, dai de locul destinat curselor de cai și de locul unde pornesc caili în cursă. Acest loc are înfățișarea unei prore de corabie al cărei pinten este întors spre pista pe care se desfășoară cursele; ea devine mai largă lîngă porticul lui Agnaptos. Pe o bară care se află aproape la vîrfurile pintenului este făcut un delfin din bronz. Fiecare latură a aphasis-ului are o lungime mai mare de patru sute de picioare; pe aceste laturi s-au clădit boxe. Boxele sînt atribuite prin tragere la sorți celor ce participă la cursele de cai. În fața carelor de cursă, se află o frînghie mică în loc de bară. Cu prilejul fiecărei olympiade, în mijlocul acestei prore se ridică un altar din cărămizi prăfuite pe din afară. Pe altar se află un vultur de bronz cu aripile foarte lungi, întinse. Cel care supraveghează cursa pune în mișcare un mecanism ce se află în altar, astfel încît vulturul sare în sus și este văzut de toți cei veniți la jocuri, iar delfinul cade la pămînt. Barierele care se află de o parte și de alta în dreptul Porticului lui Agnaptos se slobozesc mai întii

iar caii aflași îndărățul lor pornesc cei dintii în cursă și aleargă pînă ajung în dreptul cailor, care au ieșit la sorți să stea în al doilea rînd. Atunci se lasă în jos barierele și în fața acestora și tot așa mai departe, pînă cînd toți caii se aliniază la extremitatea pîntenului. De aici încolo totul depinde de dibăcia conductorilor și de iuțeala cailor. Cleitas a fost cel dintii care a născocit acest mod de a da startul și s-a mîndrit cu această invenție, după cum reiese din inscripția gravată pe o statuie ce i s-a făcut la Atena. Inscripția este următoarea:

„Sint opera lui Cleitas, fiul lui Aristocles

Care cel dintiiu a născocit Aphasis-ul la Olympia

Se spune că mai tîrziu după Kleitos, Aristide a adus o modificare ingenioasă acestui sistem. Una din laturile hipodromului este mai lungă decît celelalte și pe această latură, care are forma unui dig, în dreptul ieșirii prin dig se găsește un fel de sperietoare a cailor, numită Taraxippos. Aceasta are forma unui altar rotund, iar caii cînd trec prin dreptul ei, sînt cuprinși de o mare frică, fără vreo cauză vizibilă; ei intră în dezordine și de cele mai multe ori se întîmplă să sfărîme carele iar conducătorii să fie răniți. Din această cauză conducătorii aduc jertfe lui Taraxippos, rugîndu-l să le fie binevoitor. În privința lui Taraxippos, grecii nu sînt de acord. Unii spun că este mormîntul unui localnic foarte priceput în meșteșugul călăriei și care purta numele de Olenios și mai spun că după numele lui și-ar trage numele și stîncă Olenios din Elida. Alții spun că Dameon, fiul lui Flius, care a participat alături de Heracles la expediția împotriva lui Augeas și împotriva eleenilor a pierit odată cu calul său de mîna lui Cteatos, fiul lui Actor și că în acest loc se află mormîntul comun al lui Dameon și al calului său. Alții, la rîndul lor, spun că Pelops ar fi ridicat în același loc un cenotaf lui Myrtilos și că-i aducea sacrificii pentru a-i îmblîndi supărarea și i-a dat numele de Taraxippos, pentru că s-a priceput să bage spaima în ielele lui Oinomaos. Se mai spune de către unii că Oinomaos este cel care provoacă vătămarea participanților la cursele de cai. Am mai auzit pe unii care

dau vina pe Alcathus, fiul lui Porthaon pe care l-a omorît fiindcă o ceruse în căsătorie pe fiica lui.

El ar fi fost îngropat în acest loc și fiindcă-l urmărise nenorocul la cursa de care, ei credeau că Alcathus se transformase într-un duh rău și pierzător pentru cei ce participau la curse. Un om din Egipt susținea că Pelops îngropase un lucru, în locul numit Taraxippos, pe care-l luase de la Amphion tebanul și că lucrul acesta îngropat ar fi fost pricină pentru care s-au speriat caii lui Oinomaos și pentru care se vor speria și în viitor toți caii. Acest egiptean susținea că Amphion și Orfeu din Tracia erau foarte pricepuți în arta magiei și că prin cîntecele lui Orfeu supunea fiarele și Amphion mișca pietrele pentru construirea zidurilor. Dar după părerea mea este mai verosimil ca Taraxippos să fi fost un epitet al lui Poseidon Hippios. Un Taraxippos există și la Istmul de Corint: este vorba de Glaucos, fiul lui Sisif, care așa cum se spune a fost ucis de caii săi cu prilejul jocurilor pe care Acastos le-a celebrat pentru cinstirea tatălui său. La Nemea, în Argolida, nu există eroi care să fi înspăimîntat caii, dar la extremitatea arenei, deasupra locului unde caii fac întoarcerea, se află o stîncă de culoare roșie care azvîrle o strălucire ca de foc și care produce asupra cailor aceeași spaimă ca și Taraxippos. Cu toate acestea Taraxippos din Olympia înspăimînta caii mai mult decît toți ceilalți. Pe una din borne se află o statuie din bronz a Hipodamiei care ține o panglică în mîină, de parcă ar vrea să-l încununeze pe Pelops după victoria sa.

21 Cealaltă parte a hipodromului nu este un platou de pămînt ridicat de mîna omenească ci o colină nu prea înaltă, la extremitatea căreia se află un sanctuar al zeiței Demetra Chamyne. Unii socot că acest nume al zeiței este foarte vechi și că este legat de faptul că în acest loc s-a crăpat pămîntul pentru a face drum pentru carul lui Hades și apoi s-a închis. Alții spun că a fost un oarecare bărbat din Piza numit Chaminos care s-a împotrivit lui Pantaleon, fiul lui Omphalion, tiranul acestei cetăți, atunci cînd a vrut să se revolte contra eleenilor. Pantaleon l-a omorît și din averea lui a ridicat o statuie zeiței Demetra. (2) În locul vechilor

statui ale Demetrei și ale fiicei sale, Herodes atenianul a făcut statui din marmură de Pentele.

În gymnasiul din Olympia se exercitau atleții care voiau să participe la proba de pentathlon și la acea de alergare. În apropiere se află un pedestal de marmură în aer liber pe care în vremuri de demult era așezat un trofeu în amintirea unei victorii împotriva arcadienilor. La stînga intrării în gymnasion se află o altă incintă mai mică, unde se găsesc palestrele atleților. Către partea dinspre răsărit a gymnasiului, se află un portic pe al cărui zid se sprijină locuințele atleților. Aceste locuințe sînt îndreptate spre partea de sud-vest.

După ce ai trecut de râul Cladeos, dai de mormîntul lui Oinomaos, care constă dintr-o movilă de pămînt, acoperită cu piatră. Deasupra acestui monument se văd ruinele unor construcții care odinioară, după cum se spune, erau grajdurile în care Oinomaos își ținea iepele. Hotarele de astăzi ale eleenilor dintre partea Arcadiei, sînt aceleași cu hotarele care odinioară erau ale Piseenilor, și au rămas la fel. (3) Trecînd peste râul Erymanthos, în dreptul colinei numită a lui Sauros, se află un mormînt al lui Sauros și un sanctuar al lui Heracles, care pe vremea noastră sînt în ruină. Despre acest Sauros se spune că a fost un țîlhar, care jefuia atît pe trecători cît și pe cei ce locuiau în împrejurimi, pînă în clipa cînd a fost pedepsit de Heracles. (4) La poalele colinei care-i poartă numele, curge un rîu ce vine dinspre miazăzi, vîrsîndu-se în Alpheios, chiar în fața rîului Erymanthos. Acest rîu face hotar între ținutul Pisaia și Arcadia și poartă numele de Diagon.⁵⁵ La o depărtare de patruzeci de stadii de colina lui Sauros se află un templu al lui Asclepios care poartă numele de Demainetos după numele întemeietorului, și care este de asemeni în ruină. Acest templu se ridică pe o înălțime în apropiere de Alpheios. Nu prea departe se află un templu al lui Dionysos-Leukyanitul și Leucanias⁵⁶ și un rîu care curge aproape de el și care izvorăște din muntele Pholoe și se varsă de asemenea în Alpheios. (5) Dacă ai trecut de acest rîu, te afli în ținutul Pisei. Se află în acest ținut o colină care se termină cu un vîrf ascuțit. Pe această colină sînt ruinele orașului Phrixa⁵⁷ și templul zeiței

Athena, numită Kydonia. Templul nu se păstrează întru totul intact iar altarul exista și pe vremea mea și se spune că a fost ridicat în cinstea zeiței de către Clymenos, unul din descendenții lui Heracles din Ida care venise din Kydonia, ținut din insula Creta, și de pe țărmurile râului Iardanos. Eleenii spun că și Pelops a adus acolo sacrificii zeiței Athena Kydonia înainte de a intra în vrajbă cu Oinomaos. Puțin mai departe, dai de apele râului Parthenia⁵⁸ și foarte aproape de acest râu, se află mormîntul iepelor lui Marmax, care, așa cum spune tradiția, a fost cel dintîi peșitor al Hipodamiei și deci primul pe care l-a ucis Oinomaos. Iepele sale se numeau Parthenia și Erifa; iar Oinomaos le-a omorît deasupra trupului stăpînului lor, făcîndu-le astfel și lor parte de un mormînt. După numele uneia din iepetele lui Marmax, acestui râu i s-a dat numele de Parthenias. Există și un alt râu cu numele de Harpinales⁵⁹ și la o mică distanță de acest râu se află ruinele orașului Harpina, și mai ales altarele. Eleenii spun că Oinomaos a întemeiat orașul și că i-a dat acest nume, după numele mamei sale, Harpina.

(7) Înaintînd puțin dai de un gorgan care este mormîntul pretendenților Hipodamiei. Se spune că Oinomaos i-a așezat unul lîngă altul și i-a acoperit cu pămînt, dar nu le-a adus nici o cinstire. Pelops le ridică, mai apoi acest mormînt comun de proporții mari, cinstindu-le memoria, ca să mulțumească pe Hipodameia și cred, pentru ca posteritatea să afle cîți adversari și ce fel de adversari iluștri a biruit Oinomaos pe care apoi el la rîndul lui l-a ucis. Potrivit cu datele din poemul numit „Marele Eoiai“ el a ucis pe Marmax mai întîi, apoi pe Alcathos, fiul lui Porthaon și apoi pe Euryalos, Eurymachos și Crotalos, despre ai căror părinți și patrie nu am putut afla nimic. Despre Acrias care a murit după aceștia, se poate conchide că a fost lacedemonean și că a întemeiat orașul Acriai. După Acrias, se spune că Oinomaos a omorît pe Capetos, pe Lycurg, pe Lasios, pe Chalcodon și pe Tricolonos; acesta după arcadieni era coborîtor din fiul lui Lycaon, al cărui nume îl purta. Apoi cu prilejul unei curse a ucis pe Aristomachos, pe Prias, pe Pelagon, pe Aiolios și pe Kronios. Sînt unii care adaugă la cei enumerați pe Erythras, fiul lui Leucon, care la rîndul său era fiul

lui Athamas, de la care și-a luat numele cetatea Eythrai din Beoția și pe Eioneus, fiul lui Magnes, care la rîndul său era unul din fiii lui Aiolos. Gorganul despre care am amintit, le servește lor de mormînt. Se spune că Pelops, cîtă vreme a avut puterea în Pisa, le aducea sacrificii an de an.

22 Mergînd înainte de la mormînt cale de un stadiu, dai peste urmele unui sanctuar închinat zeiței Artemis numită Kordaca, pentru că însoțitorii lui Pelops au adus cinstire acestei zeițe, prin serbări, pentru victoria avută, și au dansat dansul numit Kordax. Acesta este dansul pe care-l dansează cei ce locuiesc în împrejurimile muntelui Sipylos. Nu prea departe de acest sanctuar se află o ladă de bronz în care erau păstrate osemintele lui Pelops. Din zidurile și din celelalte clădiri ale Pisei n-a rămas nici o urmă și terenul pe care se ridica cetatea este în întregime plantat cu vii. (2) Se spune că fondatorul Pisei ar fi fost Pisos, fiul lui Perieres, iar acesta la rîndul lui era fiul lui Aiolos. Piseenii au atras ei înșiși asupra lor nenorocirea, nutrind sentimente dușmănoase față de eleeni și căutînd cu orice preț să fie ei organizatorii jocurilor olympice și nu eleenii. În timpul olympiadei a opta, ei aduseră pe Pheidon din Argos, cel mai arogant tiran dintre toți care au fost cîndva în Grecia și au organizat împreună cu el jocurile. În timpul olympiadei a XXXIV-a piseenii și regele lor, Pantaleon, fiul lui Omphalion, au adunat o oaste atît dintre piseeni cît și dintre populațiile vecine și celebrară din nou jocurile olympice în locul eleenilor. Aceștia n-au consemnat în registrele lor aceste olympiade și nici olympiada a CIV-a căci organizarea jocurilor au făcut-o arcadienii. Acești ani ei îi numesc olympici. Eleenii, pe vremea olympiadei a XLVIII-a, fiind neliniștiți din pricina lui Damophon, fiul lui Pantaleon, care uneltea împotriva lor, pătrunseră cu oști, în ținutul Pisaei. Damophon, izbuti totuși prin rugăciuni și jurăminte, să-i înduplece să se întoarcă la ei acasă, fără a fi săvîrșit vreo ispravă. Dar pe vremea cînd a domnit la Pisa Pyrros, fiul lui Pantaleon, care a succedat fratelui său Damophon, piseenii declarară din proprie inițiativă război eleenilor. Odată cu ei se ridicară împotriva eleenilor și makistienii, scilunțienii din Tryphilia, iar

dintre vecinii eleenilor, dyspontienii, care întrețineau legături strânse cu piseenii. După tradiție țara lor o întemeiasse Dysponteus, fiul lui Oinomaos.

Atît piseenii cît și toți aceia ce luaseră parte la acest război, alături de ei, fură izgoniți din cetatea lor de către eeleni. (3) Există și astăzi vestigii vizibile ale Pylosului din Elida⁶⁰, pe drumul ce duce printre munți, de la Olympia la Elida. Ruinele acestea se află la optzeci de stadii depărtare de Elida. Așa cum am spus, Pylosul a fost întemeiat de Pylon, fiul lui Cleson din Megara. Orașul a fost distrus pe de-a-ntregul de Heracles și restaurat de eeleni dar cu vremea a devenit pustiu. Prin apropiere trece râul Ladon, ce se varsă în Peneios. Eleenii spun că de acest oraș se leagă versurile lui Homer:

Obîrșia și-o trăgea din râul Alpheios

Cel ce-și duce bogatele-i ape prin a pylienilor cîmpie.

Pe mine eleenii m-au convins de acest lucru, căci râul Alpheios curge prin aceste ruine și nu este cu puțință ca versurile să se refere la o altă cetate cu numele de Pylos. Cum este și firesc râul Alpheios nu poate să străbată ținutul pylienilor situat mai sus de insula Sfacteria, iar în Arcadia, de altfel, nu cunosc nici un oraș cu numele de Pylos.

(4) La o depărtare de aproape cincizeci de stadii de Olympia se află un sat al eleenilor, numit Heracleia, în preajma căruia curge râul Kytheros. Există și un izvor ce se varsă în acest râu iar lângă izvor se află un sanctuar închinat nimfelor. Nimfele se numesc Calliphaeia, Synallaxis, Pegaia și Iasis. Numele lor comun este acela de Ioniade. Cei ce se scaldă în apele acestei fîntîni se vindecă de oboseală și de durere de orice fel. Nimfele și-au luat numele de la Ion, fiul lui Gargettos, care a venit de la Atena, ca să locuiască aici. (5) Cel ce vrea să străbată drumul de la Olympia la Elis, mergînd prin cîmpie, va parcurge mai întîi o sută și douăzeci de stadii pînă la Letrinoi și apoi încă o sută și optzeci de stadii pînă la Elis. În trecut Letrinoi era o așezare întemeiată de Letreus, fiul lui Pelops. Pe vremea mea mai dăinuiau vreo cîteva case și statuia zeiței Afrodita Alpheia, în interiorul sanctuarului. Iată din ce pricină zeița a căpătat porecla de Alpheia: Al-

pheos se îndrăgostise de Artemis și cum își da seama că nu o va putea lua în căsătorie prin rugăminți, îndrăzni să se arate violent față de ea. El s-a dus la Letrinoi la o serbare organizată de Artemis și de nimfele, cu care obișnuia să se joace în timp ce o însoțeau. Dar cum Artemis avea o bănuială cu privire la gândurile lui Alpheios, se unse pe față cu noroi și nimfele făcură la fel, astfel că Alpheios intrînd acolo n-a putut să recunoască pe zeiță și nici s-o deosebească printre celelalte și plecă fără să-și fi pus în practică gîndul⁶¹. Letrineenii așadar, au dat zeiței Afrodita numele de Alpheiaia, datorită dragostei pe care a avut-o Alpheios pentru ea. Eleenii, care la început erau în relații bune cu letrineenii, aduseră la Letrinoi cultul Artemidei Elaphiaia și hotărîră să fie celebrat în onoarea Artemidei Alpheiaia. Cu timpul Artemis Alpheia a luat numele de Artemis Elaphiaia. Cred că eleenii au dat această poreclă de Elaphiaia Afroditei, de la vînătoarea de cerbi. Ei socot că acest nume era purtat de o femeie din partea locului numită Elafion care după tradiție, ar fi fost doica Artemidei. La o depărtare de vreo șase stadii de Letrinoi se află un lac ce nu seacă nicicînd, al cărui diametru este de cel mult trei stadii.

23 Demn de menționat în Elis este un vechi gymnasium. Aici s-a statornicit ca atleții să se supună tuturor obligațiilor ce le revin înainte de a se duce la Olympia. Pe aleile din incinta gymnasiumului se înalță paltini. Întreaga incintă poartă numele de Xystos, deoarece Heracles, fiul lui Amphitryon, pentru a se antrena smulgea în fiecare zi măcăcinii ce creșteau acolo. De o parte este o pistă, anume făcută pentru întreceri, pe care localnicii o numesc „drumul sfînt“. De cealaltă parte este o altă pistă în care se exercită atleții pentru alergare și pentru penthatlon. (2) În gymnasium se află și un loc numit Plethrion, în care hellanodicii adună pe atleți pentru întreceri fie după vîrstă fie după îndemînarea lor prin tragere la sorți. Se află în gymnasium și cîteva altare: acela al lui Heracles Idaios, supranumit parastates, acela închinat lui Eros precum și acela al zeului pe care eleenii și atenienii îl numesc Anteros și acela al Demetrei și al

fiicei sale. Ahile nu are aici nici un altar, dar i s-a ridicat un cenotaf în urma prescripțiilor unui oracol.

La ziua statornicită pentru începerea solemnităților, atunci când soarele se îndreaptă spre asfințit, femeile eleene săvîrșesc diverse ceremonii în cinstea lui și-l plîng.

(3) Există un alt gymnasium⁶² mai mic în continuarea celui mare și care se numește „pătrat“ din pricina formei sale. Aici sînt palestre unde se exercită luptătorii care participă la concurs dar îi adună tot aici și pe ceilalți care nu participă încă și care se antrenează cu mînuși mai moi. Se văd aici statui ridicate lui Zeus, cu banii ce au rezultat din amenda la care au fost condamnați Sosandros din Smirna și eleanul Polyctor. (4) Există și un al treilea gymnasium numit Maltho, din pricină că solul este moale; aici adolescenții au voie să se exercite în tot timpul cît durează sărbătoarea. Într-un colț al gymnasiumului Maltho se află un bust al lui Heracles reprezentat pînă la umeri și într-una din palestre se vede un basorelief reprezentînd pe Eros și pe așa-numitul Anteros. Eros ține o ramură de palmier pe care Anteros încearcă să i-o ia. De fiecare parte a intrării în gymnasiumul Maltho, se vede statuia unui tînăr atlet pugilist. Nomophylaxul eelenilor mi-a spus că acest atlet purta numele de Sarapion și că neamul lui se trăgea din Alexandria, cea situată în dreptul insulei Pharos și că ajungînd odată la Elisa, pe cînd era lipsă de grîu, el l-ar fi pus la dispoziția locuitorilor. În schimbul acestor binefaceri i s-au adus acolo cinstiri. Obținerea cununii de învingător la jocurile din Olympia ca și binefacerile acestuia față de eeleni s-au petrecut pe vremea olimpiadei a CCXVII-a. (5) În acest gymnasium se află sala de consfătuire a eelenilor. Aici se țin discursuri demonstrative sau discursuri improvizate sau se citesc diferite lucrări. Gymnasiumul acesta poartă numele de Lalichmion, după numele celui ce l-a ridicat. De jur împrejur sînt expuse scuturi, făcute pentru a fi privite și nu în vederea întrebunțării lor la război. (6) Acela care merge de la gymnasium la băi, trece prin drumul numit al „tăcerii“ și pe lîngă templul zeiței Artemis Filomeirax. Zeița are această poreclă din pricina gymnasiumului vecin. Iată ce se povestește cu privire la originea numirii „Drum al tăcerii“. Niște oameni din armata

lui Oxylos au fost trimiși ca să spioneze și să vadă ce se petrecea în Elis. Ei se îndemneau pe drum unii pe alții să nu scoată nici o vorbă, atunci când vor ajunge aproape de zidul orașului, ci să asculte, ca să poată afla unele lucruri de la locuitorii cetății. Astfel ei trecură neștiuți de nimeni pe acest drum prin cetate și după ce au aflat tot ce voiau, s-au întors în tabăra etolienilor. Drumul și-a luat numele după tăcerea spionilor.

24 Există un drum ce duce de la gimnasiu spre Piața Publică și spre așa-numitul Hellanodikeon care se află mai sus de mormântul lui Ahile. Prin această parte hellanodicii obișnuiesc să intre în gimnasiu. De cum au intrat, înainte de a răsări soarele, ei aleg pe cei ce vor concura la proba de alergare iar către amiază pe aceia care se vor înrece la penthatlon și la celelalte probe, așa-numite grele.

(2) Piața publică a eleenilor nu se aseamănă cu acelea ale ionienilor sau cu piețele din celelalte orașe grecești, aflate în preajma Ioniei, fiind construită într-un stil mai vechi și având portice despărțite unele de altele prin străzi. Această piață, pe vremea noastră, are numele de hipodrom; aici localnicii își antrenează caii. Porticul dinspre miazăzi este făcut în stil doric și este despărțit în trei părți prin coloane. Hellanodicii își petrec aici cea mai mare parte a zilei. În preajma acestor coloane se află altare, închinare lui Zeus iar în piață, sub cerul liber, se găsesc de asemeni altare, dar nu prea multe. Și cum ele sînt improvizate nu este deloc greu ca ele să se strice. (3) Intrînd în piața publică prin acest portic, în partea stîngă către extremitatea coloanei se află așa-numitul Hellanodiceon, despărțit printr-un drum de piața publică. În acest edificiu își au reședința timp de zece luni cei aleși să fie hellanodici și care află de la nomophilachi, tot ce au de făcut în vederea jocurilor olympice. (4) În apropierea porticului în care stau ziua hellanodicii se află un altul și printre cele două portice un drum. Al doilea portic eleenii îl numesc Porticul Corcyrian, căci ei povestesc că venind corcyreenii pe corăbii în țara lor...* au luat multe

* Text corupt.

prăzi cu ei dar luară și mai mult din ținutul Corcyrienilor și din dijma acestei prăzi au făcut porticul. Stilul porticului este doric; porticul este dublu și este prevăzut cu coloane pe partea dinspre piața publică și pe partea opusă acesteia. La mijloc nu are coloane, ci doar un zid care susține acoperișul. De o parte și de alta a zidului sînt statui. În partea care dă spre piața publică se ridică statuia lui Pyrron, fiul lui Pistocrates, bărbat învâțat care nu admitea sub nici o formă că ar exista ceva sigur. Nu departe de cetatea eleenilor se află și mormîntul lui Pyrron. (5) Locul unde se află se numește Petra și se spune că în vechime Petra forma o așezare rurală. În partea neacoperită a pieței publice se află templul și statuia lui Apollon Akesios, nume care are aceeași semnificație ca și numele de Alexicaios la atenieni. Într-o altă parte se află statuile ce reprezintă soarele și Luna; ele sînt făcute din marmură. Luna are coarne pe cap, iar Soarele raze. Există și un templu al Grațiilor în care sînt statui de lemn cu vestminte aurite. Fața, picioarele și mîinile sînt din marmură albă; una din Grații ține în mîină un trandafir, cea din mijloc arșice și cea de a treia o ramură de mirt. Motivul pentru care poartă aceste semne s-ar putea să fie următorul: trandafirul și mirtul sînt închinat Afroditei și se leagă de povestea lui Adonis, Grațiile, mai mult decît oricare altă divinitate sînt îndrăgite de Afrodita. Arșicele sînt jucăriile băieților și ale fetelor care nu au încă fața schimonosită de bătrînețe. La dreapta Grațiilor pe același pedestal, se află o statuie reprezentînd pe Eros. (6) Există în acest loc și un templu închinat lui Silenos; el este dedicat numai acestui zeu nu și lui Dionysos. Personificarea beției îi oferă o cupă cu vin. Silenii sînt un neam de muritori, lucru care rezultă mai ales după mormintele lor. Mormîntul unui Silen se află în Țara Evreilor, iar un altul în Pergam. (7) În piața publică din Elis, am mai văzut unul care avea următoarea formă: nu prea înalt, fără ziduri, doar cu un acoperiș sprijinit de coloane de lemn de stejar sculptat. Localnicii afirmă că ar fi un monument funerar, dar ei nu spun al cui este. Dacă ar fi să dăm crezare bătrînului pe care l-am întrebat, acesta ar fi mormîntul lui Oxylos. (8)

În piața publică există și o clădire pentru, așa-numitele șai-sprezece femei; în această clădire ele țes peplosul Herei.

25 Lîngă piața publică se află un templu vechi înconjurat de portice și avînd în jur coloane. Acoperișul a căzut și n-a mai rămas nici o statuie; templul este consacrat împărașilor romani. (2) În spatele porticului construit din prăzile luate de la Corcyreeni, se află un templu închinat Afro-ditei și o incintă descoperită, situată puțin mai departe de templu. Afrodita din interiorul templului poartă numele de Urania. Statuia ei este din aur și fildeș și este opera lui Fidias⁶³. Zeița își sprijină piciorul pe o broască. Incinta închinată zeiței este înconjurată de o balustradă. Înăuntru incintei se află un soclu purtînd o statuie a Afro-ditei care stă pe un șap. Totul este de bronz. Statuia este opera lui Scopas și poartă numele de Afrodita Pandemos. Las în grija celor ce voiesc, să interpreteze ce semnificație au broasca și șapul.

(3) Incinta și templul închinate lui Hades — căci acest zeu are un templu și o incintă în Elis, — se deschid o dată pe an, iar singurul om care pătrunde acolo este slujitorul templului. Dintre toți oamenii pe care-i știm, singurii care-i aduc cinstiri lui Hades, sînt eleenii și iată din ce pricină. Heracles venise în fruntea unei oștiri ca să asedieze Pylosul din Elida și după cum se spune zeița Athena i-a fost de ajutor în această acțiune. Pluton le-a venit atunci în ajutor eleenilor datorită cultului de care se bucura la Pylos și din ură față de Heracles. Eleenii citează în sprijinul lor pe Homer care a spus în Iliada:

„D-apoi năprasnicul Hades, cînd fătul lui Zeus, același Hercule, îl nimeri și pe el cu săgeata la poarta morților, jos pe tărîmul celălalt și-l supuse durerii“⁶⁴

Dacă așa cum spune Homer, Poseidon a venit în ajutorul lui Agamemnon și a lui Menelaos, la asediul Troiei, nu este de mirare că același poet a crezut că Pluton a sărit în ajutorul pylienilor. Eleenii au ridicat așadar un templu acestui zeu ca unui protector și unui vrăjmaș al lui Heracles. Am credința că ei nu-l deschid decît o dată pe an, deoarece

coborîrea în Hades nu se face pentru muritori decît o dată pe an. (4) Eleenii au de asemenea un templu al Sorții iar în porticul acestui templu, este o statuie mare din lemn aurit, picioarele, mîinile și fața sînt de marmură albă. Aici i se aduc cinstiri și lui Sosipolis, într-o clădire nu prea mare, la stînga templului Sorții. Zeul este zugrăvit după înfățișarea pe care a luat-o într-un vis, avînd vîrsta unui copil și îmbrăcat cu o tunică brodată cu stele. În mîna stîngă el ține Cornul Amaltheei.

(5) În partea cea mai populată a cetății, se află o statuie de bronz care nu este de proporții mai mari decît ale unui om înalt. Ea înfățișează un personaj încă imberb, cu un picior încrucișat peste celălalt și care-și sprijină mîinile pe o lance. Poartă un veșmînt de lînă, unul de in un altul de byssoș*. Am auzit că această statuie reprezintă pe Poseidon și că altădată, ea era la Samicon în Triphylia, unde i se aduceau cinstiri. Statuia se bucură de o și mai mare cinstire, după ce a fost adusă la Elis. I-au dat apoi numele de Satrapes și nu acela de Poseidon. Satrapes este un nume despre care au aflat după ce orașul Patrai a ajuns la mărire. Satrapes⁶⁵ este și o poreclă a lui Korybas.

26 Există un teatru antic⁶⁶, situat între piața publică și Menion și de asemenea un templu al lui Dionysos cu o statuie făcută de Praxiteles. Dintre zei, eleenii cinstesc mai ales pe Dionysos și ei spun că zeul ia parte la sărbătoarea Thyilor. La o depărtare de aproape opt stadii de cetate se află un loc numit Thyion, unde se celebrează sărbătoarea. Preoții aduc într-o clădire trei căldări goale pe care le așază jos în văzul locuitorilor și chiar al străinilor, dacă cumva se află străini atunci acolo. Apoi preoții împreună cu toți cei dispuși să participe, pecetluiesc ușile. A doua zi oricine poate veni ca să-și recunoască pecetea. Se intră apoi în templu și se găsesc cele trei căldări pline cu vin. Privitor la acest lucru au jurat că așa se petrece, cei mai distinși bărbați eeleni și alături de ei și străinii. Eu n-am fost prezent acolo în timpul sărbătorii. Locuitorii din Andros spun și ei că în fiecare an la sărbătorile lui Dionysos, vinul curgea de la sine în templu⁶⁷. Dacă privitor la aceste lucruri trebuie să-i credem pe

greci, să ne gândim la ceea ce povestesc ethiopianii din sus de Syena⁶⁸ cu privire la Masa Soarelui⁶⁹.

(2) Pe acropola din Elis, se află un templu al zeiței Athena, cu o statuie din fildeș și aur, despre care se spune că a fost făurită de Fidias. Pe coiful ei este reprezentat un cocoș fiindcă această pasăre se arată în măsura cea mai mare a fi gata oricînd de luptă. Este cu puțință ca pasărea să-i fie închinată zeiței Athena Ergane.

Kyllene este o localitate situată la 120 de stadii depărtare de Elida și este îndreptată spre Sicilia, avînd și un port foarte prielnic pentru corăbii. Servește ca port al eleenilor și și-a luat numele de la un arcadian. Homer nu a făcut nici o mențiune despre această cetate în Catalogul său. Totuși, mai pe urmă în versurile lui a recunoscut existența Kyllenei.

„Iar Polidamas ucise pe Otos Cyllenianul, prieten și
soț de război al lui Phyleides
cel ce stă în fruntea vitejilor epeni“

În această cetate se află un templu închinat lui Asclepios și un altul al Afroditei. O statuie a lui Hermes, zeul deosebit de venerat aici îl reprezintă printr-un membru viril așezat pe un pedestal.

(4) Elida este un ținut care produce roade de tot felul, între altele byssosul. După natura solului, se seamănă cînepă, in și byssos. Fibrele întrebuițate de Serii pentru țesutul vestmintelor nu sînt extrase din nici un fel de scoarță de copac. Ele se produc în alt fel. Trăiește în solul lor o insectă, numită de greci ser, dar pe care Serii nu o denumesc așa, ci altfel. Ca mărime este de două ori mai mare decît cel mai mare scarabeu, iar în rest seamănă cu păianjenii care-și țes pînza sub pomi și are opt picioare ca și aceștia. Serii hrănesc aceste insecte în case anume făcute unde se află la adăpost pe vreme de iarnă ori de vară. Lucrul lor constă într-o pînză foarte fină pe care o țes și care se înfășoară în jurul picioarelor lor. Timp de patru ani aceste insecte sînt hrănite cu mei iar în al cincilea an, căci se știe că nu vor trăi mai departe, li se dă trestie verde. Aceasta este hrana cea mai plăcută pentru insectă și mîncînd-o pînă la sațietate se umflă și crapă. În corpul lor se

găsește după ce au murit mult fir. Este lucru știut că Seria este o insulă în fundul Mării Roșii. Unii zic că n-ar fi vorba de Marea Roșie, ci de un râu numit Ser și care formează această insulă, așa cum Nilul dă naștere Deltei și nu este înconjurată de o singură mare. Spun că mai există o altă insulă numită Seria. Serii ca și aceia ce locuiesc insulele apropiate Abasa și Sakaia, sînt de neam etiopian, dar susțin că nu sînt etiopieni, ci un amestec de sciți și de indieni. Iată ce se spune în această privință.

De la Elida pînă la râul Larisos, care formează acum hotarul între eeleni și aheeni, un om are de străbătut o sută cincizeci și șapte de stadii. În timpuri mai vechi, hotarul lor înspre mare îl forma râul Araxos.

NOTE

- 2 Pausanias descrie Atica în ordinea următoare: Sunionul și coasta de la Sunion la Pireu; capul Colias și drumul de la Phaleron la Atena; drumul de la Pireu la Atena; Atena; drumul de la Academie la Colonos Hippios; districtul Aticei; Marathonul, Brauronul și Rhamnuntul; Oropos cu sanctuarul lui Amphiaraos; insulele Aticei, în special Salamina, Calea Sacră de la Atena la Eleusis; drumul de la Eleusis la Eleutherai; drumul de la Eleusis la Megara; Pagai și Aigosthena. Drumul de la Megara la Corint.
- 3 Sunion azi Cavo Colones, promontoriu în partea sud-estică a Aticei, format dintr-o colină cu o înălțime de 60 m., deasupra căreia se înalță un templu atribuit multă vreme zeiței Athena Sunias. În realitate, este un templu închinat lui Poseidon. Din friza acestui templu s-au păstrat nouă fragmente mutilate, reprezentând lupta Centaurilor și a Lapiților, pe Tezeu și Taurul de la Marathon, pe Tezeu și Skiron, ca și scene din Gigantomahia (lupta dintre zeii Olympului și giganți). Săpăturile efectuate în martie 1884 de Dr. Dörpfeld au arătat că templul, databil, după W. B. Dinsmoor, între 444 și 440 î.e.n., se află pe temelia unui alt templu mai vechi, construit din piatră.
- 4 Laurion, munte în Atica. Exploatarea minelor de aici a început pe vremea lui Solon și în special a lui Pisistrat, contribuind la dezvoltarea maritimă a Atenei. Pausanias vorbește despre sfârșitul acestei exploatare.
- 5 Navarhul este omonim cu celebrul Patroclos. Insula lui Patroclos azi este numită Gaidaronisi.
- 6 Ptolemaios Filadelful, fiul lui Ptolemaios Soter, căsătorit cu propria-i soră, după obiceiul dinastiei lagide, luat de la faraoni.
- 7 Antigonos Gonatas (318–239) proclamat rege în 283 î.e.n.
- 8 Pireul, principalul port al Atenei, aflat la 8 km de Atena, a fost creat de Themistocles. Opera lui a fost continuată de Kimon, pe vremea lui Pericles prin construirea Zidurilor Lungi și prin construirea orașului Pireu. Pireul se compune din peninsule: Aitioncia, Akte și Munychia. Incinta lui Themistocle îngloba tot acest ansamblu într-un zid continuu, întrerupt numai prin intrările în port.

- ⁸ Arhontele eponim sau arhon, primul dintre cei nouă magistrați diriguitori ai Atenei.
- ⁹ Este vorba de Magnesia din Asia Mică, unde se afla renumitul templu al zeiței Artemis.
- ¹⁰ Această incintă este amintită și de Strabon (I, IX, 606), pe vremea căruia exista un templu închinat lui Zeus Soter, și portice cu coloane împodobite cu tablouri, opere ale unor artiști reputați. Partea incintei, aflată în aer liber era împodobită cu statui ale unor bărbați celebri
- ¹¹ Leosthenes, demagog atenian autorul victoriei împotriva macedonenilor din 323 î.e.n., de lângă Plateea; a căzut luptând împotriva lui Antipatros în Lamia.
- ¹² Beoția, regiune în Grecia continentală.
- ¹³ Macedonenii se aflau sub comanda lui Antipatros. Vezi Plutarh, *Viața lui Phocion*, 23 și *Viața lui Demosthene*, 24. Mențiunea „din fața Oitei”, a fost făcută de Pausanias, ca să distingă acest oraș, de un altul din Beoția, care purta același nume. Oitaia sau Oita (azi Katavothra).
- ¹⁴ Leochares, celebru sculptor atenian a cărui activitate fecundă s-a desfășurat între 355—320 î.e.n. Lui i se datorează ornamentarea Mausoleului din Halicarnas și diferite monumente din Macedonia, printre care statuia lui Ganymedes, răpit de vultur.
- ¹⁵ Doritis, epitet al Afroditei; Afrodita apare în inscripțiile de la Pireu, sub numele Akraia; vezi C.I.G. nr. 4433.
- ¹⁶ Zeița *Athena Skiras* era slăvită în templul din sudul Salaminei, aflat într-un punct pomenit de Plutarh în *Viața lui Solon*, IX, sub numele de Skiradion.
- ¹⁷ Colhii sau Colchidienii, populație din sudul Caucazului, la gura râului Phasis, azi Rion în Gruzia.
- ¹⁸ Despre altarul închinat lui Androgeos, celebru atlet, fiul lui Minos și al Pasifaei, despre care se spunea că și-ar fi învins toți concurenții, vorbește Clement din Alexandria în *Protrepticul* II, 40.
- ¹⁹ De acest promontoriu se leagă diverse legende menționate de lexiconograful Stephanos din Bizanț, Hesychios, Harpocration și Photios, la cuvântul *Coliàs*. Capul Colias a fost identificat cu actualul cap Cosmas.
- ²⁰ Cultul zeițelor Genetylide pare să nu fi fost un cult decent și totuși Horațiu în „Carmen Saeculare” consideră pe Diana ca pe una din Genetylide.

- ²¹ Numele de Ionia era, în general, folosit pentru a desemna litoralul Mării Egee, pe coasta Asiei Mici, mai exact regiunea dintre Milet și Phocaia.
- ²² Mardonios, comandant persan, ginerele lui Darius I, în urma mării expediții întreprinse în anul 479 î.e.n., împotriva grecilor, este învins și moare la Plateea.
- ²³ Alcámenes, vestit sculptor și discipol al lui Phidias, căruia i se atribuie grupul reprezentînd pe Procne și pe fiul ei Itys, o statuie a unui atlet, statui ale lui Ares, Dionysos, Hephaistos, Athena, Hera, a Afroditei, din „Grădini” și a Hecatei, înfățișată, după informația lui Pausanias, pentru prima oară cu trei capete. Cea mai frumoasă realizare a lui Alcámenes era Afrodita din „Grădini”, numită astfel după cartierul „Grădini” din preajma rîului Ilisos. Zeița era înfățișată ținînd cu mina dreaptă veșmîntul, iar în mina stîngă un măr. Chitonul îi lunea ușor de pe trup. Pentru că activitatea lui se situează pe o perioadă de 60 de ani, s-a tras concluzia că au existat doi sculptori cu numele de Alcámenes, tată și fiu sau bunic și nepot. Mardonios nu putea să distrugă statuia amintită, deoarece el a trăit cu mult înaintea sculptorului Alcámenes.
- ²⁴ Plutarh spune în *Viața lui Tezeu*, 28, că Antiope, amazoana răpită de Tezeu, cu care a avut un fiu, își avea mormîntul în apropierea sanctuarului de la Olympia.
- ²⁵ Pîndar, reprezentantul de seamă al poeziei lirice grecești.
- ²⁶ Peirithoos, Peirithous sau Pirithous, erou tesalian, fiul lui Ixion, regele lapiților și al Diei, legat prin prietenie strînsă de Tezeu.
- ²⁷ Hegias din Trezena (Troizen), sculptor în veacul al V-lea î.e.n., profesor al lui Phidias; după unii cercetători numele lui apare uneori și sub forma Hegesias.
- ²⁸ Heracles, erou grec, personificarea curajului și a forței și care conform unei prorociri a fost obligat să slujească timp de 12 ani lui Eurystheus, săvîrșind fapte extraordinare, cunoscute sub numele de „Muncile lui Heracles”.
- ²⁹ Despre Themiskyra, cetate greacă de pe malurile rîului Thermodont, vorbește Strabon în XI, 497 și Eshil, în *Prometeu înlănțuit* (v. 746), care o consideră întemeiată de Amazoane.
- ³⁰ Thermodont (azi Termeciai în Turcia), pe ale cărui maluri după legendă ar fi trăit Amazoanele, se varsă în Marea Neagră, la vest de Kotyora, azi Ordu.
- ³¹ Molpadia, amazoană amintită de Plutarh, în *Viața lui Tezeu*, 27.

- ³³ Cnidos, oraș grec în Caria, la capătul peninsulei cu același nume, care separă Marea Simei de Golful Kerameikos.
- ³⁴ Menandros este reprezentantul comediei noi, inspirată din viața reală, din viața de toate zilele, devenind accesibilă tuturor popoarelor prin caracterul ei profund uman. Prin Menandros comedia nouă a contribuit la răspândirea elenismului în mijlocul unor popoare atât de diverse, cucerite de Alexandru cel Mare.
- ³⁵ Euripide, tragicul prin excelență, creatorul dramei psihologice care a ilustrat veacul de aur prin numeroase tragedii, capodopere universale dintre care 17 s-au păstrat. Epitaful de pe cenotaful lui Euripide pare să fi fost compus de Tucidide ori de poetul Timotheos. Vezi *Biographi Graeci*, Ed. Westermann, p. 135, 140 și *Anthologia Palatina*, VII, 45.
- ³⁶ Regele Archelaos al Macedoniei (419–399 î.e.n.), protector al oamenilor de litere și artelor, a întreținut relații strânse cu Atena și a atras la curtea lui mulți oameni vestiți, cum au fost pictorul Zeuxis sau tragicul Euripide.
- ³⁷ Anacreon (sec. VI î.e.n.), originar din Teos, cetate cu o veche tradiție poetică, a trăit o bună parte a vieții la curtea lui Polycrates din Samos.
- ³⁸ Simonide din Keos (sec. VI î.e.n.), autor de *epinikii*, *threnos-uri* și epigrame.
- ³⁹ Dionysios cel Tânăr, tiran al Syracusei, fiul lui Dionysios cel Bătrîn, la a cărui curte filozoful Platon a venit în trei rânduri, dornic să pună în aplicare teoria lui asupra Statului.
- ⁴⁰ Philoxenos din Cythera, poet la curtea lui Dionysios din Syracuse, osîndit de tiran, pentru că nu-i aprecia talentul literar.
- ⁴¹ Antagoras din Rodos, autor al unei Thebaide și al unor epigrame.
- ⁴² Aratos din Soloi (Cilicia), poet din epoca elenistică, cunoscut prin poemul său „Phainomena”.
- ⁴³ Homer, reprezentantul de frunte al poeziei grecești. Există și teza că *Homeros* n-ar fi un nume propriu, ci un termen comun eolic, însemnând „orb”, dat ca nume tuturor rapsozilor bătrîni, cu vederea slăbită, purtați de mîină. Troia se afla în Eolida, unde era firesc să se fi păstrat mai vii vechile povestiri în versuri despre căderea Ilioului. Un ultim „Homeros” le-ar fi adunat pe toate, sistematizîndu-le și fixîndu-le în scris, prin secolul al IX-lea î.e.n., așa cum a făcut — el sau altul, tot „Homeros” — cu *Odysseia* și cu *Batrachomyomachia*.

- ⁴⁸ Era o clădire înconjurată de portice. Diogenes Laertios (VI, 2, 3) prezintă pe Diogenes Cincul arătând spre Porticul lui Zeus și spre Pompeion. Demosthenes, în discursul său, *Împotriva lui Phormion*, afirmă că în această clădire aveau loc uneori distribuțiile de grâu. Aici, după afirmația lui Plinius (*Natur. hist.*, XXXV, 1) se afla o pictură a lui Kraterós, reprezentând comedieni; Plutarh, în *Viețile oratorilor* (X), menționează un portret al lui Isocrates, iar Diogenes Laertios (II, 43) o statuie de bronz a lui Socrate, făurită de Lysip.
- ⁴⁹ Iacchos, zeu despre care se credea că în chip nevăzut prezidează „Misterele” de la Eleusis, alături de Demetra și Kore.
- ⁵⁰ Atenienii au adoptat anumite litere, caracteristice variantei milesiene a alfabetului grec, sub arhontatul lui Euclides, în 403 î.e.n.
- ⁵¹ Polybotes, unul din giganții care s-au luptat după tradiție cu zeii Olympului. A fost ucis de Poseidon, care a prăvălit asupra lui insula Nisyros, din Dodecanes, strivindu-l.
- ⁵² Cos, insulă din Dodecanes, vestită în antichitate prin templul lui Asclepios și prin Cenaclul ei literar, întemeiat de elegiacul Philetas.
- ⁵³ Kerameikos, demos în vechea Atenă, întinzându-se de la poalele Acropolei și pînă la antica Academie. Aici se afla o necropolă celebră cu mormintele lui Thrasybulos și Pericles, ca și ale altor oameni vestiți. Tot aici se găseau numeroase monumente funerare, ridicate cu prilejul pronunțării discursurilor funebre de către Pericles, Lysias, Demosthenes și Hyperides. Pe cuprinsul acestei necropole s-a construit în epoca lui Pericles o clădire impunătoare de unde porneau de obicei procesiunile spre sanctuarul din Eleusis.
- ⁵⁴ Gymnasion, instituție de cultură fizică, caracteristică pentru orice cetate greacă; era așezat într-un spațiu verde, amenajat cu arbori și flori, cu un teren pentru exerciții, cu o pistă pentru alergări, o fântină pentru baie, o sală de mese și un portic.
- ⁵⁵ Polytion este menționat în *Lexiconul Suda* ca fiind un personaj parazit.
- ⁵⁶ Misterele de la Eleusis constau din regizarea legendei Korei (Persefone) și a unirii lui Zeus cu Demetra. Ceremonia comporta de asemenea o vizită într-o sală de inițiere, care reproducea topografia infernului. După această primă inițiere, urma o a doua, la un interval de un an. Serbările Eleusiniene durau 10 zile, de la 13–23 boedromion (sept. – octombrie), fiecare zi fiind consacrată unui anumit ritual. Paro-lierea misterelelor face obiectului unui discurs al lui Andocides.

- ⁵² Melpomenos, un participiu derivat din verbul „melpo”, a cînta.
- ⁵³ Musagetul, epitet consacrat lui Apollon. Cuvîntul este format din *musa* „muza” și *ago* „conduc”.
- ⁵⁴ Mnemosyne sau Mneme, fiică a lui Uranos și a Geei, născătoare a celor nouă Muze, personificare a memoriei.
- ⁵⁵ Ebulides, sculptor din secolul al III-lea î.e.n. Un alt Ebulides, bunicul celui dintîi, a făurit o statuie a filozofului stoic Chrysippos.
- ⁵⁶ Însoțitorii lui Dionysos la serbările date în cinstea lui, erau silenii, phalophorii, caneforele, trompetiștii. Cortegiul era urmat de preoți, magistrați, cavaleri, cetățeni dispuși pe triburi; în cortegiu luau de asemenea parte orfanii de război. În comparație cu Panatheneele, sărbătoarea oficială a Atenei, serbarea în cinstea lui Dionysos sau Dionysiile, aveau caracterul unei festivități populare, cu prilejul căreia procesiunea care pornea de la Eleutherai și Tetrapolis străbătea întreaga cîmpie atică pînă la Atena.
- ⁵⁷ Amphictyon, fiu al lui Deucalion și al Pyrei, ginere al regelui Atenei, Cranaos, pe care l-a detronat. După tradiție el a dat cetății numele de Atena și a introdus cultul lui Dionysos. Vezi *Athenaios*, III.
- ⁵⁸ Icaros, atenian care a oferit ospitalitate lui Dionysos și a deprins de la el cultivarea viței de vie și vinificația.
- ⁵⁹ Atica (*Attica*), peninsula de formă triunghiulară în partea de sud-est a Greciei continentale, mărginită de munții Parnes, Pentelicos, Himet, Aigealeos și Laurion și avînd în mijloc orașul Atena. Se bucură de o climă excelentă și are un țărîm deosebit de pitoresc, mai ales de-a lungul Golfului Saronicos.
- ⁶⁰ Aktaios, rege legendar al Aticeii.
- ⁶¹ După o legendă, Aglauros s-ar fi aruncat de pe înălțimea Acropolei, ca să-și salveze patria, conform prezicerii unui oracol.
- ⁶² Erysichton, erou atic, deosebit de eroul tesalian cu același nume, fiul sau fratele regelui Triopas, pedepsit de zeița Demetra să fie prada unei foame mistuitoare fiindcă-i profanase domeniul ei sacru.
- ⁶³ Erichonios sau *Erechtheus*, erou atic, fiu al lui Hephaistos și al Geei.
- ⁶⁴ Porticul „regal” (*Stoa basileia*), reședința arhontelui *basileus* era situat în cartierul Kerameikos și acolo erau afișate legile și decretele. Termenul *basileia* („regală”) n-avea nici o semnificație monarhică, și se referea la titlul tradițional *basileus*, purtat de arhonte anuali însărcinați cu cultul.
- ⁶⁵ Skiron, brigand de o mare cruzime, locuia pe o stîncă în Megarida, unde obliga pe trecători să-i spele picioarele și apoi îi azvîrlea în prăpastie.

- ⁶⁶ Hemera, personificarea zilei, concepută ca o divinitate feminină, fiică a Noptii și a Erebului și soră a Eterului.
- ⁶⁷ Kephalos, eroul mai multor mituri. În mod obișnuit este reprezentat ca fiu al lui Deion, descinzând din Deucalion; cel dintâi mit legat de Kephalos este răpirea lui de către Aurora care-l îndrăgise.
- ⁶⁸ Phaëthon fiul Soarelui, care a obținut de la tatăl său îngăduința de a conduce carul Soarelui o singură zi. Nefiind în stare să-și stăpânească telegarii, era cît pe ce să incendieze cerul și pămîntul. Pentru a evita o mare nenorocire, Zeus a aruncat asupra-i un trăsnet. Prăbușirea lui Phaëthon va fi unul din subiectele preferate ale Renașterii și ale Școlii barocului, ca de pildă pentru Michelangelo, pentru Tintoretto, Brueghel și Rubens.
- ⁶⁹ Opera la care face aluzie scriitorul este *Catalogul femeilor*, care însumează nenumărate legende din patrimoniul epic al Greciei vechi, despre originea neamurilor aristocratice. Această operă, care s-a mai numit și *Eoiai*, a avut o puternică influență asupra vremurilor ulterioare.
- ⁷⁰ Evagoras, regele Salaminei din Cipru, a cărui domnie (413–374 sau 373 î.e.n.) ne-a fost evocată de oratorul Isocrates în discursul cu același nume.
- ⁷¹ Potrivit datelor istoricului Diodor din Sicilia, XIV, 39 satrapul Pharnabazos a fost acela care a convins pe regele persan Artaxerxes să-l așeze pe Conon în fruntea flotei, cu care ulterior i-a învins pe lacedemonieni.
- ⁷² Teucros, fiul lui Scamandrios, zeul apei cu același nume și al nimfei Idaia, este socotit primul rege al Troiei.
- ⁷³ Kinyros, rege legendar al insulei Cipru, din a cărui dragoste incestuoasă, pentru propria sa fiică, s-a născut Adonis.
- ⁷⁴ Pausanias manifestă o atitudine totdeauna binevoitoare față de împăratul Hadrian, care a fost un mare filocelen și era adorat la Atena cu titlul de eliberator, iar în teatrul lui Dionysos unul din scaunele de onoare era rezervat preotului cultului acestui împărat.
- ⁷⁵ Adică Zeus, Hera, Apollon, Artemis, Athena, Poseidon, Hermes, Ares, Hephaistos, Demetra, Afrodita, Hestia.
- ⁷⁶ În grecește: *isopoliteia*, egalitate de drepturi civile.
- ⁷⁷ Tirania lui Pisistrat, deși greu suportată de atenieni și în cele din urmă răsturnată (sub fiii săi), a favorizat dezvoltarea economică și culturală a Atenei. Vezi K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, 1955, p. 294.

- ⁷⁸ Organizarea corurilor era o sarcină onorifică acordată de cetate unui cetățean bogat, care lua asupra sa cheltuielile necesitate de instruirea și întreținerea corului, ca și de costumație.
- ⁷⁹ Genealogiile și *Cliseis* (*Întemeierile*) sînt cele dintîi scrieri în proză cu caracter istoric-geografic care conțineau detalii privind-i pe strămoșii legendari.
- ⁸⁰ Melanthos, gonit din Pylos, pămîntul său de baștină, de către Heraclizi, s-a stabilit la Atena. Aici, venind în ajutorul regelui cetății, Thymoites, împotriva regelui beoțian Xanthos și învingîndu-l, drept răsplată Thymoites i-a cedat tronul său.
- ⁸¹ Lupta de la Mantinea, azi Paleopoli, în Arcadia Peloponesului dată între tebani și spartani și în care a căzut Epaminonda, marele conducător al beoțienilor (362 î.e.n.).
- ⁸² Kadmeia, citadelă a Tebei, fondată de Kadmos, fiul regelui fenician Agenor și fondator al Tebei.
- ⁸³ Lupta de la Leuctra (371 î.e.n.) pe drumul dintre Plateea și Thespiia a marcat declinul Spartei și începutul ascensiunii Tebei.
- ⁸⁴ Hippomachia, luptă de cavalerie. Cuvîntul este format din *hippos* „cal” și *mache* „luptă”.
- ⁸⁵ Gryllos, fiul lui Xenofon, participant la lupta de la Mantinea, unde a căzut ca un erou, a fost immortalizat de pictorul Euphranor.
- ⁸⁶ Euphranor, originar din Corint (364–361 î.e.n.), era un pictor de mare reputație și autor al unor studii despre simetrie și culori. A activat la Atena, unde a împodobit Porticul lui Zeus cu picturi vestite în întreaga Grece, și la care se referă mulți scriitori antici. Printre operele lui celebre se numără statuia lui Apollon Patroos, Triptolemos, Athena, Dionysos, Paris, Filip și Alexandru cel Mare. Dintre acestea nu ne-a parvenit niciuna.
- ⁸⁷ Epitetul de «patroos», dat zeului luminii, are sensul de *patern*. Apollon Patroos este identic cu Apollon Pythios.
- ⁸⁸ Despre operele lui Leochares vezi *Selected Passages from ancient Writers illustrative of the history of the Greek sculpture*, Edited by H. Stuart Jones, M. A. V. Chicago, 1966, pp. 173–175.
- ⁸⁹ Calamis, renumit sculptor, care a activat probabil la Atena, dobîndind o faimă panhelenică. Statuia lui Apollon Alexicacos (epitetul *alexicaeos* are semnificația de „cel care ferește de nenorociri,”) a fost executată pentru cetatea Atena.
- ⁹⁰ Ciurma izbucnită la Atena pe vremea Războiului peloponesiac ne-a fost descrisă de Thucydides în lucrarea sa.

- ⁹¹ Mama Zeilor sau Cybele, zeitate de origine frigiană, considerată protectoarea vegetației. După Plinius (*Nat. hist.* XXXV, 17) statuia ar fi făurit-o Agoracritos, discipolul și prietenul lui Phidias.
- ⁹² Buleuterion-ul era locul de deliberare al sfatului, *boulé*, alcătuit din 500 membri aleși câte 50 din fiecare din cele zece triburi ateniene.
- ⁹³ Xoanon statuia unui zeu, făcută la origine din lemn, apoi și din piatră, cu brațele lipite de corp și picioarele unite.
- ⁹⁴ Boulaios, epitet al divinităților a căror statuie era așezată în senat, cum erau Hestia, Zeus și Athena.
- ⁹⁵ Sculptorul Peisias nu apare menționat în altă parte.
- ⁹⁶ Sculptorul Lyson, amintit în opera lui Lucian (*Toxaris*, 12) este menționat de Plinius (*Nat. Hist.*, XXXIV, 91) printre sculptorii care au redat atleți și luptători. Nu se știe exact timpul când a activat.
- ⁹⁷ Pictorul Protogenes Kaunios, originar din Caunos în Caria și-a dezvoltat activitatea în secolul al IV-lea î.e.n. la Rodos și Atena, numărându-se printre pictorii de vază. Dintre operele sale menționăm tabloul înfățișându-l pe Ialysos, întemeietorul orașului cu același nume din Rodos, tablou la care se zice că a lucrat după unii șapte ani, iar după alții unsprezece ani, portrete ale mamei lui Ialysos și al lui Tlepoemos. Pentru cetatea Atena a pictat două tablouri simbolizând cele două trireme atice Paralos și Ammonias, un tablou înfățișându-l pe Alexandru cel Mare și în fine un altul reprezentând-o pe mama lui Aristotel.
- ⁹⁸ Gallii (*galli*), grecește *Galatai*, numiți în vechime și *celți* și având ca patrie proprie Franța de azi, au pătruns în Peninsula Italică și Balcanică, pustiind Macedonia, Grecia și Tracia, infiltrându-se pînă în Asia Mică. Teama de galli a silit orașele din Asia Mică să se unească cu Antioh, fiul lui Seleucos Nicator, care i-a înfrînt pe galli într-o bătălie sîngeroasă în Cappadocia. Celții s-au răspîndit și în Europa Centrală, în Spania și în insulele Britanice, pentru a fi apoi absorbiți de romani. Vezi A. Piatkowski, *Considerații asupra cronologiei invaziei celtice în Balcani*, „Studii Clasice” II, pp. 189—201. Cum Pausanias vorbește de invazia gallilor și în cartea a X-a (19—23) s-a tras concluzia că opera sa n-a fost publicată dintr-o dată, ci în două reprize.
- ⁹⁹ Rîul *Eridanos*, rîu al Infernului, este uneori identificat cu rîul Po (Padus) care se află în apropierea căii ambrei, care era adusă de la Baltica. După o legendă ambra sau chihlimbarul s-ar fi născut din lacrimile Heliadelor vărsate din pricina morții fratelui lor, Phaëthon.

- ¹⁰⁰ Reprezentări ale lui Phaëthon se găsesc pe un sarcofag din Ostia datînd din secolul al II-lea e.n. și aflat la muzeul din Copenhaga.
- ¹⁰¹ Antipatros, tatăl lui Casandros, a deținut în timpul expediției lui Alexandru cel Mare calitatea de comandant suprem al părții europene a imperiului lui Alexandru. Este una dintre cele mai importante figuri ale statului macedonean.
- ¹⁰² Casandros, fiul lui Antipatros, a supus Grecia în anul 318 î.e.n. și a murit după o viață dusă numai în războaie.
- ¹⁰³ Ephialtes trachinianul, trădătorul grecilor la Termopile (Thermopylai).
- ¹⁰⁴ Muntele Oita (latinește *Oeta*), situat în partea de nord-vest a trecătorii Termopile, atinge înălțimea de peste 2 000 m. Perșii au escaladat acest munte, căzînd în spatele apărătorilor trecătorii.
- ¹⁰⁵ Este vorba de izvoarele termale ce se varsă în mare și care pretutindeni în Grecia erau legate de prezența lui Heracles. Legendele despre Heracles susțin că astfel de izvoare țîșneau din pămînt pentru ca eroul, spălîndu-se, să-și refacă forțele.
- ¹⁰⁶ Sanctuarul de la Delfi poseda imense bogății aduse de popoarele și particularii care-l consultau. Astfel Cresus (Croisos) trimisese ca ofrandă la Delfi un leu, așezat pe un postament alcătuit din drugi de aur.
- ¹⁰⁷ Parnasul, masiv muntos în Phocida (Phocis), înalt de 2 459 m, închinat lui Apollon, lui Dionysos și Muzelor. Pe versantul meridional era situat oracolul de la Delfi.
- ¹⁰⁸ Țara Hyperboreilor, situată după legendă în nordul Europei „unde soarele nu apunea niciodată” (ecou despre vara fără noapte de la Cercul polar).
- ¹⁰⁹ Spre deosebire de Pausanias, care acordă numele de Teuthrania Pergamului, alți autori consideră Teuthrania și Pergamul ca două orașe diferite. Vezi Xenofon, *Hellenice*, III, 16.
- ¹¹⁰ Sangarios, fluviu din Asia Mică (Bithynia), considerat ca fiu al Oceanului și al nimfei Thetis.
- ¹¹¹ Ankyra (Ancyra), oraș în mijlocul Asiei Mici, azi Ankara, capitala Turciei.
- ¹¹² Midas rege al Frigiei, renumit pentru bogăția sa și pentru răspîndirea cultului zeului Dionysos.
- ¹¹³ Pessinus (Pessinunt), oraș în Asia Mică, unde era adorată zeița frigiană Cybele (Marca mamă, Mama Zeilor). Ia baza cultului Cybelei se află mitul iubirii nefericite dintre Cybele și un păstor, Atis sau *Attis*.

- ¹¹¹ Legenda lui Agdistis, de proveniență orientală, s-a născut la Pessi-nunt, unde era slăvită Cybele, Mama zeilor.
- ¹¹² Cabirii, divinități identificate cu Dioscurii și Corybanții, adorate cu deosebire în Samothrake și la Teba.
- ¹¹³ Illion sau *Troia*, așezare datind cu începere din mileniul al III-lea î.e.n., situată în colțul nord-vestic al Asiei Mici.
- ¹¹⁴ Cîmpia Mysion, în nord-vestul Asiei Mici.
- ¹¹⁵ Tholos, clădire circulară în preajma Prytaneului la Atena. Cele mai strălucite tholosuri se înălțau la Delfi, Olympia și Epidaur.
- ¹¹⁶ Pritanii sau *boulé* erau la Atena cei cîte 50 de reprezentanți ai celor zece triburi, constituind laolaltă Sfatul celor 500. Activau pe rînd în Sfat timp de 35 de zile, adică a zecea parte dintr-un an. Cleisthenes a abolit vechile triburi atice care erau în număr de patru și a redistribuit populația în zece triburi noi.
- ¹¹⁷ Eponimii (*eponymoi*), eroi de la numele cărora derivau numele triburilor ateniene.
- ¹¹⁸ Hipothoon, fiul lui Poseidon și al Alopei, a domnit în Eleusis după moartea lui Kerkyon.
- ¹¹⁹ Phylas, erou al mai multor legende grecești din ciclul lui Heracles.
- ¹²⁰ Aias (latinește *Aiax*), fiul lui Telamon, rege al Salaminei, participant la expediția troiană cu 12 corăbii.
- ¹²¹ Eumolpos, preot al Demetrei, de origine tracă, considerat inițiator al misterelor de la Eleusis și străbun îndepărtat al tribului atenian al Eumolpzilor. Datele tradiției vorbesc de asemenea de un Eumolpos, fiul lui Poseidon, care, alături de eleusinieni, a pornit la luptă împotriva eroului atenian Erechteus.
- ¹²² Egeu, rege al Atenei, tatăl lui Tezeu. Avea de tată pe Pandion succesorul lui Kekrops.
- ¹²³ Cineus, rege al Callydonului, care cel dintii a primit de la Dionysos ca dar, vița de vie. Numele lui derivă de la vin (grecește *oinos*).
- ¹²⁴ Pandion, numele a doi regi la Atena din dinastia lui Erichtonios.
- ¹²⁵ Akamas era eroul tribului Akamantis.
- ¹²⁶ Kekrops, primul rege al Aticei.
- ¹²⁷ Metionizii descendenții lui Metion, erou atic prezentat adesea ca fiu al lui Erechteu și al Paraxitheii.
- ¹²⁸ Megara, oraș pe istmul dintre Atica și Pelopones.
- ¹²⁹ Pylas, rege în Megara, a cărui fiică, Pylia, a avut ca soț pe Pandion, succesorul lui Kekrops.

- 123** Aithya, epitet acordat zeiței Athena, protectoarea marinarilor ; *aithya* este și numele unei păsări de mare.
- 124** Tereus, fiul zeului Ares, soțul Procnei.
- 125** Procne, fiica lui Pandion, regele cetății Atena.
- 126** Philomela, fiica regelui atenian Pandion și soră a Procnei. Cele două surori amenințate de regele Tereus sînt metamorfozate în păsări în urma ajutorului implorat zeilor.
- 127** Attalos I a vizitat Pergamul în anul 200 î.e.n., vezi Polybios, XVI, 23. Tribul împăratului Hadrianus a fost menționat în multe inscripții (vezi C.I.A., III, nr. 81–83). Revolta evreilor în timpul domniei lui Hadrian, a fost înăbușită în anul 132 e.n., după ce aceștia au depus o crâncenă rezistență.
- 128** Oxydraci, populație din India, locuind între Gange și Hyphasis.
- 129** Perdicas, general macedonean, regent al Imperiului la moartea lui Alexandru cel Mare.
- 140** Trupul lui Alexandru cel Mare pe care-l însoțea fratele său, Arrhidaios, în loc să fie îndreptat spre Aigai (Macedonia), a fost oprit la Memfis în Egipt, în așteptarea depunerii lui la Alexandria, oraș întemeiat de Alexandru.
- 141** Oxyartes, tatăl Roxanei, viitoarea soție a lui Alexandru.
- 143** Seleucos, numit Nicator, general al lui Alexandru cel Mare, fondator în 312 î.e.n. al dinastiei seleucizilor.
- 143** Revolta Cyrenei a avut loc în anul 312 î.e.n., cînd a fost înăbușită de Agis, generalul lui Ptolemaios.
- 144** Pelusion, azi Tinah, localitate situată pe gura cea mai estică a Nilului.
- 145** Cu privire la asedierea rodienilor de către Demetrios Poliorcetes, ne informează istoricul Diodor în XX, 81–88, 91–100.
- 146** Eumenes din Cardia, membru al suitei regale și șeful cancelariei regale a lui Alexandru. A jucat un rol important, ca general, în luptele dintre diadohii lui Alexandru, după moartea acestuia.
- 147** Pyrrhos, rege al Epirului, născut pe la 381 î.e.n. vrăjmaș aprig al romanilor, pe care i-a învins la Heraclea în 280 î.e.n. și la Asculum în anul 279 î.e.n., pentru a sfîrși el însuși învins la Beneventum. A murit în 272 î.e.n.
- 148** Thesprotis, regiune în sud-estul Epirului.
- 149** Berenice, fiica lui Ptolemaios Philadelful. La moartea lui Antipatros, regentul Macedoniei, puterea i-a revenit lui Polyperchon, generalul lui Alexandru cel Mare.

- 150** Arsinoe, numele mai multor prințese lagide, cea mai vestită fiind Arsinoe a II-a, căsătorită succesiv cu Lysimachos, regele Traciei, cu Ptolemaios Keraunos, regele Macedoniei și cu Ptolemaios al II-lea, regele Egiptului. Data căsătoriei lui Ptolemaios al II-lea Filadelful cu sora sa, Arsinoe, nu este cunoscută. Totuși o inscripție descoperită în Egipt, în Pithon-Heroopolis și datînd din timpul domniei lui Ptolemaios al II-lea Filadelful, arată că în luna Pachom (273 – 272 î.e.n.) erau căsătoriți. Căsătoriile între frați și surori în dinastia lagidă a Egiptului erau obișnuite, ca moștenire a unei norme a faraonilor. Scopul era păstrarea intactă a „sacruului” singe regal. Asemenea căsătorii sînt practicate și de popoare mai noi africane, ca vaganzii din Africa Centrală, masaii și oblongii din vestul Africii.
- 151** Amphiaraos, erou mitologic și proroc, participant la expediția Argonautică și la Războiul celor șapte împotriva Tebei. După moarte, a fost onorat ca un erou iar Zeus i-a dăruit nemurirea.
- 152** Eîrene „Pacea”, divinitate mitologică, fiică a lui Zeus și a Themidei, reprezentată sub chipul unei femei frumoase ținînd în brațe pe copilul Plutos și cornul abundenței.
- 153** Kallias, cumnatul lui Kimon, însărcinat de atenieni să negocieze pacea încheiat cu perșii în 449 – 448 și trimis în acest scop la Susa.
- 154** Insula Kalauria, azi Poros, unde a fost silit să se exileze Demosthenes și unde și-a sfîrșit viața bînd otravă. Troizen (Troezen), oraș celebru în Argolida.
- 155** Thurioi, vechi oraș din Italia în golful Tarentului.
- 156** Locul exact unde se ridica sanctuarul închinat lui Ares, zeu al războiului, nu este cunoscut. S-a presupus că se ridica pe panta nordică a Areopagului.
- 157** Statuia Enyoei, la romani Bellona, zeiță a războiului, întovărășind întotdeauna în luptă pe zeul Ares, a fost făurită de fiii lui Praxiteles.
- 158** Statuia închinată lui Pindar se ridica în fața „Porticului Regal” și reprezenta pe poet șezînd, cu o diademă pe frunte, o liră și o carte pe genunchi. După unii cercetători, o statuie păstrată la Roma, în Villa Borghese, ar reproduce pe Pindar. Vezi O v e r b e c k, *Geschichte der griechischen Plastik*, 2, p. 146 și 189.
- 159** Harmodios împreună cu Aristogeiton, au uneltit împotriva Pisis-tratizilor Hippias și Hiparchos, pentru a salva Atena de tirani. După ostracizarea lui Hippias din anul 509 î.e.n., la Atena s-au instituit serbări publice pentru cinstirea celor doi tiranici.

- ¹⁶⁰ Sculptorii Critias și Nesiotes (sec. V î.e.n.) sînt executorii grupului „Tiranicizii” care a înlocuit statuia cu același subiect a lui Antenor, răpită de persi. Sculptorul Antenor a trăit probabil în sec. al VI-lea î.e.n. O statuie a lui este păstrată în Muzeul de pe Acropole. Lui i se datorau și statuile de bronz ale lui Harmodios și Aristogeiton, răpite de Xerxes.
- ¹⁶¹ Odeonul, construit în 445 î.e.n. de Pericles, a fost incendiat în anul 86 î.e.n. de Aristion, generalul lui Mithridates și reconstruit prin cheltuiala lui Ariobarzanes al II-lea, regele Cappadociei (63–51 î.e.n.). Acest Odeon, existent pe vremea lui Pausanias, era o importantă rotundă, imitînd cortul lui Artaxerxes, avînd un acoperiș conic. Era considerată cea mai frumoasă sală de concerte a lumii grecești antice. Prin extensiune, cuvîntul „Odeon” a fost atribuit oricărui teatru destinat audițiilor muzicale. Un Odeon vestit a fost acela ridicat de Herodes Atticus, în care și astăzi se dau reprezentații.
- ¹⁶² Philometor, nume purtat de cel de-al VI-lea Ptolemeu. Etimologic cuvîntul înseamnă „prieten al mamei”. Venit la tron în vîrstă de 5 ani, a avut ca regentă pe mama sa, Cleopatra.
- ¹⁶³ Philadelphos, nume sub care este cunoscut Ptolemeu al II-lea, regele Egiptului (termenul are semnificația de „iubitor de frați, de surori).
- ¹⁶⁴ Soter, numele celui dinții Ptolemeu, rege al Egiptului. Termenul are semnificația de „salvator”.
- ¹⁶⁵ Ptolemaios, fiul lui Lagos și al Arsinoci, macedonean din Eordaia, El a ținut jurnalul expedițiilor lui Alexandru, la care a participat de la început. A avut roluri de căpetenie în expedițiile din Bactria, Sogdiana și mai ales din India. După moartea lui Alexandru, devine regele Egiptului, întemeind dinastia Lagizilor.
- ¹⁶⁶ Cleopatra, soția lui Perdikkas, regele Macedoniei dinainte de Filip al II-lea.
- ¹⁶⁷ Orchomenienii, locuitorii cetății *Orchomenos* din Beoția, lângă actualul Skripu.
- ¹⁶⁸ Odryșii (*Odrysai*), populație tracă de pe Hebros (Marîța), a cărei dinastie a realizat uniunea triburilor trace, consolidată sub forma de stat durabil.
- ¹⁶⁹ Colofonienii, locuitorii cetății Colophon, situată la nord de Efes.
- ¹⁷⁰ Iambograful Phoenix din Colophon (secolul al III-lea î.e.n.), a scris versuri satirizînd pe cei bogați.
- ¹⁷¹ Hermesianax, elegiac din epoca elenistică.

- 172 *Hieronimos din Cardia*, istoriograf elenistic, care a participat la bătălia de la Ipsos (301 î.e.n.) și a rămas la curtea macedoneană pînă la sfîrșitul vieții. A scris o istorie a urmașilor lui Alexandru, care s-a păstrat numai în parte.
- 173 Aiacizii, urmașii lui Aiacos, regele Egeinei și judecător în Infern.
- 174 Cardienii, locuitorii *Cardiei*, oraș în Chersonesul Tracic.
- 175 Philippos Arrhidaios, fiul regelui Filip al II-lea al Macedoniei și frațele lui Alexandru.
- 176 Nesti, locuitori din preajma riului Nestos (Mesta), din Tracia.
- 177 Odrysia, ținut în Tracia pe riul Hebru.
- 178 Pactye, oraș în Chersonesul Tracic, pe coasta Propontidei (Marmara).
- 179 Arybas, rege al Epirului.
- 180 Olympiada, mama lui Alexandru cel Mare.
- 181 Neoptolemos și Arybas erau după tradiție descendenții lui Ahile.
- 182 Thyamis, azi Kalama, riu în Epir.
- 183 Teuthrania, ținut în Mysia.
- 184 Lucanoi, populație din *Lucania*, regiune din Italia, cuprinsă între golful Tarent și Marea Tireniană.
- 185 Oiniadai, azi ruinele de la Trichardo, oraș în Acarnania (Grecia Continentală).
- 186 După modelul dat de Xenofon, în lucrarea sa *Anabasis*, s-au alcătuit în vremea elenistică memorii privitoare la cuceritorul Asiei, puțin interesante ca opere literare, dar prețioase ca documente. Ele se datoresc lui Ptolemaios, fiul lui Lagos, fondatorul dinastiei Lagizilor, lui Pyrros, lui Aratos din Sicyona, strategul Ligii ahee, lui Hieronimos din Cardia etc.
- 187 Descrierea luptei pigmeilor și cocorilor Homer o face în *Illiada* 3,6. După legendă cocorii erau soțiile pigmeilor, metamorfozate de zei în păsări.
- 188 Munții Keraunieni, în Epirul de nord, avînd o înălțime de 2 025 m.
- 189 Pherai, oraș în Tesalia.
- 190 Sphacteria, insulă în Marea Ionică
- 191 Argolida, district corespunzînd astăzi Argosului și Naupliei.
- 192 Philistos, istoric din secolul al IV-lea î.e.n. guvernator în Syracusa, se căsătorise cu fiica lui Leptines, fratele și aghiotantul tiranului Dionysios din Syracusa. Deși înrudit cu Dionysios, tiranul Syracusei, a fost relegat la Hadria, unde a avut răgazul necesar să scrie istoria militară a timpului său.

- 193** Dionysios, tiran al Syracusei 405—368 î.e.n., cu preocupări literare, de care se mîndrea. La curtea lui avea să poposească celebrul filozof Platon dornic să pună în practică teoriile lui despre conducerea ideală a statului.
- 194** Fintina numită *Enneakrunos*, operă realizată de Pisistrat, a fost adesea reprodusă pe vase. Ea consta dintr-un portic în stil doric prevăzut cu coloane în față și cu țevi pe pereți, de unde țîșnea apă. Amenajarea fintinilor în cadrul unor portice era frecventă la Atena.
- 195** Triptolemos, fiul lui Keleos, rege în Eleusis, oferise ospitalitate Demetrei, care, în semn de grațitudine, l-a inițiat în agricultură, deoarece parcursese pămîntul alături de ea în căutarea fiicei sale, Kore (Persephona). O operă pierdută a lui Sofocle, intitulată *Triptolemos*, povestea peregrinările eroului pentru inițierea oamenilor în agricultură și pentru îmblînzirea moravurilor.
- 196** Pelasgos, nume comun a 5—6 regi fabuloși ai Greciei vechi, cei mai vestiți fiind un rege Pelasgos al Arcadiei, civilizator al regiunii, tată al lui Lykaon și al 3-lea rege al Argosului, numit Argos sau Pelasgos, fiul și succesorul lui Phoroneus.
- 197** Hierofantul era preotul care explica celor ce se inițiau în misterele de la Eleusis. El săvîrșea acea parte din mistere, cunoscută sub denumirea *ta legόμεna* „ceea ce se spune”. Celelalte părți erau *ta drόμεna* „ceremonia” și *ta horόμεna* „obiectul de cult și reprezentarea”.
- 198** Agenor fiu al lui Poseidon, rege al Feniciei, tată al lui Kadmos și al Europei.
- 199** Musaios, fiu al lui Eumolpos, autor al unei teogonii, a unei culegeri de preziceri și a cărui fizionomie s-a conturat în cadrul ceremoniilor religioase de la Eleusis.
- 200** Orpheus, poet hieratic prehomerice a cărui viață este legată de Pieria, de la nord de Olimp. I se atribuie imnuri și cîntări liturgice.
- 201** Choirilos, poet tragic atenian (524—521 î.e.n.), învingător de 13 ori la concursurile tragice, dar de la care n-au subsistat decît un titlu de tragedie, „Alope”, și fragmente a căror autenticitate este contestată.
- 202** Renunțarea lui Pausanias de a prezenta lucrurile din interiorul Eleusinionului credem că trebuie pusă în legătură cu teama de a nu comite o impietate, o profanare a Misterelor.
- 203** *Eucleia*, nume al zeiței Artemis. La plural *nom. Eucleia* desemna serbările în cinstea zeiței Artemis-Eucleia, care avea temple la Atena, Platea și Teba. Serbările se țineau la Corint.

- ²⁰⁴ Epitaful ne-a fost păstrat de autorul Vieții acestui poet, care-l atribuie locuitorilor din Gela, în timp ce Athenaios îl atribuie lui Eshil însuși. Traducerea epitafului sună așa : „Gela cea roditoare a înălțat acest mormînt ateniianului Eshil, fiul lui Euphorion. Despre destoinicia lui poate vorbi dumbrava sfințită a Marathonului, cunoscută de mezii cei pletoși”.
- ²⁰⁵ La Artemision s-a dat o bătălie navală paralel cu lupta de la Thermopile (481 î.e.n.).
- ²⁰⁶ Paphos, nume dat la două orașe din Cipru, unde se celebra cultul Afroditei.
- ²⁰⁷ Ascalonul din Palestina, centru important al elenismului, situat azi la 50 km sud-est de Jaffa. A fost cucerit în 638 de arabi și distrus de cruciați în 1270.
- ²⁰⁸ Cythera, azi Cerigo, insulă situată pe coasta sudică a Laconiei, celebră prin cultul Afroditei.
- ²⁰⁹ Egeu (Aigeus), rege al Atenei, fiul lui Pandion și tată al lui Tezeu. Crezîndu-și fiul sfîșiat de Minotaur, și-a găsit moartea zvîrlindu-se în valurile mării care s-a numit „Egee”. Cei trei mari tragici au compus cîte o tragedie intitulată Aigeus.
- ²¹⁰ Statuia lui Hermes Agoraios ne este prezentată de scriitorul Lucian în „Iuppiter tragedianul”, 33, și era admirată datorită exactității proporțiilor, servind ca model pentru artiști.
- ²¹¹ Autorul acestei picturi este necunoscut și nicăieri nu se găsește vreo mențiune asupra acestei lupte. E cu putință să fie una din luptele ce s-au dat în timpul Războiului corintic și a cărei relatare ne-a fost făcută de Xenofon.
- ²¹² Tabloul, după Aristofan (*Lysistrata*, v. 681) și după sholiastul său, ar fi fost pictat de Micon.
- ²¹³ Themiskyra, capitala legendarelor Amazoane, situată pe țărmurile rîului Thermodont, în ținutul Pontului.
- ²¹⁴ Plutarh în *Viața lui Kimon*, III, ne informează că acest tablou era al lui Polygnotos, care reprezentase sub figura Leodiceii, pe fiica lui Priam, pe Elpinike, sora lui Kimon, de a cărei prietenie s-a bucurat. Același autor ne spune că el a vrut să fie plătit pentru munca lui, iar sofistul Harpocration, în dicționarul său (la cuvîntul *Polygnotos*) ne informează că ateniienii i-au conferit dreptul de cetățenie ca o recompensă.
- ²¹⁵ După informația din Pausanias (V, 11), lupta de la Marathon a fost redată de Panainos, fratele lui Phidias. Plinius, *Nat. Hist.*

- XXXV, 6, relatează că el i-a redat pe comandanții grecilor în mărime naturală. Scriitorul Aelianus în „Povestiri despre animale” (VII, 38), atribuie acest tablou lui Micon sau lui Polygnotos. Despre Micon se spune că a fost învinuit că ar fi redat pe barbari mai impunători decât pe greci.
- ²¹⁶ Acțiunile lui Tezeu au fost immortalizate pe Theseionul din Atena, ca și pe frescele de la Pompei, unde eroul apare în tovărășia Ariadnei, fiica regelui Minos.
- ²¹⁷ Polemarchos, unul dintre cei nouă arhonți ai Atenei, care se ocupa de armată.
- ²¹⁸ Echetlos, erou din Marathon.
- ²¹⁹ Skione, localitate în peninsula Pallene, ai cărei locuitori s-au răsculat în timpul războiului peloponesiac.
- ²²⁰ Pella, azi Palea Pella, oraș în Emathia (Macedonia) reședința regilor Macedoniei.
- ²²¹ Keraunos are semnificația de „trăsnet”.
- ²²² Branchizii sau descendenții lui Branchos, familie de preoți ce serveau templul și oracolul lui Apollon de la Didymoi, aproape de Milet.
- ²²³ Ecbatana, azi Hamadan, capitala Mediei, la sud-vest de Marea Caspică.
- ²²⁴ Divinitatea reprezentând bunul renume a fost în general personificată prin zeița Artemis și avea o statuie și un altar în fiecare oraș din Beoția și din Locrida. Vezi P l u t a r h, *Viața lui Aristide*, 20. Altarul Pudoarei (Αἰδώς) se înălța pe colina Acropolei, în preajma sanctuarului zeiței Athena, protectoarea cetății (Polias).
- ²²⁵ Hermeshii constau din pedestale paralelipipedice cu baza pătrată, având în partea superioară sculptat capul lui Hermes cu larbă.
- ²²⁶ Iuba (521 e.n. — 19 e.n.), rege al Mauretaniei, autor al mai multor lucrări, printre care și o istorie a Romei. Un cap de marmură descoperit cu prilejul săpăturilor efectuate în preajma Porticului lui Attalos de la Atena, se presupune că ar fi aparținut unei statui a lui Iuba al II-lea.
- ²²⁷ Chrysippos din Soloi sau din Tarsos, considerat al II-lea fondator al Școlii Stoice, dialectician abil, autor a peste 700 lucrări.
- ²²⁸ După legendă, Amazoanele au invadat odată Atica pentru a-l pedepsi pe Tezeu, care le răpise regina, pe Antiope.
- ²²⁹ Micon este făuritorul frontonului de la Olympia. A colaborat cu Polygnotos și Panaion la frescele din Porticul Pietat (*Poikile Stoa*).

- ²³⁰ După o legendă atică, Tezeu ar fi venit în conflict cu Minos, fiul lui Poseidon, și jignit de acesta s-a aruncat în mare.
- ²³¹ Amfitrite, personaj mitologic.
- ²³² Țara Thesproților la sud-vest de Epir. Cichyros, oraș în Thesprotis, numit după unii autori și *Ephyra*.
- ²³³ Dodona, oraș în Epir, cu un sanctuar vestit ai cărui slujitori proroceau după foșnetul frunzelor sau clipocitul apei. Locul unde se ridică sanctuarul a fost determinat în urma săpăturilor întreprinse de arheologul grec Karapanos, ale cărui rezultate au fost publicate în lucrarea *Dodone et ses ruines* (1878).
- ²³⁴ Riul Acheron, care izvorăște din munții Thesprotidei formând lacul Acherusia și ale cărui exalații au constituit pretext pentru închegarea tradiției despre Acheron, ca riu al Infernului.
- ²³⁵ Cei vechi au imaginat alte două riuri ale Infernului: *Periflegeton* și *Cocytos*. Credința în existența râurilor Infernului a generat ideea unui luntraș subpământean, pe care pictorul Polygnotos l-a redat la Delfi sub înfățișarea unui bătrîn.
- ²³⁶ Tyndareos, rege în Sparta, soțul Ledei, tată al Dioscurilor, al Clitemnestrei și al Elenei.
- ²³⁷ Aphidna, demos în Atica.
- ²³⁸ Skyros, insulă din grupul Sporadelor.
- ²³⁹ Înfringerea perșilor la Marathon, în anul 490 î.e.n., a fost immortalizată într-un tumulus (*soros* sau *tymbos*) înalt de 12 m și cu o bază de 185 m, în care s-au descoperit oseminte calcinate, fragmente de lecyturi și vase. Stela de marmură ridicată pe tumulus comemora numele celor morți, menționați pe ginți.
- ²⁴⁰ Nunta Dioscurilor cu Leucippidele sau fiicele lui Leukippos este o temă agreată în iconografie și se află reprezentată pe o hydrie din secolul al IV-lea î.e.n. păstrată la Londra.
- ²⁴¹ *Aglavros*, fiică a lui Kekrops și soră cu Herse și Pandrosos, s-a sacrificat pentru salvarea patriei, prăbușindu-se de pe o stîncă, potrivit prezicerii unui oracol.
- ²⁴² *Serapis*, zeu greco-egiptean, al cărui cult a fost inițiat pe vremea Ptolemeilor spre a satisface aspirațiile religioase atât ale grecilor cît și ale supușilor egipteni. Serapeionul se ridică la extremitatea așezării Rhacotis (devenită ulterior Alexandria), în apropierea grădinilor și mormintelor din necropola regilor egipteni.
- ²⁴³ Eileithya, personaj mitologic.

- ²⁴⁴ Țara Hyperboreilor (*hyper*, „dincolo de”, *Boreas* Crivăț), situată după fantezia grecilor în nordul Europei și al Asiei, unde soarele nu apunea nicicând și unde Apollo era zeul venerat. Grecii aveau un vag ecou despre verile polare, cu soare la miezul nopții.
- ²⁴⁵ *Leto* sau *Latona*, personaj mitologic.
- ²⁴⁶ Olen, poet hieratic, servind alături de Herophila și de Malanopos în sanctuarul de la Delos.
- ²⁴⁷ Xoanon în înțelesul pe care i-l dă Pausanias, desemnează statuile arhaice sau arhaizante, din lemn și din piatră, reprezentând divinități al căror trup are o atitudine rigidă. Textul lui Pausanias întărește ipoteza influenței exercitată de Egipt și Creta asupra sculpturii în lemn în Grecia.
- ²⁴⁸ Templul lui Zeus Olympicul era situat în partea sud-estică a colinei Acropolei pe țărmul drept al râului Ilissos. În acest templu împăratul Hadrian adusese ca ofrandă o statuie colorată a lui Zeus, lucrată în aur și fildeș. Nenumărate alte statui aduse ca prinos de cetățile grecești și asiatice, împodobeau acest sanctuar, printre care se distingea un bust a lui Hadrian.
- ²⁴⁹ Insula *Thasos*, situată în Marea Traciei în apropiere de țărmurile Macedoniei, patrie a pictorului Polygnotos. În urma săpăturilor întreprinse la Thasos s-au descoperit un sanctuar închinat lui Heracles și un ansamblu monumental, legat de cultul lui Heracles. În aceeași insulă a fost dat la iveală un teatru de marmură ridicat în secolul al IV-lea î.e.n. Așezat într-un peisaj măreț, teatrul găzduiește anual festivalul de tragedie clasică, cunoscut sub numele de „Demetria”.
- ²⁵⁰ Isocrates (436–338 î.e.n.), orator atenian, creator de școală cu renume, cu o operă însumând 60 de discursuri, dintre care 25 de o autenticitate nesigură. Cele mai interesante dintre discursurile lui sînt *Panegiricul* (380 î.e.n.) privind misiunea civilizatoare a Atenei, *Panatenaicul*, îndemn către atenieni pentru a-și menține rolul de hegemon și *Areopagiticul*, pentru revenirea atenienilor la moravurile străbune.
- ²⁵¹ Împăratul Hadrianus de origine din Spania, nepot și urmaș al lui Traian, era un încercat comandant, un om cult și un pasionat filoelen. Adesea este evocat de Pausanias în cuvinte pline de admirație.
- ²⁵² Panhellenios, epitetul lui Zeus, avînd semnificația de comun tuturor helenilor.

- ²⁵³ Ruinile gymasionului lui Hadrian se mai văd și astăzi.
- ²⁵⁴ Pythios și Delphinios, două dintre numeroasele epitete ale lui Apollon.
- ²⁵⁵ Chiton, o tunică, de obicei de culoare vie, era o îmbrăcăminte cu mâneci scurte, care se încingea la mijloc.
- ²⁵⁶ Locul numit „Grădini” se află în apropierea râului Ilissos, bogată în plantații.
- ²⁵⁷ Alcámenes discipol al lui Fidias, căruia i se atribuie un cap al lui Hermes, un grup reprezentând pe Procne și pe fiul ei Itys, o statuie a unui atlet și statui ale lui Ares, Dionysos, Hefaistos, Atena, Hera, Afrodita din Grădini și Hecate. Cea mai frumoasă realizare a lui Alcámenes era Afrodita din Grădini, numită astfel după cartierul „Grădini” din preajma râului Ilissos. Zeița este înfățișată ținând cu mâna dreaptă veșmîntul, iar în stînga un măr, în timp ce chitonul îi alunecă dezvelindu-i sînul. Alcámenes, elevul lui Phidias, a prezentat statuia zeiței Afrodita la concurs alături cu Agoracritos din Paros, un alt discipol al lui Phidias. Fiind preferat Alcámenes, Agoracritos a dat statuii numele de Nemesis și a vîndut-o, cu condiția de a nu fi păstrată la Atena.
- ²⁵⁸ Kynosarges, loc public la Atena, la poalele muntelui Lycabettos, unde se afla un templu al lui Heracles. După legendă, în timpul unui sacrificiu oferit lui Heracles, o cățea albă a răpit victima. Oracolul a poruncit atunci să se ridice un altar lui Heracles pe locul în care cățea depusese victima și acestui loc i s-a dat numele de *Kynosarges* (de la cuvintele *kyon*, genitiv *kynos* „cîine” și *argos* „alb” sau „gros”). Alături de acest templu era un *gymnasion*, numit de asemenea *Kynosarges*.
- ²⁵⁹ Lyceul (*Lykeion*), gimnaziu în afara Atenei, consacrat lui Apollon Lykios; despre acest gimnaziu singur Pausanias ne spune că-și luase numele de la Lykos, fiul lui Pandion. Dimpotrivă Demosthene, în discursul *Împotriva lui Timocrates*, afirmă că Apollon, păzind turmele lui Admetos era considerat vrăjmaș al lupilor, fapt care i-a conferit epitetul de Lykios, derivînd din *lykos* „lup”. Există și alte versiuni cu privire la numele acestui gimnaziu. *Lykeion* este numele Școlii lui Aristotel, numită astfel după incinta din apropiere, consacrată lui Apollon Lykeios.
- ²⁶⁰ Herodot menționează pe lycienii ca purtînd numele de Thermilii și fiind originari din Creta.
- ²⁶¹ Nisos, regele Megarei, a murit trădat de propria lui fiică, Scylla, îndrăgostită de Minos.

- ²⁶² Oreithya, fiica lui Erechtheus, regele cetății Atena, răpită de Boreas.
- ²⁶³ Codros, fiul lui Melanthos, regele Atenei, s-a lăsat de bună voie ucis de dușmani, pentru a-și salva patria conform prezicerii oracolului în momentul în care dorienii au năvălit în Atica.
- ²⁶⁴ Agrothera, epitet al zeiței Artemis, avînd sensul de „cea care vînează fiarele”.
- ²⁶⁵ Stadionul amintit aici era locul de desfășurare a serbării Panatheneelor, pe care Herodes Atticus, celebrul sofist, l-a zidit din marmură, cu prilejul încununării lui la Panathenee și unde adusesese ca prinos o statuie chryselephantină reprezentînd pe zeița Tyche.
- ²⁶⁶ Drumul denumit *Trepiede* subsistă și astăzi sub numele de *Hodós Tripódon*, făcînd unghi drept cu actuala stradă Thespis, din Atena.
- ²⁶⁷ Statuia în marmură a lui Praxiteles, denumită Satyros reprezintă geniul pădurii și este jumătate om și jumătate animal, cu picioare de țap, coarne și coadă și ține un flaut într-o mîină iar pe cealaltă o ține în șold și se sprijină pe un trunchi de copac.
- ²⁶⁸ Phryne, curtezană celebră prin frumusețea corpului ei, care a servit ca model marelui sculptor Praxiteles, pentru statuia zeiței Afrodita. A fost implicată în celebra afacere a mutilării statuilor lui Hermes, de pe drumurile Atenei, de către niște tineri cheflii. Phryne a fost apărată de faimosul orator Hyperides și achitată numai după dezvelirea trupului ei perfect în fața juriului.
- ²⁶⁹ Elateea în Phocida, incendiată de Xerxes în 480 î.e.n. și distrusă de un cutremur în 426 î.e.n. A căzut în stăpînirea romană în 198 î.e.n.
- ²⁷⁰ Armatele lui Mithridates al VI-lea Eupator (120—63 î.e.n.) au fost învinse la Chaeroneia, lângă Orchomenos, de către Sulla. Lui Mithridates i s-a impus și o despăgubire de 3 000 de talanți.
- ²⁷¹ Prima Pythie, preoteasă la Delfi, a fost zice-se Phemonoe, care rostea oracolele lui Apollon în versuri.
- ²⁷² Pherekydes din Syros, autorul unei lucrări în proză, intitulată „Peștera cu șapte încăperi” un fel de teogonie mistică, din care nu ne-au rămas decît cîteva mici fragmente.
- ²⁷³ *Hikesios*, epitet cu semnificație de „protector al rugătorilor”.
- ²⁷⁴ Pausanias se arată constant în atitudinea lui de encomiast al binefacerilor domniei lui Hadrianus. El a fost de altfel un mare protector al artelor, el însuși cunoscător în materie de arhitectură și pictură.
- ²⁷⁵ Acest Daidalos pare să fie nepotul lui Polycleitos cel bătrîn și era deosebit de cunoscut în secolul al IV-lea î.e.n. I se atribuie cinci

- statui de atleți aflate la Olympia, un trofeu ridicat în Altis pentru comemorarea unei izbînzii împotriva lacedemonienilor și i se atribuie de asemenea o statuie din Efes reprezentînd un atlet.
- Vezi Ch r. T s u n t a s. *Istoria artei grecești vechi*, p. 450.
- ²⁷⁶ Kokalos, rege în Sicilia, care a oferit ospitalitate lui Dedalos, urmărit de Minos.
- ²⁷⁷ Templul lui Asclepios, datînd din epoca elenistică, cuprindea ca și la Epidaur, templul și altarul zeului, un portic de 28 m lungime și 14 m înălțime (în care bolnavii așteptau tămăduirea), și o fîntînă pentru purificare.
- ²⁷⁸ Gryneion, oraș și port în Elida, cu un templu al lui Apolon.
- ²⁷⁹ Dintre monumentele enumerate de Pausanias aici, nu mai există nici unul.
- ²⁸⁰ Troizen, localitate în Argolida.
- ²⁸¹ Pitheus, fiul lui Pelops și al Hippodamiei și rege în cetatea Troizen din Argolida, a cărui fiică a devenit soția lui Aigeus.
- ²⁸² Pallas, unul dintre fiii lui Pandion, rege al Atenei, a pierit ucis de Tezeu împotriva căruia se ridicase.
- ²⁸³ *Peitho*, veche divinitate, simbolizînd puterea de convingere și elocința, este reprezentată în artele plastice împreună cu Afrodita și Charitele. După mărturia oratorului Isocrates (XV, 249), divinității Peitho i se aduceau anual jertfe, Preotesele slujitoare ale zeiței aveau locuri rezervate în teatrul lui Dionysos. Vezi C.I.A. III, nr. 351.
- ²⁸⁴ Kurotrophos, epitet al Geei și al altor divinități cu semnificația de „hrănitore de tineri” (*curus*, „tinăr” și *trepho* „a crește”).
- ²⁸⁵ *Chloe*, epitet acordat Demetrei, ca ocrotitoare a semănăturilor; *Chloe* înseamnă „iarbă tinără, fragedă”.
- ²⁸⁶ *Propyleele* (după accepția cuvîntului înseamnă vestibul, aflat la intrarea într-un sanctuar sau agora) au fost construite de Mnesicles pe versantul estic al Acropolei și executate în întregime din marmură de Pentelic. Ridicarea Propyleelor este legată de obiceiul de a împodobi intrarea în sanctuare cu porți de onoare. Edificiul s-a păstrat aproape intact pînă în secolul al XIII-lea. Odată cu căderea imperiului bizantin, turcii instalară acolo un depozit de arme, ruinînd edificiul. Azi este în mare parte restaurat.
- ²⁸⁷ Fiii lui Xenofon, Gryllos și Diodotos, erau supranumiți „Dioscuri”. Gryllos și-a sfîrșit viața în lupta de la Mantinea (362 î.e.n.), luptînd

ca un erou de partea atenienilor și a spartanilor pentru un moment reconciliați.

- 288** Sanctuarul *Nikei Apteros* sau al *Athenei Nike*, executat în stilul atic-ionic din marmură de Pentelic, se afla în bună stare în 1676. Distrus în 1687 pentru a face loc unui bastion turc, a fost restaurat în 1835 de arheologii și arhitecții Ross, Schaubert și Hansen, care l-au reconstituit piesă cu piesă. Statuia zeiței este reprodusă după un *xoanon*, distrus probabil de perși. Zeița ținea în mîna dreaptă o rodie și în mîna stîngă casca. Nu avea aripile Victoriei propriu-zise. Dar cu timpul acest tip al *Athenei Nike* s-a confundat cu acela al *Nike*-ei simple. Vechiul *xoanon* fără aripi a fost desemnat de ghizii de care s-a servit Pausanias prin „Victoria fără aripi”. Epitetul a fost explicat prin faptul că atenienii suprimaseră aripile Victoriei ca să rămînă continuu în preajma lor.
- 289** Diomedes, participant la expediția din Troia, unde, împreună cu Odysseus, a răpit statuia zeiței Atena care garanta inviolabilitatea orașului.
- 290** *Polygnotos*, pictor celebru, autor al frescelor din *Poikile Stoa* din Atena și al frescelor „Distrușgerea Troiei și coborîrea lui Odysseus în Infern” (*Nekyia*).
- 291** Episodul Nausicăi fiica lui Alkinoos, regele feacilor, spălînd rufe la riu, este povestit de Homer în *Odysseia*, VI.
- 292** Musaios, poet hieratic, slujitor al cultului Demetrei la Eleusis, a compus imnuri, o Theogonie și oracole în versuri. Vezi fragmentele lui și tot ceea ce privește persoana sa la Hermann Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, I, 1935, ed. W. Franz, pp. 20–27.
- 293** Onomacritos, poet epic din secolul al VI-lea î.e.n., căruia i se atribuie adunarea poemelor orfice. Imnul către Demetra aparține cercului de mistere de la Eleusis.
- 294** Anacharsis, filozof scit, prieten cu Solon și Periandros, tiranul Corintului, venit la Atena către 589 î.e.n.
- 295** Numele de înțelepți „*sophoi*”, s-a acordat unor bărbați înțelepți și abili, înzestrați cu dexteritate politică. Cei șapte înțelepți erau socotiți următorii: Thales, Solon, Periandros, Cleobulos, Chilon, Bias, Pittacos. Adesca numele lor variaza.
- 296** Tiranul insulei Lesbos, Pittacos, considerat printre cei șapte înțelepți, a guvernat zece ani, organizînd statul și dînd legi. Periandros, fiul lui Kypselos, din neamul Heraclizilor, a cărui deviză era „perseverența

- este totul", a năzuit să străpungă Istmul de Corint, proiect realizat abia în vremurile moderne.
- ²⁹⁷ Doi tineri atenieni, Aristogeyton și Harmodios, au încercat salvarea libertății cetății prin uciderea lui Hipparchos și Hippias, fiii lui Pisistratos. Ni s-au păstrat mai multe cîntece a cîte patru versuri numite *Skolia*, privitoare la tiranicizi și care erau intonate cu prilejul banchetelor. Vezi *S i m i n a N o i c a. Antologie lirică greacă*, Editura Univers, București, 1970, p. 85.
- ²⁹⁸ Calamis, pictor și sculptor, care a trăit pe la 460 î.e.n. Printre operele menționate de Calamis amintim: Zeul Ammon din Teba, o statuie a lui Dionysos la Tanagra executată din marmură de Paros, o Alcmena menționată de Plinius, în *N a t. H i s t.*, XXIV, 71.
- ²⁹⁹ Deitrephes, etimologic înseamnă „hrănit de Zeus”, (Zeustrepho).
- ³⁰⁰ Euriposul Calcidei (azi Evripos), strămoare între Eubeea și Beoția de forma unui fluviu.
- ³⁰¹ Mykassos sau Mykalessos, oraș în Beoția.
- ³⁰² Locrienii din Opus locuiau lângă Euripos.
- ³⁰³ Melienii, locuitorii insulei Melos, azi Milo, din grupul Cycladelor.
- ³⁰⁴ Sub numele de *Hygeia* era adesea invocată și zeița Athena.
- ³⁰⁵ Lykios, fiul lui Myron, care se bucura de multă trecere în 445 î.e.n., a primit din partea cavalerilor atenieni sarcina de a executa două statui în bronz, înfățișînd călăreți și care au fost așezate pe Acropole. O altă operă a lui Lykios era un grup din 13 statui, ofrandă adusă la Olympia de către apolloniații din Ionion.
- ³⁰⁶ Brauron, azi Vraona, așezare în Atica, unde descoperirile arheologice recente au scos la iveală o serie de piese păstrate în Muzeul local. *Artemis Brauronia* se bucura de un cult deosebit mai ales din partea femeilor tinere.
- ³⁰⁷ Calul *Dureios* era un *ex voto* din bronz, adus de un oarecare Chairedemos și executat de Strongylion, reprezentînd calul de la Troia.
- ³⁰⁸ Menestheus, fiul lui Peteus, regele Atenei, participant la războiul Troiei. Teucros, cel mai iscusit arcaș grec, participant la același război.
- ³⁰⁹ Porțile Melitide se aflau în tribul atic Kekropis.
- ³¹⁰ Versiunea lui Pausanias, după care Thucidides ar fi fost ucis pe cînd se întorcea în patrie după un exil de 20 de ani, este socotită neverosimilă.
- ³¹¹ Demosul *Paiania* aparținea tribului Pandionis.
- ³¹² Marsyas, personaj mitologic, satir. O scenă reprezentîndu-l pe Marsyas adunînd fluierile zvîrlite de zeița Athena, i-a inspirat sculptorului

- Myron de la sfârșitul veacului al VI-lea î.e.n., o sculptură celebră. La British Museum din Londra există o replică a acelei sculpturi.
- ³¹³ Zeița Athena renunțase la acest instrument deoarece socotea că-urîtea fața.
- ³¹⁴ Orchomenos, oraș în Beoția.
- ³¹⁵ Areios Pagos, colina consacrată lui Ares, zeu al războiului și Eumenidelor, unde rezida cel mai înalt tribunal care judeca crimele politice și religioase.
- ³¹⁶ Cele două statui ale tatălui și fiului erau montate pe un pedestal curbat, făcut din marmură de Pentelic. Două din părțile componente ale pedestalului au fost descoperite.
- ³¹⁷ Polieus, epitet a lui Zeus, însemnând păzitor al cetății, după cum *Polias* „protectoare a cetății” era epitetul sub care era adorată Athena, în cele mai vechi temple.
- ³¹⁸ Parthenon, cel mai mare și mai frumos templu doric din antichitate, ridicat pe Acropolea Atenei, în cinstea zeiței Athena. Construcția acestui templu a fost supravegheată de Pericles, care avea ca executori pe arhitecții Ictinos și Callicrates și pe sculptorul Phidias și pe mulți alți sculptori, care au executat frontoanele, friza și metopele, de cele mai multe ori în urma indicațiilor directe ale lui Phidias. Templul este un peripter în marmură pentelică.
- ³¹⁹ Frontonul estic al Parthenonului reprezintă nașterea zeiței Athena, subiect agreat și în arta greacă arhaică. Zeus era reprezentat stînd pe tron, iar în dreapta lui zeița Athena înarmată. Între Zeus și Athena era reprezentată Nike (Victoria) întinzînd o cunună zeiței Athena. Apoi era reprezentat alaiul zeilor.
- ³²⁰ Pe frontonul vestic al Parthenonului era reprezentată disputa dintre Athena și Poseidon.
- ³²¹ Cranosul (cască) inițial a fost confecționat din piele de animal. Ulterior s-a întrebuițat metalul.
- ³²² Despre Beoția, Pausanias vorbește în cartea a IX-a.
- ³²³ Aristeas din Proconesos (oraș și insulă, azi Marmara, în Propontida) poet epic care ar fi trăit în secolul al VI-lea î.e.n., autor al unui epos despre *arimaspi*, în care povestea călătoria lui fabuloasă în ținuturile nordice. Arimaspii era o populație fabuloasă, imaginată cu un singur ochi; *arima* în limba seită înseamnă „ochi”, iar *spu* „unul”. Isedonii, populație tibetană dintre Uralii meridionali și riul Irtis. Vezi *Herodot*, IV, 13-15.

- ³²⁴ Masca Medusei sau Gorgona, a cărei privire feroasă transforma în piatră pe cel ce o vedea, a fost adesea reprodusă pe vasele grecești.
- ³²⁵ Iphicrates, general atenian și retor din sec. IV î.e.n., care s-a distins în războiul Corintic (395—387 î.e.n.), dus de Sparta și Athena împotriva Argosului, Corintului și Tebei.
- ³²⁶ Parnopios, epitet avînd semnificația de „cel care ocrotește de rădăcini”.
- ³²⁷ Anacreon din Teos, poet din secolul al VI-lea î.e.n., a cărui operă include poezii de dragoste, poezii simposiace și satirice, cu ecouri durabile, prelungite în literatura universală.
- ³²⁸ Un sculptor cu numele de Dinomenes, care a activat pe vremea Olimpiadei a 95-a (400—397 î.e.n.), a fost menționat de scriitorul Plinius) Nat. Hist. XXXIV 50).
- ³²⁹ Pallene, oraș în Ahaia, aproape de Sikyonia.
- ³³⁰ Înfrîngerea galaților (gallilor) în Mysia și victoria raportată asupra lor de regele Attalos I al Pergamului, au fost comemorate de însuși regele Attalos I, prin statuiele de galli, aflate astăzi în diverse muzee europene.
- ³³¹ Epidauros, oraș în Argolida Peloponesului, vestit prin sanctuarul închinat zeului vindecător Asclepios; în preajma templului, pe lângă construcțiile ridicate, s-a înălțat și un teatru mare, cel mai bine conservat dintre toate teatrele antice, unde au loc și astăzi reprezentații de dramă antică care atrag nenumărați vizitatori. Datorită unei bogate experiențe dobîndite de preoții slujitori ai sanctuarului, Epidauros, ca și alte centre ale cultului lui Asclepios, cum a fost insula Cos, a contribuit mult la progresele medicinei grecești.
- ³³² Trezena, (Troizen) azi Damala, oraș în Argolida.
- ³³³ Phlius, (Phliunt) cetate în Pelopones, în preajma Nemeii.
- ³³⁴ Messene, cetate în Pelopones cunoscută prin cele trei războaie duse împotriva Spartei în 743—724 î.e.n.; 645—628 și 459—450 î.e.n.
- ³³⁵ Carystieni, locuitorii din Carystos, oraș în insula Eubee.
- ^{335a} Munychia, una dintre cele trei peninsule ce alcătuiesc orașul Pireu.
- ³³⁶ Panacton, așezare la hotarul dintre Atica și Beoția.
- ³³⁷ Demetrios din Phaleron, discipol al lui Theophrastos, om politic și orator din epoca elenistică.
- ³³⁸ Museion, colină în Atena, aproape de Acropole, unde după legendă ar fi fost îngropat poetul Musaios.

- ³³⁹ Leucophryne, epitet al zeiței Artemis, după numele orașului *Leucophrys* de pe Maiandros (Meandru), aproape de Magnesia, unde există un templu celebru al acestei zeițe.
- ³⁴⁰ Endoios, sculptor și pictor, ionian după unii, atenian după Pausanias, se îndepărtează de la vechiul canon al statuilor, după care personajele, șezând, aveau o atitudine rigidă, cu mâinile așezate pe genunchi, și le imprimă o oarecare mișcare.
- ³⁴¹ Kallias, arhonte în anul 456 î.e.n.
- ³⁴² Erechteion, templul în stil ionic ridicat în cinstea lui Erechteus, considerat zeu al agriculturii, pe locul disputei dintre zeița Athena și zeul Poseidon pentru stăpânirea Aticei. Templul a fost denumit Erechteion pe vremea imperiului roman, spre a fi deosebit de Parthenon.
- ³⁴³ Hypatos cu semnificația de „cel mai înalt”, de „suprem”, epitet al zeilor.
- ³⁴⁴ Butadai, vechi demos al Aticei, așezat între Kephisos și Dipylon.
- ³⁴⁵ Aphrodisia, oraș în Caria, înfloritor pe vremea lui Caesar și a lui Augustus.
- ³⁴⁶ Planta miraculoasă cu fibra elastică, descoperită de antici în Cipru. *Karystos*, în Eubeea.
- ³⁴⁷ Nu se știe exact când a trăit Callimachos, menționat aici.
- ³⁴⁸ Polias, cu semnificația de „protectoare”, epitet al zeiței Athena.
- ³⁴⁹ Dedal, (*Daidalos*) sculptor sicyonian din a 2-a jumătate a secolului al VI-lea î.e.n.
- ³⁵⁰ Masistios, comandant al cavaleriei persane în lupta de la Plateea.
- ³⁵¹ Akinakes, cuvânt iranian însemnând un pumnal de fier cu două tăișuri, cu garda în formă de inimă și cu antene la mâner. Asemenea *akinakes* s-au descoperit și pe teritoriul patriei noastre. Un *akinakes* reprezentativ este cel de la Bîrșești-Vrancea descoperit în anul 1957, ca și cel de la Ferigile lângă Horezu în munții Olteniei. Vezi Á. I. V. U. I. P. e., *Necropola hallstattiană de la Ferigile, monografie arheologică*, București, 1967, p. 58 și urm.
- ³⁵² Mardonios, general persan ginerele lui Darius, conducător a două expediții împotriva Greciei, a murit în lupta de la Plateea în 479 î.e.n.
- ³⁵³ Pandrosos, fiică a lui Kekrops și soră cu Aglauros și Herse.
- ³⁵⁴ Arrephoroi, numele a patru fete între 7–11 ani, alese de arhontearele dintre familiile nobile pentru a purta cu prilejul procesiunii în

- cinstea zeiței Athena peplosul și obiectele sacre ale divinității. Este vorba de *Lysimache*, preoteasă a zeiței Athena și a cărei statuie a fost făcută de Demetrios.
- ³⁵⁵ „Grădini”, (grecește: Κήποι) cartier în preajma râului Illissos, cu un templu al zeiței cuprinzând o statuie făurită de Alcamenes.
- ³⁵⁶ Eumolpos, preot trac care a inițiat, după tradiție, Misterele de la Eleusis.
- ³⁵⁷ Gythion, azi Paleopolis, oraș și port în Golful Laconic.
- ³⁵⁸ Cleruhi, (*Cleruchoi*) posesori de loturi de pământ dobândite prin tragere la sorți în colonii.
- ³⁵⁹ Haliartos, azi Mazzi, oraș în Beoția.
- ³⁶⁰ Mistrețul din Calydon devasta ținutul din pricina ofensei aduse de Oineus, regele ținutului, zeiței Artemis, refuzând să-i mai sacrifice. Mistrețul a fost ucis de Meleagros.
- ³⁶¹ Cynos, tilhar vestit, ucis de Heracles.
- ³⁶² Rîul *Peneios* curge în cîmpia Tesaliei și se varsă în Golful Thermalcos. Un alt Peneios exista în Pelopones.
- ³⁶³ De observat analogii între actele de vitejie atribuite lui Tezeu și lui Heracles.
- ³⁶⁴ Calydon, oraș în Etolia, situat pe malul drept al râului Euenos.
- ³⁶⁵ Erymanthos, munte în Arcadia Peloponesului.
- ³⁶⁶ Krommyon, cetate în Megarida și ulterior în Corinthia.
- ³⁶⁷ Demosul Marathonului, în nord-estul Aticei, unul dintre cele mai vechi demosuri ale Aticei, patrie a sofistului Heorodes Atticus.
- ³⁶⁸ *Kylon*, eupatrid atenian, ginere al lui Theagenes tiranul Megaridei, cu ajutorul căruia a făcut tentativa nereușită de a ajunge tiran la Atena.
- ³⁶⁹ Olympia, așezare la picioarele muntelui Kronos sau Kroniou, la confluența lui Alpheios și Kladeos, în care erau reunite sanctuare și temple a diverse divinități. Serbările ce aveau loc la Olympia reuneau pe grecii de pretutindeni, simbolizînd unitatea lor.
- ³⁷⁰ Diaulos, concurs de viteză constînd din parcurgerea a două stadii sau 384 m.
- ³⁷¹ Mys, sculptor (secolul al V-lea î.e.n.) atenian, căruia i se datorează ornamentarea scutului zeiței Athena din celebra statuie făurită de Phidias și așezată între Propylee și Erechteion.
- ³⁷² Parrhasios, pictor originar din Efes (secolul al IV-lea î.e.n.) contemporan cu Zeuxis, autor al tabloului reprezentînd Demosul atenian, personificare a poporului atenian. Opera lui trădează înclinarea pictorului pentru redarea dispozițiilor sufletești.

- 873 Parthenios, munte în Arcadia.
- 874 Hybris are semnificația de „ofensă”, „exces” și *anaidcia* de „inso-lență”, „nerușinare”.
- 875 Mekisteus, fratele lui Adrastos.
- 876 Heliada, tribunalul în care sentințele erau date de judecători (*heliastai*) repartizați în grupe de câte 500, care judecau omorurile, cu excepția celor înfăptuite cu **premeditare**.
- 877 Palladion, statuie a zeiței Pallas sau Athena, idolul deosebit al troienilor, considerată căzută din cer și păstrată la Troia, despre care se credea că este strict legată soarta orașului. Odysseus și Diomedes, care pătrunseseră noaptea în Ilion, au răpit-o din sanctuar și numai atunci a putut fi cucerită Troia. După tradiția romană, cei doi eroi greci n-ar fi luat decât un *Palladium* fals. Palladionul autentic ar fi fost dus de Aenea în Italia, apoi a trecut la Roma. Palladioanele erau inițial pietre, căzute după credința curentă din cer. Ulterior au fost înlocuite prin xoana antropomorfe.
- 878 Tribunalul Delphinion ținea ședințele într-un edificiu aflat în preajma sanctuarului închinat lui Apollon Delphinios.
- 879 Buphonos, cuvânt format din *bus* „bou” și *phonos* „omor”, având sensul de „cel ce ucide bou”.
- 880 Cambyses (530—522 î.e.n.), rege al Persiei.
- 881 Teucros, celebru arcaș grec la Troia.
- 882 Aias (latinește Ajax), fiul lui Telamon, unul dintre cei mai iluștri eroi greci participanți la expediția de la Troia.
- 883 Academia, celebră școală întemeiată de Platon, care a ființat din sec. al IV-lea î.e.n. pînă la 529 e.n. și care a trecut prin trei faze de dezvoltare; „vechia Academie” (387—250 î.e.n.) cu reprezentanții ei de frunte Speusippos, Xenocrates și Crates, „Academia medie” (250—160 î.e.n.), reprezentată prin Arcesilaos și Carneades și „noua Academie” cu Philon din Larisa și Antiochos din Ascalon.
- 884 Chabrias, general celebru care și-a sfârșit viața la asediul de la Chios din anul 357 î.e.n.
- 885 Tanagra, oraș în Beoția, aproape de riul Asopos, la hotarul cu Atica, unde a înflorit o școală celebră de coroplastică (statuete de lut ars).
- 886 Regele Spartei Archidamos al II-lea (459—427 î.e.n.) a înăbușit răscoala de proporții a hiloților, **care a durat zece ani**.
- 887 Cleisthenes, (secolul al VI-lea) **venit** la conducerea Atenci după Hippias, a lărgit drepturile poporului, reorganizînd vechile insti-

- tuții ateniene și introducând altele noi ca de pildă colegiul celor 10 strategii.
- ³⁸⁸ Pentru salvarea cetății Olinthos, așezată în Peninsula Chalcidică, și căzută sub stăpînirea lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, Atena trimite trei expediții. În aceste împrejurări oratorul Demosthenes rostește cele trei discursuri Olinthice. Vezi Pagini alese din Oratorii greci, vol. II, E.P.L., București, 1968, p. 33—37.
- ³⁸⁹ Caria, ținut în sud-vestul Asiei Mici, la sud de Lydia.
- ³⁹⁰ Ithome, azi Vulcanon, munte în Messenia, pe care se află o fortăreață cu același nume.
- ³⁹¹ Întreaga literatură greacă este străbătută de ideea că nimic nu poate fi realizat fără ajutorul Moirei.
- ³⁹² Expediția din Sicilia, pusă sub comanda lui Alcibiades, Nikias și Lamachos, urmărea cucerirea Siciliei care trebuia să deschidă drumul Atenei spre toate ținuturile occidentale. Expediția, de la care a fost exclus Alcibiades, a avut loc în mai 415 î.e.n. dar, din cauza greșelilor celor doi comandanți rămași, s-a soldat cu un dezastru.
- ³⁹³ Chrysippos din Soloi sau din Tarsos (Cilicia) este considerat ca al doilea fondator al Școlii stoice.
- ³⁹⁴ Nikias, fiul lui Nicomedes, era cel mai mare pictor al vremii sale.
- ³⁹⁵ Timon, atenian bogat din secolul al V-lea î.e.n., celebru pentru mizantropia lui, satirizat de Lucian și de Shakespeare.
- ³⁹⁶ Colonos Hippios, demos în Atica, în preajma colinei cu același nume aflat sub protecția zeului Poseidon Hippios. Aici și-a situat Sofocle acțiunea din tragedia Oedip la Colona.
- ³⁹⁷ Poseidon poartă epitetul de *Hippios*, deoarece simbolul lui era calul (gr. *hippos*); *hippia*, adjectiv feminin derivat de asemenea de la *hippos*).
- ³⁹⁸ Adrastos, fiul lui Talaos, rege în Argos, cunoscut prin expediția organizată împotriva Tebei, soldată cu o înfrîngere.
- ³⁹⁹ Demosul atic *Halimous* al tribului Leontis.
- ⁴⁰⁰ Zoster, promontoriu pe țărmul vestic al Aticeii, unde după o legendă, Leto și-a desfăcut cingătoarea pentru a naște pe Apollo (*Zostér* în grecește „cingătoare”, „brîu”).
- ⁴⁰¹ Prospalton, așezare a tribului Akamantis.
- ⁴⁰² Prasiai, așezare a tribului Pandionis.
- ⁴⁰³ Lamphreus, aparținînd demosului atic Lamphthrai al tribului Erechteis.
- ⁴⁰⁴ Demosul Phlyus (Phliunt) din Atica al tribului Kekropis.

- ⁴⁰⁵ **Semnai**, epitet al Erinyilor, genii răzbunătoare care pedepseau fără-delegile muritorilor.
- ⁴⁰⁶ **Kolainis**, epitet al zeiței Artemis avînd semnificația de necunoscută.
- ⁴⁰⁷ **Acharnai**, demos în Atica.
- ⁴⁰⁸ **Pentelicon**, munte în preajma demosului Pentele din Atica, aproape de Atena.
- ⁴⁰⁹ **Parnes**, lanț muntos între Atica și Beoția.
- ⁴¹⁰ **Alazones**, trib scitic în partea de nord al Pontului Euxin în preajma riului Hypanis (Bugul de azi).
- ⁴¹¹ **Ombrios**, epitet cu sensul de „aducător de ploaie”.
- ⁴¹² **Proopsios**, epitet cu semnificația de „foarte vizibil”.
- ⁴¹³ **Anchesmos**, probabil șirul de munți pleșuvi, numiți azi Turcovuni.
- ⁴¹⁴ **Paros**, insulă din grupul Cycladelor.
- ⁴¹⁵ Divinitatea consultată era însuși Apollon.
- ⁴¹⁶ Trofeul este un monument ridicat chiar pe locul victoriei. La început trofeul era un trunchi de copac, de care se atîrnau armele capturate. Mai tîrziu s-au înălțat trofee monumentale de zid, adevărate monumente de artă, ca de pildă acela de la Adamclisi din țara noastră, ridicat de Traian în anul 109 e.n.
- ⁴¹⁷ **Macaria**, numele fîntinii, are semnificația de „fericită”.
- ⁴¹⁸ **Eurysteus**, regele Micenei, temîndu-se de Heracles, îl supune unor grele încercări potrivit sfatului oracolului. După moartea lui Heracles ura lui Eurystheus se revarsă asupra fiilor lui.
- ⁴¹⁹ **Oropos**, așezare în Atica.
- ⁴²⁰ În armata lui Xerxes se aflau și etiopieni; vezi Herodot, VII, 169.
- ⁴²¹ **Nasamonii** locuiau Syrta Mare, pe coasta Libiei. Erau pirați vestiți, iar cartaginezii, din pricina jafurilor, i-au silit să se strămute mai în interiorul Africii. Ei sînt numiți de Herodot, *Allantes*; totuși el nu poate să identifice pe atlanți cu nasamonienii, al căror fel de viață îl descrie (IV, 172 și 182).
- ⁴²² **Oinoe**, așezare în vestul Aticei la hotarul cu Beoția, lângă Eleutherai. Pausanias pare să se refere la Oinoe de lângă Marathon.
- ⁴²³ **Tanagra**, așezare în Beoția, pe malurile riului **Asopos**, la 18 km de Teba, a fost în antichitate cunoscută prin atelierile ei de figurine coroplastice, reprezentînd de obicei femei tinere și copii, în costume și atitudini obișnuite în viața de fiecare zi, cu o artă delicată.
- ⁴²⁴ **Amphiaraos**, profet, ginere al unui rege al Argosului, pe care a refuzat să-l urmeze în războiul împotriva Tebei, presimțind că va pieri. Obligat totuși de soția sa Eriphyle să pornească la luptă, a fost în-

- ghitit de pământ împreună cu carul lui de război. În acest loc s-a înființat mai târziu oracolul ce-i poartă numele, Amphiaraos mai avea și un alt oracol, aproape de Oropos, tot în Beoția.
- ⁴²⁶ Chalkis, oraș în Eubeea, situat pe coasta strimtorii Euripos, care separă această insulă de Grecia Continentală.
- ⁴²⁶ Eleus (Elaius) azi Eski Hisarlik, oraș în Chersonesul Traciei, în fața Troiei, la intrarea în Helespont unde se află mormîntul lui Protesilaos, cu o incintă sacră.
- ⁴²⁷ Alkmaion, fiu al lui Amphiaraos și al Eryphylei și frate mai mare al lui Amphilochos.
- ⁴²⁸ Eriphyle, fiica lui Talaos, rege în Argos, căsătorită cu Amphiaraos.
- ⁴²⁹ Cea mai frumoasă dintre reprezentările lui Pan este aceea de pe craterul atic, pictat în roșu (sec. V î.e.n.) aflat la Boston. Datorită măestriei cu care a fost redat zeul, pictorul este cunoscut sub numele de „pictorul lui Pan”. Pan a fost de asemenea reprezentat de Praxiteles.
- ⁴³⁰ Riul Acheloos desparte Acarnania, regiune de coastă, de restul Greciei centrale.
- ⁴³¹ Kephisos, riu în Atica, căruia i se aducea cinstită, ca și altor râuri, de altfel, din credință că apele lor aveau virtuți purificatoare.
- ⁴³² Redactarea prorociilor în versuri (de obicei în hexametri) revenea preoților care serveau oracolele. Se pare că de la început atât imnurile cât și răspunsurile oracolelor foloseau hexametru, adoptat de preoții lui Apollon pentru ca prorociile lor să impresioneze mulțimile și să fie reținute mai lesne. Fiecare sanctuar avea practicile lui specifice. Așa de pildă, la Claros, în Asia Mică, preotul lui Apollon era ajutat de un profet, iar revelațiile acestuia erau transpuse în stihuri de un *thespiodos*.
- ⁴³³ Atenienii, cu toată aparența lor contrară, erau foarte superstițioși, crezînd în vise și în diferite semne (tunet, fulger etc.).
- ⁴³⁴ Telamon, rege al Egeei.
- ⁴³⁵ Magnesia, ținut în Tesalia. O altă Magnesia pe Meandru, cetate la sud de Efes, lângă actualul Inekbazar.
- ⁴³⁶ Riul Lethe, riu al Infernului, care avea darul de a-i face pe cei morți să uite de viața pămîntească.
- ⁴³⁷ Insula Lade din fața Miletului s-a unit probabil cu Continentul datorită aluviunilor râului Meandru.
- ⁴³⁸ Gadeira, denumire mai veche a orașului Gades (azi Cadix) din Peninsula Iberică.

- ⁴³⁹ Omphale, după o legendă, era sclavă, iar după alta era fiica lui Iardamos și regină în Lydia. De ea s-a îndrăgostit Heracles, atunci când a fost vîndut ca sclav de către Hermes în Lydia.
- ⁴⁴⁰ Psytallia, azi Lipsocutali, este o insulă stîncoasă și strîmtă la intrarea dinspre sud a Salaminei.
- ⁴⁴¹ După ce Pausanias termină descrierea insulelor Atice, se reîntoarce la Atena și pornește să descrie „Drumul sfînt” spre Eleusis. Pe acest drum se află Mînăstirea bizantină¹ Dafni, care este probabil ridicată pe locul unde altă dată se ridica sanctuarul lui Appolo, menționat de Pausanias.
- ⁴⁴² Skyros, așezare care n-a fost determinată decît cu aproximație.
- ⁴⁴³ Akestion este menționată într-o listă de femei nobile. Vezi C.I.A., II, 956.
- ⁴⁴⁴ Daduhii erau purtătorii de torțe, în cultul Cybelei.
- ⁴⁴⁵ Meilichios, epitet acordat unor divinități, avînd semnificația de „plăcut”.
- ⁴⁴⁶ Theodectes Phaselitul, discipol al lui Isocrate, retor și poet tragic.
- ⁴⁴⁷ Orfeu (*Orpheus*), cel mai cunoscut dintre poeții hieratici, considerat ca prehomeric. I se atribuie o serie de imnuri și cîntări liturgice și chiar o Theogonie. Conținutul acestor cîntări pare foarte vechi, dar forma lor nu îngăduie o datare mai timpurie de secolul al VI-ea.
- ⁴⁴⁸ Insula Kephallenia, cea mai mare dintre insulele Ionice, situată între Leucas și Zacynthos a fost fondată după legendă de Cephalos.
- ⁴⁴⁹ Legătura dintre eroul atic și insulă se datorează apropierii dintre cele două nume.
- ⁴⁵⁰ Crocon,¹ străbunul legendar al familiei Croconizilor din Atena.
- ⁴⁵¹ Pasajul la care se referă Pausanias este versul 154 din imnul închinat Demetrei.
- ⁴⁵² Ultima mențiune despre sanctuarul de la Eleusis se află în imnul homeric închinat Demetrei (v. 270 și urm.), în care zeița își ia rămas-bun de la eleusinieni, care i-au ridicat un templu și un altar.
- ⁴⁵³ Pamphos, alături de Musaios și Eumolpos, poeți hieratici, grupați în jurul sanctuarului de la Eleusis.
- ⁴⁵⁴ Cephisul eleusinian izvorăște din muntele Citheron (Kithairon) și se varsă în mare, la răsărit de Eleusis.
- ⁴⁵⁵ Procrustes sau Damastes, tilhar pe drumul dintre Eleusis și Atena. A fost ucis de eroul Tezeu.
- ⁴⁵⁶ Fîntîna Callichoron este menționată în imnul homeric către Demetra (v. 270 și urm.).

- 457 Ogygos, căpetenia titanilor pe vremea războiului acestora cu olympienii.
- 458 Peisajul sălbatic din preajma muntelui Citheron, la hotarul dintre Beoția, Atica și Megara, a zămislit numeroase legende, cum este aceea a regelui Oedip.
- 459 Povestea Alopei, fiica lui Kerkyon, care a dobândit de la Poseidon un fiu, pe Hippothoos, a constituit subiectul unei tragedii a lui Euripide.
- 460 Codros, rege al Atenei, care în lupta cu Heraclizii s-a lăsat de bunăvoie ucis de dușmani, salvându-și astfel patria, potrivit unui oracol.
- 461 Spre deosebire de atenieni, care reprezentau pe Sciron ca pe un tâlhar, scriitorii originari din Megara, îl prezentau ca pe prietenul oamenilor buni (Plutarh, *Viața lui Tezeu*, 10).
- 462 Gerrania, lanț de munți în Megarida.
- 463 Aceste statui reprezentau pe Iulius Caesar, pe Augustus, Tiberius, Nero, Hadrian, Marc-Aureliu, Caracalla, Gallienus, pe Livia, soția lui Augustus și pe Sabina soția lui Hadrian.
- 464 Soteira, epitet cu sensul de „Salvatoare”.
- 465 Arheologii care socot că au existat doi sculptori cu numele de Praxiteles, opinează că statuile celor 12 zei au fost făurite de Praxiteles, bunicul marelui Praxiteles.
- 466 Strongylion, menționat de Plinius în *Nat. Hist.*, XXXIV, 8, 2, a activat pe vremea războiului peloponesiac. Dintre operele lui, amintim Calul *Doureios*, consacrat de Chairedamos pe Acropole, unde se păstrează pînă astăzi postamentul. Amazoana Euknemos („cea cu picioare frumoase”), statuia unui copil, trei statui ale Muselor pentru templul Muselor de pe Helicon, și o statuie a zeiței *Artemis, Soteira*, înfățișată pentru prima oară cu un veșmînt scurt.
- 467 Theocosmos, sculptor contemporan și colaborator al lui Phidias la sanctuarul Olympeion din Megara.
- 468 În secolul al VII-lea Atena luptase în repetate rînduri dar fără succes împotriva Megarei învecinate pentru stăpînirea insulei Salamina, a cărei posesiune era indispensabilă libertății comerțului atenian. După mai multe înfringeri, atenienii hotărîseră să fie pedepsit cu moartea acela care ar fi propus să se reînceapă lupta. Se povestește că atunci, simulînd nebunia, Solon s-a înfățișat în agora, în costum de crainic și a recitat în fața concetățenilor săi o elegie de o sută de versuri, îndemnîndu-î să reia lupta pentru cucerirea Salaminei. Din această elegie s-au păstrat numai opt versuri (Frag. 2 Diehl ⇒

- [= 1 – 3 Bergk). La îndemnul poetului, poporul a pus mîna pe arme și a recucerit insula în anul 610 î.e.n. deși nu pentru totdeauna.
- 469 Cleruhiile, îndeplinind funcțiile unor garnizoane permanente, consolidau autoritatea ateniană.
- 470 În grecește : *Nyketelios*, cu semnificația de „acela care se bucură de un cult nocturn”.
- 471 *Epistrophia*, epitetul Afroditei, înseamnă „care cîștigă inimile”.
- 472 *Bryaxis*, sculptor contemporan și rival al lui Scopas. Pe lângă alte lucrări, a cizelat friza nordică a Mausoleului din Halicarnas. Vezi **B r u n n**, *Geschichte der griechischen Künstler*, I, p. 383.
- 473 *Alcmena*, soția lui *Aphitryon*, fiica lui *Electryon*, regele cetății *Micena*, mamă a lui *Heracles* și a lui *Iphicles*.
- 474 *Echemos*, rege al Arcadiiei care l-a ucis în luptă pe *Hyllos*.
- 475 *Aphidna*, demos în Atica; numele apare și la plural: *Aphidnae*.
- 476 *Alcman* din *Sardes* (secolul al VII-lea î.e.n.) cel mai vechi poet de lirică corală, celebru prin imnurile de cor pe care le-a scris pentru coruri de tinere și închinată divinităților cinstite la Sparta.
- 477 *Onchestos*, azi *Megara*, cetate în Beoția, cu o pădure consacrată lui *Poseidon*.
- 478 *Prodomeis*, epitet cu semnificația de „primii fondatori”.
- 479 Grecii acordă numele de *Syringes* unei necropole, așezate pe o stîncă printre colinele aflate la vest de Teba. Intrarea în morminte se face printr-o vilcea sălbatecă numită azi *Bab-el-Molouk*, sau prin „Poarta regilor”. Regii din dinastia a 18-a și următoarele au fost îngropați acolo.
- 480 Statuia închinată Soarelui era de o mărime deosebită, cioplită dintr-un singur bloc. Vezi *Lucian*, *Toxaris*, 27.
- 481 *Sesostris* sau *Senostret*, nume comun mai multor regi egipteni. Cunoscut este *Sesostris* al III-lea, care și-a întins stăpînirea spre sud (Etiopia) și un alt *Sesostres* din dinastia a XIX-a, sub care Egiptul a atins apogeul înfloririi sale.
- 482 *Decatephoros*, epitet conferit lui *Apollon*, avînd sensul de „cel care primește cele dintîi ofrande sau a zecea parte”.
- 483 *Archegetul*, epitet al lui *Apollon* cu semnificația de „cel ce merge înainte”.
- 484 *Thesmophoros*, epitet al zeiței *Demetra*, în sensul de „dătător de legi”.
- 485 *Meleagros*, erou etolian, participant la expediția Argonauților.

- 486** Calchas, prezicător vestit, a însoțit pe greci în expediția de la Troia și a prezis că participarea lui Ahile era indispensabilă pentru reușita acțiunii.
- 487** Era o tradiție în perioadele timpurii ca grecii să-și înmormânteze morții în casa lor. Mormintele acestea par să se fi găsit printre tăieturile stîncilor de la temelia caselor din cartierele sud-vestice ale Atenei.
- 488** Hecaerge, epitet al lui Apollo cu sensul de „cel ce respinge din depărtare”.
- 489** Opis sau Providența.
- 490** Scopas, arhitect și sculptor, originar din insula Paros (424–350 î.e.n.), supranumit „artistul adevărului”. Capodopera acestui mare creator este grupul „Moartea fiilor și fiicelor Niobei”, din care s-au păstrat câteva piese aflate astăzi în Muzeul din Florența.
- 491** Coroibos, argeian, întemeietor al cetății Megara.
- 492** Prostaterios, epitet acordat unor divinități și avînd semnificația de „protector”.
- 493** *Malophoros*, unul din multele epitete ale Demetrei, are sensul de „pletoasa”.
- 494** Nisaia, port în Megarida.
- 495** Aigosthene, azi Mazi, așezare în Megarida.
- 496** Cadmos, după tradiție, a întemeiat cetatea Teba (*Thebai*) din Beoția și le-a dăruit grecilor scrierea.
- 497** Melikertes, fiul lui Athamas și al Inoei, metamorfozat ca și Ino într-o divinitate marină.
- 498** Phrixos, fugind din preajma mamei lui vitrege Ino, ajunge în Colhis la regele Aietes, în timp ce sora lui se îneacă în apele mării, care de atunci îi poartă numele: Hellespont sau Marea Helei (Dardanele).
- 499** Tăierea Istmului, proiectată și în trecut de Periandru, tiranul Corintului (620 î.e.n.), de Caesar, de Calligula, de Nero, a fost realizată abia în 1893.
- 500** Aphiesios, epitet al lui Zeus la Megara și Argos, cu sensul de eliberator.
- 501** Panhellenios, epitet cu semnificația de „comun tuturor grecilor”.
- 502** Latoos, epitet al lui Apollon. Templul închinat lui *Apollon Latoos* se află într-o cîmpie în preajma mării dincolo de țărîmul Scironian unde se găsește azi cătunul Kineta. Numele amintește de *Latona*, mama lui Apollon.

CARTEA a II-a

Corintiana

- ¹ Corintienii încă de pe vremea Bacchiazilor și a Kypselizilor, la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al VII-lea î.e.n. ca să asigure cetății lor un titlu de noblețe i-au atribuit lui Corintos o origine divină, considerându-l fiu al lui Zeus.
- ² Eumelos a fost unul dintre cei mai vechi poeți epici și ar fi trăit în secolul al VIII-lea sau în prima jumătate a secolului al VII-lea. Opera sa *Corinthiaca* nu mai exista pe vremea lui Pausanias, se pare însă că materialul poetic al lui Eumelos circula. Deși acest material îl întrebuințează Pausanias, el își exprimă totuși îndoiala asupra autenticității operei.
- ³ Pausanias afirmând că în Corint n-a mai rămas nimeni dintre vechii locuitori, vrea să atragă atenția asupra distrugerii Corintului în anul 146 î.e.n. Mummius i-a exterminat pe bărbați; pe femei și pe copii i-a vândut ca sclavi și a incendiat apoi cetatea. Cele mai însemnate dintre monumentele Corintului au luat drumul Romei, după cum spune Strabon, VIII. După Macrobius, *Saturnalia* (VII, 3), incinta orașului distrus a fost consacrată zeilor. Dreptul de a organiza serbările istmice a revenit sicyonienilor, care au intrat în posesiunea unor teritorii aparținând Corintului.
- ⁴ Despre distrugerea Corintului vezi mai pe larg în cartea *Achaica* (14, 1; 16, 10).
- ⁵ Planul restaurării Corintului l-a conceput Iulius Caesar către sfârșitul vieții lui, dar practic a fost realizat de Octavian August.
- ⁶ *Cromyon* se găsea lângă actuala așezare Aghii Theodori.
- ⁷ Pe monedele corintiene datînd din epoca romană Melikertes-Palaimon este reprezentat în patru ipostaze, mort, dormind pe un delfin, călare și în fine în picioare.
- ⁸ Măciuca în grecește se numește *Koryna*, iar după numele de *Koryna*, Periphetes purta numele de *Korynetes*; vezi Plutarh, *Tezeu*, 8, 1.
- ⁹ Pausanias ironizează eforturile făcute de Nero pentru tăierea istmului de Corint. Cu un an înaintea morții, în 67 î.e.n., cu prilejul participării lui la jocuri, a inaugurat și lucrările premergătoare străpunerii istmului în sunetul trîmbițelor.
- ¹⁰ Peninsula Cnidusului urma să fie străpunsă într-un punct ce se afla foarte aproape de Asia Mică. Răspunsul oracolului dat de Pythia, cnidienilor, ne-a fost păstrat de Herodot (1, 174): „Să nu întăriți

- istmul, nici să-l săpați! Zeus dacă ar fi vrut, ostrov l-ar fi făcut".
- ¹¹ Briareos, gigant, monstru cu o sută de brațe și cinzeci de capete l-a ajutat pe Zeus în lupta lui contra Titanilor.
- ¹² Vrînd să dea o explicație cultelor populare, Pausanias căuta totdeauna cauzele disputelor ivite între zei pentru stăpînirea unor cetăți și a unor ținuturi.
- ¹³ Săpăturile arheologice începute de Școala arheologică franceză din Athena în 1883, au fost continuate, începînd cu anul 1952, de prof. Oskar Broneer de la Școala arheologică americană, care a stabilit că templul lui Poseidon a fost ridicat în secolul al VII-lea î.e.n.
- ¹⁴ Herodes Atticus din Atena, sofist din epoca romană a literaturii grecești.
- ¹⁵ Doto, nereidă amintită în Iliada (V, 18, 43) și în Theogonia lui Hesiod v. 248.
- ¹⁶ Gabala, oraș maritim în Siria, la sud de Laodiceia.
- ¹⁷ În timpul expediției „Celor șapte” împotriva Tebei. Eriphyle a primit în dar pieptarul Armoniei de la Thersandros fiul lui Polyneikes, spre a determina pe fiul ei Alkmaion să participe la expediție. După expediție, Polyneikes și-a ucis mama.
- ¹⁸ Mitul lui Bellerophon, omoritorul Chimerei, pe care tradiția corintiană îl socotea grecesc, pare a fi venit totuși din Lycia (Asia Mică) unde erau localizate cele mai multe acțiuni ale eroului.
- ¹⁹ În timpul pustiirii Corintului de către romani, serbările istmice erau în declin și ele au fost organizate de sicyonieni și de corintienii ce locuiau în împrejurimi. Săpăturile întreprinse arată că templul suferise în 146 o pustiire asemănătoare cu a Corintului. Vezi Broneer, *Archaeology*, 1960, p. 108.
- ²⁰ Acheloos, personaj mitologic.
- ²¹ Oibalos, fiul lui Cynortas și rege al Spartei, tată al lui Icarios și Tyndareos.
- ²² Corintienii au acordat, după cît se pare, o importanță sporită golului Lechaion pentru că se găsea mai aproape de cetatea Corintului și anume, după informația lui Strabon, (8, 380), la o depărtare de 12 stadii, în timp ce al doilea port, Kenchreai, se afla la 70 stadii depărtare. De remarcat că Pausanias arăta că la Lechaion se afla numai un templu al lui Poseidon, cu o statuie de bronz, în timp ce Plutarh, la începutul Symposionului celor 7 înțelepți, amintește și de un sanctuar închinat Afroditei și de un cult al acesteia.

- ²³ Cultul zeițății Isis este explicabil la un popor de marinari, pentru că atât Isis cât și Afrodita se bucurau de mare cinstire în porturi.
- ²⁴ Scalda Elenei pare să fie numele unui izvor cu apă caldă, aflat la un sfert de oră depărtare de golful Kenchreai.
- ²⁵ La o mică depărtare de *Scalda Elenei* exista în secolul al V-lea î. e.n. așezarea Solygeia, pe care Pausanias nu o menționează, fiindcă decăzuse. Se pare că aparțineau Solygiei mormintele găsite la Hal-miri și un templu al Herei din care o parte a fost descoperit în anul 1958 de către Nicolaos Berdelis în satul Galatoki, în apropierea drumului Corinthos – Sophikon – Angelocastron.
- ²⁶ După informația lui Diogenes Laertios (6, 78), deasupra mormântului filosofului Diogene a fost așezată o coloană și deasupra acesteia un ciine din marmură de Paros, simbol al filozofiei cinice.
- ²⁷ În Kraneion, Pausanias n-a văzut decât chiparoși. Totuși este cu putință să fi fost și corni (ζφάβοι) de la care și-a luat numele păduricea. În Kraneion exista și un *gymnasiu* frecventat de Diogene. Aici cinicul a fost vizitat de Alexandru cel Mare.
- ²⁸ Se pare că o Lais era îngropată la Corint și o a doua Lais, originară din Hycara Siciliei (azi Carini) era îngropată în Tesalia. Este cea căzută în captivitatea lui Nikias și care după Pausanias a fost vindută în Corint de unde a plecat cu un alt admirator în Tesalia.
- ²⁹ Zeița Artemis din Efes, ca și Artemis cea venerată în Grecia propriu-zisă, era o divinitate iubită în mod special. Amintim că în timpul șederii lui Xenofon la Scillus, în preajma Olympiei a dedicat aceleiași zeițe un templu și un altar; vezi *Anabasis*, V, 3, 4.
- ³⁰ Este cu putință ca xoanoanele lui Dionysos să fi fost în vreun templu situat în spre sud-vest de agoraua Corintului.
- ³¹ Pentheus, iscodind Bacantele, care celebrău misterele lui Dionysos, a fost descoperit și sfîșiat de femei.
- ³² Pe muntele Cithairon din Atica, bacantele celebrău misterele lui Dionysos.
- ³³ Este vorba de un templu ridicat pentru *Norocul cetății*. În ceea ce privește templul Tychei din Atena, acesta a fost construit de celebrul sofist Herodes Atticus a cărui soție, Regilla (a fost cea dintîi preoteasă a templului); vezi *N i l l s o n, Geschichte der griechischen Religion, 2, 315*).
- ³⁴ Este vorba de templul cunoscut în epoca imperială sub numele de *Panthéon*.

- ³⁵ Se pare că această fântină a fost sacrificată puțin timp după vizita lui Pausanias pentru a permite ridicarea a două temple.
- ³⁶ Pe un vas datînd din secolul al V-lea î.e.n. Zeus este reprezentat sub o dublă înfățișare. În calitatea lui de *hypsistos*, Zeus ține trăsnetul îndreptat în sus, ca *chthonios*, îndreptat în jos, avînd atributele lui Poseidon ; în afară de trăsnet, pe care-l ține în poziție orizontală, are și un trident.
- ³⁷ Cu prilejul săpăturilor efectuate în centrul agoralei din Corint s-au descoperit urme ale unui mare altar și pedestale de statui.
- ³⁸ Pe o monedă provenind din Corint, de la mijlocul secolului al II-lea e.n. este redată Peirene sprijinindu-și mîna stîngă pe o stîncă, iar în mîna dreaptă ținînd o amforă. Calul înaripat bea apă la picioarele ei.
- ³⁹ Apa acestei fîntini a Peirenei a constituit un mijloc de atracție pentru vechii locuitori ai Corintului. Pe baza săpăturilor efectuate s-a tras concluzia că în vremuri mai vechi apa nu curgea spre un bazin descoperit, ci curgea spre patru bazine interioare. Ulterior, în fața acestor bazine au fost construite șase odăi cu înfățișare de peșteri, amenajate în diferite chipuri.
- ⁴⁰ Este vorba de vestitul bronz corintic, care-și datora calitatea apei din fîntina Peirenei.
- ⁴¹ Eurycles pare să fi trăit cu puțin înaintea erei noastre și stăpînea Cythera. Un alt Eurycles, un descendent al celui dintîi, este pomenit în secolul al II-lea e.n.
- ⁴² Despre Krokeai și piatra de acolo, vezi *Laconica*, 21, 4.
- ⁴³ Despre Stymphelos, vezi *Arcadica*, 22, 3.
- ⁴⁴ Pausanias menționează aici marele templu arhaic cu coloanele dori-ce monolitice, dintre care se păstrează șase. Laturile lungi ale templului arhaic din Corint erau prevăzute cu 16 coloane, iar cele mici cu șase coloane. Templul a fost clădit pe la mijlocul secolului al VI-lea î.e.n. pe locul unui alt templu datînd din secolul al VII-lea. În partea de nord a incintei templului, în urma săpăturilor efectuate, s-a descoperit aripa sudică a unei agora prevăzută cu 16 magazine și o parte din aripa apuseană, cu un portic datînd din perioada elenistică și cu băi care pare să fi aparținut gymnasiului. Piața datează din epoca romană.
- ⁴⁵ Fîntina *Glauke* prezintă o construcție asemănătoare cu a fîntinii Peirene. Apa provenea dintr-un izvor aflat sub Acrocorint, prin patru tuburi care alimentau trei rezervoare. În fața rezervoarelor

- era un portic, unde coborai ca să iei apă. Fântina era întrebuințată și în vremea romanilor.
- ⁴⁶ Despre Medeia, Glauke și Medos, vezi Apollodor 1, 9, 28; Diodor 4, 51; Euripide, *Medeia*, v. 1136.
- ⁴⁷ Hellanicos din Lesbos, ultimul din seria logografilor greci, contemporan cu Herodot, a scris peste 30 de lucrări; un prim grup cuprindea lucrări mitologice, al doilea, lucrări etnografice (*Aigyptiaca, Persica, Scythica*) un al treilea grup cronici locale. Opera lui Hellanicos a fost utilizată de Herodot și de Thucydides.
- ⁴⁸ Eposurile naupactice care cuprind genealogiile unor familii beoțiene și care datează de la sfârșitul secolului al VII-lea î.e.n. sînt atribuite unui poet Karkinos.
- ⁴⁹ Un zid descoperit în partea de răsărit a Teatrului și Odeonului se pare că ar fi aparținut incintei Athenei Chalinitis, unde este de presupus că ar fi existat și un templu pentru păstrarea xoanonului zeiței. În legătură cu cultul zeiței *Athena Chalinitis* sau *Hippia*, Nicolaos Ghialuris în studiul său intitulat *Athena als Herrin der Pferde*, publicat în *Mus. Helvet.*, 1950, pp. 19—102, ajunge la concluzia că vechimea acestui cult este atestată de obiceiul de a reda pe monedele corintice calul Pegas îmblînzit, pe Athena, pe Bellerofon și Chimaira încă de la sfârșitul secolului al VII-lea î.e.n. Descrierea îmblînzirii calului Pegas de către Bellerophon, cu un frîu de aur dăruit de Athena în timpul somnului, pe care o întîlnim în Oda Olimpică a 13-a la Pindar (464 î.e.n.), este poate un ecou al unui *hieros logos* legat de cultul lui Bellerophon și al zeiței *Athena Hippia* sau *Chalinitis*.
- ⁵⁰ Povestea lui Proitos, a lui Bellerophon și a Antheii, care ia sfîrșit cu trimîterea lui Bellerophon în Lycia, se află în *Hom er* 6, v. 156—170.
- ⁵¹ Despre răsturnarea Bacchiazilor, la mijlocul secolului al VII-lea, cînd începe tirania lui Kypselos, vezi *Herodot*, 5, 92.
- ⁵² Au fost descoperite urme ale marelui teatru construit către sfîrșitul secolului al V-lea și ale unui alt teatru datînd din secolul al III-lea care putea cuprinde 18 000 de spectatori.
- ⁵³ Prin afirmația *Δαίδαλος δ'ὄψα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μὲν ἔστιν ἐς τὴν ὄψιν, ἐπιτρέπει δ'ὄμωσ τε καὶ ἐνθειον πύτοις* Pausanias subliniază faptul că operele arhaice, deși au o linie severă, cuprind totuși în ele ceva divin, calitate neîntîlnită în operele posterioare.

- Această judecată de valoare a lui Pausanias ¹ contribuie la o mai bună înțelegere a artei arhaice.
- ⁵⁴ Imitând sanctuarul lui Iupiter Capitolinus de la Roma în multe cetăți grecești, considerate în epoca romană colonii ale romanilor, s-au înălțat temple lui *Zeus Koryphaios* sau *Akraios*.
- ⁵⁵ Gymnasiul se presupune că se afla la o distanță de 300 m spre nord de Teatru.
- ⁵⁶ Săpăturile efectuate au arătat că templul lui Asclepios era scobit în stincă. Există și o incintă octogonală cu un portic care servea pentru depunerea ofrandelor. În mijlocul incintei se înălța templul cu pronaos și cu patru coloane în stil doric, în față. La același nivel cu sanctuarul lui Asclepios era un spațiu acoperit, care avea rolul de *ἐγκοιμητήριον* pentru cei bolnavi. Toate aceste clădiri datează dinaintea de Pausanias. Templul datează din secolul al IV-lea î.e.n., iar un cult al lui Asclepios din secolul al VI-lea î.e.n. Apa fântinii Lerna avea faima de *hediston* „foarte plăcută” (Vezi *Athenaios* 4, 45 (156)).
- ⁵⁷ Asclepios pare să fi fost reprezentat în picioare având alături un șarpe, iar în față, pe fiica sa Hygeia, de asemenea în picioare, așa cum de altfel apar pe monedele cipriene.
- ⁵⁸ Briareos, vezi nota 11.
- ⁵⁹ În urma unor săpături executate de Școala americană de arheologie din Atena, s-au descoperit diverse amfore și vase care atestă existența unor clădiri. Printre obiectele descoperite într-un puț, sînt și trei capete de marmură de mărime naturală, dintre care două reprezintă capete de fetițe și un cap al unei statui a zeiței Demetra. Pe baza obiectelor găsite se poate trage concluzia că este vorba de un cult al zeițelor Demetra și Kore. Distrugerea sanctuarului, urmată de părăsirea lui definitivă, s-a produs în timpul invaziei herulilor din anul 267 e.n.
- ⁶⁰ În locul templului Afroditei, care se înălța pe o stincă de 575 m, ulterior s-a ridicat o basilică și apoi o geamie iar în secolul al XVII-lea o exedra de către venețieni. În epoca elenistică și romană în acest templu se oficia cultul Afroditei din Corint, cult de proveniență orientală, celebrat de 1 000 de femei sclave și care erau făgăduite divinității drept slujitoare ale templului. Cu privire la acest cult al hetaielor, scriitorul Athenaios, 13, 573, ne informează că hetaierele corintiene aduceau rugăciuni pentru salvarea grecilor în templul Afroditei. De altfel Pausanias menționează existența statuii

- sale în templul Afroditei. De asemenea o statuie solară exista în agoraua Corintului, ca și carul soarelui pe Propylee.
- ⁶¹ Rîul Meandru din Asia Mică izvorăște din Celainai și se varsă în Golful Miletului, după ce face numeroase cotituri prin Frigia și Lidia.
- ⁶² Miletos, azi Palatià, cel mai însemnat dintre orașele Ioniei în Asia Mică, era așezat la 80 de stadii spre sud de vărsarea Meandrului în mare. A jucat un rol de seamă în colonizarea țărmurilor Pontului Euxin. Istria, Tomis, Apollonia, Tyras, Olbia, de pildă, erau coloniile sale.
- ⁶³ Eileithya, divinitate ocrotitoare a femeii la naștere.
- ⁶⁴ Strabon, VIII, 380 relatează că la Tenea exista un sanctuar închinat lui Apollon și că în timpul stăpînirii romane în Grecia, Tenea a arătat supunere romanilor, care au cruțat-o.
- ⁶⁵ Tenedos, insulă la intrarea Hellespontului, numită în vremurile mai vechi Kalynda sau Leucophrys.
- ⁶⁶ Cîmpia Sicyonei era vestită încă din antichitate pentru fertilitatea ei.
- ⁶⁷ Povestea Antiopiei formează subiectul tragediei *Antiopë* a lui Euripide, din care ne-au rămas cîteva fragmente.
- ⁶⁸ Asios, poet elegiac din Samos a trăit în a doua jumătate a secolului al VII-lea.
- ⁶⁹ Ibycos din Rhegion (sec. VI î.e.n.), autor de cîntece corale scrise pentru diverse concursuri poetice, jocuri, adunări festive.
- ⁷⁰ Adrastos a avut ulterior un heroon în Sicyona și era cinstit prin jertfe și serbări.
- ⁷¹ Alții propun pentru nimfa Syllis numele de Hyllis (Vezi *Classical Review*, 1961, p. 186).
- ⁷² Demetrios Poliorcetul, aflîndu-se la Atena în anul 303 î.e.n. și luptînd împotriva lui Casandros, a cucerit pe lingă alte orașe peloponesiene și Sicyona, aflată în cîmpie și i-a convins pe locuitori să se mute pe o înălțime din preajma actualului sat Vasiliko. Sicyona a atîns culmea măririi pe vremea tiranilor Orthagorizi, în secolul al VII-lea și al VI-lea î.e.n.
- ⁷³ Este vorba probabil de cutremurul întimplat în anul 23 e.n. Un alt cutremur menționat de Pausanias (8, 43, 4) este cel de la Cos, Rodos, Lycia și Caria, produs pe vremea lui Antoninus Pius. Acesta a procedat imediat la restauarea cetăților.

- ⁷⁴ Cel de al 7-lea logos din *Prezicerile Sibylinice*, care se presupune că a fost scris către mijlocul secolului al II-lea, adică puțin după producerea cutremurului, începe cu invocarea insulei Rodos „ὦ Ῥοδε, δειλαίτη, σέ γαρ πρότην, σέ δακρύσω (Pe tine insulă nefericită, pe tine te voi plînge mai întii)”. Iar în cel de al 4-lea logos din aceeași colecție, scris în secolul I e.n. este prevestită de asemenea o nenorocire pentru rodieni: „Veni-va pe capul rodienilor și o ultimă nenorocire, dar cea mai mare” (Ἡξει καὶ Ῥοδίους κακὸν ὕστατον, ἀλλὰ μέγιστον).
- ⁷⁵ Adesea pe monedele sicyoniene este redat un heroon în mijlocul unei pădurici cu chiparoși.
- ⁷⁶ Eupolis, contemporan cu Aristofan, citat în permanență de cei vechi ca unul din fruntașii scenei comice ateniene.
- ⁷⁷ Despre luptele date la Pellene și Dyme, aproape de orașul Megalopolis și de Sellasia (222 î.e.n.) vorbește Pausanias mai departe în 8, 5 și 9, 1.
- ⁷⁸ Cultul Sorții, cunoscut sub numele de cultul Tychei, căpătase o mare dezvoltare în epoca elenistică și s-a continuat în epoca romană. În cadrul multor cetăți, în locuri centrale erau așezate statui ale Tychei, ale prosperității orașului cu emblemele lor caracteristice. Cea mai vestită statuie de acest gen care a ajuns pînă la noi, este o copie după statuia Tychei din Antiohia, prototipul căreia era opera sculptorului sicyonian Eutyhides, discipol al lui Lysip. Epitetul Akraia se datorează situării sanctuarului deasupra Acropolei. O statuie remarcabilă a Tychei, ca protectoare a cetății Tomis, datînd din epoca romană, se află în Muzeul din Constanța.
- ⁷⁹ Teatrul din Sicyona a fost înălțat în cei dintii ani ai întemeierii cetății, nu mult după anul 303 î.e.n. Din acest teatru săpăturile efectuate au scos la iveală scena, orchestra, cîteva trepte, două încăperi acoperite, unde se putea pătrunde direct din exterior.
- ⁸⁰ Statuia lui Aratos trebuie să fi fost așezată într-o nișă a scenei. De reținut că pe vremea aceea, scena era înaltă și împodobită cu coloane, picturi și sculpturi.
- ⁸¹ Templul lui Dionysos în mod normal trebuia să se găsească în apropierea teatrului, dar pînă acum nu s-au găsit urme certe.
- ⁸² Potrivit prezicerii Pythiei, pentru ca Heraclizii să izbutească să se reîntoarcă în Pelopones, trebuiau să aștepte *cel de al treilea rod*, iar pătrunderea în Pelopones să se facă printr-un loc strîmt (διόδοιο στενόγυρον). Reîntoarcerea s-a realizat în urma unei a treia ten-

- tative. După datele noi oferite de O. Broneer, dificultățile pătrunderii dorienilor în Pelopones se datoresc unei rezistențe puternice, întâmpinate în istm. Vezi N. Papahagis, *Corinthiaca*, p. 70, nota 3.
- ⁵³ Sanctuarul zeiței poartă numele de *Aphrodita Limnaia*, pentru că era un obicei statornicit ca divinitatea să fie adorată în preajma izvoarelor, a lacurilor și a văilor bogate în ape curgătoare. Vezi Nillson, *Geschichte gr. Religion*, I, 463; vezi și Maximos din Tir, 8, 1: 'Ιερὰ δὲ Ἀρτέμιδος πηγαὶ ναμάτων καὶ κοῖλαι νάπαι καὶ ἀνθηροὶ λειμῶνες (Locurile pentru slăvirea zeității Artemis erau izvoarele cu ape și văile adânci și pajiștile înflorite).
- ⁵⁴ Riul Sythas curgea, după cât se crede, la hotarul Ahaiei.
- ⁵⁵ O tăbliță de bronz descoperită într-o vie, în actualul district Vaslikos, datînd din secolul al IV-lea î.e.n. și publicată de prof. Athanasios Orlandos în "Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας", pe anul 1952, provine tocmai din heroonul Sicyonei și arată că Melampos a ascuns acolo leacurile pe care le-a întrebuițat ca să salveze pe fiicele lui Proitos, de rătăcirea minții lor, și că Iphinoe, care murise în timpul urmăririi, a fost îngropată în piața Sicyonei. Vezi N. Papahagis, *Corinthiaca*, p. 72.
- ⁵⁶ Plutarh, în *Viața lui Aratos* 53, spune că Aratos murit la Aigion în anul 213 î.e.n. și că locuitorii Sicyonei au depus eforturi ca să ia cadavrul de la ahei spre a-l îngropa în Sicyona.
- ⁵⁷ Zenon este fondatorul Școlii Stoice. A murit către 263 î.e.n.
- ⁵⁸ Munychia și pozițiile din prejma Atenei au fost evacuate de garnizoanele macedonene către 229 î.e.n.
- ⁵⁹ Cleomenes al III-lea a urmat la tron ca rege al Spartei în anul 235 î.e.n. și a trăit pînă în anul 221.
- ⁶⁰ Antigonos Dason, împreună cu aheii, s-au ciocnit cu Cleomenes la Selassia, la nord de Sparta, în anul 222 î.e.n.
- ⁶¹ Este o aluzie la versul 265 din opera lui Hesiod, *Munci și zile*.
- ⁶² Edificiul gerusiei sau senatului se găsea în partea centrală a agoralei Sicyonei elenistice. Temelia clădirii a ieșit la iveală în urma săpăturilor întreprinse de A. Philadelphus și Anastasios Orlandos (Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας pe 1951 și 1953).
- ⁶³ Cel dintîi război purtat de Cleisthenes, cu amficionii și care a luat sfîrșit odată cu distrugerea Kirrei sau Krisei, portul Delfilor, s-a petrecut la începutul secolului al VI-lea î.e.n.
- ⁶⁴ Lysippos din Sicyona, sculptor de mare renume, a cărui activitate s-a desfășurat în a doua jumătate a veacului al IV-lea î.e.n. O operă

- reprezentativă pentru Lysipos, vestită în antichitate, este statuia *Apoxyomenos* reprezentând un atlet care-și curăță trupul cu strigilul, după izbîndă. Alte opere ale lui Lysipos, pe care anticii le evaluau în total la 1 500, îl reprezentau pe Heracles, pe Hephaistos, pe Seleucos, Socrates, Esop, un detașament de 25 de macedoneni căzuți la Granicos, statui ale lui Zeus și o statuie a Timpului redat sub forma unui efeb cu aripi la picior. A fost portretistul oficial al lui Alexandru. Arta sa se remarcă prin eleganță și monumentalitate.
- ⁹⁵ Epitetul Lykios al zeului Apollon este derivat din λύκος „lup”.
- ⁹⁶ Gymnasiul a fost înălțat către anul 280 e.n. de către Kleinias, tatăl lui Aratos.
- ⁹⁷ Scopas, arhitect și sculptor celebru, ale cărui opere au împodobit Mausoleul din Halicarnassos, templele din Efes, din Tegea, din Gortyna, din Sicyone, din Elis și din Atena.
- ⁹⁸ *Oνειρος* era personificarea visului (grecește: ονειρος „vis”).
- ⁹⁹ *Hygnos* era personificarea somnului (grecește: ύπνος „somn”).
- ¹⁰⁰ Este vorba de Kalamis cel tânăr, care și-a desfășurat activitatea în jurul anului 400 î.e.n.
- ¹⁰¹ Xoanonul Afroditei, din aur și fildeș, se pare că a fost făcut înainte de anul 500. După observația făcută de Roux în volumul său *Corinthiaca*, p. 150, pare să fie vorba de o reprezentare a Afroditei ca divinitate chtonică.
- ¹⁰² *Αποτροπαιοί*, derivat din *αποτρέπο* „a îndepărta”, „a respinge”.
- ¹⁰³ Adrastos, fiul lui Talaos, regele Argosului, organizatorul celor două expediții cunoscute împotriva Tebei.
- ¹⁰⁴ Despre Plemnaios, ai cărui fii mureau de la naștere, vezi Pausanias, cap. 5, 8.
- ¹⁰⁵ Serbarea din Nymphon prezenta o asemănare cu serbarea Thesmophoriilor, la care de asemenea nu participau decît femei. Prezența în Nymphon a statuii lui Dionysos, împreună cu statuile Demetrei și Korei, este un indiciu că acolo se săvîrșea o ceremonie nupțială al cărei scop era rodnicia pămîntului. Vezi Nilsson, *Gr. Feste*, 337.
- ¹⁰⁶ *Titane* se afla pe drumul ce duce de la Sicyone spre Phlius, la 11 km sud-vest de Sicyona, la o mică distanță de satul numit astăzi Titani (înainte Voivoda). Pe acropolea vechii Titane s-a ridicat biserica Sf. Trifon și cimitirul satului.
- ¹⁰⁷ *Asclepeionul* din Titane se bucura de o mare faimă în tot Peloponesul; după datele furnizate de Pausanias, se pare că inițial a existat un cult al unor divinități locale, căruia i-a succedat cultul lui Asclepios.

- ⁴⁰⁸ Alexanor și Euamerion erau considerați divinități locale, înlăturate de Asclepios; vezi Nilsson, *Gr. Feste*, 410. Numele lor indica preocupări asemănătoare cu cele ale lui Asclepios. *Alexanor* are sensul de „cel ce alungă un rău” iar *Euamenor* înseamnă „cel ce dăruiește zile oamenilor”.
- ⁴⁰⁹ *Diaulos*, alergare de două stadii, adică de 384 m.
- ⁴¹⁰ Riul Helissôn se varsă în apropiere de localitatea denumită azi Kiato; Sythas, azi Trikaliotiko, curge pe lângă localitatea Xylocastron.
- ⁴¹¹ Orașul *Phlius* se găsește la aproape șapte kilometri depărtare de Titane și la trei sferturi de ceas distanță de actuala așezare Aghios Gheorghios, cea mai mare așezare a regiunii.
- ⁴¹² Pythagora este întemeietorul Școlii filozofice din Italia. După Herodot, IV, 94–96, Pythagora ar fi avut ca discipol pe *Zamolxis*, care mai târziu a fost zeificat de geți. De fapt este vorba de o interpretare euhemeristă elenă, căci în realitate *Zamolxis* era o divinitate getică. Un principiu al pitagoreismului era transmigrația sufletelor. Deoarece în pitagoreism exista interdicția de a revela celor neinițiați doctrina, reiese caracterul ei aristocratic.
- ⁴¹³ Se pare că ruinele teatrului se găsesc la temelia bisericii Sf. Fecioare. Vezi Papahagis, *Corinthiaca*, p. 89, nota 4.
- ⁴¹⁴ Credem că este vorba de *hiera aix* (sfânta capră) *Amaltheia*, care a hrănit pe Zeus la naștere și care, după mitologie, și-a arătat recunoștința transformind-o într-o constelație. Capra era ciustită din diverse motive. Pielea ei avea calitatea de a îndepărta relele (*apotropaion*) iar celebrul corn al Amaltheii era dătător de belșug.
- ⁴¹⁵ *Pratinas* s-a distins ca poet satiric la Atena la începutul secolului al V-lea î.e.n., ca și fiul său *Aristias*, care după cum se știe a fost rivalul lui *Ișhil* la Atena, către 467 î.e.n.
- ⁴¹⁶ *Oikos mantikòs* are sensul de „loc pentru preziceri”.
- ⁴¹⁷ *Amphiaraos* este vestitul prezicător și erou argeian care a obligat pe vărul său *Adrastos*, rege în Argos, să se refugieze la Sicyona, unde a devenit rege după moartea lui *Polybos*.
- ⁴¹⁸ Despre *Oineus* și sfârșitul lui, vezi 25, 2. Despre vizitiul lui *Oineus*, care apare sub diferite nume, scriitorul *Apollodor* (2, 7, 6) spune că *Heracles* l-ar fi ucis în *Calydon*, în palatul lui *Oineus* (socrul lui *Heracles*).
- ⁴¹⁹ Locul cetății *Keleai* n-a putut fi încă descoperit. Se crede totuși că ea se ridica la sud de *Phlius*, la o distanță de aproximativ un

- kilometru de riul Asopos. În general, sărbătoarea este considerată o imitare a misterelor de la Eleusis. Vezi Nilsson, *Gr. Feste*, 336.
- ¹²⁰ Vezi *Attica*, 14, 3.
- ¹²¹ Imnul către Demetra, v. 474—476.
- ¹²² Sub numele de *anàctoron* se înțelegea *telesterionul* și templul zeiței Demetra din Eleusis.
- ¹²³ Leul din Nemea pare să se fi ascuns într-o peșteră din muntele Tretos, peșteră cu două guri, unde Heracle a sugrumat fiara după ce a închis una din deschizături.
- ¹²⁴ Din acest templu, zidit în secolul al IV-lea î.e.n., în locul unui templu vechi, au rămas doar trei coloane dorice. Templul prezintă câteva particularități ale templelor dorice, cum ar fi tendința de a reduce numărul coloanelor laturilor lungi la 12 în loc de 13, desființarea opisthodomului, ca și îmbinarea coloanelor corintice și ionice în interior.
- ¹²⁵ Fondatori ai jocurilor nemeice au fost considerați fie Adrastos și ceilalți conducători ai expediției împotriva Tebei care au organizat și cele dintâi jocuri, fie Heracles, omoritorul leului din Nemea. Organizarea jocurilor nemeice au avut-o inițial locuitorii *Nemeii* (cuvîntul înseamnă „loc de pășune”). Începînd cu anul 573 î.e.n. jocurile nemeice au căpătat un caracter panhelenic, iar faima lor a crescut atunci cînd organizarea lor au preluat-o argeenii. Aceste jocuri erau celebrate o dată la doi ani. Se pare că organizarea lor în timpul iernii a fost făcută ca să nu coincidă cu jocurile olimpice. O altă părere emisă este că împăratul Hadrianus din dorința de a mări vechiul prestigiu al Nemeii, a încredințat din nou organizarea lor locuitorilor cetății.
- ¹²⁶ Mormîntul s-a presupus că era aproape de sanctuarul închinat lui Zeus. Roux în lucrarea sa *Corinthiaca*, p. 176, crede că împrejmuirea octogonală făcută din piatră, la sud de sanctuar, putea să fi aparținut incintei lui Opheltes cu două altare în interior și cu un mormînt al eroului. Nu este totuși exclus ca mormîntul lui Opheltes, ca și al tatălui său, să se găsească la 500 m depărtare de teatru.
- ¹²⁷ Herodot, 1, 1.
- ¹²⁸ Vezi Eschil, *Prometeu înlănțuit*, 700 și urm. și 786 și urm.
- ¹²⁹ Peneios, rîu în Pelopones. Un alt Peneios era în Grecia continentală.
- ¹³⁰ Acusilaos din Argos, fiul lui Cabas sau Scrabas este adesea inclus în numărul celor 7 înțelepți.

- ¹³¹ Distrugerea Mycenei s-a produs după războaiele medice, între anii 468—463 î.e.n.
- ¹³² Vezi Herodot, 7, 202.
- ¹³³ Poarta propriu-zisă constă dintr-o deschizătură de formă aproape pătrată, cu latura de circa 3 m, delimitată de patru blocuri imense din conglomerat — câte unul pentru toc, pentru prag și pentru fiecare din lature. Cel dinții și cel mai mare, avînd lungimea de 4,50 m, lățimea de 2,10 m și înălțimea de 1 m. Greutatea lui este apreciată ca fiind de 20 de tone. Pentru micșorarea greutății tocului, deasupra lui se găsește o deschizătură triunghiulară de 3 m înălțime, realizată prin retragerea în trepte a blocurilor. Deschizătura este astupată de faimosul relief al leilor în atitudini heraldice, lucrat într-o placă din piatră de calcar, avînd grosimea de 70 cm.
- ¹³⁴ Ciclopții erau o categorie de meșteri iscusiți despre care se credea că veniseră din Lycia. Zidurile Mycenei par să dateze din perioada 1350—1325 î.e.n. cînd Mycena era în culmea gloriei. De atunci pare să dateze și incinta mormintelor, dar nu și mormintele, care sînt mai vechi. Tezaurul lui Atreus datează din 1330 î.e.n. iar așa numitul mormînt al Clytemnestrei, din preajma anului 1300 î.e.n.
- ¹³⁵ Fîntîna Perseia se găsește la o distanță de aproape 300 m est de acropole și are și acum un debit de apă. Dar Pausanias se pare că are în vedere o fîntînă zidită către Poarta leilor, unde s-a găsit un postament de tip elenistic al unei fîntîni.
- ¹³⁶ În mormintele cu cupolă, dintre care cel mai vestit este al lui Atreus, era ascuns tezaurul regiilor mycenieni. Acest mormînt al lui Atreus a fost zidit pentru un rege rămas necunoscut al Mycenei. Mormîntul se află pe partea stîngă a drumului care duce spre Poarta leilor. Cupola are o înălțime de 13,20 m și un diametru de 14,50. În dreapta intrării se află o cameră pătrată prevăzută cu o groapă. În afara tezaurului lui Atreus sînt cunoscute alte opt morminte cu cupolă pe care cercetătorul Wace le situează în trei categorii.
- ¹³⁷ Numărul morților descoperiți de Schliemann a provocat o discuție aprinsă; acest număr coincide cu numărul morților dat de Pausanias. În primul mormînt s-au descoperit trei schelete, în al doilea unul, în al treilea trei femei și doi copii, în al patrulea unul, în al cincilea trei și în al șaselea două. În total 19 morți dintre care nouă bărbați, opt femei și doi copii. În mormînt s-au găsit arme, podoabe din aur, fildeș, argint și bronz. Greutatea obiectelor de aur din cele șase morminte este de peste 14 kg.

- ¹³⁸ Sanctuarul argeianului Eupolemos a fost clădit la sfârșitul secolului al V-lea ca să înlocuiască un alt templu incendiat din pricina neglijenței slujitoarei templului, Chryseis. Vechiul templu, după părerea lui P. Amandry (*Hesperia*, 1952, p. 21), data din secolul al VII-lea î.e.n.
- ¹³⁹ Patul a fost considerat ca o mărturie a unei „căsătorii sacre” în centrul sărbătorii *Heraia*.
- ¹⁴⁰ Statuia Herei, aflată în Heraion, este menționată încă din cele mai vechi timpuri alături de capodoperele lui Phidias. Zeița era reprezentată stînd pe un tron; înălțimea statuii pare să fi fost de 5 m. Ceea ce distingea statuia era înfățișarea ei feciorelnică.
- ¹⁴¹ Fructul de rodie, cu mulțimea semințelor lui, este un simbol al rodniciei și belșugului și de aceea se obișnuia ca la intrarea în casă a tinerilor căsătoriți să se spargă o rodie.
- ¹⁴² Naukydes, care a făcut statuia Hebei, este considerat fratele sau nepotul lui Polyclet și se stabilise la Sicyona. De aceea uneori este considerat argeian, iar alteori sicyonian.
- ¹⁴³ Incendierea templului din pricina imprudenței Chryseidei este amintită și de Thucydides, 4, 133.
- ¹⁴⁴ Tegea, oraș în Arcadia, cu un sanctuar dedicat zeiței Athena Aleia, împodobit cu statui făcute de Scopas.
- ¹⁴⁵ Dictys este pescarul care i-a salvat pe Danac și pe Perseus.
- ¹⁴⁶ Thyeste, cel dintii soț al Clitemnestrei, pe care l-a ucis Agamemnon, luînd-o el de soție pe Clytemnestra.
- ¹⁴⁷ Vina lui Myrtilos, vizitiul lui Oinomaos, care l-a trădat lui Pelops, este menționată de Pausanias în *Arcadica* (14, 11).
- ¹⁴⁸ Istoria spartanului Glaucos, care refuzase să înapoieze un depozit de bani primiți, o povestește Herodot (6, 86).
- ¹⁴⁹ După informația lui Apollodor (2, 2, 1), tulburarea căreia îi căzuseră victime femeile din Argos, s-ar fi petrecut în timpul domniei lui Proitos, ale cărui fiice căzuseră cele dintii pradă acestei boli și pe care le vindecase Melampus. După această vindecare Melampus și fratele său Bias au luat în căsătorie pe fiicele lui Proitos. În felul acesta au devenit și ei regi. De atunci în Argos au existat trei familii domnitoare, care se aflau în rivalitate.
- ¹⁵⁰ Sanctuarul lui Apollon Lykeios, cu care Pausanias începe descrierea Argosului, se afla în agoraua cetății.
- ¹⁵¹ Danaos pretindea domnia Argosului în calitate de descendent din Io, considerată fiica lui Inachos. Vezi Plutarh, *Viața lui Pyrrus*, 32.

- ⁴⁵³ Lykeas a trăit în Argos în secolul al III-lea î.e.n.
- ⁴⁵⁴ Hypermnestra, singura dintre Danaide (cele cincizeci de fiice ale lui Danaos, rege în Argos) care a cruțat viața soțului ei Lynceus.
- ⁴⁵⁴ Nicephoros are sensul de triumfător.
- ⁴⁵⁵ Pausanias menționează (8, 12, 5), stadionul din Arcadia, unde se exercita acest atlet, ca și mormîntul lui din preajma râului Eurotas (3, 21, 1).
- ⁴⁵⁶ Textul este corupt. În cele mai multe codice textul apare sub forma : „Καὶ πλῆσιον κίονας ἐκ Διὸς καὶ Ἀρτέμιδος ἑόρανον” În altele : „Δαναὸς δὲ ταῦτ’ ἄγε ἀνέθῆκε καὶ πλῆσιον κίονας ἐκ Διὸς καὶ Ἀρτέμιδος ἑόρανον” care înseamnă că Danaos, în afară de alte ofrande a închinat coloane și cite un xoanon al lui Zeus și al Artemidei.
- ⁴⁵⁷ Lui Linos, cîntăreț fabulos, i s-a atribuit un cîntec de jale, intonat cu prilejul sosirii anotimpului rece.
- ⁴⁵⁸ Vezi *Boiotica*, 29, 6—9.
- ⁴⁵⁹ Vezi Pausanias, *Atica*, 43, 7.
- ⁴⁶⁰ Despre Kreugas din Epidamnos, învingătorul la pugilat, vezi *Arcadica*, 40, 3—5.
- ⁴⁶¹ Zeus Meilichios este o divinitate a belșugului în general. De aceea este reprezentat avînd chip omenesc și ținînd în mînă Cornul abundenței.
- ⁴⁶² Opera poate fi atribuită atît lui Polyclet cel Bătrîn, care a făcut monumentul victoriei lacedemonienilor de la Aigos Potamos cît și lui Polyclet cel Tânăr, care era în culmea gloriei la mijlocul secolului următor.
- ⁴⁶³ Revolta democraților din Argos, cu prilejul căreia a fost măcelărit întregul corp al celor 1 000 de aristocrați a avut loc în anul 417 î.e.n. Despre acest corp aristocratic, Thucydides (5, 67) spune că de multă vreme se bucura de avantajul conferit de cetate de a nu se preocupa decît de exercițiile militare.
- ⁴⁶⁴ Povestea cunoscută din Herodot a celor doi fii iubitori, Cleobis și Biton, care au adus pe mama lor preteasă la templul Herei, într-un car tras de ei înșiși și la o distanță de 45 de stadii, era deosebit de cultivată de argeini, care i-au immortalizat pe cei doi tineri prin cei doi kuroi din Delfi, datînd din secolul al VI-lea î.e.n. În epoca imperială chipul celor doi tineri era reprodus pe monede.
- ⁴⁶⁵ Acest chip al lui Zeus a fost înfățișat pe monedele din epoca imperială : Zeus în picioare, ținînd sceptrul în mîna lui dreaptă.

- ¹⁶⁶ Divinitatea Tyche este adesea reprezentată pe monedele argeine. Ea ține în mină Cornul abundenței și are un altar la picioare.
- ¹⁶⁷ O sărbătoare răspîdită în Grecia, mai ales din secolul al V-lea î.e.n. era Adonia, celebrată de femei, care simulau moartea tînărului Adonis și în jurul căruia boceau. Serbarea comporta pregătirea așa numitelor *grădini ale lui Adonis*, care erau în realitate glastre cu flori înflorite de curînd, pe care le așezau pe acoperișurile caselor și, după trecerea cortegiului le cufundau în apă. Vezi Deubner, *Att. Feste*, fig. 25.
- ¹⁶⁸ Capul Medusei era folosit pentru îndepărtarea nenorocirilor. Era reprezentat pe scuturi și cizelat pe porțile caselor.
- ¹⁶⁹ Teatrul din Argos, unul dintre cele mai bine păstrate teatre grecești, avea 83 de rînduri de locuri pentru 20 000 de spectatori. Se crede că teatrul a fost zidit la sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n. În preajma lui era un Odeion, scos la iveală în 1953 de Școala arheologică franceză din Atena.
- ¹⁷⁰ Othryadas a fost singurul supraviețuitor al luptei date de 300 de lacedemoneni în anul 547 î.e.n. împotriva a 300 de argeeni pentru stăpînirea Thyreii. După datele oferite de Herodot (I, 82) lacedemonianul Othryadas a refuzat, de rușine, să se reîntoarcă la Sparta și și-a luat viața la Thyrea. Potrivit tradiției argeiene, pe care o reprezintă Pausanias, Othryadas a pierit ucis de Perilaos.
- ¹⁷¹ Telesilla, poetă argeiană, de la care ne-au rămas fragmente aparținînd unor imnuri către Apollon și Artemis, a trăit în prima jumătate a secolului al V-lea.
- ¹⁷² Cei ce se salvau dintr-o nenorocire implorau pe Zeus Phyxios, asemenea lui Phrixos, care după ce a ajuns în țara lui Aietes a sacrificat acestui zeu berbecul pe care călătorise. Vezi Apollonios din Rodos, II, 1148.
- ¹⁷³ Epimenides din Creta, dramaturg și poet, a trăit în preajma anului 600 î.e.n.
- ¹⁷⁴ În *Attica*, 13, 8.
- ¹⁷⁵ Lacul Tritonis, azi Șot-el Djeled în sudul Tunisiei, se pare că în vremuri străvechi ar fi comunicat printr-un emisariu, cu golful Syrta Mică.
- ¹⁷⁶ Statuia aceasta o putem cunoaște cu ajutorul monedelor argeiene. Pe aceste monede Leto este reprodusă stînd în picioare, purtînd un chiton lung și avînd mina dreaptă ridicată deasupra umărului; în mina stîngă se crede că ținea o torță.

- ⁴⁷⁷ Zeița are un epitet ce amintește serbarea *erosantheia* sau *eroantheia* (serbare celebrată în Pelopones în timpul primăverii) cu prilejul căreia femeii și fete adunau flori pe care le depuneau în sanctuarul Herei în sunetul flautului.
- ⁴⁷⁸ *Mechaneus* este un epitet care înseamnă „acela care născocește ceva” sau „care născocește și le arată credincioșilor mijloace de salvare”.
- ⁴⁷⁹ *Sipylon*, lanț muntos în Asia Mică, care se întinde din dreptul golului Smyrnei și până-n *Magnesia*.
- ⁴⁸⁰ Torțele aprinse sînt aruncate aici pentru *Kore*, fiica *Demetrei* care este divinitatea ocrotitoare a recoltelor.
- ⁴⁸¹ *Bilithya* este ocrotitoarea femeilor la naștere.
- ⁴⁸² *Skopas*, arhitect și sculptor vestit, ale cărui opere erau răspîndite în multe orașe ale Greciei și Asiei Mici.
- ⁴⁸³ După ce a menționat acest *gymnasterion* al lui *Kylarabis* se pare că *Pausanias* părăsește agoraua descrisă pînă acum. În centrul acestei agora din *Argos* se găseau de asemenea mormîntul lui *Danaos* și un monument al lui *Pyrrus*. *Gymnasionul* *Kyllarabis* pare să se fi aflat pe locul unde se înalță astăzi biserica Sf. Constantin.
- ⁴⁸⁴ Numele vizitiului *Baton* apare adesea pe vestitele vase corintiene care reprezentau pe *Amphiaraos* pornind în expediția organizată de cumnatul său, *Adrastos*, împotriva *Tebei*.
- ⁴⁸⁵ *Pausanias* va reveni asupra *Hyrnethoei* în 28, 3–7.
- ⁴⁸⁶ *Xenophilos* și *Straton*, sculptori de la mijlocul secolului al II-lea î.e.n.
- ⁴⁸⁷ *Larisa*, azi *Castro*, este unul dintre cele două dealuri ale *Argosului*, pe al cărui vîrf s-au descoperit ruinele a două sanctuare: a lui *Zeus Larisaios* și al *Athenei Polias*.
- ⁴⁸⁸ Cele două sanctuare, al *Herei* și al lui *Apollon*, par să se fi aflat în incinta descoperită și aflată între cele două înălțimi *Larisa* și *Aspida*. Sanctuarul lui *Apollon* avea dimensiunile de 35 pe 15 m, fiind cel mai important monument din această incintă. Pe locul acestuia s-a înălțat în evul mediu o biserică.
- ⁴⁸⁹ Xoanon-ul amintit aici de *Pausanias*, a înrunit laolaltă cele trei ipostaze ale lui *Zeus*: *catachtonios*, *ennylios*, *urarios*; vezi și *Th. Ph. Howe, Zeus Herkeios in American Journal of Arch*, 1955, p. 287 și urm.
- ⁴⁹⁰ Pe viriul *Lykonei* s-a descoperit incinta sanctuarului *Artemis Orthia* iar înăuntrul acesteia o statuie reprezentînd o femeie.

- ¹⁹¹ Locul unde izvorăște riul Erasinus, azi Kefalari, este un loc de agrement la o distanță de 5 km de Argos. Deasupra izvorului sînt două peșteri, dintre care una era probabil consacrată lui Dionysos, iar cealaltă lui Pan.
- ¹⁹² Învățatul Nillson pune în legătură această serbare zgomotoasă cu *tyrbasia*, cor ditirambic, cu *sikinotyrbē*, cor însoțit de flaut și cu satirul Tyrbas; de asemenea serbarea a fost pusă în legătură și cu zeul Pan și după toate probabilitățile aparținea aceluși gen de manifestări populare din nordul Peloponesului din care s-a dezvoltat drama satirică (*Gr. Feste*, 303—314).
- ¹⁹³ Se pare, după unii cercetători, că ar fi vorba de a 27-a olympiadă, adică de anul 669 î.e.n.
- ¹⁹⁴ *Hysiai* este ultima cetate a Argolidei, pe drumul ce duce la Tegea, în apropiere de muntele Parthenios. Ruinele cetății se află pe locul unde se ridică azi satul Achladócampos.
- ¹⁹⁵ Torrentul Charadros se numește azi Xeriàs.
- ¹⁹⁶ Oinoe, mic oraș argeian, cunoscut în urma unei izbînzii a atenienilor aliați cu argienii împotriva lacedemonenilor în anul 460 sau 456 î.e.n.
- ¹⁹⁷ Torța aprinsă la *Lyrkeia* era în realitate un foc mare, la fel cu acelea care se aprind și astăzi în Grecia, în noaptea de Anul Nou.
- ¹⁹⁸ Obiceiul de a se ridica sanctuare tuturor zeilor s-a statornicit în epoca romană.
- ¹⁹⁹ Proitos și Acrisios erau fiii gemeni ai lui Abas, rege în Argos. La majorat Acrisios l-a izgonit pe Proitos, care s-a refugiat la regele Lyciei (Iobates sau Amphianax). Luînd pe fiica regelui în căsătorie, a revenit în patrie cu ajutorul socrului său, devenind rege și luîndu-și reședința la Tirynt.
- ²⁰⁰ Tirynt (Tirynt), vechi oraș al Arcadiei, situat la sud-est de Argos. A ajuns la înflorire odată cu Mycenai. A fost reședința unor regi vestiți ca Proitos, în timpul căruia, după tradiție, s-ar fi înălțat celebrele ziduri de către Ciclopul din Lycia.
- ²⁰¹ Se pare că cei mai mulți tiryntieni s-au stabilit la Argos. Strabon, 8, 373, nu uită să menționeze și faptul că „tiryntienii nu arătau supunere Argosului”.
- ²⁰² O categorie de ciclopi deosebit de înzestrați era aceea a meșterilor a constructorilor, cărora li se atribuia construcția zidurilor din Tirynt și Mycene.
- ²⁰³ Medea sau Midèa se află în partea de nord-est a cimpiei argiene, la o mică depărtare de așezarea de azi Dendra. În urma săpăturilor

- întreprinse de arheologii suedezi în colaborare cu Nicolaos Verdelis, s-au descoperit două morminte myceniene cu boltă, înăuntrul cărora a fost găsită o panoplie de bronz datînd de la 1400 î.e.n. ('Αρχαιολογική ἐφημερίς, 1957, pag. 15 și urm). Lucrul acesta denotă întrebuintarea armelor de bronz de către luptători în epoca de glorie a civilizației myceniene.
- 204** La o mică distanță de actualul sat, Liguri, s-au descoperit ruinele unui templu, probabil ale aceluia de la Lessa.
- 205** *Arachnaion* este muntele (1199 m înălțime) care domină actuala așezare Liguriă.
- 206** Pindasos, munte la nord de Pergam (Asia Mică).
- 207** Purificarea Delosului inițiată de Peisistratos, s-a făcut după datele din Thucydides, în primii ani ai războiului peloponesiac.
- 208** Thrasymedes din Paros, sculptor vestit în secolul al IV-lea î.e.n. (contemporan cu Praxiteles), făuritor al unei statui a lui Asclepios, care-l reprezintă stînd pe un tron.
- 209** Spre nord de templul lui Asclepios s-a descoperit un portic unde se crede că era *abatonul* sau *enkoineterionul* pentru cei bolnavi care așteptau vindecarea lor în urma visului ce l-ar fi avut acolo. Porticul avea o lungime de 75 m și o adîncime de 9,75 m.
- 210** Se pare că *tholosul* servea ca loc pentru ospătarea preoților și a arhonților. Clădirea tholosului va fi început în prima jumătate a secolului al IV-lea și s-a continuat pînă în preajma anului 330 î.e.n.
- 211** Pictorul Pausias a întrebuintat metoda encaustică.
- 212** Două din aceste coloane au fost date la iveală în urma săpăturilor întreprinse de arheologul grec Cavadias. Ele cuprind inscripții în care sînt menționate „minunile” săvîrșite în templul lui Asclepios.
- 213** În preajma anticei Aricia se afla incinta zeiței Artemis pe care o menționează aici Pausanias și care este cunoscută sub numele de Diana Aricina. Slujitorul acestei divinități, *rex nemorensis*, era totdeauna sclav și dobîndise demnitate luptînd cu predecesorul lui pe care-l omorise.
- 214** Teatrul din Epidaur, vestit pentru frumusețea și acustica lui este opera lui Polyclet cel tînăr și datează dinainte de anul 300 î.e.n. Orchestra ciclică are un diametru de aproape 20 m, iar teatrul propriu zis este împărțit în două. La baza orchestrei era adaptat altarul sau *thymele*. În incinta acestui teatru, păstrat în condiții

- excelente, au loc și astăzi reprezentații dramatice cu **subiect** clasic.
- ²¹⁵ Sanctuarul (13,30 cu 9,40) se găsește la o mică distanță de acela al lui Asclepios.
- ²¹⁶ *Epione*, al cărui nume indică blindețea, (cuvîntul derivă de la grecescul ἤπιος, -α, -ον blind), apare la sfîrșitul secolului al V-lea î.e.n. ca soție a lui Asclepios.
- ²¹⁷ Cele trei sanctuare menționate aici, închinat divinităților Artemis, Afrodita și Themis, arheologul grec Cavadias le socotește **datînd** din a doua jumătate a secolului al IV-lea și făurite de **același** arhitect.
- ²¹⁸ Stadionul din Epidaur, din care săpăturile au dat la iveală cîteva scaune din marmoră, avea o lungime de 181,08 m.
- ²¹⁹ Senatorul roman Sextus Iulius Maior Antoninus Pythodorus, contemporan cu Pausanias, era originar din Asia Mică.
- ²²⁰ Săpăturile la templul lui Apollon din Malea, le-a început arheologul grec Cavadias și le-a continuat I. Papadimitriu (B.C.H., 1949, p. 361 și urm.). Apollon din Malea era o divinitate sau un erou cinstit în multe părți ale Greciei. Cultul lui poate să-și fi avut originea în așezarea Malea din Parnon.
- ²²¹ *Hyrnetho* era fiica lui Temenos, regele Argosului.
- ²²² Deiphontes era soțul Hyrnethoei.
- ²²³ Periandru, regele Corintului, ucisese pe soția lui, Melissa, care era fiica lui Procles, regele Epidaurului. În felul acesta Periandru a declanșat un conflict cu socrul său și cu fiul acestuia Lycophon. Vezi Herodot, III, 50—53.
- ²²⁴ Epidaurul (Epidaurus) antic se află în preajma așezării de azi Palià Epidavros.
- ²²⁵ Insula Egina (Aigina) s-a bucurat de o mare prosperitate în secolele VII—VI î.e.n. Începînd din 506 î.e.n. cînd Themistocles a asigurat Atenei o situație privilegiată, a intrat în conflict cu Atena. În urma înfrîngerii din anul 459 î.e.n., Egina a capitulat, intrînd în Confederația de la Delos și plătînd un tribut de 30 de talanți. În Odele lui Pindar este slăvit trecutul de glorie al insulei ca vestit centru artistic, în care au activat artiștii plastici Onátas, Călon, Ptôlichos, Anaxagôras, Glaukiás, Aristonos, Serambos. După războiul peloponesiac, insula a decăzut și nu și-a mai putut redobîndi vechea glorie. G. Welter, în lucrarea sa, *Aegina*, apărută în 1938, insistă asupra faptului că la mijlocul secolului al II-lea î.e.n., cînd

- a fost vizitată de Pausanias, acesta nu a văzut decît două-trei statui fără importanță.
- 226** Telamon, nevăzînd posibilitatea de a se reîntoarce în Egina, s-a stabilit definitiv la Salamina. Fiul său Teucros nu s-a reîntors la Salamina, ci s-a stabilit în orașul Salamina din Cipru, fondînd dinastia Teucrizilor, din care făcea parte și Euagoras (vezi Isocrate, Euagoras, 18).
- 227** Geograful Strabon, VIII, 375, menționează că în trecut eginetii erau stăpînitorii mărilor. În lupta de la Salamina, spune Herodot VIII, 193, gloria eginetilor a depășit pe a atenienilor.
- 228** Herodot, VIII, 43—48, subliniază faptul că eginetii au trimis la Salamina cele mai bune ambarcațiuni.
- 229** După eșecul suferit de flota ateniană în 405 î.e.n., Lysandros a readus în Egina pe eginetii care supraviețuiseră în Thyrea și în alte părți; (vezi Xenofon, *Hellenica*, 2, 2, 9).
- 230** După unele cercetări, sanctuarul închinat Afroditei, venerată ca pontia, euploia, limenia (ποντία, εὐπλοια sau λιμενία), s-ar fi înălțat pe locul numit azi Kolonna.
- 231** Aiacoș, fiul lui Zeus și al Aeginei și rege al mirmidonilor, renumit pentru spiritul lui de dreptate.
- 232** Vezi Isocrate, *Euagoras*, 14—15.
- 233** Mormîntul lui Phocos consta dintr-o împrejmuire rotundă cu un diametru de 7 m care s-a descoperit pe înălțimea Colonna.
- 234** Se pare că toată această poveste a fost plăsmuită.
- 235** Teatrul pare să fi fost înălțat în epoca clasică, iar urmele lui să fi dăinuit pînă în secolul al III-lea al erei noastre.
- 236** Se pare că lui Apollon îi era închinat sanctuarul doric din care n-a mai rămas decît o coloană și pedestalul cu dimensiunile de 34,30 × × 19,20. Sanctuarul datează de la sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n. și va fi fost ridicat în locul unui alt sanctuar mai vechi. În partea de apus a acestui sanctuar se văd alte două sanctuare, unul închinat zeiței Artemis și celălalt lui Dionysos.
- 237** Pare puțin verosimil, după unii cercetători, ca xoanonul Hecatei să-l fi făcut Myron, care de obicei lucra în bronz.
- 238** Aceasta era cea mai vestită reprezentare a Hecatei. Epitetul de epipyrgidia (ἐπι + πύργος) cu sensul de protectoare a Propileelor Acropolei, se leagă de un obicei consacrat de a se ridica statui în fața porților cetății. Vezi Aristofan, *Viespile*, v. 804: 'Ἐκάταιον πανταχού πρὸ θυρῶν „Hecataia cea aflată în fața tuturor porților”.

- ²³⁹ Templul acesta a fost inițial atribuit de Charles Robert Cockerell lui Zeus. Dar prezența zeiței Athena pe frontoanele templului, a făcut pe unii cercetători să-l atribuie acesteia pînă la descoperirea, făcută în 1901 de către Institutul german de arheologie, a unei inscripții purtînd numele unei divinități locale Apha (Aphaia la Pausanias). Povestirea pe care o intercalează Pausanias, identifică pe Apha-Aphaia cu divinitatea cretană Britomartis-Dictynna. Sanctuarul are un postament cu o lungime de 32 m și cu o lățime de 16,50. Este un peripter doric cu 6 coloane pe laturile mici și 12 coloane pe laturile lui mari. Sculpturile frontoanelor sînt din marmură de Paros, iar subiectul lor îl formează cele două expediții ale grecilor la Troia.
- ²⁴⁰ Vechea Trezenă (Troizen) în locul căreia se ridică astăzi așezarea numită Damalas, întreținea prin portul ei, Pógon, legături strinse cu Atica și cu Peloponesul. La aceste legături contribuia și faptul că trezenienii se considerau ionieni.
- ²⁴¹ Vezi *Laconica*, 25, 5—6.
- ²⁴² Pe vasele ce redau purificarea lui Oreste sînt reprezentate următoarele obiecte: un vas cu apă sfințită sau cu sîngele unui animal sacrificat, o ramură de dafin care se cufundă în apă spre a fi stropit Oreste și un foarfece pentru tăierea unei șuvițe din părul lui Oreste. Aceste obiecte nu puteau fi utilizate după purificare fiindcă veniseră în contact cu ființa pîngărită.
- ²⁴³ Chrysorhoas, azi Potâmi, cel mai important riu din district.
- ²⁴⁴ Incinta lui Hipolit se găsea la nord-vest de Trezena, la o mică distanță de rîul Chrysorhoas.
- ²⁴⁵ Această practică a *lithobolici* era obișnuită și la Misterele de la Eleusis și contribuia la prosperarea recoltei.
- ²⁴⁶ Se crede că în incinta lui Hipolit a existat și un Asclepieion, care întrebuința apa izvorului lui Heracle, pe care Pausanias îl amintește mai departe în cursul expunerii sale.
- ²⁴⁷ Kallon din Egina ajunsese la celebritate în secolul al VI-lea î.e.n.
- ²⁴⁸ Tectaios și Angelion, sculptori a căror patrie este necunoscută.
- ²⁴⁹ Săpăturile arheologice au scos la iveală ruine care se crede că ar fi aparținut templului Afroditei Akraia.
- ²⁵⁰ Imaginea lui Tezeu descoperind sabia și sandala lui Egeu sub o stîncă, era un motiv agreiat în artele plastice din epoca post clasică.
- ²⁵¹ Sărbătoarea *Saronia* își trage numele de la Saron, divinitate locală sau erou cu aceleași atribuții ca ale zeiței Artemis și pe care l-a

- urmărit pînă la țărnul mării unde a murit. Sărbătoarea avea loc în templul Afroditei, divinitate olimpică.
- ²⁵² Pelops, fiul lui Tantalos, regele Frigiei, tatăl lui Atreus și al lui Thyestes. Este considerat uneori întemeietorul Jocurilor Olimpice.
- ²⁵³ *Apaturia* era o sărbătoare a familiei cu o durată de trei zile și avea ca scop înscrierea băieților și fetelor ce ajunseseră la majorat în *fratrii*; *Athena Apaturia* era divinitatea care, împreună cu *Zeus Patrios*, veghea asupra legăturilor de familie.
- ²⁵⁴ Pausanias se referă aici la o explozie întîmplată la Methana pe vremea regelui Macedoniei Antigonos Gonatas (277–240 î.e.n.).
- ²⁵⁵ Epitetul *Thermasia* („care încălzește”, „care ajută germinația”) al Demetrei se regăsește în numele fortăreței medievale Thermisi, la est de Hermione.
- ²⁵⁶ Skylaion, azi Căvo Skyli.
- ²⁵⁷ Bukephalo, azi Căvo Coracas în Golful Argolidei.
- ²⁵⁸ Haliusa, azi Himitsa, insulă la intrarea în Porto Heli.
- ²⁵⁹ Azi, Porto Heli, un port natural.
- ²⁶⁰ Pityusa, azi Spetzai.
- ²⁶¹ Insula numită azi Rasteri.
- ²⁶² Kolyerghia, azi Kavos Milianos.
- ²⁶³ Tricrana, azi Trikeri la vest de Hydra.
- ²⁶⁴ Buporthmos, azi Muzaki.
- ²⁶⁵ Insula Aperopia, azi Idroni.
- ²⁶⁶ Insula Hydra, azi Idra.
- ²⁶⁷ La biserica numită azi a Taxiarhului s-a descoperit în ultima vreme o parte a unui altar din secolul al III-lea e.n. înclinat Soarelui; vezi M. Jameson, *Hesperia*, 1959, p. 115.
- ²⁶⁸ Epitetul Demetrei *Thermasia*, se datorează calității de a proteja recolta.
- ²⁶⁹ *Melanaiegis* sau *Melanaigis* (μέλας „negru” + αἴξ capră) este numele lui Dionysos, pentru faptul că este îmbrăcat cu o piele de capră neagră. Era răspîdită credința că cei ce mînceau carnea crudă a caprei, purtau în ei pe zeul însuși, iar cei ce purtau pielea animalului se identificau cu zeul.
- ²⁷⁰ Credeau că se puteau distinge literele cuvintelor exprimînd vaietul pentru moartea lui Iacint: *ai ai*.
- ²⁷¹ Scopul jertfirii vițelilor era belșugul ogoarelor. Vezi Nilsson, *Gr. Feste*, 330.

- ²⁷² Strabon (VIII, 373) afirmă că deoarece drumul de la Hermioni în Infern era scurt, ermionienii nu dădeau morților obolul pentru Chaaron.
- ²⁷³ Orașul Halike este amintit de Thucydides sub denumirea de *Halicis*, 1, 105. Orașul se găsea la sud de actualul Porto Heli.
- ²⁷⁴ *Iliada*, B, 17, 4.
- ²⁷⁵ *Iliada*, B, 562.
- ²⁷⁶ Struthus era un promontoriu al Argolidei de vest către Golful Corintului. Așezările Philanorion și Boleoi este posibil să fi existat în preajma satului Didyma.
- ²⁷⁷ Așezarea *Asine* se află la circa 10 km depărtare de Nauplion.
- ²⁷⁸ Evenimentul s-a petrecut către 550 î.e.n.
- ²⁷⁹ Rîul Erasinus azi Kephalaria.
- ²⁸⁰ Izvoarele Lernei se găseau pe locul așezării care azi se numește Mili, la 10 km depărtare de Argos.
- ²⁸¹ Sărbătoarea *Lernaia* a împrumutat unele elemente de la Misterele Eleusinice. Astfel, alături de Demetra, a apărut și Kore.
- ²⁸² Casa eroului local Hippomedon, participant la „Expediția celor șapte împotriva Tebei” era normal să se fi ridicat pe acropola orașului. O altă părere emisă este că acropola Lernei se înălța pe muntele Pomtinos și deci palatul trebuie să fie înălțat tot acolo. Pe locul lui mai târziu s-a ridicat templul Athenei Saitis pe care l-a văzut Pausaniass.
- ²⁸³ Phyllamon, cîntăreț trac, considerat fiu al zeului Apollon și tată al lui Eumolpos, al cărui nume alături de al lui Thamiris este legat de sanctuarul de la Delfi.
- ²⁸⁴ După o legendă curentă, izvoarele apelor sînt străjuite de balauri, pe care dacă-i omoară cineva, izvorul devine accesibil. Un astfel de balaur era la izvorul Amymonei.
- ²⁸⁵ Peissandros din Kameiron (secolul al VII-lea î.e.n.) este autorul unui poem despre isprăvile lui Heracle.
- ²⁸⁶ Ca să justifice revenirea zeului, în timpurile mai târzii s-a creat legenda unei coborîri în Infern, pentru a o aduce pe mama sa, Semele.
- ²⁸⁷ Polyimnos, nume care trebuie îndreptat în Prosymnos, eroul eponim al Prosymnei.
- ²⁸⁸ Și astăzi locuitorii din împrejurimi cred că acest lac nu are fund.
- ²⁸⁹ Nauplia, care pe vremea lui Pausaniass era pustie, a fost încă din cele mai îndepărtate timpuri dependentă de Argos.

- ²⁹⁰ Strabon, VIII, 368, pomenește de Nauplia ca fiind un port al argienilor.
- ²⁹¹ Localitatea *Athènes* azi Aghios Andrèas apare și sub forma de *Anthene* și *Anthana*.
- ²⁹² *Eua*, cea mai întinsă dintre cele trei așezări menționate a fost localizată de cercetătorul grec K. A. Romaios lângă mănăstirea Lukù. În curtea mănăstirii s-a găsit un basorelief reprezentînd pe Asclepiazi. La Eua avea o reședință Herodes Atticus, celebrul sofist grec din epoca romană.
- ²⁹³ Coloanele lui Hermes au fost localizate pe drumul ce duce de la așezarea Sf. Petru spre localitatea Arachova.

CARTEA a III-a

Laconlea

- ¹ Hermeșii se găseau la hotarul lacedemonienilor cu tegeații și argeenii, la o depărtare de jumătate de ceas de așezarea de azi Sf. Petru din Kynuria.
- ² Lelex, cel dintîi rege al Lacedemoniei. În privința lui Myles, Pausanias ia în considerație tradiția cea mai curentă, potrivit căreia el era fiul lui Lelex, frate cu Polycaon, cu Bumolhos și cu Therapne și tată al lui Eurotas. După o altă tradiție, Eurotas era fiul lui Lelex.
- ³ În cartea *Messeniacă* (I, 1), Pausanias povestește că Polycaon s-a căsătorit cu Messene, fiica regelui din Argos, la al cărui îndemn a venit cu o armată de argeieni și lacedemonieni ca să cucerească ținutul numit ulterior Messene, unde a și domnit.
- ⁴ Muntele Tayget, cu o înălțime de 2409 m, în a cărui prăpastie erau aruncați copiii care încă de la naștere nu prezentau o conformație fizică normală.
- ⁵ Hyacinthos, fiul lui Amyclas, regele Spartei, ucis de Zephyrus. În amintirea lui, Apollo a zămislit floarea numită hyacint.
- ⁶ Amyclai, cetate în Laconia în apropiere de Sparta.
- ⁷ *Gorgophone*, adj. fem. de la *gorgophonos* cu semnificația de „cel ce ucide Medusa”. Icaros era fratele mai mic al lui Hipocoon.
- ⁸ Icaros era tatăl Penlopei și frate cu Tyndareos și Hipocoon.
- ⁹ Pellana, azi Ghiorghitanica Kalyvia, lângă izvorul râului Eurotas.
- ¹⁰ Aphareus, rege al Messeniei, tatăl lui Idas și Lynceus, participanți la expediția argonauților.

- ¹¹ Tyndareos, fiul lui Oibalos și rege al Lacedemoniei.
- ¹² Despre felul cum a supraviețuit Aristodemos și a condus pe doriens în Laconia, vezi Xenofon, *Agesilaos*, 8, 7.
- ¹³ Cadmos, erou din ciclul teban, căruia i se atribuie scrierea dată grecilor.
- ¹⁴ Thera, azi Santorini, insulă din grupul Sporadelor (din Marea Egee), exploatată în vremea noastră de arheologii greci cu rezultate surprinzătoare. Vestigiile descoperite atestă existența Atlantidei.
- ¹⁵ Agis, numele mai multor regi ai Spartei. Agis I, fiul lui Archidamos și fratele lui Agesilaos, a fost o figură de prim rang în războiul peloponesiac, fiind însărcinat să mențină blocada Atenei, ocupînd Deceleia la îndemnul lui Alcibiade.
- ¹⁶ Achaia, ținut în Pelopones; uneori cu acest nume este denumit întregul Pelopones.
- ¹⁷ Patrai (azi Patras), una din cele 12 cetăți aheene.
- ¹⁸ Kynureii, locuitorii Kynuriei, ținut între Argolida și Laconia, își trag numele de la eroul lor eponim, Kynuros. Ținutul Kynuria aflîndu-se între hotarele Laconiei și Argolidei a fost veșnic un măr al discordiei.
- ¹⁹ *Labotas*, sub forma *Leobotes*, este amintit de Herodot în genealogia lui Leonidas, pe care-l arată descinzînd din Dorissos, fiul lui Leobotes, fiul lui Echestratos, fiul lui Agis, fiul lui Eurysthenes, fiul lui Heracles (VII, 204).
- ²⁰ Există discuții asupra persoanei lui Lycurg, cît și a timpului cînd a trăit. Despre opera înfăptuită de Lycurg, vezi Xenofon, *Statul spartan*, Editura Științifică, 1958.
- ²¹ Minos se distinsese în timpul vieții prin destoinicia cu care-i cîrmuise pe cretani și prin calitățile sale de bun organizator.
- ²² Aigys se pare că pînă în epoca aceea se bucurase de o conducere autonomă. Era așezată la hotarul cu Arcadia în preajma *Taygetului* pe riul Eurotas. Ținutul întreg se numea Aigytiis (vezi *Arcadica*, 34, 5).
- ²³ *Amyclai*, cetate în Laconia. *Pharis* în preajma Spartei, așezare distrusă de romani. *Geranthrai*, azi *Ieraki*.
- ²⁴ *Locrienii epizephyri*, locuitorii orașului *Locri Epizephyrii*, azi *Cento Camerelli*, oraș elenic de pe coasta ionică a Italiei meridionale, întemeiat în secolul al VIII-lea î.e.n. de locrienii din Opunt (din Grecia continentală).

- ²⁵ Povestea lui Lichas, Pausanias o împrumută din opera lui Herodot vezi I, 67—68.
- ²⁶ Cu privire la aducerea osemintelor lui Tezeu la Skyros de către Kimon fiul lui Miltiade cel Tânăr, adversarul lui Themistocles, vezi Plutarh, *Tezeu*, 36 și *Kimon*, 8.
- ²⁷ Pentru boala lui Peisandros și săgeata lui Meriones, vezi *Iliada*, 11, 122, 144; 13, 601, 611; 16, 193.
- ²⁸ Phaselis, oraș ionian, pe coasta de sud a Asiei Mici, în Lycia.
- ²⁹ În povestea lui Cleomenes, Pausanias are în vedere pe Herodot: V, 70; VI, 50; VI, 66 și VI, 75.
- ³⁰ Orgas, teren fertil între Atena și Megara, consacrat Demetrei și Korei.
- ³¹ Eleunt (*Elaius*), azi Eski Hisarlik, oraș în Chersonesul Traciei, la intrarea în Helespont, în fața Troiei.
- ³² Traseul urmat de perși a fost cercetat de neenumărați învățați dintre care amintim pe Yves Bequignon, pe G. B. Grundy, pe I.A.R. Mimro, pe A. Myres, care s-au preocupat de configurația trecătorii Termopile. Pe baza rezultatelor acestora, arheologul american W. Kendrick Pritchett a refăcut personal drumul lui Ephialtes, cu textul lui Herodot în mână, publicând rezultatul cercetărilor sale într-un articol intitulat *New light on Thermopylai*, în *American Journal of Archaeology*, 1958, pp. 203—213.
- ³³ În anul 440 î.e.n. spartanii au transportat rămășițele pămîntești ale lui Leonidas la Sparta, ridicîndu-i un monument funerar.
- ³⁴ Insula Cos, face azi parte din Dodecanes.
- ³⁵ Mardonios, fiul lui Gobryas era ginerele lui Darius I, sub a cărui comandă oștirea persană trecu cu vasele Helespontul spre Grecia. Episodul cu femeia din Cos este relatat și de Herodot în ultimele capitole ale cărții a noua (76 și 78).
- ³⁶ Frunțașii democraților atenieni plecați din Atena, împotriva cărora oligarhii dezlănțuiseră o teroare, au izbutit pînă la urmă să restabilească democrația la Atena.
- ³⁷ În *gerusia* spartană intrau oamenii cei mai destoinici și care dădeau dovadă de o purtare exemplară. Membrii senatului (*gerusia*) trebuiau să aibă vîrsta de peste șaiszeci de ani, să fi fost eliberați de serviciul militar și să facă parte din rîndul spartanilor *homoioi* (nobili).
- ³⁸ Haliartii, locuitorii orașului Haliartos din Beoția, azi Mazzi.
- ³⁹ Tegeații, locuitorii cetății Tegea din Arcadia, în preajma ruinelor ce poartă azi numele de Piali.

- ⁴⁰ Insula *Sphaacteria*, în fața Pylosului pe coasta Messeniei, azi Sfaghia.
- ⁴¹ Cultul zeiței *Athena Alea* în Arcadia era străvechi, premergător invaziei doriene. Templul acestei zeități la Tegeea este descris de Pausanias, VIII, 47.
- ⁴² Rugători (hiketai)
- ⁴³ Cutremurul dinaintea unei acțiuni era considerat o prevestire.
- ⁴⁴ Peninsula Chalcidică, situată în nordul Greciei, între golfurile Thermaicos și Strymonicos, sfârșind cu trei peninsule mai mici: Athos, Pallene și Sithonia; aceasta a devenit memorabilă fiindcă aici tebanii sub comanda lui Epaminondas au învins pe spartani, fapt care a marcat ascensiunea Tebei.
- ⁴⁵ Aratos din Sicyona, strategul Ligii sau Confederației Aheene, constituite în epoca elenistică. Șeful Ligii era ales în fiecare an, avînd dreptul de a fi reales.
- ⁴⁶ Herodot, în opera sa (I, 66), insistă asupra faptului că lacedemonienii au pornit la Tegeea cu convingerea deplină că vor ieși învingători.
- ⁴⁷ Zeus jurase că va face să domnească în Argos un descendent de al lui, care s-ar fi născut în ziua aceea. Hera, ca un cumva cinstea de a fi rege să revină lui Heracles, care urma să se nască în aceea zi, a provocat nașterea prematură a lui Eurystheus, iar pe Alcmena a făcut-o să nască mai târziu, Iliada, 19, v. 99—124.
- ⁴⁸ Xantippos, fiul lui Pericles, marele om de stat atenian (sec. V î.e.n.)
- ⁴⁹ Aleuazii, puternica familie de tirani din Larisa (sec. V î.e.n.) dîndu-se drept adevărați reprezentanți ai opiniei publice, pactizează cu perșii împotriva voinței tesalienilor, vezi Herodot, VII, 130 și C, 70.
- ⁵⁰ Cu privire la evenimentele povestite aici, vezi Herodot, VI, 61 și urm. și Thucydides, I, 80.
- ⁵¹ Interesul scăzut pentru poezie la spartani trebuie pus în strînsă legătură cu dezvoltarea materială și culturală a țării, cu mult inferioară aceleia a Atenei.
- ⁵² Simonides, născut în insula Keos în 556 î.e.n., poet al curții Peisistratizilor la Atena și a Aleuazilor din Tesalia și, ulterior a lui Hieron al Siracusei, autor de epigrame, de *epinicii*, ode, *threnosuri* și al unui poem despre Danae, mama lui Perseu.
- ⁵³ Dintre ofrandele aduse de Kynisca la Olympia (Pausanias, V, 12, 5 și VI, 1, 6) s-au găsit bucăți dintr-un suport pe care era gravată o epigramă.

- ⁶⁴ În sanctuarul de la Olympia se înalța statuia lui Zeus, operă realizată de sculptorul Phidias. Statuia îl reprezenta pe Zeus ținând în mîna dreaptă o Victorie, lucrată din fildeș și aur, iar în mina stîngă un sceptru, sprijinit de pămînt, pe care stătea un vultur. Trupul îi era acoperit cu o mantie de aur. În contrast cu statuia propriu zisă, care era făcută din aur și fildeș, tronul era bogat decorat, policrom, cu abanos, bronz, aur, pietre prețioase și picturi. Statuia era considerată una dintre cele șapte minuni ale lumii vechi.
- ⁶⁵ Rîul Alpheios curge prin Arcadia și Elida Peloponesului.
- ⁶⁶ *Proxenos*, cetățeanul grec, care în cetatea sa își lua benevol sarcina de a apăra interesele cetățenilor dintr-o cetate străină, în schimbul unor onoruri și privilegii din partea acesteia.
- ⁶⁷ Deceleia, localitate în Atica la hotarul cu Beoția, cu o înălțime care domină Pireul și Golful Saronicos.
- ⁶⁸ *Heraia*, așezare în nord-vestul Arcadiei.
- ⁶⁹ Cyrus al II-lea, inițiator al unei expediții împotriva fratelui său Artaxerxes pentru a-l detrona. Expediția bazată pe o armată de mercenari greci, cu toată izbînda acestora, s-a terminat dezastruos, Cyrus căzînd în lupta de la Cunaxa (401 î.e.n.). Retragerea soldaților greci, în număr de 10 000, este descrisă de comandantul ei.
- ⁷⁰ Este vorba de Istmul Corintic.
- ⁷¹ Jertfele constau din animale, după preferința zeului, căruia i se aducea ofranda, sau din roade, fructe, vin, pîinișoare. Plutarh în *Viața lui Agesilaos*, 6, menționează faptul că boiotarchii s-au arătat nemulțumiți că Agesilaos s-a servit la Aulis de un preot și de un precicător al său pentru jertfă, nesocotind tradiția beoțiană.
- ⁷² Viața și obiceiurile sciților, ca și expediția lui Darius împotriva lor, ne-a fost relatată de Herodot, (IV, LVIII—XCV).
- ⁷³ Hermos, azi Sarabad, rîu în Frigia.
- ⁷⁴ La Pausanias găsim cea mai amplă informație privitor la cei mituiți.
- ⁷⁵ Abydos azi Negara, oraș în Troada pe Helespont în fața Sestosului, colonie fondată de milesieni.
- ⁷⁶ Aici Pausanias are în vedere spațiul dintre Helespont și Tracia tesaliană; pe vremea lui o parte din Macedonia era de asemenea denumită Tracia.
- ⁷⁷ Coroneia, oraș în Beoția, aproape de Camari.
- ⁷⁸ *Hyakinthia*, serbări în cinstea lui *Hyakinthos*, prietenul lui Apollon, pe care zeul l-a ucis cu discul, din greșală și apoi l-a transformat în floarea cu același nume (hiacintul, zambila).

- ⁶⁶ Calydon, cetate veche în Etolia, numită după numele întemeietorului ei. În împrejurările ei a avut loc celebra vînătoare a mistrețului zis din Calydon.
- ⁷⁰ Agesilau a contribuit la victoria lui Nectanabis care oferise Spartei un ajutor de 230 de talanți. Dar înainte de a ajunge la Sparta, Agesilau a decedat în 360 î.e.n. în vîrstă de 84 de ani.
- ⁷¹ Poate că pădurea deasă amintită de Pausanias să fie acel Μαλαεῖατος δρυμός, amintit în *Anthologia Palatina*, 7, 544.
- ⁷² Epitetul îl arată pe Zeus stăpîn al lumii subpămîntene.
- ⁷³ Hipocoon uzurpator al tronului Spartei, învins de Heracles. În locul lui l-a înscăunat pe Tyndareus.
- ⁷⁴ Se pare că așezarea Karyai se afla la nord de actuala Arachova, la hotarul Arcadiiei cu Laconia. Așezarea Caryai era vestită pentru modul deosebit în care era cinstită zeița Artemis. Cu prilejul sărbătorii închinată zeiței, care avea o incintă cu un altar și o statuie sub cerul liber, evolua un cor de fecioare.
- ⁷⁵ Sellasia, centru important în Laconia, la întretăierea drumurilor dintre Sparta, Tegea și Argos la 15 km depărtare de Sparta. Ruinele cetății se găsesc în preajma satului de azi Vrouliás.
- ⁷⁶ Dintre sanctuarele închinată lui Apollon și aflate în preajma Spartei, unul se afla la Thornax, la nord de Sparta, iar celălalt la Amyclai, la sud de Sparta.
- ⁷⁷ Despre aurul trimis de Cresus (Croisos) la Delfi, pentru a cîștiga de partea sa pe zeul Apollon, vezi Herodot, I. 51—53.
- ⁷⁸ Thornax, așezare în nord-estul Spartei. Nu este exclus ca aurul destinat statuii lui Apollon din Amyclai să fi trecut la Thornax.
- ⁷⁹ Homer menționează Sparta sub numele de Lakadaimon. *Odisseia*, 4, p. 702.
- ⁸⁰ Este vorba de prima carte din prezenta *Periegesis* a lui Pausanias.
- ⁸¹ Piața (Agora), centrul vieții politice și sociale a Spartei, se afla pe un loc întins între Teatru, mormîntul lui Leonidas și incinta zeiței Artemis Orthia. Monumentele descrise de Pausanias nu aveau nimic impunător.
- ⁸² Nomofilakii, (nomophylakes) magistrați însărcinați să vegheze la executarea legilor. Bidiaoi, magistrați constituiți într-o comunitate în care era inclus și gramateus. O altă comunitate, constituită tot din șase membri, în timpul stăpînirii romane în Grecia erau patronomii care nu sînt însă menționați de Pausanias.

- ⁸³ Eforii și gerusia, în general, nu se bucurau de prestigiu pe vremea lui Pausanias.
- ⁸⁴ Bidiaoi, supraveghetori la întrecerile efebilor, sînt menționați în inscripții și sub forma *Bideoi* sau *Bidyoi*; vezi *Corpus Inscriptionum Graecarum*, 1241, 1242, 1254.
- ⁸⁵ Numele gymnasiului *Platanistás* indică un loc plantat cu platanii (grecește: πλατάνος „platan”, *platanus orientalis*).
- ⁸⁶ După descrierea lui Pausanias și a lui Vitruvius, I, 16, rezultă că statuile perșilor sprijineau acoperișul asemenea Caryatidelor.
- ⁸⁷ Artemisia, regina Halicarnasului, soția lui Mausolos, a inițiat construirea Mausoleului între anii 354—349 î.e.n., operă realizată de marii artiști Scopas, Timotheos, Bryaxis și Leochares. Numele de *mausoleu* al acestui monument a devenit ulterior comun pentru toate mormintele.
- ⁸⁸ Sanctuarele acestea par să fi fost înălțate de Gaius Iulius Furycles, spartanul, care devenise cetățean roman pe vremea lui Augustus. Stabilit la Cythera, insulă care-i fusese cedată probabil de Augustus, era unul dintre cei mai bogați oameni din vremea lui. Cheltuindu-și averea pentru construcții de folos obștească la Sparta, a restaurat teatrul. În urma săpăturilor, s-a descoperit un altar de marmură la 60 m depărtare de teatru, avînd inscripția Σεβαστῶ Καίσαρι. vezi Papahagis, *Laconica*, p. 262, nota 1.
- ⁸⁹ Adjectivul σεβαστός-ή-όν înseamnă respectabil.
- ⁹⁰ Despre Tisamenos și Iamizi, vezi Herodot, IX, 33—36
- ⁹¹ Alergare (grecește „δρόμος»). Cu privire la această prezicere vorbește Herodot în IX, 33.
- ⁹² Ciocnirea de la Dipaia a avut loc nu mult după lupta de la Plateea.
- ⁹³ Ithome, munte și fortăreață în Messenia.
- ⁹⁴ Despre răzvrătirea hiloților din Messenia, Vezi Pausanias, *Messeniacă*, 24, 5.
- ⁹⁵ Lupta de la Tanagra, în care au învins spartanii și aliații lor, s-a dat în anul 457 î.e.n.; vezi Thucydides, I, 108.
- ⁹⁶ La serbarea numită Gymnopaidiai, efebi goi dansau în fața statuilor lui Apollon, Artemis și Leto, aducîndu-le cinstire.
- ⁹⁷ Agoraios, epitet al lui Zeus, avînd semnificația de „protector al adunărilor” (termenul derivat din agora „piață”)
- ⁹⁸ Agoraia, epitet al zeiței Athena.
- ⁹⁹ Asphalios, epitet al zeului Poseidon, cu semnificația „care dă siguranță” (grecește ἀσφάλεια „siguranță”).

- ¹⁰⁰ Moirele, (Moirai) zeități călăuzitoare ale destinului omenești cu putere implacabilă.
- ¹⁰¹ Arhonții Laconiei, adică cei cinci efori.
- ¹⁰² Xenios și Xenia, epitete date divinităților, având semnificația de „protector”, „ospitalier”.
- ¹⁰³ Icaros, tatăl Penelopei, pentru a înlătura orice conflict între pretenții fiicei lui, a instituit o întrecere în urma căreia Penelope i-a revenit lui Odysseus, câștigătorul întrecerii. Icaros proclamase această întrecere după exemplul lui Danaos, care și-a căsătorit cele 49 de fiice într-o jumătate de zi.
- ¹⁰⁴ Danaos, intrând în conflict cu Aigyptos, s-a dus la Argos, luând puterea. Mai târziu fiii lui Aigyptos au vrut să se căsătorească cu fiicele lui Danaos, care la îndemnul tatălui lor și-au ucis soții.
- ¹⁰⁵ Kelenthea cu sensul de „protectoare a drumurilor și a călătoriilor”.
- ¹⁰⁶ Calea Aphetais era cea mai largă stradă din Sparta, pornind dinspre acropole și agora și urmând cursul râului Eurotas.
- ¹⁰⁷ Cultul lui Poseidon, la Sparta, era strâns legat de cultul aceluiași zeu, la Tainaron. *Poseidon Tainarios* pare să fi fost o divinitate a lumii subterane. La Sparta era celebrată și o sărbătoare, Tainaria, în cadrul căreia se făcea o procesiune cu statuia zeului. Cel mai important sanctuar al zeului Poseidon din Sparta era acela al lui *Poseidon Tainarios*.
- ¹⁰⁸ Hellenion, „templul elenilor”. Talthybios, unul dintre crainicii lui Agamemnon în războiul troian. Despre un mormânt al lui Talthybios la Sparta vorbește și Herodot (VII, 134), care relatează că prezicatorul se legase prin jurământ în numele lacedemonienilor ca să răscumpere fărădelegea făptuită de lacedemonieni prin uciderea solilor lui Xerxes. Crima lacedemonienilor nu le-a fost iertată decât în clipa în care doi spartani s-au oferit să-și sacrifice viața, ducându-se la Xerxes. Acesta, plin de mărînimie, a refuzat jertfirea celor doi tineri spartani. Astfel s-a potolit și mânia lui Talthybios.
- ¹⁰⁹ Pretenția lui Darius de a cere pământ și apă, adică supunere, a fost respinsă de greci.
- ¹¹⁰ Dictynna (fata din plasă) nume purtat de nimfa Britomartis care, fiind îndrăgită de Minos, s-a aruncat în mare ca să scape de urmărirea lui. Prinsă în plasă de un pescar, a fost dusă în insula Egina. Vezi și *Corinthiaca*, 30, 3.
- ¹¹¹ Regii Spartei se credeau urmașii lui Heracles, al cărui fiu ar fi fost Aristodemos, care ocupase Peloponesul în fruntea dorienilor.

- Procles și Eurysthenes au devenit regi ; urmașii lor au dat numele celor două dinastii : agiazii și eurypontizii.
- 113** Phruria, fortificații ale Spartei, incluse ulterior în zidul împrejmuitor al orașului.
- 113** Despre Iamizi, în special despre Tisamenos, vezi 11, 6
- 114** Tropaios, epitet al lui Zeus cu sensul de „cel care alungă”.
- 115** „Mama zeilor” denumirea purtată de zeița Cybele.
- 116** Tlesimenes și tatăl acestuia Parthenopios sînt eroi din războiul împotriva Tebei, Parthenopios a participat la prima expediție, iar Tlesimenes la cea de a doua, numită a Epigonilor.
- 117** Skias era o clădire cuprinzătoare cu mai multe șiruri de scaune, servind ca loc de întrunire. Arhitectul, constructor al Skiadei a fost Theodoros din Samos care la mijlocul secolului al VI-lea, a construit Heraionul din Samos, în colaborare cu Rhoicos. S-ar putea ca inițial Skias să fi folosit numai pentru concursuri muzicale. Timotheos din Milet, poet și cîntăreț pe la 400 î.e.n. ; chitara inventată de el avea 11 coarde în loc de 7 și fiindcă prin sunetele ei făcea pe oamenii inactivi, spartanii au sacrificat patru corzi și au depus-o în Skias.
- 118** Este de remarcat faptul că de la începutul paragrafului Pausanias enumeră multe morminte în preajma Skiadei, ceea ce este o dovadă grăitoare că în viața religioasă a spartanilor cultul strămoșilor și și al eroilor era mai adînc și mai puternic decît în oricare altă cetate grecească.
- 119** Praxilla, poeta născută la Sicyona (sec. V, î.e.n.) autoare de diti-rambi eroici.
- 120** Forma de piață pe care o prezintă aici Pausanias cu coloane spre o curte interioară, formînd un patruleter, este caracteristică piețelor din epoca elenistică, destinate cumpărăturilor.
- 121** Ambulios și Ambulla, epitete ale zeiței Athena și ale altor divinități, avînd sensul de „protector al adunărilor populare”.
- 122** Dionysiadele erau fecioare din Sparta participante la serbările lui Dionysos. Leukippidele, denumire dată fiicelor lui Leucippos : Hilaira și Phoebe.
- 123** Areios, poet samian, autor de genealogii. Hypercheiria, epitet al zeiței Hera, în Laconia, cu sensul de „protectoare”, „cu mîna ocrotitoare asupra cuiva”.
- 124** Biruitorii la jocurile olympice se bucurau de cinstea de a fi încununăți cu lauri, de a păși printr-o poartă nouă a cetății și de a fi preamăriți în ode, cum sînt odele poetului Pindar.

- ¹²⁵ Reprezentările dramatice nu erau prea gustate de spartani, dacă luăm în considerație disprețul manifestat de Agesilaos față de actorii de seamă. Ruinele scoase la iveală de Școala arheologică engleză la Sparta arată că ar fi vorba de un teatru din epoca romană.
- ¹²⁶ Se presupune că Sphaireii luau parte la o întrecere cu mingea, care în grecește se numește sphaira („sfera”). O inscripție în care sînt amintiți Sphaireii a fost publicată în *Ann. of the British School at Athens*, 1951, de A.M. Woodward; vezi N. P a p a h a g i s, *Laconica*, p. 281.
- ¹²⁷ *Hegemonea* cu semnificația de stăpînă, conducătoare, cuvînt derivat din verbul *hegeomai* „a merge în frunte”. Epitetul se datorează faptului că zeița Artemis prezida cortegiul nimfelor, invocate ca genii protectoare în special de femei în ceasul nașterii.
- ¹²⁸ Despre Legile lui Lycurg privitoare la efebi, vezi X e n o f o n, *Statul Spartan*, 2—5.
- ¹²⁹ Phoibaion derivat de la phoibon „strălucitor”, epitet al lui Apollon. Phoibaion era lîngă Therapne, la sud-est de Sparta, nu departe de rîul Eurotas.
- ¹³⁰ Enyalios, epitet al lui Ares, zeu al războiului.
- ¹³¹ Colophon, cetate în Asia Mică, pe țărmul Egeii.
- ¹³² Enodios, epitet al divinităților cu sensul de „protector al drumurilor” (grecește ἐνόδιος „protector al drumurilor”).
- ¹³³ Întrecerile, cu care, de la Olympia și cursele de cai constituiau una din atracțiile jocurilor de la Olympia. Cu prilejul fiecărei competiții, crainicul vestea mulțimii delirante numele învingătorului, al tatălui și, al cetății de baștină. Învingătorul purtat pe umeri de rudele apropiate, era întîmpinat cu flori. Odată cu cununa, răsplata supremă, primea diverse daruri devenind centrul a nenumărate atenții.
- ¹³⁴ Alcman, poet vestit al Spartei din a doua jumătate a secolului al VII-lea î.e.n.
- ¹³⁵ Alcmena, fiica lui Electryon, regele cetății Mycena și soția lui Amphitryon.
- ¹³⁶ Axiopoinos, epitet avînd sensul de „care pedepsește pe drept”.
- ¹³⁷ Kalliste, epitet cu sensul de „foarte frumoasă”.
- ¹³⁸ Se numea Poikile („pictată”), datorită picturilor de pe ziduri.
- ¹³⁹ Aigophagos, cu sensul de „care se hrănește cu capre”.
- ¹⁴⁰ Genethlios, epitet avînd semnificația de „protector al familiei”.
- ¹⁴¹ Silphium (grec silphion) plantă ombeliferă din Cirenaica, al cărei suc era întrebuițat drept condiment și leac.

- ¹⁴² Faptul că Lycurg era cinstit ca un zeu și că avea un sanctuar, iar nu ca un erou, a făcut pe mulți să nu admită existența sa reală ci să-l considere un personaj legendar.
- ¹⁴³ *Limnaion* sau *Limnai* (grecește *λίμνη* „mlaștină”) își datorează numele mlaștinilor ce se formau la apus de albia lui Eurotas; vezi și *Strabon*, VIII, 363.
- ¹⁴⁴ Brauron, azi Vraona, așezare în Atica, unde Artemis se bucura de un cult. Azi s-a ridicat acolo un muzeu.
- ¹⁴⁵ După opinia lui Pausanias, Xoanon-ul Artemidei Orthia din Sparta după toate probabilitățile, este al Artemidei din Taurida. Cu privire la biciuirile efebilor la templul zeiței Artemis Orthia avem un pasaj caracteristic în Xenofon (*Statul Spartan*, II, 9). Rezultă că biciuirea era un prilej pentru efebi de a-și manifesta rezistența și răbdarea. Pausanias interpretează biciuirea ca o practică sfântă care a înlocuit jertfa de vieți omenești.
- ¹⁴⁶ Legătura zeiței Artemis Orthia cu planta numită „salbă moale” (grecește *λύγος*) o arată ca o divinitate a belșugului.
- ¹⁴⁷ Spartanul Gitiadas, poet, cîntăreț, arhitect a activat către 550 î.e.n. Sanctuarul s-a bucurat de faimă în secolul al V-lea î.e.n.
- ¹⁴⁸ Învelitoarea de cap avea darul să-l facă nevăzut.
- ¹⁴⁹ Ergane, epitet al zeiței Athena avînd semnificația de „vrednică”, „muncitoare”.
- ¹⁵⁰ După inscripțiile descoperite, epitetul lui Zeus pare să fi fost *hypsistos* și nu *hypatos*. Vezi *Papahagis*, *Laconica*, p. 301 nota 4.
- ¹⁵¹ Clearchos a făurit statuia lui Zeus pe la 500 î.e.n.
- ¹⁵² Povestea Kleonikei o narează și Plutarh (în *Kimon*, 6 și în lucrarea *Pedepsirea tardivă a vinovaților de către divinități* 10) (care accentuează faptul că după moartea copilei, Pausanias comandant spartan la Platea, își pierduse somnul, căci chipul ei îi apărea adesea în vis).
- ¹⁵³ Phyxios, epitet al lui Zeus cu sensul de protector al fugarilor.
- ¹⁵⁴ Epitetul *ambologera* înseamnă cea care amînă bătrînețea. Vezi, și Plutarh, *Symposion*, 3, 6, 4 „*Ἀνάλξε, ἄνω τὸ γῆρας, ὃ καλὰ Ἀφροδίτην*” (Bună Afrodită, amînă în timp bătrînețea).
- ¹⁵⁵ Alcandros, spartan bogat, nemulțumit de legile lui Lycurg, i-a distrus un ochi lovindu-l cu un baston. Plutarh menționează faptul că Lycurg nu-și pierduse cu desăvîrșire vederea și că, ulterior vindicîndu-se, a a zidit sanctuarul zeiței Athena Ophthalmitis.

- ¹⁶⁶ Plutarh, *Lysandros*, 20, relatează că Lysandros, văzind în vis pe Ammon, a renunțat la asediu și el însuși s-a dus în Libya ca să-l implore.
- ¹⁶⁷ Knagia, epitet pus în legătură cu cuvintele *κνάκων* (capră) *κνηκίας* (lup), *κνηκός* (galben cenușiu) și *κνακίων* (loc unde pasc caprele) sau loc „galben cenușiu”.
- ¹⁶⁸ Referitor la expediția Dioscurilor în Atica și la cucerirea Aphidnei; vezi *Attica*, 17, 5
- ¹⁶⁹ Amyclai, oraș la sud de Sparta, avea o acropolă cu un sanctuar vestit a lui Hyacinthos și al lui Apollon. Homer în *Catalogul corăbiilor* (*Iliada*, II, v. 582–585) menționează că Sparta, împreună cu Amyclai și cu portul Elos și alte câteva orașe, formau stăpînirea lui Menelaos.
- ¹⁷⁰ Scriitorul Pausanias atribuie două dintre cele trei trepiduri spartanului Gitiadas, iar pe al treilea lui Kallon din Egina, care se pare că a lucrat în jurul anului 500 î.e.n. Ceilalți sculptori, Aristandros din Paros, care este considerat tatăl lui Skopas și Polyclet numit cel Tânăr, par să fi activat pe la începutul secolului al IV-lea î.e.n.
- ¹⁷¹ Bathycles din Megnesia Asiei Mici a venit la Sparta după subjugarea Magnesiei de către perși (546 î.e.n.).
- ¹⁷² Sărbătoarea Hyacinthia comporta o zi tristă, în care nu se cânta peanul și o a doua zi veselă, consacrată zeului Apollon, în care se făcea o procesiune comparabilă cu a Panatheneelor, când chitonul țesut timp de un an de femeile din Sparta era depus într-o casă anume, denumită de asemeni Chiton. Procesiunea ajungea pînă la Amyclai. O descriere amănunțită a sărbătorii ne-a lăsat Athenaios (IV, 139 e–f). Sărbătoarea era așteptată cu mult entuziasm la Sparta, ceea ce rezultă din încheierea armistițiului cu messenienii în timpul unui război dus în acel moment.
- ¹⁷³ În anul 1956, a fost descoperit de către Chr. Cristou un depozit cu ofrande care aparținuseră sanctuarului închinat Alexandrei-Cassandra și lui Agamemnon, așa cum povestește Pausanias. Ulterior au fost descoperite cioburi de vase mari pe care erau gravate literele NONI, NI, AI, AA EΞ, care puteau fi dedicații (N. P a p a h a g i s, *Laconica*, p. 315 nota 2).
- ¹⁷⁴ Psilax, epitetul lui Dionysos poate fi pus în legătură cu psilos care înseamnă „chel” sau „gol” și cu verbul „psiloo”, care înseamnă „a cheli”. Ar însemna aici, „fără barbă” cum de altfel era reprezentat Dionysos în epoca postclasică.

- ¹⁶⁵ Menelaion din Therapne, veche reședință a lui Menelaos și în genere a regilor ahei, unde se găsea mormîntul lui Menelaos și al Elenei.
- ¹⁶⁶ Poetul Stesichoros din Himera (Sicilia), reprezentant al liricii corale, cunoscut prin legenda despre orbirea lui în urma ultragierii frumoasei Elena, adorată ca divinitate la Locroi. Iertarea poetului a venit în urma retragerii primei versiuni despre Elena și Paris și a înlocuirii ei cu legenda care susținea că numai imaginea Elenei l-a însoțit pe Paris, la Troia, în timp ce adevărata Elenă și-ar fi găsit adăpost în Egipt, de unde apoi a fost adusă în Pelopones de soțul ei Menelaos.
- ¹⁶⁷ Brysiai, amintită în Iliada sub forma Βρυσεΐζι se pare că decăzuse în vremea lui Pausanias.
- ¹⁶⁸ Vîrfurile Thaleton este vîrfurile numite azi Prophitis Ilias.
- ¹⁶⁹ Vechiul Gytheion se găsește puțin mai la nord de așezarea de azi Paleopoli. Locuitorii erau ahei, dar se pare că și fenicienii aveau aici un centru pentru exploatarea scoicilor, despre care vorbește Pausanias. Ulterior spartanii au amenajat aici un port amintit de Strabon (VIII, 363). La Gytheion s-a descoperit cea mai importantă inscripție referitoare la cultul împăraților romani în Grecia. Ea vorbește de o sărbătoare care dura mai multe zile în care erau prevăzute întreceri, procesiuni și jertfe și la care participa și un preot al zeului Augustus. Persoane sărbătorite în cursul acestei serbări erau Augustus, Tiberius (în timpul căruia fusese gravată inscripția), împărăteasa Livia, zeița Tyche a orașului, Germanicus, Drusus și Titus Flamininus. Vezi L. C e r f a u x și J. T o u d r i a n, *Le culte des souverains dans la civilisation gréco-romaine*, 1956, p. 330 și 331. Apud. N. P a p a h a g i s, *Laconica*, pp. 328—330 nota 1.
- ¹⁷⁰ Cetățile Laconiei își dobîndiseră libertatea din timpul lui Titus Flamininus, adică pe la începutul secolului al II-lea î.e.n. cînd s-a organizat Confederația lacedemonenilor. În anul 22 e.n. confederația celor 24 orașe laconice s-a reorganizat luînd numele de: Τὸ κοινὸν τῶν ἐλευθέρων λακωνῶν.
- ¹⁷¹ S-a emis ipoteza că porțile numite Castoride erau un pasaj pentru călătorii ce veneau dinspre Trinasos spre Gytheion.
- ¹⁷² Larysion, azi colina Cumara (186 m), în vîrfurile căreia este o biserică, Aghion Pánton și la poalele căreia se află noul Gytheion. Această înălțime în antichitate era consacrată zeului Dionysos.
- ¹⁷³ Perimetrul întăriturii este de 400 m și se pare că servea pentru instalarea acolo a unei garnizoane militare care să supravegheze

- împrejurimile Helosului și ca să prevină eventualele răscoale ale hiloților. Vezi N. P a p a h a g i s, *Laconica*, pp. 333—334, nota 4.
- ¹⁷⁴ Cetatea Akriai se ridică spre sud de actuala așezare Kokinia.
- ¹⁷⁵ Geronthrai se ridică în preajma așezării de astăzi numită Gheraki. Pe acropola cetății se înălța sanctuarul lui Apollon.
- ¹⁷⁶ Se crede că acropola lui Marios se găsea pe colina Kasteli la aproximativ 2 km de satul Mari; vezi N. P a p a h a g i s, *Laconica* p. 335 nota 3.
- ¹⁷⁷ Glypia, Glympia sau Glympeis, se găsea la hotarul Laconiei cu Argolida, între satele de azi Cosmas și Cremasti.
- ¹⁷⁸ Se pare că cele trei așezări, Asopos, Acropola cu templul Athenei Kyparissia și cetatea aheilor Parakypariseis s-ar fi aflat în peninsula muntoasă care se termină cu capul Xili.
- ¹⁷⁹ Templul lui Apollon Hypertelestas era centrul religios al Confederației laconienilor liberi în epoca imperială.
- ¹⁸⁰ Orașul Aphrodisias se găsea pe țărmul apusean al peninsulei Malea, în apropiere de așezarea de azi Demonia. *Șide* era în epoca clasică pe țărmul de răsărit al peninsulei Malea în preajma așezării de azi Velanidia. Ețis era aproape de Boiai.
- ¹⁸¹ Deoarece mirtul și iepurele, sint legate de Afrodita iar nu de Artemis și fiindcă Ețis și Aphrodisias erau întemeiate de Aenea, fiul Afroditei, s-a ajuns la concluzia că divinitatea din Boiai era Afrodita.
- ¹⁸² Portul Nymphaion pare să fie portul actual Aghia Marina.
- ¹⁸³ Pausanias prezintă așezarea de la Epidauros Limerà ca fiind de origine argoliană și o pune în legătură cu cultul lui Asclepios. Dar descoperirile recente de morminte myceniene în împrejurimi atestă existența unui centru mycenian. Pe vremea războiului peloponesiac, atenienii au jefuit Epidauros Limerà, o dată în anul 424 î.e.n. (Thucydides, IV, 56) și a doua oară în anul 414 î.e.n. (Thucydides, VI, 105). Epitetul *Limera* Λιμερὰ poate fi pus în legătură cu limos (λίμος) „foame”; în acest caz cuvântul ar însemna cetate care flămânzește din pricina sărăciei solului, sau cu cuvântul limen (λίμην) „port”, în care caz are sensul de oraș cu un port bun. Astăzi poartă și numele de Limeraria. Vezi N. P a p a h a g i s, *Laconica*, p. 344—345.
- ¹⁸⁴ La o mică distanță de ruinele vechiului oraș, în apropierea mării, se află și azi un lac mic cu o mare adâncime. Ino este socotită o divinitate a izvoarelor și a mării.

- ¹⁸⁵ Zarax este actualul port Gheraca la o distanță de 11–12 km de ruinele Epidaurosului Limerà.
- ¹⁸⁶ Echebrasthai, verb cu sensul de „a fi purtat de valuri”.
- ¹⁸⁷ Las, așezare menționată de Homer în *Catalogul corăbiilor* (B, 585), care se pare că poartă acest nume din pricina terenului pietros pe care era așezată. Cuvîntul Las (λαῶς gen. λαῶς), prin contragere las înseamnă „piatră”.
- ¹⁸⁸ Smenos pare să fie rîulețul de azi Turcovrisi.
- ¹⁸⁹ Thermodon, rîu din Asia Mică, ce se varsă în Pontul Euxin în preajma căruia se spunea că locuiau Amazoanele.
- ¹⁹⁰ Dintre cele două porturi, Achilleion și Psamathus, cel mai important era Psamathus, azi Portocâghio.
- ¹⁹¹ Pausanias subliniază faptul că animalul adus de Heracles lui Eurystheus de la Tainaron, putea fi un șarpe sau o altă ființă numită metaforic „ciinele iadului”, fiindcă mușcătura lui te trimitea în iad.
- ¹⁹² Kainepolis sau Kainè Polis „cetate nouă” se găsea spre nord de așezarea de azi Vathia, lângă satul Kyparissos.
- ¹⁹³ Thyrides, azi promontoriul numit Cavo Grosso.
- ¹⁹⁴ Messa, orașul cu mulți porumbei, cum îl numește Homer (*Iliada*, II, v. 582).
- ¹⁹⁵ Kardamyla se înălța pe o stîncă, așa cum spune Strabon (VIII, 360)
- ¹⁹⁶ Enope, unul din cele șapte orașe făgăduite de Agamemnon lui Achile (*Iliada*, I, 150, 292).
- ¹⁹⁷ Templul lui Machaon este uneori atribuit lui Asclepios.

CARTEA a IV-a

Messeniaca

- ¹ Este vorba de împăratul Augustus, care a cedat laconienilor teritoriul cuprins între Thalamai și Pephnos pînă la Gerenia și dumbrava Nape (aceasta aparținea messenienilor). Cedarea se explică datorită sentimentelor nutrite de Augustus către laconieni care i-au îmbrățișat cauza în lupta de la Actium (31 î.e.n.), spre deosebire de messenieni care au fost de partea lui Marcus Antonius, rivalul lui Augustus.

- ² În dumbrava Choirios se înălța sanctuarul zeiței *Artemis Limnatis*, care era de obicei adorată în locurile mlăștinoase.
- ³ Andania se înălța în nordul Messeniei, mai spre nord de actualele așezări Meligalas și Zevgolati.
- ⁴ Kaukon se pare că este organizatorul serbărilor din Andania.
- ⁵ Rianos din Creta, poet din epoca elenistică, a cărui operă a servit de izvor lui Pausanias în compunerea cărții a IV-a, Messeniaca.
- ⁶ Methapos, personaj poate din anturajul lui Pausanias, invitat în Messenia ca să reorganizeze serbările din Andania, aflate în decădere. Se pare că făcea parte din familia hieratică a Lycomizilor din Phlya Aticeii.
- ⁷ Spre deosebire de epigrama menționată de Pausanias, în care sînt amintiți Hermes, Demetra și Kore, într-o inscripție din Andania (I - G V, 1, 1390) din anul 91 î.e.n., sînt amintiți „Zei cei mari” și, pe lângă ei, Demetra, Hermes, Apollon Karneios și zeița Hagna. „Zei cei mari” ar putea fi Kabirii, al căror cult îl organizase Methapos și la Teba.
- ⁸ Pausanias se referă adesea la poemele genealogice ale lacedemonianului Kinaithon (2, 3, 9) și ale lui Asios, care a trăit în a doua jumătate a secolului al VII-lea la Samos.
- ⁹ Refuzul lui Eurytos de a da pe fiica sa, Iole, în căsătorie lui Hercules, formează subiectul eposului *Cucerirea Oichaliei* sau *Heracleia*, operă a samianului Creophylos.
- ¹⁰ Hecataios din Milet, istoric și geograf, născut pe la 540 î.e.n. autor de genealogii și a unei descrieri a pămîntului, compusă din două cărți: Europa și Asia.
- ¹¹ Marpessa, fiind în situația de a alege de soț între Apollon și Idas, a preferat pe muritorul Idas, convinsă fiind că Apollon ar fi părăsit-o atunci cînd ea ar fi îmbătrînit.
- ¹² Vezi despre Protesilaos, *Iliada*, II, v. 702.
- ¹³ Podalirios și Machaon, fiii lui Asclepios, tămăduitori vestiți, pe vremea lui Pausanias, erau socotiți messenieni, în timp ce în Catalogul Corăbiilor (*Iliada*, II, v. 729 - 733) sînt menționați ca provenind din orașele tesaliene Trikke, Ithome și Oichalia.
- ¹⁴ Vezi *Iliada*, XI, 597.
- ¹⁵ Merope este un personaj cu o bogată tradiție mitologică. După datele cuprinse în tragedia lui Euripide cu același nume (care nu ne-a parvenit), soțul Meropei, Kresphontes, care s-a căsătorit cu aceasta

- împotriva voinții ei, a fost ucis de Polyphontes, unul dintre Heraclizii nemulțumiți.
- ¹⁶ Stenykleros pare să fi fost o așezare nefinsemnată la sud de Andania, în mijlocul Messeniei.
- ¹⁷ Arene, după unii cercetători, s-ar fi ridicat pe înălțimea Samicon de pe țărmul Triphyliei.
- ¹⁸ După Ephoros, Strabon, VIII, 361, nemulțumirea dorienilor din Messenia împotriva regelui lor Cresphontes se datora faptului că împărțise Messenia în 5 părți și că recunoscuse messenienilor aceleași drepturi cu invadatorii doriene. Ca să evite o eventuală răscoală a dorienilor a considerat numai Stenycleros-ul ca oraș, adunând acolo pe toți dorienii.
- ¹⁹ Strabon (VIII, 362) menționează că acest templu se afla la hotarele Laconiei cu Messenia și că acolo jertfeau în comun messenienii și laconienii și că primii jigniseră pe fecioarele venite din Laconia și în sfârșit că acest incident a fost una din cauzele războiului cu messenienii. Se pare că acest templu se înălța deasupra așezării de azi „Vorio Gaițon”, altădată Printa; vezi Papa h a g i s, *Laconica*, p. 55 nota 3.
- ²⁰ Este vorba de o confederație a orașelor sub conducerea Argosului și căreia îi revenea să judece diferendele asemenea Amfictioniei de la Delfi.
- ²¹ Cassandreia, colonie întemeiată de regele macedonean Cassandros în locul Potideii, care decăzuse.
- ²² Adică pe la 743 î.e.n. La această dată deci a izbucnit primul război messenian.
- ²³ Conducerea pe o perioadă de zece ani a fost instituită în al doilea an celei de a XXIV-a olimpiade (683 î.e.n.).
- ²⁴ Orașul Asine din Messenia, colonizat de locuitorii salvați din Asine a Argolidei.
- ²⁵ Dryopi, populație veche înrudită cu lelegii și locuind teritoriul dintre Oita și Parnasos.
- ²⁶ Povestirea despre Polynices, fiul mezin al lui Oedip și al Iocastei, frate cu Eteocles, care a venit cu război împotriva patriei sale, face parte dintr-un ciclu, ai cărui eroi erau membrii familiei lui Labdacos și care a inspirat lui Eschil tragedia *Cei șapte împotriva Tebei*.
- ²⁷ Soldații greu înarmați, numiți și hopliți (grecește = *hoplitai*), purtau *cnemide* sau jambiere de metal care apărau fluierul piciorului, platoșă

- din metal, piele sau pinză rezistentă numită *thorax* pentru apărarea trunchiului și cască (*cranos*) din metal sau piele. Armele lor de atac erau spada dreaptă, simetrică, cu două tăişuri, *xiphos*, și spada ondulată cu un singur tăiş (*mahaira*). Armele lor de apărare erau lancea (*dory*), scutul (*aspis*) din metal sau lemn.
- ²⁸ *Lochos* era unitatea corespunzătoare unei companii și era pusă sub comanda unui *lochagos*.
- ²⁹ Potrivit înțelesului tăinuit al oracolului, cei o sută de dănțuitori erau cele o sută de trepiede găsite de messenieni în incinta lui Zeus.
- ³⁰ Pausanias, enumerând semnele prevestitoare ale căderii Ithomei, realizează o descriere dintre cele mai dramatice.
- ³¹ Medontizii, alături de Neleizi, Paionizi și Alcmeonizi, și-au părăsit vetrele și la venirea dorienilor în Pelopones s-au refugiat în Atica. Alții s-au îndreptat spre Asia Mică. Băștinașii care au rămas, adică populația predoriană a Messeniei s-a acomodat cu invadatorii.
- ³² *Hyamia*, *Hyameia* sau *Hyameilis* era un ținut cuprins între Messene și Andrussa. Vezi *P a p a h a g i s*, *Laconica*, p. 76, nota. 4.
- ³³ În mormântarea regelui la Sparta se făcea cu deosebită pompă. Decesul era anunțat în tot cuprinsul statului spartan iar colectivitatea spartană își manifesta dragostea și regretul pentru cel dispărut prin doliul pe care-l purtau doi dintre membrii fiecărei familii, un bărbat și o femeie. La ceremonia înmormântării participa tot poporul, iar doliul dura zece zile.
- ³⁴ Activitatea poetică a lui Rianos a fost extrem de bogată. Cuprindea Ahaica, Heliaca, Messeniaca, Thessalica, o Heracleia și o compoziție epică „Pheme” (Zvonul). Din toată această operă ni s-au transmis 44 de versuri și numeroase toponimice, incluse în dicționarul lui Stephanos din Bizanț.
- ³⁵ Pausanias socotește că s-au scurs trei generații după căderea Ithomei și că în timpul celui de al doilea război messenian au domnit în Sparta Anaxandros și Anaxidamos.
- ³⁶ Derai, localitate în Messenia, spre nord de Ithome, la hotarul cu Arcadia.
- ³⁷ Neamul Aipytizilor era coborât din Aipytos, regele Arcadiei. Un al doilea personaj, cu același nume, a fost rege în Trapezus — Arcadia, iar un al treilea a fost fiul lui Cresphontes, regele messenienilor. A inspirat lui Euripide tragedia cu același nume Aipytos, din care ne-au parvenit doar fragmente.

- ³⁸ Epitetul *Chalkioikos*, acordat zeiței Athena la Sparta avea semnificația de „sanctuar de bronz”.
- ³⁹ Opera lui Tyrtaios, despre care unii cercetători au ajuns la concluzia că era un milesian, care a activat la Sparta în secolul al VII-lea î.e.n., când s-au dat marile lupte pentru cucerirea Messeniei, se împărțea în *hypothekai*, cuprinzând îndemnuri la luptă, și din versuri anapestice, scrise cu intenția de a înflăcăra la luptă pe apărătorii patriei, sfidînd moartea. Aceste anapeste erau așa numitele *embateria* „marșuri” sau unele polemesterea „cîntece războinice” cum este cel ce urmează :

„Haideți, flăcăi ai Spartei viteze,
 Feciori de părinții voștri vrednici,
 Întindeți scutul cu stînga
 Și lancea învîrțiți voinicește
 Și nu fiți scumpi cu viața
 Căci nu-i obiceiul la Sparta.

- ⁴⁰ Monumentul mistrețului (*Κάπρου στήμα*) trebuie să fi fost situat spre nord-est de Ithome.
- ⁴¹ Iamizii, veche familie eleană, al cărei strămoș Iamos a fost, după legenda relatată de Pindar în *Olympica* a VI-a, fiul lui Apollon.
- ⁴² Cresphontes, unul dintre cei trei fii ai lui Aristomachos, descendent din Heracles, care au cucerit Peloponesul, lui Cresphontes, revenindu-i Messenia.
- ⁴³ *Hierofantul* era preotul însărcinat cu explicarea misterelor sacre și care iniția în mistere.
- ⁴⁴ Scutul acesta a contribuit la victoria de la Leuctra din 371 î.e.n. și care a adus libertatea Messeniei.
- ⁴⁵ *Trophonios*, divinitate chtonică greacă, locuind într-o peșteră aproape de Lebadeia din Beoția, unde avea un oracol. După legendă Trophonios și fratele său Agamedes au fost doi arhitecți celebri.
- ⁴⁶ Pharis, oraș în Laconia, la sud de Sparta, pe malul drept al lui Eurotas.
- ⁴⁷ Karyai, localitate la hotarul Laconiei cu Arcadia.
- ⁴⁸ Adeimantos, corupt de atenieni cu bani la Aigos Potamos.
- ⁴⁹ Herkeios, epitet al lui Zeus, protector al căminului.
- ⁵⁰ După credința grecilor, voința zeilor devenea manifestă cu prilejul jertfelor sau prin observarea zborului păsărilor, în special al vulturilor.

- ⁵¹ *Mothonienii*, locuitorii cetății Mothone sau Methone din Messenia.
- ⁵² Tyrteu (Tyrtaios) se face ecoul nemulțumirilor create de război mălales în poemul intitulat *Eunomia*, care înseamnă rînduire bună. Datorită lui Aristotel, *Politica*, V (VII), 2, 1306 b, 22, 36, cunoaștem situația creată de război și care impunea o reformă agrară.
- ⁵³ La conducerea Spartei, potrivit legilor lui Lycurg, erau doi regi, a căror putere în timp de război era nemărginită.
- ⁵⁴ *Kaiadas*, închisoare subterană pentru criminali, la Sparta.
- ⁵⁵ Ocrotirea lui Aristomenes, Pausanias în pietatea lui o atribuie divinității.
- ⁵⁶ *Ithomatas*, epitet al lui Zeus, derivat de la numele *Ithome*, munte și fortăreață în Messenia.
- ⁵⁷ Întrucît în Bithynia exista un oraș Daskyleion, Gyges este cu puțință să fi fost bithynian.
- ⁵⁸ Xenofon, în *Cyropedia*, I, 6, povestește că la ieșirea din palat al lui Cyrus cel bătrîn, fulgerele și trăsnetele i-au prevestit izbînda.
- ⁵⁹ Kyllene, port în Elida, azi Glarentza.
- ⁶⁰ Olimpiadele s-au numărat începînd cu anul 776 î.e.n.
- ⁶¹ Insula *Zante* sau *Zakynthos*, una din insulele Mării Ionice.
- ⁶² Kephallenia sau Kephallonia, insulă în Marea Ionică.
- ⁶³ Sardinia (*Sardo*), insulă în Marea Mediterană.
- ⁶⁴ Se pare că Pausanias (după Strabon, VI, 395) a confundat pe acest Anaxilaos cu un alt Anaxilaos, de asemenea tiran la Rhegion. Rhegionul a fost fondat de chalcidienii împinși de foame și obligați să-și părăsească meleagurile natale, însoțiți de un număr de messenieni. Iată cauza care l-a determinat pe Alcidas să vină la Rhegion după cucerirea Ithomei. Dar cînd Anaxilaos a devenit stăpîn peste Zancle, el a dat numele patriei sale, Messena, unui oraș pe care l-a cucerit (Messina de azi).
- ⁶⁵ Templul lui Ammon din Libia se afla în oaza Siva.
- ⁶⁶ Despre Ardys, fiul lui Gyges, vezi Herodot, I, 15, 18 și urm.
- ⁶⁷ Phraortes, urmaș al lui Daiuka sau Deiokes, a izbutit, cu ajutorul sciților și cimmericilor, să obțină independența Mediei față de asirieni.
- ⁶⁸ Familia Diagorizilor din Rhodos era coborîtoare din Diagoras.
- ⁶⁹ Tenar sau Tainaron, azi capul Matapan din Laconia, pe unde se presupunea că se făcea intrarea în Infern.
- ⁷⁰ Legăturile de ospetie erau legături de prietenie și ospitalitate pe care grecii le întrețineau din generație în generație.

- ⁷¹ Naupactos, azi Lepanto, localitate în Locri Ozoli, dincolo de strimtoare, la nord de golful Corintic.
- ⁷² Acest război este narat și de Thucydides (I, 101 și urm.), care spune că asediul Troiei a durat zece ani. Cum lacedemonienii înarmaseră pe hiloți, în marea lor majoritate messenieni, nu e de mirat că ei au căutat să-și dobândească libertatea.
- ⁷³ Oiniadai, oraș însemnat și port la gura riului Acheloos, în Acarnania.
- ⁷⁴ Insula Sphacteria sau Sphagia, azi Sfaghiá, insulă mică în fața orașului Pylos, pe coasta Messeniei.
- ⁷⁵ În timpul evenimentelor desfășurate la Pylos și Sphacteria (425 î.e.n.), mulți messenieni s-au stabilit la Pylos, unde au și rămas, pentru că atenienii continuau să stăpânească Pylosul și după anul 421 î.e.n.
- ⁷⁶ Orașul *Euhesperidai*, menționat și de Herodot, IV, 171 era un port la vest de Cirenaica denumit, în epoca elenistică, Berenike.
- ⁷⁷ Pe vremea lui Pausanias, *Kaukon*, venit din Eleusis, era considerat inițiator al serbărilor din Andania.
- ⁷⁸ Bakis, prezicător, căruia i se atribuie multe profeții.
- ⁷⁹ Argeanul *Sakadas* cântase cel dintii la Delfi aria pythică în slava zeului Apollo. Pronomos era descoperitorul unui flaut special. Pausanias amintește de un monument ridicat în cinstea lui (9, 12, 5—6).
- ⁸⁰ Numărul de 287 de ani de la căderea Eirei este fixat după tradiția messenienilor, care spune că războiul pentru cucerirea Eirei a durat 22 de ani. Tradiția aceasta o respinge atât Rianos cit și Pausanias, care socot ca dată a capitulării Eirei anul 668. În consecință Pausanias trebuia să arate că s-au scurs 298 ani.
- ⁸¹ După ce atenienii i-au alungat pe delieni din insula lor, ei s-au dus în Asia Mică.
- ⁸² Minyenii din Orchomenos (în Beoția) erau renumiți prin bogățiile lor, fapt confirmat de săpăturile de la Orchomenos. Expatrierea plateenilor a durat pînă la lupta de la Chaironeia (338 î.e.n.).
- ⁸³ Războiul phocidian numit și „sfînt” (356—346 î.e.n.), dintre Focida și Teba, sfîrșit prin pacea lui Philocrates, în urma căreia Atena își pierde toate posesiunile.
- ⁸⁴ Pentru împodobirea suprafeței scutului erau folosite desene de obiecte și animale legate de zei și de eroii locali sau de unele tradiții locale. Aceasta permitea identificarea ostașilor.

- ⁶⁵ **Rapsodia a XVII-a a Iliadei, numită Patrocleaia, are drept temă acțiunile lui Patroclos care îmbrăcase panoplia lui Ahile, la moartea acestuia.**
- ⁶⁶ **În afară de Diomedes s-a dus și Odysseus (Iliada, XI, v. 220 și urm.), în timp ce de la troieni se duce unul singur : Dolon (XI, v. 341).**
- ⁶⁷ **Megalopolis, oraș în Arcadia Peloponesului, patrie a lui Polybios.**
- ⁶⁸ **Philopoimen, comandantul Ligii aheene, fiul lui Kraugis.**
- ⁶⁹ **Regele Spartei, Cleomenes al III-lea, transformase regalitatea în tiranie. A fost învins de Antigonos III, Doson, la Sellasia (222 î.e.n.).**
- ⁷⁰ **Machanidas, tiran al Spartei (207—192 î.e.n.).**
- ⁷¹ **Nabis, cel mai vestit dintre tiranii spartani din epoca elenistică.**
- ⁷² **Lycortas, strategul Ligii Aheene, tatăl istoricului Polybios.**
- ⁷³ **Heracleion se crede că se ridică pe locul actualei biserici „Koimisis Panaghias” din Paleohòri. Templul lui Asclepios pare să fi fost situat mai spre nord.**
- ⁷⁴ **Imnurile homerice, dintre care majoritatea datează din secolele VII—VI î.e.n., constituie o verigă de unire între poezia epică veche și literatura orfică. Stilul acestor imnuri amintește de aproape stilul rapsozilor ionieni, totuși ele trădează o exprimare mai grațioasă și o bogăție de reflecții de natură morală. Cele mai cunoscute dintre imnuri sînt cele închinat lui Apollon și zeiței Demetra.**
- ⁷⁵ **Tipul acestei Tyche a fost imaginat, după cum se spune, de sculptorii Bupalos și Anthis, originari din Chios, care ajunseseră în culmea gloriei către anul 530 î.e.n. Divinitatea era reprezentată stînd în picioare, purtînd un chiton și un himation cu cute bogate. Cu mîna ei stîngă ridică chitonul, iar în mîna dreaptă ține Cornul Amaltheii, simbol al năzuințelor omenești. Cea mai cunoscută reprezentare a Tychei o datorăm lui Eutyichides (secolul III î.e.n.). Zeița este așezată pe un picior de stîncă și-și reazemă piciorul drept pe umărul zeului fluviului Orontes. Această statuie se află în muzeul Vaticanului din Roma.**
- ⁷⁶ **În sensul de „cel, cea, care conservă cetatea”.**
- ⁷⁷ **Cercetări recente întreprinse de P. Themelis, în districtul Ianitza par să confirme existența acestei păduri acolo. Vezi N. P a p a h a g i s, *Messeniacă*, p. 120, nota 1.**
- ⁷⁸ **Cetatea thuriaților, numită *Thuria*, în Messenia, se găsea la nord de Thuria de azi.**
- ⁷⁹ **Sanctuarul zeiței *Syria* trebuie să se fi aflat în partea de jos a orașului.**

- ¹⁰⁰ *Limnatis*, epitet al zeiței Artemis, derivat din *limne* „apă, lac”.
- ¹⁰¹ Cercetările pentru dezgroparea Messenei au început din secolul trecut, când Ph. Lebas a descoperit un templu cu o inscripție referitoare la *Athena Limnatis*. Cercetările au fost continuate de A. Blouet, de Societatea de arheologie greacă și de academicianul grec Anas-tasios Orlandos, care publică anual rezultatele în „εργον τῆς Αρχαιολογικῆς Ἐταιρείας” pe anul 1957, Vezi Papahagis, Messeniaca p. 131–138.
- ¹⁰² *Eua* este actualul munte Aghios Vasilios. Pe virful lui se înălța un templu al lui Dionysos.
- ^{102a} Este vorba de Menade (Mainades) sau Bacante îmbrăcate în piei de animale și care rătăceau în stare de extaz prin câmpii și păduri celebrînd pe Dionysos. Denumirea de Menade (Mainades) vine de la cuvîntul grecesc *mainas* = furios.
- ¹⁰³ Ambrysos, azi Distonia, oraș în Phocida, este descris de Pausanias în Phocida, 36, 3–4.
- ¹⁰⁴ O statuie vestită în epoca elenistică era aceea a Îileityei realizată de sculptorul atenian Eucleides.
- ¹⁰⁵ *Cureții* (Curetes) preoții zeiței Cybela în Creta.
- ¹⁰⁶ Pictorul Omphalion pare să fi activat pe vremea lui Alexandru cel Mare.
- ¹⁰⁷ Hierothyion, loc pentru jefte aduse în comun.
- ¹⁰⁸ S-ar putea să fie vorba nu de egipteni, ci de egipteni. De asemenea s-a susținut că egiptenii puteau fi meșterii greci din Alexandria.
- ¹⁰⁹ Lebadeia, azi Livadia, localitate din Beoția, situată pe drumul dintre Teba și Delfi.
- ¹¹⁰ Oracolul de la Abai, în Phocida, considerat mai vechi decît cel de la Delfi, era situat la nord-vest de Lebadeia și Chaironeia.
- ¹¹¹ Ageladas din Argos, sculptor (sec. VI î.e.n.), care a lucrat pentru messenieni o statuie a lui Zeus-copil.
- ¹¹² Aceste serbări au legătură poate cu unele inscripții descoperite la Messena, în care apar numele unor preoți ai lui Zeus Ithomatas, ale unor concurenți (I, G., V, 1467, 1468, 1469).
- ¹¹³ Hermeseși, stilpi înalți prevăzuți la vîrf cu un bust al lui Hermes și care ornau străzile și piețele publice ale orașelor grecești.
- ¹¹⁴ Balyra, riu numit astăzi *Pamisos*-ul de sus.
- ¹¹⁵ Riuri care nu pot fi identificate.
- ¹¹⁶ *Stenycleros*, cîmpia astăzi numită Meligála.
- ¹¹⁷ *Oichalia*, așezare în Messenia, pe care Pausanias o identifică cu dum-

- brava *Karnasion*, unde se celebrau misterele de la Andania.
- ¹¹⁸ Strategul argeian *Epitels* colaborase cu Epaminondas la zidirea oraşului Messene.
- ¹¹⁹ Charadros (avînd semnificaţia de văgăună sau de torent), este un torent la răsărit de aşezarea Vasilicos.
- ^{119a} Exegeţii (exegetai) erau ghizii consultaţi de călători la sosirea lor într-o cetate greacă, ca şi interpreţii oracolelor şi ai riturilor sacre.
- ¹²⁰ *Polichne*, aşezare greu de identificat pînă acum ; se pare că se ridica în preajma înălţimii numită astăzi Stylari.
- ¹²¹ S-au emis diverse ipoteze pentru localizarea Dorionului. Vezi M. Natan Valmin, *The swedish Messenia Expedition*, Lund, 1938, pp. 1—411 ; Apud Papahagis, *Messeniacs*, p. 160 nota.
- ¹²² Rîul *Acheloos*, azi Aspropotamos, curge prin Etolia şi Acarnania şi se varsă în Marea Ionică, în faţa insulei Kephallonia.
- ¹²³ Fluviul Indos, azi Shindu, rîu în India, despre care Herodot, IV, 44, afirmă că este al doilea dintre toate fluviile care au crocodili.
- ¹²⁴ Nilul din Egipt, care face hotar între Asia şi Libya, este descris amănunţit de Herodot (II, 19—22).
- ¹²⁵ *Glanis*, o varietate de peşte.
- ¹²⁶ *Korone*, azi Petalidi, la circa 30 de km de Calamata.
- ¹²⁷ *Bias*, rîu între actuala Belika şi Rizomylon.
- ¹²⁸ *Paidotrophos*, epitetul zeiţei *Artemis*. Cuvîntul are semnificaţia de „cel”, cea care hrăneşte şi creşte copii.
- ¹²⁹ Portul se numeşte „al aheilor” pentru că a fost redat messenienilor de către Confederaţia ahee după izbînda lui Flamininus din anul 197 î.e.n.
- ¹³⁰ Templul lui *Apollon Korythos* a fost descoperit la nord de actualele aşezări Castellia şi Vunaria.
- ¹³¹ Asineii se pare că locuiau actuala Korone.
- ¹³² Dryopii erau doriene iar numele vechi al Doridei era Dryopida.
- ¹³³ Insula *Theganusa*, azi Venetico.
- ¹³⁴ Phoinicus era „portul fenicienilor”.
- ¹³⁵ Oinusai, cinci insule mici în preajma insulei Chios, menţionate de Herodot I, 165. Cuvîntul are semnificaţia de „pline de vin”.
- ¹³⁶ Numele de Mothone dat oraşului şi de mothonaioi dat locuitorilor ei după primul război messenian, se găseşte gravat şi pe monede. Numele cel vechi era Pedasos menţionat de Homer printre cele şapte cetăţi oferite de Agamemnon lui Ahile. Vezi *Iliada*, I, v.

294. Pausanias subliniază că Mothone s-a bucurat de prosperitate pe vremea împăratului Traian.
- ⁴³⁷ *Anemotis*, epitet care înseamnă „cea care potolește vînturile”.
- ⁴³⁸ Astyra sau Astyron, oraș în Mysia, situat la poalele muntelui Ida, între Antandros și Adramyttion, renumit prin templul zeiței Artemis Astyrene, în care se celebra cultul acestei zeițe.
- ⁴³⁹ Atarneus, ținut în Mysia, intrat ulterior în stăpînirea orașului Mytilene, de unde aducea de aici grînele de care avea nevoie.
- ⁴⁴⁰ Daskylos în regiunea Daskyleion, azi Eşkilioi, oraș în Asia Mică, pe coasta Propontidei, capitala Frigiei mari.
- ⁴⁴¹ *Hypanis*, Bugul de azi, în nordul Pontului Euxin.
- ⁴⁴² Pausanias afirma cu deplină siguranță că Pylosul neleizilor s-ar fi aflat la Koryphasion; el vorbește de asemenea despre „o casă a lui Nestor”, în care o pictură murală ar fi reprezentat pe Nestor. Există și un mormînt al lui Nestor la Koryphasion și de asemenea un al doilea mormînt aproape de cetate, care ar fi fost al lui Thrasymedes, fiul lui Nestor. În cele din urmă, Pausanias afirmă că ar fi văzut și peștera, care servea pentru adăpostirea cirezilor de vite ale lui Nestor. Toate aceste date sînt suficiente pentru Pausanias ca să demonstreze că Pylosul de pe Koryphasion era Pylosul Neleizilor, amintit de Homer. Totuși, problema identificării Pylosului rămîne spinoasă, întrucît în Pelopones există trei cetăți cu numele de *Pylos* și fiecare din ele pretinde cinstea de a fi Pylosul homeric. Totuși sînt două probleme esențiale de care trebuie să țină seama orice cercetare, în primul rînd tradiția, care pretinde că Neleizii erau messenieni și nu eleeni și apoi faptul că în «Catalogul corăbiilor» Nestor este prezentat ca șeful unei puteri maritime care rivaliza cu puterea lui Agamemnon. Acesta reprezenta cea mai mare forță maritimă în Grecia myceniană și nici un alt conducător nu putea rivaliza în privința flotei cu Nestor. Pînă în momentul de față în nici un alt loc din Messenia în afară de Englianós nu s-a semnalat un palat deosebit care să întrecă pe al lui Nestor. Vezi *Papahagis, Messeniaca*, p. 184, nota 3.
- ⁴⁴³ Mormîntul, considerat al lui Thrasymedes, fiul lui Nestor, este mycenian, descoperit pe o înălțime, la stînga intrării în portul Voiochilia.
- ⁴⁴⁴ Peștera se găsește pe partea de nord a Koryphasionului.
- ⁴⁴⁵ Vezi *Iliada*, XII, versul 244.
- ⁴⁴⁶ Vezi *Odysseia* II, v. 326; IV, 633; XXIV, v. 152.

- ¹⁴⁷ Pausanias povestește un episod legat de naufragiul de la Kaphereus-Eubee, în *Corinthiaca* (23, 1).
- ¹⁴⁸ În *Attica* (15, 4), Pausanias povestește că în Porticul pietat (Poikile Stoa) atenienii consacraseră ca trofee scuturile de bronz luate de la spartanii prinși la Sphacteria.
- ¹⁴⁹ Săritura pe care o face Pausanias trecînd de la Pylos la Kyparissiai îndreptățește presupunerea că autorul a renunțat să parcurgă Messenia, de apus, pe uscat, deoarece nu mai exista nici o altă așezare importantă între cele două cetăți, iar vizitarea unor localități mai puțin însemnate, era destul de anevoioasă. În acest fel se explică de ce Pausanias a omis să menționeze așezarea pomenită de Strabon, VIII, 348, cu numele de Erana (*Erane*), dar care nu poate fi identificată din lipsa unor dovezi epigrafice. Pausanias omite de asemenea în descrierea lui, insula *Prote*. Kyparissiai, care acum deține al treilea loc ca importanță după Philiatra și Gargalianoi, pe vremea lui Pausanias deținea locul întâi. Ruinele descoperite la Musga și Phonos sînt o dovadă că așezarea era în plină dezvoltare în epoca elenistică și romană.
- ¹⁵⁰ Acest izvor ar putea fi identificat cu izvorul de azi Alagudi sau Ailagudis.
- ¹⁵¹ Cele două sanctuare s-ar fi putut înălța în agora la Kyparissiai.
- ¹⁵² Așezarea *Aulon*, după cercetările întreprinse de Valmin, s-ar fi aflat pe o colină, la aproape 4 km nord de actuala stație de cale ferată „Kalo Nero” (apa bună). Templul lui *Asclepios Aulonios* se ridică poate pe locul actualei bisericuțe Aighiani, în apropiere de stația de cale ferată Aighianaki. Vezi *Papahagis, Messeniaca*, p. 210, nota 3.
- ¹⁵³ Neda (azi Buzi) izvorăște din Lykaion și se varsă în Golful Kyparissiakos.

CARTEA a V-a

Ellena I

- Thucydides (I, 10, 2) afirmă că spartanii dețin două cincimi din Pelopones. Pausanias se referă însă la doriene în general, printre care include și pe argeeni și nu se referă în mod special la spartani. Despre felul în care Pausanias a utilizat opera lui Thucydides vezi

- O t t o F i s c h b a c h, *Die Benutzung der thukydeischen Geschichtsschreiben durch den Periegeten Pausanias*. Wiener Studien, 1:5 (1893), pp. 161—191. Apud F r a z e r, III, p. 465.
- ² Arcadia, regiune muntoasă din centrul Peloponesului. Herodot (VIII, 73) împarte și el populația Peloponesului în autohtoni și străini (αὐτόχθονες și ἐπὶ-ήλυδες). Dintre autohtoni arcazii și Kynurienii locuiau în Arcadia, străinii erau dorienii, etolienii, dryopii și lemnienii.
 - ³ Aheii au fost primii greci sosiți în Grecia. La venirea aheilor pe teritoriul Greciei locuiau triburi băștinașe, cărora tradiția helenică le spune pelasgi.
 - ⁴ Migrația dorienilor a început odată cu secolul al XII-lea și se termină abia în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Primele regiuni atinse de această migrație au fost Epirul și Etolia, de unde dorienii au izgonit populația locală. Ulterior, a urmat alungarea populației băștinașe, pătrunderea în Pelopones, ocupînd Laconia și constrîngînd pe ahei să se refugieze pe podișurile înalte ale Arcadiiei. Epoca ce a urmat prăbușirii dominației aheice în urma migrației dorienilor este cunoscută în istoria Greciei sub numele de epoca homerică secolul XII—VIII.
 - ⁵ Migrația ioniană a fost determinată de mișcările de triburi care au avut loc în Grecia continentală la sfîrșitul mileniului al 2-lea î.e.n.
 - ⁶ Corintul (Korinthos) cetate în nord-estul Peloponesului, în preajma istmului.
 - ⁷ Epeenii (Epeoi) este cel mai vechi nume al eleenilor. Sub acest nume sînt cunoscuți în Iliada (IV, v. 671).
 - ⁸ Latmos, munte în Caria, la sud-vest de Milet, considerat ca loc de întîlnire al Selenei cu Endymion.
 - ⁹ După o tradiție locală, mormîntul lui Endymion s-ar fi aflat pe stadionul de la Olympia.
 - ¹⁰ Acheloos, azi Aspropotamos, curge prin Etolia și Arcanania și se varsă în Marea Ionică.
 - ¹¹ La Cleonai, oraș în Argolida, Pausanias menționează un mormînt al lui Eurytos și Cteatos (vezi P i n d a r, *Olympica*, X, 30).
 - ¹² În par. 6, 16, 2, Pausanias amintește de o statuie a lui Timen și menționează faptul că a învins la toate concursurile cu excepția celor Istmice.
 - ¹³ Potrivit cu datele din Apolodor (2, 7, 2), Heracles cu o mină de oameni recrutați de el, a pornit împotriva lui Augias, care avea drept comandanți ai armatei pe molionizii Eurytos și Cteatos. Dar

- cum Heracles căzu bolnav în timpul expediției, încheie un armistițiu cu molionizii. Aflind de boala lui Heracles, molionizii s-au năpustit asupra armatei acestuia, care însă i-a pedepsit pentru călcarea armistițiului, pîndindu-i la Cleonai și cucerind Elisul.
- ¹⁴⁴ Pythos, sau Delfi.
- ¹⁴⁵ După vechile scholii la Phedon, 89 c, apa s-ar fi numit bady de către Heracles, care urmărit de molionizi și scăpînd teafăr s-a răcorit în apă. Litera b în cuvîntul bady ține locul unui vechi *digama*.
- ¹⁴⁶ Dulichion, una din insulele Echinade sau Echinai din Marea Ionică, de la gura Acheloosului.
- ¹⁴⁷ Catalogul corăbiilor din rapsodia a II-a a Iliadei, enumeră conducătorii ahei ai oștilor grupate pe neamuri și efectivul armatei lui Priam (V 184—877).
- ¹⁴⁸ Vezi despre Agasthenes, *Iliada*, II, v. 618—624.
- ¹⁴⁹ Naupactos, oraș situat în Golful corintic, azi Lepanto.
- ¹⁵⁰ Augias, rege în Elis și posesor a numeroase turme de vite.
- ¹⁵¹ Pelopid, urmașul lui Pelops, fiul lui Tantalos, regele Frigiei, considerat întemeietorul jocurilor olympice.
- ¹⁵² Helike, cetate în Ahaia.
- ¹⁵³ Templul lui Zeus din Olympia a fost ridicat în anul 468 î.e.n. de către arhitectul elean Libon, din prada adusă de eeleni din orașul Pisa, după victoriile grecilor, repurtate asupra perșilor.
- ¹⁵⁴ Aitolos a fost îngropat în incinta Porții, pentru ca aceasta să fie pusă sub protecția puterii supranaturale a celui mort.
- ¹⁵⁵ Armistițiul impus de celebrarea jocurilor olympice, s-a mărginit la cetățile învecinate cu Olympia, dar pe măsură ce jocurile au devenit o sărbătoare națională pentru Hellada, s-a extins la toate populațiile care vorbeau grecește.
- ¹⁵⁶ Se pare că din timpul lui Pelops și al lui Heracles și pînă la Coroibos, vreme de 28 de olympiade, jocurile olympice au fost întrerupte.
- ¹⁵⁷ Este vorba de inscripția gravată pe discul lui Iphitos (vezi cap. 20, 1).
- ¹⁵⁸ Pausanias are în vedere arhiva oficială a învingătorilor la jocurile olympice, și care a fost întocmită de sofistul Hippias pe la 400 î.e.n.
- ¹⁵⁹ Cu privire la samavolniciile comise de Aristotimos și grupul lui împotriva eelenilor, ca și despre sfîrșitul lui Aristotimos vorbește Plutarh în lucrarea lui „Despre virtuțile femeilor”.

- ³⁰ Itinerariul urmat de Pausanias în Elida este următorul: de la țăr-
mul „Samicon” și de la riul Anigros, Pausanias vine în orașul Samia,
la ruinele de la Scillus, la vila lui Xenofon de la Scillus; vizitează
muntele Tupaion, Alpheiosul și Altis-ul, pe urmă, luând ca punct
de plecare Altisul, descrie Kronionul, stadionul, hipodromul și
gymnasiul, apoi ajungînd la Olympia se îndreaptă mai întîi
spre est, vizitînd așezările Pisa, Phrixa, Harpina; spre vest vizî-
tează Heracleia, ruinele Pylosului și Elisului și apoi se îndreaptă
tot spre vest, ajungînd la Elis.
- ³¹ Triphylia, ținut în Pelopones.
- ³² Strabon (VIII, 344), vorbind despre Lepreon, afirmă că se găsește
la 40 de stadii (circa 7,5 km) de țărml, iar de la templul lui Posei-
don-Samios, care se găsea pe țărml Samiconului, la o sută de stadii
(circa 18,5 km) și subliniază că este un ținut bogat. Există ruine
ale Acropolei Lepreonului, ca de pildă urmele unui templu doric.
Vezi N. P a p a h a g i s, *Eliaca*, p. 228.
- ³³ Cel dintîi drum pare să fi unit Lepreonul cu marea, al doilea
era un drum de munte care trecea pe la Olympia. Dacă ar fi
existat și un al treilea drum de la Elis spre Lepreon, după Olym-
pia sau Alpheios, pe pămîntul Triphyliei, el ar fi coincis cu unul
din celelalte două drumuri. Această situație face pe unii editori
să îndrepte cuvintele $\tau\rho\iota\tau\eta\ \delta\epsilon\ \epsilon\zeta\ \text{'}\text{Ηλιδος}$, prin cuvintele
 $\tau\rho\iota\tau\eta\ \delta\epsilon\ \epsilon\zeta\ \text{'Ηραιας}$ sau $\tau\rho\iota\tau\eta\ \delta\epsilon\ \epsilon\kappa\ \text{Φιγαλείας}$. Ținînd seama de
faptul că Triphylia avea atîtea legături cu Arcadia, este logic
să presupunem că exista un drum ce pornea de la unul din cele
două orașe spre capitala Triphyliei. Vezi N. P a p a h a g i s, *Eliaca*,
I, p. 228, nota 3.
- ³⁴ Athenaios vorbește și el despre Lepreos în al său *Banchet* (10, 412),
pe care-l prezintă nu drept fiu al lui Pyrgeus, ci al lui Karkon,
fiul zeului Poseidon și al Astydamei, care ducîndu-se în casa lui
Caicon, l-a provocat la diferite întreceri.
- ³⁵ Epitetul Leukaios s-ar putea explica prin faptul că pentru toate
jertfele aduse lui Zeus, la Olympia, era întrebuintat numai lemn de
brad (leuke „alb”). Adesea editorii scriu *Lykaios* și acest epitet
ar fi o dovadă despre prezența la Lepreon a cultului lui *Zeus Lykaios*
și deci a înrudirii lepreoților cu arcadienii.
- ³⁶ După descrierea lui Pausanias, riul Anigros avea o apă mirositoare,
poate sulfuroasă; el izvora din muntele Lapithos și se vărsa în mare,
la Samicon. Riul Anigros a fost identificat cu actualul riu Mavro-

- pótamos. Adjectivul *anigros-anigron*, are sensul de murdar, urft mirositor.
- ³⁹⁷ Rîul Akidas care curge spre sud de Anigros, este menționat de Strabon (VIII, 351) sub forma Akidon, curgînd între riurile Neda și Alpheios.
- ³⁹⁸ Bărbatul efesean ar putea fi geograful Arthemidoros, care a scris pe la 100 î.e.n. un *Periplus*.
- ³⁹⁹ Întimplarea este relatată în cartea lui Pausanias, *Corinthiaca*, (18, 4).
- ⁴⁰⁰ Ruinele orașului *Samia*, numit de alți autori *Samicon* și *Samos*, se văd pe versantul nordic al muntelui, numit azi Kaiafas.
- ⁴⁰¹ Eleenii, ajutați de etolieni, au smuls de la arcadieni cele mai multe orașe ale Triphyliei puțin după anul 250 î.e.n. Aceste orașe trecuseră de partea arcadienilor, refuzînd să asculte de eleeni după izbînda tebanilor de la Leuctra.
- ⁴⁰² Scillus, colonie spartană în Elida, la sud de Olympia.
- ⁴⁰³ Războiul amintit de Pausanias, care s-a terminat cu distrugerea orașului Pisa de către eleeni, a avut loc în cursul anului 572 î.e.n.
- ⁴⁰⁴ Contrar părerii emise de Pausanias, Xenofon mărturisește în *Anabasis* (V, 3, 7) că lacedemonienii i-au oferit un domeniu la Scillus pentru că, întorcîndu-se din expediția lui Cyrus împotriva fratelui său Artaxerxes, el a rămas în serviciul lui Agesilaos, regele Spartei, în Asia Mică, dovedindu-se astfel un filolacon.
- ⁴⁰⁵ *Selinus*, azi Krêstena, rîu care curge prin Scillus, în Triphylia Peloponesului, vărsîndu-se în preajma Olympiei.
- ⁴⁰⁶ Diogene Laertios, în biografia consacrată lui Xenofon, afirmă că, după căderea în stăpînirea eleenilor a domeniului de la Scillus, fiii lui se retraseră la Lepreon, unde s-a refugiat ulterior și Xenofon însuși pentru restul vieții. Dacă mormîntul amintit de Pausanias a fost în realitate al lui Xenofon, este cu puțință ca osemintele lui să fi fost transportate acolo de fiul său, sau de un slujitor al sanctuarului.
- ⁴⁰⁷ Muntele Tupaion, azi Aghia Eleusa, la nord-est de Crestena.
- ⁴⁰⁸ Helisson, azi Davias, este cel mai mare afluent al Alpheiosului.
- ⁴⁰⁹ Rîul Brentheates, afluent al rîului Alpheios trecea prin orașul arcadian Brenthe, la nord de Megalopolis.
- ⁴¹⁰ Rîul Gortynios, azi Dimitzana, străbătea orașul arcadian Gortyna, luînd numele de Gortynios; la vărsarea lui în Alpheios se numea *Paiteai*.

- ⁵¹ Buphagos curge în preajma orașului Bouphagion, aflat între Heraia și Alipheira.
- ⁵² Rîul *Cladeos* sau *Cladaos*, numit în timpurile mai noi *Lalaico* potâmi sau Stravrokèphalos.
- ⁵³ După datele păstrate de Polybios (XII, 4d), istoricul Timaios (sec. III î.e.n.) afirmase că apele rîului Alpheios reapar în Sicilia în apele izvorului Arethusa. În această problemă, Timaios se baza pe zvonul că în timpul jocurilor olympice, în urma unei ploii torențiale, fîntîna Arethusa ar fi scos la suprafață bălegarul boilor destinați să fie jertfiți la Olympia și pe care-l duseseră apele lui Alpheios.
- ⁵⁴ Strabon (VI, 269) afirmă că Archias, fondatorul Syracusei, a consultat oracolul concomitent cu Myscellos, fondatorul Crotoni. Cel dintîi s-a interesat de posibilitatea înavușirii lui, pe cînd cel de al doilea de sănătate. Zeul le-a dat răspunsul să devină fondatorii cetăților Syracuse și Crotona.
- ⁵⁵ *Țara hyperboreilor*, nume atribuit unor ținuturi aflate spre Nordul Europei, dincolo de limitele teritoriale cunoscute pînă atunci de antici.
- ⁵⁶ Olen din Lykia, membru al școlii de poezie din insula Delos, autor de compoziții epico-lirice, printre care un imn închinat zeiței Eîlithyia, era considerat alături de Orfeu inventatorul hexametrelui.
- ⁵⁷ Aristeeas din Proconessos (azi Marmara) insulă în Propontida, a trăit, după lexiconul Suda, în timpul celei de a L-a Olympiadă (576 î.e.n.).
- ⁵⁸ Issedonii locuiau în regiunea sud-estică a munților Urali.
- ⁵⁹ Aria pythică sau nomosul pythian era o cîntare liturgică, închinată în special zeului Apollon. Denumirea de *nomos* se explică prin faptul că în compunerea nomosului se ținea seama de anumite „reguli”, care nu puteau fi încălcate.
- ⁶⁰ Concurenții invocau pe acest Heracles din Ida ca sprijinitor (*paras-tates*) fiindcă era cîstit ca primul organizator al jocurilor olympice.
- ⁶¹ *Iliada*, 23, v. 294 – 295.
- ⁶² Vezi Pausanias, *Heliaca*, 4, 5.
- ⁶³ Pausanias (VIII, 26, 3) afirmă că arcadienii considerau drept hotar al ținutului lor spre Elis muntele Erymanthos, în timp ce eleenii considerau drept hotar mormîntul lui Koroibos.
- ⁶⁴ Alergarea lungă se numea *dolichos* și echivala cu douăzeci și patru de stadii. Acanthos este menționat ca cel dintîi concurent care a alergat complet gol.
- ⁶⁵ Înainte vreme Smyrna era inclusă în Eolida, apoi a devenit ionică.
- ⁶⁶ Numele lui Krauxidas apare și sub forma Kraxillas.

- ⁶⁵⁷ Anabátai erau alergători care săreau de pe cal, în timp ce calul alerga încă.
- ⁶⁵⁸ Potrivit cu datele oferite de Pausanias, pînă la olimpiada a LXXVII-a (472 î.e.n.) toate probele se făceau în aceeași zi. Totuși din alte izvoare se știe că înainte de secolul al V-lea î.e.n. țineau cinci zile. Concursurile aveau loc în luna a opta din calendarul eleenilor, adică în iulie-august. La Olympia soseau mai întii concurenții, apoi soliile diferitelor orașe, negustori, artiști, scriitori, retori.
- ⁶⁵⁹ În mss. există mențiunea „πέμπτη δέ Ὀλυμπιάδι καὶ εἰκοστῇ (în a XXV-a olympiadă) corectată de învățatul Boekh: πέμπτη καὶ ἐνενηκοστῇ în a XCV-a olympiadă.
- ⁷⁰⁰ Sub numele de *Allis* este cunoscut întregul sanctuar al Olympiei, cu toate edificiile și monumentele. Inițial, cultul la Altis se celebra la poalele muntelui Kronios, pentru ca ulterior să se întindă pînă la albia Cladeosului.
- ⁷⁰¹ P i n d a r, *Olympica*, 10, 45.
- ⁷⁰² Construcția templului a durat circa zece ani. Cele 68 de metope fusese-ră împodobite de Mummius cu 21 de scuturi aurite. Pe frontonul de răsărit era o Victorie, lucrată în aur.
- ⁷⁰³ Vezi *Attica*, 29, 9.
- ⁷⁰⁴ Cucerirea Corintului de către Mummius a avut loc în anul 146 î.e.n. cînd ultimii apărători ai independenței grecești au fost învinși la istmul Corintic. Corintul a fost distrus de către romani și transformat într-un *ager publicus*.
- ⁷⁰⁵ Săpăturile efectuate au dovedit veracitatea datelor cuprinse în opera lui Pausanias. Totuși afirmația că sculpturile de pe frontonul de răsărit sînt opera lui Paionios, vestit în preajma anului 430 î.e.n. pe cînd cele de pe frontonul de apus aparțin lui Alcamenes, au produs confuzie printre cercetători, întrucît existau diferențe sensibile de tehnică în raport cu arta acestor sculptori.
- ⁷⁰⁶ Unii cercetători au emis părerea că Pausanias a fost înșelat de chitonul purtat de slujitoarea Sterope, socotind personajul un bărbat.
- ⁷⁰⁷ Pausanias consideră pe Apollon, care se găsește în mijlocul frontonului, drept Peirithoos, iar personajul identificat de el drept Kaineus, este de fapt Peirithoos, care se năpustește asupra Centaurului Eurytion ca să-și elibereze logodnica.
- ⁷⁰⁸ La Muzeul Luvru din Paris se păstrează un fragment reprezentînd capul lui Heracles și al lui Eurytheus; de asemenea fragmente

reprezentînd pe Heracles prinzînd unul din caii regelui trac Diomedes, ca și un fragment din trupul lui Geryones.

- ⁷⁹ S-a observat că Pausanias enumeră numai cinci din metopele pronaosului, omițînd metopa cu Cerberul, care era reprezentat numai cu un cap, pe care Heracles îl legase.
- ⁸⁰ Darul lui Antiochos al IV-lea Epiphanes, făcut probabil către 165 î.e.n., trebuie pus în legătură cu despuierea templului din Ierusalim.
- ⁸¹ Cuvintele „și astăzi în ținuturile noastre” sînt singura mărturie cu privire la Pausanias și la originea lui din Sipylos.
- ⁸² Pelopeionul era o incintă între sanctuarele lui Zeus și al Herei, cu un mormînt al lui Pelops.
- ⁸³ Hermos, azi Sarabad, rîu în Frigia.
- ⁸⁴ Temnos, cetate în Mysia.
- ⁸⁵ Hippodameia sau Hippodamia, fiica lui Oinomaos, rege în Pisa, căsătorită cu Pelops, care a ieșit învingător la o întrecere de care, propusă de tatăl ei.
- ⁸⁶ Nu se cunoaște exact locul unde se înălța marele altar al lui Zeus. Se pare totuși că-și avea locul între Heraion și Pelopeion. Din descrierea lui Pausanias rezultă, că altarul avea o formă circulară și că era compus din două suprafețe, din πρόθυσις (prothysis) și altarul propriu-zis, care se formase deasupra *prothysisului* din cenușa rezultată din jertfe. Pe *prothysis*, era jertfit animalul; preotul tăia o coapsă sau alte părți ale animalului, care trebuiau arse. Arderea se făcea pe altarul propriu-zis, care cuprindea o mică parte din *prothysis*, cu un perimetru de 9 m și jumătate. Ca toate celelalte altare din Grecia, altarul de la Olympia era făcut dintr-o movilă de cenușă, în vîrfurile căreia se urca cu ajutorul scărilor scobite în cenușă, pentru a jertfi animalele. Partea superioară a altarului era vizibilă de mulțimea adunată la Altis.
- ⁸⁷ *Eschara*, în grecește, altar și sanctuar, la care se refugiau cei ce implorau milă și cruțare.
- ⁸⁸ Luna *Elaphion* sau *Elaphebolion*, a noua lună a anului, corespunzînd cu a doua jumătate a lunii martie și prima jumătate a lunii aprilie.
- ^{88a} Epitetul de *Apomyios*, acordat lui Zeus și lui Heracles „cel ce îndepărtează muștele” (ἀπό + μύια = „muscă”). Era firesc ca într-o vale caldă ca cea de la Olympia, unde se concentra o mulțime atît de mare de oameni și unde erau numeroși cai pentru alergări și animale pentru jertfă, să fi devenit supărătoare muștele.

- ⁸⁹ Descoperirile arheologice arată că erau peste 70 de altare pe care Pausanias le enumeră. Dealtfel ritualul jertfei care comporta ardere de tămâie la fiecare altar, aducerea de puișoare plămădite cu miere și o libație cu vin, nu pretindeau timp prea mult.
- ⁹⁰ Divinității *Athena Leitis* (care oferă „prada”: λεία) eroul Odysseus i-a consacrat armele lui Dolon, implorînd-o să le dea o pradă și mai mare (*Iliada*, 11, v. 460).
- ⁹¹ Pindar, în *Nemeica*, I menționează pe *Alpheios* și pe *Artemis*.
- ⁹² Despre Letrineeni (grecește Letrinoi), vezi Pausanias, VI, 22, 8—10.
- ⁹³ Keraunos, epitet derivat de la Keraunos „trăsnet”.
- ⁹⁴ Se stabilise un obicei în epoca romană ca să se înalțe altare zeilor necunoscuți, pentru a le atrage bunăvoința.
- ⁹⁵ Epitetul *Chthonios* cu sensul de „al pământului”.
- ⁹⁶ Epitetul *Enagonios* atribuit zeilor cu sensul de „care prezidează jocurile”.
- ⁹⁷ S-a numit *Kataibates* fiindcă se arunca sub formă de trăsnet asupra unor locuri, care după aceasta erau considerate sfinte.
- ⁹⁸ Ergasterionul (atelierul) lui Fidias se credea că se ridica pe locul unei biserici de astăzi. În anii de după ultimul război mondial a fost cercetat terenul bisericii și s-au descoperit semne de netăgăduit ale construcției statuii lui Zeus: bucăți de fildeș, de oase, de coarne, de pietre prețioase, de fier, bronz, plumb și instrumente. Toate acestea impun concluzia că activitatea lui Fidias în *ergasterion* s-a desfășurat în decada 430—420 î.e.n. Dintre fragmentele de vase și opaițe date la iveală cu prilejul săpăturilor efectuate în Ergasterionul lui Fidias, cel mai impresionant este acela al unei cupe pentru turnat apa cu inscripția: Φειδίου εἰμι „aparțin lui Fidias”; se pare că însuși Fidias a gravat aceste cuvinte. Vezi E. Kunze, VII, *Olympia Bericht*, 1961, p. 17. Apud N. Paphagis, *Iliaca*, p. 297 fig. 147.
- ⁹⁹ În urma recentelor săpături efectuate de arheologii germani, *Leonidaionul*, care servea ca loc de popas pentru străinii ce veneau la jocurile olympice, s-a constatat că era o construcție cu o lungime de 80,18 m și cu lățime de 73,51 m, prevăzută cu 138 de coloane ionice avînd o înălțime de 5,55 m. Construcția data din secolul al IV-lea î.e.n. și a fost refăcută în epoca romană. Identificarea acestei clădiri cu Leonidaionul, descris de Pausanias, s-a făcut cu prilejul descoperirii unei inscripții a donatorului naxian Leonidas; Λεωνίδης Λεώτου Νάξιος ἐποίησε. (A făcut-o naxianul Leonida-

das, fiul lui Leotas). Inscripția ar contraveni afirmației lui Pausanias că Leonidas era un băștinaș, adică un elean. Cu prilejul unei restaurări a edificiului, se poate să se fi omis inscripția donatorului sau poate că însuși Pausanias a citit greșit cuvântul *Νάξιος*. Vezi N. P a p a h a g i s, *Iliaca*, p. 295 nota 1.

- ¹⁰⁰ Un copil ai cărui părinți erau în viață rupea cu o foarfecă de aur o creangă din măslinul sălbatic, cu care împletea cunună pentru învingătorii de la jocurile olympice.
- ¹⁰¹ *Agoraios* și *Agoraia*, epitete ale unor divinități, având sensul de protector al adunărilor.
- ¹⁰² S-au făcut diverse ipoteze cu privire la *proedria* și la locul unde se ridica. Cuvântul avea semnificația unui spațiu cu locuri alese. Ultima ipoteză așază *proedria* în porticul sudic, prevăzut cu 34 de coloane, care se pare că s-a construit pe la 365 î.e.n. Vezi N. P a p a h a g i s, *Iliaca*, p. 297, nota. 2.
- ¹⁰³ *Moiragetes*, epitet având semnificația de dirigitor al destinului; *Hypsistos*, epitet având semnificația de „prea înaltul”.
- ¹⁰⁴ *Tyche agathe* = noroc, reușită, succes.
- ¹⁰⁵ *Thermios*, epitet cu sensul de călduros, este în strinsă legătură cu *thermotes*, căldură necesară în timpul lunilor de iarnă pentru întreținerea culturilor.
- ¹⁰⁶ Theocoleonul (grecește *θεοκόλεον*) servea ca locuință theocohilor, adică întregului personal care servea templul din Olympia.
- ¹⁰⁷ Clădirea amintită de Pausanias pare să fie *Heraionul*.
- ¹⁰⁸ Prytaneul eleenilor se afla în partea nord-vestică a Altisului și cuprindea pe lângă altele o încăpere pătrată, unde se găsea vatra eleenilor și unde era întreținut continuu focul și o sală pentru ospete în cinstea învingătorilor la jocuri.
- ¹⁰⁹ Dialectul *doric* era unul din cele patru principale dialecte ale limbii grecești (ionic, atic, doric, eolic). Dialectul doric era vorbit în cea mai mare parte a Peloponesului, în Sicilia, Italia de sud, Creta și alte insule și în partea de sud-vest a Asiei Mici. Este dialectul în care au scris Pindar, Theocrit, Arhimede.
- ¹¹⁰ Stilul doric este cel mai vechi și cel mai simplu stil arhitectonic, caracterizat prin coloane masive, prin creneluri cu muchii ascuțite, capitelele simple, iar fusul coloanei se sprijină direct pe paviment, fără bază proprie.
- ¹¹¹ „Hermes cu Dionysos copil” este singura operă a marelui Praxiteles, păstrată pînă azi în original. A fost făurită pe la 330 î.e.n. Statuia

a fost descoperită în primăvara anului 1877. Hermes este reprezentat cu trupul gol, cu piciorul drept călcînd pe pămînt, iar cu cel stîng indoit. În mîna stîngă zeul ține pe micul Dionysos. Brațul și-l sprijină pe un trunchi de copac pe care și-a azvîrlit veșmintul. Mîna dreaptă Hermes o ține în sus și pare să arate ceva lui Dionysos, probabil un ciorchine de strugure. Dionysos își sprijină mîna dreaptă pe umărul lui Hermes iar cealaltă o întinde spre obiectul arătat de Hermes. De remarcat că, începînd din secolul al IV-lea î.e.n., Dionysos este înfățișat ca un tînăr sau ca un copil.

- ¹¹² Textul a fost completat prin cuvintele Εὐρυδικῆ τε ἢ < Ἀριδαίου γυνὴ καὶ ἡ Ὀλυμπιάς ἢ > Φιλίππου. Eurydice era soția lui Filip Arrhidaios, fiul lui Filip al II-lea și fratele vitreg al lui Alexandru cel Mare. Moștenitor de drept al lui Alexandru, a fost asasinat cu prilejul luptelor dintre diadohi după moartea acestuia.
- ¹¹³ Lada din cedru a Kypselizilor pare să dateze din secolul al VI-lea î.e.n. și este cu puțință să fi fost adusă ca ofrandă de tiranul Kypselos (614–585 î.e.n.), sau de către unul din fiii săi. O idee despre lada lui Kypselos ne oferă craterul lui Amphiaraos, care redă plecarea lui Amphiaraos și a carelor la jocurile funebre pentru Pelias. Vezi Papahagis, *Iliaca*, pp. 320–321.
- ¹¹⁴ Scrierea numită boustrophedon începe de la stînga spre dreapta și se continuă de la dreapta spre stînga.
- ¹¹⁵ Asios din Samos, reprezentant al poeziei genealogice postthesiodice.
- ¹¹⁶ Personajul așezat pe tron era judecătorul concursurilor, iar personajul care purta chitonul lung al rapsozilor, a fost interpretat de Pausanias ca o flautistă. Vezi Papahagis, *Iliaca*, p. 319, nota 2.
- ¹¹⁷ După observația lui Papahagis din *Iliaca* (p. 322, nota 1), Pausanias nu trebuia să includă pe Iolaos în Muncile lui Heracles, întrucît Iolaos este legat de scena următoare cu Hidra din Lerna. Greșeala se explică prin faptul că în această zonă a lăzii lui Kypselos, nu existau demarcări pentru diferitele subiecte.
- ¹¹⁸ Pheia, cetate în Arcadia Peloponesului.
- ¹¹⁹ *Aithra* este o figură legendară. Interesantă este etimologia cuvîntului care derivă de la *aith* „a lumina”.
- ¹²⁰ Episodul răpirii este redat pe vasele grecești.
- ¹²¹ Vezi *Odysseia*, II, 348.
- ¹²² Episodul Nausicăi, fiica regelui Alkinoos din țara feacilor este narat în *Odysseia*, VII, v. 71–80.

- ¹²³ **Æumelos** din Corint trebuie să fi alcătuit poemul pe la 743 î.e.n.
- ¹²⁴ **Ruinele casei** lui Oinomaos n-au putut fi identificate pînă acum, vezi **Papahagis**, *Iliaca*, p. 333, nota 1.
- ¹²⁵ **Versul elegiac** este compus dintr-un hexametrul și un pentametrul care este în realitate un hexametrul {dactilic căruiia îi lipsește *thesis*, jumătatea slabă a piciorului din măsura a treia și a șasea. S-a numit „pentametrul” de la cuvintele *pente* „cinci” și *metron* „măsură” și nu „hexametrul” fiindcă deși are șase *ictus*, totuși s-a considerat piciorul al treilea și al șaselea ca un singur picior. Acest vers, de obicei nu se întrebuintează singur, ci în unire cu hexametrul, formînd împreună un tot numit distih. Este versul în care se scriu elegiile (de pildă „Tristia” lui Ovidiu).
- ¹²⁶ **Asemenea descoperiri** sînt frecvente la Olympia. În iarna anului 1963, în urma unei furtuni puternice, au fost scoase la iveală un strigil (*stlengis*) și resturi dintr-o cnemidă.
- ¹²⁷ **Metroonul** era un sanctuar mic clădit în stil doric, cu o lungime de 20,67 m și o lățime de 10,62 m. Avea acoperiș de lemn cu cărămizi, șase coloane pe laturile mici și 11 pe laturile cele mari. Era considerat ca datînd din secolul al IV-lea î.e.n. și era ridicat în cinstea Mamei Zeilor, al cărei cult era celebrat alături de al Geei și al Eileithyiei. În epoca imperială a fost consacrat lui Augustus și, ulterior celorlalți împărați. O statuie al cărei corp se află la Muzeul din Olympia se crede că ar reprezenta pe Augustus. S-au mai descoperit și alte statui ale unor împărați romani.
- ¹²⁸ **Pausanias** nu menționează *Nymphaionul* lui Herodes Atticus, care se găsea în preajma Metroonului și care servea drept rezervor pentru apa pe care Herodes a adus-o la Olympia, de la izvoarele actualei așezări Miraca. La mijlocul bazinului era un taur de marmură, care astăzi se găsește expus la Muzeul din Olympia și poartă o inscripție, din care rezultă că era o ofrandă adusă de Regilla, preteasa zeiței Demetra, soția lui Herodes Atticus, sofistul grec din secolul al II-lea e.n.
- ¹²⁹ De la aceste statui s-au descoperit 16 pedestale.
- ¹³⁰ **Lui Cleon** din Sicyona i se datorează primele din cele 16 statui numite *Zanes*. Pe pedestalul celei de a doua statui, se citește inscripția "Κλέων Σικυώνιος ἐποίησεν („A făcut-o Sicyonianul Cleon”). Zeus este reprezentat sprijinindu-și ușor degetele mîinii de pedestal. Se pare că toate aceste statui erau de același tip.

- ¹³¹ Hellanodicii aveau rolul de a interveni numai în cazul unor neînțelegeri, în timp ce comportarea fiecărui concurent era apreciată de un juriu special.
- ¹³² Cea de a CCVI-a olympiadă, pe care Pausanias o amintește ca fiind pe vremea lui, este cea din anul 125 e.n.
- ¹³³ Porticul Ecoului, datînd din secolul al IV-lea î.e.n. se afla în partea de răsărit a dumbrăvii Altis și avea o lungime de 98 m și o adîncime de 12,5; era prevăzut cu două rînduri de coloane cele din exterior fiind doric, iar cele din interior ionice.
- ¹³⁴ Ediția Schubert așază această încheiere la începutul capitolului XXII.
- ¹³⁵ Hippodameion era o incintă fără nici un edificiu.
- ¹³⁶ Asopos, rîu în Phliasia și erou local, ale cărui fiice erau Aigina, Kerkyra, Thebe, Nemeia și Harpina.
- ¹³⁷ Distrugerea s-a produs între anii 468—463 î.e.n.
- ¹³⁸ Este vorba de împăratul Augustus.
- ¹³⁹ Este vorba de lupta de la Actium.
- ¹⁴⁰ Evenimentul s-a petrecut în anul 356 î.e.n.
- ¹⁴¹ Revenirea potideaiilor s-a petrecut în anul 316 î.e.n., cînd pe locul vechii Potideia s-a înființat orașul Cassandreia.
- ¹⁴² Îngenunchierea Eubeei pentru a doua oară, s-a produs pe la 445 î.e.n. pe vremea lui Pericles.
- ¹⁴³ Unii comentatori identifică pe Sicionian cu Kanachos.
- ¹⁴⁴ Psophis era un oraș arcadian la hotarul cu Elida.
- ¹⁴⁵ Astăzi se cunosc și alte ofrande mai vechi, ca de pildă o ofrandă a lui L. Aemilius Paulus, adusă după izbînda regelui Perseu la Pydna, în anul 168 î.e.n.
- ¹⁴⁶ Cu prilejul războiului dus de eleeni împotriva arcadienilor pe la 364 î.e.n., arcadienii au luat hotărîrea de a preda eleenilor sanctuarul de la Olympia, pentru a fi îndepărtată mînia zeului.
- ¹⁴⁷ Vezi Pausanias, VI, 20, 14.
- ¹⁴⁸ Talthybios, crainicul lui Agamemnon, în timpul asediului Troiei.
- ¹⁴⁹ Promontoriul Pachynos se găsește în colțul sud-estic al Siciliei, aproape de Syracuse. Orașul Motye (colțul de vest al Siciliei) nu mai exista pe vremea lui Pausanias, căci fusese distrus încă din anul 397 î.e.n. Izbînda agrigentinelor este legată poate de așezarea numită Motynon de lîngă Acragas (Agrigentum). Vezi Pappahagis *Iliaca*, p. 352, nota 1.

- ⁴⁵⁰ În anul 1954–1955 cu prilejul localizării Leonidaionului, s-a descoperit un pedestal de marmură al unei ofrande purtînd o inscripție cu patronimicul donatorului (*Embedotimos*) ca și numele sculptorului *Nicodamos*.
- ⁴⁵¹ Adică înainte de anul 494 î.e.n. cînd Zancle a primit numele de *Messene*, doric *Messana* (azi Messina).
- ⁴⁵² După Herodot (II, 44), Thasos ar fi fost o colonie a fenicienilor care aduseseră cu ei cultul lui Heracles fenicianul.
- ⁴⁵³ Aici s-a descoperit o parte din pedestalul statuii Nike a lui Paionios. Pe acest pedestal, înalt de 9 m se înălța chipul zeiței Nike (Victoria) din marmură de Paros și din care mai multe fragmente au ieșit la iveală cu prilejul săpăturilor efectuate în anul 1875. Înălțimea statuii era de 3 m; fără aripi avea numai 2,16 m. Chitonul era vopsit în culoare roșie; zeița purta o cingătoare de aur și pe cap o bandetă de asemenea de aur. În mina dreaptă ținea o bandetă sau o crenguță de laur sau de palmier. La picioare era un vultur lucrat în metal. Postamentul era vopsit în albastru, astfel că zeița făcea impresia că plutește pe ape. Statuia datează din timpul păcii lui Nikias (421 î.e.n.) sau puțin mai tîrziu.
- ⁴⁵⁴ S-ar părea că sculptorul Dionisios a activat pe la 460 î.e.n.
- ⁴⁵⁵ *Heracleeni*, locuitorii Heracleii cunoscută sub numele de *Heracleia Pontică*, oraș important pe coasta pontică a Bithyniei, azi Eregli, care a întemeiat și colonia Callatis (Mangalia) în Dobrogea noastră.
- ⁴⁵⁶ Sculptorul Calliteles, fiul lui Onatas, a activat în secolul al V-lea î.e.n.
- ⁴⁵⁷ Locuitorii din insula Thasos, pentru același motiv, au azvîrlit în mare statuia lui Theagenes, învingător la jocurile olympice. Ei au reșezat statuia, în urma unui oracol dat la Delfi.

CARTEA A VI-A

Eliaca II

- ¹ Pausanias în această carte se ocupă de acei învingători la jocurile olympice care erau cunoscuți din unul sau mai multe cataloage și ale căror statui le văzuse el însuși. În această situație, va aminti circa 230 de astfel de învingători. Dintre cataloagele cu numele învingătorilor care circulau pe vremea aceea ne-a parvenit numai catalogul conținînd numele învingătorilor la proba de stadiu, publicat către anul 220 de Iuliu Africanus, cuprins cu un secol mai tîrziu

- de episcopul Eusebiu din Cezareea în *Cronica* sa împreună cu alte liste cronologice ale unor stăpînituri ai oraşelor greceşti ca şi ale unor ţinuturi din Răsărit. Pe lângă acest catalog existau şi oţeva fragmente din cartea lui Flegon din Tralles ca şi un papyrus, descoperit în 1897, în satul Belinesa din Egipt, unde se afla şi oraşul antic Oxyrynchos. În catalogul acesta sînt înscrise învingătorii Olympiadelor 75—83.
- ² Informaţia lui Pausanias se bazează pe inscripţia găsită pe postament şi care a fost descoperită, în partea de nord a Prytaneului de la Olympia. Troilos a repurtat izbînzile la două olympiade consecutive, cea din 372 şi cea din 368 î.e.n.
- ³ Apelles, pictor vestit din epoca elenistică.
- ⁴ Numeroşi învingători la jocurile olympice au fost reprezentaţi în această atitudine.
- ⁵ Nu este cu putinţă ca cele două statui ale lui Lykinos să fi fost executate de Myron, căci el a activat pe la mijlocul sec. al V-lea î.e.n. Cum Lykinos a repurtat o primă victorie în anul 448 î.e.n., se pare că la olympiada următoare în anul 444 î.e.n. Lykinos a ieşit învingător într-o cursă de care trase de cai şi se pare că el a consacrat statui, care să cinstească aceste două izbînzii. Dar nu este exclus să le fi executat un alt artist Myron în secolul al IV-lea î.e.n.
- ⁶ Motivul pentru care lacedemonienii au fost excluşi de la jocurile olympice din anul 420 î.e.n. îl expune Thucydides în (V, 49).
- ⁷ Deşi Agis în cursul anilor 401 şi 399 î.e.n. a făcut dese incursiuni în Elida, totuşi nici un alt autor nu pomeneşte de o luptă intervenită între eeleni şi lacedemonieni în cuprinsul dumbrăvii Altis.
- ⁸ Statuia se numără printre puţinele statui, care nu prezintă învingători la aceste concursuri olympice, dar pe care, Pausanias le aminteşte printre acelea închinete învingătorilor olympici.
- ⁹ Lupta aceasta potrivit datelor oferite de Pausanias, a luat sfîrşit prin înfrîngerea lacedemonienilor.
- ¹⁰ Se pare că izbînzile mesenienilor au încetat după primul război peloponesiac.
- ¹¹ S-a descoperit un fragment din postamentul statuii acestui copil care a făcut să răsune din nou numele mesenilor la jocurile olympice.
- ¹² Activitatea lui Critios sau Critias s-a desfăşurat în prima jumătate a secolului al V-lea î.e.n., paralel cu a unui alt sculptor Nesiotos. Aceasta se deduce de pe inscripţia descoperită pe un postament.
- ¹³ Kalauria, azi Poro, insulă în marea Egee.

- ¹⁴ Victoria lui Oibotas datează din anul 756 î.e.n. După tradiție ar fi participat la lupta de la Plateea din anul 479 î.e.n. Statuia i-a fost ridicată în anul 406 î.e.n.
- ¹⁵ De observat că Dikon odată cu prima izbîndă repurtată a fost proclamat ca originar din Kaulonia, iar la celelalte, ca siracuzan. Lucrul este explicabil dacă avem în vedere faptul că tiranul Dionysios a obligat în anul 389 î.e.n. pe locuitorii Kauloniei să se mute la Siracuză iar la Kaulonia a colonizat locrieni.
- ¹⁶ S-a descoperit postamentul unei statui avînd o inscripție în care se arată că Kyniscos purta același nume ca și tatăl său, „că era originar din Mantinea și că a dedicat statuia, în urma unei victorii obținute la pugilat” (Vezi N. P a p a h a g i s, *Eliaca*, II, p. 374, nota 3).
- ¹⁷ Cu prilejul ultimelor săpături efectuate la Olympia, s-a găsit o parte din inscripția gravată pe postamentul statuii lui Ergoteles care a fost completată de F. Kunze pe baza datelor oferite de Pausanias. Vezi Κερτρ. Χρον. 1953, p. 139. Vezi și Κερτρ. Χρον. 1963, p. 253.
- ¹⁸ Polydamas sau Pulydamas din Scotussa a ieșit învingător la proba de pancration în anul 408 î.e.n., adică cu prilejul celei de a XCIII-a Olympiadă.
- ¹⁹ Distrugerea Scotoesei sau Scotussa, cetate în Tesalia, a intervenit în anul 367 î.e.n.
- ²⁰ Homer, Iliada VII, v. 407.
- ²¹ Callias a repurtat izbînda în anul 472 î.e.n.
- ²² Vezi Th u c y d i d e s, V 49.
- ²³ Diagoras avea trei fii: pe Acusilaos, pe Damagetos și pe Dorieus și două fete: pe Ferenike și pe Kallipateira. Învingători la jocurile olympice au fost și cei doi nepoți ai lui Diagoras, Eucles, fiul Kallipateirei și Peisirodos, fiul Ferenikei.
- ²⁴ Dorieus în afară de izbînzile repurtate la pancration în anii, 432, 428 și 427 î.e.n.) a mai repurtat și 8 victorii la jocurile istmice, 7 la cele nemeice și una la jocurile pythice.
- ²⁵ Lui Diagoras, Pindar i-a închinat Olympica a VII-a.
- ²⁶ Potrivit informațiilor date de Thucydides (VIII, 35), Dorieus a colaborat cu lacedemonenii după înfrîngerea atenienilor din Sicilia.
- ²⁷ Xenofon în Hellenice (I, 1, 1, 2) ne informează că Dorieus a luptat în iarna anului 411—410 î.e.n. împotriva atenienilor.
- ²⁸ Ei nu lăsau brînză să se scurgă bine de tot.
- ²⁹ Este cu neputință ca cel ce aduce ofranda să fie o altă persoană decît Gelon, tiranul Siracuzei.

- ³⁰ Carystos, oraș pe coasta sudică a Eubeii.
- ³¹ În urma săpăturilor întreprinse de Școala arheologică franceză, la Thasos, s-a descoperit în agora un mic sanctuar al lui Theagenes, fiind cinstit acolo ca un zeu tămăduitor.
- ³² În cinstea izbînzilor repurtate de Hieron, tiran al Siracuzei, în perioada 478—476 î.e.n., Pindar a compus olympica I și Bachilide Oda a V-a. El preamărește bogăția, bravura și forța lui Hieron ca și victoria calului Ferenicos.
- ³³ După datele oferite de Polybios (VII, 2) siracusanul Hipocrates și fratele lui mai mic, Epikydes fuseseră trimiși ca soli de către Hanibal, la regele Hieronymos înainte de sfîrșitul lui, pentru o colaborare cu siracusanii.
- ³⁴ Orașul Triteia sau Tritaia pe vremea lui Pausanias era inclus în Ahaia.
- ³⁵ Naxosul a fost distrus de Dionis din Siracuză în anul 403 î.e.n.
- ³⁶ Sărbătoarea ionienilor se numea tot Olympia.
- ³⁷ Polybios, VII, 10, 2 caracterizează pe Gorgos ca pe un distins atlet.
- ³⁸ Din postamentul statuii lui Xenombrotos s-au descoperit trei fragmente. Inscripția gravată pe postament pare să dateze din sec. al IV-lea î.e.n.
- ³⁹ Este vorba de Demetrios Polioretul (336—283 î.e.n.).
- ⁴⁰ Leonidas din Naxos este cel ce a ridicat Leonidaionul.
- ⁴¹ Poate fi același cu Eualkides, comandantul eretrienilor pe care-l prezintă Herodot (V, 102).
- ⁴² Nu este cunoscută data victoriei obținută de Democrates dar dintr-un decret al eleenilor se pare că era în culmea gloriei la începutul secolului al III-lea î.e.n. Decretul arată că Democrates era considerat proxenos și binefăcătorul eleenilor, avînd dreptul de proedrie la concursurile dionysiace și de participare la toate serbările.
- ⁴³ Este vorba de Ptolemaios Lagós, numit Philadelful.
- ⁴⁴ Gorgias din Leontinoi a fost trimis în ambasadă la Atena, în vara anului 427 î.e.n.
- ⁴⁵ Anaximenes din Lampsac, profesorul lui Alexandru cel Mare a scris o istorie a lui Alexandru, o istorie a lui Filip, și o istorie a Greciei începînd cu theogonia și epoca mitică.
- ⁴⁶ Obiceiul ca învingătorii la jocurile olympice să-și ridice ei înșiși statui nu pare să fie mai vechi decît secolul al VI-lea î.e.n.
- ⁴⁷ Tezaurile de la Olympia sînt zidite la nord de dumbrava Altis. Ele erau mici temple prevăzute de obicei cu două coloane și purtau

- chiar numele de naiscoi sau naoi. Acești naoi erau construiți ca să adăpostească în ei ofrande prețioase care nu puteau rămâne într-un spațiu descoperit. Așa de pildă tezaurul sicyonienilor era o incintă cu pronaos avînd o lungime de 12,46 m și o lățime de 7,30 m și prevăzută cu triglife și metope. Vezi N. P a p a h a g i s, *Eliaca*, II, p. 109 nota 2.
- ⁴⁸ Acești thalamoi se presupune că erau niște dulapuri mari de bronz construite, unul în stil doric și altul în stil ionic, în care erau păstrate sub cheie, ofrande prețioase.
- ⁴⁹ Myania sau Myonia era un oraș al locurilor la o depărtare de 30 de stadii de Amfissa.
- ⁵⁰ Vezi T h u c y d i d e s, III, 101.
- ⁵¹ Tezaurul megarienilor era ca așezare, al doilea, venind dinspre răsărit și penultimul venind dinspre apus. Frontonul avea o lungime de 5,70 m și o înălțime de 75 cm. S-au descoperit fragmente colorate și elemente de coloane dorice.
- ⁵² Tezaurul oferit de locuitorii din orașul Gela era format dintr-o încăpere cu dimensiunile de 13,17 × 11 m., avînd o intrare spre răsărit, care către începutul secolului al V-lea, a fost mutată către sud. Cu acest prilej s-a construit un portic cu 6 coloane dorice în față și două pe laturi. Vezi N. P a p a h a g i s *Iliaca*, II p. 416, nota 1.
- ⁵³ Din sanctuarul închinat Hipodameiei, fiica lui Oanomao și soția lui Pelops nu s-a descoperit nici o urmă. Cît privește cutul Hipodameiei nu ne este cunoscut.
- ⁵⁴ O istorie a stadionului de la Olympia a putut fi stabilită numai în urma săpăturilor efectuate de școala arheologică germană care a fixat 5 faze în evoluția stadionului.
- ⁵⁵ Rîul Diagon, azi Tsemberula, se întilnește cu Alpheiosul în același punct cu Erymanthos.
- ⁵⁶ Leucanias, rîu ce se varsă în apele Alpheosului, în preajma căruia s-ar fi aflat sanctuarul lui Dionysos Leukyanites.
- ⁵⁷ Ruinele așezării Phrixa erau în preajma satului numit și Phrixa, la est de Olympia.
- ⁵⁸ Parthenia este actualul rîu Bachirëico sau Bachireico.
- ⁵⁹ Harpinates corespunde actualului rîu Vilizeico.
- ⁶⁰ Istoricul grec P. Themelis în urma săpăturilor relativ recente a ajuns la concluzia că Pylosul Elidei se afla pe locul așezării, numite astăzi Agradidohori și pe colina Armatova. N. P a p a h a g i s, *Iliaca*, II, nota 3, p. 436.

- ⁶¹ Serbarea aceasta, la care participau fecioare care purtau măști sau se ungeau pe față cu noroi, amintește dansul executat în cinstea Artemidei Kordaka.
- ⁶² În linii mari, Gymnasiul din Elis nu se deosebea de cel de la Olympia.
- ⁶³ Plutarh în lucrarea lui „Despre Isis și Osiris”, par, 75, arată că Fidias reproducând o broască pe statuia zeiței Afrodita, a vrut să arate că tinerele fete trebuie să fie ocrotite așa cum carapacea apără broasca iar femeile trebuie să fie tăcute și să rămână în interiorul căminului, așa cum broasca este nedespărțită de carapacea ei. Țapul este simbolul desmățului.
- ⁶⁴ H o m e r, *Iliada*, V, v. 395—396.
- ⁶⁵ La Cartagina exista un cult închinat zeului Satrapes. Statuia acestui zeu capătă în epoca romană numele de Sarapis divinitate egipteană al cărei cult se răspindise în Grecia încă din epoca elenistică.
- ⁶⁶ În urma ultimelor săpături întreprinse, teatrul acesta numit, de Pausanias vechi fiindcă nu mai era întrebuințat se dovedește că era folosit în epoca elenistică.
După Pausanias (V, 1, 10)
- ⁶⁷ Despre această minune săvârșită în sanctuarul lui Dionysos din insula Andros, vezi P l i n i u s, 31, 16.
- ⁶⁸ Prin „cei din sus de Syena”, se înțelege Asuanul.
- ⁶⁹ Despre Masa Soarelui, vezi P a u s a n i a s, I, 33, 4 și H e r o d o t, 3, 18.

CUPRINS

<i>Studiu introductiv</i>	5
Cartea I Atica	31
Cartea a II-a Corintiaca	130
Cartea a III-a Laconica	213
Cartea a IV-a Messeniaca	279
Cartea a V-a Eliaca I	359
Cartea a VI-a Eliaca II	423
<i>Note</i>	485

Redactor: Elena Curtov
Tehnoredactor: Florica Weidle

Coli de tipar: 37, — Tirajul: 2.600 ex.
Bun de tipar: 27.IV.1974

Intreprinderea Poligrafică Cluj,
Str. Brassai nr. 5--7
Republica Socialistă România, Comanda
nr. 65/1974

151 23, . .

Lei 28,-

Figura scriitorului Pausanias a fost privită cu scepticism pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea, majoritatea cercetătorilor văzînd în el un compilator. În vremea noastră, acest scepticism aparține trecutului, întrucît studiile întreprinse au demonstrat faptul că Pausanias a fost un scriitor cu o pregătire multilaterală și că opera lui este rodul unor cercetări conștiințioase și entuziaste și a unor lecturi asidue.

EDITURĂ ȘTIINȚIFICĂ